

SOSYAL BİLİMLERDE SEÇME KONULARI 6

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Hasan ÇİFTÇİ
Doç. Dr. Sevcan YILDIZ

YAZARLAR

Doç. Dr. Eylem ŞİMŞEK
Doç. Dr. Gökhan YALÇIN
Doç. Dr. Hicran Özlem İLGİN
Doç. Dr. İlhan Oğuz AKDEMİR
Doç. Dr. Mehmet ÖÇALAN
Doç. Dr. Mehmet SAĞLAM
Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt COŞKUN
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BOZKOYUN
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKBIYIK
Dr. Öğr. Üyesi Merih ANGIN
Dr. Öğr. Üyesi Saffet KARAYAMAN
Öğr. Gör. Dr. Günseli GÜMÜŞEL
Dr. Hüseyin ÇİÇEK
Dr. Lena TRABUCCO
Dr. Rukiye ARSLAN
Dr. Şeyda AKARSU
Öğr. Gör. Habibe KULLE GÜN
Doktorant Emine AKMAN
Uzm. Serhat BADILLI
Erhan KALIN
Mehmet DAL
Mehmet YÜCEL
Meral KURTULMUŞ
Recep AYHAN

SOSYAL BİLİMLERDE SEÇME KONULAR – 6

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Sevcan YILDIZ

Doç. Dr. Hasan ÇİFTÇİ

YAZARLAR

Doç. Dr. Eylem ŞİMŞEK

Doç. Dr. Gökhan YALÇIN

Doç. Dr. Hicran Özlem ILGIN

Doç. Dr. İlhan Oğuz AKDEMİR

Doç. Dr. Mehmet ÖÇALAN

Doç. Dr. Mehmet SAĞLAM

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt COŞKUN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BOZKOYUN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKBIYIK

Dr. Öğr. Üyesi Merih ANGIN

Dr. Öğr. Üyesi Saffet KARAYAMAN

Öğr. Gör. Dr. Günseli GÜMÜŞEL

Dr. Hüseyin ÇİÇEK

Dr. Lena TRABUCCO

Dr. Rukiye ARSLAN

Dr. Şeyda AKARSU

Öğr. Gör. Habibe KULLE GÜN

Doktorant Emine AKMAN

Uzm. Serhat BADILLI

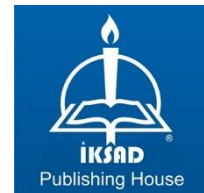
Erhan KALIN

Mehmet DAL

Mehmet YÜCEL

Meral KURTULMUŞ

Recep AYHAN

Copyright © 2022 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or
transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical
methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of

brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2022©

ISBN: 978-625-8323-01-6

Cover Design: İbrahim KAYA

June / 2022

Ankara / Turkey

Size = 16 x 24 cm

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN

ÖNSÖZ

Doç. Dr. Sevcan YILDIZ

Doç. Dr. Hasan ÇİFTÇİ.....1

BÖLÜM 1

ŞANLIURFA İLİ EYYÜBİYE İLÇESİNDE KÖY YERLEŞME ADLARININ COĞRAFİK ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKBIYIK

Uzm. Serhat BADILLI.....3

BÖLÜM 2

GÖÇ VE KADIN EKSENİNDE SAĞLIK BİLİMLERİ ALANINDA YAZILAN LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Hicran Özlem ILGIN

Meral KURTULMUŞ.....59

BÖLÜM 3

SİVEREK İLÇESİNİN NÜFUS ÖZELLİKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BOZKOYUN.....81

BÖLÜM 4

MÂVERDİ VE HOBBS'DA MEŞRUIYET SORUNU

Öğr. Gör. Habibe KULLE GÜN.....105

BÖLÜM 5

NEY TAVRININ DÜNÜ, BUGÜNÜ ve YARINI

Mehmet DAL

Doç. Dr. Gökhan YALÇIN.....115

BÖLÜM 6

1950'DEN GÜNÜMÜZE TÜRK RESİM SANATINDA GELENEKSEL KONULARA BAKIŞ TARZI VE YAKLAŞIM BİÇİMLERİNİN İNCELENMESİ

Mehmet YÜCEL.....133

BÖLÜM 7

DÖVME SANATINA KÜLTÜREL BAKIŞ

Dr. Şeyda AKARSU.....155

BÖLÜM 8

KOVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE ÇOCUKLARIN OYUN VE HAREKET EĞİLİMLERİ

Doç. Dr. Mehmet ÖÇALAN

Dr. Hüseyin ÇİÇEK

Recep AYHAN.....155

BÖLÜM 9

FARKLI GELİŞEN ÇOCUKLARDA DUYU VE ALGI GELİŞİMİ

Dr. Rukiye ARSLAN

Doç. Dr. Mehmet SAĞLAM.....179

BÖLÜM 10

SINIRIN ‘ÖTEKİLERİ’ ve DÜŞÜK YOĞUNLUKLU ÇATIŞMA BÖLGELERİ

Doç. Dr. İlhan Oğuz AKDEMİR

Doktorant Emine AKMAN.....201

BÖLÜM 11

ATATÜRK’ÜN KUMANDAN VE ZABİT İLE HASB-İ HAL KİTABI BAĞLAMINDA SUBAY NİTELİKLERİNİN VE PERFORMANS ÖLÇÜTLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Eylem ŞİMŞEK.....227

BÖLÜM 12

KALABALIK YÖNETİMİ VE OKULLARDA DURUM

Dr. Öğr. Üyesi Saffet KARAYAMAN.....257

BÖLÜM 13

YAPAY ZEKÂDA EKONOMİK, SİYASİ VE ASKERİ BAĞLANTI: BİR ARAŞTIRMA GÜNDEMİ

Dr. Merih ANGIN

Dr. Lena TRABUCCO.....275

BÖLÜM 14

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE ÇOCUKLARIN İLGI VE YÖNELİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ - YETİ İLGI ÖLÇEĞİ GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Erhan KALIN.....293

BÖLÜM 15

THE TIMES GAZETESİNE GÖRE KIRIM SAVAŞI VE OSMANLI BORÇLARI (1853-1856)

Öğr. Gör. Dr. Günseli GÜMÜŞEL.....307

BÖLÜM 16

BİLİM VE DÜŞÜNCE KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA KARANLIK ÇAĞ NEDİR? ORTA ÇAĞ NE DEĞİLDİR?

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt COŞKUN.....325

ÖN SÖZ

Bu kitap, Türkiye’de Sosyal Bilimler alanında çeşitli konularda yazılmış olan çalışmalar derlenerek oluşturulmuştur. Çalışmada Sosyal Bilimler alanında çalışmalar yapan öğretim elemanlarının seçtiği konu başlıklarına yer verilmiştir. Kitap içerisinde çalışmanın yapısına göre nicel ve nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmalar Sosyal Bilimler alanında çeşitli konularla ilgili bilgiler vermektedir. Çalışmalar sonucunda elde edilen bulgular ile Sosyal Bilimler alanında çeşitli konularda yapılan çalışmaların kapsamlı olarak değerlendirilmesi bakımından ilgili alanyazına katkı sağlayacağı ve bu yöndeki mevcut boşluğu doldurması amaçlanmaktadır.

Kitabın oluşmasına bölüm göndererek katkı sunan Akademisyenlere ve kitabın yayın hayatına başlaması, okuyucular, araştırmacılar ile buluşmasına olanak sağlayan iksadyayinevi’ne teşekkürü bir borç biliyorum.

Editörler:

Doç. Dr. Sevcan YILDIZ & Doç. Dr. Hasan ÇİFTÇİ
2022

BÖLÜM 1

ŞANLIURFA İLİ EYYÜBİYE İLÇESİNDE KÖY YERLEŞME ADLARININ COĞRAFİK ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKBIYIK¹

Uzm. Serhat BADILLI²

---

¹ Harran Üniversitesi, Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksek Okulu - Konaklama İşletmeciliği Bölümü E-Mail: mehmetakbiyik@harran.edu.tr- ORCID: 0000-00025139-8384

² Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. E-Mail: serhatbadillii@gmail.com- ORCID: 0000-0003-0085-5220

GİRİŞ

Ad biliminin alt dallarından olan yer adları (toponomi) insanlar için çok büyük bir öneme sahiptir. İsimsiz bir insan bulunmadığı gibi isimsiz bir yer de bulunmamaktadır. İnsanların yaşadığı mekânı adlandırması bulunduğu lokasyonun iklimi, jeolojisi, jeomorfolojisi, klimatolojisi, tarımı, hayvancılık faaliyetleri, yaşayan insanların soyu, ırkı ve dini hakkında bizlere bilgi vermektedir (Güzel ve Özcanlı, 2017).

Dilin doğal oluşumu sırasında, insanların etkilendikleri unsurların başında yaşadıkları coğrafi şartlar gelmektedir. Bu nedenle yer adlandırmalarında başta coğrafi etkenler olmak üzere; adlandırmada etkili olan tüm kriterleri belirlemek gerekmektedir. Akabinde coğrafyanın insan kültürüne etkisini tespit edip geçmiş ve bugünü karşılaştırarak bilimsel bir model oluşturmak gerekmektedir. Bu çalışmalar sonucunda insanların doğadan etkilendikleri ve doğayı etkiledikleri daha belirgin bir şekilde görülecektir. Bu da insanı, doğal çevreyi daha iyi tanımayı ve coğrafyanın insan kültürüne katkılarını ortaya koymayı sağlayacaktır.

İnsanlar yerleşik yaşama geçtiklerinden beri ortak kültür ve uygarlık unsurlarını oluşturmaktadırlar. Bu ortak kültürün en önemli unsurlarından biri de kullandıkları dildir. Bu çalışma kapsamında temel olan hipotezde yer adları oluşumunda belirleyici olan unsurun coğrafi şartlar ve insanların doğayla etkileşim içinde olmalarıdır. Bu çalışmanın temel amacı da coğrafyanın hangi bakımdan yer adlarını etkilediği ve yerleşmenin adı ile coğrafi ortam arasındaki ilişkiyi, belirleyip ortaya koymaktır. Çünkü Aksan'ında belirttiği gibi yer adları belirlenirken her şeyden önce çevreden yararlandıkları görülmektedir (Aksan, 1974).

Yer adları belirlenirken sadece coğrafi adlar değil farklı alanlardan adlarında kullandığı görülmektedir. Bu konuda Tunçel şu sözleri söylemektedir: “İnsanlar yaşadıkları mekânları adlandırırken bazı özelliklerden etkilendikleri dikkat çeker. Bu etkilenme doğal çevrenin bir niteliğinden olabileceği gibi sosyal bir sebepten de kaynaklanabilir. Bunun yanı sıra insanlar buldukları, yaşadıkları mekândaki yer adlarını zaman içerisinde değişikliklere de uğratmışlardır. Bu değiştirme doğal ve kendiliğinden olduğu için genellikle eskiye ait birtakım izleri de bünyesinde barındırır. Yer adları bu özelliği sayesinde de bulunduğu mekânın tarih ve coğrafyası ile ilgili önemli ipuçları durumundadırlar. Her yer adının bir anlamı bulunmaktadır. Bu bir bakıma gizli olan nitelikler ve özellikler, etimoloji çalışmaları ile yeniden belirlenebilmektedir (Tunçel, 2000).

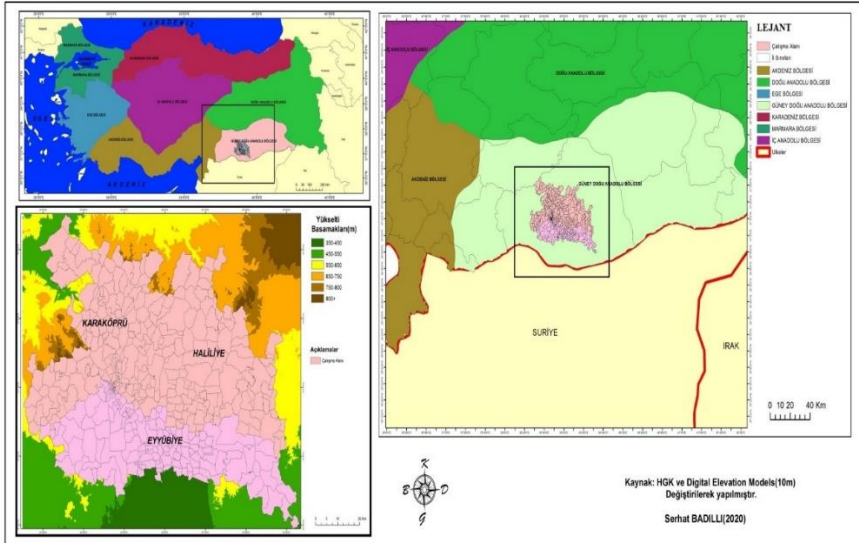
Doğan Aksan'ın aktarmasıyla ad bilimci A. Bach ad vermenin önemini vurgulayarak “Bir ulusun ad hazinesi, onun geçmişteki ve bugünkü zihinsel ruhsal durumunun anlatımıdır” demiştir (Aksan, 1982). Bu yüzden yerleşim alanlarına verilen adlar oldukça önemlidir. Yer adı sadece yerleşmeleri yani mahalle, köy, kasaba ve şehirleri kapsamamaktadır. Yer adları dağ, ova, düz,

ziyaret, tepe, bel, geçit, boğaz, sırt, yamaç, vadi, düzlük, etek, seki, höyük, ırmak, dere, çay, pınar, kaynak, göl, köprü, mevki vb. alanları da içine almaktadır. İnsanlar her nerede ve hangi koşullar altında yaşıyor olursa olsun yaşadıkları yerlere, etkilendikleri ve etkilendikleri yerlere ad vermişlerdir (Elmastaş vd., 2011).

1.1.Eyyübiye İlçesi'nin Yeri ve Sınırları

Araştırma alanı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat Bölümü'nde Şanlıurfa ilinin idari sınırları içerisinde bulunmaktadır. Şanlıurfa ilinin kuzeyinde Adıyaman, batısında Gaziantep, doğusunda Mardin, kuzeydoğusunda Diyarbakır ili, Güneyinde ise Türkiye-Suriye devlet sınırı bulunmaktadır (Harita1).

Şanlıurfa ilinde Harran, Akçakale, Viranşehir, Suruç, Bozova, Halfeti, Birecik, Ceylanpınar, Hilvan, Siverek, Haliliye, Karaköprü ve Eyyübiye olmak üzere 13 ilçe bulunmaktadır. Araştırma alanının sınırlarını ise 12.11.2012 yılında Şanlıurfa ilinin büyükşehir statüsüne ulaşmasıyla oluşturulan Karaköprü, Haliliye ve Eyyübiye ilçelerinin sınırları oluşturmaktadır. (Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, 2020) Araştırma alanı $37^{\circ} 32' 33''$ ve $36^{\circ} 50' 50''$ kuzey enlemleri ile $38^{\circ} 24' 32''$ ve $39^{\circ} 32' 09''$ doğu enlemleri arasında yer almaktadır. Araştırma alanın kuzeyinde Hilvan ilçesi, kuzeybatısında Atatürk Barajı, doğusunda Viranşehir ilçesi, kuzeydoğusunda Siverek ilçesi, batısında Suruç ve Bozova ilçeleri, güneyinde Akçakale ve Harran ilçeleri bulunmaktadır.

Harita 1: Eyyübiye İlçesi'nin Lokasyon Haritası

Eyyübiye ilçesinin toplam alanı 15.413, 200 kırsal ve şehirsal mahalle yani köy yerleşmesi bulunmaktadır. Eyyübiye 2019 yılı itibari ile 379.852 nüfusa sahiptir. Nüfus ve diğer bilgiler ayrıntılı olarak Fiziki Coğrafya, Beşeri ve Ekonomik Coğrafya özellikleri başlığı altında daha detaylı anlatılmıştır.

1.2. Metot ve Yöntemler

Araştırma alanında coğrafyanın dağılışı, nedensellik ve karşılaştırma ilkeleri uygulanmıştır. Araştırma alanı hakkındaki bilgiler çeşitli kurumlardan elde edilen sayısal ve basılı verilerden elde edilmiştir. Haritaların altlığını oluşturan haritalar, Harita Genel Komutanlığı'ndan elde edilen 1/100.000 ölçekli M41, N40, N41, N42, O41, O42, O43 isimli topografya haritalarında yer adları olarak sınırlandırılmıştır. Bu haritaların farklı tarihli olanları temin edilerek karşılaştırma yapılmış ve elde edilen adlar sınıflandırılmıştır. Ayrıca Harita Genel Komutanlığı'ndan elde edilen paftalar birçok haritanın altlığını oluşturmuştur. İlk olarak elde edilen paftalar kordinatlandırılmış sonrasında ise sayısallaştırılarak Digital Elevation Models (DEM) oluşturulmuştur. Araştırma alanını oluştururken DEM 'den faydalanılmıştır. Klimatik haritalar ise meteoroloji istasyonundan temin edilen verilerle oluşturulmuştur.

Araştırma alanın jeolojik, jeomorfolojik, hidrografik, klimatolojik vb. fiziki coğrafi özelliklerinin ve nüfus, sanayi, tarım, hayvancılık gibi beşeri coğrafya özelliklerinin anlatıldığı bölümlerde kitaplardan, ansiklopediden, makalelerden, resmi kurumlardan alınan verilerden ve zaman zaman yapılan köy gezi programlarından elde edilen verilerden hazırlanmıştır.

Toponomik analiz kısmında ise ilk etapta Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı'ndan köy muhtarlarının iletişim numaraları, köylerin listesi alınmış ve köy statüsünde olan yerler ayrıştırılmıştır. Harran Üniversitesi Coğrafya Bölümü arşivinde bulunan köy monografya çalışmaları incelenmiş daha sonrasında toponomi alanında yapılmış lisans tezleri incelenmiştir. İlk araştırmalar yapıldıktan sonra araştırmanın yol haritası ortaya çıkmıştır. Daha sonrasında yine bu alanda çalışılmış yer adları ile ilgili olan bazı yüksek lisans tezleri incelenmiştir. Osmanlı tahrir ve mufassal defterleri, Halep Vilayet Salnamelerinden, makalelerden bulunan köylerin tüm eski adları nahiyeleri ile birlikte yazılarak zamanın nahiyeye, sancak ve kaza haritaları ile günümüz köyleri Index Anaticus 'tan karşılaştırılıp not alınmıştır. TDK'nın Türkçe-Kürtçe sözlükleri ve Nişanyan sözlükten bunların anlamı yazılıp köy muhtarları telefon ile aranıp köylerin neden bu şekilde adlandırıldığı ve daha ayrıntı arz eden konular detaylı bir şekilde görüşülmüştür. Bazı köylerde yerleşmenin adını aldığı fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafya unsurları arazi çalışması yapılarak yerinde incelenmiş ve fotoğrafları çekilerek teyit edilmiştir.

Elde edilen veriler tüm hatlarıyla ele alınmış ve ad kökenine göre Microsoft Excel'de tablo haline getirilmiş ve grafikler yapılmıştır. Tüm bu

veriler amacına ve önemine uygun sıralanıp Harran Üniversitesi'nin tez yazım kılavuzuna uygun olarak yazılmıştır.

1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yer adlarının incelenmesi, gerek yerleşmenin tarihi gelişimi, gerekse coğrafi çevrenin geçmişteki durumu hakkında bilgi edinilebilen kaynak olması bakımından oldukça önemlidir (Göney, 1975). Şüphesiz ki bu önemli tarih, coğrafya, folklor ve diğer bazı disiplinlerin yardımcısı olarak bilim sistematüğinde yer almasıyla da kendisini göstermiştir (Karaboran, 1984). Yerel adlar kültürel coğrafyanın görünürdeki en önemli özelliklerden birisidir. Yerleşme adları haritada bulunan bir yer hakkında bazen ipuçları verebilir. Yer adları bir haritanın verimli bir şekilde okunmasını sağlar (Tümertekin ve Özgüç, 2004).

Yer adları ile ilgilenen oldukça fazla bilim alanı vardır. Coğrafyacılar ile birlikte, tarih, sosyoloji, halk bilimi, kültür tarihi, etnografya, dilbilim mensupları, askeri uzmanlar ile siyaset ve jeopolitik uzmanı gibi bilim mensupları da bu konuya yakın ilgi duymaktadır. Fakat coğrafi olayların geliştiğı, etkilediğı ve etkilendiğı yerin adlandırılması kesinlikle en çok coğrafyacıları ilgilendirmektedir. Coğrafyacılar 1941'de yapılan 1. Coğrafya Kongresi'nde coğrafi kavramların iyi seçilmesi ve avarızın adlandırması üzerinde önemle durmuşlardır. Meseleye coğrafi kavramları ve yer adlarını korumaktan çok vatan savunmasına eşdeğer bir önem verme hassasiyetini göstermişlerdir. Bu yaklaşım bugünde pek çok coğrafyacı tarafından titizlikle sürdürülmektedir.

2.EYYÜBİYE İLÇESİ'NİN COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

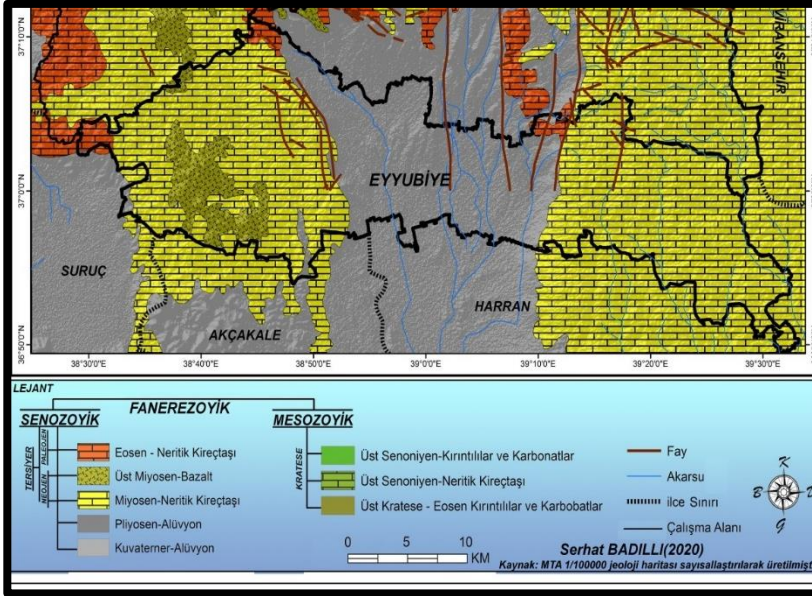
2.1 Fiziki Coğrafya Özellikleri

2.1.1.Eyyübiye İlçesi'nin Jeolojik Özellikleri

Şanlıurfa tektonizma açısından aktif olan sahalara yakın bir bölgededir. İlin kuzeyi 3. derece deprem bölgesinde yer alırken, güneyi 4. derece deprem bölgesinde yer almaktadır. İli etkileyebilecek çeşitli faylar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri Atatürk Baraj Gölü'nün bulunduğu sahada, Siverek, Viranşehir, Karaköprü ve Haliliye ilçelerine bağlı mahallelerde yer almaktadır. Atatürk Baraj Gölü rezervuar sahasının bulunduğu noktada kuzeybatı-güneydoğu ekseninde uzanan fay yöredeki en büyük fay hatlarından birini teşkil etmektedir (Aytaç vd., 2016), (Harita 2).

Araştırma alanını oluşturan üç ilçeden Karaköprü ilçesinin kuzeyinde Eosen neritik kireçtaşları, Üst Kretase, Eosen kırıntılar ve karbonatlar, ilçenin merkezinde ve doğu kısmında Pliyosen alüvyon ve Üst Kretase Eosen kırıntıları ve karbonatları bulunmaktadır. İlçenin batı kısmında Üst Senoniyen kırıntıları, karbonatlar, Üst Kretase Eosen kırıntıları ve karbonatlar bulunmaktadır. İlçenin güneyinde ise Eosen neritik kireçtaşları, Üst Kretase, Eosen kırıntıları, Miyosen neritik kireçtaşları ve Üst Senoniyen neritik kireçtaşları bulunmaktadır (Özcanlı vd. 2021), (Harita 2).

Araştırma alanı olan Eyyübiye ilçesinin doğu kısmında Miyosende oluşmuş neritik kireçtaşları, merkez kısmında Miyosende oluşmuş karasal kırıntılar, batı kısmında ise Üst Miyosende oluşmuş bazaltlar ve bu bazaltları çevreleyen Miyosen kireç taşları bulunmaktadır (Harita 2).

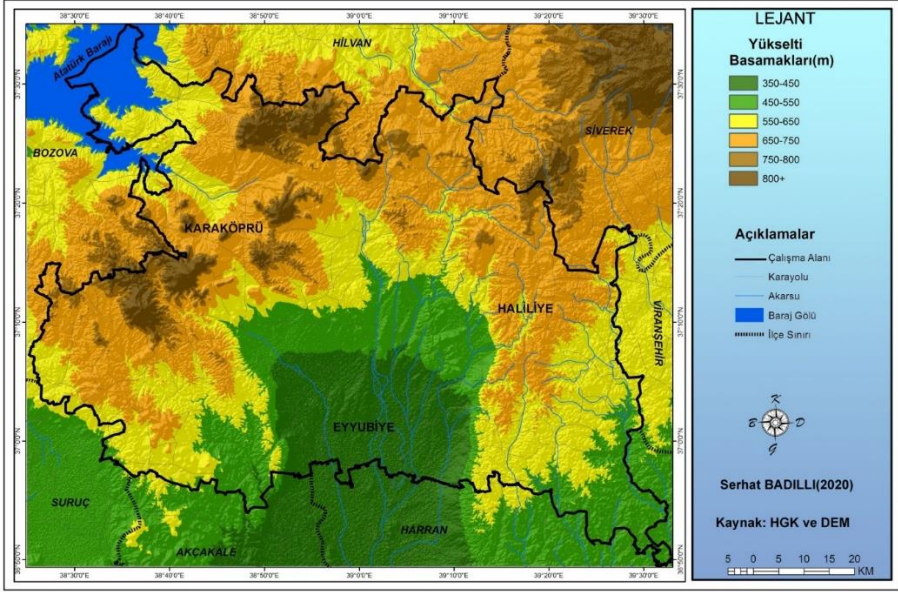
Harita 2: Eyyübiye İlçesi'nin Jeoloji Haritası

2.1.2. Eyyübiye İlçesi'nin Jeomorfolojik Özellikleri

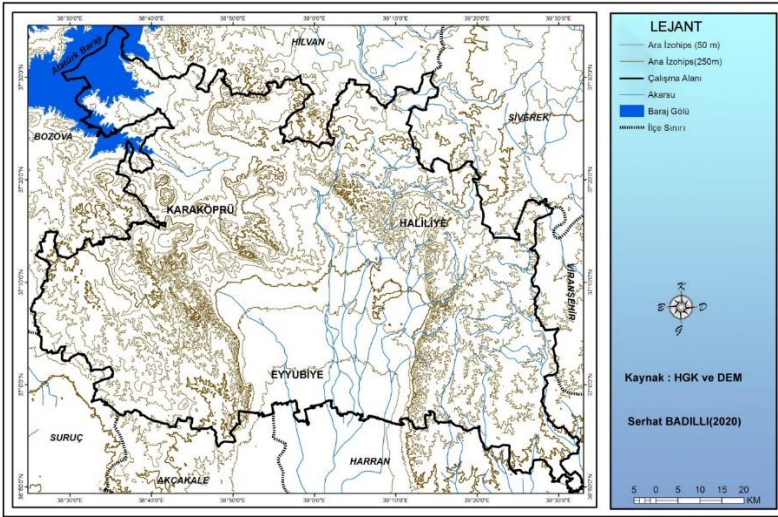
Şanlıurfa ili Türkiye'nin en sade yeryüzü şekillerinden birisi olan Güneydoğu Anadolu düzlükleri üzerinde yer almaktadır. Güneydoğu Toroslar'ın güneyinde yer alan Güneydoğu Anadolu düzlükleri, ortalama yükseltisi 500 metre olan bir platolar ve ovalar sahasıdır. Bu geniş düzlüklerin ortasında yükselen volkanik Karacadağ (Kollubaba Tepesi 1957 m.) Kütleli bu bölgeyi ikiye ayırmaktadır (Çağlak ve Gündüz, 2016).

Tek Tek Platosu ve Harran Ovası'nın bir kısmını kaplayan Haliliye ilçesi ve daha sonrasında sınırlarının birçoğunu Harran Ovası'nın ve Fatik Platosu'nun oluşturduğu Eyyübiye ilçesidir. Çalışma alanının güneyinde Harran Ovası'nın da bir kısmının içinde bulunduğu Eyyübiye ilçesi, 350-550 metre yükselti aralığındadır. Bu alandaki yükselti güneyden kuzeye doğru gittikçe artmaktadır. Bu durumu Şanlıurfa'nın genelinde de görmekteyiz (Harita 3, Harita 4).

Harita 3: Eyyübiye İlçesi'nin Fiziki Haritası

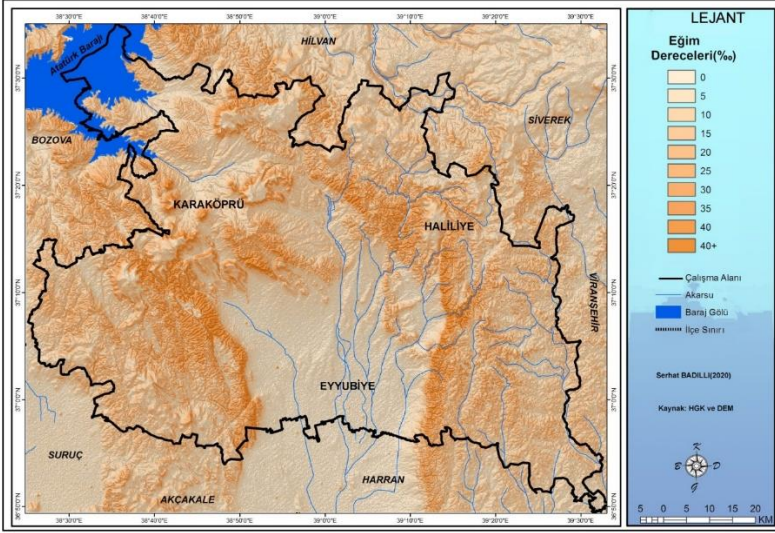

Harita 4: Eyyübiye İlçesi'nin Topoğrafya Haritası

Arazi kullanım biçimlerinin değişiminde birçok doğal ve beşeri faktör bulunmaktadır. Bu arazi kullanım faaliyetlerini değiştiren doğal faktörlerden en etkili olanı yükseltidir. Yatayda hareketle değişen yükseltiyle birlikte, başta jeomorfolojik özellikler olmak üzere coğrafi ortamın diğer unsurları da bu durumdan bir bütün olarak etkilenecek değişmektedir. Araziden yararlanma

şekli, her kuşağa göre farklılık arz etmekte ve her yükselti basamağında kendine özgü görünüm göstermektedir (Benek vd., 2017).

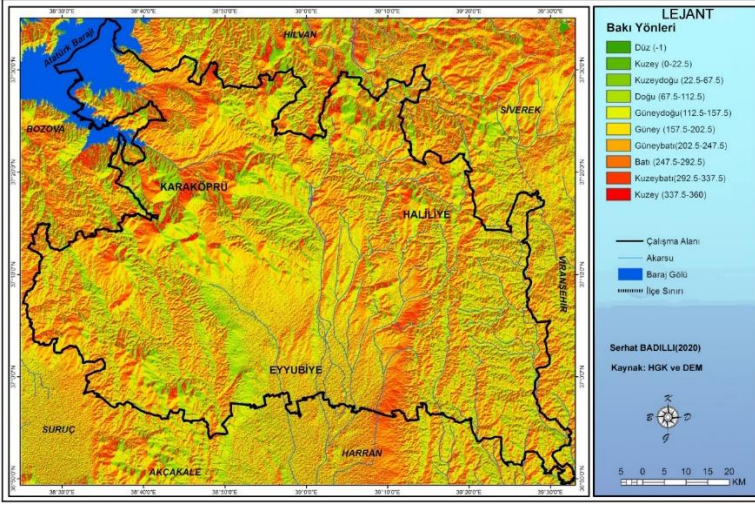
Eyyübiye İlçesi'nin eğimi fiziki özelliklerle paralellik göstermektedir. Harran Ovası'nda başlayan düz ovalık alanların yanı sıra kuzeye doğru ve doğuya doğru gidildikçe eğim ve yükselti artmaktadır. Eyyübiye ilçesinde genel olarak eğim daha çok tepe, höyük ve platoların bulunduğu alanlarda artmaktadır. Harran Ovası'nda en düşük derecede başlayan eğim kuzeye doğru kademeli olarak artmakta olup eğim dereceleri yamaçlarda yer yer binde 40 olduğu görülmektedir (Harita 5).

Harita 5: Eyyübiye İlçesi'nin Eğim Haritası

Ülkemizin kuzey yarımkürede yer almasından dolayı genel olarak güneye bakan yamaçlar, kuzeye bakan yamaçlara oranla daha fazla kısa dalgalı güneş radyasyonunu alırlar. Buna karşın doğu ve batıya bakan yamaçlar orta derece de bir etkiye sahip olurken, doğuya bakanlar yamaçlar sabahları fazla, batıya bakan yamaçlar ise öğleden sonra daha fazla güneş ışığı alırlar (Goudie, 2004).

Bakımın etkisi sıcaklık başta olmak üzere sıcaklığa bağlı olarak bölgede tarım ürünlerini, yerleşmeleri, hayvancılık faaliyetlerini ve bitkilerin olgunlaşma süresini etkilemiştir. Dağların güneşe bakan kısımları, güneş ışınlarını daha büyük ve dik açıyla alır. Ayrıca bu kısımların güneşlenme süresi daha uzun olur. Bu nedenle güneşe dönük yamaçlarda ısınma daha fazla olur. Bunun sonucunda güneşe dönük yamaçlarda, aynı tür bitkilerde olgunlaşma süresi daha kısadır. Buharlaşma daha fazla olduğundan, tarım ürünlerinin su ihtiyacı daha fazladır (Güzel vd., 2021), (Harita 6).

Harita 6: Eyyübiye İlçesi'nin Bakı Haritası

2.1.3. Eyyübiye İlçesi'nin Klimatolojik Özellikleri

Türkiye, sahip olduğu coğrafi konumun bir sonucu olarak yaz ve kış mevsiminde, oluşum alanları ve özellikleri farklı hava kütlelerinin etkisi altında kalmaktadır. Bu durum ülkemizin iklim özelliklerini belirlediği gibi, mevsimlere göre değişen hava tiplerinin oluşumuna da yol açmaktadır (Koçman, 1993). Bu çerçeveden bakıldığında söz konusu hava kütlelerinin Eyyübiye İlçesi'nin iklimi üzerinde de belirleyici etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır (Yılmaz ve Özcanlı, 2021). Genel olarak bölge, kışın kutup bölgelerinden yani kuzey ve kuzeydoğudan gelen soğuk ve yağışlı hava kütlelerinin, yazın ise daha çok güneyden gelen ve sıcak karakterli olan tropik kökenli hava kütlelerinin etkisi altına girmektedir (Akış, 2002).

Araştırma alanında sıcaklık ve yağış değerleri değişkenlik göstermektedir. Araştırma alanında en düşük ortalama sıcaklık Aralık, Ocak ve Şubat aylarında görülmektedir. Bu aylarda sıcaklık değerleri 3.9°C, 2°C ve 2.9°C'dir. En yüksek ortalama sıcaklıklar ise yaz aylarında görülmektedir. Bu aylar Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarıdır. Bu aylarda sıcaklık değerleri ise 34.6°C, 38.7°C ve 38.3°C'dir. Eyyübiye İlçesi'nin yıllık ortalama sıcaklığı 18.3°C'dir.

Araştırma alanı içerisinde en az yağış miktarı 320-476 mm aralığında olan Eyyübiye ilçesi, sonrasında 440- 505 mm aralığında yağış düşen Haliliye İlçesi ve en fazla yağış alan ilçe ise 440- 868 mm yağış aralığında bulunan Karaköprü ilçesidir. Şanlıurfa'da yıllık yağış miktarları sıcaklıkla ters, yükselti ile doğru orantılı olarak güneyden kuzeye doğru artmaktadır (Yetmen vd., 2017).

2.1.4. Eyyübiye İlçesi'nin Hidrografik Özellikleri

Yeryüzünde canlı hayatının devamı için gerekli olan en önemli etmenlerden biri de sudur. Suyun olmadığı bir yerde kayda değer bir canlı yaşam alanından söz etmekte mümkün değildir. Tarih boyunca yerleşmelerin kuruluş şartları incelenecek olursa, suyun bu hususta ne denli önemli bir rol oynadığı açıkça görülecektir. İlk göçebe kabilelerden en modern topluluklara kadar hemen her topluluk, akarsu kıyılarına ya da yeraltı suyunun yüzeye çıktığı su kaynaklarına yakın yerlere yerleşmişlerdir. İnsanoğlunun sudan yararlanması, ilk olarak içme suyu ihtiyacını gidermek için su temin etmekle başlamıştır. Daha sonra yerleşik hayata geçilmesiyle, evcilleştirmiş olduğu hayvanların su ihtiyacı ve nihayet tarımın başlamasıyla da tarlalarına su verilmesi suretiyle var olan su kaynaklarından yararlanmayı daha üst noktalara taşımıştır (Elmastaş vd., 2017). Bu nedenle su kaynakları yerleşme faaliyetleri açısından önemli bir etmen haline gelmiştir (Tunçbilek, 1985).

Araştırma alanı içerisinde bulunan kaynakların çoğu geçmişte akış gösterirken günümüzde tarımda sulamaya bağlı ve iklimsel değişiklikler nedeniyle çoğu kurumuş ve bazıları da mevsimsel akış göstermektedir (Özcanlı vd., 2018). Örneğin Karaköprü ilçesine bağlı Gölgen Mahallesi'nde mevsimsel yağışlara bağlı olarak akan gösteren ve şu an kurumuş olan dere bulunmaktadır. Haliliye ilçesi Üçkonak Mahallesi'nde geçmişte bulunan ve köye adını veren göl art arda kurak geçen mevsimler sonucunda kurumuş ve yerleşim yeri haline dönüşmüştür. Keza aynı şekilde Eyyübiye ilçesinde Ambartepe Mahallesi'nin batısında güney-kuzey yönlü olan ve günümüzde mevsimsel yağışlara bağlı olarak akış gösteren akarsu bulunmaktadır.

2.1.5. Eyyübiye İlçesi'nin Toprak Özellikleri ve Bitki Örtüsü

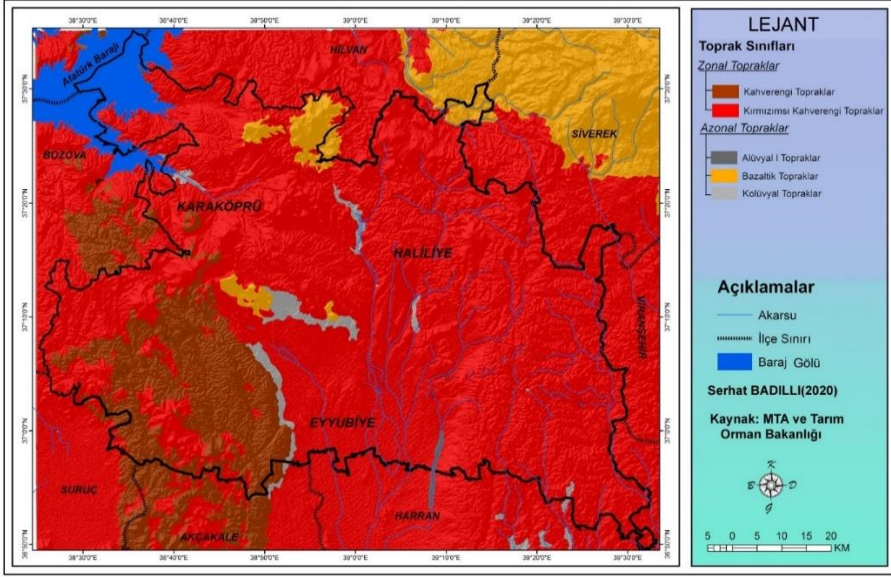
Şanlıurfa ilinde çeşitli toprak türlerine rastlamak mümkündür. Ceylanpınar, Harran ve Viranşehir ovalarında kahverengi toprakların yoğun olduğu görülmektedir. Bu topraklar kireç bakımından da zengindir. Ayrıca Harran Ovası'nın büyük bir kısmında dere kenarlarında ve özellikle de ova tabanındaki geniş alanlarda alüvyal karakterli kırmızı-kahverengi topraklar bulunmaktadır (Şahinalp, 1998).

İnsanın hiçbir müdahalesi olmaksızın iklimin, jeolojik, jeomorfolojik ve hidrografik yapının, toprak örtüsünün, yükseltinin, bakı ve eğimin kontrolünde yetişmiş bitkilerin yeryüzünde oluşturduğu örtü "doğal bitki örtüsü" dür. Doğal bitki örtüsü kimi yerde sık ve uzun boylu ağaçlar halinde ormanları oluşturdukları halde, kimi yerde sık veya cılız çalılıklara dönüşmekte, orman ve çalılıkların ortadan kalktığı yerlerde ise savanlara, steplere dönüşmektedir (Özcanlı, 2018).

Araştırma alanında genel olarak kırmızımsı kahverengi topraklar bulunmaktadır. Eyyübiye ilçesinin doğusunu kahverengi topraklar oluştururken ilçe genelinde Kuaternerde oluşmuş kırmızı topraklar bulunmaktadır. Haliliye

ilçesinde yer yer kalüvyal topraklar bulunurken, genel olarak kırmızı kahverengi toprak türü hâkimdir. Karaköprü ilçesinin güneydoğusunda kahverengi topraklar ve kuzey doğusunda bazaltik topraklar bulunurken, ilçeye genel olarak kırmızımsı kahverengi topraklar hâkimdir. Eyyübiye İlçesi'nin genel toprak özellikleri Şanlıurfa ilinin genel toprak yapısını taşımaktadır.(Harita 7).

Harita 7: Eyyübiye İlçesi'nin Toprak Haritası

2.2. BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

2.2.1.Nüfus

Nüfus, yeryüzünde sınırları belirli alanlarda (kıtaya, ülkeye, bölgeye, bölüm, yöreye, kesime, alan veya idari ünitelerde) yaşayan insanların belirli zamanlarda tespit edilen sayısını ifade etmektedir. Bu nedenle yere ve zamana göre değişen bir unsur olan nüfusu, "yeryüzünde sınırları belirli alanlarda veya yerlerde belirli zamanlarda yaşayan insan sayısı" olarak tanımlamak mümkündür (Özçaylar, 2006).

Şanlıurfa ilinin 1960 yılındaki nüfusu 401.919 kişidir. Bu toplam nüfus içerisinde kadınların nüfusu 196.012 kişi, erkeklerin nüfusu ise 205.907 kişidir. 1960 yılında erkek nüfusu kadın nüfusundan fazladır. 1960 yılından 1990 yılına gelindiğinde Şanlıurfa'nın nüfusu %150' ye yakın bir artış göstererek 1.001.445 kişi olmuştur.1990- 2000 yılları arasında belirgin bir şekilde artış yaşanmasının sebebi ise GAP'ın 1995 yılında faaliyete girmesi ve tarımsal arazilerin sulanması, iş olanaklarının artması ve buna bağlı olarak göçün azalması neden gösterilebilir. 2000 yılında ise nüfus 1.443.422 kişi olmuştur. 2019 yılında ise Şanlıurfa'nın nüfusu 2.073.614 kişidir (Tablo 2).

2.2.3. Tarım

Tarım, yeryüzündeki belli başlı üretim şekillerinden en gerekli ve en yaygın olanıdır. Tarımın yeryüzündeki en yaygın faaliyet olmasının yanında, tarım toprakları da yeryüzünün en önemli topraklarıdır (Özcanlı ve Güzel, 2015).

2018 TÜİK verilerine göre Şanlıurfa'nın tüm tarımsal üretim değeri 2017 yılı itibarıyla 8.949.006 TL iken, 2018 yılında 12.335.460 TL olmuştur. Şanlıurfa tek başına Türkiye'nin sulanabilir tarım alanların %11'ine sahiptir. Hâlihazırda yaklaşık 390 bin hektar alan sulanabilmekte olup GAP Projesinin tamamlanması ile bu alanın 941 bin hektara çıkması beklenmektedir. Tarımsal üretimin mevcut durumun yaklaşık 2 katı olacağı öngörülmektedir (Benek ve Özcanlı, 2015), (Tablo 5).

Tablo 1: 2018 Yılı Sulanabilir Alan ve Sulanan Toplam Alan

Sulama Şekli	Sulanan Alan (Ha)
Sulanabilir Alan	941,083
Ekonomik Olarak Sulanabilir Alan	764.806
Sulanan Toplam Alan	390,803

Kaynak: Şanlıurfa Yatırım Destek Ofisi

Türkiye'deki toplam tarım alanlarının %4,9'una sahip olan Şanlıurfa, Ankara ve Konya'dan sonra en fazla tarım arazisine sahip üçüncü ildir. 2017 yılı itibarıyla Şanlıurfa ilinin tarım alanı 1.107.114 hektar olup bu alanın 846.564 hektarı tahıllar ve diğer bitkisel ürünlere ayrılmış iken, 20.035 hektarı sebze bahçeleri alanı ve 143,440 hektarı da meyveler, içecek ve baharat bitkileri üretiminde kullanılmaktadır. (Tablo 6).

Tablo 2: Toplam Tarım Alanı İçerisinde Tarımsal Faaliyet Türlerinin Dağılımı (2017)

Tarım Alanları	Alan (Ha)	Toplam Alan İçindeki Oranı (%)
Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri Alanı	143,44	12,95
Nadas Alanı	97,073	8,76
Sebze Alanı	20,035	1,80
Süs Bitkileri Alanı	2	0,03
Tahıllar ve Diğer Ürünlerin Alanı	846,564	76,46
Toplam Tarım Alanları	1.107.114	100

Kaynak: TÜİK (2017).

3.1.Şanlıurfa İli Eyyübiye İlçesi Yerleşme Adları

Şanlıurfa ili Eyyübiye ilçesi köy yerleşmelerinin toponimik analizi yapılmıştır. 2012 yılında Şanlıurfa ilinin büyükşehir statüsüne ulaşması ile şehir merkezi üçe bölünmüş Karaköprü, Haliliye ve Eyyübiye ilçeleri oluşturulmuş ve tüm köyler mahalle diye adlandırılmıştır. Bu sebeple nüfus, ulaşım, ekonomik faaliyetler vb. sebeplerden ötürü bazı yerleşmeler araştırma sınırlarına dâhil edilmemektedir. Devlet numarataj kayıtlarında 22 nüfuslu yerleşim yeri ve 20.000 nüfuslu yerleşim yeri de mahalle olarak geçmektedir.

Eyyübiye ilçesinde ise 122 adet köy yerleşmesi 41 adet şehrsel mahalle bulunmaktadır. Eyyübiye ilçesi adını ilçede yaşamış ve burada çilegahı bulunmakta olan İslam Peygamberi Hz. Eyyüp' ten almaktadır. Hz Eyüp Peygamberin sabır makamının bulunduğu cami içerisinde bir kuyu bulunmaktadır. Bu kuyu Hristiyanlar için oldukça büyük bir öneme sahip olan Hz. İsa'nın suretinin görüldüğü mendilin bulunduğu inandırılmaktadır. Eyyübiye adı ilçe olmadan önce mahalle adı iken 12.11.2012 tarihinde Eyyübiye ilçesinin oluşturulması ile Eyyübiye Mahallesi'nin adı ilçeye verilmiştir. Günümüzde bile Eyyübiye ilçesine bağlı Eyyübiye Mahallesi bulunmaktadır.

3.2. Şanlıurfa İli Eyyübiye İlçesi Köy Yerleşme Adlarının Coğrafik Analizi

Millî kültürümüzün önemli konularından biri de ad vermedir. Adbilimin dallarından biri olan yer adları toponomi ise, bir toprak parçasını vatan haline getirmesi bakımından daha çok önem kazanmıştır. Aslında köy adları, yalnız oraya yerleşen insan topluluklarından değil, zaman zaman o bölgenin doğal çevre özelliklerinden de etkilenmiştir. Yani yerin yapısından, iklim şartlarından, bitki örtüsü ve üzerinde yaşayan canlılardan, ekonomik ve kültürel özelliklerinden etkilenmiştir.

Eyyübiye ilçelerinde bulunan köylerin adları coğrafi bakış açısıyla fiziki, beşeri ve ekonomik özelliklerine göre sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken de, ülkemizin kültür zenginliğini oluşturan unsurlardan biri olan köy adlarının kaynaklarının incelenmesi ve öneminin belirlenmesine katkıda bulunma amaçlanmıştır.

Eyyübiye ilçesindeki köy adları incelendiğinde, yer adı vermede hem doğal çevre ve hem de beşeri ve ekonomik çevre faktörlerinden etkilenilmiş olduğu görülmektedir.

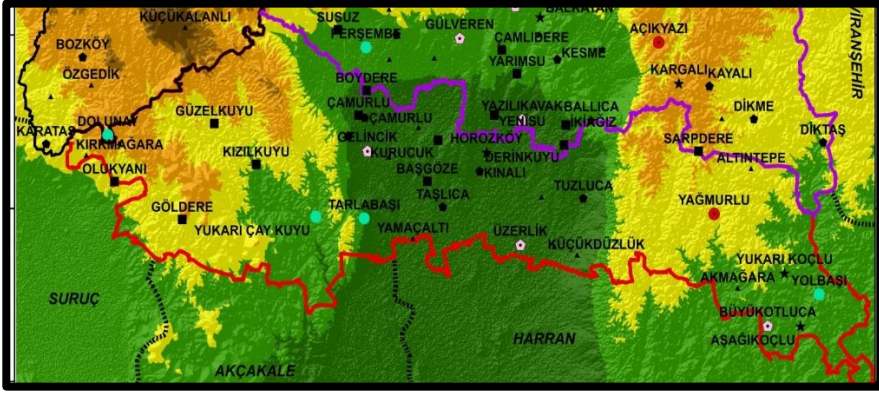
ve hayvan topluluklarıdır. Bunlardan arazi şekilleri, iklim ve ana materyal grupları ortamın cansız öğelerini, toprak, bitki toplulukları da canlı öğeleri oluşturur.

Araştırma alanında fiziki coğrafya özelliklerinden etkilenen 34 adet köy yerleşmesi bulunmaktadır. Bu köyler tablo ve grafikte de belirtildiği üzere bulunduğu alanda ayırt edici bir özellik olan ve diğer komşu köylerine nazaran çoğunlukta olan akarsu, dere, kuyu vb.hidrografik kökenli adlardan oluşmaktadır. Ayrıca kayacın yapısından, kayacın renginden, miktarından, toprak yapısından ve jeomorfolojik özelliklerinden adını almış köylerde mevcuttur (Tablo 10).

Tablo 3: Fiziki Coğrafya Özelliklerinden Adını Alan Köyler

Yer Adlarının Dağılımı	Sayısı	Yüzdesi (%)
Topografik Şekillerle İlgili Köy Adları	10	29,41%
Hidrografik Özelliklerle İlgili Köy Adları	8	23,53%
Hayvanlarla İlgili Köy Adları	4	11,76%
Bitki Özelliklerle İlgili Köy Adları	4	11,76%
Litolojik Özelliklerle İlgili Köy Adları	3	8,82%
Matematik Coğrafyayla İlgili Köy Adları	3	8,82%
Klimatik Özelliklerle İlgili Köy Adları	1	2,94%
Toplam	34	100,00%

Yukarıda verilen tabloda da belirtildiği gibi araştırma alanında bulunan 34 adet köy yerleşmesi adını fiziki coğrafya özelliklerinden etkilenerek almıştır. Bunlar 7 ana başlık altında incelenmiştir. 10 (%29,41) adedi topografik özelliklerden adını almış olup sınıflandırma grubu içerisinde birinci sırayı oluşturmaktadır. 8 (%23,53) adedi adını hidrografik özelliklerden adını almış olup sırasıyla 3 (%8,82) adedi litolojik özelliklerden, 4 (%11,76) adedi hayvanlardan, 4 (%11,76) adedi bitkilerden, 3 (%8,82) adedi matematik coğrafya özelliklerinden ve 1 (%1.74) adedi klimatolojik özelliklerden adını almıştır(Tablo 10, Grafik 5).

Harita 10: Eyyübiye İlçesinde Fiziki Coğrafya Özelliklerinden Etkilenen Köy Yerleşmeleri

3.2.1.1. Topoğrafyadan Etkilenen Köy Adları

Jeomorfoloji, eski Yunancadaki geo: yer, morphe: şekil, logos: bilim sözcüklerinin bileşimiyle elde edilen bir terim olup, “yer şekli bilimi” anlamına gelmektedir (Özçağlar, 2006). Daha geniş bir ifade ile Jeomorfoloji, karalar üzerinde ve denizlerin altında, litosferin yüzeyinde görülen şekilleri inceleyen, oluşum ve evrimlerini açıklayan, bunları sınıflandıran, coğrafik yayılış ve gruplanmalarını nedenleriyle birlikte araştıran bilim dalıdır (Erinç, 2001).

Hem köy yerleşim yerleri hemde açısından insanın doğayla doğrudan ilişkisini belirtmesi açısından fiziki coğrafya unsurları oldukça önemlidir. Topoğrafya araştırma alanındaki 10 köyün adını etkilemiştir (Tablo 11).

1. Akmağara (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir (Genel Hizmetler Şube Müdürlüğü, 1999:2). Köy idari olarak Altındamla Köyü’ne bağlı alt yerleşim yeri iken artan nüfus ve hizmet talebine bağlı olarak idari yönetimi ayrırlıp muhtarlık verilmiştir. Köy adını Altındamla Köyü’nde bulunan mağaralardan adını almıştır.

2. Altın Tepe (Eyyübiye): Köyün eski adı Arapça altın tepe anlamına gelen Resmelzehep’tir (Kapaklı, 1927). 1985 yılında Karaali Köyü’nün alt yerleşimi olmaktan çıkan köy, dibinde altın olduğu düşünülen tepenin adının Türkçeye çevrilmiş halini almıştır.

3. Ambartepe (Eyyübiye): Köyün eski adı Arapça ambartepe anlamına gelen Telambar’dır (Kapaklı, 1927). Köy adını kuzeyinde bulunan tepeden almıştır (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 1: Köye Adını Veren Tepenin Kuzey Yamacı

4.Büyükdüzlük (Eyyübiye): Köyün adı 1927 yılında Cana-i Kebir olarak geçmektedir (Kapaklı, 1927). Cana-i Kebir Osmanlıca ‘‘Büyük Cana’’ demektir. Cana’nın hitap sözcüğü olduğu tahmin edilmektedir. Büyük diye nitelendirilmesinin sebebi ise aynı aşirete bağlı ve daha önce alt yerleşimi olan Küçükcana Köyü’nün bulunmasındandır. Yeni adının ise köyün düz bir alanda kurulmasından etkilenip verildiği bilinmektedir.

5.Dolutepe (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Resmel Halule ’dir (Kapaklı, 1927). Köyün eski adının anlamı da Arapça ‘‘Dolu Tepe’’ demektir. Köyün adı Türkçeye uyarlanıp doğru bir şekilde değiştirilmiştir.

6.Kırkmağara (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir. Köy adını köyde bulunan mağaralardan almıştır. Köyde irili ufaklı tam 40 adet mağara bulunmaktadır (Kapaklı, 1927), (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 2: Kırkmağara Köyü’ne Adını Veren Mağaralardan Bir Tanesi

7.Küçükdüzlük (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Cana-i Sagir 'dir (Kapaklı, 1927). Köy 20 yıl önce Büyükcana (Büyükdüzlük) Köyü'nün alt yerleşim yeri iken artan nüfus ve hizmet talebine bağlı olarak idari yönetimi ayrılmıştır. Yeni adı ise Büyükdüzlük Köyü'ne nazaran daha küçük olması ve arazilerin genel topografik özellikleriyle alakalıdır.

8.Sultantepe (Eyyübiye): Köyün 1518 yılı kayıtlarında geçen adı Sultan Tepesi'dir. Köy adını köyün güneyinde bulunan tepeden almıştır (Fotoğraf 8). Yeni, adı da bu doğrultuda verilmiştir. Yöre halkının tepe olarak adlandırdığı yer aslında bir höyüktür. Hem yapılan kazılarla kanıtlanmış hem de yörenin genel yerleşme özelliğine aykırılığı ile kanıtlanmıştır. Çünkü yörede kır yerleşmeleri genelde güneye dönük yamaçlarda yapılmaktadır (Ekinci, 2018).

Fotoğraf 3: Sultantepe Köyü'nün Güneyden Çekilmiş Fotoğrafı

9.Tekyamaç (Eyyübiye): Köyün bilinen adı Heştiran 'dır (Kapaklı, 1927). Heştiran katırcı demek olup köyde katırların çok bulunmasından dolayı bu ad ile anılmıştır. (Nişanyan, 2020) Köy yeni adını ise güneyinde bulunan tepenin tek bir yamacına yerleşmiş olmasından aldığı tahmin edilmektedir.

10.Yamaçaltı (Eyyübiye): Köyün eski adı Tel Bağdat'tır. Rivayete göre köyün sahibi bu köyü Abdulkadir Geylani Hazretlerine hediye ettiği için ve o dönemde Abdulkadir Geylani Hazretleri Bağdat'ta olduğundan halk arasında bu köyün ve köyde bulunan tepenin Abdulkadir Geylani Hazretlerine ait olduğu söylenmektedir. Bu sebeple köy tepenin Arapçası Til ve ait olduğu yerin Bağdat olması hasebiyle bu şekilde adlandırmıştır. Yamaçaltı denilmesinin sebebi ise köyün tepenin yamacında kurulmasından kaynaklanmaktadır. Köyün Adı 1518 yılında da Telbağdat olarak kayıtlara geçmiştir (Ekinci, 2018).

tahmin edilmektedir. Yörede göz insan organının yanı sıra suyun çıktığı kaynağa denildiği bilinmektedir.

3.Çamurlu (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir. 1927 yılı kayıtlarında adı Çamurlu olarak geçmektedir (Kapaklı, 1927). İsim Türkçe olduğu için Mahalli İdareler Müdürlüğü tarafından değiştirilmemiştir.

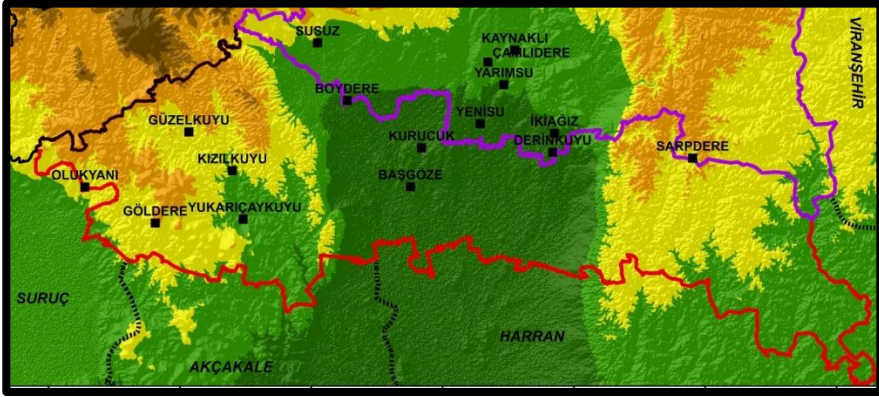
4.Göldere (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen eski adı Kefri Hüseyin Paşa'dır (Kapaklı, 1927). Köyün eski adı ise köy halkının söylemine göre şu anki muhtar Ahmet Günbegi'nin dedesinin adıdır. Lakin Kefri adında başka köylerde bulunmaktadır. Köyde 1985 yılında tapulaşma yapılması ile köyün adı memurların belirlemesiyle değişmiştir. Yeni adı köyün doğusunda bulunan dereden adını aldığı tahmin edilmektedir.

5.Güzelkuyu (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir (Kapaklı, 1927). Köy adını köyde tarihi 550 yıla dayandığı iddia edilen kuyudan almaktadır. 2014 yılına kadar Keberli Köyü'nün alt yerleşimiyken de köy halkı tarafından aynı ad kullanılmıştır.

6.Kızılkuyu (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir (Kapaklı, 1927). Köy adını köyde bulunan kuyudan almaktadır. Kızıl kelimesinin ise kuyunun kenarına hayvan ve küçük çocukların düşmemesi için koyulan taşların renginden aldığı tahmin edilmektedir.

7.Kurucuk (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Korucuk'tur (Kapaklı, 1927). Köyde 2001 yılında benzer isimde başka bir köyün bulunması hasebiyle ismi Kurucuk olarak değiştirilmiştir. Korucuk adının de Kurucuk adından türemiş olduğu, köyde yaşanan su problemlerinden Kurucuk denildiği tahmin edilmektedir.

8.Olukyanı (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Kürtçe uzun kuyu anlamına gelen Birdirej'dir (Nişanyan, Index Anaticus). Köy adını köyde bulunan oldukça derin bir kuyudan almıştır. Köy yeni adını yanı başında bulunan ve mevsimsel akış gösteren su kaynağından almıştır.

Harita 12: Eyyübiye İlçesinde Hidrografyadan Etkilenen Köy Yerleşmeleri

3.2.1.3.Kayaçlardan Etkilenen Köy Adları

Fiziki coğrafya unsurlarından kayaçların araştırma alanındaki köy yerleşme adlandırılmalarına etkisi (%8,82)'dir. Hidrografyadan sonra gelmektedir. Araştırma alanında kayaçlardan etkilenen yer adları genellikle kayaçların renk ve yapı özellikleriyle adlandırılmışlardır. Kayaçlar şekilleri, büyüklükleri ve duruşları itibariyle de birçok yer adını etkilemiştir.

Kayaçlar toprak oluşumuna katkıda bulunduğu, bir alanın arazi kullanımının belirlendiği ve mesken yapımında malzeme temini olarak kullanıldığı için önemlidir. Araştırma alanı içerisinde bulunan 3 (%8,82) yerleşme, adını köyde bulunan kayaçların renginden, cinsinden ve miktarından almıştır.

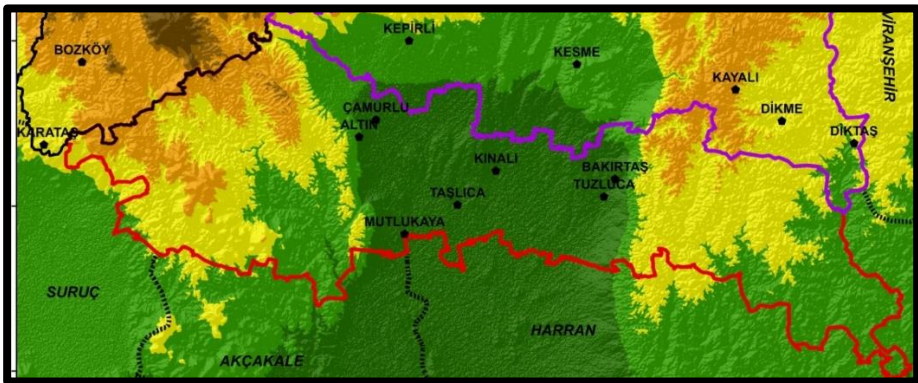
1.Altın (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir. Köy 2007 yılında köy statüsüne ulaşınca bu ad verilmiştir (Genel Hizmetler Şube Müdürlüğü, 1999:35)Köy daha önce Külünçe Köyü'nün alt yerleşimi iken ayrılmış ve köyde bulunan kıraç tepedeki taşların parlamasından kaynaklandığı tahmin edilen altın adı verilmiştir(Fotoğraf 17). Köy halkı ise Kürtçe kayalık tepe manasına gelen Qeranj demektedir.

Fotoğraf 4: Altın Köyü'nün Batıdan Görünümü

2.Taşlıca (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiş olup köy kayaçların çok olmasından dolayı bu şekilde adlandırılmıştır (Kapaklı, 1927).

3.Tuzluca (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Tuzluca'nın Kürtçesi olan Şoraca'dır. Şoraca denmesinin sebebi ise toprakların tuzlu olmasındandır. Umuroba Köyü'nün alt yerleşimi iken idari yönetimi ayrılmış eski adı Türkçeye çevrilmiştir.

Harita 13: Kayaçlardan Etkilenen Köy Yerleşmeleri

3.2.1.4. Hayvan Özelliklerinden Etkilenen Köy Adları

Doğal çevrede yaşam alanı bulan hayvanlar yer adlandırmalarında belli bir etkiye sahiptir. Hayvan varlığından etkilenen yer adları araştırma alanında topografya, hidrografya, litoloji gibi fiziki coğrafya alt dallarından sonra % 11,76'lık payı ile 4. sırada yer almaktadır. Hayvan varlığından ve özelliklerinden adını alan köy yerleşmelerinde baz alınan kuram hayvanların hayvancılık kavramlarıyla karıştırılmamasıdır. Araştırma alanında 4 (% 11,76) adet köy yerleşmesinin adı hayvan varlığından ve özelliklerinden etkilenilerek verilmiştir.

1.Aşağıkoçlu (Eyyübiye): Köyün eski adı Kolbızın'dır (Genel Hizmetler Şube Müdürlüğü, 1999). Köy eski adını köyde 100 yıl önce yaşamış olan ve hayvancılıkla uğraşan kişilerin Kürtçe keçi yavrusu anlamına gelen bızın ve kollik kelimesinin birleştirilerek verdiği bilinmektedir. Daha sonra köye yerleşen insanlar bu adı değiştirmemişlerdir. Koçlu denilmesinin sebebi ise hayvancılık faaliyetlerinden ziyade koyunun erkek olanına denen koç adını kullanmışlardır. Konum adı verilmesinin sebebi ise yukarı koçlu adında başka bir köyün bulunmasıdır.

2.Horozköy (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Horoz'dur (Kapaklı, 1927). Köyün adı 1540 ve 1566 yıllarında da Horozköy olarak geçmemektedir. Köyün adı ise rivayete göre Bağdat'tan göç edip köye yerleşen Şeyh el Hamit adlı kişi köye yerleştiği zaman ovada bulunan aşiret liderlerini davet etmiş ve ziyafet hazırlamıştır. Davet için sayısı tahmin edilemeyecek derecede çok horoz kesmiş olup aşiret liderlerinin önünde bulunan her bir tabağa bir horoz pişirip koymuştur. Aşiret liderleri ise kibire kapılıp Şeyh El Hamit'e 'Biz aşiret reisiyiz bize kese kese horoz mu kestir' demişlerdir. Bu söze çok üzülen Şeyh El Hamit ise keramet gösterip gözü yaşlı bir şekilde dualar okuyup tabakta bulunan pişmiş horozları canlandırmıştır. Bu olay üzerine aşiret liderleri Şeyh El Hamit'i üzdüklerini anlamışlardır ve söyledikleri söze çok pişman olmuşlardır. Bu sebepten ötürü köyün adı hiç değişmemiş ve Horozköy olarak anılmıştır. Soy isim kanununda köy halkı soyadını horoz olarak belirlemiş köyün adının değişmesine müsaade edilmemiştir.

3.Keçikıran (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiş olup 1518 yılında da Keçikıran olarak geçmektedir (Ekinci, 2018). Köyün adı 1980 yılında Köy hizmetleri kayıtlarında halk arasında kullanılan adı Çığran olarak kayıt edilmiştir. Çığran'ın ne anlama geldiği ve neden bu adın verildiği bilinmemektedir. Köyün yeni adı ise diğer bazı köylerde olduğu gibi bu adı çağırıştırdığı için böyle bir ad verilmiştir.

4.Yukarıkoçlu (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen eski adı Kürtçe keçi yavrusu anlamına gelen Kolbızın'dır (Genel Hizmetler Şube Müdürlüğü, 1999). Kolbızın adı esasen Aşağıkoçlu Köyü'nün adı olup hayvancılık faaliyetlerinden dolayı bu ad verilmiştir. Yukarıkoçlu ise 10 yıl

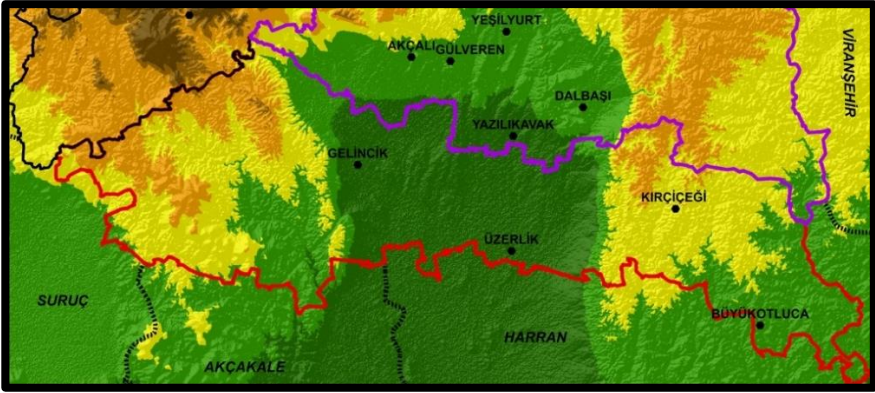

Fotoğraf 5: Köye Adını Veren Üzerlik Adlı Bitkiden Elde Edilmiş Olan Tasarım

4.Yeşilyurt (Haliliye): Köyün adının 1925 yılında Güllüce 1928 yılında ise Güllünce olduğu bilinmektedir. Köyün halk arasında bilinen eski adı ise Külünçe 'dir. Yörede, evde hanımlar tarafından bayrama yakın bir süre kala pasta, kurabiye türü olan bir unlu mamulden adını aldığı tahmin edilmektedir Yeni adı ise şu anki Muhtar İbrahim Kırmızı'nın kendi tercihi ile belirlenmiş, köyün idari yönetimini Çamlıdere'den ayırınca bu adı vermiştir. Sebebi ise köyün bahar mevsimi yeşeren ot, çiçek ve ekinlerden yeşili bol bir köy olmasıdır.

Harita 15: Bitki Özelliklerle İlgili Köy Adları

3.2.1.6. Matematik Coğrafyadan Etkilenen Köy Yerleşme Adları

Araştırma alanında bulunan 3 (%8,82) adet köy yerleşmesi adını matematik coğrafya özelliklerinden almıştır.

1.Tarlabaşı (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Fatik'tir (Kapaklı, 1927. Köyün eski adı köyde şu anki kabileden önce yaşamış olan Kürtlerin vermiş

olduğu addır. Köy satın alındıktan ve yeni yerleşim yerleri yapıldıktan sonra da aynı ad kullanılmıştır. Bu şekilde adlandırılmasının sebebi ise köyün yerleşim yerinin Fatik Platosunun eteklerinde kurulmuş olmasından kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Köy 15 yıl önce idari yönetimi Ozanlar Köyü'nden ayrılınca plato yamacı ile tarlaların arasında yapıldığı için Tarlabası denilmiştir. Köyün yeni adının belirlenmesinde konum etkili olmuştur.

2.Yolbaşı (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Kürtçe kıraç ve verimsiz anlamına gelen Tahtok 'dur (Kapaklı, 1927). Köyün sarp taşlık bir tepe üzerinde kurulmasından dolayı bu şekilde adlandırıldığı düşünülmektedir. Köyün kuzeyinde sulama kanalı batısında ise yol bulunmaktadır. Köye ulaşımın sadece batısında bulunan ve sulama kanalının güneyinde yolun başında olmasından dolayı konumun köye adını vermiş olmasında etkili olduğu tahmin edilmektedir.

3.Yukarıçaykuyu (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı yeni adının Arapçası olan Çaykuyu Fogani'dir. (Kapaklı, 1927). Köy yerleşim yeri itibariyle Çaykuyu Platosunun güneyindeki yüksek kesimde kurulduğu için eski ve yeni adı bu şekilde verilmiştir. (Güzel, 2005)

Harita 16: Matematik Coğrafyadan Etkilenen Köy Yerleşmeleri

3.2.1.7.Klimatik Özelliklerden Etkilenen Köy Yerleşme Adları

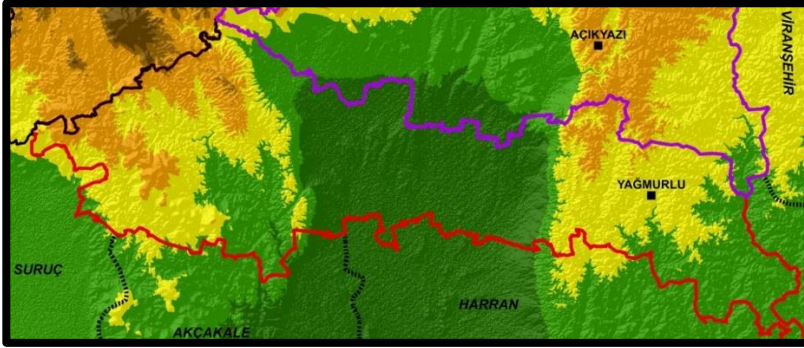
İklim koşulları bir alandaki fiziki ve beşeri coğrafya unsurları üzerinde önemli etkiler oluşturmaktadır. Belirtmek gerekir ki yaptığımız sınıflandırmalarda tüm köylerin yaşamsal faaliyetlerinin temelinde klimatolojinin de etkisi yadsınmaz. Klimatoloji tarım, hayvancılık, hidrografik yapı, litolojik unsurlar, bitki vejetasyonu vb. unsurları doğrudan etkileyebilmektedir. Klimatoloji araştırma alanında bulunan köy yerleşmelerinden sadece 2 adedinin adını etkilemiştir. Fiziki faktörlerin etkilediği yerleşme adları içerisinde % 1.75 ile en az paya sahiptir. Bu yer adları yerelde köylerin mikro klimatolojisi hakkında bilgi vermektedir.

1.Yağmurlu (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen eski adı Soğmatar'dır. M.S.2. yüzyılda tarihlenen yerde Sin kültürüne ait insanların tapınakları ve gök tanrı kabartmaları bulunmaktadır (Fotoğraf 29). Ayrıca soğ: güzel, matar: yağmur demektir (Nişanyan, İndex Anaticus). Köyün adının bu şekilde verilmesinin sebebi çok yağmurlu olmasından ve eski adının anlamının güzel yağmur olmasındandır.

Fotoğraf 6: Yağmurlu Köyü'nde Bulunan ve Suğmatar Kabartmaları.

Harita 17: Klimatik Özelliklerden Etkilenen Köy Yerleşmeleri

3.2.2. Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Özellikleri Bakımından Köy Yerleşme Adları

Beşeri coğrafya (Sosyoekonomik Coğrafya), coğrafi ortam içerisinde insan ile doğal ortam arasındaki karşılıklı etkileşimlerden kaynaklanan insani (beşeri) faaliyetleri dağılım, karşılaştırma ve nedensellik ilkelerine bağlı olarak çok çeşitli yöntemler uygulamak suretiyle araştırıp inceleyen ve sonuçlarını sentez halinde ortaya koyan coğrafya anabilim dalıdır. İnsan, tarım, sanayi, ulaşım, turizm, yerleşme gibi çevreye yönelik bütün etkinlikleri ile beşeri ve ekonomik coğrafyanın sistematik ayrımını yaparken sosyal yönü ağır basan dalların ekonomik kökenli olanlardan ayrılması için yerleşme coğrafyası, nüfus

coğrafyası, diller coğrafyası, dinler coğrafyası, folklorik coğrafya, eğitim coğrafyası, sağlık coğrafyası, siyasi coğrafya, idari coğrafya, sosyal coğrafya, kültürel coğrafya gibi dallar sosyal coğrafya başlığı altında toplanır. Ekonomik faaliyetlerle ilgili olan hammaddeler coğrafyası, hizmetler coğrafyası, turizm coğrafyası ise ekonomik coğrafya başlığı altında toplanmıştır (Özçağlar, 2006). Beşeri ve Ekonomik Coğrafya daha çok sosyal konuları kapsamaktadır. Bundan dolayı da yer adlandırmalarında fiziki çevre faktörlerinin etkilerinin yanı sıra beşeri faktörler de önemli ölçüde etkili olmuştur (Özçağlar, 2006).

Araştırma alanı içerisinde bulunan toplam 122 adet köy yerleşmesinden 88 (%72,13) adedi adını beşeri ve ekonomik coğrafya özelliklerinden almıştır. Beşeri ve ekonomik coğrafya sıralamasında ilk sırayı 43 adet köy yerleşmesi ile aşiret, boy, soy isim, aile, şahıs adlarından etkilenen köy yerleşmeleri almaktadır. Beşeri ve ekonomik coğrafya özelliklerinden etkilenen köy yerleşmeleri içerisinde en az paya ise 2 adet köy yerleşmesi ile beşeri eserlerle ilgili Adlar yerleşme faaliyetlerinden etkilenen köyler oluşturmaktadır. Çalışma sırasında Adı Anlamlandırılmayan Köy Yerleşme Adları sayısında fazla olup bu köyl adları analize tabi tutulamamış ancak tblo halinde belirtilmiştir.

Tablo 4: Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Özelliklerin Adını Alan Köy Yerleşmelerinin Rakamsal ve Oransal Dağılım Tablosu

Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Kategorisi	Sayısı	Yüzdesi(%)
Boy, Oymak, Şahıs, Bey, Soy İsim, Aşiret ve Topluluk Adlarıyla İlgili Köy Adları	21	23,86%
Tarihi Mekânlar veya Kalıntılarla İlgili Köy Adları	11	12,50%
Dinî İnançlarla İlgili Köy Adları	4	4,55%
Tarımla İlgili Köy adları	3	3,41%
İnsani Özelliklere Dayalı Köy Adları	3	3,41%
Alet-Edevat ile İlgili Köy Adları	3	3,41%
Beşeri Eserlerle İlgili Adlar	2	2,27%
Adı Anlamlandırılmayan Köy Yerleşme Adları	44	48,59%
Toplam	91	100,00%

3.2.2.1.Boy, Oymak, Şahıs, Bey, Soy isim, Aşiret ve Topluluk Özelliklerinden Etkilenen Köy Adları

Orta Çağ'ın siyasi yönetim biçimi olan feodalizm yerel dar alanlarda egemenlik anlayışına dayanıyordu. Feodalizm yönetim biçimi dünyanın birçok kesiminde yeniçağ ve yakınçağda etkisini yitirmesine rağmen doğu toplumlarında daha uzun sürmüştür. Osmanlı İmparatorluğu merkezi yönetimi güçlü olsa da eyalet sistemi etkili bir yönetim organıdır. Bunun yanında toprağı değerlendirme yöntemi olan tımar sistemi eyaletlerdeki etkinliğı biraz daha arttırmıştır. Özellikle Doğu Eyaletlerinde tımar sistemi diğer eyaletlerden farklı olarak toprağın işleme hakkı ailelerden uzun süre alınmıyordu ve belli aileler yerelde devlet yetkisini daha etkin bir şekilde yürütebiliyordu. 16. yüzyılda Osmanlı'nın İdrisi Bitlisi vasıtasıyla doğudaki aşiretleri örgütleyip onların bölgede etkinliğini artırması cumhuriyet dönemine kadar etkilerini sürdürmüştür. Bu aşiretsel, ailevi yönetim erkinin etkisi toplumsal olarak cumhuriyetten sonra da devam etmiştir. Bu nedendir ki köy yerleşmelerinde boy, oymak, şahıs, aşiret ve topluluk adları bir hayli etkili olmuştur. Araştırma alanında bulunan 21 (%23,86) adet köy yerleşmesi adını aile, aşiret, boy, soy isim ve şahıslardan almıştır.

1.Abdurrahmandede (Eyyübiye): Adı değişmemiş olan köy yerleşmesi adını köyde yaşadığına inanılan Abdurrahman Dede adında bir mutasavvıftan almıştır. Parmağının bu topraklarda kesildiğı ve kanının bu toprağı aktığına inanılmaktadır (Nişanyan, Index Anatolicus).

2.Alkanlı (Eyyübiye): Köyün eski adı Arapça küçük ambartepe anlamına gelen Resmeltıl Ambar 'dır. Ambartepe Köyü'nün alt yerleşim yeri iken artan nüfus ve hizmet talebine bağılı olarak idari yönetim halk tarafından ayrılmış ve köy halkının soyadı yeni ad olarak belirlenmiştir.

3.Aşağıhemedan (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı yeni adının Arapçası olan Hamedanı Tahtanı'dir (Kapaklı, 927). Köyün adı bir aşiret adıdır. Fakat köyde bu aşirete mensup hiç kimse yoktur. Hemedan aşiretine mensup insanların daha öncesinde köyde yaşamış olduğu düşünülmektedir. Aşağı diye konumlandırılmasının sebebi ise Hemedan adında birbirine yakın 3 köy bulunmasındandır.

4.Bağış (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen adı Arapça iki dağın arasında anlamına gelen Mudek'tir. Köy 2011 yılına kadar Akmağara Köyü'nün alt yerleşimi iken artan nüfus ve hizmet talebine bağılı olarak ayrılmış ve köye, köyde yaşayan halkın soyadı verilmiştir.

5.Başgök (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir. 2017 yılına kadar Keçikıran Köyü'nün alt yerleşimi iken artan nüfus nedeni ile köyün idari yönetimi ayrılmış ve köye köyde yaşayan halkın soyadı verilmiştir.

6.Beyazyaprak (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir. Köy 2011 yılına kadar Hancıgaz Köyü'nün alt yerleşimi iken idari yönetimi ayrılmış ve köyde yaşayan halkın soyadı 2011 yılında yeni ad olarak belirlenmiştir.

7.Hacılar (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiş olup Hacılar, köyde yaşayan halkın mensup olduğu aşiretin adıdır (Kapaklı, 1927).

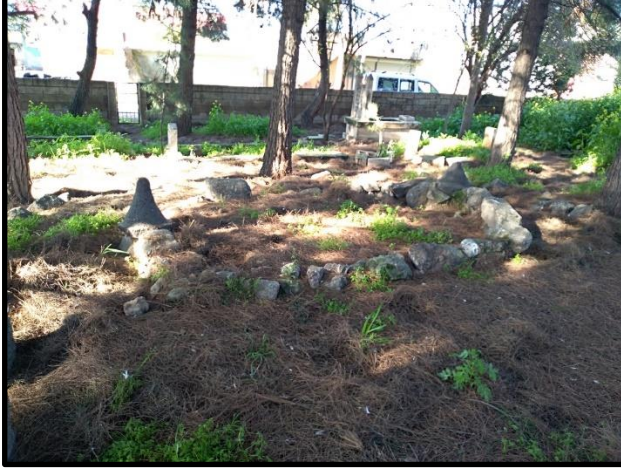
8.Hamzababa (Eyyübiye): Köyün eski adı Demirkapı'dır. Köyün adı 1980 ile 1999 yılları arasında Demirkapı olarak geçmiş lakin köy halkının talebi doğrultusunda Demirkapı adından önce de kullanılan ve köyde mezarı bulunan Hamza adında bir zatın adı verilmiştir.

9.Kaplanköy (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir. Köyün adı ise köyde yaşayan halkın soyadıdır. Lakin köye halk arasında daha önce idari yönetim olarak bağlı bulunduğu Bir Ömer Köyü'nden dolayı Bir Ömer denilmektedir. Bir, Arapça kuyu anlamına gelmektedir. Ömer adlı kişinin açmış olduğu kuyudan dolayı bu şekilde adlandırılmıştır.

10.Karaali (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir (Kapaklı, 1927). İnanılan rivayete göre köyün adı Kara Ali adı köyde yaşamış ve köyü kuran kişi olduğu düşünülen Ali adında esmer tenli bir şahıstan gelmektedir. Köy sosyo ekonomik faaliyetler açısından incelenecek olursa belde statüsünde olup termal turizmde önemli bir yere sahiptir.

11.Keberli (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiş olup adı köyde yaşayan halkın soyadıdır.

12.Keserdede (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen eski adı küçük ağaç anlamına gelen Darık' tır (Kapaklı, 1927). Köye yerleşmeye gelen halk köyün şuan ki meydanında bulunan küçük bir ağaç etrafında ilk yerleşmeleri yaptığı için "Darık" denilmiştir. Keserdede ise köyün bir diğer adı olup köyde yaşamış bir kişinin adıdır. Zatın köyde iki ucunda yontulmuş taşların bulunduğu mezarı bulunmaktadır (Fotoğraf 30). Eski adlarından Keserdede adının kullanılmasının sebebi ise adın Türkçe olmasıdır.

Fotoğraf 7: Köye adını vermiş olan Keserdede mahlaslı kişinin kabri

13.Kubacık (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Kabacık-ı Kebir'dir (Kapaklı, 1927). Eski adı ve yeni adı köyde yaşayan halkın soyadıdır.

14.Nadire (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir. Nadire adı ise bir bayan adı olup günümüz muhtarı Mustafa Salih Hamevioğlu'nun büyükannesinin adıdır. 2000 yılında nüfusun artması ve Yardımcı Köyü'nün uzak olmasından dolayı idari yönetimi ayrılmış eski adı kullanılmaya devam edilmiştir

15.Ortahemedan (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı yeni adının Arapçası olan Hemedanı Vustanı 'dir (Kapaklı, 1927). Hemedan esasen bir aşiret adı olup köyde şu an var olan Şeyhanlı Aşiretinden önce yaşadıkları tahmin edilmektedir. Orta diye konumlandırılması ise Aşağıhemedan ve Yukarıhemedan köylerinin bulunmasındandır.

16.Ovabeyli (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen eski adı Eski Kudeyme 'dir. Eski Kudeyme denmesinin sebebi ise Uğurlu (Kudeyme) Köyü'nde yaşayan halkın buradan göçmüş olmasıdır. Kudeyme Arapça az manasına gelen Gutmeye kelimesinin şiveyle zamanla Kudeyme 'ye dönüştüğü bilinmektedir. Köyün yeni adı ise köyde yaşayan halkın soyadıdır.

17.Selman (Eyyübiye): Köyün adı 1518 yılında Selmanlı, 1928 yılında da Selman olarak geçmektedir (Ekinci, 2018). Köyün adı köyde yaşamış olan nahiye Müdürü Selman adlı kişinin adıdır

18.Yaşar (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Harbetül Yahya'dır (Kapaklı, 1927). Köyde yaşamış olan Yahya adında bir kişiye ait geçici yerleşme diye adlandırılan hırbelerin olmasından dolayı bu şekilde adlandırılmıştır. Köyün yeni adı ise bir şahıs adıdır.

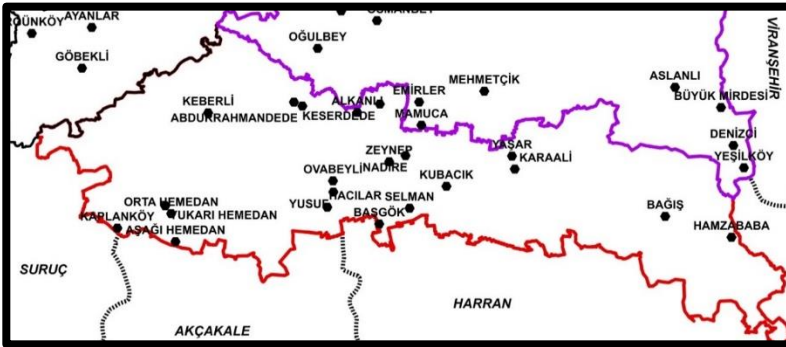
19.Yukarihemedan (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı yeni adının Arapçası olan Hemedana Fogani'dir (Kapaklı, 1927). Daha öncede Aşağıhemedan ve Ortahemedan köyünde belirtildiği gibi köyün adı esasen aşiret adı olup günümüzde bu aşirete mensup insanlar yaşamamaktadır. Şeyhanlı aşiretine mensup Koti, Kubat-i ve Şeyh Şedi ailelerinin yaşadığı köylerin Hemedan Aşireti adı ile anılması da köyde daha önce bu aşirete mensup olan insanların yaşamış olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

20.Yusuf (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiş olup Ovabeyli Köyü'nün alt yerleşimi iken köyün idari yönetim değişmesi üzerine köy halkı tarafından çok sevilen Yusuf adı verilmiştir. Köyde Yusuf adında biri yaşadığından değil adın köy halkı tarafından sevilmesi ile verilmiştir.

21.Zeynepköy (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Zeynep'tir (Kapaklı, 1927). Köyün adı değişmemiş adını köye yerleşmeden önce bulunan harabe evlerin sahibinden Zeynep adında bir kişiden almıştır (Fotoğraf 34).

Fotoğraf 8: Zeynep Köyü'nün Batısından Çekilmiş Bir Fotoğrafı.

Harita 18: Şahıs, Aile, Aşiret Kökenli Köy Adları

3.2.2.2. Dinî İnançtan Etkilenen Köy Adları

Aksan'ın da belirttiği gibi yer adı olarak dinsel adlar kullanma pek çok toplumda görülmektedir. Bu durum kırsal alanlarda daha sık görülmektedir (Aksan, 1982). Beşeri ve Ekonomik Coğrafyanın etkilediği yer adları içerisinde din varlığından etkilenen yer adları önemli yer tutmaktadır. Alanımızın dini inanç bakımından çeşitlilik göstermesi ve insanların dini bağlılıklarının kuvvetli olması yer adlandırmalarında önemli etkileri olmuştur.

Araştırma alanında bulunan 4 köy yerleşmesi adını dini kaynaklardan ve dini hadiselerden almıştır.

1.Akçamesçit (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Ağcamescit'tir (Kapaklı, 1927). Halk arasında bilinen adı ise Suruciye'dir. Suruciye denmesinin sebebi ve manası ise köyde günümüzde yaşayan Arap kökenli halktan önce Şanlıurfa'nın Suruç ilçesinden gelen insanlar ilk olarak yerleştikleri için köye Suruciye demişlerdir. Köy yeni adını ise köyde bulunan camiden almıştır.

2.Akdilek (Eyyübiye): Köyün eski adı Tilmahrız'dır (Kapaklı, 1927). Til Arapça tepe anlamına gelmektedir. (Akbiyık, 2016) Rivayete göre köy takribi 200 yıl önce Selman Köyü'nden kan davası nedeniyle ayrılıp o zamanki bedevilerden "Mahrız" diye anılan bu bölgeyi satın alınmış ve tepeden dolayı da "Tilmahrız" adı verilmiştir. Akdilek diye yeni bir adın verilmesi ise köyün adı değiştirilirken köyde Şeyhamit adında bir zatın türbesinde dilek tutulmasından esinlenerek bu ad verilmiştir.

3.Akmeşhet (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir. 1927 yılı kayıtlarında adı Ağmeşhed olarak geçmekte olup yeni adı eski adının aynısıdır (Turan, 2012). Meşhet Arapça şehit demek olup köy halkı tarafından köyde savaş zamanında din uğruna bir şehit olduğuna inanılmaktadır. Bu olaya istinaden köyde somut bir delil bulunmamaktadır. Köy 2017 yılında Olgunlar Köyü'nden nüfusun yoğun olması hasebiyle ayrılınca adı Akmeşhet olarak kalmıştır.

4.Mihraplı (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir (Kapaklı, 1927). 1980'de Sağlık Köyü'nde çıkan bir kavga nedeniyle şu anda buldukları konuma gelerek köye Şeyh Mihrap adında bir zatın yaşaması sebebiyle bu adı vermişlerdir.

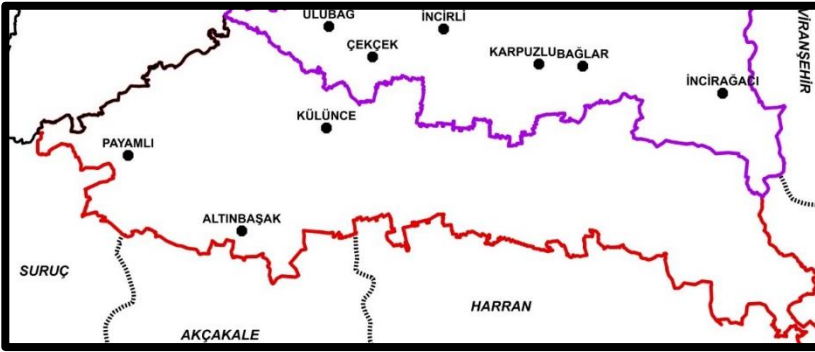

Fotoğraf 1: Köyde Güvenlik Ve Tedbir İçin Yapılmış Olan Ve Köye Adını Vermiş Olan Burç

2.Külünçe (Eyyübiye): Köyün adının 1915 yılında Kilimce olduğu bilinmektedir. Köyün şimdiki adı ise 1928 yılında verilmiştir (Nişanyan, Index Anatolicus). Külünçe yörede belirli bir zamanda yapılan ve uzun süre muhafaza edilebilen pasta kek benzeri bir yiyecektir.

3.Payamlı (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiş olup yörede bademin diğer adı olarak kullanılmaktadır. Bademli anlamına gelen Payamlı denmesinin sebebi ise köyde badem ağaçlarının çok olmasındandır (Kapaklı, 1927).

Harita 20: Tarımsal Faaliyetlerden Etkilenen Köy Yerleşmeleri

3.2.2.4.Tarihi Mekânlar ve Kalıntılardan Etkilenen Köy Yerleşme Adları

Bilinmektedir ki Şanlıurfa ili tarihi yerleşmeler açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. Tarih boyunca çeşitli devletlerin egemenlik kurduğu bu kadim şehir bulunduğu dönemdeki devletlerden izler taşımaktadır. Tarihi geçmişinin 12.000 yıl öncesine dayandığı araştırma alanı içerisinde bulunan 11 köy yerleşmesi adını köyde önceki yüzyıllarda yapılmış olan veyahut olduğu rivayetine inanılan tarihi eser ve kalıntılardan almıştır. Aşağıda verilen köy

yerleşmelerinde geçmiş zamanda işlek yollara komşu olması hasebiyle gözetleme amacıyla yapılmış burçlar, dini mutasavvıf ziyaretleri sırasında yapılmış han, ticaret yollarına komşu köylerde kurulmuş ticari hanlar, köyde daha önce mesken olarak kullanılan harabe, kalıntı yapılar ve höyükler bulunmaktadır.

1.Akören (Eyyübiye): Köyün adı Kürtçe Akören manasına gelen Ağvirandır (Kapaklı, 1927). Rivayete göre takribi 200 yıl önce köyü kuran kişi Hacı Halaf köye geldiğinde köy yerleşiminin şu anki yerinde harabeler (ev, su kuyusu, bahçe duvarları vb. yerleşim faaliyetleri) bulunmaktadır. Hacı Halaf, çocukları ve akrabalarıyla burada bulunan harabe yerleşmelerden dolayı Ağviran demiştir. Günümüzde köyde Tamah ve Bin Yusuf aşiretine mensup Hacı Halaf'ın torunlarının çocukları ve akrabaları yaşamaktadır.

2.Büyükhancağız (Eyyübiye): Yapılan araştırmada köyün adının değişmemiş olduğu görülmüştür. Lakin köyün halk arasında bilinen eski adı Arapça yukarı Hancağız anlamına gelen Hancığaza Fogani'dir. Köyün büyük diye nitelendirilmesinin sebebi ise alt yerleşmesi olduğu Hancağız Köyü'nden Küçükhancağız Köyü ile ayrılınca nüfus ve yerleşme bakımından küçük olana Küçükhancağız büyük olana ise Büyükhancağız denilmiştir. İki köyde de han bulunmamaktadır. Lakin daha önce alt yerleşmesi oldukları Hancığaz köyünde bulunan handan adlarını almışlardır

3.Büyükhan (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen eski adı Hancar ve Cumhuriyet Köyü'dür (Nişanyan, İndex Anatolicus). Hancar 'ın hancı olduğu tahmin edilmektedir. Daha önce Hancağız'a bağlı yerleşme iken nüfusun artmasına bağlı olarak idari yönetim ayrılmış ve bu i ad verilmiştir. Köyün adının Büyükhancağız Köyü ile karıştırılmaması için bu ad verilmiştir. Belirtmekte yarar vardır ki köyde yaşayan halkın soyadı da Büyükhan'dır. Köyün eski adının tarihçesi soy isim kanunundan önceye dayandığı için köyün soyadının köy adından etkilediği kuvvetle muhtemeldir.

4.Bozhöyük (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiş olup köy adını daha önce alt yerleşimi olduğu Turluk Köyü'ndeki boz renkli höyükten almıştır. Turluk köyünde yaşanan husumetten dolayı köy halkı ikiye ayrılmış ve Turluk Köyü'nün takribi 2 km uzaklığına gelen Bozhöyük halkı köye Bozhöyük adını vermiştir. Höyüğün bulunduğu köy ise Turluk adını almıştır.

5.Hancığaz (Eyyübiye): Köyün adının değişmemiştir (Kapaklı, 1927). Köyde şu an izleri bulunmayan ama köyün yaşlı insanların görmüş olduğu kervansaraydan, handan adını almaktadır. Köyün bulunduğu alandan Harran'a kadar tek konaklama yerinin burada olmasıyla köy o zamandan beri Hancığaz olarak anılmaktadır. Han zamanla tahrip olup yıkılınca tekrardan onarılmamış ve günümüze ulaşamamıştır.

6.Kapköy (Eyyübiye): Köyün 1518 yılındaki adı Kapdeğirmen Köyüdür (Turan, 2012). Köyün adı eski adına uygun değişmiş olup hangi zamanda yapıldığı bilinmeyen değirmen taşlarından adını almaktadır. Yeni adı bu doğrultuda verilmiş olup köyde kabaltı adı verilen tarihi yapıtlar bulunmaktadır (Fotoğraf 37-38).

7.Karahisar (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir. Köy 1992 yılına kadar Karaali Köyü'nün alt yerleşimidir. Artan nüfus ve hizmet talebine bağlı olarak idari yönetimi Karaali Köyü'nden halkın talebi doğrultusunda ayrılmış ve köyde karataşlardan yapılmış hisar benzeri yapıdan etkilenilerek bu ad verilmiştir.

8.Küçükhan (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen eski adı Arapça Aşağı Hancağız anlamına gelen Hancıgaz El Esvel'dir. 2018 yılına kadar Hancağız Köyü'ne bağlı yerleşme iken nüfus, hizmet vb. sebeplerden köyün idari yönetimi ayrılmış Küçükhan olarak adlandırılmıştır. Yeni adı ise köyde bulunmayan ama idari yönetimce bağlı bulunduğu köydeki handan adını almıştır(Fotoğraf 39).

9.Koçören (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Koçviran'dır. Koçviran denilmesinin sebebi ise üzerinde kayı boyu simgesi olan mezar taşlarının ve ören yerleşiminin bulunmasındandır. Koç kelimesi ise yapılan hayvancılık faaliyetlerinden ötürüdür (Ekinci, 2018). Yeni adı ise eski adının Türkçeye çevirmiş halidir.

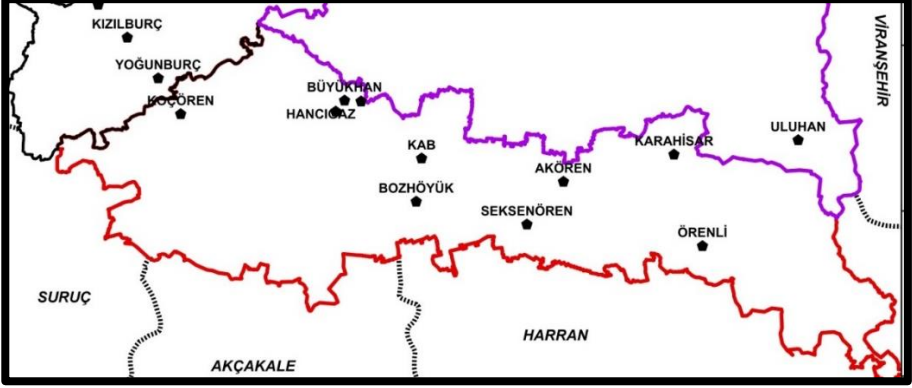
10.Örenli (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir. Köyde ören yerinin içerisinde kalıntılara rastlanılmıştır. Özellikle, ören yerinde bulunan üst örtüsü korunmuş antik yapıların iç bölümlerinde gelişigüzel yapılmış damgalar tespit edilmiştir. Bu damgaların içinde Kayı boyu damgası ile Bayatlar boyunun 'o' şeklindeki damgası yer almaktadır(Fotoğraf 41).

11.Seksenören (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Seksenviranı 'dır (Kapaklı, 1927). Köyün adı daha sonra Türkçeye çevrilip değiştirilmiştir. Yöre halkı tarafından inkılap sonrası ile ilgili bazı görüşler olsa da köyün adının çok önce de bilinmesi seksene yakın yerleşim yerinin olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir

12.Köprülük (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir. Köprülük denilmesinin sebebi ise köyün içerisinden geçen Cavsak deresine halkın köprü yapmasındandır.

13.Yediyol (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Arapça küçük kırmızı tepe anlamına gelen Resmel Hamar'dır (Kapaklı, 1927). Köyde bulunan tepede kırmızı renkli çiçeklerin açmasından bu şekilde adlandırılmıştır. Köyde yaşayan Kürt halkı ise Kürtçe kırmızı tepe anlamına gelen Giresor demektedir. Yeni adı ise mevcutta bazıları kullanılmayan ve yerleşim yeri olan, aynı

zamanda her biri ayrı bir köye giden tam yedi adet yolun bulunmasından dolayı bu şekilde adlandırılmıştır.

Harita 21: Tarihi Mekânlar veya Kalıntılardan Etkilenen Köy Yerleşmeleri

3.2.2.5. İsmi İnsani Özelliklerden Alan Köy Yerleşmeleri

Yerleşme faaliyeti, insanların yeryüzünde kendilerine en uygun yaşam alanlarını ve buralara yerleşme şekillerini ifade etmektedir. İnsanlar yeryüzünde kendilerine yaşam alanı olarak seçtikleri alanları rastgele seçmemişlerdir. İnsan yaşamı için elverişli doğal koşullara sahip alanları, yerleşim yeri olarak seçilmiştir. Bu yerleşmeler sonucunda insan coğrafya ile sürekli bir etkileşim içine girmiş ve birbirlerini etkilemişlerdir. Bu etkileşim sonucunda insanlara özgü adları yerleşme adı olarak kullanmışlardır.

1. Vergili (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Rüşüm'dür (Kapaklı, 1927). Köy 1928 yılında ise Büyükrüşüm olarak adlandırılmaktadır (Nişanyan, Index Anatolicus). Arapça örenler anlamına rüşüm denilmesinin sebebi köyde Karaçizmeli diye adlandırılan aileden kalan harabe ve viran yerleşmelerin bulunmasından bu şekilde adlandırılmış büyük denilmesinin sebebi ise aynı aşirete bağlı küçük rüşüm köyünün olmasıdır. Vergili denilmesinin sebebi ise köyde bulunan arazilerin birçoğunun yıllık kiralanmasındandır.

2. Yanıkçögür (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Azdik'tir (Kapaklı, 1927). Köyün yükseltisi ve eğimi fazla olmayan tepede kurulmuş olmasından ötürü eğimi az manasına gelen 'Azdik' kelimesinin köye ad olarak verildiği bilinmektedir. Yanıkçögür denmesinin sebebi ise köyde şebeke, su ve elektrik probleminin olmasından Yanıkçögür olarak adlandırılmıştır (Fotoğraf 50).

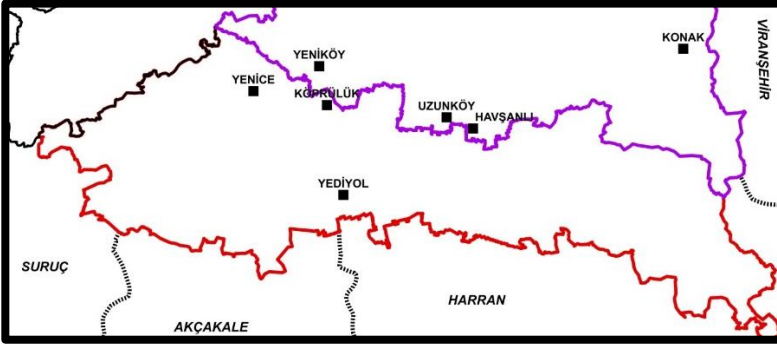

Fotoğraf 10: Yanıkçögür Köyü'ne Giden Yoldan Köyün Uzaktan Çekilmiş Fotoğrafi

3.Yardımcı (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen eski adı köyde türbesi bulunan ve köyde yaşamış olan Cebarul Ensar Adlı zatın adıdır (Kapaklı, 1927). Ensar Arapça yardımcı anlamına geldiği içinde adı Türkçeye çevrilip belirlenmiştir(Fotoğraf 51).

Fotoğraf 11: Yardımcı Köyü'nün Kuzeyden Çekilmiş Bir Fotoğrafi

Harita 22: İsmi İnsani Özelliklerden Alan Köy Yerleşmeleri

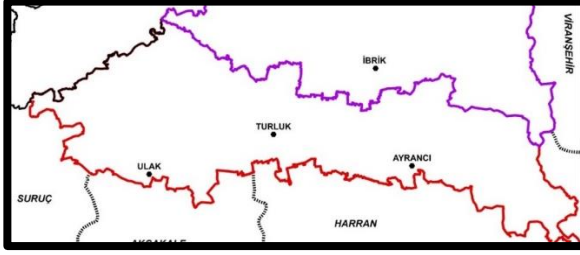
3.2.2.6. Alet-Edevat ve Mesleklerden Etkilenen Köy Adları

İnsanoğlu var olduğu günden itibaren hem kendini korumak hem de kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamak için çeşitli uğraşlarla alet ve edevat yapmışlardır. Bu aletler hem korunmada hem de çeşitli ekonomik alanlar da kullanılmıştır. Toplayıcılık döneminden bugüne bu aletler değişmiş olsa da günümüzde halen bu yörede en çok kullanılan aletler yerleşme adlarını etkilemiştir ve bu yerleşmeler günümüze kadar gelmiştir. Araştırma alanında bulunan 3 adet köy yerleşmesi adını alet edevat adlarından etkilenerek almıştır.

1. Ayrancı (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiş olup köyde yapılan hayvancılıktan ve hayvansal ürünlerden ayrancı denildiği tahmin edilmektedir (Genel Hizmetler Şube Müdürlüğü, 1999, s. 33).

2. Turluk (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Bozik'tir (Kapaklı, 1927). Köy adını köyde bulunan tepeden almıştır. Alt yerleşimi olan köy idari yönetimini ayırınca adı Bozhöyük olmuştur. Lakin Bozhöyük Köyü adını Turluk Köyü'nde bulunan tepeden almaktadır. 2014 yılında Bozhöyük ile ayrılınca Turluk denilmiştir. Yeni adı Turluk'un kelime manası ise yörede 'dan' adı verilen döğülmüş buğdayın muhafazası için kullanılan çuval demektir (Güzel A, Özcanlı M., 2016, s 12-30).

3. Ulak (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen eski adı Burce Kevtan'dır (Kapaklı, 1927). Köyde bulunan burçların üzerine sürekli yeşil renkli değişik bir tür kuşun yuva yapmasından dolayı köy yöre halkı tarafından bu şekilde bir ad verilmiştir. Köyün yeni adı Muhtar Mehmet Başibeyaz 'ın dedesinin görevinin ulaklık olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Köyün yeni adı gerçekleştirilen meslekten etkilenilerek verilmiştir.

Harita 23: Alet-Edevat ve Meslek ile İlgili Köy Yerleşmeleri

3.2.3. Adı Anlamlandırılmayan Köy Yerleşme Adları

Araştırma alanı içerisinde bulunan 41 adet köy yerleşmesinin adları anlamlandırılmamıştır. 14 adet köy yerleşmesinden 15 adet köy yerleşmesinin adı değişmemiştir. Yani eski adı ve yeni adı anlamsızdır. 4 adet köyün adı doğru çevrilmiştir. Bu 4 adet köyün eski ve yeni adı anlamsızdır. Adının anlamına ulaşılmayan toplam 41 köy aşağıda belirtilmiştir.

1. Açmalı (Eyyübiye): Köyün eski adı Arapoğlu'dur. (Kapaklı, 1927). Arapoğlu adı bugün köyde yaşayan ve Melikler diye anılan aileden önce Araplar yaşadığı için Arapoğlu denilmiştir. İsmi Açmalı diye değiştirmesinin sebebi ise Aynı aşirete mensup başka bir Arapoğlu Köyü (Günbalı Köyü) ile karıştırılıp resmi işlemlerde sorun yaşanmasıdır. Bu nedenle iki Arapoğlu'ndan birine Günbalı birine Açmalı denilmiştir. Halk arasında şiveden dolayı Arapoku'da denilmektedir (Turan, 2012)

2. Apalı (Eyyübiye): Köyün eski adı Alibar'dır (Kapaklı, 1927). Köy halkı arasında köyün eski adının köyün eski sahibinin adı olduğuna inanmaktadır. "Bar" Kürtçe yük demektir. Ali adlı kişi köyü çeşitli insanlara satmış ve aslında Arap köyü olmasına rağmen çeşitli Kürt aşiretlerine mensup insanlar da yaşamaktadır. Yeni adının ise emeklemek anlamına geldiği bilinmekte olup köyün coğrafi ortam şartlarıyla bir ilgisi bulunmamaktadır (Fotoğraf 59).

Fotoğraf 12: Apalı Köyü'nün Batı Kısımından Çekilmiş Fotoğrafı

3.Aşağıyazıcı (Eyyübiye): Köyün eski adı Kırrık'tır (Genel Hizmetler Şube Müdürlüğü, 1999). Kürtçe boyun anlamına gelen "Kırrık" Yukarıyazıcı Köyü'nün yüksek bir sırt üzerinde kurulmasından bu şekilde adlandırılmıştır. 35 yıl öncesine kadar Yukarıyazıcı Köyü'nün alt yerleşimi olan köy idari bakımdan ayrıldıktan sonra Yukarıyazıcı'nın güneyinde ve daha alçak bir kısımdan kurulmasından dolayı Aşağıyazıcı diye adlandırılmıştır. Yazıcı denilmesinin sebebi ve köy ile alakası bulunmamaktadır.

4.Atlıkonak (Eyyübiye): Köyün eski adı Bahşiş'tir (Kapaklı, 1927). Köye neden böyle bir adın verildiği bilinmemektedir. Yeni adının ise yöre halkı tarafından değil de Mahalli İdareler Müdürlüğü tarafından bu şekilde konulduğu belirtilmektedir. Yöre halkı köyü Bahşiş Köyü olarak bilmekte ve eski adını kullanmaktadır.

5.Bakırtaş (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Şeyhrih'tir (Kapaklı, 1927). Köyde ayak, bilek, diz vb. hastalıkları tedavi eden Şeyh Muhammet adında bir zat bulunmaktadır. Şeyhin tedavi ettiği hastalıklara Arapça romatizma anlamına gelen "Rih" denildiği için hem köyün hem de Şeyhin adı "Rih" ile anılmıştır. Yeni adının ise bir manası ve köy ile ilgisi bulunmamaktadır. Köy 1993 yılına kadar Umuroba Köyü'nün bir alt yerleşimi iken iki köy arasında 6-7 kilometrelik bir mesafeden dolayı ayrılmış bu ad verilmiştir.

6.Bakışlar (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Küçük Çelle anlamına gelen Çelle-i Sağır'dır (Kapaklı, 1927). Çelle Kürtçe "kırk" demektir. Küçük Çelle adının neden verildiği mevcut köy halkı tarafından bilinmemektedir. Köy, köyde daha önce yaşamış olan Kürt ailelerden satın alınıp yerleşilmiştir. Köye o zamanda da Küçük Çelle denildiği için yerleşen halkta bu şekilde tasnif etmiştir. Bakışlar adının verilmesinin sebebi ise sebebi bulunmamaktadır. Eski adının küçük diye nitelendirilmesinin sebebi Büyük Çelle adında eski adı ile bilinen Kırklar Köyü'nün alt yerleşimi olmuş olmasındandır.

7.Banarlı (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Atşana'dır (Kapaklı, 1927). Atşan Arapça susadım anlamına gelmektedir. Köy, Büyükdüzlük Köyü'nün bir alt yerleşimi iken farklı aşiretlere mensup olmasından dolayı muhtarlıkları ayırmış ve köyde yaşayan kişiler tarafından Banarlı adı verilmiştir. Banar Osmanlı Devleti zamanında toprak yöneticilerine verilen addır. Lakin yeni adın bu doğrultuda verilmediği bilinmekte olup köy ile ilgi ve alakası bulunmamaktadır.

8.Başören (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Telhamar'dır (Kapaklı, 1927). Köyün eski adı Arapça "kırmızı tepe" anlamına gelmektedir. Köyde bulunan tepede baharın gelişiyle birlikte kırmızı renkli çiçekler açmakta ve uzaktan kırmızı bir tepe görünümüne sahip olmaktadır. Bu nedenle yerli halk

tarafından böyle adlandırılmıştır. Yeni adı tamamen Türkçeleştirilmek maksadıyla değiştirilmiş köy ile ilgisi olmayan bir ad verilmiştir.

9.Bayraklı (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen eski adı köyde yaşayan insanların soyadı olan Aslanlı'dır. Horozköy Köyü'nün alt yerleşimi iken nüfusun artmasına bağlı olarak ayrılmış, başka bir Aslanlı Köyü'nün de olmasıyla köyün adını Bayraklı veya Bayraklı olacağı ve köy halkının hangi adın verilmesini istediği sorulduğunda köy halkı Bayraklı olmasını talep etmiştir. Bayraklı adının köy ile ilgi ve alakası bulunmamakta olup köy halkına seçenek olarak belirtince bu adın tesadüfen verildiği bilinmektedir.

10.Beşat (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen eski adı İncirli'dir (Kapaklı, 1927). Köye incirli denmesinin nedeni köyde incir ağaçlarının olmasındandır. Köy 20 yıl öncesine kadar Başören Köyü'nün bir alt yerleşimi iken nüfusun artmasıyla köy halkı tarafından muhtarlıklar ayrılmış ve İncirli adında başka bir köyün olmasından Beşat denilmiştir. Yeni adının anlam ve manası bilinmemektedir.

11.Bildim (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Kürtçe "harabe kırmızı" anlamına gelen Xerapsor'dur (Kapaklı, 1927). Köye ilk olarak gelip yerleşen kişilerin burada harabelerin bulunması ve toprak renginin kırmızı olmasından dolayı böyle bir ad vermiştir. Hancıgaz Köyü'nün bir alt yerleşimi iken nüfusun artması üzerine idari yönetim ayrılmış ve Bildim Köyü denilmiştir. Yeni adının köyün coğrafi ortam şartlarıyla bir ilgisi bulunmamaktadır.

12.Bulduk (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir (Kapaklı, 1927). Köyün adının anlamı ve neden böyle bir adın verildiği bilinmemektedir

13.Çalışkanlar (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen eski adı Mııc'dır (Genel Hizmetler Şube Müdürlüğü, 1999). Mııc şuan köyde yaşayan Düğer aşiretine mensup insanlardan önce yaşayan kişiler tarafından verilmiş olup ne anlama geldiği bilinmemektedir. Lakin şuan için köye yöre halkı lebeni satanların köyü anlamına gelen "Gunde Lebençiya" denmektedir. Köyde hayvancılık faaliyetlerinin yoğun gerçekleştirilmesinden köy halkı yoğurt, peynir, süt vb. hayvansal ürünler satmaktadır. Bu sebeple yoğurdun Arapçası lebeni olan ismi mahlas olarak köye vermişler ve Koçviran Köyü'ne bağlı yerleşme olan köye Türkçe olmuş olması hasebiyle Çalışkanlar adı verilmiştir.

14.Dernek (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen eski adı Arapça oda anlamına gelen Migat'tır (Turan, 2012). Rivayete göre şu anki muhtar Şaban Akbaş'ın dedesine ait olan ve köye gelen misafirler için ve önemli sorunların çözüldüğü köy halkının ve aşiretin ileri gelenleri tarafından kullanılan köy odasının adından gelmektedir. Köy odasına bütçe ayrılmış köyde bir kısım arazinin geliri odaya ve gelen misafirlerin ihtiyacına harcanılmaktadır. 2007 yılına kadar Kızılkuyu Köyü'nün bir alt yerleşimi olan köy bağlı bulunduğu köyün uzak olması ve nüfusun artması hasebiyle muhtarlığı ayrılmış, dernek

adı verilmiştir. Dernek adının adının verilmesinin bir sebebi ve anlamı bulunmamaktadır.

15.Dilimli (Eyyübiye): Köyün halk arasında kullanılan eski adı Arapça göçmen, geçici, kaçak manasına gelen Hacco'dur (Genel Hizmetler Şube Müdürlüğü, 1999:35). Hacco'nun sözlük araştırmasında bu anlama gelmediği tespit edilmiş olup köy halkı tarafından bu anlamda kullanılmaktadır. Yeni adının konulmasında Türkçe olmasından başka bir sebebi bulunmamaktadır. Yağmurlu Köyü'nün alt yerleşmiş olan köy 30 yıl önce köy statüsüne ulaşmasıyla ayrılmıştır. Yeni adının anlamı ve manası yoktur.

16.Duruca (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Kürtçe Hacı Hasan'ın ak viranı anlamına gelen Ağ virane Hacı Hasan'dır (Kapaklı, 1927). Köyün eski adı eski bir alt yerleşimi olan Akviran Köyü'ne aittir. Lakin halk tarafından Duruca değil de Ağvirane Hacı Hasan olarak bilinmektedir. 1975 yılında reform ve tapulaşma olmasıyla Duruca adı verilmiş olup bir sebebi veya anlamı bulunmamaktadır. Duruca diye değiştirilmesinin sebebi ise birçok ağviran adlı köyün olmasıdır.

17.Gözeller (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Aynı Halil'dir (Kapaklı, 1927). Bayan adı olan Aynur'un lehçeden dolayı Ayno şeklinde yorumlanıp Ayno Halil dendiği bilinmektedir. Rivayete göre köy Ayno ve Halil adında iki kardeş ve Sadık adındaki Amcası oğlundur. Tarlaları paylaşmada çıkan sorun ile mahkemelik olması ve davayı Ayno ve Halil adında iki kardeşin kazanması üzerine köye Ayno ve Halil denilmiştir. Tarım reformu ile adı değiştirilip Gözeller adı verilmiştir. Yeni adın köy ile ilgi ve alakası bulunmamaktadır.

18.Görenler (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Arapça kör tepe anlamına gelen Tilavar'dır (Kapaklı, 1927). Tepenin güney yamacına yapılan yerleşmelerin tepenin kuzey kısmını görmemesi üzerine sadece bir tarafı görebildiğinden "Tilavar" denilmiştir

19.Güngören (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Cebarul Ensar'ın oğlu olan Ali'den kaynaklanmakta olup Dönali'dir (Kapaklı, 1927). Rivayete göre Cebarul Ensar adlı zatın oğlu kendisinden kızıp Yardımcı Köyü'nden göçüp Güngören Köyü'ne gelmiştir. Cebarul Ensar oğlunun arkasından "Dön Ali! Köyüne Dön Ali" demiş ve köyün adı o yıllardan itibaren "Dön Ali" diye anılmıştır. Zamanla Dön Ali, Don Ali adına dönüşmüştür. Köyün yeni adının ise sebep ve manası bulunmamaktadır.

20.Gümüşören(Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Arapça asker çukuru anlamına gelen Nukretul Rumi'dir (Kapaklı, 1927). Köyde asker şehit düştüğü ve köy çukur bir alanda bulunduğu için bu şekilde adlandırılmıştır. Köy idari

yönetim bakımından köy statüsüne ulaşınca Gümüşören adı verilmiştir. Neden bu şekilde bir adın verildiği bilinmemektedir.

21.Günbalı (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen eski adı Açmalı Köyü ile aynı olan Araboğlu'dur (Kapaklı, 1927).Yöre halkı tarafından Arapoku'da denilmektedir. Arap nüfusun fazla olmasından Arapoğlu diye adlandırılan köyün adının değiştirilmesinin sebebi ise diğer Arapoğlu ile karıştırılması ve resmi birçok işte karışıklık çıkmamasındandır. Bu sebeple birine Açmalı birine Günbalı denilmiştir. Köyün adı Osmanlı Tahrir ve Mufassal defterlerinde Arapoğlu olarak geçmektedir.

22.Güneş (Eyyübiye): Köyün adının 1928 yılında Güneş olduğu bilinmektedir. (İndex Anaticus). Köyün halk arasında kullanılan adı ise Arapça gelişmiş anlamına geldiği söylenen Amar'dır. Sözlük araştırmasında Amar: Arapça sevmek, sayı ve hesap anlamına gelmektedir. Köy halkının farklı manada kullanılmasının sebebi ise kelimenin zaman içerisinde şiveden ve lehçeden dolayı değişip başka anlama geldiği tahmin edilmektedir. Köy 1984 yılında nüfusun artması ve aynı aşiretin farklı kolları olması nedeniyle gerekli makamlara müracaat edilmiş ve köyün adı memur tarafından Güneş olarak belirlenmiştir. Güneş adının verilmesini bir nedeni bulunmamaktadır.

23.İkizce (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir (Kapaklı, 1927). Köy halkının söylemine göre köy 52 yıl önce Hartavi Aşiretine mensup ailelerden satın alınmış ve o zamanda adı İkizce olan köyün adı değiştirilmemiştir. Daha önce Akçamesçit Köyü'nün alt yerleşimi olan köyün adının anlamı ve neden böyle bir adın verildiği bilinmemektedir.

24.Karaman (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Xırbetül Hasani'dir (Kapaklı, 1927). Köyde Hasan adlı kişinin xırbe yerleşmeleri yapmasından ve daha sonra köyde yerleşmelerin artmasından dolayı bu ad verilmiştir. Yeni adının neden verildiği bilinmemektedir.

25.Kadıkendi (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir (Kapaklı, 1927). Kadıkendi denilmesinin sebebi ise rivayete göre Osmanlı Devleti zamanında Kadı'nın burada kendir tohumu ekmesindedir. Şiveden dolayı ise Kadı kendir değil de Kadıkendi denilmektedir. Köyün adı Türkçe olduğu içinde değişmemiştir. Yeni adın verilmesiyle eski addaki anlam yok olmuş bu nedenle köyün yeni adı anlamsız kalmaktadır.

26.Kaynaklı (Haliliye): Köyün bilinen eski adı Ağviranı Mecirhan'dır. (Kapaklı, 1927). Köyün halk arasında kullanılan adı diğer köylerde kullanılan viran yerleşiminin aksine Ağa virandan gelmektedir. Ağa bu köyde yaşadığı için bu ad verilmiştir. Köyde ilk yerleşim faaliyetleri yapılırken köyün eski toprak ağasının harabe yerleşim yerlerinin olmasından bu şekilde adlandırılmıştır. Kaynaklı denmesinin ise bir sebebi bulunmamakta olup 1981

de adı değiştirilmiştir.. Belirtmek gerekir ki köye adını vermiş olan büyük bir kaynak suyu, göz vb. hidrolojik unsur bulunmaktadır.

27.Keremli (Haliliye): Köyün bilinen eski adı Ağvirane Cello'dur (Kapaklı, 1927). Cello, Celal adının Şanlıurfa şivesiyle kullanılmasıdır. Köyün kurucu Celal adlı kişi köye yerleşirken burada daha önce harabe yerleşimlerin bulunmasından Ağviran demiştir. Kardeşi Xeyyo ise başka bir harabe yerleşim yerine yerleşmiş ve o da oraya Ağviran dediği için biri Ağvirane Xeyyo biri Ağvirane Cello olarak adlandırmıştır. Köyün yeni adı ise anlamı ve köy ile ilgisi bulunmamaktadır.

28.Keskin (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiş olup halk arasında bilinen adı ise Körsülo'dur. Sülo, Süleyman adının Şanlıurfa şivesiyle kullanılan diğer bir adıdır. Köyde Süleyman adında görme engelli bir kişinin yaşamasından bu şekilde anılmıştır. Yeni adı ise köy Şeyhçoban Köyü'nün alt yerleşimi iken idari yönetimi ayırmasıyla verilmiş ve köy ile ilgisi bulunmamaktadır.

29.Kırçıçeği (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen eski adı Yılan harabesidir (Genel Hizmetler Şube Müdürlüğü, 1999: 39). Köy taşlık bir alanda kurulmuş olup bu alanda fazla yılan bulunmasından köy halkı burayı yılan harabesi demiştir. Köy Örenli Köyü'nün alt yerleşimi iken nüfusun artmasına bağlı olarak idari yönetimi ayırmak zorunda kalmış ve memurun teklifi üzerine adı Kırçıçeği olmuştur. Yani yeni adı köy halkından olmayan birinin söylemesi ile belirlenmiş ve köy ile hiçbir alakası bulunmamaktadır.

30.Küpelı (Eyyübiye): Köyün adı değişmemiştir (Kapaklı, 1927). Neden küpelı söylendiği köy halkı tarafından bilinmemektedir

31.Mutlukaya (Eyyübiye): Köyün eski adı Arapça çekmek anlamına gelen Şmeyte'dir. Neden bu şekilde adlandırıldığı bilinmemektedir. Köye kaya adı verilmiştir fakat köy kayalık değildir (Genel Hizmetler Şube Müdürlüğü, 1999: 41).

32.Olgunlar (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı bir mahlas olan Karaşadi' dir (Kapaklı, 1927) Köy halkının anlatmış olduğu rivayete göre köyün sahibi köyü sonradan terk etmiş olan Azhur adlı bir Yahudinin halka ve azaplarına yapmış olduğu eziyetlerden köy halkı tarafından bu mahlas ile anılmıştır. Köyün adı değiştirilince Olgunlar adı verilmiştir. Olgunlar adının anlam ve manası bulunmamaktadır.

33.Ozanlar (Eyyübiye): Köyün adı 1928 yılında Ağvirane Hacı Hasandır (İndex Anaticus). Köyde Hacı Hasan adlı kişiye ait viran yerleşmelerin olmasından bu şekilde adlandırılmıştır. Köye Ozanlar adının verilmesinin bir sebebi bulunmamaktadır.

34.Özlü (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Arapça “şap tepe” anlamına gelen Tilleşep’tir (Kapaklı, 1927). Köy eski adını köyde bulunan tepeden almış olup köyde yaşayan insanların Arap olmasından Arapça bir ad verilmiştir. Takribi 50 yıla yakın bir süredir köy statüsüne ulaşmış olup yeni adı ise eski adının ise anlamı ve köy ilgisi bulunmamaktadır.

35.Sağlık (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Cubbul Hayat’tır (Kapaklı, 1927) Köyde avlu içerisinde sarnıç olmasından ve köy halkının Arap olmasından Arapça cubbul ve avlu anlamına gelen hayat ve havş kelimeleri kullanılmaktadır. Köyün yeni adının bir anlamı ve manası bulunmamaktadır.

36.Şahinalan (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen eski adı Vahşiye’dir. Köy rivayete göre 115 yıl önce Ermenilerden satın alınmış ve adı değiştirilmemiştir. Vahşi Arapça acımasız ve yabani anlamına gelmektedir. Köyün adı ise 1972 yılında değiştirilmiş olup anlam ve kökeni bilinmeyen Şahinalan adı verilmiştir.

37.Şahinler (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Koçörendir (Genel Hizmetler Şube Müdürlüğü, 1999: 34). Köyde ören yerleşmelerinin bulunduğu ve küçükbaş hayvancılık faaliyetleri yoğun olduğu için bu ad verilmiştir. Yeni adının ise köy ile ilgili bir alakası yoktur. Yeni adı ise tamamen adın değiştirilmesi maksadıyla verilmiş köy ile alakası ve bir anlamı bulunmamaktadır.

38.Uğurlu (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Qudeme Fevkani ’dir (Kapaklı, 1927). Qudeme Arapça “azınlık” anlamına gelmekte olup aynı aileden türemiş olan iki köy olduğu için birine Aşağı Qudeme (Ovabeyli Köyü) diğerine Yukarı Qudeme (Uğurlu) denilmiştir. Uğurlu denmesinin bir sebebi ve anlamı yoktur.

39.Ulucanlar (Eyyübiye): Köyün adı 1518 yılı kayıtlarında “Nakip Han” olarak geçmektedir. Köyde günümüzde han bulunmamaktadır (Ekinci, 2018). Köy daha önce Yardımcı Köyü’nün alt yerleşimidir. İdari yönetiminin ayrılmasıyla Ulucanlar olarak adlandırılmıştır. Yeni adının anlamı verilmiş sebebi bilinmemektedir.

40.Uluköy(Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinene eski adı Yunus Keberli’dir (Kapaklı, 1927). Köy Yunus adlı bir şahıstan alınmasından sonra adamın adıyla anılmıştır. Uluköy denilmesinin bir sebebi bulunmaktadır.

41.Umuroba(Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Çerbeşli’dir (Kapaklı, 1927). Çerbeşli’nin “Kerbeş” adı verilen doğada kendiliğinden çıkan bitkiden etkilenilerek verildiği tahmin edilmektedir. Umuroba denmesinin bir sebebi yoktur.

42.Yaykılıç (Eyyübiye): Köyün bilinen eski adı Seyfettin'dir (Turan, 2012). Köyün halk arasında kullanılan adı Seyfettin'dir. Yaykılıç'ın neden verildiği bilinmemektedir(Fotoğraf 66).

Fotoğraf 13: Yaykılıç Köyü

43.Yolbilir (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen eski adı Çarık' tır (Turan, 2012). Çarık ilkel pabuç ve at arabasını frenlemek için tekerleğin arasına koyulan demir levha anlamına gelmektedir. Köyde daha önce yaşamış olan kişilerin bu adın anlamına uygun bir şekilde verildiğini tahmin etmektedir. Yolbilir denmesinin sebebi ve manası yoktur.

44.Yukarıyazıcı (Eyyübiye): Köyün halk arasında bilinen eski adı Kürtçe boyun, boğaz anlamına gelen Kırrık'tır. Köyde daha önce yaşayan insanlar günümüze nazaran daha çok hayvancılık faaliyetleriyle uğraştıkları için köyün kuzeyinde bulunan iki yüksek tepenin arasında bulunan mağaralarda hayvan beslemişlerdir. Bu sebeple tepenin boynunda veya boğazında anlarına yakın bulunan Kırrık diye adlandırılmıştır. Yukarı diye konumlandırılmasının sebebi ise Aşağıyazıcı Köyü'nün olmasındandır. Halk arasında buraya Kırrıka Jer denilmektedir. Yeni adının ise köy ile ilgi ve alakası yoktur.

İlçelerdeki köylerin adlandırılmalarında, insan ve onun faaliyetlerini mekânla ilişkilendirerek inceleyen beşeri ve ekonomik coğrafya unsurları çoğunlukla kullanılmıştır. Özellikle de köy adları içerisinde boy, oymak, şahıs, bey, aşiret ve topluluklara dayanan adlar ön plana çıkmaktadır. Şüphesiz bu durum, buralara yerleşen insanların kendi boy, oymak, aşiret ve topluluk ya da iskâna öncülük etmiş önemli şahsiyetlerin adlarını yerleşmiş oldukları yerlere vermesinden kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan, ilçelerdeki köy adları, insani özelliklerin yörede çok önemli bir yeri olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim bazı yerleşmelerin iskân tarihi açısından önemli bir yeri vardır. Başka bir deyişle bazı köyler, tarihî mekânlar veya kalıntılardan kaynaklanan adlar taşımaktadır. İlçelerdeki bu grup köy adı sayısının fazlalığı, yörenin eski tarihi dönemden beri önemli bir yerleşim alanı ve binlerce yıllık yerleşim tarihi boyunca medeniyetlerin pek çok tarihi kalıntı bırakmış olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

Tüm bu sonuçlar gösteriyorki insanlar sürekli doğayla iç içe olup hem doğayı etkilemiş hem doğadan etkilenmiştir. Belirtmek gerekirken köylerin adları köyün fiziki ve beşeri coğrafya özelliklerinden etkilenilerek verilmiş adlardır. Örneğin Gölpınar Köyü'nden bahsedildiği zaman köyde pınar olduğu tahmin edilebilmektedir. Ambertepe Köyü'nden bahsedildiği zaman köyde tepe olduğu tahmin edilebilmektedir.

Fakat yeni adların verilmesinde özen gösterilmemesi köy yerleşmesinin tarihini, geçmişini, orada yaşayan insanların emeğini, birikimini, hatıralarını yok etmeye yol açmaktadır. Çünkü yer adlandırmalarında eski insanlar yerleştikleri alanın jeolojisinden, jeomorfolojisinden, klimatolojisinden, vejetasyon özelliklerinden, tarım, hayvancılık gibi özelliklerinden etkilenerek ad vermişlerdir.

KAYNAKÇA

- Aytaç, A.S., Yetmen, H., Benek, S., Elmastaş, E., Şahinalp, M.S., Özcanlı, M., Şahap, A.,(2016). Harran Üniversitesi Osmanbey Kampüsü'nün (Şanlıurfa) Fiziki Coğrafyası.Asos Journal DOI: 10.16992/ASOS.11816
- Akbıyık M. (2016). Siverek İlçesi Köy Yerleşmelerinin Toponimik Analizi. Electronic Turkish Studies,, 22.
- Akış A. (2002). GAP'ın Şanlıurfa İli Sosyo-Ekonomik Coğrafyasına Etkisi (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksan, D. (1974). D.Dil Dergisi. S.51-55.
- Aksan, D. (1982). Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim). ANKARA: TDK YAYINLARI.
- Aksan, D. (1982). Her Yönüyle Dil. Ankara: TDK Yayınları- S.115.
- Aksan. (1944). D.Dil Dergisi. S.51-55.
- Alagöz C. (1984). Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler. Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay. , S,11-22.
- Altunışık, İ. (2009). Coğrafi Bakımdan Batman İli Yer Adları. Ankara : Ankara Üniversitesi. , S.72
- Baydil E. (2007). XVI.Yüzyıl Urfa Sancağının Boz-Abad Ve Yalak Nahiyelerindeki Kırsal Yerleşme Adlarının Tarihi Coğrafya Bakımından Değerlendirilmesi. Kastamonu Eğitim Dergisi, S.681.
- Benek S. (2006). Şanlıurfa İlinin Tarımsal Yapısı, Soruları Ve Çözüm Önerileri. Coğrafi Bilimler Dergisi, 67-91.
- Birinci, S., Camcı, A., & Caymaz, Ç. K. (2018). Göbekli Tepe'nin Arkeolojik Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Bulut İ. (1996). Sorgun Yöresi Köy Ve Mevki Adlarının Kaynakları. Erzurum: Akademik Araştırmalar. , S 30-40
- Çağlak S, Gündüz T. (2016). Şanlıurfa İli İklim Özelliklerinin Enterpolasyon Teknikleri İle Analizi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 360-372.
- Çelik B. (2017). Şanlıurfa İli Yüzey Araştırmaları. Karadeniz Uluslararası Bilim Dergisi, S.64.
- Doğanay H, Özdemir Ü, Şahin İ. F. (2016). Genel Beşeri Ve Ekonomik Coğrafya. Erzurum: Pegem Akademi.Doi:10.7827/Turkishstudies.7890
- Ekinci A. (2018). Osmanlı Urfası Cilt 1. Şanlıurfa: Orient Basım Yayın.
- Elmastaş, N., Günal V., Şahinalp M. S. (2011). Bitlis İli Köy Adlarına Coğrafi Açından Bir Yaklaşım. VII. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, (S. 591). Bitlis.
- Elmastaş, N., Günal, V., & Şahinalp, M. (2011). Bitlis İli Köy Adlarına Coğrafi Açından Bir Yaklaşım. VII. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, (S. 591). Bitlis.
- Elmastaş, N., Yetmen, H., Benek, S., & Özcanlı, M. (2019) Ahlat (Bitlis) İlçesindeki Yeraltı Sularının Tarımsal Sulama Açısından İncelenmesi. Akademik Sosyal

- Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 90, Mart 2019, S. 13-26 Doi Number: [Http://Dx.Doi.Org/10.16992/ASOS.14866](http://Dx.Doi.Org/10.16992/ASOS.14866)
- Eriñç S. (2001). Jeomorfoloji I. İstanbul: Der Yayınları.
- Farajzadyan, A., Bulut, İ. (2016). Makü Ve Köylerinin Toponomik Analizi. Eastren Geoprahical Review Yayınları, 121.
- GAP BKİ, U. (2018). Bölgesel Kalkınma İdaresi Başkanlığı. Şanlıurfa.
- Genel Hizmetler Şube Müdürlüğü. (1999). Faaliyet Raporları. Şanlıurfa: Genel Hizmetler Şube Müdürlüğü.
- Genel Hizmetler Şube Müdürlüğü. (1999). Şanlıurfa. , S 10
- Genel Hizmetler Şube Müdürlüğü. (1999). Faliyet Raporları. Şanlıurfa: Genel Hizmetler Şube Müdürlüğü. (2019, 01 17). , S.2
- Goudie A.S. (2004). Encyclopedia Of Geomorphology: Volume 2. Routledge Taylor & Francis Group, London.
- Göney S. (1975). Büyük Menderese Bölgesi. İst. Üni. Yayınları, 274-275.
- Güzel A, Özcanlı M., (2016). Coğrafi Ortam Ve Yerleşme Adları Arasındaki İlişki Açısından İdil İlçesi(Şırnak) Köy Adları. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12-30. , S 12-30
- Güzel, A. (2005). Şanlıurfa İli Yerleşmeleri . Ankara. , S.156
- Güzel, A. (2005). *Şanlıurfa'da Sayfiye Yerleşmeleri*. Marmara Coğrafya Dergisi. ,S 18
- Güzel, A., & Özcanlı, M.(2017). Coğrafi Ortam Ve Yerleşme Adları Arasındaki İlişki Açısından İdil İlçesi (Şırnak) Köy Adları. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1), 12-30.
- Güzel, A., Özcanlı, M., Akgün, B., (2021).Şanlıurfa İLiNde Kurulu Ges'leriN Arazi Kullanimi Açısından Değerlendirilmesii.Sobider: Sosyal Bilimler Dergisi
- Haputman, H. (2002). Tarih Öncesi-İlkçağ Dönemi 'Uygurluklar Kapısı Urfa'. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yetmen,H., Aytaç, A.S., Özcanlı, M., (2017).Harran Ovasi'nin Kuraklık Analizi.Asos Journal DOI: 10.16992/ASOS.12196
- Kapaklı K. (1927). Urfa Salnamesi. Şanlıurfa: İlhami Fevzi Matbaası.
- Karaboran H. (1984). Türkiye'deki Mevki Adları Üzerine Bir Araştırma. Milli Folklor Araştırma Dairesi, (S. 97-111). Ankara.
- Koçman A. (1993). Türkiye İklimi. İzmir: Ege Üni. Edeb. Fak. Yay. S,7.
- Kurtoğlu, M. (2011). Evliya Çelebi'nin İzinde İbrahim'in Nazargahı Urfa. Ankara: Bengü Yayınları,36-37. S. 36-37
- Kurtoğlu, M. (2011). Evliya Çelebi'nin İzinde İbrahim'in Nazargahı Urfa. ANKARA: BENGÜ YAYINLARI.
- Kurtoğlu, M. (2011). Evliya Çelebi'nin İzinde İbrahim'in Nazargahı Urfa. ANKARA: BENGÜ YAYINLARI.
- Kurtoğlu, M. (2011). Evliya Çelebi'nin İzinde İbrahim'in Nazargahı Urfa. Ankara: Bengü.
- Kurtoğlu, M. (2011). Evliya Çelebi'nin İzinde İbrahim'in Nazargahı Urfa. Ankara: Bengü Yayınları. , S 36-37

- Benek, S. Yetmen, H., Özcanlı, M. (2017). Bağlar Merkez İlçesiNde (DiYarbakir) Yükselti Basamaklarına Göre Arazi Kullanimi.Sobider: Sosyal Bilimler Dergisi DOI: 10.16990/SOBIDER.3728
- Mollazade S. (2019). Doğal Ortamın Ortaoğretim Düzeyindeki Eğitim-Öğretim Faaliyetlerine Etkisi: Şanlıurfa Örneği. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Coğrafya Bölümü.
- Nişanyan, S. Nişanyan Map. 02 17, 2020 Tarihinde Index Anatolicus: <https://Nisanyanmap.Com/> Adresinden Alındı (2020, 02 17).
- Nişanyan, S. Index Anatolicus. 05 18, 2020 Tarihinde Www.Google.Com.Tr. Adresinden Alındı
- Orhonlu C. (1987). Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı. İstanbul, S.44: Eren Yayıncılık Ve Kitapçılık.
- Özcanlı, M. (2018). “UNESCO Kültür Mirasında Diyarbakır Surları”, International Social Sciences Studies Journal, 4 (24): 5106-5115 [Http://Dx.Doi.Org/10.26449/Sssj.949](http://Dx.Doi.Org/10.26449/Sssj.949)
- Özcanlı, M. , Güzel, A. & Akgün, B. (2021). Şanlıurfa İli'nde Kurulu GES'lerin Topoğrafik Özellikler (Yükselti, Eğim, Bakı) Açısından Uygunluk Analizi . Türk Coğrafya Dergisi , (78) , 127-144 . DOI: 10.17211/Tcd.997146
- Özcanlı, M.; Elmastaş, N.; Yetmen, H. Ve Benek, S.. (2018). Ahlat (Bitlis) İlçesinde Tarımsal Sulamada Sondaj Kuyularının Kullanımının Yeraltı Sularına Etkisi, Jass Studies-The Journal Of Academic Social Science Studies, Doi Number:[Http://Dx.Doi.Org/10.9761/JASSS7892](http://Dx.Doi.Org/10.9761/JASSS7892), Number: 74 Spring 2019, P. 505-520.
- Özcanlı, M., Güzel, A., (2015). Şanlıurfa Şehrinin Alansal Gelişiminin Çevresindeki Tarım Arazilerine Etkisi. Turkish Studies
- Özçağlar A. (2006). Coğrafyaya Giriş. Ankara: Hilmi Usta Matbacılık.
- Özçağlar A. (2006). Coğrafyaya Giriş. Ankara: Hilmi Usta Matbacılık, S:95.
- Paydaş K. Ekinci A. (2018). Kuruluşundan Osmanlı Hakimiyetine: Urfa Siyasi Tarihi. Şanlıurfa: Orient Basım Yayın. S,6-7
- Benek, S., Özcanlı, M., (2015). Şanlıurfa İlinde Boğulma Vakalarının İncelenmesi (2001 2008) .Marmara Coğrafya Dergisi DOI: 10.14781/Mcd.00022
- Segal, J. (2002). Edessa (Urfa)-Kutsal Şehir. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sümer F. (1953). Döğörlere Dair. Türkiyat Mecmuası Dergi Park, 10,139-158. , S 10
- Sümer F. (2017). X.Yüzyılda Oğuzlar. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. , S.218-318
- Şahinalp M. S. (2006). Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluşuna Etki Eden Etmenler. Coğrafi Bilimler Dergisi, 108.
- Şahinalp, M. S. (1998). Harran Ovasının Ve Yakın Çevresi'nin Coğrafi Etüdü Ve Planlaması (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. S,3.
- Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi. (2020). 1 10, 2020 Tarihinde Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi: <https://Www.Haliliye.Bel.Tr/İcerik/25/4/Haliliye> Adresinden Alındı, 1 10

- Şanlıurfa Valiliği (2017). Şanlıurfa Kültür Ve Turizm Rehberi. Şanlıurfa: Altan Özyurt Matbaacılık.
- Şulul K, Şeker M, Sabuncu Ö. (2016). İslam Tarihi Ve Medeniyetinde Şanlıurfa. İzmir: Gelişim Ofset. S.132
- T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, O. A. (1998). Muhasebe-İ Vilayetü Diyar-İ Bekr Ve Arab Ve Zül-Kadriye Defeteri. Ankara, Anlara, Türkiye: Dizin Ve Tıpkı Basım. S937-1530
- Tunçbilek N. (1985). Türkiye’de Relief Şekilleri Ve Arazi Kullanımı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., S,4-5.
- Tunçel H. (2000). Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23-24. S 23-24
- Turan A. N. (2012). XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı. ANKARA: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Turan A.N. (2012). XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı. Ankara, S 296: Türk Tarih Kurumu. S. 296
- Turan, A.N. (2012). XVI.Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı. Şanlıurfa: Türk Dil Kurumu. S.169
- Tümertekin E, Özgüç N. (2004,S 150-152). Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekan. İstanbul: Çantay Yayınları, S.150-152.
- Tümertekin E. Özgüç N. (2002). Beşeri Coğrafya İnsan-Kültür-Mekan. İstanbul: Çantay.
- Tümertekin E. Özgüç N. (2018). Ekonomik Coğrafya. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Wikipedia. Wikipedia. 05 20, 2020 Tarihinde [Http://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/%C3%82yan](http://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/%C3%82yan): [Http://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/%C3%82yan](http://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/%C3%82yan) Adresinden Alındı
- Yılmaz, E., Özcanlı, M. (2021), Van Şehir Gelişimi İle Şehir Isı Adası Arasındaki İlişkiler Ve Sıcaklık Değişimleri, Van İnsani Ve Sosyal Bilimler Dergisi (Visbid) Sayı:1 S.40-60 S.41 [Https://Www.Yyu.Edu.Tr/İmages/Files/SAYI_1.Pdf](https://Www.Yyu.Edu.Tr/İmages/Files/SAYI_1.Pdf)

BÖLÜM 2

GÖÇ VE KADIN EKSENİNDE SAĞLIK BİLİMLERİ ALANINDA YAZILAN LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Hicran Özlem İLGIN¹

Meral KURTULMUŞ²

---

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Çanakkale, Türkiye, hicranilgin@comu.edu.tr, Orcid Id: 0000-0002-0549-0710

² Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale, Türkiye, meralkurtulmus17@gmail.com, Orcid Id: 0000-0002-6616-1638

GİRİŞ

Yaşamın varoluşundan beri insan sürekli bir sirkülasyon halindedir. İnsanların yaşamlarını daha iyi koşullarda sürdürebilmek, refah düzeyini arttırabilmek için hayatlarında değişiklikler yapmaktadır. Bu değişikliklerden birisi de göç kavramıdır. İnsan yaşamı boyunca her an göçe sebep olabilecek faktörler bulunmaktadır. Göç nedenleri ve sonuçları gereği toplumların karşılaştığı en trajik ve yıpratıcı olaylardan birisidir. Göç edilen ve göç alan coğrafyalar uzun süreli değişimlere maruz kalmaktadır. Göç bireylerin yaşadıkları coğrafyadan başka bir coğrafyaya iktisadi nedenler, siyasal, kültürel, hastalıklar, doğal afetler veya savaşlar gibi nedenlerle en az 6 ay süreyle yaşamlarının belli kısmını ya da tamamını yer değiştirmelerine denir (Demir, Arıöz, 2014: 1; Çiftçi, 2019: 155). Göç devinimi insanların isteğine bağlı olduğu gibi zorunlu nedenlerden de kaynaklanmış olabilir. Bu nedenlere örnek olarak iş olanakları, terör, kan davası, etnik ayrımcılıklar, ticaret, iklim krizleri, devlet politikaları verilebilir. Bu göç etmenlerinden dolayı bireyler yaşadıkları yerleri, ortamları terk etmek zorunda kalmışlardır (Arabacı vd., 2016: 131; Çiftçi, 2018: 2232-2236). Göç hareketinin sebebine bakılmaksızın bu süreç insanlarda ciddi problemler yaratabilmektedir. Bu problemler olumlu ya da olumsuz yönde gerçekleşir. Sağlık hizmetlerine ulaşım zorluğu da göçe neden olan etmenler arasındadır. Göç devinimi isteğe bağlı veya zorunlu olmakla birlikte toplum hareketleri kendi coğrafyası içinde meydana gelirse iç göç, bölgeler arasında meydana gelirse dış göç adını alır. Dış göç ülkeler arası yer değiştirme hareketidir, iç göç ise ülke sınırları içinde yaşanan nüfus hareketliliğine denir (Tuzcu, Ilgaz, 2013: 57). Göç kavramını irade esasına göre ele alacak olursak gönüllü ve zorunlu göç olarak iki alt başlıkta yer alır. Göç edilen yerde bulunma sürelerine göre geçici veya kalıcı, ülkelere uygulanan yasa ve kanunlara göre ise düzensiz veya düzenli göç adını alır (Şeker, Uçan, 2016: 200). Bu göç hareketine katılan bireyler göçmen, sığınmacı, mülteci gibi farklı adlar alır. Göçmenler yerleşmek istediği ülkenin bilgisi ve gerekli izinlerin alınması halinde o ülkede yaşamaya başlayan bireylere denir. Mülteciler yaşadığı bir çeşit zorluklar ve eziyetler neticesinde ülkesinden ayrılan bireylere verilen addır. Sığınmacılar ise mülteci statüsüne dahil olmak için başvuru yapmış fakat sonuç alamamış bireylere denir (Kara, Nazik, 2018: 59). Göç kavramı hem süreci hem sonucu bakımından içinde birçok zorluk barındırmaktadır. Bu kavram hem göç eden hem de göç edilen bölgedeki halkın tüm yaşantısını etkilediği için çift yönlü bakılması gereken bir husustur. Göç esnasında meydana gelen olayları sorunsuz ve tehlikesiz atlatmak üzerine otoriteler tarafından çeşitli önlemler alınabilir. Göç tek başına nedenleri ve sonuçlarıyla zor bir kavram olmasına rağmen bu süreçte kadın olmak bu zorluğu daha da arttırmaktadır.

1. GÖÇ VE KADIN

Göçe maruz kalan toplumlar için risk kategorileri bulunmaktadır. Bu kategorilere göre kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler bu risk grubunu oluşturmaktadır. Göçün nedenine bakılmaksızın bu devinim hareketine katılanların büyük bir kısmını kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır ve bu olaylardan en çok bu iki grup etkilenmektedir. Kadınlarda göç etme nedeni olarak en çok bağlantılı göç ismi verilen kadınların göç eden erkek bireylerin peşinden gitmek durumunda kalması, aile bireylerinin göç etmesi yer almaktadır (Kara, Nazik, 2018: 58). Bu durum aslında kadının kendi isteğiyle göç etmediğini ataerkil düşünce yapısına bağlı toplumsal olarak biçilen rolün dışına çıkamadığını, kadının söz hakkına sahip olmadığını göstererek kadınları ikinci plana atmaktadır (Aksu, Sevil, 2010: 135). Bu göç sürecinde kadın bireyler istismar, taciz, AIDS, Hepatit B gibi hastalıklar, eksik ve temiz sudan yoksun beslenme gibi birçok etkiye maruz kalarak bu göç sürecinin en hassas grubunu oluşturmaktadır (Beşer, Tekkaş Kerman, 2017: 144). Ayrıca göç eden kadınların sosyal çevrelerinin değişmesinden kaynaklı göç ettiği yere uyum sağlayamama, dil probleminden dolayı iletişim zorlukları ve eğitim alamama, yetersiz ekonomik düzeyden kaynaklı beslenme bozuklukları, sağlık güvenceleri olmamaları nedeniyle sağlık hizmetlerine erişimde sıkıntılar yaşama gibi birden fazla değişkenin etkisine maruz kalarak buldukları ortamda sorunlar yaşamasına ve dolaylı yoldan ruhsal ve psikolojik problemlere maruz kalmasına, adaptasyon aşamasında zorluklar yaşamalarına neden olmaktadır (Arabacı vd., 2016: 133). Bu sebeple kadın bireyler psikolojik desteğe de ihtiyaç duymaktadırlar. Göç hareketinin fiziksel zorluğuna ek olarak yeni yaşam alanlarında maruz kaldıkları etkenler aile yapısını özellikle kadın bireyleri derinden etkilemektedir. Bunun nedeni kadının anne, eş gibi sorumlulukları oluşu ailenin yaşadığı etkenlere daha hassas olmasına neden olmaktadır. Aile de köprü görevi üstlenen kadın bu sorumluluk altında önce psikolojik daha sonra beden sağlığını kaybetmektedir, bu duruma ek olarak çevre şartlarının eklenmesiyle en hassas kategorilerden biri haline gelmesi kaçınılmaz olmaktadır.

2. GÖÇ VE KADIN SAĞLIĞI

Göç eylemine dahil olan insanların yer değiştirmesinden dolayı birtakım problemler gün yüzüne çıkmaktadır. Göç insan hayatında yaşadıkları yerin değişmesine bağlı olarak değişiklikler meydana getirmektedir. Bu süreçte karşılaşılan en büyük problemlerden birisi de kişilerin sağlık durumudur. Sağlıklı olma durumu kişilerin herhangi bir sağlık problemi, ruhsal problemi olmaması şeklindedir. Bu göç sürecinde yaşanan bazı etmenler yolculuk süresi, hijyenik koşullar, istismar gibi durumlar kadının bu süreçteki sağlık durumunu olumsuz etkilemektedir (Gümüş, Bilgili, 2015: 64). Göç bireylerin etrafındaki birtakım değişimlerden dolayı insan sağlığını birçok risk faktörü açısından etkilemektedir hayatlarında köklü bir değişime neden olmaktadır. Göç olgusunun neden olduğu bulaşıcı hastalıklar, stres, ruhsal ve emosyonel

problemler, şiddet, dengesiz ve yetersiz beslenme, aile planlaması, üreme sağlığı, jinekolojik problemler kadın sağlığını olumsuz etkileyen faktörlerdendir. Bu faktörlere sağlık hizmetlerine ulaşımında yaşanan problemler, ekonomik durum, işsizlik, dil ve iletişim sorunları, göç edilen yerlere, kültüre uyum sağlayamama neden olmaktadır (Arabacı vd., 2016: 134). Tüm bu olumsuz tabloya ek olarak düzensiz göçmenlerin kısa süreli yerleştirildikleri barınma alanlarında, çadır kentlerde ve prefabrik yapılarda yaşamlarını devam ettirmeleri nedeniyle karşılaştıkları hijyen problemleri, temiz suya ulaşım sıkıntısı, alt yapı problemleri gibi etmenler sağlık durumlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuz durumları azaltmaya yönelik göç eden kadın bireylere yönelik sağlık durumlarını yükseltmek için dil probleminin çözülmesi, sosyo-demografik özelliklerinin göz önüne alınması, eğitim programlarının oluşturulması, sağlık hizmetlerine erişim kolaylığının sağlanması, sağlık hizmetleri maliyetinin azaltılması gibi projeler yürütülebilir (Demir, Aröz, 2014: 7). Göç süreci sonunda insanlar herhangi bir fiziki zarar görmese de ruhsal anlamda ciddi sorunlar yaşamaktadır. Yeni bir yere adapte olma süreci de yine göç eden bireylerin sağlık durumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Ataerkil düşünce yapısının var olduğu bu süreçte toplumsal cinsiyet eşitliğinden söz edilemediği için kadınlar daima ikinci planda olmaktadır. Bunun sonucunda göç eden kadın bireyler sosyal hayatta ikinci planda yer almasından dolayı ruhsal problemleri daha çok yaşamaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma Türkiye’de Göç ve Kadın konusunda sağlık bilimleri alanında yazılmış olan lisansüstü tezlerin derinlemesine inceleme yöntemi kullanılarak tematik dağılımlarını ortaya koymak amacıyla yapılmış olup tarama modeli biçimindedir. Yapılan bu çalışmada ilk aşama olarak literatür araştırması ile kavram haritası çıkarılmış ve elde edilen bulgular doğrultusunda konu ele alınmıştır.

Bu araştırmanın evrenini Yükseköğretim Kurumu Dokümantasyon (YÖK) Daire Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi bünyesinde bulunan göç ve kadın kelimeleri üzerine 2007-2022 yılları arasında yazılmış 17 lisansüstü eğitim tezi oluşturmaktadır.

Araştırmada veri analizi yöntemi olarak doküman analizi kullanılmıştır. Araştırmanın ilk kısmında örnekleme dahil olan 17 teze Dokümantasyon Daire Başkanlığı’nın web sitesinden erişim sağlanmıştır. İkinci kısımda ise tezler yıl ve temalarına ayrılarak tahlil edilmiştir. En son kısımda ise elde edilen bulgular yorumlanarak veriler arasındaki ilişkiler tahlil edilmiştir.

YÖK Dokümantasyon Daire Başkanlığı web sitesine halk sağlığı anabilim dalı olarak eklenen fakat sosyoloji anabilim dalında yazılmış bir tez çalışmaya dahil edilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırma sonucu elde edilen veriler aşağıda grafiklerle verilerek değerlendirilmiştir.

Tablo 1: Göç ve Kadını Araştıran Lisansüstü Tezlerin Türüne Göre Dağılımı

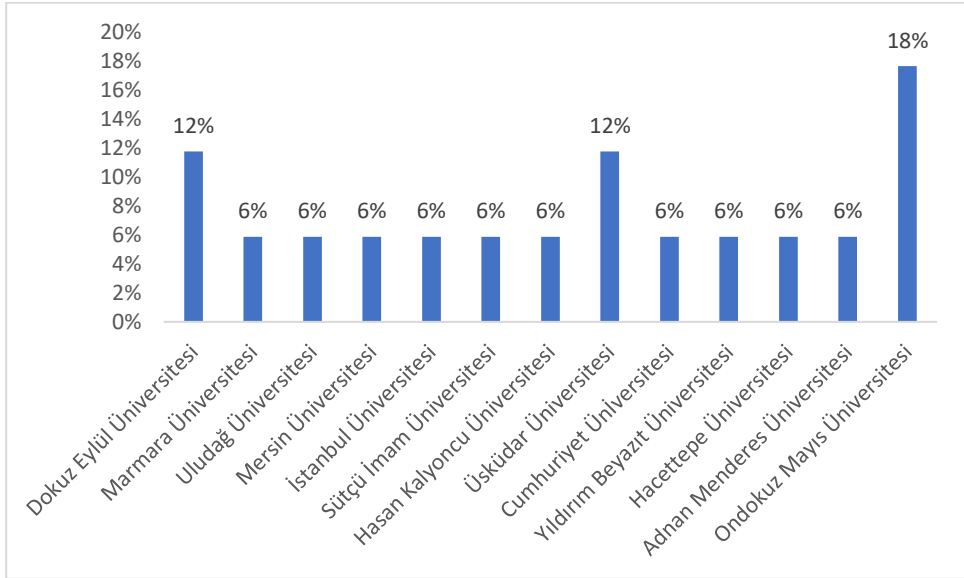
Tez Türü	Frekans	Yüzde
Doktora	3	%18
Yüksek Lisans	11	%65
Tıpta Uzmanlık	3	%18
Toplam	17	%100

Göç ve kadın ekseninde yazılan lisansüstü tezlerin dağılımına göre büyük bir kısmını 11 tez ve %65'lik bir oranla yüksek lisans tezleri oluşturmaktadır. Bu oranı 3 tez %18'lik oranla doktora ve 3 tez %18'lik oranla tıpta uzmanlık tezleri oluşturmaktadır.

Tablo 2: Göç ve Kadını Araştıran Lisansüstü Tezlerin Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Araştırma Yöntemi	Frekans	Yüzde
Nitel	5	%29
Nicel	12	%71
Toplam	17	%100

Göç ve kadın üzerine yazılan lisansüstü tezlerin araştırma yöntemine göre dağılımına bakıldığında 12 tez %71 oranla nicel yöntemler, 5 tez %29 oranla nitel yöntemler tercih edilmektedir.

Grafik 1: Göç ve Kadını Araştıran Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Göç ve kadını üzerine yazılan lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılım oranları incelendiğinde en çok çalışma 3 tez %18'lik oran ile Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde yapılmıştır. Bu oranı 2 tez %12'lik oran ile Dokuz Eylül Üniversitesi, 2 tez %12'lik oran ile Üsküdar Üniversitesi, 1 tez %6'lık oran ile Marmara Üniversitesi, 1 tez %6'lık oran ile Uludağ Üniversitesi, 1 tez %6'lık oran ile Mersin Üniversitesi, 1 tez %6'lık oran ile İstanbul Üniversitesi, 1 tez %6'lık oran ile Sütçü İmam Üniversitesi, 1 tez %6'lık oran ile Hasan Kalyoncu Üniversitesi, 1 tez %6'lık oran ile Cumhuriyet Üniversitesi, 1 tez %6'lık oran ile Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 1 tez %6'lık oran ile Hacettepe Üniversitesi, 1 tez %6'lık oran ile Adnan Menderes Üniversitesi takip etmektedir.

Tablo 3: Göç ve Kadını Araştıran Lisansüstü Tezlerin Veri Toplama Yöntemine Göre Dağılımı

Veri Toplama Yöntemi	Frekans	Yüzde
Anket	12	%71
Görüşme	5	%29
Toplam	17	%100

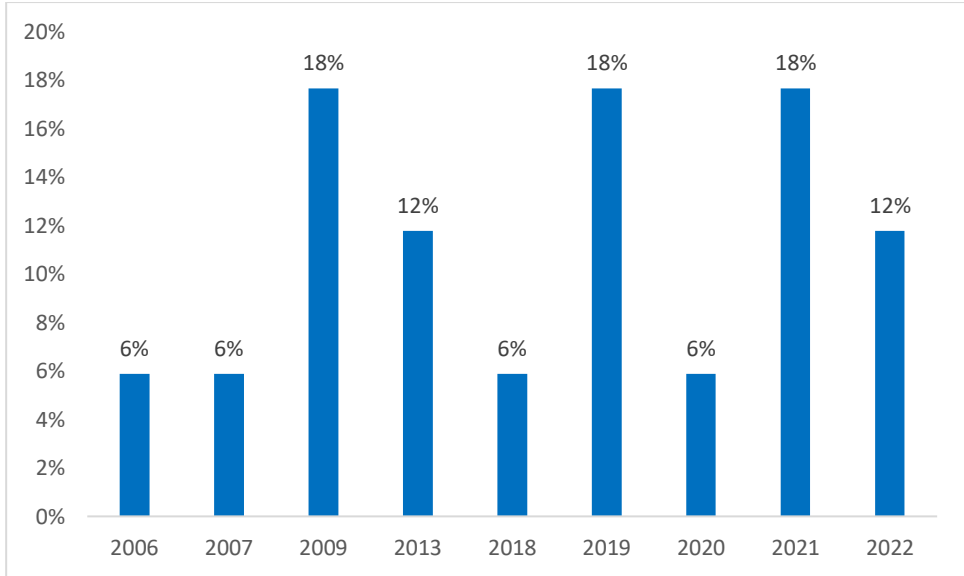
Göç ve kadın üzerine yazılan lisansüstü tezlerin veri toplama yöntemine göre oranlarına baktığımızda 12 tezde anket yöntemi kullanılmış ve %71'lik bir oran ile en çok kullanılan yöntem olmuştur. 5 tezde kullanılan görüşme yöntemi %29'luk bir oran oluşturmuştur.

Tablo 4: Göç ve Kadını Araştıran Lisansüstü Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımı

Anabilim Dalı	Frekans	Yüzde
Hemşirelik	7	%41
Halk Sağlığı	8	%47
Ebelik	1	%6
Evde Hasta Bakımı	1	%6
Hemşireliği		
Toplam	17	%100

Göç ve kadın üzerine yazılan lisansüstü tezlerin anabilim dallarına göre dağılım oranlarına bakıldığında 8 tez %47 ile halk sağlığı, 7 tez %41 ile hemşirelik, 1 tez %6 ile ebelik ve 1 tez %6 ile evde hasta bakımı hemşireliği şeklindedir.

Grafik 2: Göç ve Kadını Araştıran Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Göç ve kadın üzerine yazılan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde 3 tez %18 oran ile 2009, 3 tez %18 oran ile 2019 ve 3 tez %18 oran ile 2021 yılları ilk sırayı oluşturmaktadır. İkinci sırada ise 2 tez %12 oran ile 2013 ve 2 tez %12 oran ile 2022 yılları yer almaktadır. Üçüncü ve son sırada ise 1 tez %6 oran ile 2006, 1 tez %6 oran ile 2007, 1 tez %6 oran ile 2018, 1 tez %6 oran ile 2020 yılları yer almaktadır.

Tablo 5: Göç ve Kadını Araştıran Lisansüstü Tezlerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	17	%100
Toplam	17	%100

Göç ve Kadını Araştıran Lisansüstü Tezlerin Cinsiyete Göre Dağılımı incelendiğinde 2006- 2022 yılları arasında göç ve kadın ekseninde sağlık bilimleri alanında yazılan 17 tane lisansüstü tezinin tümü kadın araştırmacılar tarafından yazılmıştır.

Tablo 6: Göç ve Kadını Araştıran Lisansüstü Tezlerin Tez Danışmanlarına Göre Dağılımı

Danışman	Frekans	Yüzde
Profesör	10	%59
Doçent	2	%12
Dr. Öğr. Üyesi	5	%29
Toplam	17	%100

Göç ve kadın üzerine yazılan lisansüstü tezlerin danışman unvanlarına göre dağılım oranları incelendiğinde 10 tezde %59 oran ile profesör, 5 tezde %29 oran ile Dr. Öğr. Üyesi, 2 tezde %12 oran ile doçent danışmalık vermiştir.

Tablo 7: Göç ve Kadını Araştıran Sağlık Bilimleri Alanında Yazılan Tezler

1. Tezin Adı	Kahramanmaraş Göçmen Kampında Yaşayan 15-49 Yaş Evli Suriyeli Kadınların Doğurganlık Özellikleri ve Aile Planlaması Yöntemlerini Kullanma Durumu
Yıl	2022
Bilim Dalı	Halk Sağlığı
Türü	Tıpta Uzmanlık
Üniversite	Sütçü İmam Üniversitesi
Yöntem	Nicel

Bu çalışmada Suriyeli göçmen kadınlar arasında 15-59 yaş arasında olan bireylerin aile planlaması (AP) yöntemi kullanma ve doğurganlık düzeylerini belirleme amacıyla yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda göç eden kadınların doğurganlık düzeylerinin savaş ve göç nedeniyle yükseldiğini, çoğu kadın bireyin aile planlaması yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmasına rağmen kullanım düzeyinin düşük olduğu saptanmıştır. Modern aile planlaması yöntemleri hakkında bilgi düzeylerinin yüksek olmasına rağmen kullanım oranlarının az olması bu yöntemleri kısa vadeli ve yetersiz olduğunu ortaya çıkarmıştır (Mutlu Ağaoğlu, 2022: 75).

Tablo 8: Göç ve Kadını Araştıran Sağlık Bilimleri Alanında Yazılan Tezler

2. Tezin Adı	Suriye'den Göç Eden Türk Vatandaşı Olan Kadınların Sağlık Davranışları Üzerine Niteliksel Bir Araştırma
Yıl	2021
Bilim Dalı	Hemşirelik
Türü	Doktora
Üniversite	Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Yöntem	Nitel

Bu çalışmada 2011 tarihinde göç ile Suriye'den Türkiye'ye gelip, Türk vatandaşlığı alan ve Türk erkeklerle evlenen kadınların sağlık davranışlarına

yönelik tutumlarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Göç eden kadınların daha önceki yaşamlarında yaşam standartlarının daha iyi olduğu, çok eşlilik durumunun yasal olduğu ve bu bağlamda erkek egemen bir toplum oldukları görülmektedir. Göç eden kadınların evlilik öykülerine bakıldığında evlilik nedeni olarak ailelerine yük olmak istememesi, Müslüman olması gibi nedenler görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen kadınlarda kilolu olmaktan hoşlanmadıkları, fiziksel görünümüne dikkat ettikleri, postpartum dönemde kilo kaybı için spor, yürüyüş, beslenmeye dikkat etme davranışlarının olduğu tespit edilmiştir. Bilinçsiz bir şekilde diyet gibi uygulamalar yaparak hem kendi hayatını hem de bebek ve çocuk sağlığını riske attıkları saptanmaktadır (İpekçi, 2021: 244, 245).

Tablo 9: Göç ve Kadını Araştıran Sağlık Bilimleri Alanında Yazılan Tezler

3. Tezin Adı	Ebe ve Hemşirelerin Göçmen Kadınlara Üreme Sağlığına Yönelik Hizmet Verme Deneyimleri ve Karşılaştıkları Zorluklar: Aydın İli Örneği
Yıl	2021
Bilim Dalı	Ebelik
Türü	Yüksek Lisans
Üniversite	Adnan Menderes Üniversitesi
Yöntem	Nicel

Bu çalışmada Aydın ilinde yaşayan göçmen kadınlara yönelik ebe ve hemşire olmak üzere sağlık personelinin hizmet verme ve karşılaşılan zorlukları belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda sağlık personelinin çalıştığı birim ve basamaklarda olumsuz deneyimler yaşadığı saptanmıştır. Dış göç ve iç göç olarak bakıldığında dış göç yoluyla hastaneye başvuranların daha olumsuz sonuçlar yaşandığı belirlenmiştir. Bu olumsuz durumların nedeni olarak hitap etme şekilleri, dil konusunda yaşanan problemler, iletişimsizlik gösterilmektedir (Cesur Usal, 2021: 47).

Tablo 10: Göç ve Kadını Araştıran Sağlık Bilimleri Alanında Yazılan Tezler

4. Tezin Adı	18-49 Yaş Arası Suriyeli Göçmen Kadınların Aile Planlamasına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi
Yıl	2021
Bilim Dalı	Hemşirelik
Türü	Yüksek Lisans
Üniversite	Üsküdar Üniversitesi
Yöntem	Nicel

Bu çalışma Suriye’den göç ile gelmiş 18-49 yaş arasında olan kadınların aile planlaması yöntemlerine yönelik bilgi düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda ise kadınların büyük bir kısmının aile planlaması yöntemine yönelik herhangi bir eğitim almadığı ve ailesinden aldıkları bilgiler doğrultusunda yöntemler hakkında bilgi edindikleri saptanmıştır. Bu bilgi eksikliğinden dolayı göçmen kadınlara aile planlaması yöntemlerine teşvik edilmesi için eğitimler düzenlenmesi gerekmektedir (Ülker, 2021: 59).

Tablo 11: Göç ve Kadını Araştıran Sağlık Bilimleri Alanında Yazılan Tezler

5. Tezin Adı	Göç Eden ve Göç Etmeyen Kadınların Doğum Korkusu Düzeylerinin İncelenmesi
Yıl	2020
Bilim Dalı	Hemşirelik
Türü	Yüksek Lisans
Üniversite	Üsküdar Üniversitesi
Yöntem	Nicel

Bu çalışma göç sürecine dahil olan ve göç sürecine girmemiş kadın bireylerin doğuma yönelik korkularının dereceleri belirlenmek için yapılmıştır. Bu çalışma doğrultusunda göç sürecine dahil olan kadınlara oranla bu sürece dahil olmayan kadınların doğum korkusu derecesi yüksek çıkmıştır. Bunun nedeni olarak erken yaşta anne olmaları, gebelikte destek alma durumları, doğum süreci hakkında bilgi düzeyleri etkili olmuştur (Demir, 2020: 56,57).

Tablo 12: Göç ve Kadını Araştıran Sağlık Bilimleri Alanında Yazılan Tezler

6. Tezin Adı	Göçmen Kadınların Doğum Sonrası Destek İhtiyaçlarının ve Alınan Destek Düzeylerinin Belirlenmesi
Yıl	2019
Bilim Dalı	Evde Hasta Bakımı Hemşireliği
Türü	Yüksek Lisans
Üniversite	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Yöntem	Nicel

Bu çalışma göç eden kadınlara yönelik postnatal dönem (doğum sonrası dönem) sürecinde ihtiyaç duydukları destek ve aldıkları desteğin arasında ki düzeyleri belirlemek için yapılmıştır. Çalışma sonucuna göre göç eden kadınlar en fazla duygusal destek beklerken aldıkları destek bilgi gereksinimlerinin giderilmesi olmuştur (Aka, 2019: 31).

Tablo 13: Göç ve Kadını Araştıran Sağlık Bilimleri Alanında Yazılan Tezler

7. Tezin Adı	Sivas'ta Yaşayan Suriyeli Kadın Göçmenlerin (15-49 yaş Arası) Sağlık Hizmetlerine Ulaşma Ve Ondan İstifade Etme Durumları
Yıl	2019
Bilim Dalı	Halk Sağlığı
Türü	Yüksek Lisans
Üniversite	Cumhuriyet Üniversitesi
Yöntem	Nicel

Bu çalışmada Sivas iline göç ile Suriye'den gelen kadın bireylerin verilen sağlık hizmetlerine ulaşma durumları ve bu hizmetlerden yararlanma düzeyleri belirlenmek amaçlanmıştır. Bu çalışma sonucuna göre göçmen kadınların büyük bir kısmının Aile Sağlığı Merkezi (ASM)'ne kayıtlıdır, gebeliklerini Türkiye'de geçiren kadın göçmenler gerekli izlem ve bakımlar için kontrollerine gitmiş ancak bu hizmetlere ulaşmada karşılaştıkları sorunlar olarak dil ve iletişim problemleri, sağlık personelinin tutumu, ayrımcılık yaşadıklarını örnek vermişlerdir (Binbaşı, 2019: 41).

Tablo 14: Göç ve Kadını Araştıran Sağlık Bilimleri Alanında Yazılan Tezler

8. Tezin Adı	Göçmen Kadınların Sağlık ve Hastalık Deneyiminde Kültürün Etkisi: İlişkisel Sosyolojik Bir Araştırma
Yıl	2019
Bilim Dalı	Halk sağlığı ve sosyoloji
Türü	Yüksek Lisans
Üniversite	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Yöntem	Nicel

Bu çalışma göç eden kadın bireylerin sağlık ve hastalık durumlarında yaşadıkları kültürün etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Sosyoloji anabilim dalı alanında yazılan bu tez YÖK Dokümantasyon Daire Başkanlığı web sitesi tarafından halk sağlığı anabilim dalı olarak eklendiği için çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma sonucuna göre sağlık ve hastalık durumlarında kültürün bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır (Coşkun, 2019: 114).

Tablo 15: Göç ve Kadını Araştıran Sağlık Bilimleri Alanında Yazılan Tezler

9. Tezin Adı	Göçmen ve Türk Kadınlarda Algılanan Sosyal Desteğin Postpartum Depresyon Üzerine Etkisi
Yıl	2018
Bilim Dalı	Hemşirelik
Türü	Yüksek Lisans
Üniversite	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Yöntem	Nicel

Bu çalışma da kökeni Arap olan göçmen ve Türk annelerde sosyal desteğin doğum sonu depresyona etkisi saptamak amaçlanmıştır. Çalışma sonucuna göre doğum sonu depresyon durumunun Arap asıllı göçmen kadınlarda daha fazla görüldüğü ortaya çıkmıştır (Karadeniz, 2018: 78).

Tablo 16: Göç ve Kadını Araştıran Sağlık Bilimleri Alanında Yazılan Tezler

10. Tezin Adı	Sağlığı Geliştirme Modellerine Dayalı Hemşirelik Girişimlerinin Göçmen Kadınlarda Meme Kanseri Erken Tanı Davranışlarına Etkisi
Yıl	2013
Bilim Dalı	Hemşirelik
Türü	Doktora
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yöntem	Nicel

Bu çalışma göç eden kadınların her ay kendi kendine meme muayenesi (KKMM), düzenli mamografi yaptırılması, erken tanıya yönelik önleyici ve kolaylaştırıcı sebepleri saptamak amacıyla yapılmıştır. Yapılan bu çalışmanın sonucuna göre kadınlara sağlık inanç modeli ve sağlığı geliştirme modeli kullanılmasının etkili olacağı düşünülmüştür (Tuzcu, 2013: 100).

Tablo 17: Göç ve Kadını Araştıran Sağlık Bilimleri Alanında Yazılan Tezler

11. Tezin Adı	Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınların Sağlık Sorunları ve Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Deneyimleri
Yıl	2013
Bilim Dalı	Halk Sağlığı
Türü	Yüksek Lisans
Üniversite	Marmara Üniversitesi
Yöntem	Nitel

Bu çalışmada İstanbul ilinde çalışan göçmen kadın bireylerin yaşam koşullarıyla birlikte sağlık hizmetlerinden yararlanma düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yapılan bu çalışma sonucunda güven duygusunun sağlık hizmetlerine erişimde davranışlarını etkilemekte bu durumdan etkilenen kadınlar sağlık hizmetlerine mecburiyet duymadıkça gitmekten çekinmektedirler (Bircan, 2013: 1).

Tablo 18: Göç ve Kadını Araştıran Sağlık Bilimleri Alanında Yazılan Tezler

12. Tezin Adı	Nilüfer Halk Sağlığı Eğitim ve Araştırma Bölgesinde 15-49 Yaş Arası Evli Kadınlarda Göçle Gelme Durumunun Doğurganlık Davranışları Üzerine Etkisi
Yıl	2009
Bilim Dalı	Halk Sağlığı
Türü	Tıpta Uzmanlık
Üniversite	Uludağ Üniversitesi
Yöntem	Nicel

Bu çalışma göç olgusunun doğurganlık üzerine etkisini ve oluşabilecek olumsuz durumları saptamak amacıyla yapılmıştır. Çalışma sonucuna göre göç eden kadın bireylerin doğurganlık durumu ekonomik, dinsel gibi nedenlerle ilişkilidir. Göç eden kadın bireyler risk teşkil eden grup olduğu için birinci basamak sağlık hizmetlerinin daha önemli görevler üstlenmeleri gerekmektedir (Ocakoğlu, 2009: 75):

Tablo 19: Göç ve Kadını Araştıran Sağlık Bilimleri Alanında Yazılan Tezler

13. Tezin Adı	Göç Eden Kadınların Kişisel Uyum Düzeylerinin Belirlenmesi
Yıl	2009
Bilim Dalı	Hemşirelik
Türü	Yüksek Lisans
Üniversite	Mersin Üniversitesi
Yöntem	Nicel

Bu çalışma göç eden kadın bireylerin bu sürece sağladıkları uyum, bu uyumu etkileyen etmenlerin incelenerek uyum düzeylerini saptamak amacıyla yapılmıştır. Yapılan bu çalışma sonucuna göre göç eden kadın bireyler ile göç etmemiş kadın bireyler arasında kişisel uyum düzeyleri oranında anlamlı bir fark saptanmamıştır (Kakaç Toğluk, 2009: 74).

Tablo 20: Göç ve Kadını Araştıran Sağlık Bilimleri Alanında Yazılan Tezler

14. Tezin Adı	Düzensiz Göç Döneminde Kadın Göçmenler: İstanbul'dan Bir Kesit
Yıl	2009
Bilim Dalı	Yüksek Lisans
Türü	Halk Sağlığı
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Yöntem	Nitel

Bu çalışmada yaşadığı coğrafyadan göç etmek durumunda olan kadın bireylerin göç öncesi ve sonrasında karşılaştıkları sorunları sağlık durumları açısından ele almaktadır. Çalışma sonucuna göre bu süreci yaşayan kadınlarda barınma, ekonomik yetersizlik gibi nedenlerden dolayı sağlık durumlarının olumsuz etkilendiği bu düzensiz göç sürecinde kadın bireylerin mağdur oldukları saptanmıştır (Barbaros, 2009: 121).

Tablo 21: Göç ve Kadını Araştıran Sağlık Bilimleri Alanında Yazılan Tezler

15. Tezin Adı	Göçmen Türk Kadın Sorunlarının Odak Grup Görüşmesi Yöntemi İle Belirlenmesi ve Psikoöğitimsel Modele Göre Danışmanlık Hizmeti Verilmesi
Yıl	2007
Bilim Dalı	Hemşirelik
Türü	Doktora
Üniversite	Hacettepe Üniversitesi
Yöntem	Nicel

Bu çalışma Almanya'da bulunan göç etmiş Türk kadın bireylerin sorunlarının belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışma sonucuna göre göç eden kadın bireyler astım, diyabet, kardiyovasküler sistem hastalıkları gibi problemlerle karşılaşmaktadır. Duygu durumları ile ilgili ise benlik düzeylerinde azalma, özgüvensizlik, korku, endişe gibi problemler yaşamaktadırlar. Bu problemlerle karşılaşan göçmen kadın bireylere verilen

danışmanlıkta kadınların hepsi olumlu dönütler vermiştir (Babaoğlu Akdeniz, 2007: 131).

Tablo 22: Göç ve Kadını Araştıran Sağlık Bilimleri Alanında Yazılan Tezler

16. Tezin Adı	Göç Eden Ve Göç Etmeyen Kadınların Sağlığı Geliştirme Davranışlarının Değerlendirilmesi
Yıl	2006
Bilim Dalı	Halk Sağlığı
Türü	Yüksek Lisans
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yöntem	Nicel

Bu çalışmada göç sürecine dahil olan ve olmayan kadın bireylerin sağlığı geliştirme durumlarını ve etkili olan faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışma sonucuna göre kadın bireylerde göç edenlerin göç etmeyenlere göre ölçek puan ortalaması daha düşüktür (Topçu,2006: 70).

Tablo 23: Göç ve Kadını Araştıran Sağlık Bilimleri Alanında Yazılan Tezler

17. Tez Adı	Göçmen Sağlığı Merkezinden Hizmet Alan Kadınların Üreme Sağlığının Değerlendirilmesi
Yıl	2022
Bilim Dalı	Halk Sağlığı
Türü	Tıpta Uzmanlık
Üniversite	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Yöntem	Nicel

Bu çalışmanın amacı göç eden kadın bireylerden göçmen sağlığı merkezine başvuranların üreme sağlığı durumlarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Yapılan bu çalışma sonucuna göre göç eden kadın bireylerin doğurganlık oranlarının yüksek, antenatal (doğum öncesi) ve postnatal (doğum sonrası) bakım alma oranlarının düşük olduğu, kendilerine uygun aile planlaması yöntemi seçme ve uygulama oranlarının düşük olduğu bulunmuştur (Duman Kıymık, 2022: 49).

SONUÇ

Bu çalışma günümüzde devamlı artmaya devam eden göç olayının kadın bağlamında akademide sağlık alanında ne kadar yer aldığını görmek amacıyla yapılmıştır. Göç ve kadın ekseninde sağlık bilimleri alanında yazılan lisansüstü tezlerin türüne göre dağılımı incelendiğinde yüksek lisans tezleri ilk sırayı oluşturmaktadır. Araştırmacılar cinsiyetlerine göre incelendiğinde ele alınan 17 tezin tümünün kadın araştırmacılar tarafından yazıldığı tespit edilmiştir. Göç ve kadın üzerine sağlık bilimleri alanında yapılan çalışmaların anabilim dalı verilerine bakıldığında en çok halk sağlığı alanında çalışmalar yapılmıştır. Yapılan araştırmaların araştırma yöntemlerinde en çok nicel çalışmalar yapıldığı ve veri toplama yöntemi olarak en çok anket kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma yapılan üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde 3 frekans ile en çok araştırma Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde yapılmıştır.

Ülkemiz göç alan bir ülke konumunda olduğu için göçmenlerin yaşadığı çok boyutlu sorunlara çözüm yolu bulunması ve gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Sağlık alanında yürütülen çalışmaların arttırılması en çok karşılaşılan sorun olan dil probleminin çözülmesi gerekmektedir. Göç ile ülkemize gelen kadın bireylere aile planlaması yöntemleri anlatılmalı ve üreme sağlığı sorunları hakkında yeni eğitimler verilmelidir. Ülkemiz açısından bulaşıcı hastalıkların çoğalmaması için çocuklara gerekli aşılama programlarına dahil edilmesi ve birinci basamak sağlık hizmetleri gerekli aşılama programını uygulamalıdır. Genel olarak göçmen bireyler için yasal düzenlemeler yapılmalı ve gerekli eğitim programları düzenlenmelidir. Göç ve kadın sağlığı bağlamında çalışmalar çoğaltılmalı saptanan sorunlara yönelik çözüm önerileri sunulurken sağlık hizmet kalitesi arttırılmalıdır. Kamu kurum ve kuruluşları, STK'lar, üniversiteler, belediyeler, kolluk kuvvetleri göç sorununa yönelik ortak çalışmalar planlayarak bu sorunun çözümüne yönelik çalışmalar arttırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aka, M, E. (2019). Göçmen Kadınların Doğum Sonrası Destek İhtiyaçlarının Ve Alınan Destek Düzeylerinin Belirlenmesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Aksu, H. ve Sevil, Ü. (2010). Göç ve Kadın Sağlığı. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 2(3): 133-138
- Arabacı, Z. ve Hasgül, E. ve Serpen, A.Z. (2016). Türkiye’de Kadın Göçmenlik ve Göçün Kadın Sağlığı Üzerine Etkisi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, (36): 129-144
- Babaoğlu Akdeniz, E. (2007). Göçmen Türk Kadın Sorunlarının Odak Grup Görüşmesi Yöntemi İle Belirlenmesi ve Psikoöğitimsel Modele Göre Danışmanlık Hizmeti Verilmesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Barbaros, H. (2009). Düzensiz Göç Sürecinde Kadın Göçmenler: İstanbul’dan bir kesit. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Beşer, A. ve Tekkaş Kerman, K. (2017). Göç Eden Bireylerin Öncelikli Sağlık Sorunları ve Sağlık Hizmetine Ulaşımındaki Engeller. Türkiye Klinikleri J Public Health Nurs-Special Topics ;3(3): 143-8
- Binbaşı, B. (2019). Sivas’ta Yaşayan Suriyeli Kadın Göçmenlerin (15-49 yaş Arası) Sağlık Hizmetlerine Ulaşma Ve Ondan İstifade Etme Durumları. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Bircan, I. (2013). Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınların Sağlık Sorunları ve Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Deneyimleri. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Cesur Usal, C. (2021). Ebe ve Hemşirelerin Göçmen Kadınlara Üreme Sağlığına Yönelik Hizmet Verme Deneyimleri ve Karşılaştıkları Zorluklar: Aydın İli Örneği. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın.

- Coşkun, F. B. (2019). Göçmen Kadınların Sağlık ve Hastalık Deneyiminde Kültürün Etkisi: İlişkisel Sosyolojik Bir Araştırma. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çiftçi, H. (2018). Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarının Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutum, Algı ve Empatik Eğilimlerinin Analizi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7(3), 2232-2256.
- Çiftçi, H. (2019). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye Cumhuriyeti Devletine Aidiyetleri Bakımından Adaptasyon ve İletişim Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1(23), 153-176.
- Demir, G. (2020). Göç Eden Ve Göç Etmeyen Kadınların Doğum Korkusu Düzeylerinin İncelenmesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul.
- Demir, G. ve Arıöz, A. (2014). Göç Eden Kadınların Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve Etkileyen Faktörler. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 4(2): 1-8
- Duman Kıymık, İ. (2022). Göçmen Sağlığı Merkezinden Hizmet Alan Kadınların Üreme Sağlığının Değerlendirilmesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi, Samsun.
- Gümüş, Y. ve Bilgili, N. (2015). Göçün Sağlık Üzerindeki Etkileri. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi. 18(1): 63-67
- İpekçi, N.N. (2021). Suriye'den Göç Eden Türk Vatandaşı Olan Kadınların Sağlık Davranışları Üzerine Niteliksel Bir Araştırma. Yayınlanmış Doktora Tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gaziantep.
- Kakaç Toğluk, Ç. (2009). Göç Eden Kadınların Kişisel Uyum Düzeylerinin Belirlenmesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi., Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Kara, P. ve Nazik, E. (2018). Göçün Kadın ve Çocuk Sağlığına Etkisi. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 7(2): 58-69
- Karadeniz, C. (2018). Göçmen Ve Türk Kadınlarda Algılanan Sosyal Desteğin Postpartum Depresyon Üzerine Etkisi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

- Mutlu Ağaoğlu, P. (2022). Kahramanmaraş Gmn Kampında Yaşayan 15-49 Yaş Evli Suriyeli Kadınların Doğuranlık zellikleri ve Aile Planlaması Yöntemlerini Kullanma Durumu. Yayınlanmış Tıpta Uzmanlık Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tıp Fakültesi, Kahramanmaraş.
- Ocakoğlu, H. (2009). Nilüfer Halk Sağlığı Eğitim ve Araştırma Bölgesinde 15-49 Yaş Arası Evli Kadınlarda Gle Gelme Durumunun Doğuranlık Davranışları zerine Etkisi. Yayınlanmış Tıpta Uzmanlık Tezi, Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi, Bursa.
- şeker, D. ve Uçan, G. (2016). G Sürecinde Kadın. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(1): 199-214.
- Tuzcu, A. (2013). Sağlığı Geliştirme Modellerine Dayalı Hemşirelik Girişimlerinin Gmn Kadınlarda Meme Kanseri Erken Tanı Davranışlarına Etkisi. Yayınlanmış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Tuzcu, A. ve Ilgaz, A. (2013). Gn Kadın Ruh Sağlığı zerine Etkileri. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar. 7(1): 56-67
- Topçu, S. (2006). Göç Eden Ve G Etmeyen Kadınlrın Sağlığı Geliştirme Davranışlarının Değerlendirilmesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- lker, E. (2021). 18-49 Yaş Arası Suriyeli Gmn Kadınların Aile Planlamasına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. skdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

BÖLÜM 3

SİVEREK İLÇESİNİN NÜFUS ÖZELLİKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BOZKOYUN¹

---

¹ Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya, Şanlıurfa, Türkiye, mbozkoyun@harran.edu.tr, Orcid Id: 0000-0003-2491-2875.

GİRİŞ

Siverek, Pliosen sonunda başlayıp Kuaterner’de devam eden fay kırıklarından çıkan lavların oluşturduğu, ortalama 80 km genişliğinde ve 120-130 km uzunluğunda, Hawaii tipi bir volkan (Yalçınlar, 1961; Ertenöz ve Ketin, 1962; Ardos, 1987, Erinç, 2001; Canpolat, 2005; Benek, 2009) olan Karcadağ’ın batısında bazalt platosu üzerinde (Aykanat, 2019) kurulmuş bir yerleşmedir. Coğrafi olarak Mezopotamya’nın kuzeyinde bulunan yerleşmenin kuruluşu, M.Ö. 5000’lere kadar (Özçelik, 2001:23) gitmektedir. İlçenin ismi tarih boyunca farklı dillerde farklı şekillerde telaffuz edilmiştir. Örneğin, kadim İrani dillerde *Serrek*, Süryanice’de *Şebhabherak*, Ermenice’de *Sev-averak* (*Kara harabe*), (Umar, 1993: 735; Özgültekin vd., 1997:37) gibi. Günümüzde ise Kürtçe’de Siwêreg, Kürtçenin bir lehçesi olan Zazaca’da (Dımılı) Sûk ve Türkçe’de ise Siverek olarak ifade edilmektedir. Kadim bir geçmişi olan ilçeye tarih boyunca, Hurri, Hitit, Asur, Mitanni, Akad, Urartu, Med, Pers, Roma, Abgar Krallığı, Part, Sasani, Müslüman Araplar, Hamdani, Mervani, Bizans, Eyyûbi, Artuklu, Selçuklu, Moğol, Karakoyun, Akkoyun vb. devletler ile Osmanlılar (Değirmencioğlu, 2016) egemen olmuşlardır.

İlçenin kısa tarihi geçmişi açıklandıktan sonra, belirli coğrafi özelliklerinin de ele alınması faydalı olacaktır. İlçe genelinde en yaygın jeolojik birimler Tersiyer’e (Kutluay, 2010) ait olanlardır. Karcadağ volkan konisi dışında ilçenin kayda değer bir yükseltisi bulunmamaktadır. İlçenin güney kesiminde karstik alanlar geniş yer kaplamaktadır.

Çalışma sahası olan Siverek ilçesinde en büyük toprak grubunu bazaltik topraklar (Benek, 2006: 69) oluşturmaktadır. Step bitki örtüsünün geniş alanlar kapladığı ilçenin, kuzey kesimlerinde ve Karcadağ çevresinde yer yer ağaçlık alanlar (Aykanat, 2019) da yayılış göstermektedir. Hidrografik açıdan zengin olmayan ilçenin, beli başlı hidrografik birimlerini; Fırat Nehri, Çam Çayı, Şehir Deresi, Zengeçir Çayı, Hacıhıdır Barajı, Atatürk Barajı (kısmen), Yeleken, Payamlı I, II, Derbi, Taşıkara, Uzunca, Külhan vb. göletler şeklinde sıralamak mümkündür.

İlçenin genel itibari ile engebeli bir morfolojik yapısı olmadığından yıl boyunca farklı hava kütlelerinin etkisi altına girmektedir. Özellikle yaz aylarında yöreye sokulan Basra Alçak Basıncı sıcaklığın artmasında etkili olmaktadır. Yıllık sıcaklık ortalaması 16.5 °C olan ilçede, en sıcak ay 30.6 °C ile temmuz iken en soğuk ay 3.5°C ile ocak ayıdır. İlçe genelinde en fazla yağış kış mevsiminde düşerken, en az yağış yaz mevsiminde düşmektedir. Yıllık yağış ortalaması 502.5 mm olan ilçede hâkim rüzgar yönü kuzeydoğudur (MGM, 2016).

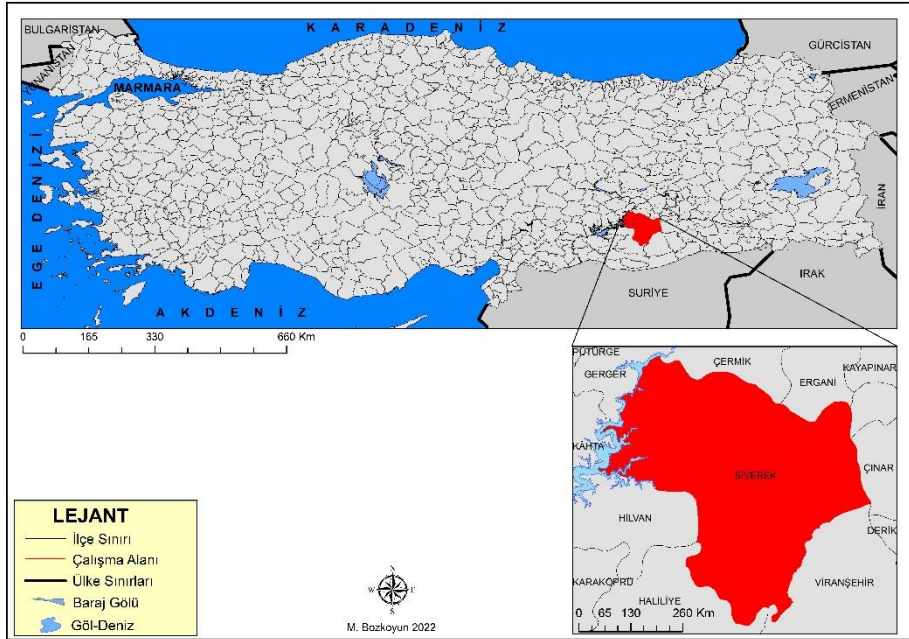
Bu çalışmanın konusunu, genel olarak Siverek ilçesinin nüfusu, nüfus gelişimi ve nüfus özelliklerinin incelenmesi oluşturmaktadır. Bu çalışma, 1927-2021 yılları arasında Siverek ilçesinin nüfus özelliklerindeki (miktar, yapı vb.) değişiklikleri konu edindiğinden, Tanoğlu’nun ifadesiyle *dinamik inceleme* (Tanoğlu, 1998: 5) grubuna dahildir. Çalışmanın amacı, Siverek ilçesinin nüfus

özelliklerini ortaya koymaktır. Çalışmada, doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda sayısal verilerin betimsel olarak rahatlıkla sunulabildiği bibliyometri tekniğinden faydalanılmıştır. Çalışmanın, 1927-2000 yılları arasındaki verileri Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) kurumundan (TÜİK kütüphane kısmından indirilmiştir), 2007-2021 verileri ise Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) temin edilmiştir. Çalışma genelinde verilen haritaların çiziminde; Arcgis 10.8, Global Mapper 23.1, Google Earth Pro ve HGM Küre programlarından yararlanılmıştır.

1. ARAŞTIRMA SAHASININ YERİ VE SINIRLARI

Siverek, coğrafi olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat Bölümü içerisinde bulunan Şanlıurfa iline bağlı bir ilçedir. Toplam yüzölçümü 3.936 km² olan ilçe, 37° 13' 54.907" - 38° 0'56.70" kuzey paralelleri ile 38° 53' 54.708" - 39° 52' 12.718" doğu meridyenleri (HGM, 2022; HGM küre, 2022) arasında yer almaktadır.

Çalışma sahasının, kuzeybatısında Adıyaman'ın Gerger, kuzeyinde Diyarbakır'ın Çermik ve Ergani ilçeleri, doğusunda Diyarbakır'ın Bağlar ve Çınar ilçeleri, güneydoğusunda Şanlıurfa'nın Viranşehir ilçesi, güney ve güneybatısında Şanlıurfa'nın Haliliye ilçesi, batısında ise Şanlıurfa'nın Hilvan ve Adıyaman'ın Kahta ilçesi (Atatürk Barajı) bulunmaktadır (Harita 1).

Harita 1: Çalışma Sahasının Lokasyon Haritası

2. NÜFUS

Nüfus, yeryüzünde belirli bir zamanda ve sınırları belli bir alanda yaşayan insan sayısı şeklinde tanımlanmaktadır. Zamana ve yere göre değişiklik gösterebilen nüfus (Özçağlar, 2014: 101) dinamik bir özelliğe sahiptir. Temel öznesi insan olan nüfus, coğrafyanın önemli araştırma konularından bir tanesidir. Nitekim, modern coğrafyanın kurucularından biri olan Vidal de la Blache bu durumu “insan bütün coğrafyanın esasını oluşturur²” cümlesiyle özetlemiştir.

Coğrafyanın araştırma konularından biri olan nüfus, geçmişten günümüze kadar coğrafyacıların ilgilendiği bir konu olmuştur. Peki coğrafyacıların nüfusu araştırmalarındaki temel amaç nedir? Sorusunu, “yeryüzündeki insan örtüsünde varolan bölgesel farklılıkları” (Trewartha, 1969 aktaran Tümertekin ve Özgüç, 2015: 212) ortaya çıkarmak şeklinde cevaplamak mümkündür. Farklı bölgelerde yaşayan insanların sosyo-ekonomik yapılarının, hareketlerinin, dağılımlarının, eğitim durumlarının, yaş-cinsiyet yapılarının belirlenmesi, o bölgelerde yaşayanların nüfus özelliklerinin incelenmesi ile mümkündür. (Özav, 1996: 57 aktaran Akpırınç, 2012: 39).

3. SİVEREK İLÇESİNDE NÜFUSUN TARİHSEL GELİŞİMİ

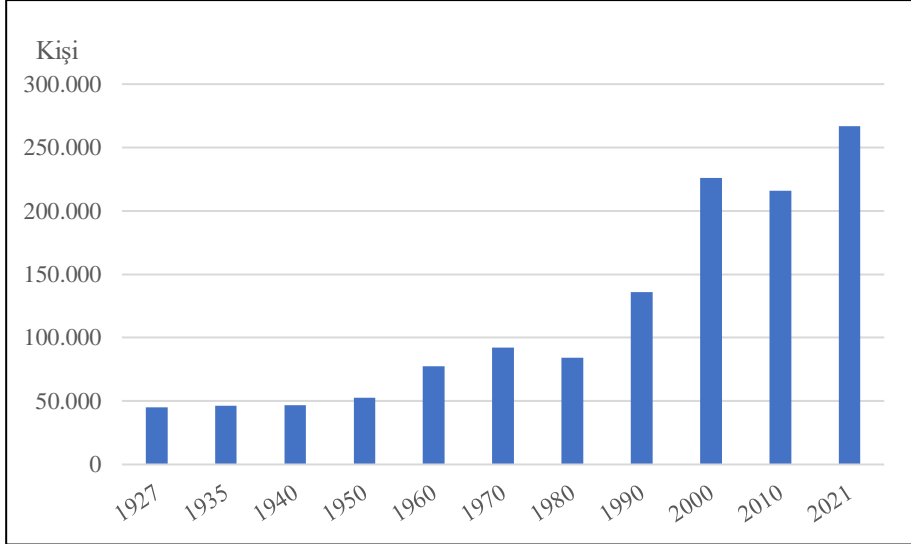
Kuruluşu M.Ö. 5000’li yıllara kadar giden Siverek’in nüfusuna dair ilk dönemlere ait herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. İlçe merkezinin nüfusu olmasa da ilçe merkezinin hane sayısına ait ilk veri, 1518 tarihli Osmanlı tahrir defteridir. Ancak bu defterde, nüfus yerine ilçe merkezindeki hane sayısı verilmiştir. Herhangi bir yerin hane sayısına göre oranın nüfusunun hesaplanmasında kullanılan çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemlerden biri, hane sayısı verilerinden nüfus tahmini için geliştirilen “5 Emsali³” (Barkan, 1953: 12) yöntemidir. Bu yöntemde göre, herhangi bir yerdeki hane sayısının 5 ile çarpılması sonucu elde edilen rakam, oranın nüfusunu vermektedir. Dolayısıyla, Siverek ile ilgili, nüfus yerine, hane sayısı verilen tahrir defterlerindeki hesaplamada bu yöntem kullanılacaktır. 1518 tarihli tahrir defterine göre Siverek’te 209 hane (Özçelik, 2001) bulunmaktadır. Buna göre 1518 tarihinde Siverek’in nüfusu tahmini olarak, 1.045’tir. Siverek’te, 1526’da nüfusun 1.750 olduğu görülürken, bu nüfusun 1566’da 2.500’e ve 1871’de ise 12.734’ü Müslüman toplamda 14.000’e kadar yükseldiği görülmektedir (Gök, 1990:30). 1876 Diyarbakır salnamesine göre Siverek kasabasında Gayrimüslimlerin 1.711 hanesi ve 1.021 nüfusu var iken, Müslümanların 3.278

² Bu konuda, Tanoğlu’nun (1969), coğrafyanın ağırlık merkezini nüfus coğrafyasına kaydırmanın doğru olmadığını ifade ettiği görüşlerine katıldığımızı ifade etmekte yarar vardır (Tanoğlu bu görüşünü Trewartha’nın (1953) makalesine atfen ifade ettiği anlaşılmaktadır). Dolayısıyla, nüfusun coğrafyada önemli bir yer tuttuğunu ancak coğrafyanın esasından çok, coğrafyanın önemli bir unsuru olduğunu düşünmekteyiz.

³ Burada ifade edilmesi gereken önemli nokta şudur: Yazar, ilgili makalede bunun ilmi usullerle elde edilmiş bir rakam olmadığını ifade etmektedir.

hanesi ve 4.299 nüfusu bulunmaktaydı (Baydur, 2007: 35). 1881/1882-1893 yıllarında Osmanlılar tarafından yapılan nüfus sayımlarına göre Siverek'te 14.733'ü kadın 15.988'i erkek olmak üzere toplamda 30.713⁴ kişinin yaşadığı göze çarpmaktadır (Gök, 1990: 31). 1894-1895 Diyarbakır salnamesine göre, Siverek kazasında; 34.169 Müslüman, 1.582 Ermeni, 79 Ermeni Katoliği, 585 Süryani kadim, 288 Protestan, 132 Yahudi ve 1500 Yezidi olmak üzere toplamda 38.335 kişi yaşamaktaydı (Baydur 2007: 36). 1907 yılında Siverek kasaba merkezinde hane sayısı 500'dür (Gök, 1990: 31). Dolayısıyla merkezde nüfusun, 2.500 olduğu (5 emsali yöntemine göre) tahmin edilmektedir.

Sayım yıllarında Siverek'in nüfus verileri daha sağlıklıdır. Türkiye'de nüfus sayımının yapıldığı tarih 1927'dir. Bu tarihte yapılan nüfus sayımında Siverek'in nüfusu 45.271'dir. Bu sayı Şanlıurfa' nüfusunun %22'sine ve Türkiye nüfusunun %0.3'üne denk gelmektedir. 1980 ve 2010 yılları hariç diğer sayım yıllarında Siverek ilçe nüfusunun devamlı arttığı görülmektedir. Çalışma sahası olan Siverek'te, 1980'de nüfusun azalmasının temel sebebi, ilçe genelindeki çatışmalı ortamın varlığına bağlı olarak gerçekleşen göçlerdir. İlçede, 2010'daki nüfusun azalmasın temel sebebi ise ekonomik sebeplerden ötürü yapılan göçlerdir. İlçe genelinde en büyük nüfus artışı 1990 ile 2000 yılları arasında gerçekleşmiştir (Şekil 1).

Şekil 1: Sayım Yılları İtbari ile Siverek İlçesinde Nüfusun Gelişimi

⁴ Bu nüfus içindeki kadınlardan; 13.514'ü Müslüman, 726'sı Ermeni, 50'si Katolik, 70'i Yahudi, 112'si Protestan ve 261'i ise Monfizit'tir. Buna karşılık erkeklerin 14.957'si Müslüman, 675'i Ermeni, 21'i Katolik, 39'u Yahudi, 101'i Protestan ve 187'si ise Monfizit'tir

Siverek ilçesinin, 1927 yılından 1980 yılına kadar, yıllık nüfus artış hızında büyük bir değişim olmamıştır. 1980 yılından itibaren ilçenin nüfus artış hızı yükselme trendine girmiştir. En yüksek nüfus artışının 2010 yılında gerçekleştiği ilçede, bu yıldan itibaren nüfus artış hızında keskin bir düşüş yaşanmıştır. Siverek ilçesinin aksine Şanlıurfa'da nüfus artış hızı 1927 yılından 1970 yılına kadar keskin bir şekilde artarken, 1970 ve 1980 yılları arasında çok keskin düşüş yaşamıştır. Şanlıurfa'da, tüm sayım yılları içerisinde en büyük nüfus artış hızı 1990'da gerçekleşmiştir. O tarihten sonra nüfus artış hızının sürekli düştüğü gözlenmektedir. Yıllar itibari ile Türkiye'deki nüfus artış hızına bakıldığında; 1927 yılından 1960 yılına kadar nüfus artış hızı genel olarak devamlı yükselmiştir. Tüm yıllar içerisinde en büyük nüfus artış hızı 1960 yılında gerçekleşmiştir. 1960 yılından günümüze kadar nüfus artış hızı (1990 yılı hariç) genel olarak düşmüştür (Tablo 1; Şekil 2).

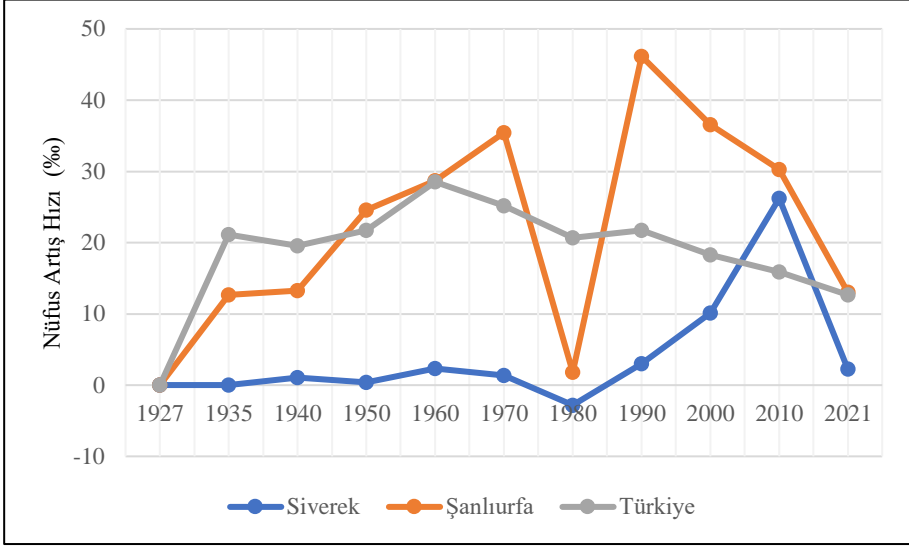
Tablo 1: Sayım Yılları İtibari ile Siverek, Şanlıurfa ve Türkiye'de Nüfus Miktarı ve Nüfus Artış Hızı (%)⁵

Yıllar	Siverek		Şanlıurfa		Türkiye	
	Nüfus Miktarı	Artış Hızı (%)	Nüfus Miktarı	Artış Hızı (%)	Nüfus Miktarı	Artış Hızı (%)
1927	45.271	-	208.539	-	13.649,945	-
1935	46.179	0,001	229.614	12,66	16.158,018	21,10
1940	46.818	1,04	245.398	13,29	17.820,950	19,59
1950	52.752	0,38	298.394	24,60	20.947,188	21,73
1960	77.352	2,36	401.919	28,69	27.754,820	28,53
1970	91.997	1,34	538.131	35,41	35.605,176	25,19
1980	84.002	-2,81	602.736	1,83	44.736,957	20,65
1990	135.822	3,04	1.001,455	46,16	56.473,035	21,7
2000	226.102	10,11	1.443,422	36,55	67.803,927	18,28
2010	215.988	26,21	1.663,371	30,29	73.722,988	15,88
2021	266.971	2,26	2.143,02	13,04	84.680,273	12,67

Kaynak: DİE 1927-2000 genel nüfus sayımları; TÜİK, 2022.

⁵ 1927 yılına ait nüfus artış hızı verisine ulaşılamamıştır.

Şekil 2: Sayım Yılları İtibari ile Siverek, Şanlıurfa ve Türkiye’de Nüfus Artış Hızı (%o)

4. SİVEREK İLÇESİNDE NÜFUSUN DAĞILIŞI VE YOĞUNLUĞU

Yeryüzünde nüfusun dağılımında; iklim, yeryüzü şekilleri, toprak, hidrografiya vb. doğal faktörler ile tarım, hayvancılık, ulaşım, sanayi vb. beşerî faktörler etkili olmaktadır (Özçağlar, 1994; Sertkaya Doğan, 2019; Baytar, 2021). Siverek ilçesinde nüfusun dağılımına etki eden temel faktörler; yeryüzü şekilleri, hidrografik kaynaklar, tarım ve hayvancılıktır.

Siverek ilçesinin 1927 yılına ait kırsal ve kentsel nüfusuna ait herhangi bir veriye ulaşılamadığından, kent ve kır nüfusu hakkındaki değerlendirmeler 1935 yılından itibaren yapılmıştır. 1935 yılında Siverek ilçesinin kır nüfusu 29.107 kişi, kent nüfusu ise 15.137 kişidir. İlçede 1935 yılından 1980 yılına kadar kır ve kent nüfusunda çok büyük değişiklikler görülmemektedir. Nitekim, 1980 yılında ilçenin kır nüfusu 52.558 kişi iken kent nüfusu da 29.464 kişidir. 1990 yılında kır nüfusu 70.783 kişiye, kent nüfusu 63.049 kişiye kadar yükselmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde kent nüfusunun kır nüfusunu geçtiği göze çarpmaktadır. 2000 yılında Siverek kent nüfusu 111.628 kişi olurken, kır nüfusu 97.282 kişi olmuştur. Nihayet 2021 yılına gelindiğinde, kent nüfusu 155.368 kişiye, kır nüfusunun da 111.603 kişiye yükselmiştir (Tablo 2).

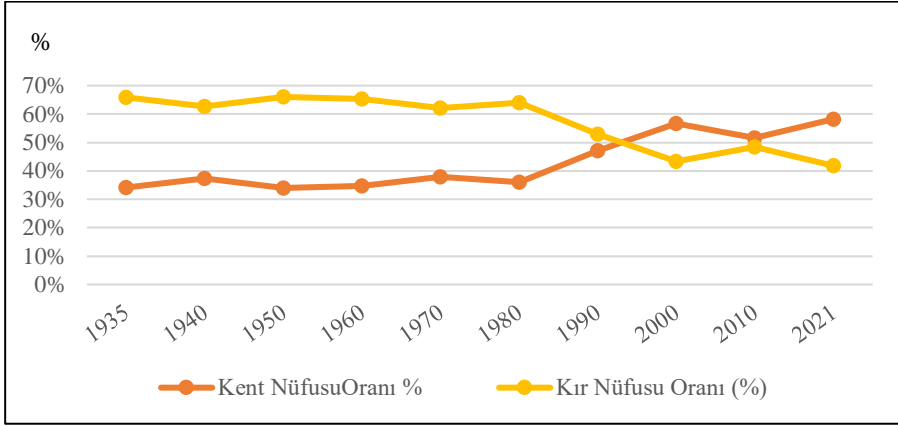
Tablo 2: Sayım Yılları İtibari ile Siverek İlçesinin Kır ve Kent Nüfusu

Yıllar	Kent Nüfusu	Kent Nüfusu Oranı %	Kır Nüfusu	Kır Nüfusu Oranı (%)	Toplam Nüfus
1935	15.137	34%	29.107	66%	44.244
1940	16.711	37%	28.167	63%	44.878
1950	17.926	34%	34.826	66%	52.752
1960	26.134	35%	49.258	65%	75.392
1970	34.146	38%	55.881	62%	90.027
1980	29.464	36%	52.558	64%	82.022
1990	63.049	47%	70.783	53%	133.832
2000	126.820	57%	97.282	43%	224.102
2010	111.628	52%	104.360	48%	215.988
2021	155.368	58%	111.603	42%	266.971

Kaynak: DİE 1927-2000 genel nüfus sayımları; TÜİK, 2022.

Yıllar itibari ile ilçenin oransal dağılımı ise şöyledir: 1935 yılında Siverek ilçesinin kır nüfus oranı %66, kent nüfus oranı ise %34'tür. İlçede 1935 yılından 1980 yılına kadar kır ve kent nüfusu oranında çok büyük değişiklikler görülmemektedir. Nitekim 1980 yılında ilçenin kır nüfusu %64 iken, kent nüfusu da %36'dır. 1990 yılında kır nüfusu %53'e gerilerken, kent nüfusu %47'ye yükselmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde kent nüfusunun kır nüfusunu geçtiği göze çarpmaktadır.

2000 yılında Siverek kent nüfusu %57 olurken, kır nüfusu %43'e kadar gerilemiştir. 2010 yılında ilçede, kırdan kente göçün etkisiyle kır nüfus oranında artış yaşanırken kent nüfus oranı düşmüştür (bir önceki döneme oranla). Bu dönemde (2010), kent nüfus oranı %52'ye gerilerken, kır nüfus oranı %48'e kadar yükselmiştir. Ancak bu durumda dahi kent nüfus oranı kır nüfus oranından daha fazladır. 2021 yılına gelindiğinde kent nüfus oranı %58'e kadar yükselirken, kır nüfus oranı %42'ye gerilemiştir (Şekil 3).

Şekil 3: Sayım Yılları İtibari ile Siverek İlçesinin Kır ve Kent Nüfusunun Oransal Dağılımı (%)

Çalışma sahası olan Siverek'te 1935 yılından 2021 yılına kadar nüfus yoğunluğu gerek Şanlıurfa'dan gerekse Türkiye ortalamasından daha düşüktür. 1935 yılında Siverek ilçesinde km²'ye 13 kişi düşerken aynı yıl Şanlıurfa'da km²'ye 13, Türkiye'de ise 21 kişi düşmektedir. 1950 ve 1980 yılları hariç tüm yıllar boyunca ilçede km²'ye düşen insan sayısında sürekli bir artış yaşanmıştır. 1990 yılında ilçede km²'ye 31 kişi düşerken, bu sayı Şanlıurfa'da 77 ve Türkiye'de ise 88 kişiye denk gelmektedir. 2021 yılında ilçedeki nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının çok altındadır. Nitekim söz konusu yılda (2021) Türkiye'de km²'ye düşen insan sayısı 110 iken Siverek'te bu sayı 68'dir. Bununla birlikte Şanlıurfa'daki durum dikkat çekicidir. 2021 yılında Şanlıurfa'daki nüfus yoğunluğu (114) Türkiye ortalamasının üzerindedir (Tablo 1). Bunun temel sebebi, Şanlıurfa'daki Suriyeli sığınmacı nüfustur.

Tablo 3: Yıllar İtibari ile Siverek, Şanlıurfa ve Türkiye'de Nüfus Yoğunluğu (kişi/Km²)

Yıllar	Siverek	Şanlıurfa	Türkiye
1935	13	13	21
1940	13	14	23
1950	12	14	27
1960	17	22	36
1970	21	28	45
1980	19	32	58
1990	31	54	73
2000	54	77	88
2010	55	89	96
2021	68	114	110

Kaynak: DİE 1927-2000 genel nüfus sayımları; TÜİK, 2022.

5. SİVEREK İLÇESİNDE NÜFUS HAREKETLERİ

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinde ilçe bazlı kaba doğum ve doğurganlık hızı ile ilgili veriler bulunmadığından bu iki değer Şanlıurfa ili baz alınarak verilmiştir. Şanlıurfa ilinde kaba doğum oranlarında yıllar itibari ile düşüş yaşansa da ildeki kaba doğum oranları Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. 2009 yılında ildeki kaba doğum oranı 34,1 iken bu oran Türkiye’de 17,6’dır. 2021 yılına gelindiğinde Şanlıurfa ilinde kaba doğum oranının 29,1 olduğu buna karşılık Türkiye’de kaba doğum oranının 12,8 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ildeki kaba doğum oranı Türkiye ortalamasının hemen hemen 2,5 katı kadar daha fazladır. Doğurganlık hızına bakıldığında; ildeki ortalama Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. 2009 yılında ildeki doğurganlık hızı 4,57 iken bu oran Türkiye’de 2,1’dir. Diğer yıllara nazaran 2021 yılında hem Şanlıurfa’da hem de Türkiye’de doğurganlık hızı azalmıştır. Bu dönemde (2021) ildeki doğurganlık hızı 3,81 iken, bu oran Türkiye’de 1,7 olarak gerçekleşmiştir. Çalışma sahasına ait doğum oranlarında yıllar itibari ile bir düşüş yaşanmıştır. Benze bir durum Türkiye’de de yaşanırken, Şanlıurfa’da ise sürekli bir düşüşün aksine dalgalanmalar yaşanmıştır. Çalışma sahasında 2014 yılında 8,103 doğum gerçekleşirken, aynı yıl Şanlıurfa’da 63,395, Türkiye’de ise 1.351,088 doğum gerçekleşmiştir. 2021 yılında ilçedeki doğum sayısı 6,997 iken, bu sayı Şanlıurfa’da 61,990, Türkiye’de ise 1.079,842 olmuştur (Tablo 4).

Tablo 4: Yıllar İtibari ile Siverek, Şanlıurfa ve Türkiye’de Doğum Sayıları

Yıllar	Siverek	Şanlıurfa	Türkiye	Şanlıurfa İçindeki Oranı (%)	Türkiye İçindeki Oranı (%)
2014	8.103	63.395	1.351,088	13%	1%
2015	7.892	62.745	1.336,908	13%	1%
2016	8.186	63.490	1.316,204	13%	1%
2017	8.091	64.712	1.299,419	13%	1%
2018	7.718	63.357	1.255,258	12%	1%
2019	7.450	60.895	1.188,524	12%	1%
2020	7.100	59.346	1.115,821	12%	1%
2021	6.997	61.990	1.079,842	11%	1%

Kaynak: TÜİK, 2022.

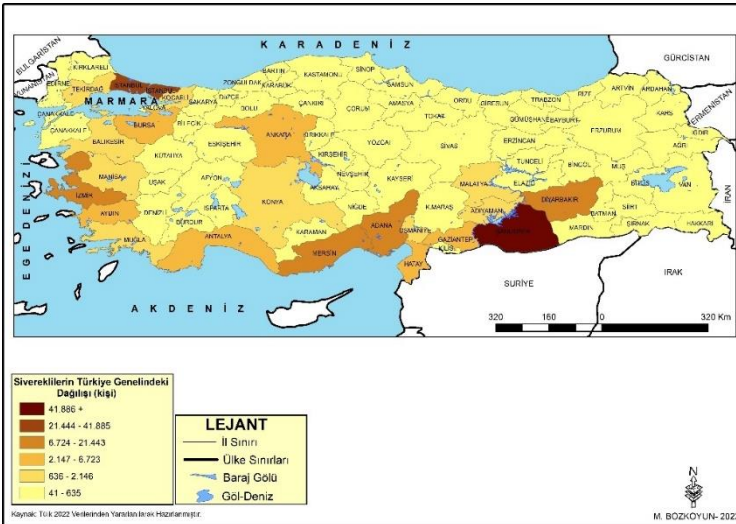
Çalışma sahasında ölüm oranları, doğum oranlarına göre oldukça düşüktür. 2009 yılında ilçede 633 ölüm gerçekleşirken, aynı yıl Şanlıurfa’da 5,845, Türkiye’de ise 369,703 ölüm gerçekleşmiştir. 2019 yılında ilçedeki ölüm sayısı 718 iken bu sayı Şanlıurfa’da 6,449 ve Türkiye’de ise 435,941’dir. İlçedeki ölüm sayılarının Şanlıurfa içindeki oranında 2009 yılından, 2019 yılına kadar önemli bir değişiklik olmamıştır (Tablo 5).

Tablo 5: Yıllar İtibari ile Siverek, Şanlıurfa ve Türkiye’de Ölüm Sayıları

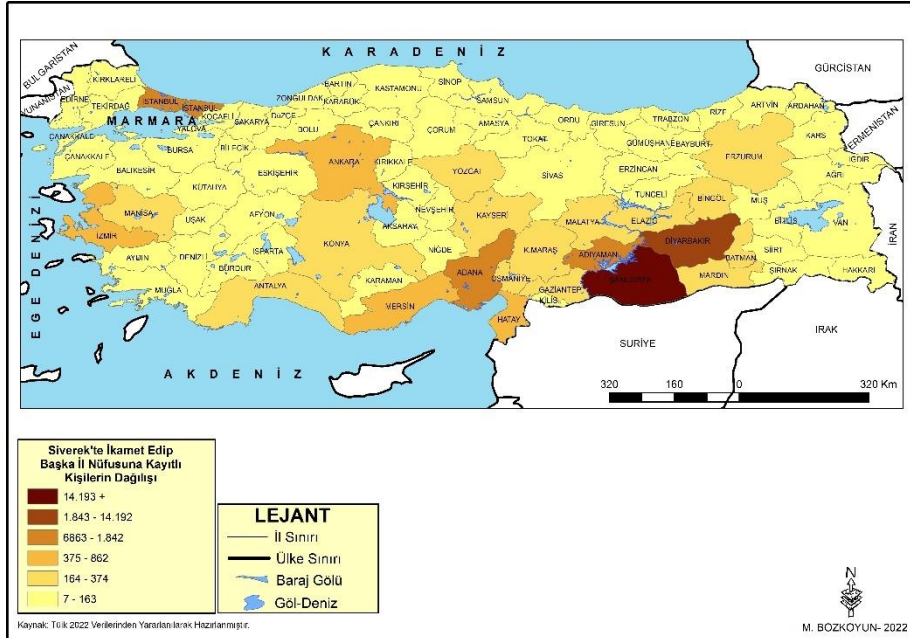
Yıllar	Siverek	Şanlıurfa	Türkiye	Şanlıurfa İçindeki Oranı (%)	Türkiye İçindeki Oranı (%)
2009	633	5.845	369.703	11%	0%
2010	674	6.034	366.471	11%	0%
2011	752	6.184	376.162	12%	0%
2012	715	6.100	376.520	12%	0%
2013	695	5.860	373.041	12%	0%
2014	687	5.922	391.091	12%	0%
2015	680	5.968	405.528	11%	0%
2016	712	6.399	422.964	11%	0%
2017	681	6.090	426.662	11%	0%
2018	680	5.949	426.449	11%	0%
2019	718	6.449	435.941	11%	0%

Kaynak: TÜİK, 2022.

Çalışma sahasında meydana gelen göçler ile ilgili bilgilere ulaşulamamıştır. Ancak yalnızca 2022 TÜİK verilerinde ilçe nüfusuna kayıtlı 511 kişinin yurt dışında yaşadığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte 2021 yılı itibari ile Siverekli olup başka illerde yaşayanlar ile Siverek’te yaşayan yabancılar (Türkiye’nin diğer illerinden gelenler) ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Buna göre Siverekliilerin en fazla yaşadığı on ili (Şanlıurfa hariç); İstanbul, Adana, Mersin, İzmir, Diyarbakır, Antalya, Ankara, Bursa, Hatay ve Aydın şeklinde sıralamak mümkündür. Buna karşılık Siverekliilerin en az yaşadığı il ise Sinop’tur (Harita 2).

Harita 2: Siverek Nüfusunu Kayıtlı Olanların Türkiye Geneline Dağılımı (2021)

Siverek ilçesinde, 2021 yılı itibari ile başka il nüfusuna kayıtlı olup ilçede yaşayanların oranı farklılık göstermektedir. Siverek nüfusuna kayıtlı olmayıp, Siverek'te yaşayanların (nüfusu en fazla olan) nüfuslarının kayıtlı oldukları ilk on ili (Şanlıurfa hariç); Diyarbakır, Adıyaman, Adana, İstanbul, Mersin, Hatay, İzmir, Ankara, Konya ve Gaziantep şeklinde sıralamak mümkündür (Harita 3).

Harita 3: Başka İl Nüfusuna Kayıtlı Olup Siverek'te Yaşayanların Dağılımı (2021)

5. SİVEREK İLÇESİNDE NÜFUSUN SOSYAL VE EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

5.1. Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Yapısı

Siverek ilçesinde, 1927 ve 1935 yılları hariç, diğer yıllarda (sayım yılları) erkek nüfusu her zaman kadın nüfusundan fazla olmuştur. Ancak kadın ve erkek nüfusu arasındaki fark 1927'den günümüze kadar (1921) çok büyük olmamıştır. 1927 yılında ilçede kadın nüfusu 22.516 iken, erkek nüfusu 20.828'dir. Aynı yıl Şanlıurfa'da kadın nüfusu 104,397, erkek nüfusu 104,142 kişi iken, Türkiye'de kadın nüfusu 7.065,54, erkek nüfusu 6.584,404 kişidir. 2021 yılına gelindiğinde, Siverek'te kadın nüfusu 131.817, erkek nüfusu 135.154; Şanlıurfa'da kadın nüfusu 1.064,005, erkek nüfusu 1.079,015; Türkiye'de ise kadın nüfusu 42.252,172, erkek nüfusu 42.428,101 kişi olmuştur (Tablo 6).

Tablo 6: Yıllar İtibari ile Siverek, Şanlıurfa ve Türkiye’de Kadın-Erkek Sayısı

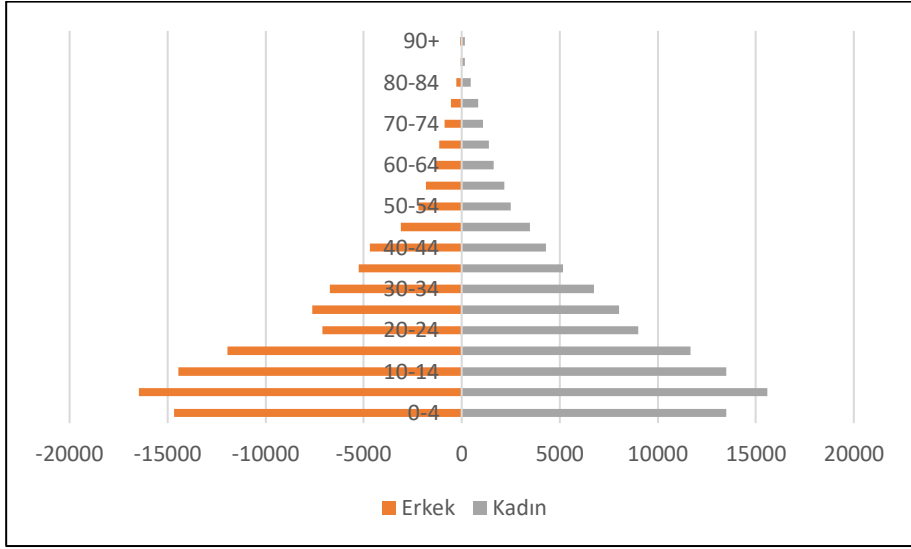
Yıllar	Siverek			Şanlıurfa			Türkiye		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
1927	20.828	22.516	43.344	104.142	104.397	208.539	6.584,404	7.065,541	13.649,945
1935	21.522	22.722	44.244	114.704	114.910	229.614	7.936,770	8.221,248	16.158,018
1940	22.516	22.362	44.878	125.876	119.522	245.398	8.898,912	8.922,04	17.820,950
1950 ⁶	-	-	52.752	152.111	146.283	298.394	10.527,085	10.420,103	20.947,188
1960	38.764	36.628	75.392	205.907	196.012	401.919	14.163,888	13.590,93	27.754,820
1970	45.642	44.385	90.027	274.765	263.366	538.131	18.006,99	17.598,19	35.605,176
1980	41.862	40.160	82.022	311.717	291.019	602.736	22.695,36	22.041,60	44.736,957
1990	68.655	65.177	133.832	515.980	485.475	1.001.455	28.607,047	27.865,988	56.473,035
2000	115.807	108.295	224.102	748.929	694.493	1.443.422	34.346,735	33.457,192	67.803,927
2010	108.021	107.967	215.988	831.382	831.989	1.663.371	37.043,182	36.679,806	73.722,988
2021	135.154	131.817	266.971	1.079.015	1.064.005	2.143.020	42.428,101	42.252,172	84.680,273

Kaynak: DİE 1927-2000 genel nüfus sayımları; TÜİK, 2022.

Çalışma sahasında, 1927 yılında kadın nüfusunun oranı %52, erkek nüfusunun oranı ise %48’dir. İlçede, 1960 yılında kadın nüfus oranı %49 iken, erkek nüfus oranı %52’dir. Nihayet 2021 yılına gelindiğinde kadın nüfus oranının %49, erkek nüfus oranının ise %51 olduğu görülmektedir.

Nüfusun yaş yapısına bakıldığında, 2007 yılında ilçedeki 0-4, 5-9, 10-14, 15-19 yaş aralığında erkek sayısı, kadın sayısına göre daha fazladır. 20-24, 25-29, 30-34 yaş aralığında kadın nüfusu erkek nüfusundan fazladır. 65-69, 70-74, 75, 79, 80-84, 85-89 ve 90+ yaş aralığında kadın nüfusu erkek nüfusundan fazladır (Şekil 4).

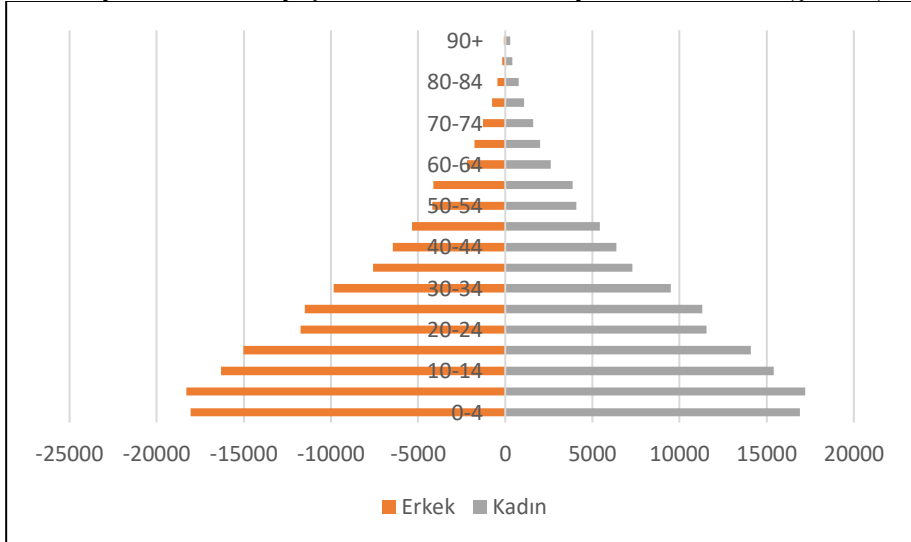
⁶ Siverek ilçesinin 1950 yılına ait kadın ve erkek sayısına ulaşılammıştır.

Şekil 4: Siverek İlçesinin Nüfus Piramidi (2007)

Bu kısımda çalışma sahasının 2021 yılındaki dar yaş aralığı incelenecektir. Buna göre ilçede, 0-4 yaş aralığından 40-44 (dahil) yaş aralığına kadar olan tüm aralıklarda erkek nüfusu kadın nüfusundan fazladır. 45-49 yaş aralığında kadın nüfusu erkek nüfusundan fazladır.

50-54, 55-59 yaş aralığında erkek sayısı kadın sayısından fazla iken, 60-64, 65-69, 70-74, 75-79, 80-84, 85-89 ve 90+ yaş aralığında kadın sayısı erkek sayısından fazladır. Denilebilir ki ilçede, çocuk ve çalışma çağındaki nüfusta erkek sayısı fazla iken, yaşlı nüfusta ise kadın sayısı daha fazladır (Şekil 5).

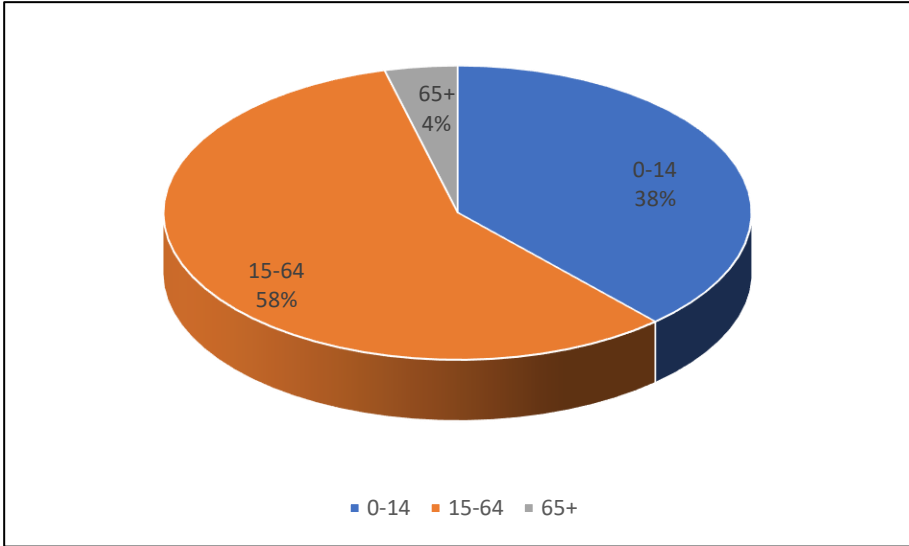

Şekil 5: Siverek İlçesinin Nüfus Piramidi (2021)

Siverek ilçesinde 2021 yılı itibari ile çalışma çağındaki nüfusun oranı %58'dir. Dolayısıyla ilde genç nüfus oranı fazladır. Buna bağlı olarak ilçenin önemli bir işgücü potansiyele sahip olduğu söylenebilir. İlçe genelinde yaşlı nüfus oranı Türkiye ortalamasının (%9,7) altında olup %4'lük bir değere sahiptir. İlçede çalışma çağından, sonraki en büyük nüfus çocuk nüfustur. Çalışma sahası olan Siverek ilçesinde çocuk nüfus oranı toplam nüfusun %38'ine karşılık gelmektedir (Şekil 6).

Çalışma sahasında 2021 yılı itibariyle 0-14 yaş arasındaki çocuk nüfusu (102,201) toplam nüfusun %38'ini meydana getirirken, 15-64 yaş arasındaki çalışma çağındaki nüfus (154,084) ise toplam nüfusun %58'i meydana getirmektedir. İlçedeki çocuk nüfus oranı Türkiye ortalamasından (%22,4) fazla iken, çalışma çağındaki nüfus oranı Türkiye ortalamasının (%67,9) altındadır. Bununla birlikte çalışma çağındaki nüfus, ilçedeki en büyük nüfus oranını oluşturmaktadır. İlçede 65 yaş ve üstü nüfus (10.686) ise toplam nüfusun %4'üne denk gelmektedir (Şekil 6). Bu oran Türkiye'deki yaşlı nüfus oranından (%9,7) azdır. 2021 yılı itibari ile ilçedeki toplam yaş bağımlılık oranı⁷ %73,7'tür. Bu oran Türkiye'deki toplam yaş bağımlılık oranından (47,4) oldukça fazladır.

Şekil 6: Siverek İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2021)

⁷ Çocuk (0-14) ve yaşlı nüfusun (65+), çalışma çağındaki nüfus ile oranlanması sonucu elde edilen sayının 100 veya 1000 ile çarpılmasıyla elde edilir.

5.2. Nüfusun Eğitim Durumu

Çalışma sahasında okuma yazma bilmeyenlerin (17.793) oranı toplam nüfus içerisinde %7'dir. Okuma yazma bilmeyenlerin cinsiyet dağılımında önemli fark bulunmaktadır. İlçe genelinde okuma yazma bilmeyen kadınların (14.846) oranı %83 iken, erkeklerin (2.946) oranı %17'dir. Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin (47.384) toplam nüfus içerisindeki oranı %18'dir. Bu kategoride olan kadınların (26.325) oranı %56, erkeklerin (21.058) oranı ise %44'tür. İlçede ilköğretim mezunu olanların (47.065) toplam nüfus içindeki oranı %18'dir. İlkokul mezunu olan kadınların (22.383) oranı %48, erkeklerin (24.681) oranı ise %52'dir.

Orta öğretimdeki dağılışa bakıldığında; ilçede ortaokul veya dengi meslek ortaokulu mezununun (57.283) toplam nüfus içindeki oranı %21'dir. Bu oran ilçede eğitim alanında en yüksek oranı oluşturmaktadır. Bu kategoride olan kadınların (25.475) oranı %44 iken, erkeklerin (31.807) oranı %56'dır. Lise ve dengi meslek okulu mezunu olanların (25.207) oranı ilçe nüfusunun %9'una karşılık gelmektedir. Bu grupta kadınların (10.575) oranı %42, erkeklerin (14.631) oranı ise %52'dir.

İlçede yükseköğretim veya fakülte mezunu (14.095) olanların oranı %5'tir. Bu grupta kadınların (6.388) oranı %45, erkeklerin (7.706) oranı %55'tir. Yüksek lisans (5 veya 6 yıllık fakülteler dahil) mezunu olanların (785) oranı yalnızca %0.3'dir. Bu kategoride kadınların (256) oranı %33, erkeklerin (528) oran %67'dir. Doktora mezunu olanların (56) oranı yalnızca %0.01'dir. Bu kategoride kadınların (20) oranı %36, erkeklerin (35) oran %64'tür. İlçe genelinde eğitim alanında en az nüfusun dahil olduğu kategori budur. Çalışma sahasında eğitim seviyesiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmayanların (bilinmeyen) (885) oranı %0.1'dir. Bu grup içerisinde kadınların (581) oranı %66 iken erkeklerin (303) oranı %34'tür (Tablo 7).

Tablo 7: Siverek İlçesindeki Nüfusun Eğitim Durumu (2021)

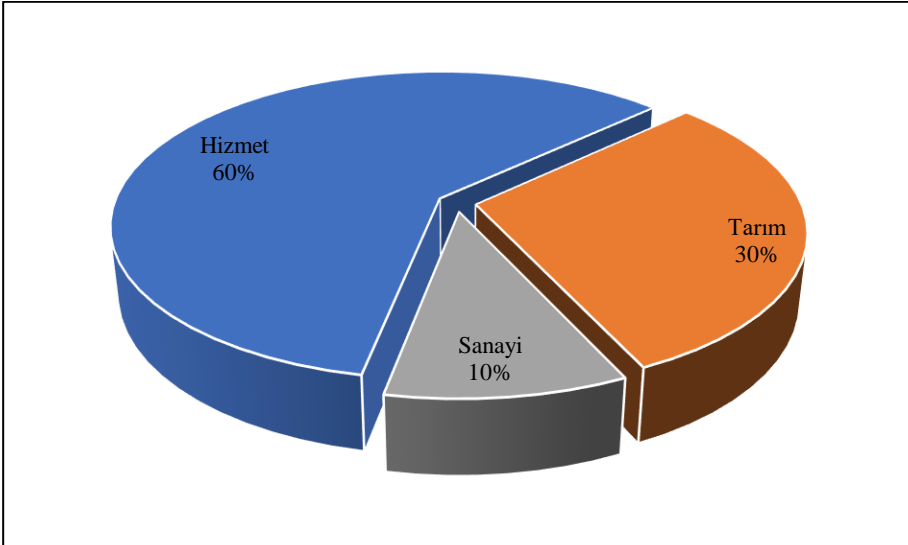
Eğitim Durumu	Erkek	Erkek (%)	Kadın	Kadın (%)	Toplam
Okuma yazma bilmeyen	2.946	17%	14.846	83%	17.793
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	21.058	44%	26.325	56%	47.384
İlkokul mezunu	24.681	52%	22.383	48%	47.065
İlköğretim mezunu	7.874	68%	3.780	32%	11.655
Ortaokul veya dengi meslek ortaokulu mezunu	31.807	56%	25.475	44%	57.283
Lise ve dengi meslek okulu mezunu	14.631	58%	10.575	42%	25.207
Yükseköğretim veya fakülte mezunu	7.706	55%	6.388	45%	14.095
Yüksek lisans (5 veya 6 yıllık fakülteler dahil) mezunu	528	67%	256	33%	785
Doktora mezunu	35	64%	20	36%	56
Bilinmeyen	303	34%	581	66%	885

Kaynak: TÜİK, 2022.

Çalışma sahası içerisinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir. 2021 yılında Türkiye’de okuma yazma bilmeyenlerin oranı %5 iken, bu oran Siverek ilçesinde %7’dir. İlçede kadınlarda okuma yazma bilmeyenlerin oranı Türkiye ortalamasından fazladır. Nitekim, 2021 yılında Türkiye’de okuma yazma bilmeyen kadınların oranı %4 iken, çalışma sahasında bu oran %6’dır. İlçede okuma yazma bilmeyenlerin oranı Türkiye ortalaması ile aynıdır. Dolayısıyla, Türkiye’de okuma yazma bilmeyen erkeklerin oranı %1 iken (2021 yılı için), çalışma sahasında da bu oran %1’dir.

5.3. Nüfusun Ekonomik Sektörlere Dağılımı

Siverek ilçesinde nüfusun sektörel dağılımı düzensizdir. İlçede tarım ve hayvancılık potansiyeli yüksek olmasına karşılık primer sektörde çalışanların oranı azdır. İlçe genelinde en fazla çalışanın bulunduğu sektör %60 ile hizmet sektörüdür. Hizmet sektöründe çalışanların oranı 2021 yılı itibari ile Türkiye ortalamasının (%55,3) üzerindedir. İlçede çalışanların sayısının en fazla olduğu ikinci sektör ise tarım sektörüdür. Bu sektörde çalışanların oranı %30’dur. Çalışma sahasında, tarım sektöründe çalışanların oranı da (tıpkı hizmet sektöründe olduğu gibi) Türkiye’de tarım sektöründe çalışanların oranından (%27,5) daha fazladır. İlçe genelinde en az çalışan, sanayi sektöründe bulunmaktadır. Bu sektörde çalışanların oranı yalnızca %10’dur (Şekil 7). İlçede sanayi sektöründe çalışanların oranı Türkiye ortalamasından (%27,5) daha azdır (TÜİK, 2022).

Şekil 7: Siverek İlçesinde Çalışan Nüfusun Sektörel Dağılımı (2021)

6. HANE HALKI BÜYÜKLÜĞÜ

Siverek ilçesinde ortalama hane halkı büyüklüğü tüm yıllar (2008-2021) boyunca hem Şanlıurfa hem de Türkiye ortalamasından fazladır. Bunun temel sebebi Siverek ilçesinde geleneklere bağlılığın daha belirgin olmasıdır. Ancak zaman içerisinde ilçede, ortalama hane halkı büyüklüğünde düşüşün olduğu görülmektedir. Bu düşüş; teknolojik gelişim, kültürel etkileşim, yaşam koşullarının değişmesi vb. faktörlere bağlı olarak gerçekleşmektedir. 2008 yılında ilçedeki ortalama hane halkı büyüklüğü 7.4 iken (bu oran Şanlıurfa’da 6.4 ve Türkiye’de 4’tür), 2021 yılında bu oranın 5.39’a (Aynı dönemde Şanlıurfa’nın ortalaması 5.12, Türkiye ortalaması ise 3.23’tür) kadar gerilediği görülmektedir. Veriler incelendiğinde, 2008 yılından 2021 yılına kadar Siverek ilçesinde ortalama hane halkı büyüklüğünün sürekli azaldığı (2009 hariç) görülmektedir (Tablo 7). Dolayısıyla gelecekte Siverek ilçesinde ortalama hane halkı büyüklüğünün oransal olarak daha da azalacağı söylenilebilir.

Tablo 7: Siverek, Şanlıurfa ve Türkiye’de Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü (2008-2021)

Yıllar	Siverek	Şanlıurfa	Türkiye
2008	7,4	6,4	4
2009	7,8	6,6	4
2010	7,64	6,47	3,84
2011	7,48	6,38	3,76
2012	7,38	6,31	3,69
2013	7,23	6,18	3,63
2014	7,05	6,08	3,57
2015	6,53	5,9	3,52
2016	6,27	5,78	3,48
2017	6,09	5,67	3,45
2018	5,97	5,57	3,41
2019	5,71	5,38	3,35
2020	5,55	5,25	3,3
2021	5,39	5,12	3,23

Kaynak: TÜİK, 2022.

7. SONUÇ

Siverek, coğrafi olarak gelişime müsait bir konumda bulunmasına rağmen, geçmişten günümüze kadar bunu başaramamıştır. Aynı durum ilçenin nüfusu için de geçerlidir. Gerek nüfus kayıtlarının sağlıklı tutulmadığı sayım dönemleri öncesine, gerekse sayım dönemlerine bakıldığında ilçenin nüfus miktarında önemli bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. Örneğin, 1566’da ilçe nüfusu 2500 iken 1890’ların ortalarına doğru bu sayı 38.335’e yükselmiştir. Aradan geçen ortalama 300 yıllık sürede ilçe nüfusu ortalama 15 kat artmıştır

(her yüzyılda bir ortalama 5 kat artış yaşanmıştır). Bu durum cumhuriyet dönemi için de hemen hemen aynıdır. Cumhuriyetin kurulmasından sonra düzenli sayımın ilk yapıldığı yıl olan 1927’de ilçe nüfusu 45.271 iken bu sayı 2021’de 266.971 (Suriye’den gelen mülteciler (9.567) de bu sayıya dahildir) olmuştur. Dolayısıyla burada da ortalama 100 yıllık sürede nüfus, ortalama 6 kat artmıştır. Bu durum, ilçede nüfusun artışını sağlayacak ekonomik, sosyal, kültürel vb. yatırımların eksikliği göz önüne sermektedir.

Sayım dönemlerinde Siverek ilçesindeki nüfus artış hızı, 2010 yılı hariç, Türkiye ortalamasının altındadır. 1927’den 1970’e kadar ilçe nüfusunda sürekli artışlar yaşanırken, 1980’de ilçe nüfusunda azalmanın meydana geldiği görülmektedir. Bunun temel sebebi ilçede terör olaylarının tırmanmasıdır. 1980’li yılların ortalarında ilçede terör olayları durulmuştur. Ancak, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde olayların 1990’lı yıllarda artmasına bağlı olarak çevre il ve ilçelerden Siverek ilçesine doğru göçler yaşanmıştır. Dolayısıyla sayım dönemlerinde ilçe nüfusundaki en büyük artış bu dönemde (1990-2000) meydana gelmiştir. Öyle ki bu dönemde ilçe nüfusunda 90.270 kişilik bir artış meydana gelmiştir. Buna bağlı olarak bu dönemde ilçede yerleşme, alt yapı, istihdam vb. konularda önemli problemler meydana gelmiştir. İlçeye yoğun göç nedeniyle, şehrin çeperlerinde gecekondulaşma artmıştır.

İlçenin temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olduğundan dolayı Cumhuriyetin kuruluşundan 2000’li yıllara kadar kır nüfusu kent nüfusundan hep fazla olmuştur. Kır nüfusunun büyük çoğunluğunu, toprak sahibi olmayan köylüler meydana getirmekteydi. Toprak sahibi olmayan köylüler kırsal alanların temel işgücü kaynağını oluşturmaktaydı. İlçe genelinde özellikle 2000’li yıllardan itibaren tarımda makineleşmenin hızlı bir şekilde artması, işgücünü olan talebi azaltmış, dolayısıyla ilçenin kırsal alanlarında işgücünü oluşturan topraksız köylüler ilçe merkezine, çevre il merkezlerine ve daha büyük şehirlere göç etmişlerdir. Kent nüfusunun kır nüfusunu geçmesindeki temel faktörlerden biri de bu göçlerdir.

Siverek ilçesinin nüfus yoğunluğunda, 1927 yılından 1990 yılına kadarki süreçte çok önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. Bu dönem içerisinde yoğunlukta nispeten artışlar ve küçük düşüşler yaşanmıştır. İlçe nüfus yoğunluğunun dikkat çekici şekilde arttığı dönem 1990-2000 yılları arasındaki dönemdir. Bu artışta etkili olan faktörün, Güneydoğu Anadolu Bölgesi genelinde yaşanan olaylardan kaynaklı ilçeye yapılan göçler olduğunu söylemek mümkündür. İlçedeki nüfus yoğunluğu 1927 yılından 2021 yılına kadarki hiçbir dönemde ne Şanlıurfa’nın ne de Türkiye’nin ortalamasını geçmiştir.

Çalışma sahasında 1927’den 1940’a kadarki dönem (1940 hariç) dışında, diğer dönemlerin tamamında erkek nüfusu kadın nüfusundan fazladır. Ancak unutulmamalıdır ki tüm sayım yılları boyunca kadın ve erkek nüfusu arasındaki fark hep çok küçük olmuştur. İlçede 2021 yılı itibari ile en büyük nüfusu %58

ile 15-64 yaş grubu (çalışma çağındaki nüfus/aktif nüfus) oluşturmaktadır. Buna karşılık ilçede çocuk nüfusu (0-14) toplam nüfusun %38'ini oluştururken, yaşlı nüfusu (65+) toplam nüfusun %4'ünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla, rakamlar incelendiğinde ilçede önemli bir işgücü potansiyelinin olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak ilçede, nüfusun istihdamını sağlayacak ve göç ile nüfus kaybının önüne geçebilecek planlamaların yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda, ilçenin nüfus kaybını önlemenin yanında, ilçe nüfusunun istihdamına da katkı sağlayacak olan; tarım, hayvancılık, sanayi (tarım ve hayvancılığa dayalı), turizm ve ulaşım gibi sektörlerin ilçe genelinde geliştirilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akpirinç, A. (2012). Siverek ilçe merkezinin coğrafi etüdü. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Kahramanmaraş.
- ArDOS, M. (1987) Volkan coğrafyası. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:3235.
- Aykanat, A. (2019). Şanlıurfa ili Siverek ilçesinde arazi kullanımı. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Afyonkarahisar.
- Barkan, Ö. L. (1953). Tarihi demografi araştırmaları ve Osmanlı tarihi. *Türkiyat Mecmuası*,10, 1-26.
- Baydur, Ş. (2007). Salnamelere göre Diyarbakır vilayetinde dini ve sosyal yapı. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Elâzığ.
- Baytar, İ. (2021). Varto ilçesinin nüfus ve göç yapısı. Varto İnsan-Mekan-Hafıza, içinde (30-46), Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Benek, S. (2006). Şanlıurfa ilinin tarımsal yapısı, sorunları ve çözüm önerileri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4(1), 67-91.
- Benek, S. (2009). Arazi kullanımını yönünden Karacadağ yöresinde gözlemler ve öneriler. *Ekev Akademi Dergisi*, 41, 419-436.
- Canpolat, E. (2005). Karacadağ (Diyarbakır) volkanı konisi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul.
- Değirmencioglu, H. (2016). Ortaçağ'da Siverek tarihi. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Şanlıurfa.
- DİE. (1927). Genel nüfus sayımı.
- DİE. (1935). Genel nüfus sayımı.
- DİE. (1940). Genel nüfus sayımı.
- DİE. (1950). Genel nüfus sayımı.
- DİE. (1960). Genel nüfus sayımı.
- DİE. (1970). Genel nüfus sayımı.
- DİE. (1980). Genel nüfus sayımı.
- DİE. (1990). Genel nüfus sayımı.
- DİE. (2000). Genel nüfus sayımı.
- Erentöz, C., ve Ketin, İ. (1962). 1/ 500 000 ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası Diyarbakır paftası. Ankara: Maden Tetkik Arama (MTA) Enstitüsü Yayınları.
- Erinç, S. (2001). Jeomorfoloji II. İstanbul: DER Yayınları.
- Gök, A. (1990). Siverek'te nüfus ve yerleşme. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Elâzığ.
- HGM Küre. (2022). Harita Genel Müdürlüğü küre harita uygulaması.
- HGM. (2022). İl ve ilçe yüzölçümleri.
- Kutluay, E.S. (2010). Adıyaman-Şanlıurfa-Diyarbakır planlama bölgesi 1/100.000 ölçekli çevre düzeni planı plan açıklama raporu. Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü.
- Özav, L. (1996). Simav depresyonu ve çevresinin coğrafi etüdü. Erzurum: Atatürk Üniv. Yay. No:813, Kâzım Karabekir Eğitim Fak. Yay. No:64.
- Özçaglar, A. (2014). Coğrafyaya giriş. Ankara: Ümit Ofset.

- Özçelik, İ. (2001). Malazgirt'ten meşrutiyete Siverek ve havalisi. Tarihte Siverek Sempozyumu Bildirileri Kitabı. Siverek: Siverek Kaymakamlığı.
- Özgültekin, R., Akman, E., ve Demirbağ, H. (1997). Dünden bugüne Siverek. Konya: Marifet Yayıncılık.
- Sertkaya Doğan, Ö. (2019). Türkiye nüfus coğrafyası, içinde (1-51), Ankara: Nobel Yayınları.
- Tandoğan, A. (1998). Demografik temel kavramlar ve Türkiye nüfusu. Trabzon: Eser Ofset Matbaası.
- Tanoğlu, A. (1969). Nüfus ve yerleşme. İstanbul: Taş Matbaası.
- Trewartha, G.T. (1953). A case for population geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 43(2), 71-97.
- Trewartha, G.T. (1969). *A geography of population: World patterns*. New York: John Wiley & Sons.
- Tümertekin, E., ve Özgüç, N. (2015). Beşeri coğrafya insan. kültür. mekan. İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Umar, B. (1993). Türkiye'deki tarihsel adlar. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- MGM. (2016). İklim verileri bülteni.
- Yalçınlar, İ. (1961). Strüktürel morfoloji II. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yay. No: 29.

BÖLÜM 4

MÂVERDİ VE HOBBS'DA MEŞRUIYET SORUNU

Öğr. Gör. Habibe KULLE GÜN¹

---

¹ Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Kırkhan Meslek Yüksekokulu, habibe.kulle@mku.edu.tr, ORCID:0000-0002-4027-0684.

GİRİŞ: MEŞRUIYET KAVRAMI

Hüküm etmenin yasal ve insani bir kabul edilebilme çabası olarak görülen meşruluk kavramı, hükümete yapılması gereken bir itaat olarak görülür. İster zor ile isterse gönüllük ile olsun iktidar bulunduğu konumunu korumak için meşru güce başvurmak zorundadır. Çünkü yönetilenlerin hükümete itaat etmeleri hükümet meşru olduğunda gerçekleşir (Emiroğlu, 2006: 572). Kelime anlamı ile ele alındığında meşruiyet çoğunluğun kabul ettiği, dinin, yasaların ve vicdanın onaylayıp kabul ettiği unsurdur (Hançerlioğlu, 1993: 255-256). Kelimenin İngilizce karşılığı ise Latince'den gelen “legitimatıo” ve “legitimus” sözcükleridir. Sözcüğün günümüzdeki anlamıyla bir nedensellik veya anayasaya bağlı olma anlamını taşımasına kadarki sürede sözcük geleneği ve ahlakı reddetme gibi olumsuz anlamlarda içermiştir (Çetin, 2014: 75). Bir sistemin meşruiyet taşıması ona bağlı olan katılımcıların kabul ettiği temel değerlere uygun olması ile mümkündür (Emiroğlu, 2006: 572). Meşruiyetin bir başka anlamı yönetme hakkı konusunda birleşmiş olan inanç uzlaşısıdır (Gönenç, 2002: 22). Bu yönüyle meşruiyet yasallıktan farklıdır. Pozitif hukuka uygun olan ve yasalara uyan bir yönetim politik ve sosyolojik anlamda meşru olmayabilir (Kapani, 1999: 81). Bir diğer noktada ise meşruluk, yönetici olan erkin yönetilenlere karşı zorbalığını, şiddete başvurusunu azaltan bir kavram olarak değerlendirilir (Duverger, 1972: 169). Bir rejimin meşru sayılması için onun altında yaşayan halkın/tebaanın o rejimi benimsemesi, meşru olarak görmesi gerekir. Bir liderin meşru olması da aynı şekilde halkın onu meşru olarak kabul etmesine bağlıdır. Bir benzetme ile durumu anlatmak gerekirse “ şeyhin kerameti kendisinde menkul ise ” iktidarın ki kendisinden menkul olmuyor. Bu nedenle meşruluk halk kesiminin/yönetilenin/ bir tarafın diğer tarafa/yönetene/erke atfettiği bir niteliktir. Bundan dolayı bir siyasetin veya rejimin meşruluğu halkın/ yurttaşın verdiği destekle değerlendirilir (Vergin, 2013: 48-49). Meşruiyet kavramını ele alırken onu sistemli ve rasyonel örgütler için farklı şekillerde ortaya koyan Max Weber' e değinmek gerekir. Weber meşruiyeti “*bir düzenin, mensuplarının ekseriyetince rıza görmesi ve bağlayıcı olarak kabul edilmesi*” olarak tanımlamıştır. Bundan dolayı onun meşruiyet anlayışında rıza ayrı bir rol oynamaktadır. Kısaca Weber için -karizmatik, geleneksel, yasal otorite tiplerine duyulacak meşrulukta dahil otorite meşruluğa dayanır (Öztürk, 2015: 61)- meşruiyet rızaya dayalı onaylanma olarak ifade edilmektedir (Weber, 2015: 100). Sonuç olarak hukuki anlamda bir otoritenin meşru olması ile toplum bilimsel anlamda meşru olması birbirinden farklıdır. Hukuksal anlamda meşruluk hükümetin oluşumu konusundaki hukuk kurallarına uyarak iktidarın kurulması demektir. Toplum bilimsel anlamda meşruluk hükümetin yönetilenlerin desteğine sahip olduğu sürece vardır. Bundan dolayı bazen hukuksal anlamda meşru olan bir hükümetin/iktidarın/ yöneten erkin toplum bilimsel anlamda meşru bulunmama olasılığı vardır (Emiroğlu, 2006: 573).

1. MAVERDİ VE MEŞRUIYET ANLAYIŞI

1.1.Hayatı ve Yaşadığı Dönemin Özellikleri

Tam ismi ile Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri el Mâverdi, Miladi 974-975 yıllarında Bağdat'da Babası gülsuyu (maû'l verd) sayıcılığı yaptığı için ismi "maverdi" mahlası ile anıla gelmiştir (Kallek, 2003: 180). Hayatı 1058 yılında Bağdat'ta sona erene kadar Maverdi devrinin önemli isimlerinden Hadis ve Fıkıh üzerine eğitim almıştır. Eğitimlerini tamamladıktan sonra önce kadılık yapmış sonrasında da ahlak, hadis ve de fıkıh üzerine dersler vermiştir (TDV İslam Ansiklopedisi, 2003: c.28/180-186). Abbasi Devleti'nin çalkantılı döneminde halifeye elçilik yapmış olan Mâverdi dönemin siyasi ve sosyolojik etkilerinden etkilenmiştir. Abbasi halifeliğinin en mühim elçilerinden biri olmuştur. Halifeliğin en önemli elçilerinden birisi olmuştur. Halife el-Kaim ve Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey'in arasında elçilik görevi görmüştür. Bu dönemleri Mâverdi iki hükümdar arasındaki ilişkilerin dönüm noktası olarak değerlendirmiştir. Bu dönemde ikisi arasında olumlu ilişkiler oluşturacak şekilde elçilik yapan Mâverdi'ye Halifeliğin hamiliği yolu açılmıştır. Bu dönemde Tuğrul Bey'in Büveyhoğullarının tehdidinde son vermiş olması, bunun üzerine 1055 yılında Bağdat'a gelmesi gibi önemli gelişmeler netice itibariyle, Halife'nin idari ve siyasi işleri Tuğrul Bey'e devretmesi ile süreç sonuçlanmıştır (Köymen, 1976: 36-46). Türklerin İslam devletinin korunmasını üstlenmesi, dünyevi iktidarın son bulup, sadece dini liderlik vasfı halife de kalmıştır (Özdemir, 2008: 323). Tuğrul Bey'in Bağdat'a girişi de zaten fetih veya işgal şeklinde değildir. Halifenin kendisine bizzat "Doğunun ve Batının Sultanı" unvanını vermiş olması bunun göstergesidir. Şiiliğe karşı Sünniliğin ve Halifeliğin koruma altına alınması Selçuklu devletinin de devamlılığını sağlamıştır (Kafesoğlu, 1973: 162). Mâverdi'nin Ahkamus Sultaniyye adlı eseri başta olmak üzere halifelik kurumunun üzerinde durmasının ayrı bir önemi vardır. Onun siyasi ve sosyolojik anlamda birçok düşüncesi kendisinden sonraki dönemleri de etkilemiştir (Geçit, 2013: 326). Düşünce sistematığına bakıldığında ise onun Doğu ve Batı düşüncesinin orta noktası olan Farabi'den tamamen muhalif düşünceler beslediği söylenebilir. Mâverdi model veya idealist olarak bir düşünceler silsilesi veya felsefe öne sürmemiştir. İçinde yaşadığı dönemin sıkıntılına çözüm üretebilecek şekilde Bağdat eksenli olmak üzere İslam devletinin problemlerinin çözümü için gerçekçi görüş ve önerilerde bulunmuştur. Mâverdi'nin bu şekilde bir yol izlemesinin nedeni onun yaşadığı dönemdeki sorunların acilen çözüme kavuşturulmasından kaynaklanmasıdır (Mücahid, 2012: 101). Bir İslam düşünürü olan ve daha çok yönetsel ve siyasal konularda eserler vermiş olan Mâverdi, İslam devlet düşüncesinde idare hukukçusu olarak kabul edilmektedir (Ülken, 2011: 86). Sonuç olarak Mâverdi Sünni ve Şafii bir alim olarak fikirlerinde din ile çelişmeyecek düşünceler ortaya koymaya çalışsa da

sorunları çözmek için akla öncelik veren görüşlerin sahibi olarak karşımıza çıkmaktadır (Şirvani, 1965: 72).

1.2. Mâverdi ve Meşruiyet

Mâverdi din ve devlet işlerinde ve akıl ile din işlerindeki görüşlerinden yola çıktığında onun önemli bir eseri olan “el Ahkâmu’s Sultaniyye” eserinde de görüleceği üzere saltanatın meşrulaştırılmasında bir model olarak Abbasi Sultanını halife olarak kabul ettirmek amacı gütmüştür. Böylece Abbasi Saltanatını meşrulaştırmak, askeri ve siyasi gücü halifeden fazla olan emirlere Abbasi Sultanını halife olarak kabul ettirmeye çalışmıştır. Böylece Halifenin konumunu yükseltmeye çalışır. Bu durumu eserinde bahsettiği “*Takdirin en iyisini, tedbirin en sağlamını emir sahiplerine havâle etmiştir. Bu yüzden takdir ve tedbir ettiği hususunda Allah’a hamd olsun der*” ifadesi açıkça gösterir (Mâverdi, 1993: 3). Bu anlamda Mâverdi’nin siyaset ve yönetime ilişkin akılcı çözümlenmeleri din ve devleti ayırmadan tam tersine birleştirerek din üzerinden devletin kutsallaştırılmasına hizmet etmiştir. Yani Mâverdi dini işlerden sorumlu olan halife ile sivil idareyi yöneten emirler arasında otorite alanlarının sınırlarının belirlenmesi için çaba harcamıştır (Rosenthal, 1996: 42). Yani Laik çerçevede din ile devleti birbirinden ayrı bir alanda değil din ile devleti birlikte düşünen ve devletin olmasına daha çok ağırlık veren bir meşruiyet sistemi geliştirmiştir.

Mâverdi dini alandan ziyade devletin gerekliliğini “Yönetimin Esasları” adlı eserinde de durumu açıklamıştır. Ona göre din ve devlet ayrılmaz bir bütündür. Din temeli oluşturur devlet o temeli korur. Temel olmadan bir şey var olamaz. Bir şey korunmaz ise de devamlılığı olamaz. Yani din ve devlet birbirine ayakta kalabilmesi yönünden muhtaçtırlar (Mâverdi, 2013: 13). Yine aynı eserde adil yönetimin dayanağını oluşturan dört temeli korku, eşitlik, adalet ve sevgi olarak belirtmiştir (Mâverdi, 2013: 146-147). İmamet konusunda Mâverdi karşılıklı rızayı edinir ve zorbalığı reddeder. Yönetimin bütün Müslümanların hak ve sorumluluğunda olduğunu ve yönetici seçiminin toplum ile yönetici arasında yapılmış bir sözleşme olduğunu, imamet Allah’ın hakları ile insanların haklarının her ikisini de barındıran, müşterek genel haklardan müteşekkil bir antlaşma olduğunu vurgulamıştır (Mâverdi, 2002: 7-15). Bir başka şey meşru sayılacak olan hilafet makamının soya bağlı olarak değil bu işin ehli olan kişiye verilmesini savunmasıdır. Böylece hilafetin var olması ve itibarının korunması sağlanmış olacaktır. Ayrıca hilafet makamı toplum içerisinde tartışmalı hale getirilip siyasi unsurların rekabet alanı olmayacaktır (Mâverdi, 2002: 11-15).

Mâverdi “ehlü’l-hal ve’l-akd” ismi ile adlandırdığı bir kurumun devlet başkanını seçmekle yükümlü olduğunu vurgulamaktadır. Bu kurulun oluşmasını dini gereklilik olan devlet başkanını seçmek için şart koşar. Halkın görevi devlete itaattir. Çünkü devlet başkanlığı peygamberliğe halef bir görev olarak nitelendirilir. Ancak devlet başkanı dine aykırı bir iş yaparsa veya itikadi sapkınlıklarda bulunarak adaletten ayrılır ise itaat edilme hakkını kaybeder ve

cezalandırılmayı hak ederler. Sonuç olarak Mâverdi devlet başkanını merkeze koyarak tasarladığı devlet anlayışının meşruiyetini dine dayandırmaktadır (Mâverdi, 1989:3-4,24). Mâverdi'ye göre devletin dine dayalı olarak temel dört görevi bulunmaktadır. Bunlar ilk olarak dini korumak, daha sonra dini hukuk norm ve cezalarını uygulamak, takibinde ülkeyi savunmak ve son olarak da dini diğer toplumlara yaymaktır (Mâverdi, 1989: 22-23). Mâverdi'ye göre devletin dine sırt çevirmesi ve ehil olmayanlara devlet yönetiminde yer verilmesi, liderin dini norm ve değerleri hafife alması ve son olarak liderin dini olmayan uydurma şeyler ortaya koyması dinin meşruiyetini kaybetmesine ayaklanma ve darbelere neden olacaktır (Mâverdi, 1981: 154). Böyle bir kaos durumunda dini değerlere sırtını dayayan kişi lider olabilecektir ve halkın desteğini yeniden sağlayabilecektir. Böylece dinin meşruiyeti yönetim için şart olmaktadır (Mâverdi, 1981: 155). Mâverdi halk ve askerlerin itaatkârlığının da kabul edilen dini değerlere inanmalarından ileri geldiğini belirtir ve eğer böyle olmasaydı halkın ve askerlerin devlete vereceği zarar her şeyden büyük olurdu diyerek bu duruma ayrıca vurgu yapar (Mâverdi, 1981: 147, 155). Son olarak belirtmek gerekir ki Mâverdi meşruiyeti sağlarken temelini dine dayandırmasının nedeni dini bir araç olarak kullanmak amacı ile değildir. Zaten böyle bir şeyi de ileri sürmez. O sadece devletin meşruiyetinde dinin dünyevi fonksiyonlarının iktidarlarca fark edilmesi gerektiği ve ona göre davranılması gerektiğini önermektedir (Mâverdi, 1981: 155).

2. HOBBS VE MEŞRUIYET

2.1. Hayatı ve Yaşadığı Dönemin Özellikleri

Descartes'in yaşadığı dönemde yaşamış olan Hobbes siyaset bilimci olarak bilinmektedir. Bir Papaz'ın oğludur ve Oxford'daki parlak öğreniminin ardından Baron Cavendish'in oğluna öğretmenlik yapmıştır. Birlikte Fransa ve İtalya başta olmak üzere birçok seyahat yapmıştır. İngiliz iç savaşından özellikle uzak durmak için 1640-1651 yıllarını sürgünde geçirmiştir. De Cive (1641) en bilindik eseri olan Leviathan (1651) bu çalkantılı dönemlerde yazılmıştır (Lebceuf, 2014: 83). Hobbes'un yaşadığı dönemde İngiltere'de otuz yıldan beri devam eden bir iç savaş yaşanmaktadır. Onun bu durum karşısındaki kaygısı merkezi bir otorite eliyle bu savaşın üstesinden nasıl gelinebilirdi. Leviathan adlı eserinde de bu durum üzerinde yoğunlaşmıştır. Siyaset ve sosyal hayat ile ilgili düşünceler geliştirmiştir. Dönemin pozitivist etkisi altında kalan Hobbes doğa bilimler/fen bilimleri gibi bilimlerdeki yol ve yöntemleri siyaset bilimine uyarlamıştır. Özellikle mekanik fizikten yola çıkarak insan davranışlarına yön veren evrensel bir olgunun bulunduğu savını ortaya atmıştır (Çaha, 2010: 100). Bu yönleriyle Hobbes İngiliz psikolojisinin başlangıcı ve ampirist felsefenin babasıdır. Onun için evrendeki her şeyin temelinde hareket bulunmaktadır. Siyaset biliminin

temelinde de bu görüş yatar (Ülken, 2015: 74,75). Huzur ve düzen Hobbes için temeldir. Hobbes monarşiyi desteklemiş ancak bunun babadan oğula geçen bir usulle gerçekleşmesini önemsememiştir (Çetinkaya, 2016: 197). Ayrıca Hobbes, Aristotle'dan sonraki ilk kapsamlı insan ve doğa davranış teorisini de geliştirmiştir (Heywood, 2012: 150).

2.2. Hobbes ve Meşruiyet

Hobbes insanlığın devlet olmadan nasıl var olacağını doğa durumu kavramı ile açıklar. İnsanların anarşi durumunda veya kaos ortamında ölüm korkusu ile bir araya gelerek devlet kurmak zorunda kaldıklarını belirtir. Anarşi durumundan kurtulmak için devletli duruma geçilebileceğini savunan Hobbes, insanın kendi kendisini korumasını bir hak olarak görür. Hobbes'un insan doğasında uyulması gereken üç şartı aslında onun meşruiyet kriterleri olarak kabul edilebilir. Bunlar kendinizi her yolla savunmak, barış arayışı ve sözleşmeye uymaktır (Moseley, 2012: 126-127). Hobbes insanı doğa durumunda vahşi, aciz, yalnız ve kötü olarak değerlendirir. İnsan bu durumda iken güç ve şahsi çıkar peşinde koşan bir varlıktır (Heywood, 2012: 150). Devleti ortaya çıkararak bu durumda yukarıda belirten sözleşme anlayışınıdır. Devlet böylece insanın diğer insanlarla anlaşmaya girmesinin bir ürünüdür. Yurttaşlar güçlerini bütünüyle devlete devrederler. Böylece kendi öznel değerlerini ve çatışma nedenlerini güdüleri nesnel olan kuruma devretmiş olurlar. Bu ortamın devamlılığının sağlanması için Hobbes, dinin tamamen devlete tabi olması gerektiğini savunur. Aksi halde hakim olan anlayış dışına çıkanlar iç karışıklığa neden olacaktır (Moseley, 2012: 127-128). Burada Hobbes'un Mâverdi'den tam tersi bir yol izlediği görülür. Çünkü yukarıda da bahsedildiği üzere Mâverdi dini temel devleti onun koruyucusu saymıştır. Hobbes ise dini devlete uymak zorundalığını getirir. Hobbes için dini anlamda meşruiyet devletin kabul ettiği dini yaşamak olarak karşımıza çıkmıştır. Devletin meşruiyeti Çetinkaya'nın belirttiği şekliyle Leviathan'ın sözleşmeye bağlılığına ve bu bağlılığı devam ettirmesine dayanır (2016: 199). Yine Hobbes için hükümetin devamlılığını sağlayacak olan şey barıştır. Eğer hükümet barışı sağlayamaz ise o zaman devrilir ve yerine barışı sağlayacak yenisi oluşturulur. Ayrıca önemli olan yönetilenlerin rızasını kazanmaktır. Bunun içinde egemen güç yasaları keyfi olarak hazırlayamaz. Bu anlamda egemen gücün yetkileri sınırlıdır. Çünkü yasalar genel kabul edilebilir olmalıdır ve öncelikleri kabul edilmelidir. Yani egemen güç keyfi davranamaz (Moseley, 2012: 129-130). Buradan anlaşılacağı üzere devletin meşruiyeti genel kabul görmüş yasalarla sınırlı olması ve keyfi bir uygulamaya bağlanmamasından ileri gelmektedir. Ayrıca akılcı bir yolla Leviathan kendisinin olduğundan daha güçlü olduğunu yurttaşlarına göstermelidir. Böylece o duruma inanlar tarafından daha da güçlü hale gelecektir. Böylece hem içerde hem de dışarıda barışı sağlayabilecektir (Moseley, 2012: 130). Meşruiyetini korumak ve devam

ettirmek için Leviathan gücünü ve güçlü olduğunu ve barışı ebediyen sağlayabileceğini göstermesi gerekir. Ülken'in paylaştığı şekliyle “*Halkın iyiliği ulvi kanundur. Devlet, idare edenler için icat edilmemiştir, vatandaş içindir*” (2015: 76). Sonuç olarak Hobbes'un meşruiyeti bu ilkeyi koruyabildiği sürece devam edecektir.

SONUÇ

Siyaset düşüncesi oluşum yönünden gerek siyasi gerek iktisadi gerekse sosyo-psikolojik anlamda birçok farklı değişkenin etkisi ile oluşmuş olan düşünsel çeşitliliğin ürünüdür. Bu düşünsel çeşitlilikten biri olan meşruiyet ve iktidar arasındaki ilişki siyaset düşüncesinin temellerinden biri olarak gelmektedir. Meşruiyetin dayanağı olarak rıza unsuru burada nerede bulunmalıdır, akıl ve meşruiyet arasındaki ilişki nasıl olmalıdır, devlet ve güç ilişkisinde belirleyici rolü ortaya koyan yasalar mıdır? Bunların hepsi bir tartışma konusudur. Çaylak'a göre siyasi düşüncelerin oluşumunu sağlayan iki yol vardır. İlkinde siyasi düşünce içinde olduğu düşünceden, yaşanan sosyo-psikolojik olgudan etkilenerek oluşur. Yani siyasi düşünce bu yönüyle içinde biçimlendikleri alana bağlamsaldırlar. İkinci olarak ise siyasi düşünce siyasi olay ve süreçten bağımsızdır. Hobbes ve Mâverdi'nin siyasal sistemi, düşünce dünyası birinci yoldan oluşturulmuştur. Meşruiyet anlayışları da bu doğrultuda şekillenmiştir. Her siyasal eylemin görüntüleri ve belirleyicileri vardır. Siyasal akıl bu ikisi arasında biçimlenir. Belirleyiciler, biyolojik veya psikolojik bilinçaltı veya bilinçli iç yönlendiriciler olabileceği gibi dış uyarıcılar veya yönlendiricilerde olabilirler. Görüntüler ise eylemin kendisi sayesinde ortaya çıkmış olan biçimlerdir. Siyasi akılı oluşturanlarda siyasi eylemin belirleyicileri ile toplumsal karakterli ameli ve nazari görüntülerin bir bütünüdür. Siyasi aklın yönlendiricisi de siyasi bilinçaltıdır (2019: 8, 10). Hobbes ve Maverdi kendi dönemlerinde yaşadıkları siyasi olay ve çalkantıların etkisinde kalarak kendi devlet tipolojilerini ortaya koymuşlardır. Ancak bu siyasi aklın görünmeyen yönü olan bilinçaltındaki dönemin iç karışıklıkları ile şekillendirdiği siyasi akıl ile olmuştur. Yani onlar siyasal şiddetin vücut bulduğu devlet tipolojisini olabilecek en meşru kabullerin teorik bir boyutunu göstermişlerdir. Böylece insan unsurunun yer aldığı her alanda fizik bilimlerinde olduğu gibi görünen yönden ziyade görünmeyen tarafın etkili olduğunu göstermişlerdir. Siyaset bilimi hususunda da bu noktanın önemli olduğunu Hobbes ve Maverdi'nin çalışmalarında gözlemlemekteyiz. Böylece siyaset gibi sosyal bir olgunun tamamlayıcısı olan bileşenlerin oluşumunda da onları biçimlendiren bilinçaltı gibi bir unsurun önemine dikkat etmek gerekir. Sosyal ve beşeri bilimleri fizik bilimlerinden ayıran bu noktaya dikkat çeken Hobbes ve Maverdi ele aldıkları meşruiyet konusunda ortaya koydukları düşünceleri ile bu durumu görünür kılmışlardır. Netice olarak siyaset olgusu sadece onu süsleyen teorik alandan ziyade o teorilerin şekillendiği, siyasetin alt zeminini oluşturan bilinç altı gibi bilinmezliklerle dolu olan alanında etkisi altında olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Çaha, Ö. (2010). Siyasi Düşüncelere Giriş, İstanbul: Dem Yayınları.
- Çaylak, A.(2019). İslam Siyasi Düşüncesi: Giriş, Kavramsal ve Tarihsel Çerçeve, İslam Siyasi Düşünceler Tarihi içinde ss. 3-22, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çetin, H. (2014). “Siyasal İktidar ve Meşruiyet”, Siyaset Bilimi, Halis ÇETİN(Ed.), 4.Baskı, Orion Kitabevi, Ankara.
- Çetinkaya, B. A.(2016). Felsefe Tarihi, Ortaçağ ve Yeniçağ, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Duverger, M. (1972). Politikaya Giriş, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Emiroğlu, A. (2006). Toplumbilimsel Siyasa (Siyasal Sosyolojiye Giriş), Bursa: Ekin Kitabevi.
- Geçit, M. S. (2013). Maverdi'nin Hilafet Anlayışında Meşruiyet Sorunu, EKEV Akademi Dergisi, Yıl:17 Sayı: 57, ss.311-328.
- Gönenç, L. (2002). Prospects for Constitutionalism in Post-Communist Countries Law in Eastern Europe Law, Martinus Nijhoff Publishers, London.
- Hançerlioğlu, O. (1993). Felsefe ansiklopedisi: kavramlar ve akımlar, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Heywood, A. (2012). Siyaset Teorisine Giriş, (Tercüme: Hızır Murat Köse), İstanbul: Küre Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1973). Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah, İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Milli Eğitim Basımevi.
- Kallek, C.(2003). Mâverdi , TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 28, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kapani, M. (1999). Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Köymen, A.(1976). Tuğrul Bey ve Zamanı, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Lebceuf, M. (2014). 32 Alıntıda Felsefe Tarihi, (çev. Alev Er), İstanbul: NTV Yayınları.
- Mâverdi (2013). Yönetimin Esasları, (çev. Mehmet Ali Kara), İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Mâverdi, (1989). el-Ahkâmü's- Sultaniye Tahkik: Ahmed Mubarek elBağdadi. Kuveyt: Dar-ü İbni Kuteybe.
- Mâverdî, (1993). el-Ahkâmü's-Sultâniyye, (Terc. Ali Şafak). İstanbul: Bedir Yay.
- Mâverdî, (2002). el-Ahkâmü's-Sultâniyye, Dâru'l-Fikr. Beyrut.
- Maverdi,(1981). Kitâbu Teshîli'n-Nazar ve Ta'cili'z-Zafer fî Ahlâki'l-Melik ve Siyâseti'l-Mulk. (Tahkik: Muhyî Hilâl es-Serhân). Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye.
- Moseley, A. (2012). A'dan Z'ye Felsefe, İstanbul: NTV Yayınları.
- Mücahid, H. T. (2012). Farabi'den Abduh'a Siyasi Düşünce, (çev. Vecdi Akyüz), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Okumus, Ejder (2005a). Klasik Dönem Osmanlı Devletinde Din-Devlet İlişkisi. Ankara: Lotus Yayınları.
- Özdemir, M. N.(2008). Abbasi Halifeleri İle Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı:24. SS. 315-367.
- Öztürk, N.K. (2015). Yönetim: Temel Kavramlar ve Uygulamalar, Paradigma Akademi Yayınları, İzmir.
- Rosenthal, E. I. J. (1996). Ortaçağda İslam Siyaset Düşüncesi, (çev. Ali Çaksu), İstanbul: İz Yayıncılık.

- Şirvani, H. H. (1965). İslamda Siyasi Düşünce ve İdare,(çev. Kemal Kuşçu), İstanbul: Ahmed Said Matbaası.
- Ülken, H. Z. (2015). Yeni Zamanlar Felsefesi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ülken, H. Z.(2011). Türk Tefekkürü Tarihi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Vergin, N.(2013). Siyasetin Sosyolojisi, İstanbul: Doğan Kitap.
- Weber, M. (2015). Sosyolojinin temel kavramları, (Çev. Beyaztaş M.), İstanbul: Yarın Yayınları.

BÖLÜM 5

NEY TAVRININ DÜNÜ, BUGÜNÜ ve YARINI

Mehmet DAL¹

Doç. Dr. Gökhan YALÇIN²

---

¹ Harran Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Şanlıurfa, Türkiye. mehmetdal12.12@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3021-7203

² Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Şanlıurfa, Türkiye. gyalcin@harran.edu.tr. ORCID ID: 0000-0003-2604-9745

GİRİŞ

Osmanlı/Türk Mûsikîsi'nin en gözde çalgılarından birisi olan neyin çok eski yıllara tarihlendiğine ilişkin birçok kaynakta bilgiye ulaşmak mümkündür. Genellikle bu yazılı ya da basılı kaynaklarda Türk Mûsikîsi nazariyatının yanı sıra ney perdeleri, ney teknikleri ve ney açkısına yönelik bilgiler bulunur. Bu bilgilerin dışında ney eğitiminin geleneksel yöntemlerinden biri olan meşk yöntemine ilişkin bilgiler bulunmaz. Ney tavrı gibi meşk yöntemiyle nesilden nesile aktarılan davranış biçimlerine ilişkin konular basılı ya da yazılı kaynaklarda bulunmadığı gibi üzerinde de çok fazla araştırma yapılmayan konulardandır.

Tavır kelimesi Arapça kökenli bir kelime olup TDK'ye göre, kişiden beklenen davranış biçimi: sanatçı duruşu olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Müzikte tavır ise bir eserin kendi kişiliğine/üslubuna bağlı kalınarak yapılan özgün sunuş biçimi olarak tanımlanmıştır (Develioğlu, 1970).

1. NEY'DE TAVIR

Neyde tavır Ahmet Kaya'ya göre, bir neyzenin icrasını dinlendiğimizde kim olduğu hakkında bir hükümde bulunabiliyorsak bu durum o neyzenin tavrını göstermektedir şeklinde ifade edilmiştir. (Kaya, 2003: 228). Anlaşılacağı üzere Ahmet Kaya'nın net bir tanım yapmamakla birlikte tavrın neyzenleri birbirinden ayırt eden bir özellik olduğunu vurguladığını kısaca söyleyebiliriz. Bu bakış açısıyla Ahmet Kaya, Emin Efendi tavrı, Hayri Tümer tavrı, Neyzen Tevfik tavrı, Süleyman Erguner tavrı (dede), Aka Gündüz Kutbay tavrı, Niyazi Sayın tavrı şeklindeki neyzenlerin tavrılar açısından birbirinden farklılıklar arz ettiğini belirtmektedir. Bu tavrılardan dolayı da bazı ekoller oluştuğunu ve bu ekollerin de Oskiyam tavrı, Salih Dede tavrı, Aziz Dede tavrı, Melek Dede tavrı şeklinde ifade edildiğini belirtmektedir (Kaya, 2003: 228). Ahmet Kaya, neyzenleri tavrılarından ayırt edilmesi gerektiğini belirtse de tavrı oluşturan ayırt edici özellikler hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ali Tan (2008), Ahmet Kaya'nın da ötesine geçerek tavır konusunda bazı unsurların bu tavrı oluşturduğunu belirtmektedir. Parmak pozisyonu, dudak hareketi, vibratosu, baş hareketi olarak tanımlamıştır.

Süleyman Erguner, tavrılar hakkında bazı bilgilere ulaşabileceğini ve tavrı belirleyen unsurların dört şekilde oluştuğunu, neyzenlerdeki özellikleri göstererek belirtmiştir. Aziz Dede Tavrı: Çok kuvvetli ve fazla fosurtulu (nefesli), Hüseyin Fahreddin Dede Tavrı: Yumuşak ve kuvvetli, Hakkı Dede Tavrı: Titrek ve kesik kesik, Erguner Tavrı: Kuvvetli ve fosurtusuz (Erguner, 2007: 289). Görüldüğü üzere Erguner'e göre kuvvetli-yumuşak, çok kuvvetli-fazla fosurtulu, titrek-kesik kesik ve kuvvetli-fosurtusuz şeklindeki icranın bir tavır oluşturduğunu ifade etmektedir.

Gökkaya'nın (2010) Neyzen Ahmet Yakupoğlu üzerine yapmış olduğu çalışmasında, ney tavrı hakkında elde ettiği bilgilere yer vermektedir. Bu

bilgiler arasında “Yakupoğlu’nun, Halil Dikmen ile tanışana kadar ney tavrının yavaş olduğunu fark ettiği ve bu tavrı değiştirmesi gerektiğini düşündüğü” cümlesi dikkat çekmektedir. Bu tavrı değiştirmek için çalışmalara başlayan Yakupoğlu, ilk olarak şah akortlu bir ney temin etmiş ve bu neyde kaba sesleri gür bir şekilde çıkarmaya çalışmıştır (Uygun, 2010: 66’dan aktaran: Gökkaya, 2010: 21). Gökkaya’nın (2010: 41) çalışmasında bulunan “Süslemeler ve tavrı özellikleri” başlığının altında ise ney tavrını yansıttığı düşünülen bilgiler bulunmaktadır ve bu bilgiler sekiz adet alt başlık ile verilmiştir. Bu bilgilere göre ney tavrını oluşturan en önemli unsurlar vibrato, glisendo ve diğer nüanslardır. Gökkaya’ya (2010: 44) göre glisendo, “parmakların perdeler üzerinde sırayla ve ahenkle kaldırılması/indirilmesi” olarak açıklanırken Ahmet Yakupoğlu’nun glisendoyu yoğun kullandığı belirtilmiştir. Gökkaya vibratoyu ise, “ney sazında dudak ve çenenin hareketi ile yankılı bir ses elde edilmesi” olarak tanımlamış, Yakupoğlu’na ait kayıtların incelenmesi neticesinde yoğun şekilde vibrato kullanılmadığını belirtmiştir (Gökkaya, 2010: 45). Bu bilgiler ışığında Ahmet Yakupoğlu’nun ney tavrında dudak hareketini ve parmak hareketlerini kullandığını söylemek mümkün olabilir.

Aydın’a (2019: 34) göre Halil Dikmen sadece şah ve mansur ney kullanarak neyi “klâsik tavrı” ile icrâ eden bir neyzenidir (Merçil, 1964: 283’ten aktaran: Aydın, 2019: 30). Aydın’ın (2019) çalışmasında bu bilgilere ek olarak Ahmet Yakupoğlu’nun Halil Dikmen’in ney tavrı hakkında verdiği bilgiler de bulunmaktadır. Burada özetle, Halil Dikmen’in yaptığı çarpmaların, titremelerin, parmak hareketleri ile birlikte müşterek bir şekilde özgün bir çalım tekniği olduğu bilgileri bulunmaktadır (Uygun, 2010: 65-66’dan aktaran: Aydın, 2019: 36). Ayrıca Aydın’a göre Halil Dikmen’in ney tavrı, “nefes ve perdelere yüksek derecede hâkimiyet, yakıcı ve tesirli bir ney sadâsı, kulağın duymada zorlanacağı derecede süratli ve kıvrak süslemeler, dem seslerin gürlüğü ve tiz seslerin parlaklığı; uzun soluklu, ağır başlı, vakur, klasik tavrı çerçevesinde köklerine bağlı akıcı bir icrâ.” Olarak özetlenmiştir (Aydın, 2019: 36). Fakat bu çalışmada sözü edilen “klasik tavrı” kısmen açıklanmış olsa da Halil Dikmen’in ney tavrı hakkında kesin bulgular elde edilmesinde yeterli görmek mümkün değildir.

Yapılan araştırmalarda ney tavrını bazı neyzenlerin ses şiddetine göre, bazı neyzenlerin üfleme şekline göre değerlendirildiği görülmüştür. Bu bilgilerde bir birliktelik olmadığı, ney tavrı üzerine net bir çalışma yapılmadığı, yapılan çalışmaların ise yetersiz kaldığı görülmüştür.

2. PROBLEM CÜMLESİ

Bu çalışmanın problem cümlesi “Ney tavrının dünü, bugünü nasıldır ve ney tavrı geleceğe dair nasıl bir yönelim göstermektedir?” olarak belirlenmiştir.

2.1. Alt Problemler

2.1.1. Tarihi süreçte yazılı ya da basılı kaynaklarda ney tavrına dair bilgiler nelerdir?

2.1.2. Günümüzdeki yazılı ya da basılı kaynaklarda ney tavrına dair bilgiler nelerdir?

2.1.3. Ney tavrı geleceğe dair nasıl bir yönelim göstermektedir?

3. ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmada Osmanlı/Türk Mûsikîsinde bulunan yazılı ya da basılı kaynaklar incelenerek ney tavrı ile ilgili bulguların ortaya konulması ve ney tavrının dünü ve bugününde bulunan bilgiler tespit edilerek gelecekte nasıl bir ney tavrına gideceğimiz hakkında öngörüler elde edebilmek amaçlanmıştır.

4. YÖNTEM

Bu çalışma bir nitel araştırma çalışmasıdır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemleriyle yapılan, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği bir araştırma olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 39). Bu çalışmada ilk olarak Kırşehirli Yusuf Bin Nizameddin’in 15. yüzyılda yazdığı *Risale-i Mûsikî* adlı eser ile başlanmış ve günümüze kadar olan diğer yazılı ve basılı kaynaklar incelenmiştir. Ayrıca Türk Mûsikîsine ilişkin dergi, müzik teorisi kitapları, tez çalışmaları ve makaleler kısacası tüm literatür taranmıştır. Ney tavrını oluşturan unsurlar tespit edilmiş ve tespit edilen veriler alan uzmanı beş neyzen ve eğitimcinin görüşlerine sunulmuştur.

5. BULGULAR

Osmanlı/Türk Mûsikîsine dair kaynaklar tarandığında ney bilgilerinin bulunduğu en eski tarihli eserin 15. Yüzyılda Kırşehirli Yusuf bin Nizameddin’e ait olduğu görülmüştür. Çalışmanın bu aşamasında Kırşehirli Yusuf bin Nizameddin’den günümüze kadar ulaşılabilen tüm kaynaklar incelenmiş ve elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

5.1. On Beşinci İla On Sekizinci Yüzyıllarda Ney

On beşinci ve on sekizinci yüzyıllar arasında ney ile ilgili bilgilere Kırşehirli Yusuf bin Nizameddin, Tanburi Küçük Artin, Charles Fonton, Nayî

Mustafa Kevserî, Abdülbâki Nasır Dede gibi yazar ve mûsikîşinasların eserlerinden ulaşılmıştır.

5.1.1. Kırşehirli Yusuf bin Nizameddin'e Göre Ney

15. ve 18. yüzyıllar arasında yazılan eserler incelendiğinde ney çalgısı ile ilgili bilgilerin bulunduğu ilk eser, Kırşehirli Yusuf bin Nizameddin'in yazdığı Risale-i Mûsikî adlı eserdir. Yalçın ve Yeşilyurt'a (2017) göre bu eser 1411 yılında yazılmış ve 1469 yılında Hariri bin Muhammed tarafından Türkçeye çevrildiği tahmin edilmektedir. Kırşehirli Yusuf Bin Nizameddin'in bu eserinde ney çalgısının perde bilgileri bulunmaktadır (Yalçın ve Yeşilyurt, 2017: .292). Bu eserde ney tavrına dair bilgiye ulaşılamamıştır. Literatür tarandığında 18. yüzyıla kadar yazılan eserlerde ney çalgısı ile ilgili bir bilgi bulunmadığı görülmüştür.

5.1.2. Tanburi Küçük Artin'e Göre Ney

Karşımıza çıkan ikinci eser Tanburi Küçük Artin'in Mûsikî Edvarı adlı eseridir. Yalçın ve Yeşilyurt'a göre (2017) bu eser 18. yüzyılda konuşma metni şeklinde Ermeni harfleriyle Türkçe kaleme alınmıştır. Ayrıca Tanburi Küçük Artin'in geliştirdiği notasyon ile bazı perdeleri kaydettiği kitabında ney çalgısının önemi, ney çeşitleri ve perdeleri hakkında da bilgiler bulunduğu görülmüştür (Yalçın ve Yeşilyurt, 2017: 294). Bu eserde ney tavrına dair bilgiye ulaşılamamıştır.

5.1.3. Charles Fonton'a Göre Ney

15 ve 18. yüzyıl tarihleri arasında karşılaşılan son eser Fransız şarkiyatçısı Charles Fonton'un kaleme aldığı Essai sur la Musique Orientale comparée a la Musique Européenne (Avrupa musikisiyle karşılaştırmalı şark musikisi hakkında deneme) adlı eserdir. Yalçın ve Yeşilyurt'a (2017) göre 1751 yılında İstanbul'da, kendi ifadesi ile "musiki üstatlarından, doğrudan müzik kuramı ve pratiği öğrenerek" kaleme alınan bu eserde sadece ney perdelerinden söz edildiği yarım seslere yer verilmediği görülmüştür (Yalçın ve Yeşilyurt, 2017: 294-295). Bu üç eserde verilen bilgiler sadece perde bilgilerinin bulunduğu görülmüştür. Eserlerde verilen bilgilerin perde kullanımı için parmak hareketlerinden yararlanılmasını gösterdiği ve ney tavrını oluşturduğu düşünülen parmak hareketine dayalı ses üretme yöntemini içerdiği için kısmen bir ney tavrından söz etmek mümkün olabilir.

5.1.4. Kevserî Mecmuası'nda Ney

18. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Nayî Mustafa Kevserî'nin Mecmuası'nda ney ile ilgili birçok bilginin bulunduğu görülmektedir. Kevserî Mecmuası'nda "neyde tam ve nim perdeler" başlığı altında daire şekilleri bulunmaktadır. Her dairenin ortasında tam perde isimleri, üstünde "perde-i nerm" ve altında "perde-i tiz" yazılıdır. Yalçın'a (2020: 46) göre her bir dairenin, adı belirtilen tam perde sesi üflendiğinde ya da üfleme pozisyonunda

baş hareketi ile hangi nim perdelerinin çıkarıldığına işaret ettiği düşünülmektedir. Nayî Mustafa Kevserî verdiği bilgilerde özetle, ney üfleyen bir öğrencinin neyi daha doğru üflemesi için yapması gerekenleri anlatmaktadır. Söz gelimi Kevserî ney üfleme esnasında nefesi düzgün kontrol edebilmek için diyafram nefesinin kullanılmasından bahsetmektedir. Yalçın'a (2020: 67) göre ulaşılan bilgilerde Kevserî, ney öğrencilerine altmışaltı adet "hu" ismi ile nefes vererek üfleme yapılmasını ya da on sekiz dem üfleyerek ses elde edilmesi gerektiğini, bu çalışmalarla adeta bir keman sesi gibi hazin bir ses rengine ulaşabileceğini belirtmektedir. Bu bilgiler ışığında Kevserî'nin ses üretmede baş hareketini kullandığını ve bunun da tavrı gösterebilecek bir unsur olduğunu söylemek mümkün olabilir.

5.1.5. Abdülbâki Nasır Dede Tedkik ü Tahkik'de Ney

Kevserî Mecmuasında sonra ney tavrı bilgilerini içerdiği düşünülen bir başka eser Abdülbâki Nasır Dede'nin yazdığı Tedkik ü Tahkik isimli eserdir. 1794 yılında kaleme alınan bu eserin, "Bab-ı evvel" kısmında Yalçın ve Yeşilyurt'a (2017: 300) göre Abdülbaki Nasır Dede'nin de neyzen olması sebebiyle ney çalgısında perdeler konusunu geniş bir açıdan ele alındığı bilgisi bulunmaktadır. Tura'ya (2006: 16) göre, Tedkik ü Tahkik'in "14 Makamın Açıklaması" alt başlığında bulunan bilgiler ney metoduna giriş olarak sayılabilir. Kitapta verilen bilgilerde ney çalgısının perde tariflerinin olduğu görülmektedir. Sözgelimi irak perdesinin tarifi verilirken pes bayatideki eğilme miktarınca eğilmekle, zirgüle perdesinin tarifi verilirken adı geçen deliği yarım açmakla (Başer, 2013: 99) elde edileceği söylenmiştir. Bu eserde ses üretmede baş hareketine ve parmak hareketine dayalı üfleme yönteminin kullanıldığı söylenebilir.

5.2. On Dokuzuncu Yüzyılda Ney

On dokuzuncu yüzyılda bulunan eserler incelendiğinde ney ile ilgili bilgilere Haşim Bey, Hattat Hasan Rızâ Bey ve Hüsameddin Efendi'nin eserlerinde ulaşmak mümkündür.

5.2.1. Haşim Bey Mecmuası'nda Ney

19. yüzyılda ney ile ilgili bilgilere ulaşabildiğimiz en önemli ve ilk eser Haşim Bey Mecmuası'dır. Haşim Bey, 1864 tarihinde yayınladığı Mecmuası'nda ney ve neyin perdeleri konusunda iki alıntı bulunmaktadır. Haşim Bey Mecmuası'nda Nâyî Mustafa Kevserî'nin verdiği bilgileri 19. Yüzyıla taşıdığı görülmektedir (Yalçın, 2016: 248).

5.2.2. Hattat Hasan Rıza Bey'in Teşrih-i Ney Tablosunda Ney

19. yüzyılda yazılan bir başka eser ise 1873 yılında Hattat Hasan Rızâ Bey tarafından çizilen Teşrih-i Ney Tablosu'dur. Bu eserde sadece ney perdelerinin bilgileri bulunmaktadır. Yalçın ve Yeşilyurt'a (2017: 304) göre, Hattat Hasan Rızâ Bey tarafından 1873 yılında çizilen resimde ney

perdelerinin batı notası karşılıklarının bu kapsamda ilk kez verildiği bilgisi bulunmaktadır. Bu eserde ney tavrına dair bilgi yoktur.

5.2.3. Hüsameddin Efendi'de Ney

19. yüzyılda yazılan son eser ise Hüsameddin Efendi'nin Serveti Fünûn Mecmuası'nda yazdığı ney perdeleri yazısıdır. Suriye Ticaret Mahkemesi Baş Kâtibi olan Hüsameddin Efendi, Servet-i Fünûn Mecmuası'nda 1895 yılında yayınlanan yazısında ney perdelerine yer vermiştir (Tan, 2013: 193-207'den aktaran: Yalçın ve Yeşilyurt, 2017: 305-306). Bu üç eserde perde bilgilerinin olması ses üretmede parmak hareketine dayalı yöntemin kullanıldığına işaret edebilir. Bu bilgiler ışığında ney tavrını oluşturan unsurların varlığından söz etmek mümkün olabilir.

5.3. Yirminci Yüzyıl ve Sonrasında Ney

Yirminci yüzyıl ve sonrasında Rauf Yekta Bey, Neyzen Emin Dede, Hayri Tümer, Ahmet Kaya, Süleyman Erguner Sencer Derya gibi neyzenlerin eserlerinde ney ile ilgili bilgiler bulunduğu görülmektedir.

5.3.1. Rauf Yekta Bey'de Ney

20. yüzyılda karşımıza çıkan ve ney hakkında bilgiler içeren ilk eser Rauf Yekta Bey'in 1913 yılında yazdığı Türk Müsîkîsi başlıklı yazısıdır. Yalçın ve Yeşilyurt'a (2017: 307) göre Albert Lavignac'ın editörü olduğu Müsîkî Ansiklopedisi'nde yayınlanması için yazdığı yazısı 1922 yılında Fransızca olarak yayınlanmıştır. Türk Musikisi başlıklı bu yazıda ney çalgısına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler içinde ney çalgısının yapısının nasıl olduğu, kaç çeşit ney olduğu, hangi üfleme pozisyonuyla hangi perdenin elde edileceği gibi bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca bu bilgiler incelendiğinde nefes derecelerine göre hangi pozisyon ile hangi perdenin elde edileceğinin tarifinin verildiği görülmektedir. Ney tavrını oluşturan unsurlar dikkate alındığında Rauf Yekta Bey'in bu yazısında sözünü ettiği başı sola eğerek, başı sağa eğerek, başı daha fazla sola eğerek (Yekta, 1986: 90,91) gibi tarifler baş hareketine dayalı üfleme yöntemine örnek gösterilebilir. Ortaya çıkan bu bilgiler ışığında Rauf Yekta Bey'in Türk Musikisi başlıklı yazısında bulunan ney bölümünde ney tavrının varlığından söz etmek mümkün olabilir.

5.3.2. Neyzen Emin Dede'nin Ney Metodu

Kanık'a (2011: 85) göre Neyzen Emin Dede'nin vefatından önce yazdığını, yayımlanmamış bir "Ney Metodu" bulunmaktadır. Metotta toplam altı ders başlığı bulunmaktadır. Derslerin tamamında ney çalgısını üfleme için gerekli baş, dudak ve parmak pozisyonları şekiller ile anlatılmış ve perdelerin yerleri şekillerle gösterilmiştir. Neyzen Emin Dede, ney metodunun ikinci ve beşinci dersinde eğri üfleme ve başı sola doğru eğerek üfleme tarifleri yaparak baş hareketine dayalı üfleme yönteminden söz etmiştir. Neyzen Emin Dede, ney metodunun altıncı dersinde ise perdeleri yar

kapamakla elde edilen perdelerin tarifini yapmıştır (Kanık, 2011: 8788-89). Bu tarif, parmak hareketine dayalı üfleme yöntemi olarak kabul edilebilir. Elde edilen bu bulgulara göre Neyzen Emin Dede'nin ney metodunda hem baş hareketine dayalı hem de parmak hareketine dayalı üfleme yöntemini kullanması ney tavrından söz etmeyi mümkün kılabilir.

5.3.3. Hayri Tümer'in Nay Üfleme Metodu Kitabında Ney

Halıcı (1998) tarafından hazırlanan Üstat Hayri Tümer'in Nay Metodu kitabında bulunan bilgilere göre "A-Nay Üzerine" başlığı altında ney üfleme isteyen bir kişinin yapması gerekenler söylenmiştir. Burada özetle Türk müziği makamlarına ve usullerine hâkim olunması, ney çalmanın gereklilikleri olan dudak ve parmak hareketlerinin kuvvetlendirilmesi gerekliliğinden bahsedilmiştir (Halıcı, 1998: 30). Ney çalgısı için kuvvetli bir üfleme yapılması gerektiğini belirten Hayri Tümer'e göre, seslerin iyi çıkması ve uzun notalar yerine kesik kesik sesler meydana gelmemesi için neyin kaba seslerinden başlanarak üflenmesi gerekmektedir (Halıcı, 1998: 40).

Halıcı'nın (1998) verdiği bilgilerde "C-Nay'da Ses Çıkarmak" bölümünde neyin hangi açıyla üfleneceğinden söz eden Hayri Tümer ayrıca neyde nefes devrelerinden de söz etmekle birlikte dudak pozisyonları ve nefes şiddetlerine göre çıkması gereken seslerin tarifini de yapmıştır. Bu tariflerde özellikle "neyi düz üfleme, daha düz üfleme, yan üfleme, hafif yan üfleme, çok yan üfleme" gibi örnekler verilerek ses üretme yöntemlerinden baş hareketine dayalı ses üretme yöntemine örnek teşkil edecek bilgiler verilmiştir. Ayrıca ney perdelerinin kapatılmasına örnek olarak verilen "deliği parmak ucu ile yarım kapatma, deliği parmak ucuyla hafif kapatma, deliği parmak ucuyla kapatıp düzce üfleme" gibi örnekler ses üretme yöntemlerinden parmak hareketine dayalı ses üretmeye örnek gösterilebilir (Halıcı, 1998: 44).

5.3.4. Ahmet Kaya'nın Ney Metodu Kitabında Ney

Ahmet Kaya'nın 2003 yılında yayınlanan Ney Metodu isimli kitabında ney çalgısına ve ney üfleme tekniklerine dair kapsamlı bilgiler bulunmaktadır. Kaya, "ana tutuş pozisyonunda çıkan temel sesler" başlığı altında makam tarifleri yaparak kullanılan perdeleri göstermiştir. Söz gelimi, buselik perdesinin tarifi yapılırken dördüncü perdenin yarım açılması gerektiği söylenmiştir (Kaya, 2003: 86). Kaya, "baş hareketleri" başlığı altında yaptığı tariflerle hangi perdelerin nasıl elde edilebileceğini belirtmiştir. Ayrıca Kaya, dudak çekme pozisyonu kullanılarak sadece baş hareketi değil aynı zamanda dudak yardımıyla da perdelerin elde edilebileceğini belirtmiştir (Kaya, 2003: 120). Bu bilgiler ışığında ney tavrında ses üretmeye yönelik unsurların tamamının olduğunu söylenebilir. Kaya'nın (2003: 228) "taksimde ekol (tavr)" başlığında verdiği bilgilerde ise geçmişten günümüze bilinen önemli

neyzenlerin tavrından söz edilmiştir. Fakat verilen bilgiler sadece isim olarak ele alındığı için ney tavrından bahsetmek mümkün değildir.

5.3.5. Süleyman Erguner'in Ney “Metod” Kitabında Ney

Süleyman Erguner'in yazmış olduğu Ney “Metod” isimli kitabın ilk basımı 1986 yılında yapılmıştır. Kitap içerisinde, Neyzen Erguner'ler, ney hakkında genel ve tarihi bilgiler, genel musiki bilgileri, neyde sesin oluşumu, perdeler ve ses tabloları, dörtlü – beşli uygulamaları, makam uygulamaları, ney ile taksim çalışmaları, neyde transpozisyon, Hz. Mevlâna ve ney, neyzenler tarihine giriş başlıkları bulunmaktadır. Erguner'in (2007) “neyde sesin oluşumu, perdeler ve ses tabloları” bölümünde verdiği bilgilerle ney tavrını oluşturan unsurlara değinildiği söylenebilir. Sözelimi “sıcak nefes-soğuk nefes” başlığı altında neyin tutuluşundaki değişikliklere değinilerek tarifler verilmiştir. Neyin tutuluşundaki değişikliklere değinen Erguner, başın az veya çok eğilmesi ile sesin tizleşip pestleşeceğinden söz ederken, vücudun fazla eğilmesinin sesin tizleşmesini sağlayacağını belirtmiştir (Erguner, 2007: 78). “Neyin kızması, pes ve tiz akortlar” başlığı altında ney akordunun düzgün olması için tarifler veren Erguner'e göre, ney akordunda yaşanabilecek pestleşme ya da tizleşme sorunlarına karşı yapılması gerekenleri tarif etmiştir (Erguner, 2007: 81). Erguner, “Perdelerin kapatılması” başlığı altında verdiği bilgilerle dört adet pozisyon tarifi yapmıştır. Bu tariflerde gösterilen perdelerin tam ya da yarım kapanıp açılması ve perdelerin 2/3 ya da 1/3 oranında kapatılıp açılmasını göstermiş ve bu örnekler ses üretmede parmak hareketi yöntemine örnek teşkil edebilir (Erguner, 2007: 86). Süleyman Erguner'in yaptığı bu tariflerden hareketle elde edilen bulgularda metodun içeriğinde ney tavrını oluşturan unsurların bulunması belli bir ney tavrından söz edilebilmesine olanak sağlamaktadır diyebiliriz. Ayrıca Erguner, tam izahını yapmasa da “Neyde Tavırlar” başlığı altında geçmişten günümüze yaşayan önemli neyzenlere ait olduğu düşünülen ney tavırlarından da söz etmektedir (Erguner, 2007: 289).

5.3.6. Sencer Derya'nın Aşkın Sesi Ney Öğretim Kitabı

Sencer Derya'nın yazmış olduğu, birinci basımı 2008 yılında yapılan Aşkın Sesi Ney Öğretim Kitabı'nda, neyin tarihçesi, Türk kültürü ve edebiyatında ney, geçmişten günümüze neyzenler, mutasavvıfın gözüyle ney, genel müzik bilgileri, neyin bölümleri, metoda giriş, Türk mûsikisinde makam, seçtiğimiz eserler, Türk mûsikisinde usuller bölümleri bulunmaktadır. Kitapta “metoda giriş” kısmında bulunan “neyde önce hangi sesi çıkarmaya çalışılmalıdır?” başlığı altında bulunan bilgiler arasında ney tavrını oluşturan unsurlardan hem baş hareketine hem de dudak hareketine dayalı üfleme yöntemine örnek gösterilebilecek tarifler bulunmaktadır. Bu tariflere göre, neyin arka deliği açıkken, dudaklarımızı ve başımızı oldukça sağa ya da sola kaydırarak sesi elde edebileceğimizi açıklayan Derya (2008:

38), yine “Bemol ve diyez seslerin elde edilış ve çıkarılış tarifleri” başlığı altında da hem baş hem de dudak hareketine dayalı üfleme yöntemine örnek gösterilebilecek tarifler yapmıştır. Söz gelimi kaba nim hisar perdesinin tarifini yaparken yegâh perdesini üfler pozisyonu değiştirip dudağı ileri iterek elde edilebileceğini söylemiştir. Aynı başlık altında ney tavrını oluşturan unsurlardan parmak hareketlerine dayalı üfleme yöntemine örnek oluşturabilecek tarifler de vardır. Hisar ve Nim Hisar perdelerinin tarifini yapan Derya, sesleri alttan birinci deliğin üzerine parmağın yarım olarak kapanmasıyla elde edileceğini söylemiştir (Derya, 2008: 44). Perde tariflerine devam eden Derya’ya (2008: 45) göre, buselik perdesi, üstten üçüncü deliğin ¼ oranında açılmasıyla elde edilir. Sencer Derya’nın yapmış olduğu bu tariflere göre ney tavrını oluşturan unsurlardan ses üretme yöntemine göre parmak baş ve dudak hareketlerinin tespit edilmesi sebebiyle belirli bir ney tavrından söz etmek mümkün olabilir.

Araştırmanın bulgularına göre ney tavrının ses üretme ve üfleme yöntemine göre ikiye ayrıldığı, ses üretme yöntemine göre baş, dudak ve parmak hareketine göre kendi içerisinde üç unsura ayrıldığı görölmüştür. Üfleme yöntemine göre de nefes şiddetine göre ses üretme olarak ney tavrını belirleyen unsurlar olduğu tespit edilmiştir. Neyzenlere göre ney tavrını yansıtan unsurlar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Neyzenlere ve yazılı/basılı kaynaklara göre ney tavrını yansıtan unsurlar

Neyzenler ve Yazarlar	Ses üretme yöntemine göre			Üfleme yöntemine göre
	Baş hareketi	Dudak hareketi	Parmak hareketi	Nefes şiddetine göre ses üretme
Kırşehirli Yusuf Bin N.*	-	-	Var	-
Tanburi Küçük Artin*	-	-	Var	-
Charles Fonton*	-	-	Var	-
Nayî Mustafa Kevserî	Var	-	Var	-
Abdülbaki Nasır Dede	Var	-	Var	-
Haşim Bey*	-	-	Var	-
Hattat Hasan Rıza B.*	-	-	Var	-
Hüsameddin Efendi*	-	-	Var	-
Rauf Yekta Bey	Var	-	Var	-
Salih Dede*	-	-	-	-
Aziz Dede*	-	-	-	Var
H. Fahreddin Dede*	-	-	-	Var
Oskiyam*	-	-	-	-
Neyzen Tefvik*	-	-	-	-
Melek Dede*	-	-	-	-

Hakkı Dede*	-	-	-	Var
Neyzen Emin Dede	Var	-	Var	-
Erguner Tavrı*	-	-	-	Var
Halil Dikmen	Var	-	Var	-
Ahmet Yakupoğlu	-	Var	Var	-
Hayri Tümer	Var	-	Var	-
Niyazi Sayın	Var	Var	Var	-
Aka Gündüz Kutbay*	-	-	-	-
Sencer Derya	Var	Var	Var	-
Süleyman Erguner	Var	Var	Var	-
Ahmet Kaya	Var	Var	Var	-

*Bu yazarlara ait yazılı kaynaklarda ya da eserlerine dair yapılan çalışmalarda ney icrasında baş hareketi, dudak hareketi, parmak hareketi ve nefes şiddetine göre ses üretme yöntemlerinin olup olmadığına dair kesin bir bilgi yoktur.

Tablo 1’de, Kırşehirli Yusuf Bin Nizameddin, Tanburi Küçük Artin, Charles Fonton, Haşım Bey, Hattat Hasan Rıza Bey ve Hüsamettin Efendi’nin eserlerinde ulaşılan bilgilere göre ney tavrını oluşturan unsurlardan parmak hareketine dair ses üretme yöntemi kullanıldığı görülmüştür. Nayî Mustafa Kevserî, Abdülbaki Nasır Dede, Rauf Yekta Bey, Neyzen Emin Dede, Hayri Tümer ve Halil Dikmen’in eserlerinden elde edilen bilgilere göre baş ve parmak hareketine dair ses üretme yöntemi kullandığı görülmüştür. Niyazi Sayın, Sencer Derya, Süleyman Erguner ve Ahmet Kaya’nın eserlerinden veya bu isimlere ait bulunan bulgulardan elde edilen bilgilere göre ses üretme yöntemlerinden baş, dudak ve parmak hareketini kullandıkları görülürken, Engin Gökkaya’nın Ahmet Yakupoğlu’na dair yaptığı lisansüstü tez çalışmasında elde edilen bilgilere göre ses üretme yönteminden baş hareketini kullanmadığı, dudak ve parmak hareketini kullandığı tespit edilmiştir. Aziz Dede, Hüseyin Fahreddin Dede, Hakkı Dede ve Erguner Tavrı (üç nesil) olarak adlandırılan tavırların üfleme yöntemlerinden nefes şiddetine göre ses üretme yöntemini kullandıkları görülmüştür. Ahmet Kaya’nın çalışmasında belirttiği Salih Dede, Oskiyam, Melek Dede, Neyzen Tevfik ve Aka Gündüz tavrı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

5.4. Ney Tavrını Belirleyen Unsurlar Hakkında Uzmanlara Yöneltilen Sorular

5.4.1. Baş hareketine dayalı ses üretme (bazı perde seslerini elde etmek ya da çeşitli nüanslar elde etmek için), ney tavrını oluşturan unsurlardan mıdır?

Tablo 2: Baş Hareketine Dayalı Ses Üretme

Uzman	Baş hareketine dayalı ses üretme ney tavrını oluştur.
1	Hayır
2	Evet
3	Hayır
4	Evet
5	Evet

Tablo 2’de görüldüğü gibi uzmanların %60’ı baş hareketine dayalı ses üretmenin ney tavrını oluşturan unsurlardan olduğunu söylerken %40’ı bu görüşe katılmamıştır.

5.4.2. Dudak hareketine dayalı ses üretme (vibrato ya da glisendo yapmak ya da bazı perdeleri elde etmek için), ney tavrını oluşturan unsurlardan mıdır?

Tablo 3: Dudak Hareketine Dayalı Ses Üretme

Uzman	Dudak hareketine dayalı ses üretme ney tavrını oluştur.
1	Evet
2	Evet
3	Evet
4	Evet
5	Evet

Tablo 3’te görüldüğü gibi tüm uzmanlar dudak hareketine dayalı ses üretmenin ney tavrını oluşturan unsurlardan birisi olduğu yönünde görüş bildirmiştir.

5.4.3. Parmak hareketine dayalı ses üretme (parmak hareketi ile çarpma, glisendo, perdeleri 1/2 açma ya da kapatma, ¼ açma ya da kapatma, 1/3 ve 2/3 açma ya da kapatma vb.) ney tavrını oluşturan unsurlardan mıdır?

Tablo 4: Parmak Hareketine Dayalı Ses Üretme

Uzman	Parmak hareketine dayalı ses üretme ney tavrını oluştur.
1	Evet
2	Evet
3	Hayır
4	Evet
5	Evet

Tablo 4’te görüldüğü gibi uzmanların %80’i parmak hareketine dayalı ses üretme yönteminin ney tavrını oluşturan unsurlardan birisi olduğu

görüşünü belirtirken %20'si bu unsurun ney tavrını oluşturmadığını belirtmiştir.

5.4.4. Nefes şiddetine göre ses üretme (fosurtulu, fosurtusuz, zayıf, kuvvetli, çok kuvvetli vb.), ney tavrını oluşturan unsurlardan mıdır?

Tablo 5: Nefes Şiddetine Göre Ses Üretme

Uzman	Nefes şiddetine göre ses üretme ney tavrını oluştur.
1	Evet
2	Evet
3	Evet
4	Evet
5	Evet

Tablo 5'te görüldüğü gibi tüm uzmanlar nefes şiddetine göre ses üretmenin ney tavrını oluşturan unsurlardan birisi olduğu yönünde görüş bildirmiştir.

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç

Yapılan bu çalışmada “Ney tavrının dünü, bugünü nasıldır ve ney tavrı geleceğe dair nasıl bir yönelim göstermektedir?” problem cümlesi çerçevesinde ilk alt problem olan “Tarihi süreçte yazılı ya da basılı kaynaklarda ney tavrına dair bilgiler nelerdir?” alt problemine yanıt verilmiştir. Bu problem durumunda aranan cevaplara göre, 15. ve 20. yüzyıllarda yazılan eserler incelendiğinde ney tavrının varlığıyla ilgili kesin bulgular elde edilemese de eserlerde yapılan tariflere göre kullanılan parmak ve baş hareketleri kısmen de olsa bir tavır ortaya koyulabilmesine olanak sağlayabildiği tespit edilmiştir.

İkinci alt problem olan “Günümüzdeki yazılı ya da basılı kaynaklarda ney tavrına dair bilgiler nelerdir?” sorusu için tespit edilen sonuçlara göre incelenen makale, tez ve metot kitaplarında somut olarak ney tavrı adı altında bulunan bazı açıklamalar tam olarak aranan sorulara cevap vermese de bazı önemli neyzenlerin tavrının ne şekilde olduğu bilgisine ulaşmamızı sağlamıştır. Ayrıca bu çalışmaların tamamında ney tavrını oluşturduğu düşünülen en az iki unsurun bulunduğu bilgisi tespit edilmiştir. Ney tavrını belirleyen unsurlar için neyzenler tarafından yazılan kitaplar, makaleler, tez çalışmaları ve neyzenlerle yapılan görüşmelere göre elde edilen bulgularda bazı neyzenlerin neyi üflerken kullanılan ses şiddetini öne çıkardığı, bazı neyzenlerin parmak, baş ve dudak hareketlerini kullandığı görülmüştür. Ayrıca alan uzmanı neyzen ve eğitimcilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgularda ney tavrını oluşturan farklı unsurların da olabileceği tespit edilmiştir. Bu unsurlar: glisendo, farklı parmak çarpmalarının kullanımı, ney icracısının birikimi ve tecrübesi, ney icracısının kullandığı müzik cümleleri, makamı doğru kullanıp kullanmadığı ve ney icracısının kendi imzası niteliğinde olan tondur.

Üçüncü alt problem olan “Ney tavrı geleceğe dair nasıl bir yönelim göstermektedir?” sorusuna aranan yanıtlarda ise alan uzmanlarıyla yapılan görüşmeler sonucunda yeni bir ney tavrının ortaya çıkmasının zor olsa da doğru bir icra eğitimiyle bunun önünün açılacağı görüşünün bildirildiği görülmüştür. Yapılan araştırma sonucunda ney tavrının tanımı konusunda tam anlamıyla bir uzlaşma bulunmamaktadır. Bu yüzden ney tavrının genel olarak bir ifadesini yapmak mümkün görünmemektedir. Türk Müsıkisi icrasının 19. ve 20. yüzyılda uğradığı değişim ile birlikte ney tavrında eskiden kullanılan tekke tavrı diye adlandırılan tavrın değişime uğradığı ve bu değişimle birlikte çeşitli nüansların daha fazla kullanıldığı tespit edilmiştir. Osmanlı/Türk Müsıkisinin en önemli çalgılarından biri olan neyde tavrın önemli olduğu ve bunun neyzenler arasında ayırt edici bir özellik olduğu görülmüştür.

6.2. Öneriler

Ney çalgısının Osmanlı/Türk Mûsikîsi için önemli bir çalgı olması sebebiyle ney tavrının kaybolmaya yüz tutmasının önüne geçilmesi gerekmektedir. Bunun için, konservatuarlarımızda verilen nazariyat eğitiminin içeriği düzenlenerek makamların daha doğru öğrenilmesine ve ney icrasının daha doğru yapılmasına olanak sağlanmasının önü açılabilir. Her bir neyzene göre tavırlar ortaya konularak her bir tavrın bizim için bir değer olduğunu unutmadan hiçbir tavrın yok olmaması için konservatuarlarda bu tavırlara dair öğrenci yetiştirilmesi, vibrato, düz üfleme, dudak ve parmak hareketlerine dair tavırlara yönelik ney öğretim metotlarının kazandırılması, ney tavrının devamcısı olan isimlerin konservatuarlarda eğitmen olarak değerlendirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydın, M. C. (2019). *Neyzen Halil Dikmen'in Ney Tavrı ve Ses Kayıtlarının Müzikal Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Başer, F. A. (2013). *Türk Musikisinde Abdülbaki Nasır Dede*, İstanbul: Fatih Üniversitesi Yayınları.
- Derya, S. (2008). *Aşkın Sesi Ney Öğretim Kitabı*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Devellioğlu, F. (1970). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Doğu Matbaa.
- Erguner, S. (2007). *Ney "Metod"*, İstanbul: Erguner Müzik.
- Kaya, A. (2003). *Ney Metodu*. İstanbul: Çağlar Müsiki Yayınları.
- Gökkaya, E. (2010). *Neyzen Ahmet Yakupoğlu'nun Ney'deki Tavrı Üzerine Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Halıcı, F. (1998). *Üstat Hayri Tümer'in Nay Üfleme Metodu*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kanık, N. (2011). *Emin Dede'nin Türk Musikisindeki Yeri*. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Merçil, E. (1964). Neyzen Halil Dikmen Vefat Etti. *Müsikî Mecmuası*, Sayı 201, s.283.
- Tan, A. (2008). *Niyazi Sayın'ın Ney Tavrında Perde Pozisyonları*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tan, A. (2013). 19. Yüzyılda Ney Çalgısına Yeni Perde Önerileri ve Hüsameddin Efendi'nin Tarz-ı Cedidi. *Journal of Academic Studies*, Vol. 14 Issue 55, p193-207. 15p.
- Tura, Y. (2006). *Tedkik ü Tahkik İnceleme ve Gerçeği Araştırma Nasır Abdülbaki Dede*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, "TDK Sözlük", erişim: 11 Haziran 2022, <https://sozluk.gov.tr/>.
- Uygun, M. N. (2010). Ahmet Yakupoğlu'nun Kaleminden Halil Dikmen. *Türk Edebiyatı Dergisi*, 64-67.
- Yalçın, G. (2016). *19. Yüzyıl Türk Müsikisinde Haşim Bey Mecmuası Birinci Bölüm Edvar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Yalçın, G. & Yeşilyurt, K. (2017). *Osmanlı/Türk Musikisi Yazılı ve Basılı Kaynaklarına Göre Ney Çalgısında Perdeler Akademik Bakış Dergisi*, 63, 292-307.
- Yalçın, G. (2020). *Nayî Mustafa Kevserî'nin Kaleminden 18. Yüzyıl Türk Müsikîsi: Kevserî Mecmuası*, Şanlıurfa: Gece Kitaplığı.
- Yekta, R. (1986). *Türk Müsikîsi*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

BÖLÜM 6

1950'DEN GÜNÜMÜZE TÜRK RESİM SANATINDA GELENEKSEL KONULARA BAKIŞ TARZI VE YAKLAŞIM BİÇİMLERİNİN İNCELENMESİ

Mehmet YÜCEL¹

---

¹ Kazancı Bedih Güzel Sanatlar Lisesi, mamoste063@gmail.com, Şanlıurfa/Türkiye,
Orcid: 0000-0002-3355-5980

1.Giriş

İnsanoğlu yaşamı süresince sosyal, kültürel ve coğrafi etkileşimler sonucu sanat eseri üretiminde kendine ve yöresine ait izleri eserlerine taşır. Sanat tarihi süreci incelendiğinde pek çok sanatçının eserlerinde, yaşamış olduğu toplumun geleneksel ve kültürel öğelerinden esinlenerek sanat eserleri ürettikleri bilinmektedir. Sanatçıların; Avrupalı, Ortadoğulu, kuzey veya batıdan olmasının hiçbir önemi yoktur. Önemli olan, sanatçıların geleneksel ve kültürel temaları aynı ümit, sevinç ve duygularla eserlerinde ele almasıdır. Arıcı farklı coğrafyalarda yaşayan bazı sanatçıların geleneksel konulardan yola çıktıklarını, köklerini kendilerinden sonraki gelecek kuşaklara aktarma çabası içerisinde oldukları belirtmektedir (Arıcı 2006:84). Sanatçıların geleneksel kültür temalı resimler yapmasının özünde geçmişe duyulan özlem, geleneksel kültürü tanıtmaya ve öze bağlılık gibi nedenlerin olabileceği söylenebilir. Arıcı yabancı ressamlarla ilgili şu örnekleri vermektedir. Eserlerinde Hint mitolojisinden esinlenen Pai Laxman Hintli Kadın isimli çalışmasında yöresel giysileri olan kadın figürünün etrafında kalan boşluklarda da Hindistan'a ait çizgisel, noktasal ve geometrik biçimlerle donatmıştır (Akt. Arıcı 2006,Abrams, Yuki. 118-122).

Türk Resim Sanatının tarihi süreci incelendiğinde batılı anlamdaki resim sanatı serüveninin Osmanlı imparatorlarının portrelerini çizdirmeleri(Bellini, Fatih Sultan Mehmet) ve İstanbul'a davet edilen batılı ressamların oryantalist tarzındaki çalışmalarıyla devam ettiği bilinmektedir. İlerleyen süreçte de Avrupa'ya sanat eğitimi almak amacıyla gönderilen Türk ressamların yurda dönmeleri ve sanat eğitimi veren kurumların açılmasıyla hız kazandığı söylenebilir. Şeker Ahmet Paşa, Osman Hamdi Bey, Hüseyin Hüsnü Tengiz, Nuri Paşa, Hoca Ali Rıza, Fahri Kaptan gibi ressamlarımızın Türk resim sanatının yapı taşlarını oluşturduğu ve gelişimine katkı sundukları ifade edilebilir. I. Dünya savaşı kadar geçen süreçteki Türk ressamlarının eserleri incelendiğinde natüremort, manzara, portre ve dönemin yaşam biçimi ve görüntülerin ele alındığı bilinmektedir. I. Dünya savaşı sırasında Şişli'deki atölyede çalışan ressamlar Avrupa'da Kübizm, Fovizm, Soyut sanat gibi pek çok sanat akımından etkilenerek eserler üretmişlerdir. Bu dönemin sanatçılarından olan Ruhi Arel, Sami Yetik, Ahmet Ziya Akbulut gibi ressamların yanı sıra Feyhaman Duran, Şevket Dağ, İbrahim Çallı, Hikmet Onat gibi ressamlar eserlerinde Avrupa'da yeni çıkan sanat akımları takip etmenin yanı sıra ulusallık kavramını da eserlerinde ele almaya başlamışlardır. Ancak bu sanatçıların resimlerdeki ulusallık anlayışı kısıtlı konularla sınırlı kalmıştır. Yöresel ya da geleneksel imgeler kullanılmamıştır. Bu dönemdeki eserler, daha çok empresyonist izler taşımanın yanında figüratif konuların da sıklıkla işlendiği bir dönem olarak görülebilir.

1940'lı yıllara kadar Türk resim sanatında ister geleneksel anlamda ister çağdaş anlam ve biçimde bize ait özellikleri yansıtan ulusal kimlikli eserler üretilememiştir. Çağdaş resim sanatında ulusal kimlik oluşumunda sadece

çağdaş akımları olduğu gibi ele almanın yeterli olmayacağı söylenebilir. Sanatta ulusal kimlik oluşumunda resim yüzeyinde kendi kültür dağarcığımızda topladığımız geleneksel halk kültürü örneklerinin yeni bir yorum ve çağdaş bir sorumlulukla kullanılması gerekir. Eseri yaratma etkinliğinde sanatçıları bu konulara yönelten dürtüler, içinde yaşadığı kültürel ortam ve toplumla olan ilişkidir. Cumhuriyet sonrası çağdaşlaşmaya başlayan Türkiye’de kültür ve sanat alanında fark edilir bir şekilde gelişmeler devam etmiştir. Türk ressamların Anadolu gezileri sanat alanındaki gelişimleri hızlandırdığı söylenebilir. Çağdaş Türk Resim sanatı için yeni bir başlangıç olarak sayılabilecek olan D grubunun 1933 yılında kurulmasıyla geleneksel ve yerel değerlere yönelme çabası daha fazla görülmüştür. Bu çabayla ilgili olarak Ağyürek şunu ifade etmiştir. Zeki Faik İzer, Nurullah Berk, Cemal Tollu, Elif Naci, Abidin Dino Ve Zühtü Müridoğlu gibi isimlerin bir araya gelmesiyle kurulan D grubuna batı sanatında görülen çağdaş sanat akımlarını Türk resim sanatına taşımışlardır (Ağyürek 2011: 33).

D grubu sanatçıları batı resim sanatındaki çağdaş sanat akımlarını yakından takip ederek Türk resim sanatına taşımaya çalışmışlardır. Sanat alanındaki bu yeniliklere Anadolu kültüründe yer alan imgeleri, yaşam biçimini, halı ve kilim motiflerini de ekleyerek sanatta ulusal kimlik arayışının en bariz örneklerini vermişlerdir. Ersoy; Turgut Zaim ve Bedri Rahmi Eyüboğlu ile birlikte başlayan yerel motif ve temalara olan ilginin sonraları diğer sanatçıların da ağırlıklı konusu haline geldiğini ifade etmektedir. bu sanatçıların eserlerinde Anadolu kırsal yaşamını, Anadolu’ya ait motifleri geometrik ve soyut nakışlarla bir araya getirerek çalıştıklarını ifade etmiştir (Ersoy 1998:27). Turgut Zaim ve Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun eserlerinde ulusal değerleri sıklıkla ele alması, başka sanatçıları da bu konulara yönelmelerini sağlamıştır. Figüratif eserler veren sanatçılardan Nuri İyem, İbrahim Balaban, Fikret Otyam, Nuri Abaç gibi sanatçıların yanı sıra Non-Figüratif anlayışta eserler veren abidin Elderoğlu, Rauf Tuncer, Erol Akyavaş, Hüsamettin Koçan, Adnan Turani, S. Saim Tekcan vb. sanatçılar da geleneğe bağlı çağdaş eserler üretme çabaları içerisinde girmişlerdir. Bu sanatçılardan bazıları eserlerinde Anadolu kırsal yaşamından kesitler sunan figüratif eserler verirken, bazı sanatçılar da Hayat Ağacı, stilize edilmiş kilim motifleri, geleneksel sanatlardan olan Hüsn-i Hat, Kaligrafi, Anadolu mimarisi, Anadolu mitolojik figürlerinden esinlenerek dekoratif motifleri eserlerine taşımışlardır. Günümüzde de bazı sanatçılar geleneksel konuları çalışmalarına taşıyarak bu süreci sürdürmektedir.

2.Amaç

Bu çalışmada; Türk resim sanatının tarihi gelişim süreciyle birlikte 1950’den günümüze Çağdaş Türk resminde geleneksel konulara bakış tarzı ve yaklaşım biçiminin incelenmesi amaçlanmaktadır. Geleneksel konuların geçmişte ve günümüzde hangi yaklaşım biçimiyle ele alındığı çözümlenmeye çalışılmıştır.

3.Bulgular

Bu bölümde 1950 sonrasında günümüze geleneksel konuları ele alan sanatçıların eserleri ele alınmıştır. Sanatçıların geleneksel konuları ele alış biçimleri, eseri yaratma sürecinde benimsedikleri sanat anlayışları ve esin kaynakları incelenerek yorumlanmıştır. 1950'den günümüze geleneksel konuları ele alan sanatçılar şunlardır.

3.1.Turgut ZAIM

1906 İstanbul doğumlu olan sanatçı, kolej eğitiminden sonra 1920-1924 yılları arasında Sanayi-i Nefise mektebinde sanat eğitimi almıştır. 1930'lu yıllardan itibaren resimlerinde geleneksel konulara yönelir. Geleneksel konuları ele aldığı ilk çalışmaları bir dizi özgün baskı çalışmalarından oluşmaktadır.

Resim 1. Yörükler, Linol Baskı. Resim 2. Halı Dokuyanlar. Resim 3. Orta Oyunu. <http://www.leblebitozu.com/turgut-zaimin-eserleri-ve-hayati/> 08/09/2020

Turgut Zaim Geleneksele yönelme sebebini şu şekilde açıklamaktadır. Fırsat buldukça memleketin çeşitli yerlerini gezdiğini, kırsalda yaşayan Yörükleri ziyaret ettiğini, bu nedenle kırsalda yaşayan insanların tablolarının ana kahramanları olduğunu belirtmektedir (Uz, 2012: 68). Turgut Zaim döneminin sanat akımlarının etkisinde kalmadan, yerel motifleri özgün bir üslupla verme başarısını gösteren ilk sanatçıdır. Sanatçı eserlerinde yerel kültüre ve Anadolu kırsal yaşamına ait tüm özellikler açıkça anlaşılır. Yörüklerin yaşam biçimi, giysileri, halı motifleri, günlük yaşamlarındaki görüntüler ele aldığı konular arasındadır.

Sanatçının eserleri incelendiğinde, Türk minyatür resminin geometrik kompozisyon anlayışı içerisinde, şematik figürlerin yer aldığı, geleneksel konuların çağdaş bir üslupta resmettiği söylenebilir. Orta Oyunu ve Halı dokuyanlar isimli çalışmaları sanatsal üretimlerinin ilk örneklerini oluşturmaktadır. Turgut Zaim kendi döneminin şartları göz önüne alındığında, batı anlayışındaki sanat akımlarının etkisinde kalmadan yerel motifleri özgün bir üslupla veren ilk sanatçılardan birisi olduğu söylenebilir.

Resim 4, 5,6. Yörükler serisi.

<http://www.leblebitozu.com/turgut-zaimin-eserleri-ve-hayati/> 08/09/2020

Turgut Zaim, çok figürlü kompozisyonlarında evrensel bir anlatıma ulaşmaya çalışmış, kendi dönemindeki sanatçıların yanı sıra sonraki kuşak sanatçıları da etkilemiştir.

3.2. Bedri Rahmi EYÜBOĞLU

1929 yılında İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde başlayan sanat eğitimine başlayan sanatçı, Ziya Güran, İbrahim Çallı, Leopold Levy gibi hocaların atölyelerinde eğitim aldı. 1931 yılında gittiği Fransa'da Gauguain, El Greco, Cezanne, Matisse, Braque, Chagall gibi sanatçıların eserlerini inceleme fırsatı buldu. bu sanatçıların eserlerinde Doğu'ya ait konu, motif ve imgelerin olması ilgisini çekti. Paris'te Andre Lhote atölyesinde çalışma fırsatı buldu. Bu süreçte edindiği bilgi ve Fransız sanatçı Henri Matisse'in çalışmalarına duyduğu ilginin sanatçıyı Batı-Doğu sentezi arayışına yönlendirdiği söylenebilir. Sanatçının ilk dönem çalışmalarında Matisse'nin çalışmalarını anımsatan dekoratif unsurların ön planda olduğu renkli kompozisyonlar olarak kendini hissettirmiştir. Yurda döndükten sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin Halkevleri aracılığıyla düzenlediği yurt gezileri sırasında Anadolu insanını ele alan resimlerle birlikte geleneksel konuları işlemeye başladığı söylenebilir. bu dönemde ürettiği eserlerinde kırsal yaşam, kahvehaneler, faytonlar, gelinler v.b. Anadolu'ya özgü mekan ve figürleri ele almıştır. D grubuna katıldıktan sonra grubun analitik kübizm anlayışına bağlı kalarak geometrik formların yoğun hissedildiği eserler üretmiştir. Bu dönemden itibaren sanatçının tamamen yöresel konulara, biçim olarak da motifselliğe önem verdiği ifade edilebilir.

Resim 7. Aşık Veysel. Resim 8. Anne ve Çocuk. Resim 9. Kırmızı Bacaklı İğdeli Gelin

Sanatçı 1961’de aldığı bursla ABD ye giderek iki yıl burada çalışmalarını sürdürmüştür. Bu sürede yapmış olduğu resimlerde renkli soyut biçimlere yönelmiş, yurda döndükten sonra Anadolu’ya özgü konuları ele almıştır. Ozanlar, kahvehaneler, Aşıklarel aldığı konular aarsındadır. . Bu dönemde çalışmalarında zengin renklerle soyut biçimlere yönelen sanatçı yurda dönüşü sonrası soyut resim ve renk düzenlemelerini bırakıp yeniden gecekonduları, kahvehaneleri, hanları resmetmeye devam etmiştir.

Resim 10. Ozan. Resim 11. Han Kahvesi. Resim 12. Ozan.

<https://www.turel-art.com/urun/bedri-rahmi-eyuboglu-ozan-tablo/> - 09/09/2020

Bedri Rahmi’nin Anadolu halk kültürü ve halk müziğinden etkilendiği söylenebilir. Ülke sorunlarına dönük bir sanatçı olan Bedri Rahmi’nin eserlerinde bütün benliği ve nitelikleriyle Türk kültür yaşamından kesitler görülebilir.

3.3.Nurullah BERK

1906 yılında İstanbul’da doğan sanatçı, 1920-24 yılları arasında Sanayi-i Nefise Mektebinde Hikmet Onat ve İbrahim Çallı atölyelerinde sanat eğitimi almıştır. Bir müddet fransa’da Ernst Laurens atölyesinde sanat dersleri alan sanatçı, yurda döndükten sonra Müstakil ressamlar topluluğuna katılmıştır. 1932 yılında Paris’te Andre Lhote ve Fernan Leger’den dersler almıştır.

Sanatçı, Türk resminin batı sanatının gerisinde kaldığı düşüncesinden yola çıkarak beş arkadaşıyla birlikte 1936 yılında D Grubunu kurmuştur. Sanat hayatının başlarından itibaren kübik bir anlayışı benimseyen resimlerini nesne ve figürleri biçimsel değişikliklere uğratarak algıda zorlayıcı formlara dönüştürmüştür. 1960 yıllara kadar çeşitli konuları ele alan sanatçı, sanatta ulusallık düşüncesi ve D grubundaki Turgut Zaim, Bedri Rahmi gibi sanatçıların etkisiyle de resimlerinde geometrik anlayıştaki figürlerini Anadolu'ya özgü motiflerle bir araya getirerek özgün bir dil oluşturmuştur. 1960 sonrası yapmış olduğu resimlerine Minyatür ve Hat sanatının özelliklerini de ekleyerek özgün bir kimlik kazandırmıştır.

Resim 13. Ütü Yapan Kadın. Resim 14. Deve Dikenleri. Resim 15. Nargileli Adam. <http://www.leblebitozu.com/nurullah-berk-eserleri-ve-hayati/> 10/09/2020

1965 sonrası çalışmaları incelendiğinde dekoratif öğelerin çok kullanılması ve figürlerdeki ifade değişkenliği olduğu söylenebilir. Sanatçının eserleri incelendiğinde, figürlerin yüzleri minyatüre benzeyen tipler oluştururken, vücudu oluşturan kol, el ve bacaklarda ise kübik bir yapı dikkat çekmektedir. Figür ve nesnelerin etrafını saran konturlar düz renk yüzeyleri ile tamamlanmıştır. Sanatçının minyatürle kübizm arasında bir ikileme olduğu anlaşılmaktadır. Sıcak ve soğuk renklerin dengeli bir şekilde kullanıldığı 1950 sonrası resimlerinde yerel motifleri kübizme uygulayarak doğu batı sentezi oluşturduğu söylenebilir. Sanatçının çalışmalarının ana eksenini, Avrupa sanatının yeniliklerinin takip edilmesiyle birlikte kimliksel yapının korunması düşüncesi olduğu söylenebilir.

3.4. Nuri İYEM

1915 yılında İstanbul'da dünyaya gelen İyem, babasının görevi gereği ailesiyle birlikte bir müddet Mardin'de yaşamıştır. Ortaokulu İstanbul'da okuyan sanatçı 1933 yılında girdiği Akademi'de İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Leopold Levy gibi hocaların atölyelerinde sanat dersleri almıştır. 1941 yılında Toplumcu gerçekçi anlayışta olan Avni Arbaş, Turgut Atalay, Selim Turan, Ferruh Başağa gibi isimlerle bir araya gelerek Yeniler Grubunun kuruluş aşamasında yer almıştır. Grubun önemli isimlerinden olan sanatçı, genellikle Anadolu kadın portrelerini ele almıştır. Sanat yaşamı boyunca çeşitli bölgelere

ait kadın portlerini ve kırsal yaşam görüntülerini kendine özgü bir anlatım dili ile resimlemiştir.

Resim 16,17, 18. Anadolu Kadınları serisi

<http://www.leblebitozu.com/anadolu-kadin-portreleriyle-taninan-nuri-iyemin-16-eseri/> 10/092020

İyem'in portrelerinde belirgin, kararlı, keskin gözler, yüzün yumuşak tonlamaları ile zıtlıklar oluşturduğu söylenebilir. anlatım gücü dikkat çeker. İri gözler sanatçının eserlerinin en belirgin özellikleridir. Kırsal kesimde yaşayan kadınının çileli hayatı, şehre göç etmiş varoşların yaşam mücadelesi, gecekonduarda günlük işlerini yapan figürler resimlerinin en belirgin konuları arasında yer alır. Kompozisyonlarını tekli figürlerin yanı sıra ikili ya da kalabalık figür grupları da yer almaktadır. Figürlerin bakışları bazen izleyici ile buluşırken bazen de her bir figür farklı yönlere bakar biçimde resimlenmiştir.

3.5. İbrahim BALABAN

1921 yılında Bursa'da doğan sanatçı gençlik yıllarında çobanlık, tarım işçiliği, taş kırma işinde çalışmış 1937 de işlediği bir suçtan dolayı cezaevine girmiş burada Nazım Hikmet'ten resim dersleri alarak sanat hayatına başlamıştır. İlk sergisini 1950 yılında açan sanatçı yapıtlarında genellikle köy yaşamından kesitleri halk efsanelerini anımsatan bir üslupla ele alır. Balaban'ın resimleri biçim ve içerik açısından incelendiğinde halk geleneğinden geldiği, bu geleneğin de çağdaş bir yorumlamayla ele alındığını söylemek mümkündür.

Resim 19. Tarlada Çalışanlar.

Resim 20. Köylü Kadın

<https://www.istanbulsanatevi.com/unlu-sanatcilarin-hayati/soyadi-b-unlu-sanatcilarin-hayati/ibrahim-balaban-hayati-ve-eserleri-1921/> 09/09/2020

Resimlerinde yer alan figürlerin giysileri, buldukları ortam, çevresinde yer alan nesnelere bir tür nakış tadında noktasal ve çizgisel dokularla bütünlük sağlamaktadır. Sanatçının eserleri Anadolu halk efsanelerini de anımsatır. Toplumsal gerçekçi bir anlayışta olan sanatçı köy yaşamı, çalışan, üreten figürler, köylünün üretim araçları en belirgin konuları arasındadır.

Resim 21. Bahar 1949. Resim 22. Ekin Biçenler. Resim 23. Hasat 1968
<https://sanatdernekleri.wordpress.com/sanat/ibrahim-balabanin-eserleri-ve-hayati/09/09/2020>

3.6.Fikret OTYAM

1926 Aksaray doğumlu olan sanatçı, sanat eğitimini Devlet güzel sanatlar akademisi, Bedri Rahmi Eyüboğlu atölyesinde almıştır. Eserleri Turgut Zaim ve Namık İsmail'in konu ve betimleme anlayışına yakın bir etkiye sahip kırsal yaşama dair izler olduğu söylenebilir. Resimlerinde çileli yolculuklar, sıradan köylü kadınları, keçiler, her an karşılaşılabilecek kırsal yaşama ait görüntüleri resimlemiştir. Resimlerindeki figürleri genellikle yöresel kıyafetler içerisinde, belirgin ve gözleri sürmeli bir biçimde betimlemiştir. Kompozisyonlarının tamamında lekesel değerler, açık koyu renkler iç içe geçmiştir. Açık tondaki fonlarda bazen kıraç toprak parçaları bazen de kar manzaraları ele alınmıştır. Kendine özgü geliştirdiği anlatım dili içtendir. Otyam'ın resimlerinde Anadolu insanlarını, hayvanlarını, bitkilerini ve mahalli unsurların tümünü görmek mümkündür.

Resim 24, 25,26. Anadolu Kadınları Serisi
<https://aydinlik.com.tr/aydinlikci-fikret-otyam-unutulmadi-215401#1> 12/092020

Otyam, yaşamı boyunca Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kalmış, kaldığı süre içerisinde gözlemler yapmıştır. Harran'ın rengârenk kıyafetleri olan kadın figürleri, Yörükler, Şahmeran, keçiler vazgeçemediği ana karakterleri oluşturmaktadır.

3.7. Nuri ABAÇ

1926 İstanbul doğumlu olan sanatçı, Devlet Güzel Sanatlar Akademisinde Leopold Levy'dan sanat eğitimini almıştır. Alan değiştirip meslek hayatını Mimar olarak sürdürmesine rağmen resimden kopmamış kendi üslup ve tarzını yaratmıştır. 1989 yılında Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneğinin kurulmasında rol oynamıştır. Masalsı resimleriyle bilinen Abaş'ın sanatsal üretimleri 1970 öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemden oluşmaktadır. 1970 öncesi sanatsal üretimlerinde mitolojik yaratıkları anımsatan korkutucu tiplmeler oluştururken, 1970 sonrasında ise daha çok Anadolu mitolojisi, kutsal kitaplarda geçen öyküler, Türk ortaoyunu ve minyatür sanatına dair izler taşıdığı ifade edilebilir.

Resim 27, 28, 29. Gemiler Serisi

http://www.turkishpaintings.com/index.php?p=37&modPainters_artistDetailID=84
13/09/2020

Sanatçının 1970 sonrası eserlerinde Karagöz tasvirlerinin günlük yaşama adapte edildiği resimler, balıkçılar, simitçiler, düğünler, çay bahçeleri gibi akla gelebilecek ayrıntıları konu olarak ele almıştır. Abaş'ın bu dönemi yaşama sevinci, eğlence, coşku dolu bir dinamizme yönelmenin yarattığı şölenli resimler dönemi olarak da ifade edilebilir.

3.8. Süleyman Saim TEKCAN

1940 Trabzon doğumlu olan sanatçı, sanat eğitimini Gazi Eğitim enstitüsünde almıştır. Genellikle at figürlerinin yer aldığı resimleriyle bilinen sanatçı, üretimlerinde Osmanlı dönemine ait eski yazılar, tuğralar, damgalar, hatların kaligrafik yapısını da kullanmaktadır. Eserlerinde hareket halindeki kıvrak ya da gururlu bir ifadeyle duran at biçimleri ile Anadolu ve Türk mitolojisine ait imgeler bir arada verilmiştir. Anadolu Uygurluk serisindeki eserlerinde, Ana Tanrıça biçimlerini, güneş kurslarını mezar taşlarındaki desenleri kullanmıştır. Resimlerinde Anadolu uygurlıklarına göndermeler

yapan sanatçı eserlerinde yazı, şekil ve motifleri bir etkisi yaratacak şekilde kullanmıştır.

Resim 30, 31, 32, 33. Atnağme Serisi serigrafı

http://www.turkishpaintings.com/index.php?p=37&l=1&modPainters_artistDetailID=214/ 17/09/2020

Bayramoğlu sanatçının 1990'dan günümüze uzanan çalışmalarıyla ilgili olarak şunları belirtmektedir. Anadolu uygarlıklarına ait simgeleri, alçak kabartma tekniğini kullanarak eserlerinde işlemiştir. Resimlerinin ana kompozisyonunu oluşturan Mezar taşlarında Osmanlıya ait yazıları, idolleri uğratarak bir arada kullanmıştır (Bayramoğlu 2013:36). Genellikle Özgün baskı teknikleriyle yoğun sanatsal üretimler yapan sanatçı heykel çalışmalarıyla da bilinmektedir.

3.9. Süleyman KARAKUL

1952 yılında Sivas'ta doğan Süleyman Karakul, 1974 de Gazi Eğitim Enstitüsü Resim Bölümünden mezun oldu. Anadolu kırsal yaşamını figüratif bir anlayışla kendine özgü bir anlatım diliyle ele alan sanatçı sanatın toplumsal yönünün işlevinin önemli olduğunu vurguladığı ifade edilebilir. Anadolu kırsalında çalışan ve üreten Anadolu insanının yaşam biçimini sinematografik bir anlayışla ele almaktadır. Çalışmalarındaki figürler bir dizi hareketsiz sahneler gibidir. Sanatçının resimleri bir öykünmeden çok kurgulanmış görüntülerden oluşur.

Resim 34, 35,36. Anadolu'da Kırsal Yaşam Serisi

https://turkishpaintings.com/index.php?p=34&l=1&modPainters_artistDetailID=327 17/09/2020

3.10. Emin GÜLER

1950 yılında Malatya’da doğana sanatçı,1975-1978 yılları arasında Gazi Eğitim Enstitüsü’nde sanat eğitimi almıştır. Güler’in resimlerini hümanist bir yaklaşım modeli ile Anadolu coğrafyasının zengin bileşenleri içinden seçerek oluşturduğu ifade edilebilir. Anadolu kırsal yaşamından görüntülerin ele alındığı resimlerinin izleyicide bir nevi minyatür tadında bir etki bırakmaktadır. Uçsuz bucaksız tarlalarda çalışan insanlar, denizde balık tutan balıkçılar, atlar, gökyüzünde ahenkle uçan kuşlar resimlerinin ana figürleri arasında yer almaktadır.

Güler “Resimlerindeki kompozisyonlarını oluştururken bir takım matematiksel dengeleri de dikkate alarak (azlık-çokluk, boşluk-doluluk) kendine özgü renk yapılanmalarını kullanan sanatçı gerçek soyut olan biçimleri bir arada kullanarak eserlerini oluşturduğunu ifade eder (Güler, 2020).

Resim 37. Denizin Bereketi. Resim 38.Hasat Zamanı. Resim 39. Atlı Kompozisyon.
<http://www.ressam.com/ressamlar/emin-guler> 17/09/2020

3.11. Murat ERKAN

1956 yılında Sivas’ta doğan sanatçı, 1985 yılında Mimar Sinan Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü’nden mezun olmuştur. Selçuklu İmparatorluğu’nun kültürel ve sanatsal birikiminden yola çıkarak yapmış olduğu resimlerde, Selçuklu mimarisi, halı, kilim, çinilerinde kullanılan motifler ve Anadolu uygarlıklarında simge haline gelmiş olan kartal, aslan, boğa gibi figürlere yer vermektedir.

Resim 40, 41, 42. Selçuklu serisi 2019

<https://www.facebook.com/Ressam-Murat-Erkan-701829966512527/18/09/2020>

Kendine özgü bir anlatım dili geliştiren sanatçı, açık ve koyu renkleri bir arada kullanarak figür ve desenleri ön plana çıkarmaktadır. Puantalist bir anlayışta olan resimlerinde genellikle merkezden başlayıp dışa doğru açılan bir kompozisyon ile karşılaşmaktadır.

3.12. Adnan TURANİ

1925 yılında İstanbul'da doğan sanatçı 1944-1948 yılları arasında Gazi Eğitim Enstitüsünden sanat eğitimi almıştır. Sanatçı, atölye hocası olan Refik Epikman'nın etkisi ile soyut anlayışın savunuculuğunu yapmıştır. Adnan 1953-1959 yılları arasında Almanya'da çeşitli üniversitelerde lisans ve uzmanlık eğitimi görmüştür. Sanatçı 1970'li yıllardan itibaren damgalar ve imler arasında bağlantı kurarak figürsüz bir sanat eğilimi göstermiştir. Eserlerinde kimi zaman leke ve çizgiler figür izlenimi gösterse de, fırça vuruşları ve boya kazımalarıyla kaligrafik öğeleri sıklıkla kullanmıştır.

Resim 43, 44.

<https://www.oocities.org/fikretweb/tresim.htm/> 12/09/2020

Turani'nin resimlerini kapalı kompozisyonlar oluşturmaktadır. Bu yönüyle modern resmin öncüsü olan Paul Klee'nin bir dönemini kapsayan resim-yazı çeşitlemelerini anımsattığı söylenebilir. Piktogramları anımsatan simgesel işaretler kaligrafik özellikler taşır. Eserlerinde bazen merkezden dışa doğru devam eden bir kurgulama ile karşılaşılırken, bazen de çizgiler veya lekeler kompozisyonun her tarafına eşit bir şekilde dağılmış olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.13. Abidin ELDEROĞLU

1901 yılında Denizli'de doğan sanatçı, 1930'da Paris'e sanat eğitimini almak için gitmiştir. 1932 ve 42 yılları arasında büyük boyutlu peyzaj ve natürlük çalışmaları üretmiştir. 1950'lerden itibaren eski yazılardan esinlenerek kaligrafik etkiye çalışmalar yapmaya başlamıştır. Hareketli ve kavisli kaligrafik yazılar dolu- boş biçimler, kontrast renkler bu dönem üretimlerinin en belirgin özelliklerini taşımaktadır. Renk lekelerinin egemen olduğu soyutlamalarla başlayan resimleri eski Türk yazısından etkilenmeye başlamasıyla non figüratif soyut çizgide devam etmiştir.

Resim 45, 46. Soyut Kompozisyonlar

<https://tr.pinterest.com/pin/659425570415863009/> 13/09/2020

Eserlerinde geleneksel Hat sanatının kaligrafik öğelerini, harflerin okunurluğunu bozmadan tuval yüzeyine taşıyan sanatçı, Kaligrafinin imkânlarından yararlanarak çalışmalarına özgün, hareketli bir görünüm kazandırmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren eski yazının plastik değerlerinden yararlanarak lirik, soyut biçimlerin yer aldığı bir dil geliştirmiştir.

3.14. Adnan ÇOKER

1927 İstanbul doğumlu olan sanatçı, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde sanat eğitimi almıştır. 1956-1965 yılları arasında Fransa, Avusturya, İtalya ve İsviçre gibi ülkelerde çeşitli sanat atölyelerinde mesleki eğitimiyle ilgili araştırma ve incelemeler yapmıştır. Türk resim sanatında soyut sanatın öncülerinden biri olan sanatçı, resimlerinde her ne kadar Batı resim sanatındaki yöntemleri uygulasa da konu olarak Selçuklu ve Osmanlı mimari yapılarından yola çıkmış, geometrik biçim düzenlemeleri ve renk

derecelenmelerini kullanarak soyutlamalar yapmıştır. Ersoy'a göre; sanatçının 1965 sonrası eserleri soyut anlatımlardan ziyade Selçuklu ve Osmanlı mimarisinin bazı öğelerini yansıtmaktadır. Mimari elemanları biçimsel şemalara dönüştürerek somut görünümlere kavuşturmuştur (Akt. Ağyürek,2011:53 Ersoy:40)

Resim 47, 48, 49. Elek baskı,1993

<https://imoga.org/collections/adnan-coker/products/copy-of-adnan-coker-03>
16/09/2020

Çoker'in sanatsal üretimleri iki dönemde incelenebilir. 1970 öncesi tamamen soyut kavramlara dayanırken sonraki dönemde ise Geleneksel Türk mimarisinden oluşmaktadır. Osmanlı ve Selçuklu mimarisinin sivri kemerli kapı, pencere ve kubbeleri eserlerinin ana şablonlarını oluşturur. Sanatçının çalışmalarını oluştururken geleneksel öz kültürümüzden seçtiği öğelerden yola çıkarak özgün yapıtlar ürettiği bilinmektedir. Kontrüktüvist anlayışta olan bu eserlerin en belirgin özelliği Pembe, mor, mavi, beyaz gibi renklerle sadeleşme ilkesinden hareket eden ışık ve mutlak, tarafsız, edilgen etkisi olan Siyah rengin uyumu olarak özetlenebilir.

3.15. Erol AKYAVAŞ

1932'de İstanbul'da doğan sanatçı, mimarlık eğitimi almasına rağmen resim sanatına olan ilgisinden dolayı 1948-1952 yılları arasında Devlet Güzel Sanatlar Akademi'sinde misafir öğrenci olarak sanat dersleri aldı. Klasik boyama malzemelerinin yanı sıra farklı teknikleri de kullanan sanatçı farklı dönem ve coğrafyalara ait imgeleri eserlerinde kullanmıştır. Çalışmalarında Avrupa resminin teknik yeniliklerini doğu kültür ile sentezleyerek özgün bir ifade dili oluşturmuştur.

Resim 50. Vav Serisi

Resim 51. Kербela, İpek Baskı.

<http://www.harftamircisi.com/anadolunun-van-goghu-erol-akyavas.html> 16/09/2020

Sanatçının doğuya ait imgeleri çağdaş yorumlamalarla bir araya getirmesi bir Türk resmine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Resimlerinde İslami kökenli yazı, biçim ve süsleme motiflerini görmek mümkündür. Akyavaş'ın sanatsal üretimlerinde eşine az rastlanır bir ifade dili kullandığı söylenebilir.

3.16. Hüsamettin KOÇAN

1946 Bayburt doğumlu olan sanatçı Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda sanat eğitimi almıştır. Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi'nde uzun yıllar akademisyenlik yaptı. Sanatsal üretimlerinin ilk dönemlerinde insan bedeninin anatomik öğelerini, ışık etkileriyle soyutlamıştır. Daha sonraki süreçte yapmış olduğu eserlerinde Anadolu kültürünü ve Anadolu tarihini bir bütün olarak işleyerek yansıtmıştır. Non figüratif anlayıştaki çalışmalarının çıkış noktasını Anadolu'daki üç temel unsur oluşturmaktadır. İslam, Orta Asya ve Anadolu kültürleri çalışmalarının ana kaynaklarını oluşturur. Sanatçı yapmış olduğu son dönem çalışmalarıyla bu coğrafyada kurulmuş olan medeniyetlerin geleneğine, geleneğin simgelerine göndermede bulunduğu ifade edilebilir. Bu üç unsuru bir bütünlük içerisinde ele alan sanatçı birer fasikül olacak şekilde seriler olarak işlemiştir. Ağyürek Fasikül serisi ile ilgili şunları belirtmektedir.

1. Fasikülde cumhuriyet döneminden paleolitik döneme inerek birer katman oluşturacak biçimde işlemiştir
2. Fasikülde Osmanlı merkezîliğinin göstergesi olan kavukları taşıdıkları anlamlarıyla işlemiştir.
3. Fasikülde Selçuklulara ait imgeleri işlemiştir. (akt. Ağyürek 2011:60, Koçan 1995).

Resim 52, 53. Fasikül Serisi.

https://v3.arkitera.com/sanat_15717_husamettin-kocandan-ucleme-tuz-tadi.html15/09/2020

Tuz Tadı isimli sergisindeki resimlerinde insan bedenini bir gölge olarak kullanış içerisinde anadolu kültüründen imgeleri yerleştirmiştir. Koçan'ın çalışmalarında simgeler, motifler, renk lekeleri, benekler birer doku oluşturmaktadır. Kullanmış olduğu her leke, çizgi, nokta, renk parçacığı sanatçının doğa, tarih ve geleneklerle olan bağıını temsil eder.

3.17. Rauf TUNCER

1955 Rize doğumlu olan sanatçı, 1979 yılında Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesinde lisans eğitimini tamamlamıştır. Eserlerinde Türk uygarlıklarına ait yazı, damga, motif ve figürleri soyut temeller üzerine kurgulayarak kullanmıştır. Çalışmalarında Orhun Alfabelerinden, Pazırık halısı motiflerine, Selçuklu süslemelerinden kutsal kabul edilen mitik figürlere pek çok unsur yer almaktadır. Tuncer için bu simge ve biçimler birer sanat eseri olmaktan öte sosyo-kültürel hayatın tarihi belgeleri olarak karşımıza çıkar. Çalışmaları Özgün baskı tekniği gibi görünse de yağlı boya ve akrilik boyanın tekniklerinin tüm imkânlarını kullanır.

Resim 58, 59, 60. Tin Serisi.

<https://tr.pinterest.com/hossada46/rauf-tuncer-tablolar%C4%B1/> 17/09/2020

Eserleriyle eski dönemlerden günümüze kadar gelen Türk uygarlıklarının inanç, kültür ve sanatsal verilerine duyarlılık gösteren Rauf Tuncer, geleneksele ait tüm öğeleri bir arada sunmaktadır. Çizgi, renk, leke, nokta, şekil gibi görsel sanatların tüm biçimlendirme elemanlarından yararlandığı söylenebilir. çeşitli şablonlar biçiminde olan ele aldığı motifler bir tür yazıt niteliği taşır.

3.19. Mehmet YÜCEL

Sanatta geleneksel konuların ele alınması her zaman ilgimi çekmiştir. İster bu coğrafyadan ister farklı bir coğrafyadan olsun yöresel yaşam biçimi, inanç ve kültürel motiflerin sanat eseri üretiminde ele alınmasının hem kültür-sanat açısından hem de geçmişle gelecek arasında bir bağ oluşturduğu söylenebilir. Yaşadığımız coğrafya tarihi geçmişi, kültürel çeşitliliği sanat eseri üretimi açısından zengin kaynaklara sahiptir. Anadolu ve Mezopotamya birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve geçmişten günümüze tarihi, mimari, kültürel izler ulaştırmıştır. Geçmiş ve gelecek arasında bir bağ kurabilmek için geleneksel konuların sanat eserinde ele alınmasının önemli olduğu ifade edilebilir.

1978 yılında Şanlıurfa'da doğdum. Çocuklukta içimde var olan sanat sevgisi ile 1997-2001 yılları arasında Gazi Üniversitesi, Resim İş Eğitiminde sanat eğitimi aldım. Sanatsal üretimimde yaşadığım coğrafyanın zengin kültürel ve tarihsel zenginliğinden esinlenerek, Anadolu halı, kilim motifleri, Anadolu inanç kültüründe önemli bir yere sahip olan hayat ağacı, dilek ağacı, nazar boncuğu gibi sembollerin yanı sıra Anadolu müziğinde önemli bir yere sahip olan ozanların yaşamlarından kesitleri ele almaktayım. Resimlerimi dikey ve yatay kompozisyon üzerine kurgulayarak, parça bütün ilişkisi içerisinde oluşturmaktayım. Kırkyama'da (Peçwork) kullanılan kumaş parçalarından esinlenerek, her parçada coğrafyamıza ait motifleri renk, leke bütünlüğü içerisinde yansıtmaktayım.

Resim 61. Dilek ağacı, 2013. Resim 62. Abdal, 2014. Resim 63. Anadolu'da Aşk Başkadır 2018

Anadolu'da inanç sembolleri arasında yer alan “Üzerlik” , ”Dilek Ağacı”, “Nazar Boncuğu”, uygarlıkların sembolü olan ve dövmelede sıklıkla karşılaşılan “Güneş”, kilimlerde karşımıza çıkan “akrep, ceylan, keçi”, mitolojik bir karakter olan “Şahmeran” vb. vazgeçilmez motiflerim arasında

yer almaktadır. Anadolu müziğinde önemli bir yeri olan ozanların atışmaları, yaşam bakış açıları ve umursamayışları da vazgeçilmez konularım arasındadır.

4.Sonuç

Elde edilen bulgular ışığında, Ulusal Türk resmi yaratma arayışı sorunsalının 1940'lerden itibaren başladığı anlaşılmaktadır. Bu arayış sürecinin D Grubu sanatçılarının çabası ve Anadolu gezilerinin başlamasıyla hız kazandığı, 1950'lerden sonra kurulan Toplumsal Gerçekçilik, Onlar grubu gibi sanat gruplarıyla birlikte birçok sanatçı tarafından geleneksel konuların ele alınmaya çalışıldığı ifade edilebilir. Çağdaş Türk Resminde geleneksel konuların ele alınma sebepleri incelendiğinde; Sanat eğitimi almak amacıyla Avrupa'ya giden Türk ressamların batılı modern sanat öncülerinin resimlerinde doğu kültürü ve motifleri ile karşılaşmalarının geleneksel konulara yönelmede önemli bir etkisi olduğu ifade edilebilir. Batı resminde yer alan yerel motiflerin etkisiyle Türk resminde kendine ait olanı yansıtmaya gayesi, ulusçu bir resim anlayışının geliştirilmesi çabalarını doğurmuştur. Bu amaçla Türk ressamların Çağdaş Batı Resminin yenilikleriyle birlikte geleneksel sanat anlayışına yöneldikleri Anadolu'da var olan kültürel ve tarihsel kaynaklardan yararlanarak yenilikçi bir biçimde faydalandıkları söylenebilir. Sanatçılarımızın geleneksel konuları ele almalarının nedenlerinden birisi geçmişimize ait kaynakların sonraki kuşaklara doğru bir biçimde aktarma gayesi olduğu düşünülebilir. Bir diğer neden de anlatıları özgün bir ifade dili oluşturarak eserlerinin kalıcı olma gayesi olduğu ifade edilebilir.

1950 sonrası sanatçıların üzerinde yoğun olarak düşündüğü meselelerden birisi kültür-tarih ve zaman olgusudur. Günümüze kadar süren bu düşünce içerisinde kimi sanatçılar resimlerinde hat ve minyatür gibi geleneksel Türk sanatlarından aldığı esinlerle yola çıkarken, kimi sanatçılar da yerel yaşantıyı tuvallerine aktarmışlardır. Sanatçıların eserlerini oluştururken geleneksel boyama malzemeleri yanında, özgün baskı tekniğinden de yararlandıkları görülmektedir. Yanı sıra sanat eseri üretiminde atık malzeme kullanılarak da geleneksel konuların ele alınmıştır. Kimi sanatçılar figüratif anlayışta eserler verirken kimi sanatçılar da kültür ve tarih açısından, önemli bir yeri olan eski yazı, Kaligrafi, Minyatür, Türk imgeleri ve mimarisinden yola çıkarak soyutlayıcı nitelikte eserler vermişlerdir. Yanı sıra Geleneksel konuları ele alan çağdaş Türk ressamlarının eserlerinde Kübizm, Sembolizm, Soyut Sanat, Sürrealizm, Konstrüktivizm gibi çeşitli modern sanat akımları ile karşılaşmaktadır. Geleneksel konuları ele alan sanatçıların ortak yanlarının tarihin alacalı dönemlerinden günümüze intikal eden çeşitli simge, motif ve işaretlere yeni anlamlar ve plastik değerler kazandırmak olduğu düşünülebilir.

Ulaşılan bu bulgular 1950 sonrasında günümüze kadar Türk ressamlarının Batı resim sanatındaki gelişmeleri takip etmelerinin yanı sıra gelenekten de kopmadıklarını göstermektedir. Bu durum özünde ulusçu bir resim anlayışını yakalama çabası olarak düşünülebilir. Bu düşüncenin bir kültür ve sanat hadisesi olarak değerlendirilmesi ve gelecek nesillere aktarılması her

sanatçının manevi görevi olmalıdır. Geleneksel konuların ulusal kimlik sorunu içerisinde ele alınması toplumsal- kültürel belleğin çağdaş bir üslupla aktarımı olarak da düşünülebilir.

Kaynakça

- Ağyürek G. (2011). Geleneksel Türk Resim Sanatının Günümüzdeki Söylemi, Yüksek Lisans Tezi.
- Arıcı B. (2006). Resim Sanatında Geleneksel Temaların Etkisi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 Güz Dönemi.
- Bayramoğlu M. (2013). 20. Yüzyıl Türk Resim Sanatında Geleneksel Türk Sanat Örneklerinin Etkisi. Kalemişi Dergisi, Cilt:1-Sayı: 2.
- Ersoy A. (1998). Günümüz Türk Resim Sanatı (1950'den 2000'e), Bilim Sanat Galerisi, Sayı: 10, İstanbul.
- <http://www.leblebitozu.com/anadolu-kadin-portreleriyle-taninan-nuri-iyemin-16-eseri/10/09/2020>
- <http://www.leblebitozu.com/turgut-zaimin-eserleri-ve-hayati/08/09/2020>
- http://www.turkishpaintings.com/index.php?p=37&modPainters_artistDetailID=84/13/09/2020
- <https://fikretotyam.com/biyografi12/09/2020>
- <https://imoga.org/collections/adnan-coker/products/copy-of-adnan-coker-03/16/09/2020>
- <https://tr.pinterest.com/hossada46/rauf-tuncer-tablolar%C4%B1/17/09/2020>
- https://v3.arkitera.com/sanat_15717_husamettin-kocandan-ucleme-tuz-tadi.html15/09/2020
- https://v3.arkitera.com/sanat_15717_husamettin-kocandan-ucleme-tuz-tadi.html/15/09/2020
- <https://www.facebook.com/Ressam-Murat-Erkan-701829966512527/18/09/2020>
- https://www.istanbulmodern.org/tr/sergiler/gecmis-sergiler/erol-akyavas-retrospektif_1169.html16/09/2020
- <https://www.istanbulsanatevi.com/turk-ressamlar/devrim-erbil-hayati-ve-eserleri-1937/17/09/2020>
- <https://www.istanbulsanatevi.com/unlu-sanatcilarin-hayati/soyadi-b-unlu-sanatcilarin-hayati/ibrahim-balaban-hayati-ve-eserleri-1921/09/09/2020>
- <https://www.oocities.org/fikretweb/tresim.htm12/09/2020>
- <https://www.salakfilozof.com/bedri-rahmi-eyuboglu-2/09/09/2020>
- <https://www.turel-art.com/urun/bedri-rahmi-eyuboglu-ozan-tablo/09/09/2020>
- Uz A. (2012). Tuvalet Yansıyan Anadolu Kültürü. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt:1-Sayı:1,66-73.

BÖLÜM 7

DÖVME SANATINA KÜLTÜREL BAKIŞ¹

Dr. Şeyda AKARSU²

---

¹ Yazarın, Doç.Dr. Celalettin R.Çelebi'nin danışmanlığını yaptığı "Türkiye'de Vücut Dövmesi (Tattoo) Sanatı ve Uygulamalarının Mevcut Durumunun Belirlenmesi" isimli doktora tezinden Türetilmiştir.

² sheydaem@gmail.com orcid ID: 0000-0003-2015-5213

GİRİŞ

Dövme insan ruhunun, düşüncesinin tene yansımadır. Tarih boyunca her kültür ve inançta varlığını sürdüren dövme, günümüzde altın çağını yaşamaktadır. Geçmişte bazı kültürlerde (Hun Türkleri) asil ve kahraman kişilerin dövme yaptırıldıkları, bazılarında ise (Roma) tam tersi olarak, suçluları tanımlamak için işaret olarak kullanılmıştır. Osmanlılarda ise, gemiciler ve yeniçeriler tarafından yaygın olarak kullanılmıştır. Dövme, Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğu bölgesindeki dak adıyla, bedenın süslenmesinden öte kötülüklerden korunmak, şans ve bereket için yapılmaktaydı.

Günümüzde dövme sanatı ve sanatçıları, insanların kendilerini ifade etme biçimine yardım etmektedir. Geçmişte çok fazla kabul görmeyen dövme, günümüzde dövme yaptıranların ve yapanların demografik özellikleri doğrultusunda daha olumlu bakış açısı kazanmaktadır. Her ne kadar dövme giderek popüler hale gelse de hala dövme yaptıran kişiler olumsuz tepkilerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Özellikle bu grubun iş görüşmelerinde başarısız oldukları görülmektedir ve asıl vasıfları değerlendirilmemektedir.

Dövme sanatı olarak batılı ülkelerde daha çok benimsenmektedir. Bunun nedeni dövmenin batıda Türkiye'ye göre çok daha eski tarihlerde başlaması ve bugüne kadar toplumsal gelişim süreciyle birlikte sağlıklı bir gelişim göstermesidir. Türkiye'de dövmenin bir meslek olarak yaklaşık yirmi yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. Dolayısıyla toplum tarafından kabul görmesi, meslek olarak vasıflandırılması, uygun şartların sağlanması, alanda uzman kişilerin yetiştirilmesi, yasal mevzuatların oluşturulması için araştırmaların yapılması ve zaman ayrılması gerekmektedir. Bu şartların yerine getirilmesi durumunda dövme sanatı toplum tarafından gereken saygıyı kazanacaktır. Dövmenin tüm dünya toplumlarında olduğu gibi Türkiye'de de giderek popüler hale gelmesi ise bu sürecin başlangıcının göstergesidir.

Dövme tüm kültürlerde gitgide yaygınlaşmaktadır. Bu popüleriteye karşın hala bazı camia ve akademisyenler tarafından atipik, izole ve risk alma davranışı olarak görülmektedir. Mantıksız ve doğrularla bağdaşmayan bir davranış biçimi olarak algılanmaktadır. Ancak tüm dünyada dövmenin popülerliğinin artması zamanla bu konuya olan bakış açısını değiştirmektedir. Bu bağlamda bu konunun daha detaylı olarak araştırılması ihtiyacını gündeme getirmiştir.

Dövme; kökeni tarihin derinliklerinde saklı, korkular, beğeniler, inançlar, gelenekler gibi son derece masum gereksinimlerden yola çıkılarak yapılan bir uygulamadır. Başlangıçta sözsüz iletişim aracı olan dövme, gelişmelere paralel olarak, zamanla süslenme ve moda ile yaygınlaşmıştır.

Tarihi çok eskilere dayanan ve günümüzde her geçen gün artarak yapılan dövme uygulamalarının, basit bir uygulama olmadığı gerçeği ortaya çıkmıştır.

1. Sanat ve Vücut

Sanat, el alışkanlığı ile yapılan iş, yaratılan eser, yaratmak anlamına gelmekle beraber sanat, insan ruhuna, düşüncelerine ve dinleyende derin bir zevk ve hayranlık uyandıran bir çaba ve yaratıcılığın ifadesidir. Sanatkâr, usta veya artist, bir sanatı yapmak için gerekli bilgi ve beceriye sahip olan kimsedir (Serin, 2012).

Medenî seviyesi yüksek toplumlarda sanat, asil bir duygu olarak insanları ruhen besler ve yüceltir. Sanattan anlamak ve zevk almak, fertlerin sahip olduğu din ve sanat terbiyesine, kültürüne bağlıdır. İnsan, güzellikleri duyabilen bir varlık olarak yaratılmıştır. İlk insanın maddeye hükmetmeye başladığı andan itibaren, ruhunda tohum halinde bulunan güzellik duygusu da uyanmıştır. Hayatını devam ettirmek, bazı temel ihtiyaçlarını gidermek için tabiatı düzelter, değiştiren; toprağı, taşı, ağacı işleyen insan, biçimlendirdiği eşyadan zevk almış, bu estetik zevkini tekrarlayarak geliştirmiştir. Sanatın doğuşunda ve tarih boyunca serpilip gelişmesinde insanın yaratılışında var olan bu estetik zevkle beraber inançların da önemli rol oynadığı kabul edilmiştir (Serin, 2012).

İlk sanatçılar resim çalışmak için sadece mağara duvarlarını değil, kendi vücutlarını da kullanmışlardır. Bu sanatı kaza sonucu dövme sanatını öğrenmiş oldukları düşünülmektedir. Vücudun yaralanması ve kir ile ovulması, yaranın iyileşmesi sonucunda kalıcı bir iz bırakmıştır.

Bir ürünün sanat, üretim aşamasının sanatsal ve yapan kişinin sanatçı olarak adlandırılması ihtimalini arttıran ya da azaltan faktörleri ele alındığında, dövmenin geleneksel sanat dünyasında bir sanat biçimi olup olmadığı tartışma konusudur. Dövme bu anlamda çok ilginç bir yere sahiptir, çünkü sanatsal meşruiyet kazanmış zanaatsal aktivitelerin ya da halk ürünlerinin aksine, dövme, sanat camiasına girebilmek için, öncelikle kötü çağrışımlarından arındırılmalıdır (Sanders ve Vails, 2008).

Dövme ayrıca kendine has bir üretim sistemine ve geleneksel olmayan materyallere (kişinin derisine pigment yerleştirebilmek için kullanılan iğneler gibi) sahiptir. Kişinin acı çekmesi, kan kaybetmesi ve bunun sonucu olarak vücutlarının geri döndürülemez bir biçimde değiştirilmesi sanat kurallarına kesinlikle aykırıdır.

Bu istenmeyen durum dövmenin sanatsal olarak nitelendirilebilmesi ihtimalini büyük ölçüde azaltmaktadır. Ayrıca dövmenin sergilenememesi, yeniden satılamaması ve uygulama aşamasında çekilen fiziksel acılar, sanat dünyasının kurallarına uygun değildir. Fakat benzer sıkıntılardan muzdarip bazı uygulamalar, sanat olarak kabul görmüştür (Bale gibi üstün gayret gerektiren sanat dalları da büyük ölçüde acı verir).

Kavramsal sanatın kurumsal kabulünün kısa, fakat çalkantılı tarihi diğer önemli bir örnektir. Dövme gibi kavramsal sanat insan eliyle yapılmış olma

kuralını çiğnedi ve bunun sonucunda doğrudan elde edilebilmesi ya da sanatsal ürün olarak satılabilmesi imkânsız olan ürünlerle sonuçlandı. Ticari bir alternatif olarak, sanatçının fikirleri ve bu fikirlerin uygulamaya geçirilişini anlatan belgeseller çekilip koleksiyonculara satılmıştır. Sonuç olarak dövme kısmen pahalı ve yaratıcı bir hizmet olsa da dövme sanatı doğrudan yatırım değerlerinden yoksundur (Sanders ve Vails 2008).

Battcock'a göre düşünce sanatı ürünleri, sıklıkla nesne olarak var olmazlar. Aksine, fikir olarak kalırlar; çoğunlukla var olan şey, o fikri anlatan bir çeşit belgeseldir. Başlangıçta, bu yeni sanat hareketi sanatın geleneksel ticari kurallarını ihlal ediyormuş gibi gözükmuştür. Aslında, bu kavramsal eserlerin niteliğini, satın alındığını ya da satıldığını, anlamak zordu. Bu eserler koleksiyon yapmak için biriktirilemezler (Battcock, 1973).

Geleneksel sanatın müşteri beklentilerini kesin bir şekilde ret eden özelliklerine rağmen, Kavramsal Sanat kısıtlı da olsa güzel sanatlar alanında kabul görmüştür. Fikir Sanatının kurumsallaştırılması, büyük ölçüde, bu sanatın önemli sanatçılarının sanatsal ünü sayesinde olmuştur. Geleneksel olmayan, biriktirilemeyen, nesneleştirilemeyen eserler yaratsalar da, bu sanatçıların sanat adına yaptıkları şeyler “sanat” olarak adlandırılmış ve sanat dünyasında – büyük ölçüde karmaşaya yol açsa da- sanat eseri olarak kabul edilmişlerdir (Rosenberg, 1972, Battcock, 1973).

Dövmenin uygulandığı yerden orijinal hali ile ayırmak imkânsızdır. Bunun dışında dövmecilik sanatsal olabilmenin diğer şartlarını taşımaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, sanatın ele alındığı geleneksel ortamlarda eserin sunumu ve satın alınması kurumsal tanımlama için baş faktörlerdendir.

1970'lerin ortalarından bu yana, dövmenin sıklıkla artan bir uygulama olduğu görülmektedir. Dövmenin, galeri ve müzelerde sunumu bazen sanatın “insan eti” üzerindeki canlı sunumunu içerse de, bu gösteriler genelde örnek eserlerin fotoğraf sunumlarından, model kalıpları gibi ilgili nesnelere v.b. faydalanırlar (Sanders ve Vails 2008).

Dövmenin müze ve galerilerde sunumuna ek olarak, dövmecilik git gide akademik tartışmaların da odak noktası haline gelmektedir. 1983'te California Üniversitesi (UCLA) Kültürel Tarih Müzesi ve Sanat bölümünün katkılarıyla gerçekleştirilen “Vücut Sanatı” adlı sempozyum dövmenin akademik ortamda tartışıldığının ilk örneğidir. Bu sempozyuma, antropologlar, sanat tarihçileri, dermatologlar, sosyologlar gibi akademik geçmişli olan insanlar dövme ve diğer alternatif vücut değiştirme / süsleme teknikleri üzerinde yaptıkları çalışmalarını sunmak için bir araya gelmişlerdir (Rubin,1988).

Günümüz dövme müşterilerinin değişen sosyal statüsü üzerindeki odaklanma, abartılı ve sıklıkla üzerinde çok düşünülmeden oluşturulmuş promosyonel bir aktivite olmasına rağmen, yaklaşık 20 yıldır hızlanan genel bir modayı yansıtmaktadır. Dövme ve dövme yaptırmadaki ilgi yayılımı sosyal sınıflar arasında büyük farklılık göstermiştir (Sanders ve Vails 2008).

Dimaggio'a göre dövmenin yayılma sürecinin devam etmesi, hız kazanması ve daha fazla dikkat çekmesi durumunda, sanatsal değer kazanması ihtimali yüksek görünüyor. Dahası, ünlü dövmeçiler geleneksel sanat dünyasında yerini bulup zenginleşmiş stilleri bir araya getirerek yeni yaratıcı stiller bulmaya devam ettikçe sanat camiasının dövmeğe karşı olan bakış açısı da değişecektir (Dimaggio, 1987).

Klofas ve Cutshall'a göre bir sanat olarak grafitinin yakın geçmişi, dövmeyle çok yakından alakalı bir örnek oluşturmaktadır. 1970'li yıllarda grafiti sanat dünyasına güzel sanatların bir dalı olarak küçük bir adım atmıştır. Aynı dövme gibi, grafiti de sıra dışı ve değer verilmeyen sosyal gruplarla bağdaştırılmıştır. Dahası, grafitinin, dövme gibi, haklarını kaybetmişlerin bir işareti olarak kişinin kendi alanının sınırlarını çizmesi, bir gruba bağlılığını göstermesi, kişisel kimliğini bulması ve sosyal kurumlar tarafından uygulanan baskıya boyun eğmemesi vb. gibi işlevleri vardır (Aktaran: Sanders ve Vails 2008). Castleman'a göre çoğunlukla, hoş görülme akademisyenler sayesinde, New York'taki grafiti "yazar"ları değişik organizasyonlar kurmak için bir araya getirilmiştir. United Graffiti Artists (UGA) ya da The Nation of Graffiti Artists (NOGA) bu organizasyonlara örnek olarak verilebilir. Sonrasında, bu akademik bağlantılı sponsorlar, kurdukları kuruluşları grafiti yapanları sokaklardan alıp akademik, pazarlamaya ve sergilemeye yönelik işler yapmaya teşvik etmişlerdir (Aktaran: Sanders ve Vails 2008).

1970'lerin sonlarına doğru Küratör Rolando Castellon, San Francisco Museum of Modern Art'ta, "The Aesthetics of Graffiti" adını verdiği bir sergi açmıştır. Gösteri hem tanınmış sanatçıların grafitiden esinlenerek yaptıkları çalışmaları hem de gerçek grafitinin sanatsal fotoğraflarını içeriyordu. Sergi için yaptığı açılış konuşmasında, Castellon, değer verilmeyen kültürel üretim şekillerinin, kültürel emperyalizm yoluyla özgürlüğünün sınırlandırıldığına, gözden geçirildiğine ve sonrasında sanata dönüştürüldüğüne dikkat çekmiştir (Aktaran: Sanders ve Vail, 2008).

Günümüz dövmeçiliğinin gösterdiği teknik becerileri, organize tanıtımı, estetik çekiciliği ve git gide artan akademik ve eleştirel ilgiyle, grafitinin elde ettiği başarıyı elde edeceğini söylemek mantıklı olacaktır.

1.1.Vücut Değişiklikleri ve Sanat

İnsanların vücutlarını değiştiren, yenilikçi ve yaratıcı yöntemleri takip etme istekleri artmaktadır. İnsanların tamamının/ büyük bir çoğunluğunun saç kesiminden, göğüs büyümeye kadar vücut değiştirme (modifikasyon) uygulamaları sıklıkla yapıldığı bir çağda yaşamaktayız. Vücut değiştirme ürünleri ya da hizmetleri günümüzde çok fazla talep görmektedir. Gıda mağazaları, kuaförler, diyet merkezleri, jimnastik salonları, moda bayileri, lazer veya göz bakım salonları, sağlık kaplıcaları fiziksel görüntünü değiştiren ve hayatı daha iyi yapacak ürünleri sunmaktadırlar. 1980'lerin sonlarından beri,

sosyologlar insanların kasti şekilde vücutlarını değiştirmelerinin sıklığı ve çabukluğuyla ilgilenmeye başlamışlardır (Atkinson, 2003).

Günümüzde insanlar saçlarını kesme, boyama ve vücutlarına dövme, değerli taş ya da metallerle süsleyerek bir nevi vücut değişimini gerçekleştirirler. Bazen bununla yetinmeyip cerrahi müdahalelerle modern rötuşlar olarak vücut coğrafyasını bile değiştirirler (Barker, Dj ve Barker, Mj.2003).

Yeni milenyumda fark edilir bir şekilde görülen moda, dövmedir. Bazı çalışmalar kuzey Amerika'nın yüzde 15-20 sinin dövme olduğunu belirtmektedir (Atkinson ve Young, 2001). Dövme yaptırmak neredeyse sosyal bel altılıkla ilişkilendirilmesine rağmen, var olan araştırmalar günümüzde yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, (eğitim, gelir, mesleki saygınlık) etnik köken, dini ilişki ve cinsel yönelim açısından nasıl geniş kapsamlı olduğunu göstermektedir. Dövme, insanların kitlesel akımları (hem sanatçılar hem de onların hayranları) ve dövmenin kültürel anlayışındaki modern geçiş sayesinde, Kuzey Amerika'da plansız bir değişimi yaşamaktadır (Atkinson, 2003).

Shover günümüz reklam dünyası, kişilerin görüşlerini sergileyebilecekleri, sosyal bağlantılarını gösterebilecekleri imkânlar sunmakta olduğunu düşünmektedir. Kıyafetler, mücevherler, saç stili ve bunun gibi diğer pek çok şey kişilerin estetik zevkini yansıtmak için kullanılmaktadır. Bunlar kendini ifade etmenin çok daha güvenli ve geçici yollarıdır. Bazıları için bu geleneksel yöntemler yeterli olmamaktadır. Bu gibi durumlarda, sembolik olarak daha güçlü ve etkili yollar seçmiş kişilere benzemek isteyenler, kültürel bir ürün olarak dövme tercih etmektedirler (Aktaran: Sanders ve Vail, 2008). Böylelikle, bu kişiler güven ve aidiyet sorunlarını gidermek için dövme yaptırarak, gönüllü bir şekilde sosyal kimliklerini şekillendirilip, kendi tanımlamalarını zenginleştirmektedirler. Dövmenin hem birleştiren hem de bireyselleştiren özelliğine kapılan kişiler rahatsız edici sonuçlarına rağmen, vücutlarını, kendileriyle özdeşleşen sembollerle geri dönülemeyecek biçimde işaretlemeyi tercih etmektedirler (Sanders ve Vail, 2008).

Betimsel sosyolojinin prensipleri çağdaş dövme uygulamalarının analizini yapılandırmak için kusursuz kuramsal bir çerçeve sunarken, diğer sosyolojik teoriler vücut değişiklikleri hakkındaki anahtar kavramsal fikirler için kullanılabilir. Her biri, vücut değişikliklerinin sosyal açıdan nasıl anlamlı olduğu hakkında ve neden bireylerin belirli vücut değiştirme alışkanlıkları geliştirdikleri hakkında bir şeyler sunar (Atkinson, 2003).

Turner "Vücut ve Toplum" adlı kitabında, sosyolojide bedenselliğe olan ilginin canlanmasına yardım etmiştir. Turner'in liderliğiyle sosyal teorisyenler vücudun nasıl yapılandığı, değiştirildiği ve insanlar tarafından nasıl anlaşıldığıyla ilgili daha fazla bilgiye sahip olmuşlardır. Bedensellik ile ilgili sosyal endişenin çok katmanlı olmasına rağmen, teoride vücuda dönüş ve araştırmalar iki ana yönde gitmektedir:

İlk olarak, vücut değişiklikleri hakkındaki çağdaş çalışmalar birçok yeni filizlenen yaygın teorilerden ve bunların egemenliğinden ilham alınarak ortaya çıkmıştır. Yazarlar vücut üzerine yapılan araştırmalardaki büyümeye vurgu yapan etiyoloji hakkında tartışabilirlerken, feminist teoriler, post yapısalcılık, fenomen bilim ve drama sanatı kalıcı etkilerdir. Araştırmanın farklı odaklarını vurgulayarak ve vücudun farklı yorumlarını sunarak, bu kurumsal bakış açıları, vücudu bir “*text of culture*” olarak çalışmanın bir zorunluluk olduğunu savunur. Yani, birinin vücut şekli, ölçütü, görünüşü, hareketi ve deneyim etkisi başka bir kültürde başkalarıyla etkileşim olduğunda nasıl etkilendiğidir.

İkinci olarak, vücut kavramına artan sosyolojik ilgidir. Bireyler daha esnek ve aynı zamanda vücutlarının nasıl kişisel sembol olarak kullanılabileceği hakkında emin değillerdir (Turner,1984).

Bu fikre ek olarak, Maguire (1999) kültürler arası değişim gerçeği, küreselleşmede kültürler arasındaki sınırların aşınmasını sağladığını söylemiştir. Bunun sonucu olarak, batı kültürlerindeki vücut anlayışı ve kullanımını günümüzde sorgulanarak vücut hakkındaki belirsizlikler artırmaktadır. Buna benzer olarak, Beck (1991) yüksek modern çağın karakteristik risk altında olan bir çağ olduğunu iddia etmiştir. Bu çağda bireyler, vücut kontrolü, bakımı ve savunması için titizlik gerektiren biyolojik (AIDS, kirlilik) ve sosyal (ayrım, açlık, cinayet) riskler hakkında iki kat daha bilinçlidirler. Buna ilişkin olarak, Featherstone içte ve dışta vücut için abartılmış bir dikkat olduğunu belirtmiştir. Vücutlar birçok ticari ürün yardımıyla değiştirilebilir, yeniden yapılandırılabilir olduğu için, bireyler vücutlarını değiştirebilecek birçok yol keşfedebilir ve tekrar yapılandırabilirler (Aktaran: Atkinson, 2003).

Beden, dismorfik bozukluğu (B.D.B), kişinin fiziki görünümünde var olduğunu düşündüğü ve inandığı hayali bir kusur veya var olan kusuru abartılı bir şekilde algılanmasıdır. Bu durum çocukluk dönemi ile ilişkili olup genellikle o dönemde kazaya maruz kalan uzuv da odaklanılır. Bu durum toplumsal ve mesleki ilişkilerde davranış bozukluğu yaratarak sıkıntıya neden olmaktadır. Bu davranış bozukluğu yeterince tanımlanmamış ve son zamanlara değin ihmal edilmiştir. Bu insanlar büyük sıkıntılar çekmelerine rağmen psikolojik destek ve tedavi yerine cerrahi müdahale ve diğer vücut modifikasyon yöntemlerini seçmektedirler (Elbozan ve arkadaşlarına, 2003. Azad,1995).

Bu durum göz önünde bulundurarak “B.D.B” tanısı koyulan kişilerde vücut dövmesi yaptırılanların sayısı araştırılabilir veya vücut dövmesi olan insanların kaçında “B.D.B” olma ihtimali bir araştırma konusu olabilir.

1.2. Dövme ve Toplum

Dövme sanatçısı olan Burcheet dövme hakkındaki düşüncelerini kitabında böyle yazmıştır: İlk insanın ya da kadının vücuduna ilk ne zaman bazı süslemeler eklediğini ancak tanrı bilir. İlk ilkel teşebbüs derinin üzerine sihirli

bir işaret yapmak ya da kalıcı bir süs koymak amacı taşıyordu. Eğer öyleyse, bu, insanı diğer hayvanlar âleminde ayıran ilk bilinçli eylem olması bakımından dövme için gurur veren bir sav olacaktır (Aktaran: McCarron, 2008). Profesyonel bir sosyolog olan Falk, dövme vücutun geri döndürülemez bir biçimde yeniden şekillendirilmesi ve bunun kalıcı işaretlemeleri, toplumdaki değişmeyen ve sabit ilişkilerin bir göstergesi olarak tanımlamıştır. Ayrıca beden ham madde –şekil verilebilen ve yüzeyine çizim yapılabilen bir hamur- olarak görülmesiyle de yakından ilgilidir. Bu vücudu hor görme ya da doğal vücut görüntüsüne olan özel bir hayranlığı ifadesi değildir. Falk'a göre vücut tamamlanması gereken yarım bir sanat eseridir. Doğadan kültüre dönüştürülmelidir (Falk, 1995). McCarron ise bu fikir ve yorumlara katılmayarak, doğa ve kültür arasında yapılan herhangi bir ayırım, doğanın kültürel ve yapay bir inşaata dönüştüğü, doğallık fikrinden ayırt edilmelidir, fikrini savunmaktadır. Burchett ve Falk'ın, dövmenin doğal olmaması, doğadan çok kültüre yönelik olması, doğallığı başlı başına hor görmesi konuları üzerinde hem fikir olmalarını kayda değer ve ilginç bulmuştur. Edebi eserlerde, dövme, her zaman batılı bir karakterin doğadan kültüre ya da gerçeklikten yapaya olan hareketini göstermek amacıyla kullandığını belirtmiştir. McCarron'a göre edebiyatta dövme her zaman doğaya aykırı olarak betimlenmiştir (McCarron, 2008).

Marti dövme bir kültürel miras olarak değerlendirir ve onun korunmasından yanadır. Dövme ve vücut modifiyesi genel olarak maddi olmayan kültürel mirasla ilişki içerisinde düşünülme zorundadır. Dünyada dövme konusunda çok zengin geleneklere sahip olan birçok kültür var. Bu kültürler Batı medeniyetlerinin direkt ya da dolaylı yollardan etkileri nedeniyle geleneklerini kaybettiler ya da kaybetmek üzereler. Dahası, artık vücut bir kültür veya toplumun dünya görüşünü yansıtmaktan ziyade baskın paradigmalardan gelen belirlenmiş bazı yaklaşımları yansıtmaktadır. Küreselleşme sonucu dünya değişti ve küreselleşmeye bağlı olarak, insan ve vücut arasındaki ilişki de değişmektedir (Marti, 2010).

Bir toplumun kültürel geleneği olarak algılanan, o toplumun kültürel mirası hiçbir zaman tam anlamıyla aynı olmayacaktır. Ortada iyi ve kötü gelenekler olsa bile, miras ideası her zaman aksiyolojik bir boyut içermektedir. Bu nedenle, yalnızca toplum tarafından kabul görmüş pozitif değerler bu yeniden adlandırmayı hak edecektir. İnsanların büyük bir kısmı bazı geleneklerin kültürel miras olarak adlandırılıp korunmasını ve geliştirilmesini doğru bulmamaktadırlar. Mesela; hayvanlara yapılan işkence, İspanya boğa güreşleri; kocalarının ölümünden sonra kadınların yakılması, eski bir Hint geleneği; ya da Çin'de artık yok olmuş olan kadınların ayaklarını bağlama geleneği. Mirasa bağlı olarak verilen bazı tanımlamalarda aksiyolojik bileşenler ayrı tutulmamıştır (Van Zanten, 2002).

Günümüzde dövme yaptırma isteğini, kişisel süslenme ve modayla tanımlanabilir. Ancak dövmenin insanlık tarihine ilk girişi şüphesiz ki bu kadar basit değildir.

Dünyada, ilk sosyal yaşamın örnekleri olarak kabul edilen, ilkel-komünal toplumla birlikte, son derece masum gereksinimlerden yola çıkarak; korkularını, beğenilerini, isteklerini, inançlarını, geleneklerini, sosyal ve sınıfsal statülerini çizgi ve işaretlerle çıplak bedenlerine, yine bir başka insana ve doğaya göstermenin ifadesi olarak, ilk dövme uygulamaları yapılmıştır. O günün koşullarında ilkel yöntemlerle yaptıkları bu süslemeler insanlık tarihinde yerini almıştır.

Doğaya karşı verdiği hayatta kalma mücadelesi için, zekice geliştirdiği; kesici, delici aletlerin ve ateşi kullanmanın yanı sıra, dövmenin de insan hayatına bu ilklerle beraber girmesi, aynı zekânın ve ihtiyacın bir ürünüdür. Bu haklı gerekçelerle birlikte bedenlerine yaptıkları çizimleri de bir iletişim aracı olarak kullanmışlardır. Dövme uygulaması, kesintiye uğramadan, günümüze kadar ulaşmasının konuya bir insani ihtiyaç olarak bakılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bedende giysinin olmadığı ortamda, vahşi hayvanları ürkütmek, avlanan hayvandan daha fazla pay almak, kabiledede liderliği gücü ve üstünlüğü, ortaya koymada yine benzer işaretler vücutta kullanılmıştır.

İnsan toplulukları arasında, yazının bulunmasıyla birlikte, dövme uygulamaları daha bilinçli ifade biçimiyle güçlenip, sosyal yaşamın olgularını ifade etmede ve dışa vurumda daha belirleyici olmuştur. Yazıyla birlikte insan yaşamı da sosyal sınıflara ayrılmış, dövme bu zaman diliminde zengini, fakiri, köleyi, sahibi, askeri birimler arasındaki kademe ve rütbe farklılığını, cesareti, mahkûmu, bekârı, nişanlıyı, evliyi, dulu, bereketi, umudu ve umutsuzluğu toplumun diğer bireylerine en kısa ve en anlaşılır şekilde anlatmak hep dövmeyle olmuştur (Çelik, 2007).

Vücut modifikasyonu alanındaki çoğu geleneksel teknik ya çoktan yok olmuş ya da yok olmanın eşliğindedir. Marti'ye göre bu uygulamaların çoğunun yok olmasında rol oynayan etken 19. ve 20. yüzyılda Avrupa sömürgeleridir. Dövmeyi pagan inançlarla ya da bedenün günahkâr bir biçimde yüceltilmesi olarak gören, Hıristiyan misyonerlerin hızla yükselişi, dövmenin alışkanlık olarak uygulandığı birçok toplumdan soyutlanmasına neden olmuştur. Avrupa'nın ve sömürgeci güçlerin etkisiyle, dövme aynı zamanda gelişmemişliğin bir simgesi olarak görülmüştür. Bu nedenle dövme yalnızca sömürgeci güçler tarafından değil, yerel otoriteler tarafından da yasaklanmıştır, Japonya'da olduğu gibi. Dövmenin derin bir geçmişi olan bu ülkede, vücut modifikasyonu uygulaması 1872 yılında, Asya ülkesinin Batı'ya açılmasından kısa bir süre sonra yasaklanmıştır. Bu yasaklama başarısız olduğundan, 1948'te yeniden yasal hale getirilmiştir. 20. Yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen modernleşme, ilk olarak kentsel bölgelerde daha sonraları ise kırsal bölgelerde zengin dövme geleneklerinin yok olmasına neden olmuştur. Modernleşme bazen dövmenin hayatta kalmasına olanak tanımış, fakat bu bölgelerde de

dövme geçmişte sahip olduğu sosyal anlamını yitirmiş ve yalnızca estetik amaç taşıyan bir fenomen olarak kalmıştır (Marti, 2010). Batıda, dövme yaptırmanın kötü ünü, toplumun geleneksel üyelerinin dövmeyi negatif olarak betimlemesine yol açmıştır. Dolayısıyla, psikiyatrik ve kriminolojik analistler tarafından ortaya atılan dövme yaptırma ve dövmesi olan kişiler hakkındaki tartışmalar, bu basmakalıp tanımları yansıtmakta ve hatta güçlendirmektedir.

Sadece birkaç sosyal ve davranış bilimci dövme yaptırma süreci üzerine kişisel deneyime sahiptir ya da dövme üzerine kurulu karmaşık sosyal dünyada kişisel olarak samimi bir şekilde bulunmuşlardır. Dövme fenomenine odaklanan araştırmacılar genellikle, onları dövme yaptırmış kişilerden izole eden yapısal teknikler kullanır ve “deney ortamında başa çıkması kolay olan bakımevinde yaşayan kişileri” seçerler. Bu yüzden, psikiyatrik yardımı almış ve akıl hastanelerinin dövmeli mahkûmlarını inceleyen araştırmacıların, dövme sahipliği ve psikopatoloji arasında bir bağlantı keşfetmeleri ya da dövmeli hapishane mahkûmlarını inceleyen kriminologların dövme yaptırma ve yasal olarak kanun dışı ilan edilen aktivitelerde bulunmaya eğimli olma arasında bir bağlantı olduğunu bulmaları hiç de şaşırtıcı değildir.

Dövme yaptırmak için alınan karar, nadiren, sağlıklı, toplum yanlısı, öz olumlama köklerine sahip olarak betimlenir; birçok çalışma patolojinin varsayımlarına dayandırılır. Dövmeli kişilerin psikiyatrik analizleri neredeyse tamamen akıl hastaneleri sakinleri üzerine yoğunlaştırılır (Dövmenin toplumun geneline göre akıl hastanesi sakinlerinde daha az yaygın olduğu kayda değer bir gerçektir). Medikal ve psikiyatrik literatür üzerine yapılan gelişmiş güzel bir tekrar bile araştırmacıların, vücutlarına çok acı veren bir işlem sonucunda dövme yaptırarak yaralar açan kişilere karşı saygıları olmadığını göstermektedirler. Bu çalışmalarda dövme yaptırmış kişi cahil, toy, saldırgan, kavgacı, kendi kendine zarar veren ve çocuksu olarak tasvir edilmiştir. Dövme yaptırmış olmak genellikle psikopatolojinin bir semptomu olarak betimlenir (Sanders ve Vail, 2008).

Araştırmalar psikologların dövme uygulamaları hakkında genellikle önyargıyla yaklaştıklarını ortaya koymaktadırlar. Psikiyatrik araştırmacılar için dövme desenlerinin cinsel anlamları özellikle önemlidir. Araştırmacılar, sürekli olarak, açık bir şekilde heteroseksüel desenlerin olduğu dövmeleri (örneğin, çıplak kadınlar ya da ‘pornografik’ cümleler) aslında eşcinsel ilgiyi ya da kişinin gizli kalmış eşcinsel dürtülerinin açığa vurulması şeklinde yorumlarlar. Parry’e göre “dövme yaptırma işlemi başlı başına cinsel bir olaydır. Uzun ve keskin iğneler; bu deliklerden enjekte edilen bir sıvı vardır. Olay iki kişi arasında gerçekleşir, birisi aktif, diğeri pasif. Zevk ve acının ilginç evliliği gözlerimizin önüne serilir” (Aktaran: Sanders ve Vail, 2008). Post’a göre ise, dövme sanatkârlarının “bu mesleği, şüphe uyandırmadan erkek vücuduna dokunabildikleri, okşayabildikleri ve sevebildikleri ve onları sürekli olarak erkek vücuduyla yakın temasa soktuğu” için seçtiklerini öne sürerek daha da ileri gitmektedirler (Aktaran: Sanders ve Vail, 2008). Biraz daha

iyiliksever tarafta olan bazı psikiyatrik eğitilmiş araştırmacılar dövmelelerin egoyu savunan işlevleri olduğunu öne sürmektedirler. Hamburger'e göre; dövme yaptıranların gelişmiş egodan muzdarip olduklarını ve dövme yaptıran kişinin bu eksiklikle başa çıkabilmek için dövme yaptırmaktadırlar (Hamburger, 1966) . Bir diğer olumlu tartışmada ise, Popplestone, dövme, dışarıdan gelen bir tehdit karşısında bireyin psikolojik bütünlüğünü koruyan vücudun dış kabuksal savunma yöntemlerinin bir çeşidi olarak yorumlar (Aktaran: Sanders ve Vail, 2008).

Grumet ise doktorlara tanı koyma işleminin bir parçası olarak hastalarla dövmelelerinin sembolizmi ve anlamları üzerine bir konuşma yapmalarını önerir. Esasen şunu iddia eder: Dövme, zedelenmiş bir öz imajını tamir etmek için kullanılan parapsikolojik, ruhsal bir destek olarak görülebilir; umut aşılarda, tehlikeli duyguları bir kenarda tutar, birey ve arzuları arasındaki çelişkiyi azaltır. Rüya görme süreci gibi, dövmeleler yoğunlaşarak, simgeler ve psişik enerjiyi anlamlı bir resme dönüştürür. Bazı dövmeleli bireylerde, bu desenler, psikopatolojik faktörlerin bağlantı noktasının anahtarı konumundadır. Fakat bazılarında sadece sözlü geçmişini zenginleştirirler (Grumet, 1983).

Hapishanelerde yapılan araştırmalar patolojik bir bakış açısına eğilimli olduğu görüşü, daha az muhtemel olmakla birlikte psikiyatrik çalışmalarda kıyasla yöntem bilimsel olarak daha somut araştırmalara dayalıdır. Ceza gerektiren suçlar yüzünden hapsedilmiş kişiler psikiyatrik hastalara oranla daha fazla dövme yaptırmaya eğilimlidirler. Birçok araştırma, hapishane mahkûmlarının üçte birinden üçte ikisine kadar olan bir kısmının dövmeleli olduğu işaret etmektedir. Birçok analist, dövme yaptırmayı, şiddete karşı bir meyil, kendi kendine zarar veren davranışlara yatkınlık, ilgi çekmek için patolojik bir ihtiyaç, ya da mülkiyet suçlarının her hangi bir çeşidini işlemeye olan bir yatkınlık olarak görmektedir. Moshere'e göre araştırmacılar dövmeleli mahkûmların dövmeleli olmayanlara kıyasla daha pozitif bir vücut imajları olduğunu bulmuştur. Dövmeleli mahkûmlar, ayrıca, "kendisiyle barışık, uyum sağlayabilen ve toplumsal olarak kabul gören davranış kalıpları sergileyen" bireyler olup olmadıklarını ölçen testlerde yüksek skorlar almışlardır. Bütün bunlara ek olarak, kurumda dövmeleli yaptırmaya, hapishane yetkilileri tarafından kesinlikle yasaklanmıştır. Ross ve McKay'a göre dövme yaptıran mahkûm, otoriteyi kişiselleştirenlere sembolik olarak da olsa kafa tutmuş olurlar (Aktaran: Sanders ve Vail, 2008).

Hapishane de yapılan dövmeleli tümünün aynıymış gibi düşünmek bir hatadır. Erodin bağımlısı oldukları için hapishanede olanların dövmeleliyle suç işleyen ve bu bağımlılıklarının ihtiyacını gideremeyen, kriminal oldukları için hapishanede olanların dövmeleli birbirinden oldukça farklıdır (McCarron, 2008).Bedenin artık devletin kendi özelliklerini şifreleyebileceği, mahkeme kararlarını derinin üstüne yazabileceği bir alan olduğu düşüncesi resmi olarak tüm dünyaca kaldırılmıştır (Nazi ölüm kampları bunun korkunç bir istisnasıdır).

Bazı araştırmacılar suçluları damgalama ya da onlara dövme yapan kişilerin tarihini araştırmışlardır. Elde edilen birçok kanıtı göre, Romalılar ve Yunanlar kölelere, kaçaklara ve suçlulara dövme yapıyorlardı. XX.yüzyıla kadar zorla, tüm dünyada düzenli olarak dövme yapılmıştır Mahkûmlara zorla dövme yapılmasının en yakın zamanlı ve en kötü olanı Nazi ölüm kamplarındakilerdir. Esasen, bu dövmeler, ceza amacı taşıymıyordu, daha da kötüsüydü – kodlamanın bir ölçütüydüler, bireyleri sadece numaralara indiriyor ve bu dövmeli vücutların sadece bu hayatta değil ölümle keşfedilen diğer korkunç hayatta da devlete ait olduğunu öne sürüyorlardı (McCarron, 2008).VI. yüzyıl Japonya’sında, suçluların ve toplumun dışladığı kişilerin yüzlerine ya da kollarına cezai amaçlı dövme yapılmıştır (Richie ve Bruma,1980).Benzer bir şekilde Ebensten, 19.Yüzyılda Massachusetts hapishanelerinin mahkûmlarına Massachusetts State Prison simgesini (Mass SP) ve hapishaneden çıkış tarihleri, sol kollarına dövme olarak yapıldığını belirtmiştir (Aktaran: Sanders ve Vail, 2008).

Çarpıcı bir şekilde, Nazi ikonografisi ve amblemi Amerikan hapishane dövmeleri arasında en yaygın olanıdır. Amerikan Nazi hapishane dövmesi, anti-semitic (Yahudi aleyhtarı) değildir; tarihten büyük ölçüde bağımsızdır, fakat buna rağmen birçok anlam ifade etmeyi de başarır. Nazi hapishane dövmesi, insanları şok etmek ve iğrendirmek amaçlarıyla yapılır. Fakat daha da önemlisi, bu dövme Afro-Amerikalılara olan nefretin bir göstergesi, beyaz dayanışmasının ve üstünlüğünün beyannamesidir. Mahkûmların çoğunun oransız bir şekilde siyah olduğu Amerikan hapishanesinininki gibi sistemlerde, Nazi ikonografisini dövme yaptırmak büyük fiziksel cesaret gerektirir ve bu durum bütün hapishane halkı tarafından bilinir. Amerikan hapishane öykülerinde, Nazi dövmelerinin Nazi soykırımı ile yakından uzaktan alakası yoktur; her şey ırk ve deri rengiyle alakalıdır. Nazi dövmeleri, siyah deriye evrensel bir nefreti simgelerken; çete dövmeleri çok küçük ve özellikli bir topluluğa olan bağlılığı anlatır (McCarron, 2008).

Güney Afrikalı bir yazar olan Breytenbach’e göre “Normal şartlarda, sadece belli şiddet içeren eylemlere katılanlar rütbede yükselir, fakat gardiyayı bıçaklamak, direkt olarak albaylığa yükseltir ve bu durumda omzuna dövme yapılır” ifadesiyle dövmenin çeteler için önemini açıklamaktadır (Breytenbach, 1985).

Günümüz modern hapishanelerindeki gönüllü dövme yaptırma üzerindeki araştırmalar çok ilginç bir detayı ortaya çıkartmıştır: devlet, suçlu olduğuna karar verdiği kişilere dövme yapma hakkını kaybettiği zaman, suçlular kendilerine dövme yaptılar. Conor, *The Book of Skin* adlı kitabı: IXX.yüzyıl Fransa’sında ağır hapis cezasına çarptırılmış suçlulara zorla dövme yapılmasının kaldırılmasının ardından gönüllü dövme yaptırmak isteyenlerin sayısında çok büyük bir artış gözlenmiştir. Bazı kitaplarda, bağımlı tutukluların dövmelerini aslında kendilerine ve vücutlarına besledikleri nefretin görünen işareti olarak değerlendirmektedirler. Bu eserlerde, vücut her zaman utancın ve

korkunun kaynağı olarak görülür. Bu romanlarda dövme, bağımlıların vücutlarını süslemez, aksine vücudun patetik maddeselliğini, bedenselliğini vurgular (Conor, 2004).

Devlet tarafından suçlunun vücuduna yapılan dövme; yargı, sahiplik ve rehabilitasyonun imkânsızlığı gibi konuları ele alırken; günümüz kriminal tutukluların dövme; aracılık, grup dayanışması, öz değerlendirme ve mahkûmun vücudunu geleneksel maddi varlıkların büyük ölçüde olmadığı bir dünyada metalaşmış bir nesne olarak ele almaktadır. Hall'a göre "hapishane dövme, suçlu hapishane hayatının gerçekliğine boyun eğmiş olsa da, suçlunun kendi aklını ve vücudunu kullanarak kendi haklarına tutunduğunun bir göstergesidir. Hapishanelerde, saygı, en geniş en renkli dövme olana, yüze ya da cinsel organ gibi hassas bölgelerde (bu bölgeler ayrıca hem tutuklulara hem de normal insanlara en çok korku uyandıran ve hakaret içeren bölgelerdir); dövme olanlara gösterilir. İyi yapıldıkları zaman, dövme hapishanelerde büyük önem taşırlar; fakat bu değer ekonomik değildir. Dövmenin ücretsiz oluşu, bir çeşit özgürlüktür. Ekonomik değeri olmamasına rağmen (satılamaz ya da takas edilemez), kişinin mülkü olarak görülür. Hırsızların cirit attığı bir dünyada bile çalınmaz. Çile çekmenin kaçınılmaz olduğu bir dünyada, dövmenin verdiği gereksiz acı, nefretin, isyanın, dayanışmanın ve birlikteliğin ifadesidir (Hall, 1997).

Dövme, piercing veya Myanmar kadınlarının boyunlarında ağır metal halkalar taşıması (Padaung) gibi vücut modifikasyonları geleneklerinin korunması ve yeniden canlandırmasında, turizmin katkıları olmuştur. Nitekim turistler bir Polinezyalı gibi gösterişli dövme yaptırarak fotoğraf çektiriyorlar. Bu dövme, tabii ki geleneksel tasarımlarda olduğu gibi kalıcı değil daha basit bir işleme yapılmış ve istenildiği zaman çıkarılabilen vücut boyamalarından oluşmaktadır. Bu durumda, formun korunduğu ama işlev ve anlamın köklü bir biçimde değiştiği gerçeği ortaya çıkmaktadır (Marti, 2010).

Günümüz küreselleşme sürecinde geleneksel dövme teknikleri sürekli değişmektedir. İnsanlar küreselleşme hakkında konuştuklarında genellikle kültürel bir aynılığa neden olmadığını çok kolay bir şekilde ifade edebiliyorlar. Ancak Küreselleşme aracılığıyla yayılmış bir ürüne karşı farklı tepkilerin olduğu da bilinmektedir. Belki de küresel kültürün tek tip bir kültür olmadığını söyleyebiliriz. Fakat inkâr edemeyeceğimiz gerçek, yapısal düzeyde bir tekipleşmenin olduğudur.

Küreselleşme insanların vücutlarıyla olan ilişkilerini değiştiriyor. Dahası vücut artık bir kültüre ya da topluma ait belli bir dünya görüşünü yansıtmıyor, yalnızca baskın paradigmalardan gelen tek tip yaklaşımları sergiliyor. Günümüzde sadece globalleştirilmiş örnek dövme katalogları değil bunların yanında piercing ve plastik cerrahi ameliyatları gibi standart güzellik normları veya kararlaştırılmış sosyal kodlar çerçevesinde geliştirilmiş vücut modifikasyonları da vardır (Marti, 2010).

Dövme üzerine olan bilimsel literatürün büyük bir kısmının aksine, bazı araştırmalar dövme olgusunu normal, sembolik olarak günümüz toplumunda kalıcı vücut değişikliklerinin anlamlı bir çeşidi olarak ele almaktadırlar. Birinin vücudunu bu şekilde işaretlemeyi seçmesi o kişinin kendisiyle olan deneyimini değiştirir ve aynı zamanda sosyal etkileşim için önemli bir potansiyel oluşturur.

Dövme yoldaşları genel olarak birbirlerinin ortak deneyimlerini, dekoratif zevklerini ve geleneksel topluma olan ilişkilerini tanımlar ve onaylarlar. Dövme yaptırmak ayrıca, kişinin başlıca iş ortaklarına (örneğin isim dövme) ya da ortak ilgi ve aktivitelerde bulunduğu gruplara olan güçlü bağını göstermede de bağlayıcı, birleştirici bir etkiye sahiptir. Dövme yaptırmak sosyal bir eylemdir. Dövme yaptırmak kişinin kendisini nasıl tanımladığı ile çok yakından alakalıdır. Dövme yaptırmak kararı kişinin sadece fiziki görünüşünü değiştirmek için aldığı bir karar değildir; kendini nasıl tanımladığı ve dolayısıyla başkalarının onu nasıl tanımladığı, ona nasıl davranıldığını değiştirmek için de bir fırsattır. Dövme, zamanla bireyin kişisel kimliğini oluşturan öğelerin bir parçası haline gelir ve bu da dolayısıyla, dövmeli bireyin etkileşim içinde olduğu kişiler tarafından, onu, belli, karşılıklı etkileşimin şekillendirdiği sosyal bir kategoriye yerleştirmek için kullanılır (Sanders ve Vail, 2008).

Bazı araştırmacılar, insanların neden dövme yaptırdıklarını ve dövmenin onlar için ne anlama geldiği sorularına cevap aramaktadırlar.

Johnson'a göre bir dövmenin anlamı olmalıdır, içinde ruhu da barındırmalı ve kişinin yaşadığı hayatın amacını da göstermelidir (Johnson, F.J. 2006).

Modern dünyada dövme yaptırmak genel olarak kozmetik, duygusallık, belirli gruplara ait olma, dini ve sağlık amacıyla yapılmaktadır.

Bell'e göre gençlerin yaşamları sanatla ilgili olmasa da, genç insanın varlığı ve kimliği, anlam belirten ifadeler, işaretler ve sembollerle doludur. Dövmeli olmak bu yaratıcılığın bir göstergesidir. Kimlik oluşturmak, genç ve yaşlı için önemlidir ve bazıları için dövmeler bu kimliğin sembolik bir parçasıdır. Bazense insanlar dövmeyi kişisel reklamları için yaptırdıklarını ve her dövmenin belirgin bir anlamı olduğunu ifade etmektedirler (Aktaran: Johnson, F.J. 2006).

Keinlen'e göre birçok kadın vücutlarını düzeltmek ya da hayatlarındaki olayları vurgulamak için dövme yaptırır. Kadınlar dövmeyi kendilerine uygun gördükleri şekillerdeki değişim için yaptırırlar, aksine toplumun onları gördükleri biçimdeki değişim için dövme yaptırmazlar (Keinlen, 2005).

Rosenblatt'a göre bazı insanlar toplumun önyargılarına karşı olan görünümünü ifade etmek için dövme yaptırırlar. Kendini-keşfetme, kendini onaylama süreci ve/veya maskeleyebilir. Görünen tarzda inançları ya da duyguları ifade ederek kişiyi dünyaya açarken, dünyaya karşı bir duvar da örebilirler (Rosenblatt, 1997).

Günümüzde Chicago’lu psikolog Schreier, beden sanatının bir damga olmaktan çıkıp bir moda haline geldiğini ve genç çalışanların dövme ve piercingi isyankârlıktan çok kendini-ifade etme olarak gördüğünü belirtmektedir. Profesyonel Psikoloji Okulu’nda ders veren ve işyeri konularında uzman olan Schreier, “modern beden sanatı, hapishane ve çete dünyasından çıkmıştır” ifadesiyle dövmenin kökenleri konundaki düşüncesini ortaya koymaktadır (Aktaran: Pyrillis, 2010).

Pyrillis ise dövme ve piercing kullanan insanların iş yerinde karşılaştığı zorlukları ve kolaylıkları araştırmıştır. Bu araştırma sonucu, dövmenin bu kadar popüler olmasına rağmen bazı firmalar dövme yaptıran kişileri işe almamaktadırlar, bazıları ise şirket misyonunu ve prestijini göz önünde bulundurarak bu durumu dövmeli çalışanlarına bırakmışlardır. Kimi iş yerleri ise, eğer vücudun görünmeyecek bir bölgesinde ve kapatılacak konumda ise dövmeye izin vermişlerdir (Pyrillis, 2010).

Fiziksel bir damga sahibi olmanın verdiği problemlerle oluşan alt kültürlerin çoğunda olduğu gibi, dövme dünyası da kendine ait kurulu bir düzen oluşturmuştur. National Tattoo Organization gibi yarı resmi topluluklar düzenli olarak teknik bilgi, yasal yardım, en son teknolojiler ve diğer gerekli mesleki ihtiyaçların tartışıldığı toplantılar düzenlemektedirler. Dövme tutkunları ve koleksiyoncular da bu organize dünyada yerlerini alırlar. Bu toplantılar, çalışmalarını sergilemelerine, koleksiyonlarını genişletmelerine ve normal insanlar olarak diğer dövmeli kişilerle iletişime geçmelerine yardımcı olur. Doğal olarak, bu organize aktivitelerin amacı dövmenin, sanatın yasal bir formu olarak kabul görmesini sağlamaktır (Sanders ve Vail, 2008).

Dövme toplumun bazı kesimleri tarafından hoşgörüyle karşılanmamasına rağmen giderek daha popüler hale gelmektedir. Dövmenin gücü, sokak grafitisinde olduğu gibi, toplumun geleneksel üyelerini kızdırma yeteneğinden gelmektedir. Dövme tutkunları için, dövmenin çekiciliği onun eşi olmayan, bir bakıma yabancılaşmış bir gruba üyeliğini sağlamasından ileri gelmektedir. Dövme camiasının üyeleri tarafından tartışılması gereken asıl konu, bir çeşit kültürel sermaye olarak, dövme üretimi ve tüketiminin avantajlarının olağan dışı gruplarla olan bağlantısından verdiği zevkin ölçüsüdür. Son olarak, genişleyen bir pazar, artan gelir, azalan damgalama ve sanatsal durum, sosyal kaynakları kontrol edenler tarafından satın alındığında dövme yaptırmaya işlemi oldukça masraflı olabilir (Sanders ve Vail, 2008).

Genelde, her tip meslek örgütleri, halkı eğitmeye, bilgilendirmeye çalışırlar. Yaptıkları davranışın toplumsal açıdan tehdit verici olmadığını, hatta yararlı olabileceğini vurgulayarak çoğunlukla daha önceden damgalanmış ya da olumsuz tepkilere maruz kalmış kişiler tarafından sergilenen dövmelerin normlara uygun olduğunu göstermeye çalışırlar. Bazı resmi kuruluşlar, Amerika ulusal dövme derneği (National Tattoo Association) ve benzeri sosyal birlikler, dövmeyi yeniden tanımlamak için büyük çaba sarf etmektedir (Sanders ve Vail, 2008).

Türkiye de dernek kurma faaliyetler yaklaşık 2000’li yıllarında başlamıştır. Değişik isimlerde dernekler kurulmaya çalışılmış, fakat bir şekilde başarısız olunmuştur. En son 2006 yılında Türkiye Vücut Süsleme Sanatını Geliştirme Derneği başarılı bir şekilde faaliyetlerini devam ettirebilmiştir. Bu faaliyetler sayesinde Haziran 2007’de Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından dövmeçilik bir meslek grubu olarak tanımlanmıştır. Diğer taraftan Sağlık Bakanlığının 2000 yılında yayınladığı genelgenin 2009 yılında geri çekilmesine yardımcı olmuştur (genelgede dövme: deri altına müdahale, sadece doktorlar tarafından yapılmasına izin verilmiştir). Dernek üyeleri meslekleri ile ilgili yönetmelik ve kanunların düzenlenmesi için Sağlık Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı ile işbirliğini devam ettirmektedir. Yine dernek çabalar ile Türkiye Esnaflar ve Sanatkârlar Konfederasyonu (TESK) işbirliği ile Ulusal Meslek Standartlarını taslağını oluşturmuşlardır (Ceylan, 2011).

2. DÖVME TARİHİ

Dövme terimi yani ‘ta’, Polinezya kökenli bir kelime olup, etki bırakma anlamına gelmektedir. Günümüzde dövme sanatı, gençler arasında popüler hale gelmiştir. İnsanlar, farklı dövme şekillerini vücutlarına işlemektedirler. Ancak bu sanatın yeni olmadığını, dünyanın çeşitli yerlerinde çok eski zamandan beri var olduğu bilinmektedir. Dövme yapma yöntemi, stili ve nedeni bir yerden diğer yere farklı olmasına rağmen bu sanat her zaman, kullanıcıları için bazı nedenlerden dolayı büyük sevgi ve bağlılık sembolü olmuştur.

Darvin’e göre dövme bir fenomendir ve yeryüzünde bu fenomeni bilmeyen millet yoktur. Bir sanat dalı olan dövme, aslında kısa ömürlüdür. Onu taşıyan kişiyle birlikte kaybolur. Hâlbuki mağara resimleri, heykeller ve mimari eserlerin hepsi uzun bir ömre sahiptir ve yok olmuş uygarlıkların kültürlerini yansıtır. Dövmeyi simgeleyen işaretler, seramik figürlerdeki işlemler, tahtaya oyulmuş deliklerinin öyküsünü anlatırlar. Dövme sanatı da genel olarak sanatla ilgili bir öyküyü anlatır. Dövme sanatının varlığı, insan kalıntılarının ve mumyaların keşfedilmesine kadar çoğunlukla reddedilmiş ya da yanlış anlaşılmıştır. Herodotus, Marco Polo ve James Cook gibi tarihçilerin ve araştırmacıların raporları bu sanatın varlığını doğrulamıştır (Aktaran: Schiffmacher, 2005).

Şekil 1: Vücutunda Dövme Taşıyan Buzul Adamı (mailce, 2013)

1991 yılında, Avusturya ve İtalya sınırında, Alp Dağlarında bir adamın cesedi bulunmuştur. Bulunan cesedin 5000 yaşında olduğu keşfedilmiştir. Ceset, tüm bu yıllar için buz altında olduğundan, beden, kıyafet ve donanımı olağanüstü şekilde korunmuştur. Buzul adamın tüm vücudunda 58 dövme sayılmıştır. Dövmeler basit nokta ve küçük çizgiler şeklinde yapılmıştır. Vücudunda taşıdığı dövmelerin tesadüfen oluşan bir şey olmadığı, belki de yaşadığı dönemde insanların uyguladığı normal bir yöntem olduğu düşünülmektedir (Krcmarik, 2003).

Dövme uygulamaların tarihsel olarak iki açıdan incelemek doğru olacaktır:

a. Dövme Uygulamalarında Kullanılan Teknikler:

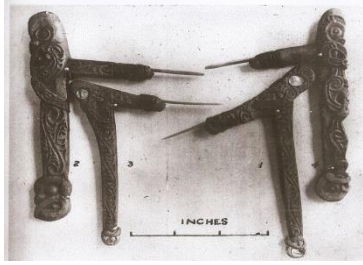
Eskimolarda ya da doğru terimi kullanmak gerekirse İnuit'lerde, renkli bir iplik, iğne yardımıyla cildin altından geçirilir ve dikilerek dövme yapılır. Az kullanılan teknik ise, çizgilerin ve kıvrımların keskin bir taşla çizilmesidir. Taylandlılar, Kamboçyalılar ve Burmalılar gibi bazı insanlar keskin uçlu uzun bir aletle cildi noktalarak işlemişlerdir. Hindîçin (Hindistan'ın doğusu ve Çin'in güneyinde kalan bölge) genelinde insanlar bir dizi iğneyi, fildişi parçalarını ya da sivriltilmiş kemikleri, bir sopanın ucuna sabitleyerek bir tırmık oluşturup, tarak ya da kazıma tekniği olarak da bilinen teknikle dövme yapan sanatçı bir eliyle keskiyi tutar ve diğer elinde tuttuğu bir tür çekiçle keskinin tepesine ardı ardına vuruşlar yapar (Schiffmacher, 2005). Anadolu uygulamalarında, belirlenen şekiller, yanmış kibrit çöpü yardımı ile vücut üzerine çizilir. Üç ya da dokuz adet halinde bir araya getirilerek sıkıca bağlanan iğnelerle deri dövülür; koyun ödü ve kazanların altından toplanan isle hazırlanan karışım, bu dövülme sırasında altderiye yerleştirilmiştir. Kabuk bağlayan bu yara zamanla iyileşerek desen ortaya çıkmaktadır (Bulut, 2002). Böylelikle asistanlar tarafından sıkıca çekilen sivri uçlar derinin içine sürülürler. Keskiyle yapılan beş altı santimetreye kadar olan geniş alanlar ve uzun siyah çizgiler, çizgilerin ve siyah alanların kusursuz ve eşit genişlikte olduğu Samoa gibi yerlerde oldukça yaygındır.

Şekil 2: Budist Rahip, Tayland, (Shaver, 2012)

Şekil 3:Maori Dövme Sanatçısı, New Zealand, 1869, (Schiffmacher, 2005)

Şekil 4:Maori Dövme Araçları, New Zealand, (Schiffmacher, 2005)

Şekil 5,6: Geleneksel Tattoo Malzemeleri,([squidoo,2012](#))

Bir başka karmaşık el tekniği ise Japon metodudur. Bu metotla dövmeçiler belirli bir modelin oluşturulması için iğnelerle birleştirilen bir dizi değişik sopa kullanırlar. Detaylar için en fazla 3 iğneye ihtiyaç duyarlar, ancak diğer taraftan ince ve kalın çizgiler daha fazla iğne gerektirir, renkli ve siyah alanlarda büyük iğneler gereklidir. Bukaşi (Bokashi) tekniği ise, 27 iğne kullanarak, siyahtan renksiz doğru yumuşak bir geçiş göstererek gölge oluşturulabilir. Fakat elektrikli dövme makinesinin icadıyla birlikte Japon el tekniği şu an sadece dövme sanatçıları ve mahkûmlar tarafından kullanılmaktadır (Schiffmacher, 2005).

Şekil 7: Japon Dövme Sanatçısı, (creative – journeys, 2013)

b. Dövme Uygulamalarının Kullanım Amaçları:

Dövme yapmanın amaçlarının en başında ilkel toplumun avlanmada gizleme amaçlı, sonra başarılı bir avı betimleyen dövmeler yapılmıştır. Hatta bazen avlanılan hayvanı teskin eden, onun affını hatta onayını isteme amaçlı dövmelere rastlanmıştır.

Karaçiler, dövmelere dini-büyüsel inanç kapsamında önleyici ve iyileştirici simgesel bir anlam yüklemenin yanında; toplumda alt grup ve cinsiyetçi rolleri ifşa edici nitelik de kazandırmışlardır (Cihan,2007).

Hamilelik, ergenlik ve hatta orta yaş krizleri durumu ve kabul töreninde dövme tamamıyla farklı bir rol oynar. Gençler yetişkin dünyasına ilk adımlarını atarlar ve cesaretlerini, bağımsızlıklarını ve maceracı ruhlarını simgeleyen dövmeler seçerler. Hayran oldukları bir gruba ya da alt kültürle dâhil olurlar ve nişanlarının derilerine işlenmesine izin verirler. Gebelik nedeniyle dövme batıda daha az yaygındır. Burada yalnız birkaç hamile kadın enfeksiyon tehlikesine kendilerini atmaya istekli olmalarına karşın, ilkel toplumda insanlar doğmamış çocuğun cinsiyetini etkileyeceği için ya da onun sağlığını korumak için, şeytanlar tarafından büyü ve benzeri şeylerden korumaya çalışıyorlardı (Schiffmacher, 2005).

Bozhöyük'te erkeklerin hangi aşirete ait olduğunun bilinmesi için şakaklara dövme yapılmıştır. Dövme yapılmasının genel amaçlarını ararsanız da güzel görünmek, kuma gelmemesi, şans ve baht açıklığı, çocuk doğurmak, küçükken nazardan korunmak, hasta olmamak ve uzun ömürlü olmak yer almaktadır. Çocuklarda ise ölmesin diye işaret parmağı ile başparmağın arasındaki perdeye üç nokta şeklinde bir motif işlenmektedir (Hazar,2006).

Batı dünyasında da "ölüm sembolü" ve "hatırasına" dövmeleri oldukça yaygındır. Bir babanın, annenin, kardeşin, sevilen ya da beğenilen bir kişinin anısı bir dövme yoluyla canlı tutulmuştur. Gerçekçi bir portre ya da üzerindeki kafatası şekli bulunan bir mezar taşı birer örnektir. Bu davranışlar kederle uzlaşma girişimlerini gösterir. Bu davranış sevilen bir evcil hayvan için de yapılabilmektedir. Dövme, Burma Merkez Ordusu'na karşı bağımsızlık için uzun, kahramanca bir mücadelede Karens'lere yardımcı olmuştur. Dövmeyi yaptırdıktan sonra dünyada korkusuz olmaya başlamışlardır. Benzer dövmeler

de Tayland ve Kamboçya Khmer Rouge ordusu içinde bir rol oynamıştır (Schiffmacher, 2005).

Mızar köyü Karakeçililerin, Viranşehir Yezidilerin, Kısas beldesi Alevilerin ve Siverek mahallerindeki Tırkan ve Kürt yerleşimcileri tarafından nazardan korunma, adanmışlık, uzun ömürlü olma inancıyla binlerce yıldır dövme yapılmıştır. (Bulut, 2002).

Bu tür koruyucu dövme türleri batıda da kendini göstermektedir. Amerikan denizcileri ve deniz piyadeleri, bir ayağın horoz diğer ayağına da domuz çizimi ile kendilerinin boğulmaktan korunduklarına inanmışlardır. Çingeneler ve Balkanlarda da cadılar ve kem gözlere karşı koruma sunan dövme her zaman popüler olmuştur. Günümüzde Tokyo itfaiyecileri “büyük su ejderha” dövmesi yaptırarak (Edo) yanıklardan korunduklarına inanmaktadırlar. Melanezyalı balıkçılar da kendilerini köpek balıklarından korumak için yunus dövmeleri yaptırırlardı (Schiffmacher, 2005).

Diğer dövmeler, vatanseverlik, topluma karşı sevgi ve dostluğu ifade eden kişisel mesajlar gönderir. Örnek olarak; vatanseverler için “Made in England” gibi ya da “anne”, “annem” gibi aile sevgisini gösteren dövmeler buna örnektir. Bazı sembollerle dövme uyuşturucu kullanımı, katliam, savaş vs. ifade eder. Bazıları için önemli olan tarihler dövmeyle ifade edilirken, doğum tarihi, sevilenin ölüm tarihi, doğum günü gibi, ya da bir grubun simgesini dövme yaptırarak o gruba ait olduğunu göstermeye çalışır, bazense gizli anlamı olan dövmeler yaptırmaktadırlar. Berberiler ve Samoalılar arasında dövmeler bir tür aşu veya tıbbi amaç için kullanılmıştır (Örneğin; romatizmaya karşı). Mısır’dan Güney Afrika’ya kadar dövme tıbbi amaçlı kullanılmıştır(göz hastalıklar, baş ağrıları ve buna benzer durumlar). Tıbbi bilgileri gerektiren (içeren) dövmeler de kullanılmıştır. Örnek olarak, kan grubu dövmeleri Amerikan, İngiliz, Fransız ve İspanyol ordusunda yapılmaktaydı. En tatsız örnek, bir faşist tarafından önerilmiştir: HIV ile enfekte olanların formu ile işaretlenmesidir. Cezalandırma, köleleri marka ile işaretlendirmek, hırsızlar, tacizciler vb. gruplara yapılan zorunlu dövmeler günümüzde pek kullanılmamaktadır (Aktaran: Schiffmacher, 2005).

Hindinçini’de uzun bir süre önce dövmeler vasıtasıyla tüm halkı kayda geçirmek yaygın bir yöntem olarak kullanılmıştır.

2.1. Türk Kültürü’nde Dövme

Dövmenin ilk izlerine Avusturya’da, İtalya’da, Yunanistan’da, Anadolu’da, Mısır’da, Cezayir’de, Afrika’da, Okyanusya (Markiz, Samoa) adalarında, Yeni Zelanda’da, Amerika’da, Kutuplarda ve Japonya’da rastlanmıştır. Kazak ve Kırgız Türklerinin kültürlerinde de oldukça eski ve yerleşik bir uygulamadır. İskit kurgan buluntularında doğadaki mücadeleyi anlatan hayvan motifleri görülmektedir (Hazar, 2006).

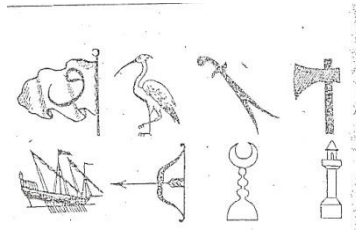
Şekil 8,9: Pazarık Kurganında Dövmeli Mumya,(redwolftattoo,2012)

Hun kurganlarında çıkan cesetlerde son derece kıvrak çizgilerle ve dekoratif bir anlayışla yapılmış düşsel yaratıklar ve koç figürlerinden oluşan dövmeler görülmektedir. Dinsel-büyüsel kaynaklı bu dövmelerin, is olduğu ihtimali ve deriye şırınga edilmesi ile oluştuğu düşünülmektedir. Hunlara ait Pazarık Kurganında bulunan bir başkana ait cesetten anlaşıldığı üzere Hunlarda asil ve kahraman kişilerin dövme yaptırabildiği, daha sonraları Kazak ve Kırgızlarda da devam eden bu geleneğin yine kahramanlık niteliği taşıyan bireylere uygulandığı bilinmektedir. Taştık ve Altın Yış Mezarlarındaki cesetlerin bazı kısımlarındaki dövmeler, av sahnelerini tasvir etmektedir (Kadıoğlu, 1996).

Türklerin seçtikleri Şamanizm inanç biçimi, toplumda dövmeyi daha anlamlı kılmıştır. Şaman rahiplerin, müritlerine yaptıkları dövmelerle kötülüğün ve uğursuzluğun bedenden uzaklaştırıldığına inanılırdı. Tanrıya yakın olmanın, ona inanmanın bir ifadesi olarak da, dövme Türk topluluklarında yaygın bir biçimde kullanılmıştır (Çelik, 2007).

Dövmenin Yeniçeriler arasında ne zaman yaygınlaştığı tam bilinmiyor. Ama tahminlere göre devşirme kanununun kalkmasından ve Yeniçeri Ocağı kapısının 17. yüzyıl sonunda halkın ayak takımına açılmasından sonra olmuştur. 17. ve 19.y.y’larda İstanbul esnafı tabakası arasında vücutlarına bir yeniçeri nişanı dövdürme yaygınlaşmıştır. Cezayirli gemiciler aracılığı ile Osmanlı denizcileri arasında yaygınlaşan dövme; XVII. y.y’dan itibaren Yeniçerilerce bağlı buldukları “orta”yı (bölük) simgelemek amacı ile yaptırılmaya başlanmış, Yeniçeri Ocağının kapatılışına dek sürmüştür. İlkel topluluklarda ise, dövme yapılırken törenler düzenlenmektedir (Kadıoğlu,1996).

İkinci Sultan Mahmut 1826’da yeniçeri ocağını kanlı bir şekilde kaldırdığında birçoğu genç ocağa kaydı olmadığı halde vücutlarındaki dövmeler yüzünden idam edilmiştir. Dövme yapma âdeti gemicilerde çok yaygın olduğundan özellikle Osmanlının Akdeniz’e açıldığı dönemde vücutlarında dövme olmayan tek bir tayfaya rastlamak mümkün değildir. Türk toplumunda Tersanelilerden başka dövme taşıyan diğer bir grup da Yeniçeriler olmuştur. Vücutlarında dövme taşıyan ama askerliklerini bahriye de yapmayanların büyük çoğunluğu mahpushanede yaptırmışlardır (Koçu, 1967).

Şekil 10: Yeniçeri Kol ve Bacaklarına Dövülmüş Motiflerden Örnekler, (Koçu,1967)

Türklerin diğer kültürlerle olan ilişkileri vasıtasıyla dövme uygulaması teknik ve sanatsal olarak gelişmiştir. Türk devletinin genişlemesi ve Avrupa'nın ortasına kadar ilerlemesi bu kültürü Avrupa'ya dek taşımıştır. Bu akınlara uzun yıllar ilk yerleşim alanlarından olan, özellikle bugün ki Macaristan da müzelerde, günümüze kadar ulaşan gravürlerde, Türk akıncıları uzun saçlı, küpeli ve dövme olarak tasvir edilmişlerdir. Daha sonra Anadolu toprakları üzerinde yerleşik yaşama geçen Türkler, yazılı tarihi bulgulara göre dövme uzun bir zaman yasaklamamışlardır. Bu uygulamayı, özellikle beylikler döneminde, beylerde, şehzadelerde ve sonra padişahlar da bile görmek mümkündür. Özellikle Leventler ve diğer askerler, savaşa girdiklerinde kısmen bedende giysilerin kalmaması sebebiyle ölü ve ağır yaralıların kimliklerini, rütbelerini tespit etmede dövme kullanılmış olup, bunların ceylan derisine işlenmiş tasvir ve çizimleri müzeler de sergilenmektedir (Çelik, 2007).

Dövme geleneği Güneydoğu Anadolu bölgesinde bir yaşlı âdeti olarak devam ettiğini, Şehirlerde ise gençler arasında bir moda olarak yaygınlaşmaktadır. Diyarbakır Karaçi Çingene topluluğu İslam'ın Şafii formunu benimsemiş, dövme geleneğini, iki ayrı güzergâhtan Anadolu'ya gelmeden önce temasta buldukları farklı topluluklardan öğrenmişlerdir. Bu yollardan biri İran-Kafkasya güzergâhı, diğeri ise Irak-Suriye-Filistin güzergâhıdır. Karaçiler, her iki güzergâhı izleyerek farklı dönemlerde Diyarbakır'a yerleşmişlerdir. Karaçiler, belirli motifleri değişik yaş aralıklarında vücudun belirli bölgelerinde uygulamışlardır. Karaçiler'de cinsiyete göre hem dövme motifi hem de dövmenin uygulandığı bölge farklılık göstermektedir (Cihan,2007).

Bozhöyük'te yapılan dövmeler resim değildir, resim yazısının düşünce yazısına dönüşmüş şekilleridir. Bazı beden işaretleri Runik yazılarına (İlk Çağ Orta Asya toplumları ve vaktiyle Kuzey Avrupa ülkelerinde yaşayanlar tarafından kullanılmış bir yazı sistemidir.) benzemektedir. Yörede vücuda yapılan dövme bölgeleri cinsiyete göre değişiklik göstermektedir. Erkeklerde daha çok ellerde, isme'l-bikar denilen burun, çene, elmacık kemikleri üzerinde birer nokta şeklinde yapılmaktadır. Kadınlarda ise ellerde kollarda, ayaklarda, alınlarda, çenelerde, dudaklarda, yanak ve göğüslerde yapılmaktadır. İşaretlerin şekli bozulmasın diye ergenlik döneminden sonra dövme yaptırmayı tercih

ederler İşaretlerin şekli bozulmasın diye ergenlik döneminden sonra dövme yaptırmayı tercih ederler (Hazar, 2006).

Mızır köyü Karakeçililerin, Viranşehir Yezidilerin, Kısas beldesi Alevilerin ve Siverek mahallerindeki Tırkan ve Kürt yerleşimcilerin geleneklerinde var olan dövme unutulmaya, kaybolmaya mahkûm olmuştur (Bulut, 2002).

Şekil 11,12: Doğunun Tenindeki Nakış,(Bulut,2002)

Gaziantep Barak bölgesinde iki Türkmen ve bir Kürt köyünde ve Çankırı'da bir Türkmen köyünde yaşlı erkek ve kadınların el, yüz ve vücutlarında yörede “dövün” olarak adlandırılan dövmeler bulunmaktadır. Bu kişilerde el, yüz ve vücudun çeşitli bölümlerinde bulunan dövünler; 18-20 yaş civarı genç kızlarda yalnız sağ yanakta bir nokta şeklinde yer almıştır. Bu bölgede dövün, kadınlar tarafından özellikle çene, çene altı, ayak bileği, boyun, göğüs ve el üstlerinde tercih edilmekte, erkeklerde ise burun üzeri ve alın ortasında, el üstlerinde, el bileğinde ve kollarda rastlanmaktadır (Bulut, 2002).

Şekil 13:Şanlıurfa'da ki Dövme Sembollerinden Örnek, (Can,1991)

Şekil 14:Evlilik, Sevgi ve Sadakat Sembölü Şanlıurfa, (Can,1991)

Şanlıurfa'da her köy, aşiret ve hatta her aile içinde(aşiretler arasında kız alıp-vermeler den kaynaklanan akrabalık aile içindeki sadakat ya da asalet

sembolü) ve elbette kadınlar ve erkekler arasında dövme motiflerinin farklılık gösterdiği belirtmiştir. Güneydoğu'da yapılan dövmeler töresel, yöresel ve ulusal bir ifade taşırlar. Bu bölgede kadınlar yüzlerine dövme yaptırırken, erkekler nadiren yüz bölgesine yaptırmışlardır. Şanlıurfa'da arkeoloji müzesinin de pişmiş topraktan yapılmış silindirik ve tabletler halinde 1,5- 5 santim boyları arasındaki bulunan küçük mühürler, insanların tenindeki dövme motiflerine çok benzemektedir (Can, 1991).

Dövme sanatı Avrupa ve Amerika'da son yıllarda gençler arasında bir çılgınlık halini almıştır. Ama unutmamak gerekiyor ki çoğu toplumda ve kültür de dövme uzun zaman yasaklanmıştır. Yasaklama ilk önce dini sebeplerden olmuştur ve çoğunlukla Tanrının yarattığı vücudu değiştirdiği için yasaklanmıştır. Daha sonra Amerika da sağlık (1962, Hepatit salgını) nedenleri yüzünden yasaklanmıştır. Sağlık kaygıları giderildikten, yasal mevzuat düzenlendikten sonra uygulamalar tekrar başlamıştır.

2.2. Avrupa Kültürü'nde Dövme

Avrupa'da da diğer kültürler de olduğu gibi dövme uygulanmıştır, ama Hıristiyanlığın gelişmesiyle birlikte, kilise fermanı ile yasaklanmasından dolayı, yavaş yavaş yok olmaya başlamıştır. Hıristiyanlar dövmeyi yalnız bir suçlu veya mahkûmu damgalamak ve aşağılamak için kullanmışlardır. Bu nedenle Avrupa'da 17.y.y'a kadar dövme sanatı görülmemiştir. 18.y.y da denizciler Pasifik adalarına gitmiş ve oralarda hayran kaldıkları bu uygulamayı Avrupa'ya taşımışlardır.

• İngiltere

Dövme, İXX.y.y süresince Avrupa'nın başka hiçbir yerinde olmadığı kadar İngiltere'de gelişmiştir. Bunun büyük bir bölümü 1769 yılında Kaptan Cook'un ilk yolculuğuna başladığı, İngiliz donanmasının, dövme geleneği nedeniyle olmuştur. Sonraki yıllarda birçok İngiliz denizci, seyahatlerinin hatırasını taşıyan egzotik dövmelerle eve dönmüşlerdir. 18. yüzyılın ortalarında birçok İngiliz limanında en az bir profesyonel dövme sanatçısı vardı (Krcmarik, 2003).

1862 yılında Galler Prensi Kutsal toprakları (Filistin toprakları) ziyaret ettiğinde koluna Kudüs Haç dövmesi yaptırarak dövmeyi kraliyete taşımıştır. Kral VII. Edward da bir dizi dövme yaptırmıştır. 1882 yılında VII. Edward'ın oğulları, Japonya ziyaretinde, babalarına 20 yıl önce dövme yapan sanatçıya dövme yaptırmışlardı (desingboom, 2013).

Birçok varlıklı İngiliz ve deniz subayları Düklerinin yolunu takiben, Japon ustalarına dövme yaptırmışlardır. 1890 yılında dövme, İngiliz aristokratlar arasında çok popüler olmuşken bir Amerikalı yazar bu durumdan yakınmaktaydı: "İngiltere toplumunun erkekleri, Galler Prensi'nin vücudundaki dövmelerin kurbanları olmuşlar, bir çoban tarafından

yönlendirilen koyun sürüsü gibi, (Galler Prensini) takip etmek zorundadırlar (Aktaran: Krcmarik, 2003).

•Fransa

18. yüzyılda güney kıyılarına yaptıkları seyahatlerden barış içinde dönen birçok Fransız denizci dövme dönüştür. Fransız Jean Baptiste Cabri fuarlarda tüm dövme vücudunu göstermek için giriş ücreti talep eden ilk kişi olmuştur. Dövme uygulamalarına bağlı komplikasyonların raporu Fransa'nın tıp literatürüne 19.y.y ilk yarısında yer almıştır. Rayer 1935 de yayınladığı dermatoloji kitabında bir kaç şiddetli enfeksiyonun dövmeden kaynaklandığını rapor etmiştir. 1837 de dövmenin neden olduğu ilk ölüm kayıt edilmiştir. Doktor Hutin, 1853 de ilk frengi vakası dövme vasıtası ile bulaştığını rapor etmiştir. 1861'de Maurice Berchon Fransız deniz cerrahı “Dövme yapmanın tıbbi güçlüklerini inceleme” adlı çalışmayı yayımladı. Bundan sonra Deniz Kuvvetleri ve ordu belirli sınırların dışında dövme yapmayı yasaklamıştır (Aktaran: Krcmarik, 2003., desingboom, 2013).

2.3.Merkezi Amerika ve Güney Amerika Kültürü'nde Dövme

Peru'da XXI.y.y ait olan dövme Inca mumyaları bulunmuştur. Dövme XVI.y.y. İspanya, Meksika ve Merkezi Amerika'da Mayalardan kalma bir gelenek olarak cesaret göstergesi olarak görülmüştür.

Cortez ve arkadaşları 1519 yılında Meksika kıyılarında vardıklarında, yerlilerin heykel ve put formundaki şeytanlara taptıklarını, bunun yanında kendi cilt üzerinde bu putların silinmez görüntülerinin damgasını vurduklarını keşfettiklerinde dehşete düşmüşlerdi. Dövmeyi hiç duymamış İspanyollar, bu işlemin şeytanın işi olarak tanımlamışlardı (Krcmarik, 2003).

XVI.y.y. İspanyol tarihçileri, Cortez ve arkadaşlarının maceralarını anlatırken, dövme Orta Amerika yerlileri tarafından yaygın olarak uygulandığını kaydetmişlerdir. Meksika'nın fethini anlatan Oviedo, yerlilerin kendi iblislerini yaşatmak için, onların imgelerini kendi et ve ciltlerine delikler açarak siyah renklerle işlemişlerdir, diye yazmıştır. Bir misyoner olan Jean Baptiste le Pers: “yerliler bedenleri üzerinde putların imgelerini görüntü olarak işlediklerini” yazmıştı. Hep gözleri önünde olan bu görüntüleri, rüyalarında sık sık gördüğü, çok korktuğu, bunların iğrenç olduğunu (kaplumbağa, yılan, timsah, vb) ve vazgeçirilmesi gerektiğini belirtmişti. Tarihçi Cogulludo, savaşçıların, savaşlardaki başarıları için dövme yaptıklarını rapor etmiştir, yaşlı kahramanların vücutları tamamen resim yazı (hieroglyphics) ile kaplanmıştır (Aktaran: Krcmarik, 2003,desingboom, 2013).

•Kuzey Amerika

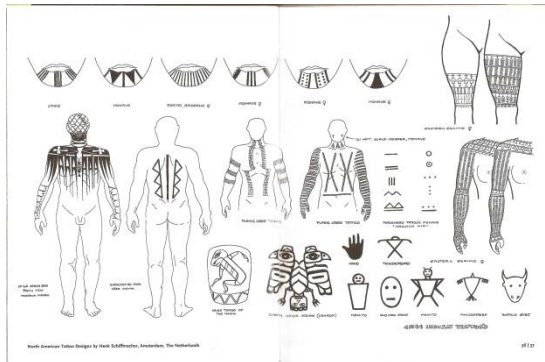
İXX.y.y'la kadar bilim adamları Kuzey Amerika yerlilerinin dövmeleri ile hiç ilgilenmediler. 1909'da Amerikalı bir antropolog olan A.T. Sinclair literatürü incelediğinde, hastalarda çok sıklıkla karşılaşılan konu ve uygulanan

işlem hakkında (dövme) bilgi bulunmadığını ortaya koymuştur. Sinclair, "Amerikan Kızılderililerinin Dövmesi" adlı çalışmasında Kuzey Amerika'nın coğrafi bölgelerindeki dövme kayıtlarını incelemiştir (Krcmarik, 2003).

Kuzey Amerika'da Kolomb öncesi dövme için en ilginç açıklamalar, XVII.yy. Doğu Kanada'da Bazı Fransız kâşif ve misyonerler tarafından yazılmıştır. Nitekim 1615 yılında, Fransız kâşif Gabriel Sagard-Théodat Hurons kabileleri arasında dövme kullanımını incelemiştir. Hurons'lar bir kuş ya da bir balık kemiğini jilet gibi keskinleştirerek vücutta birçok delik ve/veya kazıma yaparak vücudun süslemesini sağladılar. Bu süreçte dövme yaptırılan takdire şayan bir cesaret ve sabır gösterirler. Daha sonra oyulmuş kısımlara pudra veya siyah renk sürerler, kazınmış rakamlar, yaşam için kalacak ve asla silinmeyecektir" (Aktaran: Krcmarik, 2003).

XVII. y.y'ında misyonerler her yıl Paris'e Dövme talepleri ile ilgili çok sayıda raporları iletmişlerdi. Misyonerler doğu Kanada'ya dağılmış ve dövmenin hemen hemen tüm karşılaştıkları yerli kabileler tarafından uygulandığını bildirmişlerdir. 1653 yılında misyoner Francois-J. Bressani'nin açıklamasında: Kendilerinde kalıcı izler bırakmak için şiddetli ağrı çekerler. Bunu yapmak için de iğneler, bilenmiş biz veya dikenler kullanırlar. Bu araçlar ile deriyi delerler ve hayvan veya canavarların şekillerinin izini (örneğin bir kartal, yılan, ejderha veya onlara benzeyen diğer figürler) yüzlerine boyunlarına, göğüslerine veya vücutlarının diğer kısımlarına işlerler. Sonra, tasarımları oluşturmak için delikler kanatılarak kömür veya bazı diğer siyah renklerle karıştırılır ve yaraya nüfuz etmesi için ovalanır(Aktaran: Krcmarik, 2003).

Görüntü silinmez bir şekilde cilt üzerinde basılmıştır. Bu işlem tüm vücut üzerine yapıldığında, özellikle soğuk havalarda, tehlikelidir. Birçok kişi uygulama sonrası, vücudun bir tür ürettiği spazm sonucu ya da başka nedenlerle ölmüştür ve bu yerliler şehit olarak gömülür (Aktaran: Krcmarik, 2003).

Şekil 15: Schiffmacher'ın Tasarladığı Kuzey Amerika Yerlilerin Dövme Desenleri, (Schiffmacher, 2005)

2.4.Asya Kültürü'nde Dövme

• Borneo

Borneo çoğunlukla, dik tepeler, dağlar ve yoğun yağmur ormanlarından oluşur ve az sayıda yol vardır. Seyahatler, havayolları veya nehirlerde kullanılan botlarla sağlanır. Son arkeolojik buluntular, yerli kabilelerin atalarının 50.000 yıldır Borneo'da yaşamış olduğunu göstermektedir. Yirminci yüzyıla kadar birçoğu taş devri dönemini yaşamıştır. Ataları gibi pirinç ekip, balık ve diğer hayvanları avlamışlardır. “Dayak” terimi, Ibans, Kayans, Kenyahs ve diğerleri dâhil olmak üzere çeşitli yerli ilkel kabileler için kullanılır. Bu insanlar arasında büyük çeşitlilik vardır. İXX.y.y'ın ortasına kadar Borneo, Batı tarafından bilinmiyordu ve dayak İXX.y.y'ın sonunda ortaya çıktı. Bazı araştırmacılar, bu kabilelerle görüşerek onların dövme tasarımları ve uygulaması hakkında bilgi elde edip, kayıt altına almışlardır (Krcmarik, 2003).

Şekil 16:Elle yapılan geleneksel Borneo dövmesi,(Free tattoo magazine, 2012)

Şekil17:Geleneksel Dövme,Borneo Batısında Dayak Halkı,ca.1927,(Wikimedia, 2012)

• Japonya

Japonya'da dövme tarihi uzun ve karmaşıktır. 1.500 yıldan fazla süre önce Çin'li gezginler, Japon erkek ve kadınlarının çok dövmeli olduğunu kayıt etmişlerdir. Ortaçağ'da, Japonya'da, dövme, suçluları işaretlemek için kullanılmıştır. 18.yy hükümet, genel kültürel aşırılıkları ayıklamak için bir girişimde bulunmuş ve tiyatro, elbise (kimono) ve bazı resim türlerini yasaklanmıştır. Bazı Japonya'lı tüm vücuda ayrıntılı ve renkli dövme yaparak bu karara itiraz etmişlerdi. Ancak 1868'de dövmede yasaklanmıştır. Japonya'da dövmeyle ilgili ilk kanıt, yüzleri boyalı veya dövme işaretleri temsili kazanmış kil heykeltik şeklinde bulunmuştur. Bu tür eski figürler M.Ö 5.000 veya eski tarihli mezarlardan ele geçmiştir. Diğer birçok figür M.Ö 2000 ve 3000 tarihlerinde mezarlarda bulunmuştur. Bu figürler sembolik dublör olarak ölümlerin diğer hayat yolculuklarında, onlara eşlik yapan rol üslenmiştir. Bu dövme işaretlerinin dini veya büyüsel önemi olduğuna inanılmıştır (Krcmarik, 2003., Goldstein, N. & Sewell, 1979).

Şekil 18: Geleneksel Japon Dövmesi,(bodyart666,2013)

Japonya'da ilk yazılı dövme kaydı M.S 297 yılında derlenmiş, bir Çin hanedanına aittir. Bu metne göre, "genç ve yaşlı erkekler, tüm yüzlerini ve vücutlarını dövme desenleri ile süslemişlerdir." Japon dövmesi başka Çinli öykülerde de yer almaktadır, ama her zaman negatif bağlamda söz edilmektedir. Çin'de dövme barbarlığın bir işareti olarak kabul edilmiş ve yalnızca bir ceza olarak kullanılmıştır (designboom, 2013). VII.y.y'a gelindiğinde Japonya yöneticileri Çin'in kültürünü ve tutumlarını benimsemiş ve sonuç olarak dövme gözden düşmüştür. Ceza olarak dövme yapıldığının ilk kanıtı M.S 720'de Japon öykülerinde yer almıştır. Bu yazıda İmparator, isyankârları çağırarak onları bu eylemlerinin cezası ölüm olduğunu, ancak imparator onları af ettiğini ve ölüm yerine onlara dövme yapılmasına karar verdiğini söylemiştir (desingboom, 2013).

VI.y.y'ından sonra dövme yaygın olarak suçluları ve serserileri tanımlamak için kullanılmıştır. Suçlular (Yakuza vb.), suçların işlendiği yerlerde belirlenen çeşitli sembollerle işaretlendiler. Dövme izi taşıyan bireyler

aileleri tarafından terk edildi ve toplum hayatındaki bütün ortaklıkları reddedildi. Japon halkı için aile üyeliği ve toplumsal konumu her şeyden değerli olduğundan, dövme, cezanın ciddi ve korkunç bir formu olmuştur (Krcmarik, 2003., desingboom, 2013).

2.5. Afrika Kültürü'nde Dövme

Afrika toplumunun derisi koyu renk olduğundan dolayı renkli dövme uygulaması çok zordur. Bu nedenle başka bir yöntem “scarifications” yani yara izi (nedbe) yöntemini geliştirmişlerdir (Goldstein, N. & Sewell, 1979). İnsanlar, bıçak ve diğer keskin aletler kullanarak deriyi kesip, kaldırmak suretiyle özel motifler oluşturmuşlardır. Genelde kişiye özel kum ve kül karışımları sürerek vücuda güzel desenler yapılmıştır. Uygulama da oluşan yara izleri “Braille alfabesi” yazısını andırabilir. Bu desenlerde yerel motif ve gelenekler hâkimdir (Krcmarik, 2003., desingboom, 2013).

Şekil 19: 1900'lerde Sudanlı kız,
(Schiffmacher, 2005)

Şekil 20: Afrikalı kızların nedbeleme
örneği, (Goldstein, N. 1979)

• Mısır

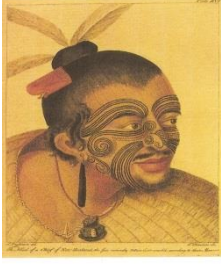
Mısır piramitlerinde mumyalar bulunmuştur. Bu mumyaların bellerine yakın alanda dövmeler olduğu görülmüştür. Dövmenin bereket tanrıçası sembolü olduğu düşünülmektedir. Mısır'da 4 bin yıl önce, dövme uygulanmıştır. Eski Mısır'da dansçı kızlar, cariyeler, şarkıcı kadınlarda ve onların korumaları da dövme yaptırmışlardır. Aynı zamanlarda Mısırlı hiçbir erkekte de dövmeye rastlanmamıştır (Levy ve ark., 1979., desingboom, 2013).

2.6. Diğer Kültürlerde Dövme

• Yeni Zelanda

Yeni Zelanda yerlilerinin (Maori) dövmeleri dünyaca ünlüdür. Onlar, Güney Pasifik insanları gibi vücudu fazla örtmeyen, alışılmadık bir tarz olan Maori dövme tarzını geliştirmişlerdir. Dövmeler onlar için süslenme anlamı taşımaktaydı ve genellikle yüz bölgesine yapılırdı. Maorilerin yüz dövmeleri “Moko” olarak adlandırılmaktadır. Kadınlar dövmeyi süslenmeden daha ziyade medeni durumlarını belirtmek için kullanmışlardır. Çene veya dudaklardaki

dövmeler kadının evli olduğunu işaret etmekteydi (Goldstein, N ve Sewell, 1979, desingboom, 2013).

Şekil 21: Maori Dövme Tarzı
(Fashionuks,2012)

Şekil 22: Maori Yüz Dövmesi,
(assatashakur,2012)

• Polinezya Adaları

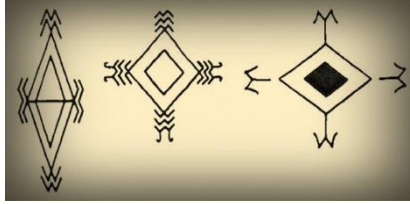
Polinezya, Büyük Okyanus'un tam orta yerinde denize dağılmış halde 118 küçük ve volkanik adalardan oluşmaktadır. Yüzyıllar boyunca, Okyanusya yerli halkı bedenlerini çeşitli dövme sanatı ile süslemişlerdir. Bu antik sanat hakkında bugün bildiklerimizin büyük çoğunluğunu efsaneler, şarkılar ve ayin törenleri ortaya çıkarmaktadır. Dövme sanatının kuralları, teknikleri ve motifleri 2.000 yıldır varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bu geleneklerin en eskisi Samoa da ve en genci Aotearoa / Te Waipounamu'da bulunmaktadır. Ancak, her Polinezya kültürünün benzer gelenekleri vardı. Tahiti, Arioi, profesyonel animatörler eşliğinde, kendi toplulukları içinde çeşitli kademelerinde ve durumu işaretlemek için dövme kullanmışlardır. Aslında, şu anda Fransız Polinezyası (Toplum, Tuamotu, Austral, Gambier ve Marquesas grupları), hatta bireysel ada grupları olarak bilinen adalar içinde benzersiz dövme tasarımları vardır. Bu nedenle, bir kişinin köklerini dövmeye göre tespit etmek mümkün olmuştur. 19.yüzyıla kadar Tonga'da da dövme güçlü bir geleneğe sahip idi. Ancak bu dönemde misyoner varlığı tamamen bu sanatı söndürmüştür. Rapanui'de, dövmelerin anlamı veya kullanımları dış dünya tarafından az bilinmekle beraber yoğun biçimde kullanılmıştır (Losch, 2003., desingboom, 2013).

Şekil 23: Doğrusal Geometrik Motifler Polinezya (Losch, 2003)

• Solomon Adaları

Solomon Adaları güneyden kuzeye uzanan, Melanezya ve Polinezya bölgelerini içeren geniş bir ada zinciridir. Bu bölgelerdeki farklı kültürel unsurlardan dolayı değişik vücut tasarımları (Melanezya’da nedbeleşme, Polinezya’da dövme) ortaya çıkmıştır. Değişmeyen olay, Solomon halkının sanatsal repertuarında kuş ve balık dövme desenlerinin hâkim olmasıdır. Ancak burada dövme yapımında uzun kanatlı deniz kuşu, Firkateyn kuşu (kutsal kuş), kemiklerini kullanmışlardır. Daha çok özel olarak, Solomonun bazı bölgelerinde kutsal kuşun ölen kişinin mezar bekçisi olduğuna ve onu kontrol ettiğine inanılırdı. Eğer ölen kişinin dövmesi yoksa öbür dünyaya geçmesine izin verilmezdi (Krutak, 2011).

Şekil 24: Solomon Adaları, Firkateyn Kuşu Desenleri, 1930s (Krutak, 2011)

• Samoa

Samoa halkının geleneği; kadınların çocuk sahibi ve erkeklerin dövme sahibi olmalarıdır. Samoa’lılar dövme sanatını babadan oğula öğretme şeklinde muhafaza edebilmişlerdir. Genç dövmeciler bu sanatı öğrenmek için saatler ve hatta günlerce uğraşmışlardır. Samoa’lılar sivriltilmiş domuz dişlerini ve kaplumbağa kabuklarını bir araya tutturarak ve tahtadan sap yaparak dövme yapmışlardır. Eski Samoa’da, “pe’a” şeklinde en geniş dövme, erkekler için uygulanmıştır. Pe’a sadece göbek etrafında uygulanan son bir "kilitleme" parçası ile arka uyluk, popo ve vücudun alt kısmını kapsar. Bir bütün olarak pe’a bir yarasa temsilidir, kanatları adamın bacaklarının etrafını sarar. Antik çağda, geniş pe’a toplumu için, genç bir adamın bütün aileye hizmet vermeyi taahhüt etmesinin bir işareti olmuştur. Aslında, pe’a şeflik rütbesini elde etmek için bir önkoşul idi (Goldstein, N. ve Sewell, 1979).

Genel olarak, genç bir pe’alı adam kadınlara daha çekici görünürdü; çünkü çok acılı pe’a yapılış sürecini geçerek adanmışlık ve cesaret göstermiştir. Samoa’lı kadınlar için dövme dışlanmamıştır. Bununla birlikte, kadınlar da teknik alanda kendilerini göstermişlerdir. Aslında bazı yönlerden kadınların dövmesi erkek dövmesinden daha kutsal olarak kabul edildi. Kadınların dövme tasarımları elde ve uyluk kısmında “malu” ayrıt etmek için yapılırdı. Malu, kadınların yalnız uyluk bölgesine uygulanır, erkeklere uygulanan pe’a dan dan daha geniş ve daha dantelimsi tasarımlar içerirdi.

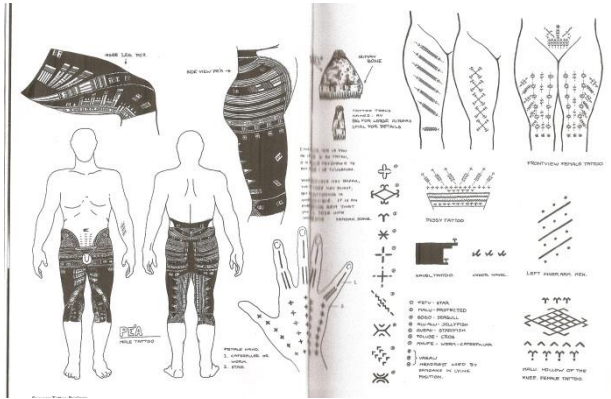

Şekil 25: Samoa Tattoo (myspace,2013)

Şekil 26: Samoa'lı Kadınlardaki Malu Dövmesi (Losch, 2003)

Samoa'lı kadınlar geleneksel siva dansını ederken malu bazen görünürdü. Pe'a ve malu yüzyıllar önce olduğu gibi bugün de uygulanıyor ve Samoa'yı Polinezyanın geleneksel dövmesinin kesintisiz son kalesi yapıyor. Ancak, sanat da genç neslin ihtiyaçları ve zevklerine uygun gelişmektedir. İroni olarak, dövmenin en baskın tarzı; kol bandı olarak, aslında Amerika Birleşik Devletlerine dönen Amerikan Barış Gönüllüleri işçileri için bir "hatıra" olarak geliştirilmiştir. Bant uygulaması bilek veya ayak bileği üzerinde başlamış ve sonunda vücudun diğer bölgelerine taşınmıştır. Bugün, en sık pazı ve yüz üzerinde bulunan, yalnız geleneksel geometrik motifler değil, aynı zamanda Samoa dilinde kullanan kelimeler ve kültürel eserler bulunmaktadır (to'oto'o "hatip personeli" ve fue "uçan süpürge" gibi) (Losch, 2003).

Şekil 27: Samoa Dövme Desenleri, (Schiffmacher, 2005)

KAYNAKÇA

- Atkinson, M.(2004). *Tattooing and Civilizing Processes, Body Modification As Self Control*. Canadian Review of Sociology & Anthropology, Canadian Sociology& Anthropology Association.
- Atkinson, M.(2003). *Tattooed , The Sociogenesis of a Body Art*,University OfToronto Press Incorporated, Canada.
- Atkinson, M. &YOUNG, K.(2001). *Flesh Journeys: Neo Primitives and the Rediscovery of Radical Body Modification*. Deviant Behavior, 22: 117-46
- Azad, H.(1995). *Psikopatoloji*, Entesharacih Beesat, 2.Baskı, s:216, Tehran,Iran
- Barker, DJ.& Barker MJ. (2003). *The Body As Art*, (Sanat Olarak Vücut),Türkiye Klinik Kozmetoloji Dergisi, 4, s: 70-76
- Battcock, G.(1973,1987). *Idea Art*. NewYork: Dutton.
- Beck, U.(1991). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage
- Breytenbach, B. (1985). *The True Confessions of an Albino Terrorist*.London:and Faber
- Bulut, F. (2002). *Doğunun Tenindeki Nakış; Dövme*, Atlas Dergisi, Ağu.Sayı: 113.s: 36-54.
- Can, İ. (1991). *Beden Resimleri; Dövme*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Bölümü, Resim Anasanat Dalı,Yüksek Lisans Tezi.
- Ceylan, M.(2011). Vücut Süsleme Sanatı Geliştirme Derneği Başkanı, *Kişisel Görüşme*, Marmaris, 24 /6, Saat: 13-16
- Cihan, A. (2007). *Diyarbakır'da Karaçi Çingenerinde Dövme Geleneği*.Marmara Üniversitesi, Uluslararası Sempozyum: Türk Kültüründe Beden, 4-5 Haziran
- Connor, S.(2004). *The Book of Skin*. London: Reaktion
- Çelik, S. (2007). *Vücut Süsleme Sannatı ve Dövme Tarihine Bakış*, Bersabodyarts
- Dimaggio, P.(1987). *Classification In Art*. American Sociological Review 52: 440-455.
- Elbozan, B., Karlıdağ, R. ve Ünal.S.(2003). *Beden Dismorfik Bozukluğu: Risperidon kullanılan bir olgu*, Anadolu Psikiyatri Dergisi, 4:237-242
- Falk,P.(1995). "Written in the Flesh" Body & Society1(1):95-105
- Goldstein, N.& Sewell, M. (1979). *Tattoo In Different Cultures*,Dermatol.Surgical. Oncol, Nov, 5(11): 857-864
- Grumet, G.(1983). *Psychodynamic Implication of Tattoos*. Journal of Orthopsychiatry 53: 482-492.
- Hall, D. (1997). *Prison Tattoos*. New York: St. Martin's
- Hamburger, E. (1966). *Tattooing as a Psychic Defense Mechanism*. International Journal of Social Psychiatry 12:60-62
- Hanlon, PH.(2011). *Deeper Maning of Tattoos*. www.spiritualityhealth.Com/articles/deeper-maning-tattoos,23-06-2012
- Hazar, M. (2006). *Mardin Kızıltepe- Bozhöyük Yöresinde Beden İşaretleri*.Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Eylül, 8, s: 293
- Johnson, F.J.(2006). *Tattooing, Mind, Body and Sprit. The Inner Essence of The Art*. Copyright of Sociological Viewpoints in the Property of Pennsylvania Sociological Society.
- Kadioğlu, N.(1996). *Anadolu'nun Bazı Yörelerinde Dövme Âdeti ve Bu Âdetin Çağdaş Yaşamdaki Yeri*. I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyum Bildirileri, Ankara, Hagem Yayınları, s: 222-227

- Keinlen, A.(2005). *Skin Deep: Tattoos Mark the Body's Surface.But Inspiration Draws From a Deeper Source*. Herizons, Fall, 19 (2): 24-28
- Koçak, O. (2012). *Dövme Tarihi*. Dream tattoo.com
- Koçu, R.E. (1967). *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümer Bank Kültür Yayınları, Ankara, S:95-96
- Krcmarik, K. (2003). *Tattooing Around The World* www.msu.edu/~krcmari/1/individual/world. htm/
- Krutak, L.(2011). *The Art of Nature: Tattoo History of Western Oceania*, www.larskrutak.com/article/occeania.
- Kuun, P.M. (1996). *About Tattoos and The Magic Of Making*, European Tattoo-manual, Printed: De Letter, Zwaagdijk –Oost.
- Levy, J., Sewell, M.& Goldstein, N. (1979). *A Short History Of Tattooing*.Dermatol. Surg. Oncol. Nov, 5(11): 851-856
- Losch, K. (2003). *Skin Story, The Art and Culture of Polynesian tattoo*,www.Phs.org/skin stories/ culture/index.html-30-05-2013
- Maguire, J.(1999). *Global Sport: Identities, Societies, Civilisation*. Cambridge, UK, Polity Press
- Martí, J.(2010). *Anthropology; Tattoo, Cultural Heritage and Globalization*. Copyright of Scientific Journal Of Humanistic Studies. 2(3)
- Mc Carron, K. (2008). *Skin and Self Indictment: Prison Tattoo, Race and Heroin Addiction*, Copyright of English Studies in Canada, ESC.34.1 March, s:85-102
- Mosher, D., Wayne,O.& Jeffery, D.(1967). *Body Image in Tattooed Prisoners*. Journal of Clinical Psychology 23:31-32
- Parry, A. (1971). *Tattoo: Secrets of a Strange Art Practiced by the Native of the United States*. New York, Collier press.
- Pyrillis, R. (2010). *As Tattoo and Piercings Become More Populer,Companiesand Employees Look To Cover Themselves*. Body of Work, Work Force Managment, Nov. 8(11)
- Richie, D.& Muruma, I. (1980). *The Japanese Tattoo*. New York, Weatherhill
- Rosenberg, H. (1972). *The De-Definition of Art*. New York, Collier Press, s: 28-38
- Rosenblatt, D. (1997). *The Anti-Social Skin: Structure, Resistanceand Modern Primitive. Adornment in the United States*. Cultural Anthropology 12 (3):287-334.
- Rubin, A. (1988). *Marks of Civilization*. Los Angeles: UCLA Museum of Cultural History.
- Sanders VE Vails, C.R.& Vail, A. (2008). *Customizing The Body,The Art and Culture of Tattooing*, Revised and expanded edition, Temple UniversityPress, Philadelphia.
- Schiffmacher, ED.H. (2005). *1000 Tattoos, On The History and Practice of Tattooing*. Taschen GmbH, Köln, Printed in China. s:6-69
- Serdaroğlu, F. (2010). *Dövme Sanatı*. www.dovmekitabi.com
- Serin, M. (2012). *Sanat; İslâm Sanatları Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2084
- Shaver,S.(2012). www. buddhism.about.com 12-05-2013
- Swami, V., Prietschnng,J., Bertl, B., Nader,IW.,
- Stieger.S.&Racek,M., (2012). *Personality Differences Between Tattooed and Non Tattooed*. [Abstract]. Psychol Rep.Aug. 111(1), 97-106

- Stephens, M.B.(2003). *Behavioral Risks Associated with Tattooing*. Clinical Research and Methods, Family Medicine, January,35(1):52-54
- Turner,B(1984).*The Body and Society*. London.Stage
- Vanzanten, W.(2002). *Glossary Intangible Cultural Heritage*. The Hague: UNESCO.
- www.assatashakur.org. 05-12-2012
- www.bodyart666.blogspot.com 22-06-2013
- www.creative-jouneys.com 12-04 -2013
- www.designboom.com/history/tattoo-history. 24-12-2012
- www.fashion.uks.com. -12-05-2012
- www.FreeTattoosgalleries.com 12-06 2013
- www.freetattoomagazine.com. 11-11-2012
- www.mailce.com 22-02-2013
- www.mdtattoos.com 03-03-2013
- www.myspace.com 08-03-2013
- www.squidoo.com/samoan-tribal-tattoo- 25-12- 2012
- www.redwolftattoo.com 22-12-2012
- www.tattooartists.org 24- 06-2012
- www.tattoodragos.com 24- 06-2012
- www.travel.nationalgeographic.com 24- 06-2012
- www.wikimedia, 13-11-2012

BÖLÜM 8

KOVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE ÇOCUKLARIN OYUN VE HAREKET EĞİLİMLERİ

Doç. Dr. Mehmet ÖÇALAN¹
Dr. Hüseyin ÇİÇEK²
Recep AYHAN³

---

1 Kırıkkale Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, mehmetocalan@yahoo.com,
ORCID ID: 0000-0003-2419-4455

2 Kırıkkale Şehit Hakan Yorulmaz Spor Lisesi, cicekhuseyn@hotmail.com,
ORCID ID: 0000-0003-4155-2242

3 Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü,
bahadir7121@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6577-1266

GİRİŞ

İnsanlık, var olduğundan beri birçok pandemi ve epidemilere ve ciddi can kayıplarına şahitlik etmiştir. Son bin yılın en önemli pandemisi Çin/Wuhan' da patlak veren korona virüs, Avrupa ve Amerika kıtasında 2020 yılında görülmeye başlamış ve kısa zamanda diğer kıtalara da yayılarak pandemi haline gelmiştir. Salgın günümüzde etkisini yeni mutasyonlar geçirerek sürdürmektedir.

Şüphesiz bu süreç çocukları özellikle de akademik yaşamlarına ilk adımlarını atan ilkökul çocuklarını birçok açıdan olumsuz etkilediği düşünülmektedir. İlkokul çocuğu, eğitim becerilerinin yoğunlaştığı dönem içerisinde rahatlamayı ön planda tutan oyunları ve oyun materyallerini tercih etmektedir. Çevresini bu algıyla gözlemleyen çocuk, çevre ile ilişkilerini ilerleterek akranları ile yeni oyunlar ve oyun materyalleri ile aşına olur.

Son birkaç on yılda yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler sonucunda çocuklar önce video oyunları ve ardından dijital oyunlarla tanışmışlardır. Değişen oyun materyalleri ile çocuklar sanal dünyanın kapılarını açmışlar ve bu sebepten çocukların eskiden daha kalabalık akran gruplarıyla oynanan geleneksel çocuk oyunlarını oynama tercihleri azalmıştır. Pandemi sürecinde alınan önlemler neticesinde arkadaşlarından ve okul bahçesinden uzaklaşan ilkökul çocuklarının daha fazla dijital oyunlara yöneldiklerini ve birçok açıdan olumsuz etkilendiklerini pandemi öncesi ve sonrası iki bölümde incelenen alinyazın bize göstermektedir. Bu bağlamda çalışmamızın amacı pandemi sürecinde eğitime ilk adımını atan ilkökul çocuklarının oyun ve hareket algılarının alan yazın taraması ile incelenerek, ebeveynlere bu sancılı süreçte çocukları ile oynayabilecekleri oyunlar konusunda önerilerde bulunmaktır.

1.1. Pandemi ve Epidemi

Yunanca kökenli “epi” ve “demos” kelimelerinin birleşimi ile oluşan epidemi; bir toplulukta veya bir bölgede hastalık vakalarının veya sağlıkla ilgili diğer olayların açıkça normal beklentiyi aşan düzeyde ortaya çıkması olarak tanımlanmıştır. (Porta, 2014). Hastalık belirli bölgedeki popülasyona kısa bir süre içinde hızla yayılır (HHS, 2012). "Outbreak" yani salgın terimi, epidemiyologlar tarafından “epidemic” kelimesinin eş anlamlısı olarak kabul edilir (Manfred ve diğerleri, 2002).

Bir salgın epidemi sınırlarının da ötesinde çok geniş bir alanda çok geniş insan topluluklarına kolayca ve büyük bir hızla yayılıyorsa bu durum artık Pandemi olarak tanımlanır (Porta, 2014). Epidemi ve pandemi olguları, 17-18. yüzyıllarda, sosyal ve tıbbi alanlarda birbirinin yerine kullanılırdı. Pandemi kelimesinin bilinen ilk kullanımı 1666'da “Endemik” veya daha doğrusu “Yöresel Hastalık” anlamına geliyordu. İki asır sonrasında, 1828'de, epidemiyolog ve sözlükbilim uzmanı Noah Webster'ın yazarı olduğu Webster's Dictionary' nin birinci basımında “salgın” ve “pandemi” eş manalı

sözcükler veya terimler olarak listede yerini aldı. 1831-1832 kolera pandemisi, ticaret ve seyahat yolları vasıtasıyla Asya kıtasından Avrupa'ya önu alınmaz şekilde ilerlerken bir yıldan fazla bir süre boyunca bir bulaşıcı hastalığın küresel yayılımının popüler basında her gün kapsamlı bir şekilde kolera pandemisi adı altında haber olduğuna dünya şahit oluyordu. Tarih boyunca Kara veba, influenza, HIV/AIDS gibi tüm dünyayı etkisi altına alan hastalıklar Pandemi terimi ile yanyana kullanıldılar. (Morens ve diğerleri, 2009).

Devam eden HIV/AIDS (İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü) cinsel yolla bulaşan ve halen aktif olarak tüm dünyada devam eden bir pandemidir. Dünya sağlık örgütü bu virüsten 1981-2017 yılları arasında 35 milyon kişinin hayatını kaybettiğini rapor etmiştir (Arslan, 2020).

1.1.1. Kovid 19 Pandemisi

Aralık 2019' da Çin/Wuhan' da patlak veren korona virüs, 2020'de Avrupa, Amerika ve bütün kıtalara yayılmış böylece pandemi halini almıştır ve hâlihazırda etkisini sürdürmektedir. Hızlı bulaşabilen ve eşyalar üzerinde dahi uzun süre varlığını koruyan virüsün semptomları; nefes almada güçlük, öksürük yüksek ateş ve boğaz ağrısı vb.dir (Tekin, 2021). 7 Ocak 2022 tarihli Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerine göre; tüm dünyada 298.915.721 kişide KOVID 19 teşhisi konulmuş, 5.469.303 kişi Kovid-19 sebebiyle yaşamını yitirmiştir. Yine 4 Ocak 2022 de güncellenen verilere bakıldığında 9.118.223.397 doz aşı dünya genelinde enjekte edilmiştir (WHO, 2022).

Pandemi ile ilgili bazı stresörler hemen hemen herkesi etkilerken çoğu stresörün özellikle kadınları etkilediği bilinmektedir. Ayrıca Kovid-19'un ilk kez ortaya çıktığı Çin'de yapılan araştırmalar sonucunda kadınların kendi ifadeleri ile bildirdiği daha yüksek stres, kaygı, depresyon ve travma sonrası stres belirtileri ve daha şiddetli genel psikolojik etki ile önemli ölçüde ilişkili olduğu bulunmuştur. (Almeida ve diğerleri, 2020).

Tüm bu olumsuz etkilerin aksine en büyük e-ticaret şirketlerinin betimsel analizlerinin incelenmiş ve şirketlerin ortalama günlük getirileri hesaplanarak pozitif günlük getiri elde edildiği gözlemlenmiştir (AbdElrhim ve Elsayed, 2020).

1.1.2. Kovid-19 un Çocuklarda Etkisi

Kovid-19 un gözlemlenen kuluçka süresi 1 gün ile iki hafta arasında olmakla birlikte, ortalama 5-6 gündür. Araştırmalar neticesinde, çocuklarda görülme yaş sınırı 1,5 ay-17 yıl arasında değiştiği görülmektedir. Çocukların genel olarak aile bireylerinden ya da hasta kişilerden bulaşma yoluyla enfekte olduğu görülmüştür. Çocuklarda semptomlar gözlenmeden hastalıktan kurtulabildikleri gibi, ateş, kuru öksürük, yorgunluk, şiddetli baş ağrısı gibi semptomlara da rastlanır. Burun tıkanması, burun akıntısı, midede bulantı,

ishal ve kusma belirtileri de gözlemlenmiştir. Çocukların neredeyse üçte ikisinde yaygın, dörtte birinde ise hafif solunum semptomları gözlemlenirken, neredeyse onda birinde semptom gözlemlenmemiştir. En çok rastlanan klinik bulgu ise %50'sinde ateş ve %38'sinde öksürüktür (Özdemir ve Pala, 2020).

42 ülkeden elde edilen veri seti, mevcut ayrıştırılmış verilerle, toplam vaka yükünün yüzde 8,1' inin 20 yaşın altındaki çocuklar ve gençler arasında bildirilen Kovid-19 vakalarının olduğunu göstermektedir (Idele ve diğerleri, 2020).

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, pandeminin en büyük kurbanlarının çocuklar olabileceği konusunda insanlığı uyarıyor. Çocuklar dünyadaki yoksul insanların yarısından fazlasını oluşturuyor. Pandemiden önce bile yoksul hanelerde yaşayan çocukların sayısının, düşük ve orta gelirli ülkelerdeki çocukların neredeyse üçte biri olan 586 milyona ulaştığı tahmin ediliyor.

UNICEF ile yapılan ortak analiz, aileleri korumak için acil önlem alınmadığı takdirde, salgının 90 ila 117 milyon çocuğu yoksulluğa iteceğini tahmin ediyor. Küresel ekonominin 2021'de toparlanması beklenirken analizler, yoksulluktaki artışın yakın gelecekte azalmasının pek mümkün olmadığını gösteriyor. Pandemi sırasında uygulanan sokağa çıkma kısıtlamaları 1,6 milyar öğrenciyi okuldan ayrılmaya zorladı. Modern zamanlarda ilk kez, bütün bir nesil, dünya çapındaki değerli eğitim aylarını kaçırdı. Pandemi yalnızca çocuklarda öğrenme sonuçlarını kötüleştirmekle kalmayacak, eşitsizlikleri de artıracaktır. “Eğitimimizi kurtarın raporu” pandeminin ekonomik etkisinin 7 ila 9,7 milyon çocuğu bir daha geri dönmek üzere okuldan uzaklaştırabileceği konusunda uyarıda bulunuyor (Orlassino, 2021).

Pandemi sürecinde Kovid-19 dışında sağlık imkânlarına erişimde yüksek oranda düşüş gerçekleşmiştir. Bu durumdan da maalesef en çok etkilenen popülasyon çocuklar olmuştur. Pandemi nedeniyle sağlık hizmetlerinde değişikliklerden dolayı ana-çocuk sağlığı hizmetlerinde aksaklıklar meydana gelmiştir, Virüsün bulaştığı hastalara müdahale etmek amacıyla poliklinik faaliyetlerinin aksaması, yatan hasta servislerinin ve cerrahi odalarının yoğun bakımlara dönüştürülmesi çocuk hastalıklarının tanı ve tedavilerinde gecikmelere sebebiyet vermiştir. Çocuklar tıbbi ekipmanlar ve ilaç sıkıntısı yaşamış, rehabilitasyon tedavilerine ihtiyacı olan çocuklarımız destek alamamışlardır. Ayrıca çocuklarımız, uzaktan eğitimle okullara fiziksel olarak ara vermesiyle koruyucu ruh sağlığı imkânlarına fiilen ulaşamamışlardır (Aközlü ve Öztürk Şahin, 2021).

Çocuklar, Kovid 19 Pandemisinin psikolojik etkilerine karşı da kayıtsız değil. Yüksek düzeyde ebeveyn stresinin yanı sıra korkulara, belirsizliklere, yaşam rutinlerinde önemli değişikliklere, fiziksel ve sosyal izolasyona maruz kalıyorlar. Dünya geneline araştırmalar, pandemi krizinin çocukların psikolojik sağlığını olumsuz etkilediğini göstermiştir. Anksiyete, depresyon,

uyku ve iştah bozuklukları ile sosyal etkileşimlerde bozulma en sık görülen belirtilerdir (Imran ve diğerleri, 2020; Çiftçi, 2021: 229).

Kovid 19 Pandemisinin bir sonucu olarak, birçok okul akademik yılın uzunca bir bölümünde kapandı. Bu kapanmalar talihsiz bir durum çünkü birçok öğrenci için okullar, travma konusunda bilgilendirilmiş bakım ve desteklerinin tek kaynağı. Okullar yeniden açıldığında, öğrencilerinin olası ruh sağlığı ihtiyaçlarını ele almak için eğitimcilerin ve uzmanların kapsamlı bir plan geliştirmeleri gerekiyor (Phelps and Sperry 2020).

6-12 yaş arası çocuklar için okul ve arkadaşları çok önemlidir. Bu süreçte karantina ve izolasyon tedbirlerine sıklıkla başvurulmaktadır. Çoğu ülkede okulların kapanması ve sokağa çıkma yasakları ile evde kalan çocuklar daha fazla sosyal ve geleneksel medyayı kullanmaya başladılar. Buradaki haberler ve içerikle ilgilenen çocuklar, pandemi hakkındaki genel bilgilerini geliştirebilirler. Ancak hastalanma korkusu, sürecin belirsizliği, hastalığın kendisine ve aile üyelerine bulaşacağına değerlendirilmesi, yaşadığı yerin güvensiz olması büyük endişe kaynağı olacaktır. Okuldan, arkadaşlardan, sevdiklerinden ayrılma ve özgürlüğün kaybolması hissi, zihinsel yapı üzerinde bir miktar etkiye sahip olabilir. Öfke nöbetleri ve buna bağlı davranış değişiklikleri ile birlikte, özellikle ailede iletişim sorunları ortaya çıkabilir. Medya, insanları bilgilendirmek açısından faydalı olsa da göz ardı edildiğinde bazı sıkıntılara yol açabilmektedir. Kuşkusuz, uygunsuz içerik ve yayınlardan en çok çocuklar ve ergenler etkilenecektir. Reytinci artırmak ve daha fazla kullanıcıya ulaşmak amacıyla yayımlanan bilgi, görsel ve paylaşımlar ileride ruhsal sorunlara yol açabilmektedir. Anne babalar bu tür konularda dikkatli olmalı ve çocuklarını bu tür olası sorunlardan korumalıdır. Genel gidişatı ve gidişatı çoğu zaman belirsizliğini koruyan bir pandemi sürecinde çocukların süreci en az zararlı atlabilmeleri için ailelere, medya yöneticilerine ve ülke yöneticilerine bazı sorumluluklar düşmektedir. (Sarman ve diğerleri, 2020).

Üstündağ (2021)' ın 7-14 yaş arası çocukları ile yaptığı bir araştırma neticesinde çocukların uzaktan eğitim dersleri sırasında dikkatlerinin dağınık olduğu ve derslere odaklanmada zorluk yaşadıkları, uzaktan eğitim yerine okula gitmeyi, günü arkadaşlarıyla geçirmeyi, olağan aktivitelerini, spor yapmayı ve ders dışı etkinliklere katılmayı özledikleri tespit edildi. Salgının çocukların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiği tespit edildi. Çocukların yaklaşık yarısının eskisinden daha fazla yemek yediği ve daha fazla sağlıksız, atıştırılabilir ve şekerli yiyecekler tükettiği tespit edildi. Çocukların büyük çoğunluğunun temel endişesi, ailelerinin KOVİD 19'a yakalanmış olmasıydı. Çocukların eskisine nazaran daha kolay sinirlendikleri, bir şeyler yaparken konsantre olmakta ve dikkatlerini toplamakta zorlandıkları ve normalden daha yorgun hissettikleri tespit edilmiştir. İşler normale döndüğünde çocukların ilk yapmak istedikleri şeyin arkadaşlarıyla buluşmak, tanışmak, birlikte olmak olduğu tespit edildi.

1.1.3. Okul Çağı Çocuklarının Oyun Alışkanlıkları

İlkokul çağı döneminde çocuk, ergenliğe geçiş olgunluğunu kazanmaktadır. Anlık tepkilerinin önüne sağduyuları geçmeye başlar. Somut düşünmenin yanında kademeli olarak soyut düşünme dönemine girdiği yıllardır. Okul öncesi dönemde kullanamadıkları zihinsel çözümlenmeleri kullanarak problem çözebilirler. Motor ve dil gelişimi açısından okul öncesi döneme oranla daha hızlı gelişim gözlenir ve göz-el koordinasyonu gelişir. Cinsiyet olguları ile ilgili daha fazla sorular sormaya başlarlar bu nedenle cinsiyetlerine uygun giydirilmeli ve uygun oyuncaklar almalıdırlar. Sosyal gelişimin diğer dönemlere göre tavan yaptığı bu dönemde çevreden en kolay etkilenme bu dönemde bu yaşlarda olmaktadır (Budak ve Akbaş , 2011).

Oyunun konusu her zaman insanlığın dikkatini çekmiştir. Batı'da çocuk oyunlarından bahseden antik kaynağın 13. yüzyıla, Doğu'da ise 11. yüzyıla kadar uzandığı biliniyor. Öte yandan, bilimsel araştırmaların tarihi bir asırdan fazla geriye gitmez. Oyun, çocuğun bilişsel, fiziksel, dil, sosyal ve duygusal ve kişilik gelişiminin temeli olan, çocuğun isteyerek ve zevkle katıldığı, çocuk için en etkili öğrenme sürecidir. Oyun, bir çocuk için ciddi ve önemli bir meslektir. Oyun, dâhili olarak yönlendirilen bir davranıştır ve isteğe bağlıdır (Onur ve Güney , 2004).

Çocuklarımızın ilkokul çağında da herhangi bir etkinliğin veya aktivitenin oyun olup olmadığına karar vermede temel ölçüt olarak “eğlenmek” fikrini benimsedikleri bilinmektedir. Bu bağlamda sıkıcı olan etkinlikleri bir daha tekrarlamadıkları görülmektedir (Miller ve Kuhaneck, 2008).

İlkokul dönemi duygusal ve davranışsal farkındalığın geliştiği dönem olduğu için cinsiyet ayrımı kendini belli eder. Rekabetçi, kurallı akran grup oyunları en çok tercih edilen oyun türleri olarak göze çarpar (Nicolopoulou, 2004).

İlkokul çocuğu, eğitim becerilerinin yoğunlaştığı dönem içerisinde rahatlamayı ön planda tutan oyunları ve oyun materyallerini tercih etmektedir. Çevresini bu algıyla gözlemleyen çocuk, çevre ile ilişkilerini ilerleterek akranları ile yeni oyunlar ve oyun materyalleri ile aşına olur. Okul öncesi dönemden kalma oyunlar oynamaya devam etmesinin yanında, ilkokul çevresi ve öğrendiği yeni eğitim becerileri ile kazandığı oyun ve materyallerini de bunların üzerine ekler. Okul öncesi süreçte dijital oyunlarla karşılaşan ve deneyim kazanan çocuklar, 6-12 yaş ilkokul döneminde ebeveynler tarafından bazı engeller ve kısıtlamalar getirilmediği takdirde bağımlılık düzeyinde dijital oyunları oynamaya devam edebilir. Nihayetinde çocukların sosyal çevresinden uzaklaşması, hareketsiz yaşam tarzı, kötü beslenme alışkanlıkları kazanma, duygusal olarak içe kapanık kişilik gibi istenmeyen sonuçlar doğurabilmektedir. (Bardak ve Topaç, 2019).

İnsan bedeni hareket etmek için dizayn edilmiştir. Hareketsiz süregelen bir yaşam, insan bedeninin yaratılış ülküsüne muhalefet eder. Hareketli

yaşam, organizmanın sağlıklı gelişmesini ve büyümesini, yine sağlığın ve zinde olmanın devamlılığını sağlar. İnsanoğlu, çocukluk çağında da hareket ile dünya ile temasına ve tanışmasına devam eder ve hareket ettikçe mutlu olmaya devam eder. (Orhan , 2019). Bu bağlamda çocukluk döneminde ise en tercih edilen hareket motivasyonu da oyundur.

Elâzığ'da yapılan bir araştırma, ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin %7,3'ünün spor kulüplerine devam ettiğini, okulda icra edilen spor etkinliklerine %40,6'sının katıldığı ve yarısından fazlasının hiçbir spor branşına iştirak etmediklerini tespit etti. Oyun kültürü olarak; çocukların %86'sının "PC/Bilgisayar oyunları", neredeyse %71'inin "Zihin geliştiren oyunları", %62,6'sının "Arcade/atari oyunları" ve %49,8'inin "Çocuk oyunlarını tercih ettiği belirtildi. Geleneksel/kültürel oyun olarak; %54,3'ünün bu oyunlar hakkında bilgi sahibi oldukları, %45,7'si ise bilgisiz olduğunu belirtmiş, %46,4'ü yağlı güreş, %29,1'i "mızrakla oynamak" ve %28,8'inin "atış ve avcılık" yaptığı belirlendi. Özetle çocukların geleneksel oyun kültürü ve fiziksel aktivite alışkanlıklarının değişim geçirdiği, geleneksel çocuk oyunları kültürü yerini bilgisayar oyunlarına ve yeni alışkanlıklarına bıraktığı, sonucuna ulaşılmıştır. (Arslan ve diğerleri, 2010).

Geçmiş yıllarda Ülkemiz çocuklarının oynadığı oyunlara bakıldığında genel olarak açık havada, genişçe alanlarda oynanan ve çocuk sayılarının ve oynanan oyunların şu ankinden daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Süratle artan kentleşmenin neticesinde sıkışık yerleşim düzeni, trafik gibi etmenlerin daha fazla ortaya çıkması, geniş alanların ve bahçeli evlerin giderek yerini büyük apartman dairelerine bırakması sonucu çocukların açık alanda kalabalık çocuk grupları ile oynayabilecekleri oyun sayısını giderek azaltmıştır. Yine geçmiş senelerde komşuluk bağlarının sıkı olması ve yerleşim alanlarında daha fazla huzur ortamı olduğundan kalabalık çocuk gruplarının bir araya gelmesi daha kolaydı. Günümüzde insanlar birbirlerinden gitgide uzaklaşmakta ve birbirlerine olan güvenleri azalmaktadır. Bu durum, ebeveynleri, çocuklarının ev dışında oyun oynama isteklerini kısıtlamaya zorladı. (Başal, 2007).

Son 20 yılda dijital teknolojinin yükselen gücü, erişilebilirliği ve artan çevrimiçi etkinlikler yelpazesi ile, gençlerin düzenli olarak dijital teknolojiye zaman ayırdıkları ve harcadıkları zaman miktarında büyük bir artış olduğu gözlemlendi. Video oyunları, sosyal medya, akıllı telefon kullanımı, mesajlaşma, video akışı ve çevrimiçi pornografi dahil olmak üzere çok çeşitli çevrimiçi etkinlikler potansiyel olarak bağımlılık yaratacak kadar ilgi çekicidir. Özellikle, çevrimiçi kumar oyunları bağımlılık açısından göz ardı edilmeyecek hacme ulaştı (Sussman ve diğerleri, 2017).

Bir Medya Şirketi 8-12 yaş arası çocukların televizyon, akıllı telefonlar, bilgisayarlar, video oyunları gibi teknolojik enstrümanlarda 4,5 saatten fazla zaman geçirdiğini raporlamıştır (Common Sense Media, 2021).

Çocukların bilgisayar ve internet başında geçirdikleri günlük sürenin

her geçen gün arttığı görülmektedir. 6-12 yaş arası çocukların oyun bağımlılıklarını inceleyen bir araştırmada; Çocukların %84,1'inin interneti oyun oynamak, %11,6'sını bilgi bulmak/ödev yapmak ve %4,3'ünün iletişim kurmak için kullandığı ve çocukların büyük çoğunluğunun interneti bir oyun aracı olarak gördüğü gerçeği dikkatlerden kaçmamıştır (Akgün Kostak ve Kocaarslan, 2020).

Bazı yetişkinler oyunu, çocukların serbest zamanlarını değerlendirme enstrümanı olarak değerlendirebilir. Ancak oyun gerçekten önemli bir öğretim materyalidir. Oyun çocuğun yaratıcılık yeteneğini ve hayal gücünün gelişimine katkı sağlar, insan ilişkilerini ve iş birliğini güçlendirir. Bir çocuğa öğretilmesi zor olan birçok kuralı oyun oynarken öğrenmesi daha kolaydır. Kısacası oyun, kendinizi ifade etmenin en kolay yoludur ve öğrenmenin bir parçasıdır. (Özer ve diğerleri, 2006).

Çocukların okulda veya sınıfta oynadıkları popüler oyunlar ya da ilgi duydukları sporlar diğer arkadaşlarının tercihlerini de etkileyebilir. Hatta oyunların anne babanın mesleğini ve yaptıkları sporu yansıttığı da görülmektedir. Çocuklar genellikle okulda ders aralarında ve beden eğitimi dersleri sırasında fiziksel aktivitenin olduğu oyunlar oynarlar. Sonsuz enerji ile yoğun hareket gerektiren faaliyetlerde bulunma eğilimindedirler. Çocukların sıklıkla oynamayı tercih ettiği oyunlardan bazıları şöyle sıralanabilir: Yerden yüksek, mendil yakalama, isim şehir bitki hayvan, kör ebe, tekerlemeler. Ancak yine bu dönemde çocuklar görsel ve sosyal medya platformlarında popüler kişilerden etkilenerek oyun ve etkinliklere yönelebilirler. Ayrıca interaktif çevrimiçi oyunlarla (Pubg gibi) etkileşimler sonucunda gerçek hayatta oynadığınız oyun tercihleri değişebilir. Öğretmenlerin çoğu, çocukların en çok doğal malzemelerle bahçede oynamaktan keyif aldıklarını ve gerektiğinde çocukları oyun oynarken gözlemleyerek onlara yardımcı olduklarını belirtmişlerdir. (Tuğrul, ve diğerleri, 2019).

1.1.4. Kovid-19'dan önce Okul Çocuklarının Oyun Alışkanlıkları

Bilgisayar, on-line ve e-spor oyunların henüz keşfedilmediği 1980 ve 1990'lı yılların yaygın teknoloji oyunu video oyunları idi. Çocukların Ülkemizde olduğu gibi dünya genelinde de yaygın ve hatta bağımlılık derecesinde tercih ettiği oyun konsolu ve oyun diski gibi materyallerin televizyona görüntü aktarması vasıtasıyla veya kendine özgü monitör teknolojisiyle oynanan bir çeşit oyundu. Phillips ve diğerlerinin (1995) 816 okul çocuğu üzerinde yaptığı bir araştırmada çocukların %77,8 inin video oyunları oynadığını %66,2 sinin yalnız veya bir arkadaşıyla oynamayı tercih ettiği hatta bu çocukların %7,5 inin bağımlı düzeyde video oyunları oynadığı ve birçoğunun saatlerini video oyunlarında geçirdiği %25,9 unun ev ödevlerini yapmayarak akademik başarılarının etkilendiği gözlenmiştir.

Arslan ve arkadaşlarının ilkökul öğrencileri ile yaptığı araştırmada çocukların yarısından fazlasının spor aktivitelerine katılmadığı, ezici çoğunluğunun bilgisayar ve atari oyunları oynamayı tercih ettikleri, neredeyse yarısının geleneksel oyun kültürü hakkında hiç bilgileri olmadığı görülmektedir (Arslan ve diğerleri, 2010).

İlkokul çocuklarının oyun tercihlerinin de incelendiği bir çalışmada kız çocuklarının evcilik, sek sek, ip atlama, çizgi oyunu, yakalamaca, evcilik, voleybol, doktorculuk ve bilgisayar oyunları, erkek çocuklarının ise ; top oyunu, askercilik, savaş oyunu, bilgisayar oyunları, el öptürmece ve basketbol vb. oyunları oynamayı tercih ettikleri sınıf kademelerine göre oyun alışkanlıklarının değiştiği ve kız çocuklarının 3.sınıftan sonra bilgisayar oyunu oynadıkları tespit edilmiştir (Pilten ve Pilten, 2013).

Literatür incelendiğinde teknolojinin hızlı ilerlemesi neticesinde çocukların oyun rutinlerinin büyük değişiklikler geçirdiği ve çocukların gündün güne dijital oyun platformlarına daha fazla ağırlık verdiği ve daha fazla zaman geçirdikleri görülmektedir (Kaya, 2013).

Tuğrul ve diğerlerinin (2014) lisans öğrenimini ülkemizin dört bir yanından gelen 50 lisans öğrencisinin yaş ortalamaları 63 olan büyükanne ve büyük babaları ile yaptıkları ile gerçekleştirdikleri bir araştırmada üç kuşakta gerçekleşen oyun alışkanlığı değişiklikleri tespit edilmeye çalışılmış ve neticede; son iki kuşağın çocuklarının oyun, oyun arkadaşları ve oyun malzemelerinin önceki iki kuşağa göre belirgin düzeyde değiştiği görülmektedir. Büyüklerin ve büyük babaların en çok tercih ettikleri oyunları; saklambaç, beştaş ve sek sek çocuklarının tercih ettiği oyunların; saklambaç ve top oyunları, torunlarının tercih ettiği oyunların ise; Bilgisayar oyunları, telefon oyunları ve top oyunlar olarak belirtmişlerdir. Yine bu oyunları oynarken büyük anne ve babaların ezici çoğunluğunun 4 saat ve üzeri oyun oynamaya vakit ayırdıkları tespit edilmiş hatta katılımcıların bazıları oyun oynarken zamanın nasıl geçtiğini anlamadıklarını, çocuklarının akşam ezanı okunana kadar dışarıda oyun oynadıklarını; torunlarının ise evde oyun oynadıklarından, bilgisayar başında ve telefonla vakit geçirdiklerinden yakınmışlardır. Oyun araçları olarak büyük ebeveynlerin taş, toprak ve suyla oynadıklarını, çocuklarının hazır oyuncaklar ve el yapımı oyuncaklarla, torunlarının ise bilgisayar ve hazır oyuncaklarla oynadıklarını aktarmışlardır.

Günümüzde bilgisayar oyunlarının ve ekran bağımlılığının artması, kentleşmenin beraberinde getirdiği çocuklara uygun oyun alanlarının azalması, çocukların güvenlik nedeniyle açık havada oyun oynamaması, ders sayılarının artması ve yarışmalı sınav sistemi gibi çeşitli nedenlerle, çocukların grup oyunları oynama fırsatları daha azdır. Yüz yüze iletişim kurabilecekleri oyunlar giderek azalıyor. Böylece çocuklar sosyal ortamdan uzaklaşarak giderek bireyselleşip yalnız kalıyorlar (Öztabak, 2017).

İlkokul çocukları ile yapılan çalışmada, fedai, balık tutma, alçaktan yürkseğe, saklambaç ve voleybolun okuldaki çocukların tercih ettiği oyunlar

olduğu görülmüştür. En çok tercih edilen ev oyunları Bom, telefon, tablet, PC oyunları, isim-şehir, sos ve evcilik oyunudur. Sokakta tercih edilen oyunların başta gelenleri ise; saklambaç, futbol, yakalamaca, yakar top ve körebe olduğu görülmektedir (Güven , 2018).

Soğuk Savaş döneminde doğan ve her zaman savaşa el ele giden dijital oyunlar ilk olarak 1958'de Amerikalı fizikçi William Higinbotham tarafından bir bilgisayar ve balistik füzelerin yörüngelerini hesaplamak için kullanılan bir osiloskop kullanılarak programlandı. Bir oyunun tanımı ve işlevi hakkındaki tartışmalar, gelişen teknoloji sayesinde oyunların sokaklardan bilgisayarlara veya akıllı telefonlara taşınmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Çocukların hem fiziksel hem de psikolojik gelişimi için oldukça etkili olan oyunlar da sanal hayata bu hızlı geçişten en çok etkilenen alandır. Sanal dünyada doğan ve dijital yerliler olarak adlandırılan yeni neslin oyun konsepti de dijital ekranların bir bileşimi haline geldi. Tüm platformlarda ve tüm zamanlarda Onedio'nun en çok satan video oyunu listesinin başında yer alan GTA 5, baştan sona suç ve şiddet üzerine kuruludur. GTA 5'in ırkçı söylemlere sahip en ünlü ülkelerden biri olan Amerika'da üretilmiş olması oyuna da yansımış durumda. Oyunda incelenen bölümler ve röportaj sırasında alınan cevaplar bunu kanıtıyor; Renk, kılık ve kıyafet üzerinden sosyal statü oluşturulmaya çalışılmış ve oyunu oynayanlar sürece dahil olarak bu ayrımcılığı içselleştirmiştir (Açıkgöz ve Yalman, 2018).

1.1.5.Kovid-19 Çocukların Oyun ve Fiziksel Aktivite Alışkanlıklarını Nasıl Etkiledi

Son yıllarda teknolojiye yaşanan hızlı gelişimler çocukların oyun davranışlarını etkileyerek dijital oyunlara yönelmelerini sağlamış, hatta oyun deyince çocukların, ebeveynlerin hatta öğretmenlerin dahi aklına dijital oyunlar PC oyunları tablet ve telefon oyunları gelir olmuştur. Kentleşmeye bağlı oyun alanlarının azalmasının yanında Kovid-19 salgınının neticesinde yaşanan kapanmalarla birlikte çocuklar iyice hareketsiz yaşama mahkûm olmuşlardır.

Çin' de 2426 çocuk ve yetişkinin (6-17 yaş) pandemi öncesi ve sonrası serbest zaman davranışları ile ilgili yapılan bir araştırmada katılımcıların pandemi sürecinde haftalık serbest zaman sürelerinin neredeyse üç kat artmasına rağmen hareketli etkinliklere katılma sürelerinin haftalık 540 dakikadan 105 dakikaya düştüğü görülmektedir. Serbest zamanlarını TV/video izleme DVD, video, internet kullanımı (haber, douban, vb.), bilgisayar/akıllı telefon oyunları ve sosyal platform kullanımı [QQ, We Chat, vb.]), okul dersleri, ev ödevi ve çevrimiçi veya akıllı telefonda okuma/ders çalışma faaliyetleri oluştururken çocuk oyunu oynamayı tercih etmedikleri de ayrıca görülmektedir. (Xiang ve Zhang, 2020).

Halen devam eden Pandemi nedeniyle çocuklar bu dönemde evde kalırken eğitim faaliyetlerine devam etmek, iletişim kurmak ve eğlenmek için dijital araçları kullanmaya başladılar. Ancak örneğin teknoloji kullanımının

erken çocukluk döneminde başlaması ve ebeveynler tarafından kontrol edilmeyen olması, çocukların teknolojiyi kontrolsüz bir şekilde kullanmasına ve dijital oyunlara bağımlılık düzeylerinin artmasına neden olabilmektedir. (Erol ve Erol, 2020).

Pietrobelli ve diğerlerinin (2020) İtalya Verona şehrinde yaşayan obeziteli çocuklar ve ergenler üzerinde yaptığı boylamsal çalışmasında, İtalyan ulusal karantina sırasında 3 hafta boyunca yeme, aktivite ve uyku davranışlarının olumsuz yönde değiştiğini gözlemlemiştir.

2020 yılında yayınlanan 21 çalışma gözden geçirilmiş ve sonuçları raporlanmıştır. Bulunan sonuçların özeti şu şekildedir: 1) Çocukların ve gençlerin fiziksel aktivite alışkanlıkları çoğunlukla azaldı. 2) Fiziksel aktivitedeki azalma erkeklerde ve daha büyük çocuklarda ve gençlerde daha yaygındı. 3) Müstakil evlerde, daha fazla alana sahip evlerde, kırsal alanlarda ve daha fazla aile üyesiyle yaşayan çocuklarda fiziksel aktivitedeki azalma daha az yaygındı. 4) Ebeveyn desteği, yer ve aktivite türlerinin dikkate alınması, pandemi sırasında çocukların fiziksel aktivitelerini korumalarına veya artırmalarına yardımcı olabilir. Bu çalışma, çocuklar arasında fiziksel aktivitede bir düşüş olduğunu gösteriyor ve pandeminin fiziksel ve zihinsel sağlık üzerindeki etkisi hakkında endişeler uyandırıyor. Fiziksel aktivitedeki düşüşler, organize takım sporlarına katılan çocuklarda ve evde veya mahallede alışılmış fiziksel aktivite için sınırlı alana ve fırsata sahip olan çocuklarda daha fazla görülmektedir. Çocuklara ve ailelere verilen halk desteği, fiziksel hareketsizliğin olumsuz etkilerini önlemek için bu bulguları dikkate almalıdır (Aguilar-Farias ve diğerleri, 2020).

Şili’de 1-5 yaş arası çocuklar üzerinde yapılan araştırmada; Fiziksel aktiviteye ayrılan zaman önemli ölçüde azaldı (3,6-2,8 saat/gün); ekran başında ve uykuda geçirilen süre arttı. Daha büyük okul öncesi çocuklarda fiziksel aktivite ve uyku sürelerinde daha fazla azalma oldu, ancak ekran başında geçirilen sürede yeni yürümeye başlayan çocuklara göre daha fazla artış oldu (1 yaş). Evde oynayacak alanı olan ve kırsal alanlarda yaşayan çocukların fiziksel aktivitede daha düşük azalmalar oldu. Bakıcıları daha yüksek eğitim düzeyine sahip olan ve apartman dairelerinde yaşayan çocukların fiziksel aktivitede daha fazla azalma oldu (Delisle Nyström ve diğerleri, 2020).

Amerika Birleşik Devletleri’nin 35 eyaletinde ve Columbia bölgesinde yaşayan 5-13 yaş çocukların ebeveynleri ile yapılan bir araştırma ABD’li çocukların pandemi öncesine kıyasla erken Kovid-19 döneminde daha az fiziksel aktivite gerçekleştirdiğini ve daha fazla sedanter davranışında bulunduğunu göstermektedir. Ek olarak, ebeveynler, çocuklarının aktivite uyguladığı yerleri (örneğin, ev/garaj, parklar/yollar, spor salonları/fitness merkezleri) ve çocuklarının fiziksel etkinlik için uzaktan/yayın hizmetlerini kullandığını bildirdi. Çocukların hemen hemen üçte biri, Kovid-19’un başlangıcında sınıflar ve dersler için uzaktan eğitim/öğretim servislerinden

faidalandı. Kovid-19'un erken döneminde en yaygın fiziksel aktiviteler serbest oyun/yapılandırılmamış aktivite (ör. etrafta koşmak, etiketlemek) (çocukların %90'ı) ve yürüyüşe çıkmak (%55) idi. Çocuklar günde yaklaşık 90 dakika okulda ve 8 saatten fazla boş zamanlarında oturuyorlar. Daha büyük çocukların (9-13 yaş) ebeveynleri, daha küçük çocuklara (5-8 yaş) kıyasla, KOVİD 19'dan önceki dönemden erken döneme kadar fiziksel aktivitede daha belirgin bir düşüş ve hareketsiz yaşam tarzlarında daha büyük bir artış yaşadı. (Dunton ve diğerleri, 2020).

Dağ ve diğerlerinin (2021), pandemi döneminde ortalama $10,21 \pm 1,30$ yaş arası çocuklar ve ebeveynleri ile yaptığı bir çalışmada, çocukların dijital oyun bağımlılığı açısından risk altında olduğu ve uyku sorunları yaşadıkları tespit edilmiştir. Aynı zamanda çocukların oyun bağımlılığı düzeyinin de uykularını ve performanslarını olumsuz etkileyebileceği bulunmuştur. Kovid-19 salgını sırasında çocukların bağımlılık davranışı sergilemek için kullanılmalarını önlemek, teknoloji kullanımlarını ve uykularını etkileyebilecek risk faktörlerini değerlendirmek önemlidir.

Kurşun (2020) 'un ilkökul çocukları ile yapmış olduğu bir çalışmada çocukların büyük çoğunluğunun dijital oyunları tercih ettikleri, yine öğretmenlere yöneltilen açık uçlu sorularına göre çocukların oynadıkları oyunların etkisiyle saldırgan davranışlar sergiledikleri saptanmıştır. Öğretmenler çocukların %60'ının tenffüslerde arkadaşları ile oyun oynayarak vakit geçirdiklerini belirtmiştir. Öğretmen ve veliler, çocukların oyun oynamalarının önündeki en büyük engeli yetersiz oyun olanı olarak görmektedir. Okulda arkadaşları ile oyun oynama fırsatı olan çocukların pandemi kapanmalarında okulda birlikte oynayabilecekleri akran ortamının yoksunluğundan dolayı evde yalnızken de oynayabilecekleri dijital oyunlara mahkûm kaldıkları düşünülmektedir.

Batman' da farklı sosyo-ekonomik seviyeye sahip üç mahallede 6-12 yaş çocuklar ile yapılan bir çalışmada ailelerin çocuklarının dijital medya araçlarını aşırı kullanmalarından büyük rahatsızlık duyduklarını, çocukların dijital teknolojileri kendilerinden daha iyi kullandıklarını düşündükleri görülmüştür. Ayrıca aileler sosyo ekonomik etkenlerin dijital medya kullanımında belirleyici bir etken olmadığını düşünmektedirler (Ediş, 2020).

Amerika Birleşik Devletleri'nde 5-13 yaşları arasında çocukların pandemi sürecinde fiziksel aktivite ve sedanter davranışlarının incelendiği bir çalışmada; ebeveynlerin her gün çocuklarıyla (bilgisayar oyunları hariç) oyun oynayarak geçirdikleri sürenin artış gösterdiği ve pandemi sonrası çocukların günlük oyun oynamaya ayırdıkları zamanın arttığını söyleyebiliriz. Pandemi sırasında ebeveynler ve çocuklar arasındaki işbirlikçi etkileşimlerin ve oyunların yoğunlaşması, çocuklarla iletişimi başlatması ve ebeveynlerinde iş birliğini desteklemesi araştırmanın pozitif sonuçlarıdır. Ama bu süreçte çocukların sanal oyun oynama sürelerinin arttığı da gözlenmiştir (Mart ve Kesicioğlu, 2020).

Van' da köyde yaşayan çocuklar ile yapılan bir araştırma neticesinde, pandemi önlemleri ile okulların kapanmasından bu yana çocukların öğrendikleri yeni oyunlara bakıldığında, çocuklara ağırlıklı olarak aktif oyunlar ve dijital oyunlar öğretildiği, bazılarının da yeni oyunları öğrenmediği görülmektedir. Köyde yaşayan çocuklarda Kovid-19 pandemi süreci literatürde incelenen diğer çalışmaların aksine oyun hayatlarını olumsuz etkilemediği daha önce oynadıkları, her zaman aşkla oynamaya devam ettikleri; saklambaç, yakalama ve ebelemece ve bisiklet sürme gibi hareketli oyunları oynamaya devam ettikleri ve bu süreçte kaygı yaşamadıkları belirlenmiştir. Ancak çizdikleri resimlerde arkadaşlarını özlediklerini de göstermektedir.

Çalışma grubundaki çocukların kırsalda yaşamaları, geniş oyun alanlarına sahip olmaları, evcil hayvan ve çiftlik hayvanlarını beslemeleri ve şehirde yaşayan çocuklara kıyasla açık havada oyun oynama kısıtlamalarına tabi tutulmamaları durumlarının olumlu etkileri olduğu düşünülmektedir. (Sop ve Demirgıran, 2021).

Kovid-19 salgınının 5-12 yaş çocukların serbest zaman etkinliklerinde meydana getirdiği değişimi belirlemek amacıyla 7 bölgemizden 32 ebeveynin görüşlerinin alınarak yapıldığı bir çalışmada; Kovid-19'un patlak vermesiyle okulları kapanan çocukların evlerinde ciddi bir serbest zaman geçirmek zorunda kaldıkları, enerjilerini atamayan çocukların bedenlen ve ruhen sıkıldığı, korku nedeniyle aileleri ile ilişkilerinin gerginleşebildiği tespit edildi. Ayrıca ailelerin pandemi öncesi çocukları ile geziler yaptıkları, akraba ziyaretleri ve piknik etkinlikleri düzenledikleri hatta bazı ailelerin sinema ve tiyatro gibi etkinliklere de iştirak ettikleri, oyun parklarına giderek oyun oynadıkları, müzik enstrümanları çalmak ve düzenli spor yapmaları için kurslara gönderdikleri de anlaşılmaktadır. Bazı çocukların ise genellikle evde hareketsiz kalarak, tablet, telefon gibi cihazlarla sosyal medya hesaplarında gezindikleri ve oyunlar oynadıkları, televizyondan youtube ve netflix platformlarından film seyrettikleri de gözlemlenmiştir. Pandemi sırasında ise teknoloji kullanımı ciddi oranda artmıştır. (Yıldız ve Bektaş, 2021).

Günümüzde oyun denilince akla artık ilk olarak dijital oyunlar gelmektedir. Dijital oyunlarda çocuklar izole bir dünya yaratır ve bu dünya genellikle ebeveynlerin bilgisi ve müdahalesinin ötesindedir. Ebeveynler genellikle çocuklarının hangi dijital oyunları oynadığının farkında bile değiller veya takip edemiyorlar.

Erzurum ilindeki ilköğretim öğrencilerinin dijital oyun oynama eğilimlerinin incelendiği bir çalışmada; katılımcı 70 çocuktan 6 tanesi annesi ile 3 ü babası ile dijital oyunları oynadıkları yani bu süreçte ebeveynleri ile etkileşim içinde olmadıkları anlaşılmıştır. Ne yazık ebeveynlerin ezici çoğunluğunun çocuklarının dijital oyunlar oynadıklarında bile haberleri yoktur ve yalnızca ebeveynlerin üç tanesi dijital okuryazardır. (Biricik, 2021).

Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde savaş nedeniyle Suriye'den gelen ilkököl çocuklarından "Oynamaktan hoşlandığın bir oyunun resmini çizebilir misin?" yazan bir resim yapmaları istendi. Mülteci çocukların resimlerinde çoğunlukla kendilerini, genellikle açık alanlarda oyun oynarken resmettikleri, arkadaşlarını da oyun arkadaşı ve anneleri, ablaları, ağabeyleri gibi aile üyeleri olarak resmettikleri gözlemlenmiştir. Savaşın izlerini taşıyan kısımları daha net çizdikleri görülürken pandemi ve salgın hastalık vurgusunu tasvirlerinde yansıtmamışlardır. Bu çocuğun gelişimini desteklemek ve savaşla ilgili travmatik bir durumun olumsuz sonuçlarıyla başa çıkmak için oyunlara ve oyun alanlarına ve malzemelerine erişim önem arz etmektedir (Pekşen Akça ve Aydoğdu, 2021).

1.1.6. Pandemi Kapanmalarında Evde Oynanabilen Çocuk Oyunları

Evde mutlu ve eğlenceli vakit geçirmek insanları evde tutacaktır ve bu korona virüsünün yayılmasını önlemek için önemli bir önlem olabilir. Evde oynanabilecek eğlence oyunları çocukların, gençlerin ve ebeveynlerin uzun süreli hareketsizliğinin yanı sıra kendilerini korona virüsünden korumak için evde kaldıkları süre boyunca bilgisayar oyunları ve akıllı telefonlar oynamalarını engelleyecektir. Bu durum, eskiden elektriğin olmadığı zamanlarda mumların yansımaları kullanılarak oynanan gölge oyunları ve fırının oynadığı şehrin adı gibi iç mekân oyunlarını andırıyor. Ayrıca bu oyunların aile içinde sosyalleşmeyi artıracığına, insanların birbirini daha çok dinleyeceğine, anlayacağına, daha çok paylaşacağına, korona virüsünün neden olduğu kaygı ve stresin bir kısmını önleyeceğine ve evde hareket etme fırsatı yaratacağına inanılıyor. Özellikle çocuklarımız amaçsız ve plansız hareketlerle enerjilerini atmak isteyeceklerdir. Eğlenceli oyunlarla planlanmış ve geliştirilmiş eğlenceli oyunlarla bu enerjinin dışarı atılması tüm aile bireyleri ve özellikle çocuklar için faydalı olacaktır. (Gümüşgil ve Aydoğan, 2020).

İlkököl öğrencileri teneffüsleri oynamanın en önemli zamanı olarak görürler ve bu süre içinde taş, ip, top şişe ve kapak gibi pratik materyalleri oyun malzemesi olarak kullanırlar. Beden eğitimi ve oyun derslerinde ise jimnastik aletleri, spor bölümleri için oyun aletleri ve çeşitli oyun alanlarını kullanır. Bu dönemde anaokulu oyunlarının yanı sıra artık diğer oyunlar da çocukların gündemine girer. Geleneksel çocuk oyunları bağlamında yüzyıllardır oynanan ve Türk kültüründe önemli bir yeri olan oyunlara örnekler aşağıda verilmiştir;

- Değnek ile oynanan çocuk oyunları (çelik çomak, atçılık gibi)
- Şaşırtma, şaka oyunları ve dilsiz veya sese dayalı materyaller
- Yüzük oyunları ve farklı malzemelerden yapılan yüzükler
- Koyun keçi gibi köy hayvanlarının aşık kemikleri ile oynanan

oyunlar

- Top oyunları ve farklı malzemelerden yapılan toplar
- Misket, gülle ve taş oyunları (beş taş, kuyu, üçtaş gibi) (Bardak ve Topaç, 2019).

Oyun çocuk için yaşamın vazgeçilmez bir parçasıdır. Halk arasında “Oynamayan tay at olmaz.” özdeyişi çocuklar için oyunun önemini altını çizmektedir. Bu sebeple aileler çocuklarının ortalığı dağıtması ve üstünü kirletmesi gibi sebeplerle oyun oynamalarına engel olmamalıdır. Oyun özellikle ilköğretim çağı çocukların sosyal, psikolojik, fiziksel, dil ve zekâ gelişimlerine katkı sağlamaktadırlar. Oyun bir toplumun kültür zenginliğini yansıtır. Ülkelerin sözlü edebiyatını, gelenek ve göreneklerini müziğini yaşam biçimlerini çevre etkileşimlerini, kıyafetlerine ışık tutarlar. Tekerlemeler, yanılmacalar, bilmeceler çocuklar tarafından üretilmiş ve dilden dile aktarılan halk edebiyatı ürünleridir. Oyun toplumların inançlarına kültürlere hatta hurafelerine bile ayna tutabilirler. Örneğin Muş’ ta fırıldak döndürme oyununun oynandığı zaman hayvanların öleceğine, Ankara Ayaş’ta âşık oyunu oynandığı zaman yağmurun yağmayarak kıtlık yaşanacağına inanılır (Özhan , 1997).

İnternet ve televizyon gibi dünyayı küresel bir köy haline getiren kitle iletişim araçları her olguyu etkilediği gibi çocukların oyun davranışları üzerinde de büyük etkileri olduğu kaçınılmazdır. Özellikle okul çağı çocuklarımızla hem evde oyun oynayarak çocuk ve ebeveynler arasında iletişim kurmak ve aynı zamanda anne babaların kendilerinin veya büyüklerinin oynadığı oyunları kültür aktarımı açısından da aktarabilecekleri bazı oyunlar şunlar olabilir;

Peçiç: Kahramanmaraş Elbistan da kız ve erkek çocukların beraber oynayabileceği dört adet makara dört adet düğme ve altı adet peçiç boncuğu (zar yerine geçer) ile oynanan, günümüzde oynanan kızma birader oyununun bir benzeridir.

Çubuk Oyunu: Bolu/Gerede yöresine özgü evde erkek ve kız çocuklarının rahatlıkla oynayabileceği 10-15 cm çapında 1,5cm kalınlığında yuvarlak tahta üzerine düzenli, belli sayıda açılmış deliklere boyları 2-3 cm lik çubuklar koyulur ve deliğin biri boş bırakılır. Çubuklar birbirinin üstünden atlatılarak çubuklar en az sayıya indirilmeye çalışılır (Oğuz ve Ersoy, 2005).

Beştaş Oyunu: Amasya Merzifon’ da oynanan kız ve erkek çocuklarının evde beraber oynayabileceği yuvarlak taş, misket veya cevizlerle oynanan bir oyundur. Oyuncu yerdeki cevizin birini havaya atar ve sırasıyla havadaki ceviz düşmeden birerli, ikişerli, üçerli, dörderli ve beşerli olarak sırasıyla yerdeki cevizleri almaya çalışır. Cevizleri düşürdüğü zaman sıra diğer oyuncuya geçer.

Yağ Satarım: Mersin Bozyazı yöresinde oynanır mendil koymaca olarak da bilinir. “Çıt pıt, mavi boncuk, Arap kıızı, sen çık tekerlemesi ile öncelikle ebe seçilir. Seçilen ebe “yağ satarım, bal satarım, ustam öldü ben

satarım, alacağıyla, vereceğiyle, bir kaşık ayran, yarın sabah bayram, zambak zumbak dön arkana iyi bak” tekerlemesini okurken elindeki mendili belli etmeden yerde oturanlardan birinin arkasına koyarak kaçmaya başlar. Mendili alarak kaçan ebeyi kovalamaya çalışır ebe ise yakalanmadan kalkan yerden kalkan çocuğun yerine oturabilirse ebeliği devreder. Geçmişten günümüze oyun kültürümüzü incelediğimizde çoğu oyunlarımızın dış alanda fazla sayıda çocuk ile oynanan oyunlar olduğu göze çarpmaktadır. Bu durumun başlıca sebepleri eskiden insanların kırsal alanlarda ve bahçeli evlerde oturmaları, trafik ve sıkışık yerleşimin olmaması ve çocuk sayısının fazla olması ve yerleşim alanlarında oturan insanların birbirini tanıyarak birbirlerine olan güven duyguları ile sıcak ilişkiler kurmaları olabilir (Başal, 2011).

Çocuk oyunlarında ve spor etkinliklerinin çoğunda mücadele ve kazanan sadece bir tanedir buna alternatif olarak oyuncu çocukların sadece stresten kurtulmalarına ve eğlenmelerine ve iş birliğine ve beceri gelişimine odaklanan katılımcı oyunlar iyi bir tercih olacaktır. İlkokul çağı çocuklarımızın oynayabileceği oyunlara şunları örnek verebiliriz;

Arkadaşını serbest bırak oyunu: 6-8 yaş arası için uygun aktif bir yardım oyunudur. Bütün çocuklar aynı anda kafalarının üstünde küçük yastıkları düşürmeden dengede tutarak kendi alanlarında hareket etmeye başlarlar. Ebeveynler hızlı yavaş sağa sola gibi komutlarla çocukları yönlendirir. Bu süreçte kafasındaki yastığı düşüren çocuk olduğu yerde donar kalır. Diğer oyuncu ise kendi yastığını düşürmeden düşen yastığı diğer çocuğun kafasına tekrar koyarak onu özgürleştirebilir. Oyun esnasında çocukların yaşına uygun müziklerle oyun daha eğlenceli hale getirilebilir.

Su Bardağı Geçişi: 8-12 yaş grubu için keyifli bir oyun. Oyuncular bir daire içerisinde ağızlarında kâğıt veya plastik bardakları tutarlar. İlk oyuncunun bardağı su doludur ve elini değmeden bu suyu diğer oyuncuların bardağına boşaltmaya çalışır. Dairede bütün oyuncuların taşınması bitince en son oyuncunun bardağında ne kadar su kaldığına bakılır.

Eşli mekik: İki çocuk ayaklarını birbirine perçinleyerek dizleri kırık bir pozisyonda sırt üstü yatarlar. Mekik hareketini yaparak aynı anda kalkarak sıra ile birbirlerine sağ, sol ve her iki elin birbirine vurmasını sağlayarak uyumu yakalarlar müzikle birlikte daha eğlenceli hale gelir. Sadece birkaç örneğini verdiğimiz katılımcı oyunlar belirttiğimiz yaş grubu dışında 6 yaştan 60 yaşa kadar keyifle kazanan ve kaybeden algısı olmadan oynanabilir (Orlick, 2006)

2. SONUÇ VE ÖNERİLER

Z Kuşağı olarak adlandırılan günümüz çocuklarının teknolojinin ve internet ile deyim yerindeyse kucak kucağa doğup büyüdüğü, dünyanın hızlı gelişimine ayak uydurduğu ve X, Y ve baby boomer kuşaklarından çok farklı bir yaşam tarzı, düşünce tarzı, ilgi ve alışkanlıklara sahip olduğu görülmektedir. Bu durum çocukların oyun seçimlerini de etkilemektedir.

Pandemi 'nin rutin değişiklikleri, katı kitleleme önlemlerinin uygulanması sırasında artan oyun oynama ve daha yüksek oyun indirme hacmi ile oyun davranışı üzerinde de etki göstermiştir.

Video oyunlarına erişimin artmasına ek olarak, okulların kapanması ve hobilere erişilememesinin, oyun oynama bozuklukları ve artan risk için olası açıklamalar olduğu öne sürülmektedir. Yine de devam eden karantina dönemlerinin, engellenen etkileşimlerin ve teknolojiye dayalı faaliyetlerin, pandemi geçtikten sonra oyun oynama bozuklukları ve yeniden adaptasyon güçlükleri riski üzerindeki etkisi hakkında uzmanlar ciddi endişeler taşımaktadırlar (Ko veYen, 2021), (King ve diğerleri, 2020).

Çocuklar, öncelikle Kovid-19 sürecinde psikolojik destek verilmesi ve psikolojik direncin artırılması gereken en önemli gruptur. Bu kapsamda uzmanların, aile üyelerinin, öğretmenlerin ve çocuklara çok yakın olan psikolojik danışmanların, çocukların Kovid-19 pandemisi sürecinde salgın süreciyle işlevsel bir şekilde baş etmelerini engelleyen risk faktörlerini belirlemeleri çocuklarımızın ruh sağlığı açısından önemlidir (Çaykuş ve Mutlu Çaykuş, 2020).

Çocuklara dijital ve diğer oyun materyallerini tutarlı, dengeli ve bilinçli bir şekilde kullanmaları için gerçek fırsatlar vermek ve öğrenmelerini desteklemek hayati önem arz eder. Dijital oyunları yasaklamak veya caydırmak yerine, çocukları erken yaşlardan itibaren bilinçli seçimler yapmaya ve erken çocukluk eğitiminde doğru teknolojiyle deneyim kazanmaya teşvik etmek faydalı olacaktır. Çocuklarının her gün bir saatten fazla hareket etmeleri sağlıklı yaşamları için önerilir (HHS, 2018). Bu nedenle, fiziksel ve psikolojik sağlığı desteklemek için KOVİD 19 salgını sırasında oyun oynamaya yönelik dengeli ve etkili yaklaşımlar tasarlamak ve teşvik etmek önemlidir.

Kovid 19 döneminde özellikle tam kapanma ve kısmi kapanma süreçlerinde eve bağımlı kalan 6-12 yaş çocuklarımızın araştırmamızda da vurguladığımız evde oynanabilecek fiziksel hareketliliği sağlayacak çocuk oyunlarını aile bireyleri ile oynayarak hem çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimine katkıda bulunulabilir aynı zamanda çocuk ve aile bireyleri arasında teknoloji bağımlılığına bağlı olarak gelişen iletişim bozukluklarının önüne geçilebilir. Bu hususta Hz. Muhammed “çocuğu olan onunla çocuklaşsın” diyerek kendisi de çocukları ve torunları ile oyun oynamıştır (Çelik , 2004).

Pandemi kapanmalarının kaldırıldığı örgün eğitimin başladığı süreçlerde, sınıf arkadaşlarının ve öğretmenlerin çocukları evden okula okuldan eve yürüyerek veya bisikletle taşımaya teşvik edilmesi doğrultusunda oyun yoluyla pandemi sürecinin olumsuz etkileri en aza indirilebilir. Dijital oyun bağımlılığı ile çocukların fiziksel aktivite düzeylerini karşılaştıran bir çalışmada, çocukların fiziksel aktivite düzeyleri arttıkça dijital oyun bağımlılıkları arasında negatif yönde bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir (Orhan E. , 2018).

Dijital medyanın doğru, etkin ve uygun kullanımını gerektiren bilgi ve becerilerin kazanılmasını sağlayan okuryazarlık türüne dijital okuryazarlık denir. Dijital çağda, çocuklarını olumsuz içeriklerden ve dijital medyanın zararlarından korumak için ebeveynler öncelikle dijital okuryazar olmalıdır.

Çocukların bilgisayar okuryazarlığı edinmesinde bilgisayar oyunları oldukça etkilidir. Oyunların okuryazarlığın yanı sıra el-göz koordinasyonunu kolaylaştırma, uzamsal yetenekleri geliştirme, hayal etme, şekillerin nedenlerini açıklama, kimya ve fizik ile ilgili nesnelere görselleştirme, şekillerin uzayda bütünleşmesini sağlama gibi faydaları da vardır.

Oyunların yukarıda bahsedilen olumlu yönlerine karşın psikolojik ve biyolojik olarak olumsuz etkileri de bulunmaktadır (Horzum, 2011).

Ülkemizde özellikle 2000'li yıllardan sonra etkinliğinin farkına varılan oyun terapisi, çocuk ruh sağlığı alanında yaygınlaşan bir tedavi yöntemi olarak kullanılmaktadır. Oyun Terapisi, çocuk ruh sağlığı branşında etkinliği fark edilen ve son yıllarda hızla yaygınlaşan bir tedavi türüdür (Kırış, 2016). Bu bağlamda birçok araştırmada çocuklarımızı ruhsal olarak olumsuz etkilediği kanıtlanan Kovid-19 pandemisinin etkilerini en aza indirmek için oyun ve oyun terapisinin nimetlerinden faydalanmak iyi bir yöntem olabilir.

Günümüzde medya ve değişen toplumla birlikte bazı oyunların niteliğinin ve içeriğinin de değiştiğini belirtiyor. Özellikle çocukların arkadaşlarıyla yüz yüze iletişim kurabilecekleri sokak oyunlarının ekran bağımlılığı, bilgisayar oyunları ve dersleri nedeniyle azaldığını belirtti. Böylece çocuk oyunlarında kademeli bir bozulma, grup oyunlarında azalma ve tekli oyunlarda artış görülmektedir. Bu sonuç çocukların sosyal gelişimi için pek uygun değildir (Başal, 2007).

Oyun temelli fiziksel aktivite ile öğrencilere deneyimlerden öğrenebilecekleri daha aktif, eğlenceli bir öğrenme ortamı sağlanabilir. Boyraz ve Serin (2016)'ın bu bağlamda dört gün boyunca 3 ve 4.sınıf öğrencilerine fiziksel aktivite temelli fen bilimleri öğretimi ile ilgili yaptığı çalışmada öğrencilerin derslere olan ilgi, istek ve meraklarının oldukça yüksek olduğu fark edilmiştir. Bunun nedeni, oyundaki fiziksel aktivitenin mücadele, grup üyeliği, kazanma arzusu ve oyunun formatı gibi özelliklere sahip olması olabilir. Güç ve hareket hakkında bilgi edinmek öğrenciler için sıkıcı olmaktan çok daha eğlenceli bir hal almıştır.

Çocukların öğrenme dışında zamanlarının bir kısmını bilgisayar başında geçirmeleri dikkat çekicidir. Bu konuda okul psikolojik danışmanlarının bilgisayar oyunu bağımlılığı ile ilgili literatür hakkında bilgi sahibi olmalarının sağlanması gerekmektedir. Psikolojik danışmanların, bilgisayarları uzun süre kullanan öğrencilerle ve ailelerle sürekli iletişim halinde kalarak görüşmeler yapmaları da önerilmektedir.

Günümüz Z kuşağı çocuklarını teknolojiden uzaklaştırmak mümkün ve doğru değil. Ancak bu çocukların teknolojiyi akıllıca kullanabilmeleri için

hem ailelere hem de okullara çok dikkatli olmaları önerilebilir ve eğitsel oyundan yararlanarak çocukları oyunun olumsuz etkilerinden korumak için sınıflarda sıklıkla farkındalık artırıcı etkinliklere yer verilmelidir. Okullarda velilere yönelik bu tür bilgilendirme etkinliklerinin sık sık yapılması önerilebilir.

Akademik çalışmalar genel olarak çocukların teknoloji bağımlılığına ve bu bağımlılığın fiziksel ruhsal sosyal olarak olumsuz etkilerine vurgu yapmakta ve hareketsiz yaşam tarzına bağlı rahatsızlıkların üstesinden spor, sanat, kültürel faaliyetler gibi etkinliklere yönlendirilmesi noktasında fikir birliğindedirler. Bu bütün olguları bir araya getiren unsurun ise geleneksel çocuk oyunlarımız olduğu söylenebilir.

Kültür ve geleneklerimizi yansıtan oyunlar, çocuğun kültürünü ve gelecekteki karakterlerini daha iyi anlamasını sağlar. Böylece kültürel oyunlar hakkında bilgi sahibi olmak çocukları daha iyi tanımaya ve tarihsel süreçler hakkında bilgi edinmeye olanak sağlar (Erçelik, ve diğerleri, 2011).

Genellikle fiziksel aktivite gerektiren geleneksel çocuk oyunlarının, çocukların somut olmayan kültürel mirası öğrenmelerini ve ustalaşmalarını sağlayacağı gibi, ilköğretim programlarında öngörülen yaşam becerilerini kazanmalarında da önemli bir destek sağlayacaktır. Bu anlamda geleneksel çocuk oyunlarının nesilden nesile aktarılması ve beceri kazanımına pozitif etkileri amacıyla ilköğretim okullarının tüm sınıflarında zorunlu ders olarak öğretilmesi faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- AbdElrhim, M. ve Elsayed, A. (2020). The Effect of KOVİD 19 Spread on the e-commerce market: The case of the 5 largest e-commerce companies in the world. SSRN, <http://dx.doi.org/10.2139/>.
- Açıkğöz, F. Y. ve Yalman, A. (2018). Dijital Oyunların Çocukların Kişilik ve Davranışları Üzerinde Etkisi Gta 5 Oyunu Örneği. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 164-179.
- Aguilar-Farias N, Toledo-Vargas M, Miranda-Marquez S, et al.(2020) Sociodemographic predictors of changes in physical activity, screen time, and sleep among toddlers and preschoolers in Chile during the COVID-19 pandemic. *Int J Environ Res Publ Health*.;18(1):176. <https://doi:10.3390/ijerph18010176>.
- Akgün Kostak, M. ve Kocaarslan, E. N. (2020). Hastanede Yatarak Tedavi Gören 6-12 Yaş Çocuklarda Bilgisayar Oyunları Bağımlılık Düzeyleri. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim Ve Araştırma Dergisi*, 231-237.
- Aköz, Z. Ve Öztürk Şahin, Ö. (2021). KOVİD 19 Pandemisinde Sağlık Hizmetlerine Erişim: Çocuk Sağlığı Nasıl Etkilendi? *Çocuk Dergisi - Journal of Child* , 149-156.
- Almeida, M., Shrestha, A. D., Stojanac, D. and Miller, L. J. (2020). The impact of the KOVİD 19 pandemic on women's mental health. *Springer Archives of Women's Mental Health*, 741-748.
- Arslan, C., Yücel , A. S. ve Güllü, M. (2010). İlköğretim Ve Ortaöğretimde Öğrenim Gören Öğrencilerin Spor Ve Oyun. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 28-46.
- Arslan, R. (2020). Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve Kovid 19. *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 35-41.
- Bardak, M., & Topaç, N. (2019). *Oyun Ve Oyun Materyalleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Uzem.
- Başal , H. A. (2007). Geçmiş Yıllarda Türkiye'de Çocuklar Tarafından Oynanan Çocuk Oyunları. *Eğitim Fakültesi Dergisi XX (2)* , 243-266.
- Başal, H. A. (2011). *Geçmişten Günümüze Türkiye' de Geleneksel Çocuk Oyunları*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Biricik, Z. (2021). Çocukların Oynadığı Dijital Oyunlara İlişkin Dijital Ebeveynlerinin Farkındalıkları Üzerine Bir İnceleme. *Erciyes İletişim Dergisi* , 575-597.
- Boyras, C. ve Serin, G. (2016). Teaching of Force and Motion Concepts through Game-Based Physical Activities at Elementary Level. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Budak , E. ve Akbaş , A. (2011). Okuldaki Çocuk Eğitim ve Gelişimi ile 7-12 Yaş Çocuğu. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Common Sense Media. (2021, 11 26). The Common Sense Census: Media Use by Tweens and Teens:https://www.commonsensemedia.org/sites/default/files/uploads/research/census_researchreport.pdf adresinden alındı.
- Çaykuş, E. T. ve Mutlu Çaykuş, T. (2020). Kovid 19 Pandemi Sürecinde Çocukların Psikolojik Dayanıklılığını Güçlendirme Yolları: Ailelere, Öğretmenlere Ve Ruh Sağlığı Uzmanlarına Öneriler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları*

- Dergisi, 95-113.
- Çelik , A. (2004). Çocuk Oyun ve Din Eğitimi. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 187-196.
- Çıftçı H. (2021). Intellection Of Digital Communication During The Covid-19 Pandemic In Turkey. El Ruha 8th International Conference On Social Sciences, 1(1), 228-238.
- Dağ, S. Y., Yayan, Y. Ö. ve Yayan, E. H. (2021). COVID-19 Sürecinde Çocukların Oyun Bağımlılığı Düzeylerinin Uyku ve Akademik Başarılarına Etkisi. Bağımlılık Dergisi, 447-454.
- Delisle Nyström C, Alexandrou C, Henstroem M, et al.(2020). International study of movement behaviors in the early years (SUNRISE): results from SUNRISE Sweden's pilot and COVID-19 study. Int J Environ Res Publ Health.;17(22): 8491. <https://doi:10.3390/ijerph17228491>.
- Dunton , G. F., Do, B. ve Wang, S. D. (2020). Early effects of the KOVID 19 pandemic on physical activity and sedentary behavior in children living in the U.S. BMC Public Health <https://doi.org/10.1186/s12889-020-09429-3>.
- Ediş, K. (2020). A Mother's View of the Use of Digital Media Tools. Universal Journal of History and Culture, 57-76.
- Erçelik, M., Doğanoglu, N., Koç, L., Köklüsoy, N. H., Çetin, İ., Sayın, H. ve Çağlar, A. (2011). Türkiye'de oynanan geleneksel çocuk oyunları.
- Erol, M. ve Erol, A. (2020). Koronavirüs pandemisi sürecinde ebeveynleri gözünden ilkokul öğrenciler. Milli Eğitim Dergisi 49(1), 529–551.
- Gümüşgil, O. ve Aydoğan, R. (2020). Yeni Tıp Koronavirüs-Covid 19 Kaynaklı Evde Geçirilen Boş Zamanların Ev İçi Rekreatif Oyunlar ile Değerlendirilmesi. Spor Eğitim Dergisi, 107-114.
- Güven , S. (2018). Çocukların Oyun Tercihleri Üzerine Bir Çalışma. Educational Sciences ISSN: 1308-2140, 795-813.
- HHS. (2012). U.S. Department of Health and Human Services: An Introduction to Applied Epidemiology and Biostatistics. Atlanta: Centers for Disease Control and Prevention.
- HHS. (2018). Active Children and Adolescents. Physical Activity Guidelines for Americans 2nd edition, 46.
- Horzum, M. B. (2011). Examining Computer Game Addiction Level of Primary School Students in Terms of Different Variables. Education and Science, 56-69.
- Idele, P., Anthony, D., Kaku Attah , D. ve You, D. (2020). Does KOVID 19 Affect the Health of Children and Young People More Than We Thought? Innocenti Research Brief Unicef, 1-7.
- Imran, N., Zeshan, M. ve Pervaiz, Z. (2020). Mental health considerations for children ve adolescents in KOVID 19 Pandemic. Pak J Med Sci , 67-72.
- Kaya, B. A. (2013). Çevrimiçi oyun bağımlılığı ölçeğinin geliştirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Kırış, B. F. (2016). gelişimsel oyun terapisinin çocuk evlerinde kalmakta olan 6-12 yaş grubu çocukların davranış problemlerine etkileri. Tc. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı.
- King, D. L., Delfabbro, P. H., Billieux, J. ve Potenza, M. N. (2020). Problematic online gaming and the KOVID 19 pandemic. Journal of Behavioral Addictions.

- Ko, C. H. ve Yen, J. Y. (2021). Impact of KOVİD 19 on gaming disorder: Monitoring and prevention. Elsevier -<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.105345> , 1-13.
- Kurşun , Ç. (2020). 6-9 Yaş Arasındaki İlkokul Birinci Kademe Öğrencilerinin Oyun Hakkının Hayata Geçirilme Durumunun İncelenmesi. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı.
- Manfred, S. G., Swartz, T., Mayshar, E., Lev, B., Leventhal, A., Slater, P. E. ve Shemer, J. (2002). When is an Epidemic an Epidemic. IMAJ, Perspective, 1-4.
- Mart , M.ve Kesicioğlu , O. S. (2020). KOVİD 19 Pandemi Sürecinde Ailelerin Evde Oyun Oynamaya İlişkin Görüşleri. Turkish Studies, 15(4), 945-958.
- Miller , E. ve Kuhaneck, H. (2008). Children's perceptions of play experiences and the development of play preferences: A qualitative study. American Journal of Occupational Therapy, 407-415.
- Morens, D. M., Gregory, K. F. ve Fauci , A. S. (2009). What Is a Pandemic, Perspective • Jid, 200-204.
- Nicolopoulou, A. (2004). Oyun, bilişsel gelişim ve toplumsal dünya: Piaget, Vygotsky ve sonrası. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 137-169.
- Oğuz, M. Ö. ve Ersoy, P. (2005). Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları . Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları.
- Onur , B. ve Güney , N. (2004). Türkiye'De Çocuk Oyunları:Araştırmalar. Ankara : Kök Yayıncılık.
- Orhan, E. (2018). 10-14 Yaş Arasındaki Çocukların Fiziksel Aktivite Seviyesi, Dijital Oyun Bağımlılığı Ve Dikkat Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Orhan, R. (2019). Çocuk Gelişiminde Fiziksel Aktivite Ve Sporun Önemi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 157-176.
- Orlassino, C. (2021, 11 24). The Kovid 19 Pandemic and Children 5 Months on. Save The Children: <https://www.savethechildren.org.uk/blogs/2020/the-Kovid-19-pandemic-and-children-5-months-on> adresinden alındı
- Orlick, T. (2006). Cooperative Games and Sports. Canada: Human Kinetics.
- Özdemir , Ö. ve Pala, A. (2020). Diagnosis, Treatment and Prevention Methods of Pediatric KOVİD 19 Infection. Journal of Biotechnology and Strategic Health Research, 14-21.
- Özer , A., Gürkan, A. C. ve Ramazanoğlu, M. O. (2006). Oyunun Çocuk Gelişimine Etkileri. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları.
- Özhan , M. (1997). Türkiye' de Çocuk Oyunları Kültürü. Ankara : Feryal Matbaası.
- Öztabak, M. Ü. (2017). İlkokul 2. ve 3. Sınıf Öğrencilerinin Oynadıkları Oyunların İncelenmesi. Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University, 797-822.
- Pekşen Akça, R. ve Aydoğdu, F. (2021). Mülteci Çocukların Resimlerinde Oyun Algısı. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 59-69.
- Phelps, C. and Sperry, L.,L.(2020). Children and the KOVİD 19 Pandemic. American Psychological Association <http://dx.doi.org/10.1037/tra000086>, 73-75.
- Phillips, C. A., Rolls, S., Rouse , A. and Griffiths , M. D. (1995). Home video game playing in school children: a study of incidence and patterns of play. Journal of Adolence, 687-691.
- Pietrobelli, A., Pecoraro, L., Ferruzzi, A., Mooseong, H., Faith, M., Zoller, F., Heymsfiel, S. B. (2020). Franco Antoniazzi1, Giorgio Piacentini1, S. Nicole

- Fearnbach 2, and Steven B. Heymsfield. *Obesity Journal*, 1382-1385.
- Pilten , G. ve Pilten, P. (2013). Okul Çağı Çocuklarının Oyun Kavramına İlişkin Algılarının ve Oyun Tercihlerinin Değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13-31.
- Porta, M. (2014). *A Dictionary of Epidemiology*. NewYork: Oxford University Press.
- Sarman, A., Tuncay, S. ve Sarman, E. (2020). KOVID 19 Pandemi Sürecinde Medyanın 3-18 Yaş Arasındaki Çocuklar Üzerindeki Olumsuz Psikolojik Etkisinin Önlenmesi. *Van Sag Bil Derg (Özel Sayı):*, 69-75.
- Sop, A. ve Demirgiran, Ş. (2021). Kovid 19 Pandemi Sürecinde Bir Köyde Yaşayan Altı Yaş Çocukların Oyun. *Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 196-208.
- Sussman, C. J., Harper, J. M., Stahl, J. L. and Weigle , P. (2017). Internet and Video Game Addictions Diagnosis, Epidemiology, and Neurobiology. *Child Adolesc Psychiatric Clin N Am*.
- Tekin, A. (2021). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler Ve Ekonomik Sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 330-355*.
- Tuğrul, B., Boz, M., Uludağ , G., Metin Arslan, Ö., Sevimli Çelik , S. ve Sözer Çapan, A. (2019). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Okuldaki Oyun Olanaklarının İncelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 185-198.
- Tuğrul, B., Öztürk, H. G., Özen Altınkaynak, Ş. ve Güneş, G. (2014). change of the play in three generations. *The Journal of Academic Social Science Studies*.
- Üstündağ, A. (2021). Kovid 19 Karantinasının Çocukların Günlük Yaşamı Ve Alışkanlıkları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14-22.
- WHO. (2022, 01.10). WHO Coronavirus (KOVID 19) Dashboard. <https://covid19.who.int/> adresinden alındı.
- Xiang, M. ve Zhang, Z. (2020). Impact of KOVID 19 pandemic on children and adolescents' lifestyle behavior larger than expected. *Progress in Cardiovascular Diseases*, 531–532.
- Yıldız , S. ve Bektaş, F. (2021). KOVID 19 Salgınının Çocukların Boş Zaman Etkinliklerinde Yarattığı Değişimin Ebeveyn Görüşleriyle Değerlendirilmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 99-122.

BÖLÜM 9

FARKLI GELİŞEN ÇOCUKLARDA DUYU VE ALGI GELİŞİMİ

Dr. Rukiye ARSLAN¹

Doç. Dr. Mehmet SAĞLAM²

---

¹ Batman Üniversitesi, Kozluk Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, Çocuk Gelişimi Programı, Batman, Türkiye rkyarslan@gmail.com ORCID:0000-0002-2043-5664

² İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Malatya, Türkiye pdgsaglam@gmail.com ORCID:0000-0003-1784-4472

GİRİŞ

Hamilesin! Dünyanın en büyük mucizelerinden birini gerçekleştirmek üzeresin. Sevinç ve heyecandan dolup dolup taşan bir pınar gibi sürekli kabarık yüreğin, her an taşmaya müsait. Zihninde birçok ‘acaba’ların var. Acaba kime benziyor? Saçı, gözü hangi renk? Kız mı olacak, yoksa erkek mi? Acaba onun ihtiyaçlarını zamanında ve eksiksiz karşılayabilecek miyim, onu koruyabilecek miyim, ona yetebilecek miyim? İhtiyaç duyduğu her an onun yanında olabilecek miyim? Kurulan her hayal, zihinde beliren her acaba, yapılan tüm hazırlıklar elbette ki normal gelişimli bir çocuğa dairedir. Çocuk sahibi olmak isteyen hiçbir anne-baba, doğan çocuğun farklı gelişimli olabileceği ihtimalini düşünmez, düşünmek istemez. Oysa Türkiye’deki farklı gelişimli birey sayısı azımsanmayacak kadar yüksektir.

1. FARKLI GELİŞEN ÇOCUKLARDA DUYU VE ALGI GELİŞİMİ

1.1. Farklı Gelişim Nedir?

Gelişimsel olarak sahip olunan ortak özellikler normal olarak sayılmaktadır. Çoğunluğu oluşturan yani herkeste görülen tipik gelişimsel özellikler ‘normal’ sayılırken, gelişimsel olarak ortaya çıkan bir sapma ise ‘farklı’ olarak değerlendirilmektedir. Her çocuğun birbirine benzeyen özellikleri olduğu gibi birbirinden farklı özellikleri de bulunmaktadır. Çocukların bazıları belirli özellikleri nedeniyle tüm dikkatin kendilerine yönelmesini sağlarken, bazıları ise sahip oldukları engellerinden dolayı yürümekte, konuşmakta, görmekte, işitmekte vb. ve hatta belki onun için en önemli husus olan oyun oynamakta bile zorlanabilmektedirler (Dönmez, 2011; Eracar, 2016; Aral ve Gürsoy, 2007).

Dönmez (2011) farklı gelişimli bireyleri; “Farklı gelişimli bireyler, doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrasında, gelişim sürecinde oluşan çeşitli nedenlere bağlı olarak; bilişsel, dil, hareket, fizik, sosyal ve duygusal gelişimlerinde ölçme araçlarıyla ölçülebilen düzeyde yetersizlik, yavaşlama, gerileme veya ileri de olma sonucunda yaşitlarına göre farklı özellikler gösteren ve normal eğitim programlarından yararlanamayan veya yararlandığı halde destek programları ile eğitimlerini devam ettirebilen bireylerdir.” şeklinde tanımlamaktadır.

1.2. Farklı Gelişen Çocukların Sınıflandırılması

Farklı gelişimli çocukların sınıflandırılması birbirinden farklı yaklaşımlar olsa da genel olarak, çocukların sahip olduğu engelin türüne bağlı olarak yapılan tanıya ve çocuğun eğitim gereksinimine göre sınıflandırılmaktadır (Güven, 2016; Özgür, 2013). Biz bu başlık altında farklı gelişimli bireylerde duyu ve algıyı ele alacağımız için farklı gelişime sahip

olan çocuklardan duyuşal ve algısal olarak dikkat çekici olanlarını ele alacağımız için sınıflandırmamız aşığıdaki gibi olacaktır.

- 1.2.1. Otistik çocuklarda duyu ve algı
- 1.2.2. Down sendromlu çocuklarda duyu ve algı
- 1.2.3. Görme engelli çocuklarda duyu ve algı
- 1.2.4. İşitme engelli çocuklarda duyu ve algı
- 1.2.5. Serebral palsyli çocuklarda duyu ve algı
- 1.2.6. Özel öğrenme bozukluğu olan çocuklarda duyu ve algı

1.2.1. Otistik Çocuklarda Duyu ve Algı

Otizm ilk kez 1943 yılında çocuk psikiyatristi Leo Kanner tarafından Erken Çocukluk Otizmi olarak tanımlanmıştır (Metin ve Yükselen, 2016; Özgür, 2013).

Otizm, beynin kimyasal dengelerinin bozulmasıyla, beynin işlevlerini tam yerine getirememesinden kaynaklı olarak ortaya çıkan, belirli alanlarda (müzik, matematik gibi) üstün performansa sahip olup yüksek başarılar elde etmelerine rağmen sosyal anlamda ilişki kurmaktan kaçınma ve içe kapanık özelliklerle ortaya çıkan gelişimsel bir bozukluk olup, ömür boyu sürmektedir. (Özgür, 2013; Fazlıoğlu ve Yurdakul, 2007).

Otistik bozukluğa sahip olan çocukların en belirgin özellikleri ise şunlardır:

- Temel özelliklerden ilki sosyal etkileşimden yoksunluktur. Bu çocuklar, akranlarıyla iletişime geçmekten, onlarla oyun oynamaktan kaçınırlar ve daha çok yalnız kalmayı tercih ederler (Frith, 2008). Yani iki taraflı toplumsal ilişkileri kurmada sıkıntı yaşarlar (Bee and Boyd, 2009). Bu çocuklar sosyal ilişkilerde daha çok içe dönük tavırlar sergilerler (Özgür, 2013).
- İletişim kurmada sorun yaşarlar (Gönen vd. 2006). Bu çocukların, dil becerileri ya hiç gelişmemiştir ya da sınırlı düzeyde gelişmiş olabilir. Ancak genel olarak sözlü ve sözsüz yani jest ve mimikleri kullanmada başarısızdırlar (Bee and Boyd, 2009; Frith, 2008).
- Göz kontağı kurmaktan kaçınırlar.
- Genelde kucaklanmaktan hoşlanmazlar ve kucaklanmaya karşı tepkisiz tutum takınırlar (Fazlıoğlu ve Yurdakul, 2007).
- Tekrarlayan faaliyetleri yapmaktan hoşlanırlar. Örneğin, her gün aynı yemeği yemek, aynı videoyu izlemek, sadece arabada belirli bir yerde oturmak veya yiyeceklerinin belirli bir şekilde sunulmasını talep etmek gibi. (Frith, 2008; Mesibov et al., 2002).
- Sınırlı bir ilgi alanına sahiptirler (Frith, 2008). Örneğin, hava haritaları, otoyollar, posta kodları, spor istatistikleri vb. gibi son

derece kısıtlı konular hakkında çok fazla bilgi edindikleri görülür. (Mesibov et al., 2002).

- Bazı objelere gereğinden fazla bağlanırlar ve onlarla alışılmadık bir şekilde saatlerce ilgilenirler (Örneğin, ip, sopa, lastik eldiven veya külotlu çorap gibi.) (Mesibov et al., 2002).

Farklı gelişimli çocuklar içerisinde duyuşsal ve algısal problemlerin en çok görüldüğü çocuklar arasında otistik çocuklar gelmektedir (Bilbay, 2015). Çünkü otistik çocuklarda, çevreden gelen duyuşsal uyarımlar beyin tarafından olması gerektiği şekilde algılanmadığı için doğal olarak beyin bunları yorumlamasında da güçlükler ortaya çıkmaktadır (Kopacz, 2010). Bu nedenle bu çocuklarda duyuşsal uyarımların işlenmesi, bütünleştirilmesi ve yanıtlanmasında sorunlar oluşmaktadır (Schaaf et al., 2014).

Otistik çocukların duyuşlarında normal gelişimli çocuklarınkinden ayıran herhangi bir farklılık yoktur. Ancak otizmi olan çocukların beyinlerindeki farklılıktan kaynaklı olarak duyuşlar edindiği duyuşları farklı şekilde işlemektedir. Ve bu çocuklar her duyuşta aynı duyarlılığı göstermeyebilirler yani farklı çocuklarda farklı duyarlılık çeşitleri görülebilir. Örneğin görme duyuşu daha az duyarlı olan bir çocuğun işitme duyuşu daha fazla duyarlı olabilir (Ersan, 2013). Oysa çok küçük yaşlardan itibaren dünyayı keşfetmek ve anlamlandırmak için tüm duyuşların aynı anda kullanması gerekmektedir (Ulutaş, 2014).

Otizimli çocuklardaki duyuşsal sorunlar farklı gelişime sahip olan diğer çocukların hepsine göre daha fazla ve onların hayatını derinden etkileyebilecek çeşitli ve karmaşıktır. Bu nedenle otizmli çocukların sahip olduğu duyuşsal sorunlar başlı başına ele alınması gerektiğinden burada kısaca değinilmiştir.

1.2.1.1. Otistik Çocuklarda Algı

Kendisini dünyaya kapatan, içe dönük ve yalnız başlarına yaşamayı tercih eden otistik çocuklarda algısal olarak çok ciddi problemler görülmektedir. Çünkü bu çocuklar dışa dönük olmadıkları için çoğunlukla çevreden gelen uyarıcıları almakta isteksiz hatta tamamen kapalı olabilmektedirler. Ayrıca bu çocuklarda görme ile ilgili yaşanan sorunlar (gölgeleri seçememe gibi) bunların görsel algılarını dolayısıyla çevreyi algılamaları da etkilemektedir. Çevrelerine olan ilgisizlikleri ile bilinen otistik çocuklar, genellikle görmüyor veya duymuyor gibi görülmektedirler. Çünkü bu çocukların gördükleri veya işittikleri çok az şeye tepki vermektedirler. Bu nedenle de algısal olarak sorunlar yaşamaktadırlar (Fazlıoğlu ve Yurdakul, 2007; Bilbay, 2015; Ersan, 2013; Özgür, 2013).

Otistik çocuklar sınırlı sayıda objelere dokunmayı kabul etmektedir. Oysa algının gelişmesi için gerekli unsurlardan biri ise çevrelerin gördüklerini alıp dokunmak, şekillerine rengine dikkat etmek, ondan ilham alarak yeni

kompozisyonlar oluşturmak gerekir (Fazlıoğlu ve Yurdakul, 2007; Bilbay, 2015; Özgür, 2013).

Oyun oynama, insanları ve doğayı taklit etme, sınırlı dil gelişimi vb. sahip olunan özelliklerde otistik çocuklarda algısal gelişimi son derece etkileyen durumlardır (Fazlıoğlu ve Yurdakul, 2007; Özgür, 2013).

1.2.2. Down Sendromlu Çocuklarda Duyu ve Algı

İlk kez 1866 yılında Dr. John Langdon Down tarafından tanımlanan ve “Mongolizm” olarak da bilinen hastalığın bilimsel adı Down Sendromu’dur (Yüksel, 2016). Genetik bir farklılık olan down sendromu, en basit tanımıyla çocuğun vücudundaki kromozomların sayısının 46 olması gerekirken, 21. kromozomda meydana gelen kopmadan dolayı, 47 kromozom olmasıdır (Şahin, 2013).

Dünyaya gelen 732 çocuktan birinde down sendromu görülmekle birlikte bu çocukların %85’inin zekâ puanı 40-60 arasında olup bunlar hafif veya orta zihinsel yetersizliğe sahiptirler. Geriye kalan %15’inin ise zekâ puanları 40’ın altında olup bu çocuklarda da ağır zihinsel engel görülmektedir (Yıldırım ve Ege, 2015).

Down Sendromlu çocuklar çok belirgin bazı fiziksel özelliklere sahiptirler. Bunlar; düz ve basık bir yüz şekli, küçük kulaklar ve küçük bir burun, burunun yukarı kısmının basık olması, çekik gözler, küçük bir ağız, dilin ağza oranla büyük olması ve genellikle dışarıda durması, boyunlarının kısa olması, gevşek kaslara sahip olmaları, ellerinin kare biçiminde olması ve avuçlarında tek bir çizginin (simian çizgisi) olması, şişkin kısa parmaklar olarak sıralanabilir (Gerçeksever, 2011; Özgür, 2013; Howard et al. 2011).

1.2.2.1. Görme Duyusu

Down sendromlu çocuklarda gözler dar ve çekik olup, göz çukurları yumurta biçimindedir. Gözlerin iris bölümünde açık renkli benekler vardır ve bu durum mavi gözlü bebeklerde daha net bir şekilde fark edilir. Genellikle doğuştan bazı göz bozukluklarına sahip olan bu çocuklar özellikle katarakt, zayıf görme, göz bebeği anomalikleri, %60 kırılma anomalikleri, myopi, nistagmus (bir gözün ya da her iki gözün birden istemsiz olarak hareket etmesi), strabismus (şaşıklık), gözyaşı kanallarında tıkanıklık gibi bozukluklardır (Yüksel, 2016; Bilbay, 2015).

1.2.2.2. İşitme Duyusu

Genellikle küçük ve dış kısmı kıvrılmış olan kulaklara sahip olan Down sendromlu çocukların %75’inde işitme kaybı görülmektedir (Yücalan, 2013; Yüksel, 2016). Ayrıca bu çocuklarda tekrarlayan kulak enfeksiyonlarına da çok sık rastlanır ve bu durum işitmede hasara yol açabilir (Bilgin, 2008; Yüksel, 2016). Bu çocuklarda işitme testi doğduktan çok kısa bir süre sonra yaptırılmalıdır (Bilbay, 2015). Çünkü sesleri duymadaki güçlük bu çocukların konuşma ve dil gelişimini etkileyeceği gibi zaten zihinsel anlamda engele sahip

olan bu çocuklarda zekâ gelişiminde daha da fazla gecikmeye yol açabilir (Yüksel, 2016).

1.2.2.3. Vestibüler Duyu (Denge ve Hareket Duyusu)

Down sendromlu çocukların en belirgin fiziksel özelliklerinden biri olan kas gevşekliği, bu çocuklarda ortopedik sorunlara yol açabilmektedir (Howard et al. 2011; Bilbay, 2015). Hipotonik (kas gevşekliği) oldukları için yeni doğanlarda baş kontrolünde gecikme görüldüğü gibi, büyük motor gelişimlerinin de bu durumdan etkilenmesinden dolayı pek çoğu iki yaşına doğru yürümektedir. Ayrıca bu çocukların üçüncü ayak parmakları ikinci parmaklarından daha uzun olduğu için denge ve hareketle ilgili problemler yaşayabilmektedirler (Bilbay, 2015).

1.2.2.4. Down Sendromlu Çocuklarda Algı

Nörolojik sistemlerindeki yetersizliğin zihinsel süreci etkilemesi sonucu bu çocukların fiziksel hareketlerinde, çevreyi algılamalarında, öğrenme, konuşma gibi pek çok gelişimsel süreçleri olumsuz olarak etkilenmektedir (Özgür, 2013).

Zihinsel fonksiyonlarında gerilik olan ve gerilikleri kısa sürede fark edilen bu çocukların dikkat süresi çok kısadır. Ayrıca algılamaları basit düzeydedir ve genellikle kavramları anlamada güçlük çektikleri görülür (Sarı, 2014).

Genellikle görme ve işitme sorunlarıyla dünyaya gelen Down sendromlu çocuklarda algı gelişimi haliyle normal gelişimli çocuklardan farklı olarak gelişmektedir. Çünkü bu çocuklarda mevcut olan zihinsel gerilik duyarın yeteri kadar çalışmamasıyla birlikte daha fazla artmaktadır (Bilbay, 2015; Özgür, 2013). Bu çocukların alıcı ve ifade edici dil gelişimlerinde olan gecikmeler ve geriliklerde ayrıca algı gelişimini olumsuz yönde etkileyen bir diğer unsurdur (Rondal, 2009; Cengiz vd., 2017). Ayrıca hipotonik oldukları için yürüme, koşma zıplama, yuvarlanma gibi büyük kaslarla yapılan ve denge gerektiren faaliyetlerdeki sınırlılıkta onların farklı yaşantılar edinmesinde yani doğal olarak yeni olanı keşfedip algılamasının önünde bir sorun teşkil etmektedir. (Fazlıoğlu, 2004; Bilbay, 2015; Özgür, 2013; Howard et al. 2011).

1.2.3. Görme Engelli Çocuklarda Duyu ve Algı

Görme engelli terimi, az gören ve hiç görmeyen (kör) bireylerin her ikisini de içine alan kapsamlı bir terimdir (Okyar, 2017). Kör ve az gören şeklinde sınıflandırılarak, görme engelli birey için yapılan tanımlama yasal ve eğitsel olmak üzere iki farklı şekilde yapılmaktadır. Yasal tanımlama genellikle sağlık ve sosyal güvenlik kurumlarında çalışanlar tarafından kullanılmakta olup, görme alanı 20 dereceden az ve görme keskinliği 20/200 ya da daha az olanlara kör (görmez); görme keskinliği 6/18'den az 3/60'a eşit

ya da daha az olan ya da görme alanı 10 dereceden az olan bireylere de az gören denilmektedir (Metin ve Yükselen, 2016; Dönmez vd., 2011). Eğitsel tanımlama ise, eğitim alanında çalışanlar tarafından kullanılmakta olup, eğitimde görsel olmayan materyallere ihtiyaç duyan bireyleri eğitimsel görmez (kör) olarak kabul eder (Metin ve Yükselen, 2016; Bilbay, 2015). Megep (2013a)'te yer alan tanıma göre ise, "Eğitsel açıdan hiç görmeyenler, görme yetersizliğinden etkilenmiş olup, Braille alfabesiyle eğitim öğretim çalışmalarına devam eden bireydir. Eğitim çalışmalarında dokunsal ve işitsel faaliyetlerden yararlanabileceği düzenlemelerin olması gerekir. Birey okuma için kabartma alfabe ya da konuşan kitaplara ihtiyaç duyar." şeklinde tanımlanmıştır.

Dünya sağlık örgütü ise, gözün görme fonksiyonuna göre görme engellileri; normal düzeyde görenler, orta düzeyde görenler, ağır düzeyde görme yetersizliği olanlar ve kör olanlar diye dört farklı şekilde sınıflandırmıştır (Okyar, 2017).

Çocuğunuz dünyaya geldiğinde beyaz göz bebeklerine sahipse, göz çukurları normalden büyük veya küçük ise, ışık kaynağına bakmıyor ve 6- 8 haftalık olduğu halde yüzünüze bakıp gülümsemiyorsa, gözlerinin içi kırmızı ya da gözyaşı ile ıslanmış ve gözün renkli kısmında gri bir tabakayla kaplanmış ise o zaman görme yetersizliğinden şüphelenmeniz için yeteri kadar belirti var demektir (Dönmez vd., 2011).

1.2.3.1. Görme Duyusu

İnsanlar dış dünyayla ilişki kurmak için duyularından yararlanmaktadırlar (Tepeli, 2013). İnsanların çevreden edindikleri bilgilerin %85'ini görme duyusu aracılığıyla edinildiği düşünülmekle beraber, bu görme engelli bir bireyin içinde yaşadığı dünyayı %85 oranında anlamayacağı anlamına gelmemektedir. Bu sadece onların diğer duyularını da bilgi edinmek için daha fazla kullandıkları anlamına gelmektedir (Özgür, 2013).

Görme engelli çocukların pek çok özelliği normal görenlerle aynı olmakla birlikte, görme duyusunu sınırlı kullanma veya hiç kullanamamaktan kaynaklı olarak bazı farklılıklar görülmektedir (Aral ve Gürsoy, 2007). Hiç şüphesiz ki insan yaşantısında görmenin rolü herkes için son derece önemlidir. Gözler, insanın dünyaya açılan pencerelerdir. İnsan görme yeteneği sayesinde çevresindeki ışığı fark etmekte aynı zamanda yine çevresindeki canlı ve cansız varlıkların rengini, şeklini, boyutunu, uzaklık ya da yakınlığını anlayabildiği gibi, aynı zamanda onun uzayda edindiği yeri ve ilişkilerini ya da bütünlüğünü kavrayabilmektedir (Megep, 2013).

Pek çok etkinliği yerine getirme şüphesiz ki normal görmeye bağlıdır. Görme becerisine sahip olan çocuklar bağımsız olarak hareket edip etraflarını inceleyebilmekte, etraflarında olup biteni anlayabilmekte ve daha hızlı kavrayabilmektedir (Howard et al. 2011; Dönmez vd., 2011).

1.2.3.2. İşitme Duyusu

Görme engelli çocuklar işitme konusunda yardıma gereksinim duyabilirler. Çünkü bu çocuklar çevrelerini anlayabilmek için en yoğun kullandıkları duyularının başında işitme duyusu gelmektedir. Bununla birlikte bu çocukların büyük bir çoğunluğu işitme konusunda ciddi sorunlar yaşamaktadır. Bu bireylerde düzenli kulak muayenesi ve işitme testlerinin yapılması önemlidir (Yücalan, 2013).

1.2.3.3. Dokunma Duyusu

Doğum ile birlikte başlayan dokunma duyusu, insan gelişiminde kritik bir öneme sahiptir. Yeni doğan okşanmaktan hoşlanır. Dokunuşlar çocukların duyguları ve ruh sağlıkları üzerinde olumlu etkilere sahiptir (Trawick-Simith, 2017). Yeni doğan dokunma duyusu kullanıma hazır bir şekilde dünyaya geldiği için özellikle görme engelli çocukların bu duyuyu kullanması için ona daha fazla fırsatlar sunulmalıdır. Çünkü görme engelli olan çocuğun dokunarak edindiği yaşantılar onda çevre hakkında bilgi edinmek için önemli bir bilgi kaynağını oluşturacaktır. Dokunma duyusu sayesinde bu çocuklar nesnelerin şekilleri, yumuşak ya da sertlikleri, pürüzlü ya da düz oluşlarının yanı sıra kapladıkları mekânları, buldukları yerleri ya da parça ile bütün arasındaki ilişkiyi anlayabileceklerdir (Bilbay, 2015; Trawick-Simith, 2017). Görme engelli çocuklar dokunma duyusu sayesinde pek çok farkındalık geliştirebilecekleri gibi, çok fazla sınırlılıklar da yaşayabilmektedirler (Bilbay, 2015).

1.2.3.4. Tat Duyusu

Normal gören çocuklar çevrelerini keşfetmede görme duyusundan yararlanırken bu duyunun yetersizliğinden dolayı bazı keşiflerinde ağızlarını kullanabilmekte ve bu da tat alma duyusunu son derece önemli kılmaktadır. Bu yolla çocuklar tatlı- tuzlu, acı-ekşi, pürüzlü-düz ya da sıcak-soğuk arasındaki ayrımı yapabilmektedirler (Bilbay, 2015).

1.2.3.5. Koku Duyusu

Koku duyusu, görme engelli çocukların öğrenmelerini hızlandırabileceği gibi aynı zamanda da onların çevreleriyle uyum sağlaması açısından da son derece önemlidir (Bilbay, 2015; Elgörmüş, 2014). Örneğin evde pişen yemek kokusu, bahçedeki çiçeklerin kokusu, marketin önündeki akasya ağacının kokusu, eczanedeki ilaç kokusu bu çocuklara buldukları mekân hakkında fikir verip onların mekânsal uyumlarını kolaylaştıran unsurlardandır. Ayrıca temizlikte kullanılan kimyasal kokusu veya duman kokusu da bu çocuklara tehlikenin varlığı konusunda ipuçları veren kokulardır. Ayrıca yapılan araştırmaların görme engelli çocukların kokulara karşı hassasiyetlerinin daha fazla olduğunu göstermiştir. (Elgörmüş, 2014).

1.2.3.6. Vestibüler Duyu (Denge ve Hareket Duyusu)

Görme engelli çocuklar tek başlarına hareket edemedikleri için genellikle hipotonik (kas gevşekliği) olabilmektedirler. Çünkü bunlarda bağımsız hareketlerde gecikmeler ve sınırlılıklar yaşanmaktadır (Howard et al. 2011). Bu nedenle de bu çocukların birçoğu 2 yaşına geldiği halde hala yürüyememektedir. Ayrıca bu çocuklar mesafeyi ayarlamakta, vücut pozisyonu ve bir cismin uzaydaki konumunu öğrenme becerisi ile ilgili sınırlılıklar yaşayabilmektedirler (Bilbay, 2015). Bu çocuklarda izleme olmadığı için davranım şekillerini ondan öğrenebilecekleri bir modele de sahip değildirler. Bu nedenle farklı hareket tarzları geliştirdikleri görülmektedir (Howard et al. 2011; Bilbay, 2015).

1.2.3.7. Proprioseptif Duyu (Derin Duyu)

Hareket, kas ve eklemler üzerindeki var olan veya uygulanan kuvvet hakkındaki bilgileri algılamayı sağlayan bu duyu, insanların kaslarında ve eklemlerinde yer alır (Kasım, 2010; Sidar, 2012). Ayrıca vücudun nerede olduğunu, nasıl hareket ettiğini, pozisyonun ne olduğu ve vücut bölümlerinin farkındalığı hakkında da bilgi veren bir duyudur (Fazlıoğlu, 2004; Kışioğlu, 2007).

Görme engelli çocuklar derin duyusunda da problemler olan çocuklardır. Çünkü bu duyu, küçük ve büyük kas gelişiminde önem taşımaktadır (Özbal, 2010). Normal gören bebeklerdeki el-göz koordinasyonu görme engelli bebeklerde kulak-el koordinasyonu şeklinde görülmektedir. Ayrıca yine normal gören bebekler, gördükleri nesnelere uzanır, onu almaya çalışır sonraki aylarda o nesneyi almak için emekler ve yürür. Bu noktada görme engelli çocuk nesnelere ya hiç görmediği ya da az gördüğü için ona uzanmayacak, onu almaya çalışmayacaktır. Dolayısıyla da daha az hareket edecek ve daha az hareket etmeye de meyilli olacaktır. Bu da görme engelli çocuklar da duruş ve yürüyüş bozukluklarının oluşmasında etkili olacaktır (Dönmez vd., 2011).

Bu çocuklarda vücut farkındalığı kazandırmak için uykudan önce onların vücutlarının parçalarına tanımaya yönelik etkinlikler yapılabilir, ayrıca mekandaki konumları hakkında zayıf bir algıya sahip olan bu çocuklar için yer-yön bulmaya dair etkinlikler yapılabilir (Bilbay, 2015).

1.2.3.8. Görme Engellilerde Algı

Diğer duyu organlarında farklı olarak gözün iki önemli üstünlüğü vardır. Bunlardan birincisi, gözün çevrede var olan çok fazla uyarıyı ve zengin uyarıcıları diğer duyulardan farklı olarak çok daha hızlı, kolay, aralıksız ve çabuk bir şekilde algılanmasını sağlamasıdır. Bir diğeri ise, göz aralıksız ve çok fazla sayıda sağladığı bu uyarıcılardan çocuğun ilgisi doğrultusunda istediğini alıp incelemesini, onun üzerinde araştırmalar yapmasını sağladığı gibi diğer duylara da kullanması için fırsatlar verir ve istemediği ya da ilgisini çekmeyen uyarıcıları ise bakıp geçer (Megep, 2013).

Oysa görme yoksunluğu yaşayan çocuklar, bağımsız hareket edip doğayı keşfedememekte, keşifleri sonucu algıladıkları sayesinde yeni olanı ortaya koymamakta, doğadaki renk, şekil, yer-yön, ışık, boyut gibi pek çok şeyden yoksun kalmakta bu ve bunu gibi hususlardan dolayı da algıda güçlülükler yaşamaktadırlar (Megep, 2013; Bilbay, 2015; Dönmez vd., 2011; Howard et al. 2011).

Görme engelinin oluştuğu yaş da çocuğun algı gelişimini etkilemektedir. Örneğin beş yaşından önce yani doğuştan diye tanımlanan görme engeline sahip olan çocuğa göre, sonradan ya da avantajlı olarak tanımlanan 5 yaşından sonra oluşan görme engeline sahip çocuğun algısal olarak daha iyi bir durumda olduğu söylenebilir. Çünkü sonradan olan görme engeline çocuk renkleri, şekilleri ve birçok objenin özelliklerini hafızasına yerleştirmiştir (Dönmez vd., 2011).

1.2.4. İşitme Engelli Çocuklarda Duyu ve Algı

İşitme engelli çocuklar, işitme kaybının derecesine bağlı olarak konuşulanları anlamada ve düşündüklerini ifade etmede belirli bir ölçüde yetersizlik yaşayan çocuklardır (Aral ve Gürsoy, 2007). İşitme engeli, sesin kulak ve beynin işitmeyi ilgilendiren kısımlarına iletilmediğinde ortaya çıkan bir sorundur (Metin ve Yükselen, 2016). Çocuklarda işitme kayıpları farklı dönemlerde ortaya çıkmakla birlikte yeni doğana yapılacak işitme taramasıyla bu durum çok erken dönemlerde fark edilebilir (Belgin ve Yücel, 2011; Yücalan, 2013).

İşitme engeli olan çocuklar sesin nereden geldiğini belirleyememekte ve sesteki irkilmede başarısızlık göstermektedirler. Ayrıca dil gelişimi için en önemli unsur olan işitmede şayet sorunlar var ise bu doğallığında dil gelişimi de etkileyecektir (Howard et al. 2011). Ve bu çocuklar özel yardım olmadan dili öğrenemeyeceklerdir (Özgür, 2013).

1.2.4.1. Görme Duyusu

İşitme engeline sahip çocuklarda görme duyusu son derece önem kazanan bir duyudur. Çünkü bu çocuklar, işitme duyusu aracılığıyla çevresinden edinemediği bilgileri, görme duyusu yardımıyla almaya çalışır (Bilbay, 2015).

İşitme engeline sahip olan çocuklar, sadece görme alanı içinde yer alan nesne ve olaylara dikkatlerini yöneltirler. Bu çocuklarla iletişim kurmak için muhakkak göz kontağı kurulmalıdır. Ayrıca somut olmayan yani gözüyle görmediği şeyi anlamakta ciddi sorunlar yaşarlar (Megep, 2016).

1.2.4.2. İşitme Duyusu

İşitme engeline sahip olan çocuklarda, işitme duyusunun derecesine göre gelişimsel olarak farklılıklar görülmektedir. Doğumla birlikte normal gelişimli çocuklarda birçok bilgi işitme duyusu aracılığıyla öğrenilmektedir. Normal işitmeye sahip olan çocuklar etraflarındaki sesleri zamanla ayırt

edebilmekteyken, işitme engeline sahip olan çocuklarda ise bu durum gelişmemektedir. Seslerin ayırt edilebilmesi beraberinde zamanla dil gelişimini de sağlamaktadır. Oysaki işitme engelli çocuklarda, işitme duyusunun ya çok az, ya da hiç olmamasından kaynaklı olarak özel yardım almadan dili öğrenemezler (Özgür, 2013).

1.2.4.3. Dokunma Duyusu

İşitme engeline sahip olan çocuklar için düşük olan sesler, hoparlör gibi cihazlar kullanılarak çok yüksek seslere dönüştürülüp bu çocukların dokunarak titreşimler aracılığıyla sesleri hissetmesi sağlanabilir. Ayrıca bu çocuklar için dokunma duyularını destekleyecek biçimde hazırlanmış olan titreşimli oyuncak aracılığıyla çevreyi algılamalarında kullanılabilir (Bilbay, 2015).

Bu çocuklarda iletişim kurma becerilerini desteklemek için ebeveynler, çocuklara sarılmalı, onları okşamalı, onlara dokunmalı ve çocuğunda bu tür davranışlarda bulunması için desteklemeli ve cesaretlendirmelidir (Belgin ve Yücel, 2011).

1.2.4.4. Vestibüler Duyu (Denge ve Hareket Duyusu)

Vestibüler duyu, insanın hareket ve dengesi ile ilgili olup, iç kulakta yer almaktadır (Kasım, 2010; Sidar, 2012). Sıfır-iki yaş arasında normal işiten yaşlılarıyla aynı süreçleri yaşayan işitme engelli çocuklarda, başı dik tutma, oturma, yürüme gibi büyük kas gelişimi ile ilgili olan faaliyetlerde farklılıklar olamamasına rağmen, ileri derecede işitme engeline sahip olan çocuklarda motor becerilerde ve denge sağlamada problemler görülmektedir. Ayrıca bu çocuklarda, ailenin aşırı koruyucu olması, geçirdikleri hastalıklar, denge ve merkezi sinir sisteminden kaynaklanan bozukluklar, bir hareketin izlenmesi ve yerine getirilmesi ile ilgili sözel ifadeleri işitme duyularını kullanarak algılayamamalarından ve işitme ile ilgili ipuçlarını değerlendirememelerinden kaynaklı olarak ince motorlarında yetersizlikler görülmektedir (Aral ve Gürsoy, 2007).

1.2.4.5. Proprioseptif Duyu (Derin Duyu)

Özellikle duyuusal- sinirsel işitme kaybı yaşayan çocuklarda denge sistemleri olumsuz şekilde etkilenmiş olacağından bu çocuklarda motor faaliyetlerini planlama ve mekân içerisinde vücut pozisyonunu algılamada güçlükler yaşayabilmektedirler (Bilbay, 2015).

1.2.4.6. İşitme Engelli Çocuklarda Algı

İşitsel uyaranların algılandığı ilk dönem olarak, doğum öncesi dönemde 7. Ay olarak söylenebilir. Bu dönemde başlayan işitme gelişimi doğumdan sonrada devam etmektedir. Doğumdan sonra kulağın algı özellikleri, yön tayini, frekans ayırt etme gibi özellikleri gelişir (Belgin ve Yücel, 2011). Böylece insanlar, iç ve dış çevrelerinden sürekli uyarıcılar olarak bilgi

edinmeye çalışırlar. Çevreyi algılamaya yönelik bu çabalarda en büyük sorumluluğa sahip duyulardan biri şüphesiz ki işitme duyusudur. İşitme duyusundan yoksun olan çocuklar, çevreden gelen sesleri duyamamaktadırlar. Oysa duyulan bu sesler, çocuğun dil edinim, düşünme, başkalarının duygularını anlama gibi pek çok nokta da etkilidir (Özgür, 2013).

İşitme engelini sahip olan çocuklarda dil ve konuşma gelişimi ya çok az olmakta ya da hiç olamamaktadır. Aynı zamanda bu çocuklarda beyin gelişiminin etkilenmesine de neden olmakta ve bu etkilerini de zekâ, öğrenme, bellek ve algılama gibi beyin fonksiyonlarında göstermektedir (Belgin ve Yücel, 2011).

1.2.5. Serebral Palsili Çocuklarda Duyu ve Algı

Genellikle beyin felci olarak bilinen Serebral Palsi, çocukluk döneminde en yaygın olarak görülen ömür boyu devam eden, sinir dokularında bir hasar veya noksanlıktan oluşan motor hareket anormallikleridir (Akça, 2015; Özgür, 2013). Bir başka tanıma göre ise Serebral Palsi (SP-Beyin Feci), gelişmekte olan beyindeki zedelenmeye bağlı olarak bulaşıcı, ilerleyici ve geçici olmayan, hareket ve duruş (postür) bozukluğu ve hareketlerin sınırlanması şeklinde görülen, motor hareketlerdeki problemleri ifade eden genel bir tanımdır (Doğan, 2014).

Serebral palsili çocuklarda erken tanı zor olmakla birlikte, ilk 6 ay içinde sadece tahmin edilebilir ve 9-12. aylarda da tam olarak tanımlandığı görülmür. Ayrıca bilinmesi gereken önemli bir husus da SP'nin bir hastalık değil, bir engel türü olduğudur (Yaycı, 2016).

Serebral palsili çocuklarda motor becerilerde problemlerin oluşmasının yanı sıra duyu, algı, davranış, bilişsel beceriler ve daha birçok alanda problemler görülmektedir. Bunlar; duysal bozukluklar, zihinsel gerilikler, davranış bozuklukları ve/veya epileptik nöbetler, konuşma ve öğrenme güçlüğü, işitme ve görme ile ilgili sorunlar, göz ve dişlerde görülen problemler, beslenme ve sindirim sistemi bozuklukları, çeşitli derecelerde dikkat eksikliği, iletişim problemleri ve psikolojik sorunlar olarak sayılabilmektedir (Doğan, 2014).

Yapılan bir araştırmada SP'li çocukların % 40'ında öğrenme güçlüğü, %35'inde epilepsi, %20'sinde görme kusurları olduğu saptanmıştır (Yücalan, 2013).

Serebral palsi, doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrasındaki durumlara bağlı olarak gelişmekte, etkileme alanı ve derecesine göre altı kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar; Spastik, atetoid, ataksia, rijidite, tremor ve karışık (mixed) tipi içermektedir (Aral ve Gürsoy, 2007; Özgür, 2013).

1.2.5.1. Görme Duyusu

Genellikle görmede soruları olan serebral palsili çocuklarda, göz, ön ve arka görme yolları, ilgili yüksek merkezlerdeki tutulum sonrasında görme işlevi çeşitli şekillerde bozulabilir (Doğan, 2014). Bu çocuklarda en yaygın

olan göz problemi ise, şaşılıktır. Yeni doğanlar genellikle ilk zamanlarda gözlerini şaşı yapmaktadırlar fakat bu durum onlar büyüdükçe geçer. Altı aydan büyük olup şaşılığı olan çocukların göz doktoruna görünmesi gerekmektedir (Kayıhan, 2011).

Bu çocuklarda, karışık veya dağınık olan mekânlarda görsel bilgiye ulaşmak zordur. Örneğin, yan yana dizili olan ayakkabıların içinde kendi ayakkabısını bulamaması gibi. Ayrıca bu çocukların bazıları da hareket eden cisimleri takip etmekte güçlük yaşamaktadırlar (Doğan, 2014).

1.2.5.2. İşitme Duyusu

Önemli düzeyde işitme kaybının görüldüğü Serebral palsili çocuklarda, bu durum daha çok yüksek frekanslı sesleri duyamama şeklinde görülür. Ve bu durum oransal olarak ele alındığında, tüm SP'li çocukların %20'sinde işitme kaybı olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur (Doğan, 2014). İşitme kayıpları özellikle atetoid serebral palsili çocuklarda görülmekte ve bu durum konuşmanın öğrenilmesinde bir engel teşkil etmektedir (Kayıhan, 2011).

1.2.5.3. Tat Duyusu

Kas kontrolü zayıf olduğu için yemek yeme yanı çiğneme ve yutmada sorunlar yaşayan SP'li çocuklar, aşırı duyarlı (hipersensitiver) oldukları için bazı dokudaki besin maddelerini daha fazla tercih ettikleri görülür. Bunlar, sadece yumuşak besin maddeleri olabileceği gibi, sert ve gevrek olan besin maddeleri de olabilir (Kayıhan, 2011; Bilbay, 2015).

1.2.5.4. Dokunma Duyusu

Çevredeki objeler hakkında dokunarak bilgi sahibi olmayı sağlayan dokunma duyusu, Serebral palsili çocukların dokunmaya karşı farklı tepkilere sahip olmaları ve dokunma yüzeylerindeki farklılıkları ayırt etmede yaşadıkları güçlüklerden dolayı çok fazla gelişmediği gözlemlenmektedir (Arslan, 2015). Çünkü Serebral palsili olan çocuklar, dokunsal ayırt etme problemi yaşayan çocuklardır. Bu çocuklar nesnelere farklı özelliklerini algılayamadıkları gibi, bu nesnelere dokunmadan kaçınma görülmektedir. Örneğin makas, boya kalemleri ya da oyun hamuruna eline almaktan kaçınma gibi (Doğan, 2014).

Serebral palsililerin büyük bir çoğunluğunu spastik çocuklar olup, bu çocukların bir kısmında dokunsal uyarılara karşı aşırı hassasiyet görülürken (oyuncaklara veya diğer nesnelere parmak uçlarıyla dokunma gibi), bazılarında ise düşük duyarlılık görülmektedir (acıyı, sıcaklığı fark etmeme gibi) (Bilbay, 2015).

1.2.5.5. Vestibüler Duyu (Denge ve Hareket Duyusu)

Motor kontrol bozukluğuna sahip olan Serebral palsili çocuklarda, birbirinden farklı kas tonusu farklılıklarının olması ve gövde denge

reaksiyonlarındaki bozukluk nedeniyle çocuk hareketlerini kontrol edemez ve dengesini kuramaz (Bilbay, 2015).

Hareket, denge, yer çekimi ve tehlike duyularının alınmasını sağlayan vestibüler duyu, motor becerilerde yetersizliklere sahip olan Serebral palsi çocukların, günlük yaşamda ani hareket değişimlerine karşı tepki vermelerine, yer çekimi güvensizliği yaşamalarına, motor becerilerde isteksiz olmalarına, gevşek kas yapısına sahip olmalarına ve vücudun her iki tarafını da koordineli bir şekilde kullanamamaları şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Doğan, 2014).

1.2.5.6. Proprioseptif Duyu (Derin Duyu)

Serebral palsili çocuklarda diğer duylarda olduğu gibi derin duyuda da gelişimsel sıkıntılar görülmektedir. Çünkü bu çocuklar motor yetersizliklere sahip olan çocuklardır ve genellikle bu çocukların kasları ya çok sert ya da gereğinden fazla gevşektir (Aral ve Gürsoy, 2007). Kas ve eklemlerden gelen bilgileri kullanarak vücut kısımlarının aldığı şekil hakkında bilgi veren derin duyu, serebral palsili çocuklarda var olan düşük vücut farkındalığı, motor planlama sorunları ve iki elin kullanılmasıyla ilgili durumları etkilemektedir. Bu çocuklar, vücut pozisyonlarının değişikliğine kolay uyum sağlayamazlar (Arslan, 2015; Terzi, 2016; Bilbay, 2015). Ayrıca vücut pozisyonları ve bölümleri hakkında bilgi sahibi olamama, hareketin koordinasyonunda problemler, kas ve eklemlerden yeterli mesaj alamama nedeniyle fiziksel özelliklerini tahmin edememe, duyuşal olarak sorunlar görülmektedir (Doğan, 2014).

1.2.5.7. Serebral Palsili Çocuklarda Algı

Serebral palsili çocuklarda algılama yetersizliğine bağlı olarak nesnelere tanımlamada, elinde tutmada, nesnelere iki elini tutup kontrol etmede yetersizlikler görülmektedir. Yani bu çocuklarda görülen yetersizlikler doğrudan algı problemleriyle ilgili olmayıp, algılama ile motor beceriler arasındaki koordinasyon eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Çocukların yaşları ilerledikçe algılama problemleri de artmaktadır (Aral ve Gürsoy, 2007).

1.2.6. Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklarda Duyu ve Algı

Öğrenme güçlüğü ile ilgili birbirinden farklı çok sayıda terim kullanılmıştır. Bu terimlerden en yaygın olarak kullanılanları ise disleksi olarak bilinen okuma güçlüğü, özgül öğrenme bozukluğu ve özel öğrenme güçlüğüdür. Biz bu bölümde gerekli alanyazında tercih edilen ve yaygın olarak kullanılan öğrenme güçlüğü terimini kullanacağız (Özmen, 2017).

Öğrenme güçlüğü, açık olmayan psikolojik ve nörolojik etmenlere bağlı olarak çocuğun, dil, konuşma, okuma-yazma, matematik ya da okul hayatı için gerekli olan diğer süreçlerin birinde veya birkaçında normal gelişiminde gecikme, gerilik veya önemli ölçüde bozukluk durumudur (Şahin ve Akoğlu, 2011; Özgür, 2013; Aral ve Gürsoy, 2007).

Öğrenme güçlüğüne sahip olan bireyler, ortalama veya ortalamanın üstünde bir yeteneğe ve gerekli olan uygun eğitim fırsatlarına sahip olmalarına rağmen yeterli ölçüde öğrenemeyen bireylerdir ve bu nedenle bu çocuklar için yaygın olarak öğrenme güçlü terimi kullanılır (Özmen, 2017). Ayrıca bu terim içerisinde, görsel, işitsel veya motor becerilerde sahip oldukları yetersizlikler, zekâ geriliği, duygusal bozukluklar ya da çevresel, kültürel ya da ekonomik dezavantajdan kaynaklanan öğrenme problemleri de yer almaktadır (Bilbay, 2015).

Yapılan bazı araştırmalar öğrenme güçlüğünün birden fazla duyunun yetersizliğinden kaynaklandığını ortaya koymuştur (Korkmazlar, 2016).

1.2.6.1. Görme Duyusu

Öğrenme güçlüğü olan çocuklarda görsel algılamamanın zayıf olduğu görülmektedir. Görsel algılama, gözle görülen bir şeyi açıklayabilme ve yorumlayabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Görsel algılama anlamında sorun yaşayan bu çocuklarda, fiziksel bir problem olmamasına rağmen gözlerinde bir bozukluk olabilir. Görsel algı bozukluğu olan çocuklarda, nesnelerin boyutları, şekilleri, eşyaların yerleşimi, hareket ve renkleri hakkında doğru bilgi alamadıkları için eşyaları, olayları ve kişilerini olması gerektiği gibi değil de değişik şekillerde algılamaktadırlar (Aral ve Gürsoy).

Öğrenme güçlüğü olan çocuklarda görsel hafıza zayıftır. Görsel ayırtlaştırma yetenekleri zayıf olan bu çocuklar, b, p, d gibi harfleri karıştırdıkları gibi bazen de bazı kelimeleri ters yazarlar. Örneğin “koç” yazacaklarına “çok” yazarlar. Ayrıca bu çocuklar, görsel figür-zemin ayırt etmede güçlük çekerler. Örneğin aynı renkte olan blokları, aynı biçimde olan şekilleri veya çizgileri, daireleri, kareleri ve üçgenleri eşleştirmekte sorun yaşarlar. Bu çocuklarda harf atlama, satır atlama görülür görüldüğü gibi el-göz koordinasyonunun da yetersizlikler görülmektedir (Korkmazlar, 2016; Aral ve Gürsoy, 2007).

1.2.6.2. İşitme Duyusu

Öğrenme güçlüğü olan çocuklarda, normal gelişimli çocuklara göre daha fazla işitsel algılama problemlerine rastlanmaktadır (Aral ve Gürsoy, 2007). Bu çocuklar işitsel ayırtlaştırmada güçlük çeken çocuklardır ve belli bazı harfleri karıştırırlar. Örneğin f-v, b-m harfleri gibi. Dinlemiyor gibi görünen bu çocuklar verilen yönergeleri untabildikleri gibi, işitsel kavrama becerilerinde de zayıf oldukları görülür (Korkmazlar, 2016).

Bu çocuklarda işitme algısı zayıf olduğu için bazı sesleri karıştırabilmekteyler. Bunlar kapı zili sesi ile telefon zilinin seslerini birbirinden ayırt edemeyebilirler. Ayrıca bavlul, davul gibi ses benzerliği olan sözcükleri de ayırt edemedikleri görülür (Aral ve Gürsoy, 2007).

1.2.6.3. Dokunma Duyusu

Öğrenme güçlüğü olan çocuklar dokunarak ayırtlaştırmada güçlük yaşayan çocuklardır. Bu çocuklar gözü kapalıyken avuçlarının içine yazılan harf veya rakamı ayırt edemezler (Korkmazlar, 2016).

1.2.6.4. Vestibüler Duyu (Denge ve Hareket Duyusu)

Öğrenme güçlüğü olan çocuklarda, yetersiz vücut kontrolü görülmektedir. Ayrıca bu çocuklarda yetersiz vücut kontrolünden kaynaklı olarak vücut koordinasyon zayıflığı, yani sallanarak yürüme, sıçrama, top atma ve yakalamada, zıplamada ve koşmada yetersizlikler ya da yavaş bir gelişimin olduğu görülmektedir (Bilbay, 2015; Aral ve Gürsoy, 2007). Bu çocukların uzaklık ve derinlik algılarında bozukluk görüldüğü gibi, el seçiminde de gecikmeler görülür (Korkmazlar, 2016; Bilbay, 2015).

1.2.6.5. Proprioseptif Duyu (Derin Duyu)

Öğrenme güçlüğü olan çocuklarda, benlik saygısının düşük olmasından kaynaklı olarak beden imajları zayıftır (Korkmazlar, 2016). Bazı öğrenme güçlüğü olan çocuklarda buldukları yere uyum sağlamada güçlük yaşadıkları görülmüştür. Bu nedenle bu çocuklar, buldukları yerde kendi pozisyonlarının ne olduğu veya çevrelerinde yer alan eşyaların kendileriyle olan ilişkilerinin ne olacağını bilememektedirler. Bu çocuklar mekânda yönelme, pozisyonu algılamada zorluk çekerler ve sağ, sol ayırımı yapamazlar (Aral ve Gürsoy, 2007; Korkmazlar, 2016; Bilbay, 2015).

1.2.6.6. Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklarda Algı

Öğrenme güçlüğüne sahip olan çocukların duyuşsal gelişimleri açıklanırken aynı zamanda algısal olarak da ele alınmasına rağmen, bu çocukların algısal gelişimini tekrar kısaca özetleyecek olursak; genellikle işitsel ve görsel uyarınları ayırt etmede, tanıma, hatırlama ve sıralama zorlukları görülmekle birlikte, sağ ve solu ayırt etmekte, yön bulmakta zorlanmaktadır. El-göz koordinasyonları zayıf olduğundan şekilleri algılamakta, görsel/işitsel uyarınlardaki bu ilişkileri ayırt etmekte güçlükler görülmektedir (Şahin ve Akoğlu, 2011).

SONUÇ

Farklı gelişime sahip çocuklar duyuşsal ve algısal olarak çeşitli sınırlılıklar yaşayan çocuklar. Bu çocukların yaşadıkları duyuşsal ve algısal sınırlılıklar onların hayatlarını önemli bir ölçüde etkilemekte ve mevcut sahip oldukları sınırlılıkların şiddetini daha da arttırabilmektedir. Farklı gelişime sahip olan çocukların yaşadıkları duyuşsal sınırlılıkların yaşamlarının erken bir döneminde fark edilmesinin onların yaşam kalitelerini olumlu açıdan etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle bu çocukların sahip olduğu duyuşsal farklılıkların neler olduğu çocuğun yakın çevresi özellikle ona bakım veren kişiler tarafından iyi gözlemlenmeli, buna yönelik erken müdahale

programları hazırlanarak çocuğun yaşadığı duyuşal farklılıkların şiddeti azaltılmaya çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akça, R.P. (2015). Bebeklik ve İlk Çocukluk Dönemi Atipik Gelişim Gösteren Çocukların Gelişimsel Özellikleri. Bıçakçı, M. Y. (Ed.), Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde (0-36 Ay) Gelişim Duyuların Gelişimi ve Desteklenesi. (ss. 91-142). Ankara: Eğiten Kitap.
- Akfıdan, A. (2016). Otizm'de Görülen Duyusal Bozuklukların Gelişim Basamaklarına Olan Etkisi. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 426660).
- Aral, N ve Gürsoy, F. (2007). Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar Ve Özel Eğitime Giriş. İstanbul: Morpa Yayınevi.
- Arslan, C. (2015). Serebral palsili olgularda duyu bütünleme ağırlıklı fizyoterapi programının fonksiyonellik, spastisite ve motor seviye üzerine etkisi. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 406711).
- Bee, H and Boyd, D. (2009). Çocuk Gelişim Psikolojisi. İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Belgin, E ve Yücel, E. (2011). İşitme Engelli Çocuklar ve Eğitimleri. N. Baykoç (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim İçinde (s. 185-214). Ankara: Eğiten Kitap.
- Bilbay, A. (2015). Özel Gereksinimli Bebeklerde ve Çocuklarda Duyu Gelişimi. Bıçakçı, M. Y. (Ed.), Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde (0-36 Ay) Gelişim Duyuların Gelişimi ve Desteklenesi. (ss. 249-279). Ankara: Eğiten Kitap.
- Bilgin, S. (2008). Down Sendromu Taramasında Gebelerin Anksiyete ve Bilgi Düzeyi. (Yayınlanmış uzmanlık tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 339937).
- Cengiz, D. U., Emre, O., Çalışkan, Z. (2017). Down Sendromlu Çocuklarda Dil Gelişimi. İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi 2017; 6 (2): 47-56
- Çöpkes, Ü. (2013). Otistik Çocuklarda Vestibüler Rehabilitasyonun Etkisi. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 454973).
- Doğan, H. (2014). Serebral Palsili Çocuklar ve Eğitimleri Ankara: Eğiten Kitap
- Dönmez, N. B. (2011). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim. N. Baykoç (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim İçinde (s. 19-27). Ankara: Eğiten Kitap.
- Dönmez, N. B., Sümer, A., Uyaroğlu, B. (2011). Görme Engelli Çocuklar ve Eğitimleri. N. Baykoç (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim İçinde (s. 215-238). Ankara: Eğiten Kitap.
- Elgörmüş, M. N. (2014). Görme Engellilerde Koku Duyusunun Değerlendirilmesi. (Yayınlanmış uzmanlık tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 384225).
- Eracar, N. (2016). Farklı Gelişen Çocukların Aileleriyle Çalışmalar. A. Kulaksızoğlu (Ed.), Farklı Gelişen Çocuklar İçinde (s. 259-267). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Ersan, D.T. (2013). Otizm. Doğru, S. Y ve Öz, A. Ş. (Ed.), Aileler ve Öğretmenler İçin El Kitabı Tüm Yönleriyle Özel Bebekler & Çocukların Gelişimi ve Etkinlik Örnekleri İçinde. (ss. 49-59). Ankara: Eğiten Kitap.
- Fazlıoğlu, Y. Ö. (2004). Duyusal Entegrasyon Programının Otizmlilerde Çocukların Duyusal ve Davranışsal Problemleri Üzerine Etkisinin İncelenmesi.

- (Yayınlanmış doktora tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 149790).
- Fazlıoğlu, Y ve Yurdakul, M. E. (2007). Otizm Otizmde Görsel İletişim Tekniklerinin Kullanımı. İstanbul: Morpa Yayınevi.
- Frith, U. (2008). Autism: A Very Short Introduction. First Published. Oxford University press.
- Gerçeksever, H. İ. (2011). Down Sendromu Çocukların Giysilerden Kaynaklanan Giyinme Problemleri ve Giysi Tercihleri. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 294478).
- Gönen, M., Şahin, S., Yükselen, A.İ., Tanju, E., Celep, S. A. (2006). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Çocuklar İçin Yaratıcı Drama. İstanbul: Epsilon Yayınevi
- Güven, Y. (2016). Özel Eğitime Giriş. A. Kulaksızoğlu (Ed.), Farklı Gelişen Çocuklar İçinde (s. 45-81). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Howard, V. F., Williams, B., Lepper, C.E. (2011). Özel Gereksinimi Olan Çocuklar. (Çeviri Ed. Akçamete, G.). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kasım, D. (2010). Duyusal İşleme Ölçeği-Sınıf Formu'nun Türk Çocuklarına Uyarlanması. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 279874).
- Kayıhan, H. (2011). Fiziksel Engellilerde Rehabilitasyon Eğitim ve Toplumsal Katılım. N. Baykoç (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim İçinde (s. 241-252). Ankara: Eğiten Kitap.
- Kişioğlu, Ş. (2007). Gelişimsel Dil Bozukluğu Olan Çocuklarda Duyu Bütünlüğü Ve İnce Motor Becerinin Değerlendirilmesi. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 195957).
- Kopacz, K.A. (2010). Effects of Sensory Integration On Behavior Maintained by Automatic Reinforcement. For the degree of **Master** of Science In the field of Applied Behavior Analysis Northeastern University Boston, Massachusetts.
- Korkmazlar, Ü. (2016). Öğrenme Bozukluğu ve Özel Eğitim. A. Kulaksızoğlu (Ed.), Farklı Gelişen Çocuklar İçinde (s. 105-121). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Lang, R., O'Reilly M., Healy, O., Rispoli, M., Lydon, H., Streusand, W., Davis, T., Kang, S., Sigafos, J., Lancioni, G., Didden, R., Giesbers, S. (2012). Sensory integration therapy for autism spectrum disorders: A systematic review. Vol.6, No. 3, pp 1004-1018
- Megep. (2013). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Görme Engelliler. http://ismek.ist/files/ismekOrg/file/2016_hbo_program_modulleri/G%C3%B6rmeengelliler.pdf Erişim Tarihi: 04.05.2018
- Megep. (2016). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi İşitme Yetersizliği. http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/%C4%B0C5%9Fitme%20Yetersizli%C4%9Fi.pdf Erişim Tarihi: 04.05.2018
- Mesibov, G. B., Shea, V., Adams, L. W. (2002). Understanding Asperger Syndrome and High Functioning Autism. Kluwer Academic Publishers. New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow
- Metin, N ve Yükselen, A. İ. (2016). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Kaynaştırma. Ankara:Hedef Yayıncılık.
- Okyar, S. (2017). Genç Yetişkin Görme Engellilere Günlük Yaşam Becerilerinin Kazandırılmasında Eşzamanlı İpucu İşlem Süreci İle Yapılan Öğretimin Etkililiği. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 486030).

- Öksüz, Y. (2013). Engelli Çocuklar ve Eğitimi Özel Eğitim. Adana: Karahan Kitabevi.
- Öncü, E. Ç. (2016). Bebek ve Okul Öncesi Çocuklar İçin Duyu Oyunları. Ankara:Hedef Yayıncılık.
- Özbal, M. (2010). İç Kulak Anomalisi Olan Pediatrik Koklear İmplant Kullanıcılarında Duyusal İşlemeleme Değerlendirilmesi. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 266779).
- Özgür İ. Engelli Çocuklar ve Eğitimi.4. Baskı, Karahan Kitabevi, 2013: 187.
- Özmen, E. R. (2017). Öğrenme Güçlüğü Hakkında Temel Bilgiler ve Eğitim Uygulamaları 1. Ankara: Eğiten Kitap.
- Rondal, J. A. (2009). Spoken Language in Persons with Down Syndrome: A Life-Span Perspective. International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) Vol.1, No.2 pp.138-162.
- Sarı, O. T. (2014). Zihin Kuramı ve Pratik Uygulamalar. Ankara: Eğiten Kitap.
- Sidar,E.A.(2012).Duyu Bütünleme Terapisi Nedir?. https://www.tavsiye.ediyorum.com/makale_9026.htm. Erişim tarihi: 02.04.2018.
- Schaaf, R. C., Benevides, T., Mailloux Z., Faller, P., Hunt, J., Hookdonk, E.V., Freeman, R., Leibly B., Sendeki, J., Kelly, D. (2014). An Intervention for Sensory Difficulties in Children with Autism: A Randomized Trial. Journal of Autism and Developmental Disorders. Vol. 44, No.7, pp 1493–1506
- Şahin, S. (2013). Özel Gereksinim ve Türleri. Doğru, S. Y ve Öz, A. Ş. (Ed.), Aileler ve Öğretmenler İçin El Kitabı Tüm Yönleriyle Özel Bebekler & Çocukların Gelişimi ve Etkinlik Örnekleri İçinde. (ss. 1-48). Ankara: Eğiten Kitap.
- Şahin, S ve Akoğlu, G.G. (2011). Öğrene Güçlükleri Olan Çocuklar ve Eğitimleri. N. Baykoç (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim İçinde (s.255-270). Ankara: Eğiten Kitap.
- Tepeli, K. (2013). Etkinlik Örnekleri. Doğru, S. Y ve Öz, A. Ş. (Ed.), Aileler ve Öğretmenler İçin El Kitabı Tüm Yönleriyle Özel Bebekler & Çocukların Gelişimi ve Etkinlik Örnekleri İçinde. (ss. 314-347). Ankara: Eğiten Kitap.
- Terzi, N. (2016). Hemiparezik Serebral Palside Yüzeysel Duyu, Derin Duyu Ve İki Nokta Ayrımı Duyusunun Fonksiyonel Bağımsızlık Düzeyine Etkisi. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 435673).
- Trawick-Smith, J. (2017). Erken Çocukluk Döneminde Gelişim (Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı). (Çeviri Ed. Akman, B.), 5. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.
- Ulutaş, İ. (2014). Duyusal Deneyimler. Fox, J. E and Schirrmacher, R. (Çeviri Ed. Aral, N ve Duman, G). Çocuklarda Sanat ve Yaratıcılığın Gelişimi İçinde (s. 152-167). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Yıldırım, A., Ege, P., (2015). Down Sendromu Olan Çocukların Temel Kavramları İle Ortalama Sözce Uzunlukları Arasındaki İlişki. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15 (Özel Sayı), ss.17-41.
- Yücalan, Ö. B. (2013). Özel Gereksinimli Bebekler ve Sağlık. Doğru, S. Y ve Öz, A. Ş. (Ed.), Aileler ve Öğretmenler İçin El Kitabı Tüm Yönleriyle Özel Bebekler & Çocukların Gelişimi ve Etkinlik Örnekleri İçinde. (ss. 183-199). Ankara: Eğiten Kitap.

Yüksel, M. Y. (2016). Down Sendromlu (Mongoloid) Çocukların Gelişimleri ve Özellikleri. A. Kulaksızoğlu (Ed.), Farklı Gelişen Çocuklar İçinde (s. 123-135). Ankara: Nobel Yayınevi.

BÖLÜM 10

SINIRIN 'ÖTEKİLERİ' ve DÜŞÜK YOĞUNLUKLU ÇATIŞMA BÖLGELERİ

Doç. Dr. İlhan Oğuz AKDEMİR¹
Doktorant Emine AKMAN²

---

¹ Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ioakdemir@firat.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0002-3767-3984

² Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 100\2000 Öncelikli
Alan Siyasi Coğrafya Doktora Bursiyeri, e.akman47@outlook.com
ORCID ID: 0000-0001-8040-5769

GİRİŞ

Ortadoğu, Afrika ve dünyanın farklı yerlerinde meydana gelen siyasi istikrarsızlık, savaş ve ekonomik nedenlerden dolayı mülteciler- sığınmacılar daha iyi yaşam için yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmaktadır. Sığınmacılar daha ‘güvenli’ gördükleri yere varmadan kale gibi korunan sınırlarda insanlık dışı uygulamalara maruz kalmaktadır. Sınır bölgelerinde bekletilen sığınmacılar ile sınırı koruyan güvenlik güçleri arasında yükselen tansiyon yer yer düşük yoğunluklu çatışma yada ilan edilmemiş savaşlara dönüşmektedir.

Çağdaş dünya sınırları yeni kazandığı işlev ile artık sığınmacı ve mültecilere karşı mücadele sahası olarak kullanılmaktadır. Sınırlar devletin egemenlik alanları olup, çoğunlukla mal ticaretinde geçirgenlik ve geçişgenlik alanlarıdır. Fakat günümüzde sınırlar sığınmacılara karşı tampon, duvar, hayat tehlikesi ve nihai olarak ilan edilmemiş savaş ya da düşük yoğunluklu çatışma bölgelerine dönüşmüştür. Günümüzde göçle meydana gelen trajedileri önleme adına sözde ‘insani’ uygulamalar yolu ile devletler güvenlikçi bir yapı inşa etmektedir.

Sınır ve sınır bölgelerinin korunması süreci artık fiziksel bir disipline etme olayı olmaktan çıkmıştır. Günlük yaşamda insanların gözetlendiği ve yönetişimin temel bileşenleri olduğu bir duruma gelmiştir (Amoere, 2006:3379). Devletler artan düzensiz göç hareketlerine karşı önlem olarak geleneksel tip askeri güvenlik anlayışının ötesinde sınır güvenliği ve yeni güvenlik politikaları üretmeye başlamıştır. Özellikle soğuk savaş sonrası sınırların istikrar ve güvenliği ile ilgilerin daha da artmasına ve dünya genelinde organize suçların ve düzensiz göçün kontrolsüz olarak artacağına olan inanç klasik sınır güvenlik anlayışını değiştirerek, yeni işlev kazandırmıştır. Sınırlar yeni işlev kazanmasına rağmen sınırı en önemli sembollerinden birisi olan **‘Duvar Metaforu’** insanın korunma ve güvende olma ihtiyacı sonucunda kendini sınırlarda göstermiştir. Küreselleşme ile beraber ulus-devletlerin sınır güvenliğini sağlama ve sınır bölgelerinden geçişleri engellemek amacıyla güvenlik politikaları üzerinde daha fazla yoğunlaşmaktadır. Böylelikle tarihsel süreçte sınırlar duvarlar, bariyerler ve hisarlar sadece fiziksel bir engeli ifade etmekten öte aynı zamanda kimlikleri ve kültürleri de birbirinde ayırmıştır.

Devletlerin coğrafi sınırları her ne kadar değişmez-geçilmez olarak bilinse de karşılaşılan aktörün kim olduğuna bağlı olarak devamlı gözden geçirmeye dayalı bir sınırlama çabasına dönüşmüştür. Bu da sınırların yeni işlevi olarak çok katmanlı ve seçici geçirgen yapı kazandığını göstermektedir. Sınır güvenliği olgusunun yeni türevi, sığınmacı ve mülteci akınlarına karşı sınır güvenliği paradigması haline dönüşmüştür. **“Sınır Güvenlik Yönetim Sistemleri”** mültecilere müdahale teknolojisine, sensörler mülteci sirenine, güvenlik yönetim

merkezleri, sığınmacı gözlem noktasına ve asimetric tehditlere karşı etkin koruma unsurları ise mülteci avcısına dönüşmüştür.

Dünya’da en uzun ve çatışmalı sınırlardan bir olan ABD-Meksika sınırı farklı işlevleri ile sığınmacıların yaşamının risk katsayısını artıran boyutu ile gündemden düşmemektedir. Meksika sınırını geçmeye çalışan göçmenler, sınır hattı boyunca çekilen dikenli teller, çit, bariyer ve duvarlar ile sınırdan geçiş zorlaştırılmaktadır. Dolayısı ise sınırdan geçiş için hayati tehlikesi olan güzergahlar denenmektedir. Avrupa ise kara ve deniz sınırlarını insan hayatına karşı taaruz bölgeleri işlevi görmektedir. Daha güvenli hale getirdiği sınırları ile ‘kale Avrupa’ eleştirilerinin hedefi olmaktadır. Bunun gibi dünyanın büyüklü küçüklü pek çok sınırı, sığınmacıların yaşam risk kat sayısının arttığı ve insanlık adına utanç verici sınav bölgelerine dönüşmüştür.

1.GÜVENLİKLEŞTİRME VE SINIR GÜVENLİĞİ PARADİGMASI

Dünya nüfusunda son 100 yılda yaşanan nüfus patlaması ve küreselleşmenin düşünce kalıpları, bireylerin güvenliği ve güvenleştirme anlayışının sınırlarını genişleten ve siyasi coğrafya düşüncesini ötelere taşıyan bir mekanizma olarak karmaşık bir güvenlik kavramının varolmasına zemin hazırlamıştır. Hatta **“güvenliğin sınırları”** da belirsizleşmiştir. Güvenlik ve tehdidin sınırları neresidir? sorusu çokça sorulmaya başlanmıştır. Günümüzde güvenliğin sınırları siyasi coğrafya açısından; yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası, çok uluslu, uluslararası ve uluslararası uzamlara taşınmıştır. Güvenliğin türevleri ise; bireyci, toplumcu, ekonomik, çevreci, idari, askeri, diplomatik ve siyasi olarak tartışılmaya devam etmektedir (Akdemir-Arslan 2020: 3).

Tehdit-Dengeleme-Güvenlik anlayışı da, güvenliğin sınırlarına paralel dönüşmektedir. Yeni güvenlik anlayışı uluslararası konjonktürde tehdit anlayışını genişletmektedir. Artık devletler sınırları dışından gelecek her türlü etkeni tehdit olarak algılamaktadır. Buzan’ın (1991:19) devletlerin askeri, siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel sorunlarla tehdit edildiği “beş sektörde güvenlik” yaklaşımı ile güvenlik tartışmalarında yeni bir sürecin kapıları aralanmıştır. (Akdemir-Arslan 2020: 3-4). Tüm sektörler açısından da hedefi sığınmacı ve mülteciler gibi okumak mümkündür. Güvenlik epistemolojisi adı altında güvenleştirme ve dengeleme mantığı ile güvenlik aşamasına nasıl erişilebileceğini konu edinen yaklaşımlar (Açıkmüşe S., 2012: 106-108):

➤ Nesnel güvenlik yaklaşımına göre: Somut tehditlerin varlığı ve/veya yokluğu tartışmaların zemine sığınmacılar-mülteciler oturtulabilir.

➤ Öznel (sübjektif) güvenlik yaklaşımına göre: Ampirik yani objektif tehditlerle ölçülen dostluk, düşmanlık, tarih, normların algılanmaları ölçeğine göre, tehdit eski değil yeni, daima tehdit ve merkezinde ABD ve AB'ye yönelmiş göçmen topluluğu,

➤ Söyleysel yaklaşımlara göre: Sığınmacı ve mülteciler siyaset gündemi oluşturan, daimi ve kitlesel sorun ve güvenlik tehdididir.

Sınırlar; devletler arasında belirlenen, haritalarda kırmızı çizgiler olarak akıllarda yer edinen zaman zaman ayırıcı, zaman zaman da birleştirici olarak işlev gören güvenliğin kutsandığı alanlardır. Değişmez olarak bilinen sınırlar günümüzde karşılaşılan aktörlerin kim olduğuna bağlı olarak sürekli yeniden işlev kazanan **'sınırlama'** çabasına dönüşmüştür. Sınır ve sınır güvenliği mekanizmaları oluşturulurken coğrafi konum, topoğrafik karakter, demografik ve kültürel kodlar, ekonomik menfaatler yerini **'sığınmacılara karşı nasıl bir sınır'** anlayışına bırakmıştır. Devletin egemenlik alanlarının göstergesi olan sınırlar, ayrıca bu alan içerisinde yaşayan nüfusun aidiyet hissettiği kimlik ve ortak paylaşılan ulusal kimlik ile beraber toprak sınırlarının nasıl belirlendiğini anlatmaktadır. Bu konuda özellikle coğrafyacılar, sınır bölgelerinin, uçta yer almayan bölgelerden farklı sosyal ve siyasal dinamikleri bulunduğunu ortaya koymada önemli rol oynamışlardır (Prescott'tan (1987) akt. Donan ve Wilson, 2002:85). Son dönemler sınırın kazandığı yeni işlev; sığınmacı ve mültecilere karşı mücadele alanı- düşük yoğunluklu çatışma bölgelerine dönüşmüştür. Çağdaş dünyada sınırlar geçirgenlik ve geçişgenlik işlevinden sığınmacı-mültecilere karşı tampon duvar, hayat tehlikesi ve **'ötekilere'** karşı korunan güvenlikleştirilen alanlara dönüşmüştür.

Klasik güvenlik anlayışının yeniden kavramsallaştırılmasına dünyada artan düzensiz göç, istikrarsızlık ve artan çatışmalar öncülük etmiştir. Ortaya atılan bu yeni güvenlik düşüncesinin temel çerçevesini ise **"kritik güvenlik çalışmaları ekolu (Critical security studies)"** tarafından ortaya atılmıştır. Bu ekol güncel çalışmalarda ise "Güvenlikleştirme" (securitization) olarak kullanılmaktadır. Klasik güvenlik anlayışının dönüşüme uğrayarak yeniden kavramsallaştırılmasına neden olan temel düşünce; yaşanan Soğuk Savaşın ardından sınır ve sınır bölgelerinin istikrarsızlığı, güvenliksiz ortam ve artan organize suç artışı gibi nedenler sebep olmuştur. 1990 yılından sonra sınır aşan organize suçlar ve yaşanan düzensiz göç dalgası en büyük güvenlik tehdidi olarak görülmüştür (Andreas, 2003; Mitsilegas, 2007: 359-360). Bu yeni sınır güvenliği anlayışı ile daha çok denetim ve gözetimi beraberinde getiren, sınırları korumak isteyen anlayış ile sınırı geçmeye çalışanlar arasında düşük yoğunluklu çatışmaların yaşanmasına neden olmaktadır.

Güvenikleştirmeyi, Paris ekolu devlet güvenliğinin sağlanması ve ulus kimliğinin korunması olarak ele almaktadır. Ayrıca bu ekol güvenikleştirmeyi, uluslararası güvenlik ve sınır güvenliği alanında yeni bakış açısı olarak görmüştür. Güvenikleştirme teorisine göre; devletler sınırlarını korumak için üzerinde koruma amaçlı politika yürütme hakkının hala olduğunu “**dost**” ve “**düşmanı**” birbirinden ayıran bir hat olarak tanımlamaktadır. Böylelikle küresel aktörlerin ve uluslararası sistemlerin de sınırlar üzerindeki güvenlik politikalarının şekillenmesine katkı sağladıkları bir yapıyı ifade etmektedir. Dönüşen yeni sınır güvenliği paradigması, klasik tehdit görüşünden , mevcut potansiyel ve algıya dayalı tehdit anlayışına evrilmiştir (Kaya, 2013:3). Mevcut tehdit anlayışında sığınmacı ve mülteciler bir dış tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. Huysmans’ın (2006) ifade ettiği gibi güvenikleştirme anlayışı sadece düzenleyici bir politika olarak algılanmasının yanlış olduğunu, bunun için güvenikleştirmenin basit düzenleyici bir politika olmasından öte uygulamaya ve pratiğe yönelik genel bir perspektif göstermektedir. Bu durumun en çarpıcı örneğini de kontrolsüz sınır geçişlerinin engellenmesi amacı ile sınırların güvenli bir duruma getirilmesi olduğunu belirtmektedir (Huysmans, 2006: 2). Sınır koruma için alınan önlemler ve uygulanmaya çalışılan politikalar beraberinde daha sıkı korunan ve denetlenen sınırlara doğru dönüşmüştür.

Sınırlarında ve sınır bölgelerinde sığınmacı- mültecileri uzaklaştırmak için devletler çeşitli geri kabul ve göçü transit-kaynak ülkede tutmaya yönelik politikalar üretmektedir. AB geri itme ve komşuları ile ‘Göç Ortaklığı’ kurulmuştur. Bu yeni alınan önlemlere ek olarak düzensiz göçün güvenikleştirilmesi için Avrupa Birliği üyesi devletler işbirliği ile operasyonel işbirliği yönetimi için FRONTEX kurulmuştur. Daha güvenli Avrupa sınırları için FRONTEX’in yansıra EUROSUR (Avrupa sınır gözetleme sistemi) adlı sınır takip sistemini kurmuştur (Leonard, 2010). Güvenikleştirme paradigması ile sınırların güvenliği yanında göçün de güvenliği tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Bu yeni anlayış çerçevesinde göçmen politikaları yeniden düzenlenerek düzensiz göçmenlerin dışarıda tutulması yada istenmeyenlerin sınırdan geçişlerinin denetlenmesi, sınırlandırılması, göz altına alınması ve bazen de sınır dışı edilmesini sağlayan yeni yasalar ve politikalar çıkarılmaktadır (Boswell, 2007:589-590). Güvenikleştirme yaklaşımı göçle gelenlerin engellenmesi için paravan görevi görmüştür. Bu yaklaşım ile göçmen politikaları yeniden düzenlenerek düzensiz göçmenlerin dışarıda tutulması ve ‘öteki’ olarak sınırın aşılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Güvenikleştirme sığınmacı ve mültecileri sınır dışı etme, dışarıda bırakma ve geri gönderme için bahane olmuştur.

2.SINIRIN ‘ÖTEKİ’ İSTENMEYENLERİ

Normatif sosyoloji de; İnsanlar ve topluluklar kendilerini öteki insan ve gruplara göre tanımlar. Kültür meydana getirmenin temelinde yatan kimlik

oluşturmaktır. Herhangi bir topluluğun “biz” kimliğini meydana getirebilmesi için, “bize benzemeyen”in belirlenmesi ile gerçekleşmektedir” (Akpınar-Şahin 2017: 331). Normatif sosyolojik söylemlerin aksine, sığınmacı ve mültecilere bakış açısı Claude Lévi-Strauss’un ve Kearney’in tarif etmeye çalıştığı ilkel, barbar bir ötekileştirme bakış açısını yansıtır.

Devletin yerli nüfusu ve o kültürden çıkmış otoriteleri, kendisi gibi olmayan insan veya toplulukla karşılaştığında, kendisiyle özdeşleştirdiği değerlere sığınarak reddetme eğilimi ile birlikte yabancılık hissinin doğurduğu **tiksinti ve ürperti** gibi kaba tepkiler kolaylıkla gözlemlenebilir. (Lévi-Strauss 2010: 72). Ötekine atfedilen tiksinti meydana getiren özellikleri Richard Kearney de ele almaktadır. “Öteki”nin sürekli “**yabancı/canavar**” durumunda olduğunu ifade etmektedir. “Yabancı figürü –xenos gibi çok eski bir kavramdan çağdaş bir kategori olan yabancı istilacıya kadar- genellikle kendilerini başkaları üzerinden veya başkalarıyla karşıtlıklarına göre tanımlamaya çalışan insanlar için bir sınır deneyimi olarak iş görür. Yabancılar birbirinin gözünde neredeyse daima ötekidir” (Kearney 2012: 15). Yabancı olan öteki, “ben”in kendi içindeki bir ayrılmanın uzantısıdır ve özne durumundaki kimlik, kendisine yakıştıramadığı tüm olumsuz nitelikleri ötekine atfederek onu canavar durumuna koymaktadır (Akpınar-Şahin 2017: 331). Bakış açısının tiksindirici ve canavarca olması, devletin politikalarında da bunu belirgin hale getirir (şekil 1).

Devletin teritoryal sınır belirleme düşüncesi, ulus-devlet olgusunun gelişmesi ile devletin sınırlarının ölçülebilir olması ve milliyetçiliğin oluşması ile ilgilidir. I. ve II. Dünya savaşları sonrası Büyük İmparatorlukların çözülmesi sonucu dünyadaki devlet sayısı hızla artmıştır. Bu artış devlet ve sınır kavramlarının yapısını ve işlevlerini yeniden tanımlamayı gerekli hale getirmiştir (Donan ve Wilson, 2002:14). Bununla beraber sınırların işlevlerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Güvenikleştirme yaklaşımı çerçevesinde ele alınan göçte, göçmenleri ‘suçlu’ olarak bakış açısı hakimdir. Yasal bir konumu olmayan ‘düzensiz’ göçmenlerin terörizm ve organize suç gibi olaylar ile değerlendirilmesi göç politikalarının bir güvenlik sorunu olarak ele alınmasına neden olmaktadır. 1990 yılına kadar göç daha çok ekonomik ve toplumsal olarak ele alınırken, 1990 yılları sonrasında Göç olgusu 1990’ların başına kadar daha çok ekonomik ve sosyal anlamda değerlendirilirken, 1990 sonrasında uluslararası hareketliliklerin artması sonucu bu olguya olan merak artmıştır. (Gök, 2016:67. Medeniyetlerin çatışması tezi ile tanınan Samuel Huntington her ne kadar göçe karşı olmadığını ifade etse de ‘ABD’nin uluslararası göç dalgalarına karşı sınırlarını kontrol edememesinin, ABD’nin ulusal güvenliğine tehdit olarak görmesi’ söylediklerini çürütmektedir.

2019 yılında UNHCR, dünyada yerinden edilen insan sayısının 70,8 milyon ile şimdiye kadarki en yüksek sayıya ulaştığını duyurdu. Yerinden edilmenin nedenleri çok sayıda ve karmaşıktır – silahlı çatışmalar, zulüm ve

ayrımcılık (cinsiyete dayalı şiddet biçimleri dahil), yapısal şiddet ve eşitsizlik. Suriye'deki çatışma tek başına, dört milyondan fazlası komşu ülkelere sınırı geçen on milyondan fazla insanın zorla yerinden edilmesine yol açtı. Evlerinden taşınmaya zorlanan insan sayısı artarken, yerinden edilmelere verilen ulusal ve uluslararası tepkiler, mültecilere koruma ve güvenlik sağlamak için hala yeterli değil. Dünyanın zengin ülkelerinin çoğu, mültecilerin topraklarına ulaşmasını engellemek için duvarlar inşa etme ve sınır güvenliğini güçlendirme sürecinde. Bununla birlikte, mültecilerin büyük çoğunluğu ya büyük mülteci kamplarında ya da şehir merkezlerinde ve çevrelerinde hayatta kalma mücadelesi vererek daha yoksul ülkelerde kalmaktadır.

Uluslararası sınırlarda yeni inşa edilen duvarları ve çitleri aşmaya çalışan veya deniz sınırlarını aşmaya çalışırken batan gemilerden kurtarılan insanların yaygın görüntüleri, dünya genelinde artan göçün güvenlikleştirmesinin etkilerini büyük ölçüde ortaya çıkardı. Göçün güvenlikleştirilmesi ve sınırların kapatılması, azalan göç akışları üzerinde gerçek bir etkisi olmaksızın mültecilerin kendileri için artan şiddet ve güvensizliklere yol açmıştır (Andersson, 2015). Mülteciler hedef ülkelere ulaşmak için giderek daha pahalı ve tehlikeli rotaları kullanmaya zorlanıyor ve birçoğu bu rotada ölüyor (Akdemir 2018: 73). Denizel ve karasal geçişler için takip edilen rotalar, birer ölüm bariyeri olarak çalışmaktadır. Her ülkenin sınır bölgesi; “kale benimdir oyunu” oynadığını zanneden ve düşmanı kum tepelerinden aşağı atmak için tüm gücünü kullanan çocukları anımsatmaktadır. Özellikle Almanya'ya erişmek için çok Avrupalı sayıda ülkenin sınırını geçmek için savaş veren sığınmacı-mülteciler, geri itme mikserlerinde, her sınırda sayıları azalarak, adeta “sosyal darvinist seleksiyona” uğrayarak yollarına devam etmektedirler (Harita1). Bu tehlikeli yolculuklardan sağ kurtulan mülteciler için, hedef ülkelerindeki kabul koşulları da genellikle yetersizdir. Örneğin Yunan adalarındaki sıcak noktalarda yaşayan mülteciler için sağlıksız ve tehlikeli koşullar, çoğunlukla ölüm riski mücadele biçimine dönüşmüştür.

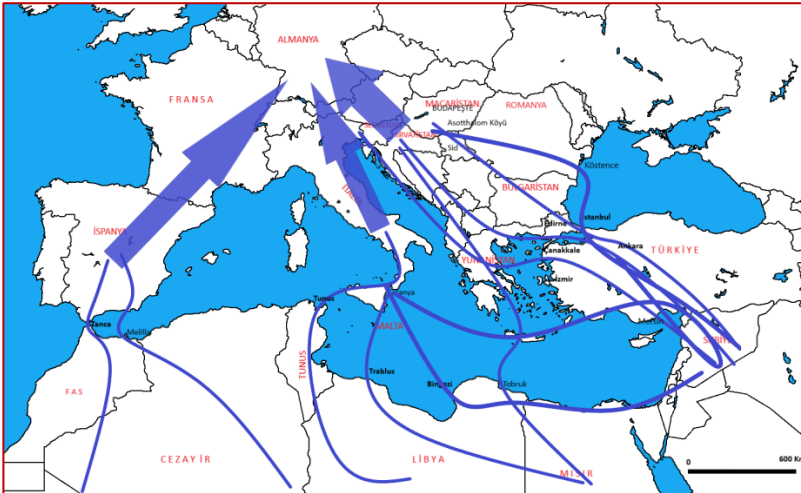
Ülkelerinde yaşanan savaş, açlık ve hastalık gibi nedenlerden dolayı yaşadıkları bölgeyi terk edip daha iyi bir gelecek için Akdeniz üzerinden Avrupa'ya varmak isteyen binlerce insan bu hayallerini çok riskli bir durumda gerçekleştirebiliyor. 2017 yılı içerisinde Akdeniz'i kullanarak Avrupa'ya göç etmek isteyen 2 bin 993 kişi yaşamını yitirdi. Ölü sayısı 2018'in daha ilk altı ayında 1405 kişiye ulaştı bile. Göç etmek zorunda kalan kişilerin çok azı Avrupa'ya ulaşabiliyor. Aşağıdaki Tablo 1'de görüleceği üzere, maalesef son 5 yılda Avrupa'ya ulaşmak için hayatını kaybedenlerin istatistiklerini vermektedir. Rakamlar sadece cesetlerine ulaşılan veya öldüğü ihbar edilenleri kapsamaktadır.

Tablo 1: Akdeniz’de Boğularak Ölen Sığınmacı Sayısı (2014-2021)

YIL	Akdeniz’de Ölen İnsan Sayısı
2014	3.279
2015	3.771
2016	3.521
2017	2.993
2018	2.117
2019	1.336
2020	1.160
2021	1.600

Kaynak: IOM 2021

Haziran ayı itibarıyla Akdeniz rotasını izleyerek, göçe katılan göçmenlerin geçişleri arttı. Bu ay içerisinde toplam 692 kişi yaşamını yitirdi. Bu neredeyse ilk 5 ayda Akdeniz’i geçmeye çalışırken ölenlerin sayısına eşit. 29 Haziran 2018 tarihinde Libya’nın başkenti Trablus açıklarında mültecileri taşıyan bir balıkçı teknisinin alabora olması sonucu 104 kişi hayatını kaybetmişti. 2022 yılının başından itibaren Akdeniz üzerinden Avrupa’ya kaçmak için yola düşen 1600 sığınmacı-mülteci hayatını kaybetti. Uluslararası Göç Örgütü’nün (IOM) Cenevre’de yaptığı açıklamada, rakamın şu ana kadar tahmin edilenin % 40’ın üzerinde olduğu belirtildi. Akdeniz Mülteciler için adeta bir “ölüm denizi” haline dönüşmüş görünmektedir. 2021 yılı içerisinde 166 kişinin ise Manş Denizini geçerken öldüğünü de not etmek gereklidir.

Harita 1: Avrupa’ya Erişim için Karasal-Denizel Göç Rotaları ve SınırlarKaynak: Akdemir İ.O. 2018, ss:74

Şiddet ve güvensizlik deneyimleri, kaynak, geçiş ve hedef ülkelerindeki eşitsizliğin sosyal, ekonomik ve siyasi anlayışına göre değişmektedir. Güvenlikleştirilmenin bireylerin yaşamları üzerinde nasıl doğrudan bir etkiye sahip olduğunu ve cinsiyetçi ve ırkçı güvensizlik biçimlerinin mülteci yolculukları sırasında nasıl tezahür ettiğini daha fazla anlamamız gerekiyor (Freedman, 2016). Mart 2016 tarihli AB-Türkiye anlaşması ve diğer AB Üye Devletlerinin bu mültecilerin bir kısmını yeniden yerleştirme ve kendi ülkelerine yerleştirme konusundaki isteksizliklerinin bir sonucu olarak birçok mülteci artık kendilerini kirli ve aşırı kalabalık kamplarda kapana kısılmış durumda bulmaktadır.

Avrupa ve diğer zengin ülkelerdeki medyatik, reytingi yüksek, aslında çoğunlukla sınırlardan geçemeyen **“sanal mülteci krizleri”** üzerine çok fazla haber yapılmakla birlikte, Dünyadaki mültecilerin çoğunluğunun hala Kuzeyde ve güneyde, Ekvatorial-tropikal bölgede bulunan sınır-komşu ülkeler arasında yaşadığını ve bu yoksul ülkelerin mültecilere ev sahipliği yapmaktan nasıl etkilendiklerine ve mültecilerin bu ülkelerde, kamplarda ya da kentsel mülteciler olarak yaşadıkları bölgelerde, zor koşullarda hayatta kalmaya çalıştığı da gözardı edilmemelidir.

Uluslararası göç 1980 yılına kadar devletler üzerinde durulan bir konu değilken, sonraki süreçte meydana gelen olaylar konunun ilgi görmesine neden olmuştur. Avrupa Birliği devletleri kendi iç sınırlarını kaldırırken, doğu ve güneyden gelen göç akımına karşı dış sınırlarını güçlendirmeye başlamıştır. Yine aşırı sağ grupların ve partilerin göçü ulusal kimliğe yönelik tehdit olarak algılaması konunun önemini arttırmıştır (Castles ve Miller, 2008:16-17). Günümüzde göç alan ülkeler, göçleri önlemek ve ihtiyaca uygun olarak göç almayı hedefleyen çeşitli politikalar üretmektedir. Göç süreci ve sonrasında yaşanan sorunlarını, geri-dönmek isteyen ve istemeyenlerin boyutunu, nedenlerini, beklentilerini belirlemek, böylece sorunların doğru tespiti yapılarak ilgili kuruluşların ve devletlerin doğru politikalar oluşturması ve çözümler için eylem planları üretmesi, yapısal ve karmaşık bir sistemin ‘göçün’ doğru analizinin yapılması ile mümkündür (Akdemir, 2018:52).

2000 yılı ve sonrasında yaşanan Arap baharı sonrası Suriye iç savaşı ile doruk noktasına varan ve Ortadoğu ile Kuzey Afrika bölgelerinden Batı’ya doğru yoğunluk kazanan sığınmacı-mülteci hareketliliği sıklıkla ‘Diğerleri’, ‘Sınır güvenliği’ ve ‘istilacı’ gibi insanlık dışı kavramlar ile anılmaya başlanmıştır (Cisneros, 2008). Özellikle sığınmacıların sınır bölgelerinde bekletilmeleri ve yaşanan düşük yoğunluklu çatışmalar AB’nin verdiği ciddi sınavlardır. Fakat bu sınavda ciddi hak ihlalleri ve insanlık dramlarına dünya devletleri üç maymunu oynamaktadır. Türkiye’nin Yunanistan ve Bulgaristan sınırı yakınlarında bekleyen yüzlerde Suriyeli sığınmacı, geçmelerine izin verilmediği takdirde canları pahasına olsa Avrupa’ya gideceklerini ifade etmektedir. Yine büyük çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan sığınmacılar başta Almanya olmak üzere

Avrupa Birliği ülkelerine gitmek için uzun süredir sınırdaki çaresiz bekleyişlerini sürdürmektedir (Deutsche Welle, 2015).

Sığınmacılar, mülteciler ve fakir Müslüman ülkelerden gelenler güvenlikleştirme sürecinin nesnelere olan bu insanlar 'artık nüfusu' meydana getirmektedir (Koca, 2014:60). Sığınmacıların yaşadıkları en önemli sorun gitmek istedikleri ülkenin yasaları, engellerle ve yer yer silahlarla korunan sınırlarıdır. Sığınmacıların durumu ile ilgili olarak kendi yasalarını hiçe sayarak mülteci-sığınmacıları geri göndermektedir. Tehdit olarak görülen bu grupları kontrol etmek ve dışlamak için güvenlikçi yaklaşımlarla 'riskli' bedenleri 'risksiz' olanlardan ayırmayı amaçlamaktadır. Bunun için gözetleme teknikleri, sınır dışı etme, duvarlarla dışarda bırakma ve temel hukukla çelişen insanlık dışı uygulamalara başvurulmaktadır. Ayrıca önceden askeri alanında kullanılan yüksek teknolojik cihazlarla korunan sınır kontrol pratikleri biopolitik tahakküm yöntemi olarak kullanılmaktadır. SIS, VIS gibi değişik veri tabanları, duvarlar, gelişmiş radar sistemleri, çitler ve dikenli teller günümüz sınır kontrol ve koruma uygulamalarının parçası olmuşlardır (Koca, 2014:62).

Şekil 1: Avrupalı Zihninde Suriyeli Sığınmacı-Mülteci **Kaynak:**

<https://cartoonmovement.com/cartoon/eu-syrian-refugees> 23/03/2022

Soğuk Savaş'ın ardından artan uluslararası düzensiz göç, 11 Eylül saldırıları, ve Suriye krizinden sonra sığınmacı-mültecilere karşı yükselen ırkçı söylem ve eylemleri sonucu daha geçilmez-aşılmaz sınır politikaları üretilmiştir. Böylelikle göçün güvenlikleştirildiği ve '**yüksek politika**' haline geldiği günümüzde göç ederek mekan değiştiren insanlar ev sahibi devletler tarafından potansiyel tehdit olarak görülmektedirler. Özellikle yöneticilerin sığınmacıları direk hedef gösteren söylemleri ve seçim vaadi olarak 'sınır duvar örülmesi' ifadeleri yüzyılın utanç verici gelişmeleridir. Akçapar'ın (2012) da ifade ettiği

gibi 11 Eylül terör saldırıları sonucunda küresel terör söylemi ile beraber göç konusu her geçen gün artan bir şekilde ‘denetim’ ve ‘engelleme’ anlayışı çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. Bu da göç olgusunda insani boyutun göz ardı edilmesine neden olmuştur. 11 Eylül sonrası dönemde gelişmiş ülkelerin göç olgusuna güvenlik penceresinden ele alarak ve ‘tehdit altındayız’ ifadelerini daha sık dile getirerek, istenmeyen nüfus hareketlerini önlemeye yönelik sınır güvenliği odaklı politikalar ortaya atmışlardır (Akçapar, 2012:564-564). Son yıllarda artan savaşlar, çatışma, terörizm ve yükselen milliyetçiler göçün birey güvenliği bakış açısından çok sınır güvenliği ve ulusal güvenlik eğilimine dönüştürmüştür. Göçe ve göçmene karşı bir denetim-kontrol mekanizmasına neden olmuştur.

3.DÜŞÜK YOĞUNLUKLU ÇATIŞMA- İLAN EDİLMEMİŞ SAVAŞ

Yeni dünya düzeninde, Uluslararası ilişkilerin temel paradigmalarına ve salt devlet odaklı çalışmalara eleştirel perspektif getiren yeni yaklaşımlar, korunması gereken referans objesi düşüncesini devletten bireye yöneltirken, ulus-devletlerin ve noe-liberal ekonomik yapının kendisi tehlike olduğu düşüncesini ortaya atmıştır. Böylelikle sayısı artan tehdit ve referans objeleri ile ‘insani güvenlik’ sınır, güvenlik ve uluslararası göç çalışmalarının merkezine yerleşmiştir (Ayoob, 1983; Booth, 1991). Bununla ilgili olarak Ladwig (2012), ‘insanların kendi tercihleri olmadan, kaderin bir cilvesi olarak savaşların yaşandığı ve yoksullukla mücadele edilen bölgelerde dünyaya gelmeleri yadsınamayacak bir gerçektir (Ladwing, 2012).

Devletlerin eli ile yayılan ve devletlerin elini güçlendiren ve tartışılan iddialardan birisi, düşük yoğunluklu çatışmanın savaşın mülteciler ile yayıldığıdır (Murdoch ve Sandler 2002), Mülteci rotalarının ve sınırların komşu devletler arasında savaşa yol açabileceği **“mültecilerin çatışma bulaştırıcı etkisi”** yaklaşımı, ulus devletlerin sığınma evi oldu. Sığınmacılara karşı tavrın daha da sertleşmesine neden olmuştur. Sığınmacı-Mülteciler aracılığı ile iç savaşın bir devletten diğerine sınırlar üzerinden yayılmasına neden olabileceği, sık sık ileri sürülmesine rağmen, iddiaya esas teşkil edecek herhangi bir mutlak veri ve delil bulunmamaktadır. Silahlı çatışma - bu çatışma mülteci akışları oluşturabilir. Kaynak-geçiş ve hedef ülkeler arasında göçmenlerin oluşturduğu bir gerilim vardır. Ama bunun savaşa dönüşeceği çıkarımı hatalıdır. Teze göre; mülteci akışını kabul etmeyen devlet sınırlarından mültecileri alan devlet ile komşu bir ülkeye göre silahlı çatışmaya girmeye daha yatkındır. Öyle olsa bile, ampirik analizlerde çatışmanın sebebini sistematik olarak tek nedene indirgemek ülkelerin, tarihi ve komşuluk sorunlarını atlamak olur. Üç temel teze dayalı **“mültecilerin çatışma bulaştırıcı etkisi”** Türkiye içinde ve komşusu Yunanistan özelinde incelenirse;

İlk olarak, Çatışma alanlarının gelen mülteci akışlarının yayılma etkileriyle ilişkili olduğu varsayılmıştır. Alan devletlerin çatışma yaşama olasılığı daha yüksektir. Bununla birlikte Türkiye ve Yunanistan arasında mülteciler yüzünden olabilecek bir sınır çatışması durumu, öncelikli olan belki 10'dan fazla temel meseleden sonra gelir.

İkincisi, komşu devletler arasında örtülü mücadeleler ve çatışmalar, mülteci akışlarına karşı daha da hassaslaşır ve sonuç olarak, askeri çatışmaya dönüşme ihtimali olasıdır. Türkiye-Yunanistan örneğinde görüleceği üzere, Türkiye'nin; Suriyeli sığınmacılara uyguladığı Uluslararası ilişkilerde ve mülteci hukukunda yeni bir model olan **“koşulsuz misafirperverlik,”** sınırları açmak ve tersi uygulama olarak, Yunanistan'ın geri itme politikaları, zaman zaman medyatik haberlere konu da olsa, yoğun gerilim ve çatışma ekseninde sürmemektedir.

Üçüncüsü, mülteci akınları nedeniyle ev sahibi devletin etnik coğrafyasındaki önemli bir değişikliğin, ev sahibi devlette etnik çatışmayı daha olası hale getirdiği tezidir. Bu teze dair lokal veriler, çatışma ve mücadele haberleri medyaya yansımaktadır. Ama olası huzursuzluk ve çatışma ortamının zemininin sosyo-ekonomik karakterlerini de bağlam olarak incelemek gereklidir. Ekonomik, etnik ve dini vurgu ile üçüncü tez ilk ikisine göre olası bir çatışma ortamı hazırlama da işlevsel olabilir. Ama Türkiyeli-Suriyeli sürtüşmelerinde tek sebep doğrudan sığınmacı akını mıdır? Sorgulanmalı. Ayrıca Türkiye ve Yunanistan'da mültecilere karşı bir **“istememezlik”** büyük kütlesini de oluşturmuş değildir.

Söz konusu göç ve sınır olduğu zaman gelişmiş, refah seviyesi yüksek devletlerin kuralları koyması ve fakir geri kalmış ülkelerin ise bu konudaki düşüncelerinin sığınmacıların karşı karşıya kaldıkları sorunların vahametini arttırmaktadır' (Ladwing, 2012:67). Sınırlı bir bölgede özellikle de üçüncü dünya ülkeleri arasında yaşanan düşük yoğunluklu çatışmalara rastlanmaktadır. Fakat etkileri bölgesel olabildiği gibi küresel de olabilmektedir (FM 100-200, 1990). Bu alanlardan Meksika-Guatamela, Türkiye- Yunanistan, Türkiye-Suriye sınırı, Arjantin-Bolivya, Hindistan- Bangladeş gibi sınırlarda çatışmaların olduğu bölgelerdir. Düşük yoğunluklu çatışmada en önemli husus, politika irade yani hükümetin meşruiyetinin olmasıdır. Düşmana eğer destek varsa öncelikle azaltılmalı ve başarılı bir istihbarat yapılması oluşturulmalıdır. Dolayısı ile düşük yoğunluklu çatışmada ana amaç gönülleri ve akılları kazanmayı amaç edinmiş bir mücadele olarak halk desteği sağlayabilmektir (Galula, 1964;55).

Meksika-ABD devletleri arasındaki sınır, dünyada meydana gelen toplu yer değiştirmelerinin yaşandığı yerlerden biridir. Bu sınır sadece Meksikalılar için birçok farklı ülke vatandaşı için transit geçiş alanı olması açısından önemlidir. Sınır ikili ve üçlü çitlerle işaretlenerek, kalın-metal plakalardan yapılmıştır. Çit üç metre genişliğinde ve üstü dikenli tellerle örülmüştür. Bu sınır

bölgesi aşırı şiddetin olduğu bir alana dönüşmüştür. Sınırın kuzey bölgesindeki şiddet büyük oranda ABD'ye geçmek isteyen Orta Amerikalı, Meksikalı ve farklı bir ülkenin vatandaşı karşı uygulanmaktadır. Göçmenler sınırı geçmeye çalışırken hırsızlık, sınır dışı edilme ve çeşitli insanlık dışı muamelelere maruz kalmaktadır (Cravey, 2012:214).

ABD-Meksika sınırına, 1965 ve 2010 yıllarını içine alan dönemde Amerika sınır devriye bütçesine 40 milyar dolar harcama yapılmıştır. Ancak yapılan bu harcamalara rağmen 1986 yılında 2.2 milyon olan düzensiz göçmen sayısı 2008 yılında 6.9 milyona çıkmıştır. 2010 yılında ise bu rakam az da olsa düşerek 6.5 milyon olmuştur (Garip, 2017:159). Buradan hareketle sınırlara inşa edilen duvar, çit ve sirenlere rağmen insanlar sınırları tehlikeleri göze alarak aşmaya devam edecektir. Geçmiş dönem ABD dönem başkanı Donal Trump'ın seçim vaatlerinden birisi de ABD-Meksika arasına duvar sözüydü. Daha öncesinden de ırkçı, İslamafobik ve göçmen karşıtı söylemleri ile bilinen Trump zaten var olan sınır duvarı projesinin üzerine 16.76400 yüksekliğinde 'geçilmez, fiziki, yüksek, güçlü ve güzel' bir duvar yapacağı sözünü vermiştir (ABC News, 2017).

Foto 1: Meksika-ABD Sınırında Çit ve Bariyerler (NBC News 2017).

ABD ve Meksika arasındaki başta gelir eşitsizliği olmak üzere var olan eşitsizlikler devam ettiği sürece iki ülke arasındaki sınır, batı yarım kürede en fazla geçişin olduğu sınır unvanını korumaya devam edecektir. 1840'lardan beri birçok Meksikalı ABD'de hayatlarını devam ettirmektedirler. Bu göçlerde yaşanmaya devam edecektir (Pollack ve Morales, 2013). Sınır da yaşayan kitlesel nüfus bu bölgede düşük yoğunluklu çatışmaların yaşandığı alanlara

dönüşmektedir. Özellikle devlet başkanı Meksikalı göçmenler ile ilgili ‘uyuşturucu taciri, suçlu ve tecavüzcü’ (BBC News, 31 Ağustos 2016) şeklinde ilan etmesi göçmenlere yönelik nefret söylemlerinin boyutunu gözler önüne sermektedir.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra küresel ekonomik ve siyasi değişim ve dönüşümler sonucu sınır ötesi hareketler de artmıştır. Dolayısı ile sınırlarda daha fazla sığınmacı ve mülteci gelmeye başlamıştır. Özellikle 2010 yılından bu yana meydana gelen Sudan, Irak, Afganistan ve Suriye gibi ülkelerde yaşanan savaş, ekonomik krizler ve çevre felaketleri nedenlerden dolayı ülkelerini bırakmak zorunda kalan göçmen ve sığınmacılar yeni bir hayat umudu ile Avrupa Birliği’nin çeşitli ülkelerine göç etmek üzere Türkiye- Yunanistan sınırından geçmeye çalışmıştır. Sığınmacıların geçişlerinin zorlaştığı bu sınır bölgesi zaman zaman düşük yoğunluklu çatışmalara dönüşmektedir. Transit göçmenlerin geçişlerinin gittikçe zorlaştığı bu sınır bölgesinde Yunanistan Hükümetinin sınırı geçmeye çalışan sığınmacı- mültecilere dönük insanlık dışı uygulamaları insanlık utancı olarak tarihe geçmektedir. İnsan haklarının ve uluslararası hukukun ihlal edildiği bu sınır bölgesinde, Adalar Denizi’ne Yunan sahil güvenliğinin Türk kara sularına ittiği sığınmacıları kurtarmaktadır (Deutsche Welle, 2020).

Foto 2: Türkiye- Yunanistan sınırında gerginlik, (kaynak: anonim).

Türkiye-Yunanistan sınırında yaşanan düşük yoğunluklu çatışma yada ilan edilmemiş savaş da uluslararası hukuk çerçevesinde sığınmacı hakları ihlal edilmektedir. Yunanistan’ın Meriç Nehri ötesinde 12 km’lik kara sınırına tel örgü çekerek sınır güvenliği çalışmalarına ağırlık vermektedir. Kara sınırına çekilen engeller dolayısı ile sınırı geçmeye çalışan sığınmacılar Trakya sınırı yerine Ege Denizi rotası artık daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Adalar

Denizi'nde kasti olarak batırılan sığınmacı botları ve alabora olan teknelerde binlerce sığınmacı hayatını kaybetmektedir. Yunanistan'ın kara ve deniz sınırlarındaki geri itmeleri ve mültecileri Türkiye'ye geri gönderme politikası 1951 Mülteci Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve AB Hukukunun açık bir ihlalidir. Sınırlarına kadar gelen sığınmacıları 'tehdit' olarak göyerek sığınma talep hakkını ve normal sığınma sürecine tabi tutmadan geri gönderilmeleri insan hakkı ihlalidir. Hayatta kalmayı başaran ancak sınırı geçemeyen sığınmacılar Türkiye'ye dönerek burada kalmayı tercih etmektedir. Uzun yıllar burada kalıp sürekli yerleşen sığınmacılar da bulunmaktadır. Türkiye dış işleri bakanlığının verilerine göre; geri itme konusunda Atina hükümeti sistematik bir politika izleyerek son dört yıl içerisinde 80.000'den fazla sığınmacıyı Türkiye'ye geri göndermiştir (Dış İşleri Bakanlığı, 2021). Bu konuda birçok mülteci ve sığınmacıya ev sahipliği yapan Türkiye başta Suriye iç savaşından kaçan Suriyeliler olmak üzere birçok mülteciye ev sahipliği yapmaktadır.

(Türkiye sınırında yer alan Atmah IDP kampındaki bir grup Suriyeli çocuk, sınır duvarına tırmanıyor. 24/02/2021. REUTERS/Khalil Ashawi)

Foto 3: Sınır Duvarını Geçmeye Çalışan Küçük Bedenler

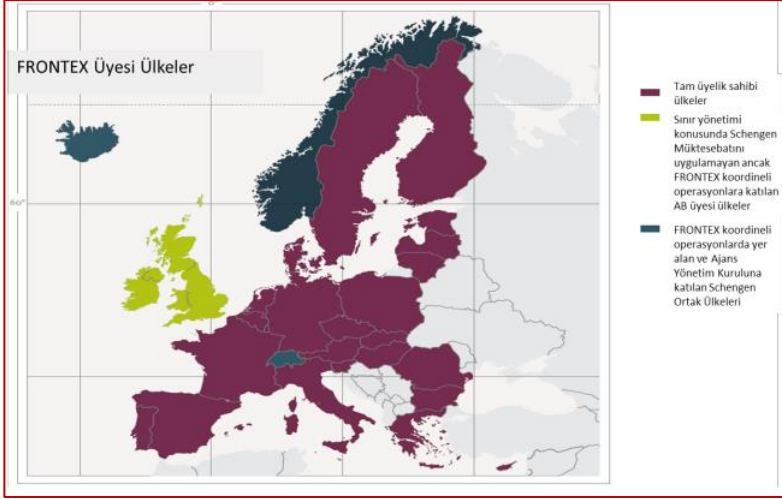
Türkiye'nin doğu-batı ve kuzey-güney göç yollarının kesişme rotasında bulunması nedeni ile, transit ülke olma sonucunu doğurmuştur. Türkiye'nin doğu sınırlarının dağlık ve kontrolünün zor olması, bu sınırların düzensiz göç açısından güvenliğinin yeterince sağlanamaması ve Ege ve Akdeniz sahillerinin coğrafi yapısının yasadışı geçişlere uygun olması gibi faktörler de sığınmacı-mültecilere uygun zemin sağlamaktadır (İçduygu, 2006).. Avrupa'ya varma da bir transit ülke konumunda olmasına rağmen, Afganistan, Irak, Pakistan, ve Güney Afrika

ülkelerinden gelen sığınmacıların çoğu Türkiye’de kalma kararı vermektedir. Özellikle ‘kale Avrupa’ sınırlarını aşamayan Afrikalı göçmenler Brewer ve Yüksekler’in (2010) de belirttiği gibi ‘Avrupa ve Kuzey Amerika’ya çıktıkları yolculukta transit ülke olarak Türkiye’ye yerleşenlerin sayısı artmaktadır (Brewer ve Yüksekler, 2010). Türkiye hasırlığa uğrayanlardan yana tavır alması ve coğrafi konumu nedeniyle çatışmaların yaşandığı ülkelerin yakınında yer alması gibi nedenlerden dolayı sığınmacı ve mülteci akınlarına en fazla etkilenen ülkedir.

Türkiye son yıllarda göç akınlarının büyük kısmını zorunlu olarak ülkesini terk edenler oluşturmaktadır. Afganistan, Kuzey Irak, Filistin, Bosna-Hersek, Kosova, Makedonya ve Suriye gibi ülkelerinden gelen kitlelere geçici koruma altına almıştır. Bu sığınmacıların büyük kısmı ülkelere geri dönmüş ancak kalıcı olarak yerleşenler de bulunmaktadır (İçduygu ve Sirkeci, 1999). Sınırlarından artan sayıda düzensiz geçişleri engellemek adına Türkiye kara sınırlarına duvarlar örmeye başlamıştır. Açık kapı politikası ile yerinden edilmiş insanlara kapılarını açan Türkiye sonrasında yaşanan güvenlik ve ekonomik kaygılar nedeni ile kara sınırlarına çelik duvar, ses sistemleri ve gözetleme kuleleri kurmuştur.

Afrika, Orta Doğu ve Güney Asya’dan Avrupa’ya ulaşmaya çalışan göçmen ve mülteciler Avrupa Birliği ülkelerinin en büyük korkusudur. Artan göçmen ve sığınmacıları istemeyen ve onlara karşı söylemlere sahip sağcı ve milliyetçi partilerin başa gelmesi, İslamofobi bakış açısıyla, terörizmin artış göstereceği korkusu ile AB sınırlarını korumaya yönelik politikalara ağırlık vermektedir (Jeanne Park, 2020). Avrupa’da göçün güvenlik bakımından sorumlu mekanizması olan Frontex insan hakları izleme mekanizmalarından yoksun olması ve geri göndermeme ilkesi ile ilgili eksikliklerinden dolayı en fazla eleştirilen kurumdur (Willermann, 2016). AB sınırlarından geçmeye çalışan sığınmacı-mültecilere karşı uyguladığı sıkı güvenlik önlemler sonucu iç sınırlarını kalkan ancak dış duvarları yükselen bir kale algısına neden olmuştur. AB kendisine yönelen göçlere karşı çözüm üretmek yerine sınır güvenliğini arttırmaya yönelik politikalara ağırlık vermektedir. Yanı başında mültecilerin denizde boğularak ölmelerine sessiz kaldığı gibi sınırlarında yaşanacak çatışmaları azaltmak ve mülteci-sığınmacılara caydırıcı olması için sınırlarına tel örgüler, yüksek duvarlar, sesli sistemler ve güvenlik güçlerinin sayısını arttırmaya çalışmaktadır. AB sınır güvenliğine yönelik ‘tehdit’ olarak gördüğü sığınmacıları sınırlarından uzaklaştırmak için sınırlara harcanan yüksek miktardaki harcanan fonlar nedeniyle eleştirilmesine rağmen hala yüksek maliyetli uygulamalara devam etmektedir.

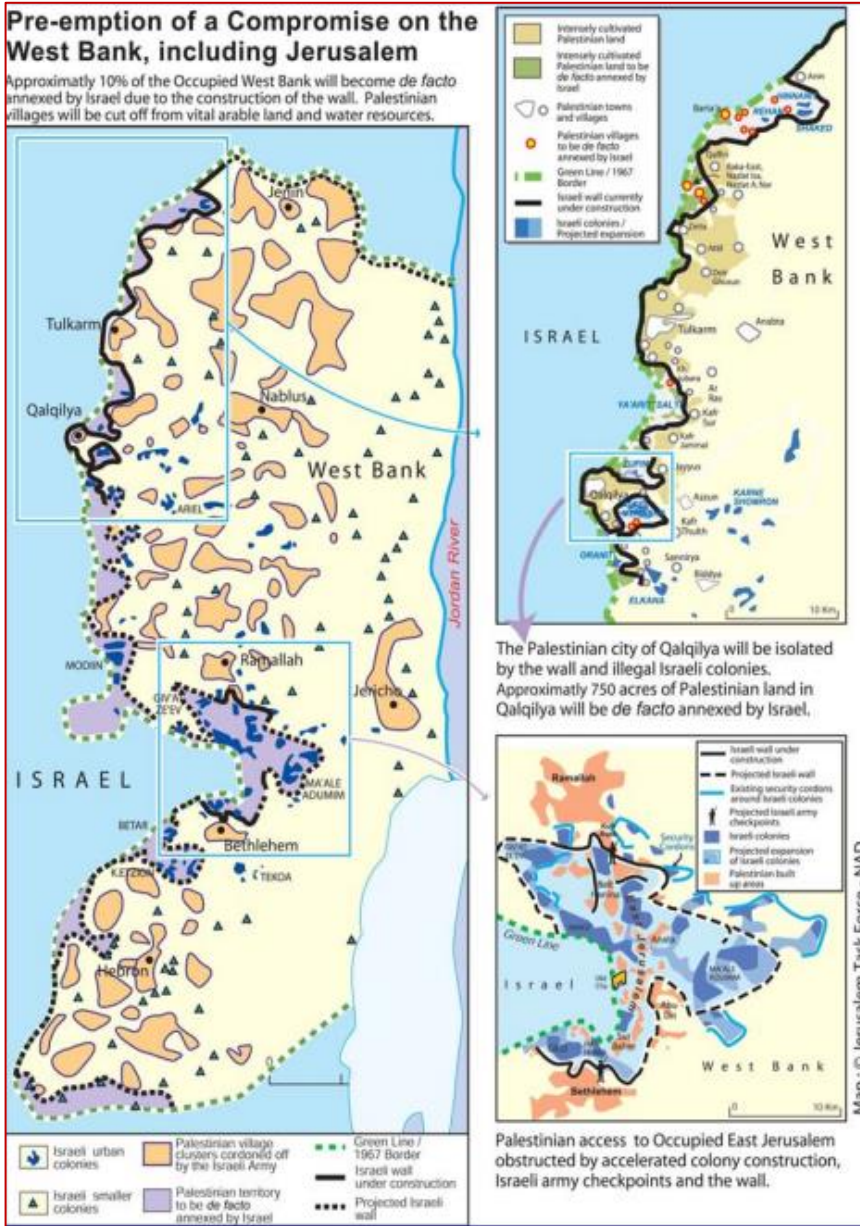

Harita 2: FRONTEX üyesi ülkeler

Kaynak: FRONTEX 'Beyond the Frontiers' 2010, 15.

Zenginler, vasıflı işçiler, 'gelişmiş' Batı'nın turistleri serbest dolaşım hakkında rahat bir şekilde faydalanırken, aynı haktan yararlanmak isteyen sığınmacılara, mültecilere, fakir, vasıfsız ve düzensiz göçmenleri içine alan ve 'artık nüfus' olarak nitelendirilen gruplar yoğun ve sert teknolojik, bürokratik kontrol-güvenlik uygulamaları ile karşı karşıya kalmaktadır. Frontex üyesi ülkeler (Şekil 2) dış sınırlarını korumak ve 'istenmeyen' nüfusu sınırlarından uzaklaştırmak için kontrol mekanizmasına dönüşmüştür (Koca, 2014:57). Özellikle geri göndermeme ilkesinin Frontex tarafından sorunlu uygulanması ve yakalanan gemilerdeki sığınmacı-mültecilere yönelik işkence, insanlık dışı muamele uygulamaları vicdanları kanatan yüzyılın ayıbıdır. (Papastavridis, 2010:75). Artan sınır koruma pratiklerinden dolayı sığınmacı ve mülteciler tehlikeli güzergahları kullanmak zorunda kalmaktadır.

İsrail, 15 Mayıs 1948'de tarihi Filistin topraklarında bağımsızlığını ilan ederek o tarihten bu yana söz konusu toprakların yüzde 85'ine el koydu, Filistinli nüfusunun yüzde 67'sine tekabül eden 957 bin kişiyi yerinden etti. Filistinliler kendileri için büyük acıların başlangıcı olan bu tarihi, Nakba (Büyük Felaket Günü) olarak adlandırıyor (Aydemir, 2022). Ülke içinde yer değiştiren Filistinlilerin yoğun olarak sığındığı yerlerden olan Gazze'de 8 mülteci kampı bulunuyor. İsrail ablukası altındaki Gazze Şeridi'nin kuzeyinde yer alan Cibaliya Mülteci Kampı 108 bin Filistinliye ev sahipliği yapıyor. İsrail'in kuruluş sürecinde topraklarından ayrılmak zorunda kalan Filistinlilerin sığındığı komşu ülkelerin başında gelen Lübnan'da resmi rakamlara göre, Birleşmiş Milletlere (BM) kayıtlı 450 bin civarında Filistinli mülteci yaşıyor (Farsnews, 2022).

Harita 3: İsrail'in Filistinli Yerleşimci ve Mülteciler için Oluşturduğu Aphertheid Duvarı ve İşgaller **Kaynak:** <https://www.2.ohchr.org/english/bodies/cerd/docs/ngos/jointngo3.pdf>

Mültecilere karşı düşük yoğunluklu çatışma denildiğinde, belki de ilk akla gelmesi gereken bölge, İsrail-Filistin bölgesidir. İsrail oluşturduğu “Aphertheid duvarı” yani ayırma duvarı üzerinden Filistinli vatandaş olsun

olmasın her türlü, sığınmacı ve göçmen hakkını çiğnemektedir. Batı Şeria ve Kudüs tarafında, Yahudi işgalciler ile Filistinli topluluklar arasında, beton tampon duvarlar, gözetleme için kum torbalı siperler, devriye yolları, 8-9 metre yükseklikte, elektronik izleme kuleleri ile Filistinli mültecilerin hem İsrail'e, hem de diğer ülkelere geçişi engellenmektedir. İsrail'deki duvarın, Dünyadaki benzerlerinden ayıran nitelikleri, düşük yoğunluklu çatışma açısından farklı özellikleri bulunur. Duvarın %85'i Filistinlilerin ve Filistinli sığınmacıların yaşama alanını daraltacak şekilde, 22km Filistin topraklarına doğru kıvrılarak inşa edilmiştir. Kıvrımlı duvar, tarım arazilerini keserek, kamplarda yaşayanların tarımsal üretimine engel olacak biçimde kurgulanmıştır (Harita 3). Ayrıca uluslararası hukuka aykırı olarak zaten Filistin'in sınırını işgal etmektedir. Lahey Adalet Divanı, duvarın hukuksuzluğunu tescil etti. Ama Sığınmacılar için değişen bir şey olmadı.

Filistinlilere yapılan muameleler insanlık dışı boyutlara ulaşmıştır. Özellikle 2001 yılı itibarı ile Filistinlilerin mülk edinmeleri, sahip oldukları mülkü çocuklarına bırakma hakları, doktorluk, avukatlık, eczacılık gibi 20 mesleği yapmalarına, ilan edilmemiş bir savaş stratejisi olarak izin verilmiyor. Filistinli mülteciler, altyapı ve sosyal imkanların çok kısıtlı olduğu 12 mülteci kampında yaşarken geri kalanlar ise kamp çevresinde ve ülkenin farklı bölgelerinde ikamet ediyor. 1948'teki savaşın ardından 1949'da ateşkes yapıldı. Ateşkesin ardından varılan mübadele anlaşması ile Filistinliler evlerine döneceklerdi. Fakat İsrail devleti ve İsraililer, Filistinlilerin evlerini ateşe verip yıktı. Evlerini terk eden Filistinliler geri dönmek istedi. **“Öz vatanlarında parya yaşayan Filistinliler”** için Nakba; büyük dönüş hareketi olarak sembolize edilir. Filistinliler bir gün evlerine geri döneceklerinin simgesi olarak anahtar çizili döviz ve pankartlar taşırlar (Akdemir 2018: 68-69).

Güney Asya'da sınırlar dünyanın geri kalanından daha yavaş gelişmiştir. Bangladeş, Hindistan ve Burma'da yer alan sınır özellikle ihmal edilmiş ve yeni yeni çalışılmaya başlanmıştır. Bu sınır bölgeleri hiç olmadığı kadar karmaşık ve sorunlu devlet-toplum yapısına sahiptir. Bölgedeki devletler bir zamanlar Britanya Hindistan'ı olmak üzere tek bir koloniye bağlıydı. Britanya Hindistan'ı ile Britanya Burma'sının ayrılması, Hindistan ile Pakistan arasında bölünme ve Pakistan ile Bangladeş arasında olmak üzere üç kırılma sonucu ayrıştı. Bu süreçte eyalet ve vilayet sınırları devlet sınırları haline gelirken bu bölgelerde her yıl yüzlerce insanın öldürüldüğü düşük yoğunluklu çatışma alanlarına dönüşmektedir. Sınır bölgelerinde yaşayanlar, devlet müdahalelerine karşı çeşitli stratejiler geliştirmeye ve bunlardan faydalanmaya çalışmaktadır. Hindistan devleti, Bangladeş ile olan dört bin kilometrelik sınırına baştan sona tel örgüler ile kaplamıştır (Van Schendal, 2005).

Asya pasifik bölgesinde toplam 4.209.700 olarak görülen mülteci sayısının yaklaşık yarısını Arakan'lı Rohingya Müslümanları oluşturmaktadır.

Asya ve Pasifiğin mülteci oranı %21 düzeyindedir. Tayland'ın güneyindeki Songkhla eyaletinde 2015'te insan tacirleri tarafından kurulan gizli kamplarda 32 Arakanlı Müslümanın cesedinin bulunmasıyla Güneydoğu Asya'daki göçmenlerin karşı karşıya kaldıkları insanlık dramı dünya gündemine taşınmıştı. Arakanlı Müslümanlar ve Bangladeşlilerden oluşan göçmenlerin, insan kaçakçıları tarafından açık denizde teknelerde ölüme terk edildiği belirlenmişti. BM, Burma'da vatandaşlık haklarından mahrum bırakılan Arakanlı Müslümanları dünyanın en fazla zulme uğrayan topluluğu olarak tanımlıyor.

İlginç bir ilan edilmemiş savaş türü de Bangladeş-Burma sınırında, Burma'da 1982 yılında kabul edilen yeni yasa ile vatandaşlık haklarını kaybeden **Arakanlı Müslümanlar "devletsiz"** sayılmıştır. Birleşmiş Milletler tarafından "eziyet gören dini azınlık" olarak kabul edilen Arakanlı Müslümanlar, hem şiddet olaylarına hem de yasal, ekonomik ve toplumsal ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi Direktörü John Ging, Mart 2016'da Burma'da yerlerinden edilen Arakanlı Müslümanların son derece sağlıksız kamp şartlarında yaşamaya çalıştığını belirterek bu sorunun çözülmesi için Burma hükümeti ve uluslararası toplumu göreve çağırmişti.

Son birkaç yıldır Bir milyondan fazla soykırımdan kaçan Müslüman Rohingya'lı Burma'dan kaçtı ve Bangladeş Cox's Bazaar'daki Kutupalong Mülteci Kampı'na yerleşti. Ağustos 2017'de şiddet artmasıyla, kaçan sığınmacılar Kutupalong'u dünyanın en büyük mülteci kampı haline getirdi. Bangladeş'in Burma sınırındaki Cox's Bazar'da bulunan Birleşmiş Milletlerin iki mülteci kampında 1992 yılından bu yana UNHCR 2018 verilerine göre 886.778 bin kayıtlı Arakanlı Müslüman sığınmacı yaşamaktadır. Kayıt dışı mültecilerin sayıları 200 bin ila 400 bini bulduğu tahmin edilmektedir. kampların çevresindeki derme çatma barınaklarda yaşarken bir kısmı da ülkenin güney sahillerine dağılmış halde yaşamlarını sürdürmektedir. Bangladeş, şubatta Burma'daki şiddet ve ayrımcılıktan kaçarak ülkeye gelen Arakanlı Müslümanları ülkenin güneydoğusundaki Bengal Körfezi'nde yer alan, erişimin ancak botlarla sağlanabildiği Thengar Char Adası'na yeniden yerleştireceğini bildirmiştir. Yeniden yerleştirme planı ilk kez 2015 yılında gündeme gelmiş, insan hakları savunucuları ve uluslararası yardım gruplarından gelen eleştiriler sebebiyle rafa kaldırılmıştı.

Yine Belarus- Polonya sınırında bekleyen binlerce sığınmacılara yönelik yapılan şiddet uygulamaları büyük çaplı çatışmalara neden olmaktadır. Belarus'tan Polonya'ya girmek için sınırı geçmeye çalışan 4 bin sığınmacı beklemektedir. Avrupa'ya geçmek için Belarus'a gelen mültecileri ülkelerinde tutmak istemeyen devlet yöneticileri İran, Irak, Libya, Suriye ve Tunus'tan gelen bu mülteciler için 'yerleşim yeri' olmayacaklarını her seferinde dile getirmekteler (Reuters, 2021). İki ülke sınırları arasında kalan sığınmacılar soğuk hava şartları

ve yetersiz beslenme gibi zor şartlar altında hayat mücadelesine devam etmektedir. Baskı, zulüm ve savaştan kaçarak yeni bir hayata başlayabilmenin umudunu besleyen bu insanların hayalleri yine bir engel olarak sınırlara mahkûm olmaktadır. Bununla birlikte, AB-Belarus hattında 2021 yılının sonunda akıl almaz bir “göçmen sorunu” ve düşük yoğunluklu çatışma yaşanmaktadır. Orta Doğu’dan Belarus’a gelen mülteciler, Belaruslu asker ve güvenlik güçleri eşliğinde Polonya sınırına ilerlemiştir. Avrupa Birliği ülkeleri, Belarus’un bu “hibrit savaş”ta **mültecileri silah olarak kullandığını** iddia ederken, Minsk yönetiminin arkasında ise Rusya’nın olduğunu öne sürdü. Belarus’un ; mülteciler için Polonya sınırındaki dikenli tellerin de kesilmesine yardımcı olduğu. Polonya Sınır Güvenliği’ne göre; Belaruslu yetkililer mültecilere biber gazı ekipmanları bile sağlamış.

Bölgenin yapısı gereği 2021-2022 kışında sıcaklık değerleri geceleri eksi derecelere düşüyor. Dünya Sağlık Örgütü ve Uluslararası Göç Örgütü, soğuk havaların başta çocukları etkilemek olmak üzere ölümcül sebepleri olabileceğini açıkladı. Sınırda yakın bir yerleşim yeri olmadığı için bölgeye gidenler orada kalıyor. Polonya’daki bir kasabaya erişim yok ve Belarus’taki kasabada uzakta. Yani sığınmacı-mülteciler ölüme terk edilmiş görünmektedir. Sınırlarda **ilan edilmemiş mülteci savaşlarının sonu**, her savaşta olduğu gibi ölümle neticelenmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyanın farklı yerlerinde yaşanan savaş, istikrarsızlık ve ekonomik nedenlerden dolayı sığınmacı ve mülteciler yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmaktadır. Özellikle daha güvenli gördükleri yerlere varmadan bu insanlar devlet sınırlarında çaresiz bir şekilde kale gibi korunan sınırlarda bekletilmektedir. Sınır bölgelerinde bekletilen sığınmacı ve mülteciler ile sınırı koruyanlar arasında yer yer düşük yoğunluklu çatışmalar yaşanmaktadır. Devletler artan düzensiz göç hareketlerine karşı önlem olarak geleneksel tip askeri güvenlik anlayışının ötesinde sınır güvenliği ve yeni güvenlik politikaları üretmeye başlamıştır. Özellikle soğuk savaş sonrası sınırların istikrar ve güvenliği ile ilgilerin daha da artmasına ve dünya genelinde organize suçların ve düzensiz göçün kontrolsüz olarak artacağına olan inanç klasik sınır güvenlik anlayışını değiştirerek, yeni işlev kazandırmıştır. Bu da sınırların yeni işlevi olarak çok katmanlı ve seçici geçirgen yapı kazandığını göstermektedir. Sınır güvenliği olgusunun yeni türevi, sığınmacı ve mülteci akınlarına karşı sınır güvenliği paradigması haline dönüşmüştür.

Dünya’da en uzun ve çatışmalı sınırlar farklı işlevleri ile sığınmacıların yaşamının risk katsayısını arttırmaktadır. Sınır hattı boyunca çekilen dikenli teller, çit, bariyer ve duvarlar ile sınırdan geçiş zorlaşmaktadır. Dolayısı ise sınırdan geçiş için hayati tehlikesi olan güzergahlar denenmektedir. Sonuçta

büyük küçüklü pek çok devlet sınırı, sığınmacıların yaşam risk kat sayısının arttığı ve insanlık adına utanç verici sınav bölgelerine dönüşmüştür. Göçün güvenleştirilmesi ve sınırların kapatılması, azalan göç akışları üzerinde gerçek bir etkisi olmaksızın mültecilerin kendileri için artan şiddet ve güvensizliklere yol açmaktadır. Bu süreç içerisinde, yaşam hakları tehdit edilmekte ve uluslararası hukukça tanınan ve güvence altına alınan sığınma hakkından mahrum bırakılmaktadırlar. Devletler, sınırlarında düşük yoğunluklu çatışmaları engellemek adına sorunları sınırlarından uzak tutarak dışallaştırmaktadır.

Mülteci ve sığınmacıların geçişler için takip ettikleri rotalar, birer ölüm bariyeri haline dönüşmüştür. Bu tehlikeli yolculuklardan sağ kurtulanlar için, hedef ülkelerindeki kabul koşulları da genellikle yetersiz kalmaktadır. Sığınmacıların durumu ile ilgili olarak kendi yasalarını hiçe sayarak mülteci-sığınmacıları geri göndermektedir. Göç süreci ve sonrasında yaşanan sorunlarını, geri-dönmek isteyen ve istemeyenlerin boyutunu, nedenlerini, beklentilerini belirlemek, böylece sorunların doğru tespiti yapılarak ilgili kuruluşların ve devletlerin doğru politikalar oluşturması ve çözümler için eylem planları üretmesi, yapısal ve karmaşık bir sistemin 'göçün' doğru analizinin yapılması ile mümkündür.

Her ne kadar devletler sınır güvenliğini sağlamak adına katı uygulamalar ve tedbirler olsa da sığınmacı ve mülteci hareketlerini engelleyemeyecektir. Sorunu merkezinde çözmeye yönelik uzun vadeli politikalar üretmek çözüm noktasında daha yararlı olacaktır. Ne yazık ki yaşanan savaşların, istikrarsızlıkların ve ekonomik sorunların sonunun gelmeyeceği açıktır. Bu da insan hareketlerinin sürekli artarak devam edeceğini göstermektedir. Devletlerin sınanacağı yeni zeminler karşımıza çıkacağı varsayımından hareketle, küresel aktör olma ideasında olan devletlerin politikalarında yapıcı uygulamalara yönelerek, iç muhasebelerini yapması gerekir.

KAYNAKÇA

- ABC News. (2017). Nearly 700 Miles of Fencing at the US-Mexico Border Already Exist, <https://abcnews.go.com/US-miles-fencing-us-mexico-border-exist/story?id=45045054>, [Erişim Tarihi: 08.01.2020].
- Açıkmeşe, S.A. (2012). “Güvenlik Çalışmalarında Değişim,” Strateji ve Güvenlik, Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss.102-115, Eskişehir.
- Akdemir, İ.O., (2018). ‘Göç ve Göçlerle İlgili Sorunlar’, Günümüz Dünya Sorunları, I. Baskı, (51-100), Pegem Akademi, Ankara.
- Akdemir, İ.O., Arslan A., (2020). “Yeni Güvenlik Epistemolojisi ve Çevresel Güvenlik Paradigması” Küresel Ekolojik Güvenlik Uluslararası Sempozyumu, 16-18 Ekim 2019, Bildiriler kitabı, ss. 1-14, Ankara.
- Akpınar S., Şahin, B., (2017). “Orhan Pamuk Romanlarında Öteki” Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi C:5, S:11, ss: 330-344, 2017•Türkiye
- Amoore, L., (2006). “Biometric Borders: Governing Mobilities in the War on Terror”, *Political Geography*, 25 (3): 336-351.
- Andersson, R. (2015). The Illegality Industry: Notes on Europe's dangerous border experiment. *Border Criminologies Themed Blog Series on the Industry of Illegality*. Available online at: <https://www.law.ox.ac.uk/research-subject-groups/centre-criminology/centreborder-criminologies/blog/2015/10/illegality> (Erişim: 01 Nisan , 2022).
- Andreas, P. (2003). ‘Redrawing the line: Borders and security in the twenty-first century’, *International security*, 28(2), 78-111.
- Aydemir, M., (2022).“Filistinliler İçin ‘Nekbe’ 74. Yılında Da İşgal Altındaki Topraklarda Sürüyor”. Anadolu Ajansı, Erişim Adresi:[<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/filistinliler-icin-nekbe-74-yilinda-da-igal-altindaki-topraklarda-suruyor/2588479>].
- Ayoob, M. (1983). Security in the Third World: The worm about to turn? *International Affairs (Royal Institute of International Affairs)*, 60 (1): 41-51.
- BBC, (2016). ‘Trump Duvarı Savundu’, BBC News, 31 Ağustos 2016 [Erişim tarihi:31.03.2022].
- Booth, K. (1991). Security and emancipation. *Review of International Studies*, 17 (4): 313-326.
- Boswell, C. (2007) Migration Control in Europe after 9/11: Explaining the Absence of Securitization, *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 45(3), 589-610.
- Brewer,K.T., Ve Yüksek, D.,(2010). A Surveyon African Migrants Ans Asylum Seekers İn İstanbul, İçduygu, A., Ve Kirişçi, K. (Der), *Land Of Diverse Migrations, Challenges Of Emigration And Immigration İn Turkey İçinde*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 637-720, İstanbul.
- Buzan, B., (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Harlow, Pearson Longman, 2. B., ss. 19-20.Londra.
- Castles, S., & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı – Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

- Cisneros, J. D., (2008). “Contaminated Communities: The Methaphor of “Immigrant as Pollutant” in Media Representations of Immigration”, Rhetoric and Public Affairs, Cilt 11, No 4, 2008, s.569-601.
- Cravey, A. J. (2012). “US-Mexico borderlands: Violence and the politics of exclusion”. İçinde Placing Latin America, Contemporary Themes in Geography. F. Bosco, F. ve E. Jackiewicz (Ed.). Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., pp. 205-218.
- Deutsche Wella (2015). “Sığınmacılar Direniyor:Gitmiyoruz”, <https://www.dw.com/tr/s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1lar-direniyor-gitmiyoruz/a-18730848> [Erişim Tarihi: 18.03.2022].
- Deutsche Welle (2020). “Türkiye-Yunanistan sınırında sığınmacı gerginliği sürüyor”, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-yunanistan-s%C4%B1n%C4%B1r%C4%B1nda-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-gerginli%C4%9Fi-s%C3%BCr%C3%BCyor/a-52682685> [Erişim tarihi:29.03.2020].
- Donnan, H. T.M. Wilson (2002). Sınırlar-Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları. Zeki Yaş (Çev.). Ankara: Ütopya.
- Fars haber ajansı, “Filistin’in 74 Yıldır Süren Dramı: Nekbe”, E.T.:(18.05.2022), Erişim Adresi:[<https://www.farsnews.ir/tr/news/14010217001026/Filisin'in-4-Y%C4%B1ld%C4%B1r-S%C3%BCren-Dram%C4%B1-Nekbe>].
- FM 100–20. Low Intensity Conflict, U.S. Headquarters Department of the Army, 1990.
- Freedman, J. (2015). Gendering the International Asylum and Refugee Debate. Basingstoke: Palgrave Macmillan. doi: 10.1057/9781137456236
- FRONTEX, (2010). Beyond The Frontiers, The First Five Years. [https://frontex.europa.eu/assets/Publications/General/Beyond the Frontiers.pdf](https://frontex.europa.eu/assets/Publications/General/Beyond%20the%20Frontiers.pdf) [Erişim Tarihi:31.03.2022].
- Galula, D., (1964). Counterinsurgency Warfare Theory And Practice, London, Frederick A. Praeger.
- Garip, F. (2017). On The Move: Changing Mechanisms of Mexico-U.S. Migration, Princeton University Press, New Jersey.
- Gök, G. O. 2016. “Kimin Güvenliği? Uluslararası Göç-Güvelik İlişkisi ve Uluslararası Örgütlerin Rolü”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED, (31), 65-82.
- İçduygu, A. (2006). *The Labour Dimensions of Irregular Migration in Turkey*. European University Institute.
- İçduygu,A., ve Sirkeci, İ., (1999).Cumhuriyet dönemi Türkiyesinde Göç hareketleri, 75 yılda Köylerden kentlere, Oya Baydar(der). İstanbul:Tarih Vakfı ss.34-78.
- Jeanne Park, “Europe’s Migration Crisis”, <https://www.cfr.org/backgrounder/europes-migration-crisis> [Erişim Tarihi: 29.03.2022].
- Kaya, A. (2013). ‘Shifting Paradigms on the Conventional Border Security Concept and an Analysis of the Border Security Framework of Turkey’, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, 4(2), 1-12.
- Kearney, R., (2012). Yabancılar, Tanrılar, Canavarlar, Ötekiliği Yorumlamak, Metis Yayınları, İstanbul.

- Koca, B.T.,(2014). Biopolitika, Güvenlik Ve Frontex'in Türkiye-Yunanistan Sınırdaki Rolü, Göç Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, Sf. 57 – 76.
- Ladwig, B., (2012). “Offene Grenzen Als Gebot Der Gerechtigkeit?”, Migration Und Ethik, (ed.. Andreas Cassee, Anna Goppel), Mentis Verlag, Münster.
- Léonard, S. (2010) ‘EU border security and migration into the European Union: FRONTEX and securitisation through practices’, European Security, 19(2), 231-254.
- Lèvi-strauss, Claude, (2010), Irk, Tarih ve Kültür, İstanbul: Metis Yayınları, İstanbul.
- Mitsilegas, V. (2007) ‘Border security in the European Union: Towards centralised controls and maximum surveillance’, in A.Baldaccini, E. Guild and H. Toner (eds.), Whose freedom, security and justice?: EU immigration and asylum law and policy. Oxford, Portland, Oregon: Hart Publishing, pp. 359-394.
- Murdoch, James C. & Todd Sandler, (2002). 'Economic Growth, Civil Wars, and Spatial Spillovers', Journal of Conflict Resolution 46(1): 91-110.
- Pollack, J. ve Morales, M.(2013). The U.S.-Mexico Border: Under the Economic Lens and in the Historical Frame.: <http://www.pulsamerica.co.uk/2013/07/the-u-s-mexicoborder-under-the-economic-lens-and-in-the-historical-frame/>, [Erişim tarihi: 29.03.2022].
- Reuters, (2021). Polonya ve Belarus arasındaki sığınmacı krizi derinleşiyor: 4 bin göçmen sınırda bekliyor, (https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/polonya-ve-belarus-arasindaki-siginmaci-krizi-derinlesiyor-4-bin-gocmen-sinirda-bekliyor.EKRD_Y8EhEyAYNiP1x_gdQ/K4U_us0dg025OzgN4piSfw) [Erişim tarihi:20.03.2022].
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, Yunanistan’ın Sığınmacıları Geri İtmesi Hk., No: 78, 28 Şubat 2021. https://www.mfa.gov.tr/no_-78_-yunanistan-in-siginmacilari-geri-itmesi-hk.tr.mfa (Erişim tarihi 29.03.2022].
- Van Schendel, W., (2005). The Bengal Borderland: Beyond State And Nation In South Asia, Anthem Press, Londra.
- Willermain, F. “The European Agenda on Migration, One Year on. The EU Response to the Crisis Has Produced Some Results, but Will Hardly Pass Another Solidarity Test”, IEMed Mediterranean Yearbook 2016, https://www.egmontinstitute.be/content/uploads/2016/10/IEMed_MedYearBook2016_Europe-Migration-Agenda_Fabian_Willermain.pdf [Erişim tarihi: 29.03.2022].

BÖLÜM 11

ATATÜRK'ÜN KUMANDAN VE ZABİT İLE HASB-İ HAL KİTABI BAĞLAMINDA SUBAY NİTELİKLERİNİN VE PERFORMANS ÖLÇÜTLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Doç. Dr. Eylem ŞİMŞEK²

---

¹ Bu çalışmanın özeti “Doğumunun 141’inci yılında Atatürk 2.Uluslararası Sempozyumunda (19 Mayıs 2022, İKSAD, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye)” bildiri olarak sunulmuştur.

² Bahçeşehir Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yeni Medya Bölümü, eylem.simsek@sad.bau.edu.tr, Orchid No: 0000-0003-3032-7613

1.GİRİŞ

Mustafa Kemal Atatürk'ün Zabıt ve Kumandan ile Hasb-i Hal (1918) adlı eseri ve Mehmet Nuri Conker'in Zabıt ile Kuman (1914) adlı eserlerinde Trablusgarp ve Balkan Harbi sonrası alınan dersler bağlamında subaylıkla ilgili düşünceleri tartıştıkları görülmektedir. Bir subayın nasıl olması ve davranması gerektiği ayrıntılı olarak yaşanmış örnekler bağlamında anlatılmaktadır. Çok iyi eğitilmiş, tecrübeli ve askeri dehaya sahip olduğu kanıtlanmış subaylar tarafından yaşanan acı tecrübelerle ilgili yapılan değerlendirmeler, özellikle tarihsel ve kültürel açıdan yeni çalışmalara ışık tutacak niteliktedir. Eserlerde gerçek savaş deneyimlerinin günümüzdeki alınan dersler konseptinde işlenmesi dikkat çekici bir öngördür.

Bireylerin kurumlarına ya da çalıştıkları örgüte katkıları eşit değildir. Bazı bireylerin daha başarılı, bazılarının ise başarısız olarak değerlendirilmesi, performans ölçütlerine bağlı olarak yapılmaktadır. Verimliliği sağlamak için en uygun elemanların seçimi ve yerleştirilmesi sürecinde hangi yöntemlerin kullanılacağı gibi sorular ise temelde "performans" kavramıyla ilişkilidir. Performans genellikle davranış ile eşanlamlı kullanılmaktadır. Bireylerin örgüt hedeflerine katkıları ya da gözlemlenebilen eylemleri olarak da tanımlanmaktadır. Bu anlamda performans, bir eylemin sonucu değil bizzat eylemin kendisi olarak kabul edilmektedir. (Campbell, Mcloy, Oppler, & Sager, 1993).

Performans ölçümü birçok insan kaynakları işlevi açısından önemlidir. Bunlardan bazıları personel seçimi, kullanılan seçim tekniklerinin uygunluğunun değerlendirilmesi, eğitim gereksinimlerinin saptanması, yönetim yapısının pekiştirilmesi ve işgücü planlamasıdır (Murphy & Cleveland, 1995). Performans, genellikle örgüt araştırmalarında hedef özelliği taşıdığı için bağımlı değişken olarak ele alınmaktadır. Performansın doğru tanımlanamaması ve değerlendirilememesi örgütler için zararlı sonuçlar doğurmaktadır. Alanyazına bakıldığında askeri performans ölçütlerine ve subay niteliklerine ilişkin dünyada çok sayıda güçlü çalışmalar olduğu görülmektedir (Campbell, 1990, Campbell, Wise, L.L. & J.Mc Henry 1990)

Ancak performansın kültüre duyarlı olması, yerel çalışmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle alanyazında diğer ülkelerde ulaşılan sonuçların Türk kültürüne ilişkin yerel çalışmalarla mutlaka gözden geçirilmesi gereklidir. Bu çalışmada belirlenen subay performansı ölçütlerine temel olan Türk kültürüne uygun en başarılı çalışmalardan birisi Sümer, Sümer, Çiftçi ve Demirutku (2000) tarafından Türk Silahlı Kuvvetleri Kişilik Envanteri çalışması ve söz konusu çalışmanın devamı niteliğindeki Şimşek'in (2018) hava subaylarının niteliklerinin belirlenmesi çalışmasıdır. Bu çalışmada subay niteliklerinin tarihsel ve kültürel bağlamda değerlendirilmesi için Mustafa Kemal Atatürk'ün Zabıt ve Kumandan ile Hasb-i Hal (1918) adlı eseri ve Mehmet Nuri Conker'in Zabıt ile Kuman (1914) adlı eserleri incelenmiştir.

2. ASKERİ PERFORMANS

Askeri anlamda performans yaşamsal öneme sahiptir. Performans üzerine yapılan araştırmaların ciddi bir bölümü seçme ve yerleştirme, eğitim, insan faktörü gibi temel gereksinimler doğrultusunda ABD ordusunda yapılmış olup (Driskell, 1989), performansın tek boyutlu bir öge olmadığını ortaya konulmuştur. 1981- 1991 yılları arasında ABD ordusunda askeri personelin seçimi ve sınıflandırılması amacıyla 220 milyon dolarlık bir bütçeyle gerçekleştirilen (Shields & Hanser, 1990) “Project A” isimli geniş kapsamlı çalışma sonucunda, kişinin organizasyona uygun olup olmadığı, *yapabilme gücü (can do)* ve *yapma isteği (will do)* faktörlerine göre belirlenebileceği bulunmuş ve bütünlük bir seçim sistemi geliştirilmiştir (Shields & Hanser, 1990). *Yapabilme gücü (can do)* faktörü; *kapasite ölçümü* ile ilgili olup *bilgi, bilişsel yetenek, psikomotor yetenek ve fiziksel yeterlik* alt faktörlerini kapsamaktadır. *Yapma isteği (will do)* faktörü ise; *işi yapmadaki isteklilik olup alt faktörleri kişilik, işe ilgi, tutum, değerler ve ruh sağlığıdır*. Performans ölçütü olarak giriş düzeyindeki işler için 8 faktörlü bir yapısal model önerilmiştir. Bu faktörler, *işle ilgili yeterlik, işle ilgili olmayan yeterlik, çaba gösterme, kişisel disiplinin sürdürülmesi, liderlik ve gözetim, yönetim, yazılı-sözlü iletişim, takımdaki ya da eşit konumdaki arkadaşlarına yardımcı olma ve kolaylık sağlamadır* (Campbell, Wise, L.L. & J.Mc Henry 1990).

Görevle ilgili etkinliklerde gösterilen *görev performansı* örgütsel açıdan yeterli değildir. Personelin örgütün sosyal ve psikolojik yapısına katkısının önemi, başka bir deyişle *bağlamsal performansının* da dikkate alınması gerekmektedir (Bormon & Motowidlo, 1993). *Görev performansı*, personelin resmi olarak işlerinin bir parçası olarak tanımlanan ve kendisinden beklenen eylemleri gerçekleştirmesindeki yeterlidir. *Bağlamsal performans* ise iş tanımında olmayan, personelin fazladan çaba ile gönüllü olarak gerçekleştirdiği, başkalarına yardım etmeyi, iş birliğini ve kendi çıkarına ters bile olsa örgütün hedeflerini destekleme ve savunmayı içeren eylemlerdir. Bağlamsal eylemler tüm işlerde benzer olmasına karşın, görev eylemleri işlere göre farklılık gösterir. Bağlamsal performans, görev performansına oranla kişilik ile daha çok ilişkilidir ve iki performans türü yapılan değerlendirilmelerde birbirinden ayrılmalıdır (Motowidlo & Van Scotter, 1994). Performans ile ilgili başka bir model “*Asker Verimliliği Modeli*” olup ana faktörleri; *temel teknik yeterlik, genel askeri yeterlik, çaba ve liderlik, kişisel disiplin, fiziksel formdalık ve askeri dayanıklılıktır* (Campbell, Mc Henry, & Wise, 1990).

Son zamanlarda performansa ilişkin yeni bakış açıları geliştirilmiştir. Teknik beceri ve bilişsel yeteneklerin düşünüldüğü kadar önemli olmayabileceği belirtilmiştir. Performansın üçte ikisinin eşdeyişle %67’sinin duygusal zekadan oluştuğu söylemi çeşitli araştırmalarla sınanmıştır (Fatt, 2002, 59, aktaran: Erel, 2015). Bir kurumda yöneticilerin duygusal zekasının yüksek olması durumunda işten ayrılmaların %50’den %6’ya düştüğü

belirlenmiştir. ABD Hava Kuvvetlerinde duygusal zekanın performansla ilişkisine bakıldığı 1171 kişinin katıldığı çalışmada yüksek performans gösterenlerin kendini sunma, kişilerarası ilişkiler, mutluluk, empati, stres yönetimi, sosyal sorumluluk ve problem çözme becerilerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Baron, 2006: 12). Durumsal performans kapsamında da tanımlanabilecek duygusal yetkinlikler: “başkaları üzerinde etki yaratma, duygusal ve içsel farkındalık, doğru öz değerlendirme, duygusal ifade, cesaret ve girişkenlik, dayanıklılık, anın farkında olma, konuşma tavrının üslubunun planlanması, duyarlı dinleme, diğerleri üzerindeki etkiyi hissetme, hizmet odaklılık, ilişki kurma, işbirliği, çatışma çözümü, örgütsel kavrayış, özgüven, inisiyatif, esneklik, diğerleriyle sonuca ulaşma, pozitif kültür yaratma, sorumluluk, hedef odaklılık, iyimserlik, esneklik, amaç ve hedefleri anlama, eylemleri üslenme ve güvenirliliktir” (Lynn, 2008, 157-180). Bu yetkinliklerin neredeyse tamamı askeri performansın, komutan ve liderlerin niteliklerinin tanımlanmasında kurumsal beklentileri karşılamaktadır.

3. TÜRK KÜLTÜRÜNE İLİŞKİN ASKERİ PERFORMANS ÇALIŞMALARI

Performans özelliklerinin kültürlerarasında farklı varyanslara sahip olması nedeniyle Türk kültürüne uygun çalışmaların yapılmasına gereksinim duyulmuştur. Askeri alanda subay performansını belirlemede milli olarak iş analizlerine dayalı en önemli çalışmalardan birisi Sümer, Sümer, Çiftçi ve Demirutku (2000) tarafından ideal Türk subayının özellikleri dikkate alınarak geliştirilen Türk Silahlı Kuvvetleri Kişilik Envanteridir. Önce 70 subayla mülakat yapılarak ve sonra 800 subaydan oluşan örnekleme ölçek uygulaması yapılmasıyla temel subay nitelikleri belirlenmiştir. “Yaptığınız işte başarılı olmak için sahip olunması gereken temel özellikler nelerdir?” “Sizce iyi/ideal bir subayda bulunması gereken özellikler nelerdir?” soruları çalışmanın yerellik boyutunu güçlendirmektedir.

Sümer, Sümer, Çiftçi ve Demirutku (2000) tarafından belirlenen ideal subaylık özellikleri; 4 ana faktör, üç bağımsız faktör ve 19 alt faktörden oluşmaktadır. Temel boyutlar; *askerlik, liderlik, dışadönüklük-uyumluluk ve özdisiplindir. Altboyutlara bakıldığında askerlik alt boyutları; düzen, bağlılık, disiplin ve sağlam karakterdir. Liderlik alt boyutları; kararlılık, karar verme grubu yönlendirme, strese dayanıklılık, problem çözme, ikna yeteneği ve gelişime açıklıktır. Özdisiplin alt boyutları; çalışma disiplini, planlama, dışadönüklük-uyumluluk alt boyutları sosyallik, uyumluluk ve amirlerle ilişkilerdir.* Bağımsız boyutlar ise *özgüven, takip kontrol ve iletişimidir.* Koçarlan-Şimşek (2005) tarafından Hv.K.K.ığında yapılan tez çalışmasında söz konusu subay niteliklerinin objektif performans ölçütleriyle güçlü ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Belirlenen niteliklere sahip öğrencilerin akademik ve spor performansı daha yüksek bulunmuştur. Sümer vd. (2000)

çalışmasının askeri anlamda dünya literatürüyle örtüşen bir çalışma olduğu belirlenmiştir.

Şimşek (2018) tarafından yapılan ve Hava Kuvvetleri Dergisinde de yayınlanan başka bir çalışmada ise karma yöntemle hava subaylarının performans ölçütlerini/nitelikleri daha ayrıntılı belirlenmiştir. Konuyla ilgili doktrinler, konseptler, yönergeler, kitapçıklar, direktifler taranmıştır. Uluslararası çalışmalar ve yerel çalışmalardan özellikle Sümer vd.'nin (2000) araştırması, askeri dokümanlardaki beklentiler, konu uzmanlarının görüşleri, yapılan uygulama sonuçlarının değerlendirilmesi sonucunda hava subayları için 20 temel ölçüt/nitelik önerilmiştir. Sözkonusu niteliklerin geçerliği nitel ve nicel yöntemlerle sorgulanmıştır. Görünüş geçerliği, ölçüm aracının genel anlamda ölçmek istediği özellikleri ne ölçüde ölçtüğünün konu uzmanlarınca değerlendirmesi olup konu uzmanları ile ölçütlerin geçerliliği konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Belirlenen niteliklerin ne ölçüde önemli olduğu, subay performans ölçütlerinin geçerliği bağlamında uzman seviyeden olan 45 katılımcıdan oluşan bir pilot çalışmayla sorgulanmıştır. Sonuç olarak belirlenen özellikler şu şekildedir. 1. teknik bilgi ve beceriler, 2. iletişim becerisi, 3. kuruma bağlılık, 4.verimlilik, 5. mevzuat bilgisi ve mevzuata riayet, 6.muhakeme yeteneği, 7. kurumu iyi temsil edebilme, 8. planlama ve organizasyon becerileri, 9. hedeflere ulaşmada gösterilen çaba, 10. çalışma ortamında iyi ilişkiler kurma ve sürdürme, 11. liderlik, 12. strese dayanıklılık, 13. inisiyatif kullanma, kendiliğinden iş görme, 14. sorumluluk, 15. takip ve kontrol, 16. dürüstlük ve samimiyet, 17. disiplin/emir-komutaya saygı, 18. ast, üst ve çalışma arkadaşlarına destek olma, 19. girişkenlik, 20. özgüvenlilik

AMAC

Bu çalışmada Şimşek (2018) tarafından önerilen performans ölçütlerinin tarihsel ve kültürel bağlamda geçerliliğinin sınanması hedeflenmiştir. Barış zamanı ile savaş zamanı asker niteliklerinin farklılaştığı bilinmektedir. Barış zamanında uyumluluk gibi özellikler öne çıkarken harekatta girişkenlik, atiklik, cesaret ve inisiyatif daha önemli hale gelmektedir. Belirlenen subay niteliklerinin *İç Hizmet Yönetmeliği, Mustafa Kemal Atatürk'ün Zabıt ve Kumandan ile Hasb-i Hal (1918) adlı eseri ve Mehmet Nuri Conker'in Zabıt ile Kumandan (1914) adlı eseri* ile uyumluluğunun değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu eserlerin subay niteliklerinin belirlenmesine amacına ilişkin en uygun temel referans dokümanlar olduğu görülmüştür.

ÖNEM

Kurumsal olarak hedeflere ulaşabilmenin temel şartı, performans beklentilerinin somut ve ölçülebilir bir şekilde ortaya konulmasıdır. Çalışmanın milli kültürel özelliklerimizi de kapsamaması nedeniyle karar vericilere insan kaynakları süreçlerinde referans olabileceği değerlendirilmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün Zabıt ve Kumandan ile Hasb-i Hal (1918) adlı eseri ve

Mehmet Nuri Conker'in Zabıt ile Kuman (1914) adlı eserlerinin, güncellenmiş barış zamanı subay özellikleriyle örtüştüğünün belirlenmesiyle eserlerin bilimsel geçerliliği bir kez daha ortaya konulmaktadır. Ayrıca, Mustafa Kemal Atatürk'ün Zabıt ve Kumandan ile Hasb-i Hal (1918) adlı eserindeki sözlerinin çok alıntılanmasına rağmen esere yönelik kapsamlı ve sistematik bilimsel çalışmaların az olması nedeniyle bu çalışmanın gelecekteki çalışmalara yol gösterici olabileceği değerlendirilmektedir.

YÖNTEM

Çalışma nitel paradigma kapsamında döküman analizi yöntemiyle yapılmıştır. İç Hizmet Yönetmeliği, Mustafa Kemal Atatürk'ün Zabıt ve Kumandan ile Hasb-i Hal (1918) adlı eseri ve Mehmet Nuri Conker'in Zabıt ile Kuman (1914) adlı eserlerinde belirtilen subay nitelikleri güncel 20 subay niteliği bağlamında karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Çalışmada kullanılan dökümanlar aşağıda açıklanmıştır.

Zabıt ve Kumandan (1914): Nuri Conker'in tek eseridir. Binbaşı Mehmet Nuri imzasıyla çıkan kitap "329 (1913) senesi kış devresinde Birinci Fırka ümera ve zâbitanına verilmiş konferansların" toplanması ve genişletilmesi ile meydana getirilmiştir. Komuta heyetinin zafer ve galiyeti sağlayabilmesi için gereksinim duyulan özelliklerden bahsetmektedir. Kitap 1914 yılında basılmıştır. Nuri Conker'in (1881-1937), Mustafa Kemal ile Selanik Rüştiyesi'nden ve Manastır Askeri idadisi ile Harp Okulu'nda okul ve silah arkadaşlıkları bulunmaktadır. Trablusgarp, Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal ile birlikte dirler (Ersoy, 2015).

Zabıt ve Kumandan ile Hasbihal (1918): Mustafa Kemal'in Sofya'da Askeri Ataşe olarak görev yaparken yakın dostu Nuri Conker'in kitabını Mayıs 1914'de okur okumaz, yanıt niteliğinde Zabıt ve Kumandan ile Hasbihal'i yazdığı ifade edilmektedir. Minber matbaasında ilk kez 1918 yılında İstanbul'da basılmıştır. Damat Ferit Hükümeti de kitabı toplattırarak imha ettiğine ilişkin bilgiler bulunmaktadır (Arı, 2006). İlk baskıda kitabın sağ köşesinde Mustafa Kemal'in madalyon içinde bir asker resmi ve "Sofya Ataşemiliteri Erkanı Harbiye Kaymakamı M. Kemal" yazısı, sol köşesinde ise "Erkânı Harbiye binbaşısı Mehmet Nuri Bey'e" ifadesi bulunmaktadır. İki kitabın birbirini nasıl bir yönetici-komutan-subay olunması gerektiği anlamında bütünlediği görülmektedir (İnan, 1959).

TSK İç Hizmet Yönetmeliği (İHY): Söz konusu subay niteliklerinin kurumsal açıdan karşılığı için referans alınmıştır. İç Hizmet Yönetmeliğinin, kanun maddelerine ve doktrin ve konseptlere oranla daha serbest bir metinle yazıldığı, tanımlamalar ve örneklerin ayrıntılandırıldığı belirlenmiştir. Dökümana açık kaynaklardan ulaşılabilmektedir. Herhangi bir gizlilik derecesi bulunmamaktadır.

BULGULAR

Bu bölümde subay nitelikleri maddeler halinde incelenmiştir. Söz konusu özelliklerin Mustafa Kemal ile Nuri Conker'in eserlerinde belirtilen özelliklerle ve İç Hizmet Yönetmeliğiyle ne ölçüde örtüştüğü tartışılmaktadır. Önce özelliklerin ayrıntılı tanımlaması ve kuramsal temeli ortaya konulmuş daha sonra söz konusu eserlerde o özelliğe ilişkin tanımlamalar, öneriler ifade edilmiştir.

1. Teknik Bilgi ve Beceriler: Konusuna hâkim olmak; sorumlu olunan konularda yeterli teknik ve mesleki bilgiye sahip olmak ve onları iyi düzeyde kullanabilmektir. Teknik bilgi ve beceri, istisnasız tüm mesleklerde çalışanların sahip olması gereken temel özelliklerdendir. “Bilmek egemen olmaktır” ya da “bilgi güçtür” deyimlerinin askerlik mesleğinde özel bir önemi vardır. Teknik bilgi ve beceri, işin gereklerine ilişkin tüm yazılı kaynakları, prensipleri, usulleri bilmek ve uygulayabilmektir. Bilgi çağının bile geride kaldığı içinde bulunduğumuz dijital çağda bir subayda sahip olunması beklenen teknik bilgi ve beceriler her alanda genişlemiştir. Bir subay “ne yapacağını ve nasıl yapacağını” herkesten daha iyi bilmelidir. İşini iyi bilmek ve mesleki alanında eksiksiz bilgi, beceri, donanıma sahip olmak, saygı, sevgi, liderlik ve yönetim görevlerinde fark yaratabilmenin koşuludur.

TSK İç Hizmet Yönetmeliğinde (İHY-86f) askerin mesleğe karşı vazifeleri ve vasıfları olarak *harbe hazırlığı* vurgulanmaktadır. Harbe hazırlık, teknik bilgi ve beceriyi gerektirmektedir. İHY-86f’de harp silahlarının kullanımının öğrenilmesi ve komutan olmadığında dahi görevi başarmaya ve doğru karar vermeye yetecek bilgi sahibi olmanın önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca Madde 85’de her askerin öğrenme ve öğretme ve İHY-5’de komuta edebilmek ve itaat için amirlerin astlarından bilgili olması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Zabıt ve Kumandan kitabında taarruzun başarısı için askerî bilgi, bilimsel yeterlik, düzenli çalışmanın talim ve terbiyenin üstünlük sağlayacağı belirtilmiştir.

Zabıt ve Kumandan ile Hasb-i Hal kitabında Mustafa Kemal, M.Nuri Conker’in ilmi bilginin mertlik ve üstün ahlak olmadan bireyi başarıya ulaştıramayacağı görüşüne katıldığını söylemiştir. “*Asıl olan, fedakârlık duygusu ve mertlik hasletidir*”. Bunlar, yani karakter, teknik ve bilimsel bilgilerle sağlam tutulmadıkça dahi temel kavramdır, ancak her zaman güvenilir sonuçlar vermez.” demiştir.

2. İletişim Becerisi: Etkili iletişim becerilerine sahip olmak, aktif olarak dinlemek, sözel ve sözel olmayan mesajları algılayabilmek, uygun tepki vermek, kendini etkili bir şekilde ifade edebilmek olarak tanımlanabilir. İletişim becerileri basit anlamda etkili dinleme ve kendini ifade edebilme olarak sınıflandırılmaktadır. Daha ayrıntılı olarak iletişim becerileri, sözel ve sözle olmayan mesajlara duyarlılık, karşıdakini anlama, kendini onun yerine koyabilme, dinleme ve tepki verme, kendini açma, güven oluşturma, çatışma

çözümü gibi alanlarla ilişkilendirilmektedir. İletişim becerileri; insan kaynakları süreçlerinde talep edilen temel niteliklerdendir (Rao, 2010). İletişim, gelecekteki istihdama yönelik çalışmalar açısından da takım çalışması, sorun çözme, inisiyatif ve girişimcilik, planlama ve örgütlenme, öz-yönetim, öğrenme ve teknoloji gibi temel becerilerden birisidir (ACCI/BCA, 2002; Cleary, Flynn, & Thomasson, 2006; Şimşek, 2011).

Askeri kurumlarda farklı rol ve statülerde iletişim beklentileri farklıdır. Görevlerin karmaşıklığı, çalışanların özellikleri ve yeniliklerin ve bilgi akışının hızlanması nedeniyle iletişim becerisi her zamankinden daha çok aranan bir özellik olmuştur. İletişim becerileri kavramıyla bir subaydan beklenen, çevresindeki mesajları doğru bir şekilde algılaması, değerlendirmesi ve uygun tutum ve davranışları göstermesidir. Örgütsel iletişimin olumlu işlevleri, uygun iletişim becerilerine sahip çalışanlar ve yöneticilerle ortaya çıkabilmektedir. İletişim becerileri problem çözmeyle güçlü bir şekilde ilişkilidir. Yöneticilerin iletişim becerileri çalışanların mutluluk, doyum ve performansında önemlidir.

TSK İç Hizmet Yönetmeliği'nde (İHY-6) bu bağlamda askerî usullere ve askerî uyum, yüksek saygı, (İHY-7) dedikodudan, küçük görmeden kaçınma, (İHY-4) itaatin korkudan ziyade içten şahsa, bilgi, rütbe ve makama duyulan saygı ve sevgiyle kazanılması ve tüm beden dilinde bu saygının hissedilmesi gereği, üst rütbedekilerin olumlu ilişkin temeli olan bu saygı ve sevgi hislerini oluşturma görevi ve (İHY-9) ast rütbedekilerin emirlerin icrası için amirlerinin gözünün içine bakma gereği vurgulanmaktadır.

Zabit ve Kumandan kitabında Nuri Conker subayların ilk kez askeri ders alanlar bireylerle temas etmesini, subayların sürekli konuşarak askerlerin bilgilerini artırmalarına ve pekiştirmelerine yardımcı olmalarını önermektedir. Askerlere verilen öğütlerin ve derslerin önemli olduğunu, özellikle teğmen ve bölük komutanlarının askerleri tanımakla yükümlü olduğunu belirtmektedir.

3. Kuruma Bağlılık: Kurumun değerlerini benimsemek, genel uygulama, kural ve yönetmeliklerden sapmadan çalışmak; üstlerin belirlediği politika ve uygulamaların destekleyicisi olmaktır. Kuruma bağlılık, bireylerin kurumun ilke ve amaçlarını kabul etmesi, kurumu için çaba göstermesi, kurumla özdeşleşmesi ve kurumda çalışma isteğini sürdürmesi olarak tanımlanabilir (Çöl, 2004). Hangi statü ve konumda olursa olsun tüm askeri personelin kurum değerlerine sahip olması ve bu değerleri anlaması, özümsemesi ve davranışına yansıtması en büyük sorumluluğudur. Subayların kurum kültürünün sonucu olarak ortaya çıkan, kurumun amacına yönelik görevlerin etkinlikle yerine getirilmesine önemli katkı sağlayan temel değerleri benimsemesi ve belirlenen bu temel değerlere uygun olarak görevini icra etmesi beklenmektedir.

TSK İç Hizmet Yönetmeliği'nde, (İHY-86a) cumhuriyete, yurda ve millete karşı sevgi ve bağlılık, (İHY-86f) emel ve fikir birliği vurgulamaları temel değerler bağlamında kuruma bağlılık ile ilişkili bulunmuştur. (İHY-86a) “*Cumhuriyet, Yurt, Millet; askerin mukaddesatındandır*” denilmektedir. (İHY-

86(f)) Emel ve fikir birliği bölümünde de bağlılığın öneminin altı çizilmiştir. Cumhuriyetin, milletin korunması uğrunda bir vücut gibi çalışmanın başlıca bir güç oluşturduğu, genel faydanın bireysel faydadan üstün olduğu, birliklerin geçmişlerindeki önemli olayları yıl dönümlerinde anmaları gerektiği belirtilmiştir.

Zabit ve Kumandan kitabında Nuri Conker tarafından (Seferiye Kanunu Madde 6) subayların askerlerle iyilikle ilgilenme, özen gösterme ve astlarının göreve olan sevgi ve arzularını sağlama sorumluluğunun olduğu, göreve ilişkin istekliliğin başarının en önemli göstergesi olduğu, askerliğe karşı sevginin ve düşmana karşı ise olumsuz duyguların yerleştirilmesinin subayların görevleri arasında olduğu belirtilmiştir.

4. Verimlilik: Verilen ya da üstlenilen görevleri başarıyla ve zamanında sonuçlandırmaktır. Verimlilik, genel olarak toplam çıktının toplam girdiye oranıdır (Eren, 2001). Kaynakların aynı değerinde ve ölçüde kullanılmasına rağmen ürün ve hizmet miktarındaki artışı ya da daha az kaynak kullanımıyla aynı miktarda ürün üretilmesi verimliliğin ölçütlerindedir (Barutçugil, 1988). Verimlilik kaynakların iyi kullanılması demektir. Askerlikte kaynaklar çoğunlukla zaman ve işgücüdür. Bir askerden beklenen aralıksız, geç vakitlere kadar çalışması değildir. Askerlerin, zamanını iyi yönetmesi, çalışma sistematiğini doğru oluşturması ve görevini bu bağlamda istenilen zamanda istenildiği gibi tamamlaması beklenmektedir. Aynı şekilde subaylar kendi personelini de bu doğrultuda yönlendirebilmelidir.

TSK İç Hizmet Yönetmeliği'nde (İHY-40-b) emirler kısmında verimliliğe bireysel özellik olarak değinilmemesi dikkat çekicidir. Bireyden değil birliğinden verimli olması beklenmektedir. İHY(40-b)'de her birliğin üstlerinin emir komutasında verimli olacağı çalışma biçimlerini tespit etmesinin ve bunun değişen durumlara uygun şekilde güncellenerek yazılı hale getirmesi gerekliliğinin altı çizilmiştir.

Zabit ve Kumandan ile Hasb-i Hal kitabında Mustafa Kemal tarafından subayların genel yaşam biçimleri, düşünceleri ve davranışlarında aşırı bastırılmamış, güçlü ve neşeli olmaları halinde birlikte kendinden iş yapma ve düşünme becerilerinin artacağı ifade edilmiştir.

5. Mevzuat Bilgisi ve Mevzuata Riayet: Görevin gerektirdiği seviyede hukuk ve mevzuat bilgisine sahip olmak, görevinde ve her türlü faaliyetinde hukuk kurallarına uymaktır. Görevin gerektirdiği hukuki mevzuat bilgisine sahip olunması; faaliyetlerin belirlenen kurallar çerçevesinde yürütülmesi ve geçmiş tecrübelerden faydalanılarak görevin etkin olarak yapılabilmesinin ilk şartıdır. Subaylar görevlerini yerine getirirken uyguladıkları usul ve yöntemleri alışkanlıklara ve sezgiler yerine uzun süreli bir bilgi birikimi ve tecrübeye bağlı mevzuat hükümlerine dayandırmalıdır. Bu şekilde standardizasyon, eşit uygulama, adalet ve öngörülebilirlik sağlanacaktır.

TSK İç Hizmet Yönetmeliği'nde tüm amirlerin maiyetinde bulunanlara karşı eşit davranması ve adil olması gerektiği söylenmektedir. İyi niyet ya da koruma gerekçesiyle bile olsa hukuktan, kanunlardan ayrılmaması ve astlarına örnek olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Zabit ve Kumandan ile Hasb-i Hal kitabında Mustafa Kemal komutanların terbiye, ahlak, tecrübe, ilim ve irfan açısından astlarına örnek olacak seviyede olması gerektiğini ifade etmiştir. Selanik'teki bir resmi belgeye dayanarak komutanların denetleyeceği bireysel eğitim konusunda bilgi sahibi olmamasının, seyirci durumuna düşmesinin sorun yarattığını belirtmiştir. Denetleme ve eleştiri yaparken alay ve ve tümen komutanlarının bilgisizliklerinden dolayı gülünç duruma düştüğü, subayların hem şaşırarak hem de eğlenerek yaşadığı bu olayda komutanlarına güvenlerini kaybettiklerini ifade etmiştir. Bu şekilde birlikleri yetiştirmenin, komuta, sevk ve idare etmenin olanaklı olmadığını vurgulamıştır.

6. Muhakeme Yeteneği: Karar vermede yetkinlik, etkili durum değerlendirmesi yapmak ve problemleri çözebilmek demektir. Muhakeme, bir konuyu kapsamlı bir şekilde düşünüp inceleyerek karar vermek, akıl süzgecinden geçirmek ya da bir sorunu çözmek için çıkar yol aramaktır (Türk Dil Kurumu, 2010). Çeşitli etkenleri hesaba katıp sonuca ulaşabilme, akıl yürütme, bilişsel yetenek olarak da adlandırılabilir. Bireyler muhakeme yeteneğiyle varsayımlardan ya da tespitlerden sonuçlar elde edebilmektedir. Sözel muhakeme, kelimelerle, sözel olmayan muhakeme, çeşitli görsel niteliğindeki semboller/figürlere bağlı olarak değerlendirme yapabilme ve bir sonuca ulaşabilme yeteneğidir. Sayısal muhakeme ise matematiğin temelini oluşturmaktadır.

Muhakemede temel yöntemler tümdengelim ve tümevarımdır. Çeşitli olayları ilişkilendirebilme, gizli anlamları ortaya çıkarabilme, satır aralarını okuyabilme, yeni öğrendiklerini yaşamına uygulayabilme gibi becerilerle gözlemlenmektedir. Muhakeme becerisi zaman içerisinde geliştirilebilir niteliktedir (akt. İnal & Ömeroğlu, 2011). Muhakeme yeteneği düşük bireylerin buldukları ortamdaki olayları algılayamadıkları ve buna bağlı gerekli tedbirleri alamadıkları görülmektedir. Askerlik mesleği seri bir şekilde durumu değerlendirmeyi, doğru karar vererek gecikmeden tam zamanında eyleme geçebilmeyi gerektirmektedir. Karar vermekte gecikme ve kaçınma, başarısızlığa sebep olabilir. Bu nedenle subaylardan en zor koşullarda bile olasılıkları değerlendirebilmesi, uygulanacak hareket tarzına süratle karar verebilmesi beklenmektedir. Havacılıkta kararlar saniyeler içinde verilmektedir. Sonucun ölmek ile yaşamak arasında keskin bir çizgide olduğu başka bir meslek yoktur.

TSK İç Hizmet Yönetmeliği'nde (İHY-30) emir konusundaki açıklamalar muhakeme yeteneğiyle ilişkilidir. Emirlerin kesin, kısa ve açık verilmesi ve astların emirleri anladığına ilişkin emin olunması önemlidir. Emrin nasıl ve ne zaman yapılacağına gerektiğinde bildirilmesi, ancak zaman

planlamasının çok dikkatli yapılması gerektiği söylenmiştir.(İHY-31) Ayrıca önemli bir zorunluluk olmadıkça verilen emrin değiştirilmemesi gerektiği, aksi durumun kararsızlığı göstereceğine dikkat çekilmiştir. Bu nedenle emri verenlerin baştan iyi düşünmesi ve kendini karşıdakinin yerine koyması önerilmektedir. Emirdeki kararsızlık güveni sarsabilecek ve disiplini bozarak gevşeklik ve itaatsizlik yaratabilecektir. Ancak emirin değiştirilmesi gerektiği durumda da komutanın karar verebilmesi ve emirde ısrar etmemesi muhakeme yeteneğine bağlıdır.

Zabit ve Kumandan ile Hasb-i Hal kitabında Mustafa Kemal, bir alay komutanından hareket hakkında bilgi istediğini, komutanın ceplerini karıştırarak iki kağıt çıkardığını, birini gece, diğerini de gündüz aldığını belirterek ilk emri yerine getirememesi nedeniyle ikinci emri yapamadığını söylediğini belirtmiştir. İkinci emrin birinci emri hükümsüz kılması nedeniyle komutanın birinci emri uygulamadaki ısrarının nedeninin emirleri anlamaması olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle alayın felakete ve şaşkınlığa doğru yol aldığını gözlemlemiştir.

7. Kurumu İyi Temsil Edebilme: Genel görüntü ve davranışlarla kurum içinde ve dışında kurumu en iyi şekilde temsil edebilme ve kurumun imajını zedeleyici davranışlardan kaçınmaktır. Askerlik gerek simgesel öğelerle gerekse davranışlarla keskin standartların ve güçlü kurumsal kimliğin olduğu bir yapıyı temsil etmektedir. Kurumsal kültür paylaşılan değer ve semboller topluluğunun rasyonel ve görüntüsel yansımasıdır. Kurumsal iletişim, kurum kültürünün paylaşılması ve yönetilmesidir. İç ve dış paydaşlarının desteği kurumun sürekliliğinde önemlidir. Her kurum varlığını ve gelişimini sağlıklı olarak sürdürebilmek için tüm paydaşlarının onay ve desteğini sağlamalıdır. Sözkonusu desteğin verilmesi kurumun nasıl algılandığına bağlıdır. Kurumsal imajlar, bireylerin o kuruma yönelik öğrendikleri ya da algıladıkları temel değerlendirme, izlenim ya da yargılardır.

Kurumun olumlu olarak algılanması olarak da ifade edilen kurumsal imaj, kurumun faaliyetleriyle topluma sağladığı faydaya ve beklentilere bağlıdır. İmajın ötesinde kurumun yarattığı güven ise itibar olarak adlandırılmaktadır. Subaylar her türlü hal, hareket ve davranışıyla kurum kültürünü, imajını, itibarını kurum içinde ve dışında sürekli güncellemektedir. Bireylerin davranışlarının genele atfedilme eğilimi olduğu bilinmektedir (Karatepe, 2008). Askerliğe ilişkin kurumsal kimlik, itibar ve imaj yüzlerce yıllık bir gelenekle belirli yazılı ve yazılı olmayan kurallara bağlanmıştır. Subaylardan bu kuralları korumaları ve desteklemeleri beklenmektedir. *Bir ordunun kıymeti zabitan ve kumanda heyetinin kıymeti ile ölçülür* (1923, Kütahya) (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1997: 169) sözü doğrultusunda subaylar TSK'yı temsil ettiğini göz önünde bulundurmalı ve davranışlarını bu doğrultuda düzenlemelidir.

TSK İç Hizmet Yönetmeliği'nde (İHY-86) temsil kabiliyeti vurgulanmaktadır. Özellikle başka uluslardan askerlerle bir arada

bulunulduğunda, onlarla iyi ilişkiler kurmanın ve yüksek değerini onlara da tanıtacak bir silâh arkadaşlığı yapmanın Türk askerinin temel görevlerinden birisi olduğunun altı çizilmiştir. (İHY-86k) Ayrıca askerlerin halk arasında bulunduğu zamanlar gerek görevde gerekse görevde olmadığı durumlarda halka elinden gelen yardımı ve iyiliği yapması önerilmektedir. (İHY-86l) Askerlerin tavır ve hareketlerinde terbiyeli, vakarlı, ciddi ve itaatli olması, kendi değerini artıracak ve sevdirecek davranışlarda bulunması, mertçe, hareketleri akla uygun ve dürüst, dili ve sözü özüne uygun ve serbest olması gerektiği belirtilmektedir.

Zabit ve Kumandan kitabında; Nuri Conker kurumu temsiliyeti savaş şartlarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Askerlerin yorulduğunda bile yorgunluğunu hissettirmemesi, zorluklarla mücadele edebilmesi gerektiği ifade edilmiştir. “Askerin önünde on beş yirmi kilometre gittikten sonra sırtını eğmeden yürüyecek subayların bulunmasının” önemi vurgulanmıştır.

8. Planlama ve Organizasyon Becerileri: Planlı, programlı olmak, yapılacak işleri öncelik sırasına göre düzenlemek ve sistemli çalışmaktır. Planlama bir oganizasyonun içinde bulunduğu süreçte ve gelecekteki eylemlerini, bu eylemlerin nedenlerini ve sonuçlarını değerlendiren, kararların alınmasını sağlayan sistematik bir çalışmadır (Bryson, 2004). Misyon, vizyonu amaç, politika ve strateji belirleme süreçleri bu kapsamdadır. (Pearce & David, 1987; 109). Planlama ve organizasyon becerisi; karşılaşılan bir durumu değerlendirerek uygun stratejiler geliştirmeyi kapsar. Planlama, gözlemlene, durum değerlendirmesi yapma, programlama, karar alma, uygulama, sonuçları takip etme, koordine etme, performansı değerlendirme gibi süreçleri içermektedir (Arı, 2006). Zhang Yu'nun şu sözü askerlikte planlama ve organizasyonun önemini altını çizmektedir. “*Stratejin derin ve uzağı gören cinsten ise daha savaşımadan sen kazanırsın. Stratejik düşüncen sığ ve kısa erimli ise, daha savaşımadan sen kaybedersin. Zengin strateji yoksul stratejiye üstün gelir. Stratejisi olmayanlar yenilmeye mahkûmdurlar. Bu yüzden, muzaffer savaşçıların önce kazanıp sonra savaştığı, mağlup savaşçıların ise önce savaşıp sonra kazanmaya çalıştıkları söylenir.*” (aktaran: Aktan, 2008).

TSK İç Hizmet Yönetmeliği'nde (İHY-86m) intizam severlik ile planlama-organizasyon becerileri arasında dolaylı bir ilişki kurulabilir. (İHY-86m) İntizam severlik, görevleri yapmanın en önemli unsuru olarak görülmektedir. Askerlerin görevlerini zamanında yerine getirmesinin alışkanlığa dönüştürülmesi, özel yaşamında da düzenli olması, (İHY-25) her türlü emrin tam zamanında yapılmasına özen göstermesi gerektiği belirtilmiştir. Gecikmelerin affedilmemesi önerilmiş ve astların da bu şekilde eğitilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Zabit ve Kumandan kitabında Nuri Conker tarafından, (Sefer Hizmetleri Kanunu – Giriş Madde 37'de) savaş ve barış durumunun farklı ve önceden düşünülenlerin tamamının varsayım olduğu, düşmanın kararlılığı ve kuvvetinin, moral dayanıklılığının barış zamanıyla kıyaslanamayacak derecede

savaşın sonuçlarını etkileyebileceği, bu nedenle kendini harp hâlinde kabul etmenin hazırlık ile uğraştırmayacağı, harbin barış dönemindeki çalışmanın bir sınavı olduğu, eğitim dönemindeki çabaların, çalışmaların sınavda başarı ihtimalini artıracığı söylenmiştir. “*Barış sürecinde savaş sanatının dikkatlice öğrenilmesinin, savaş zammında başarının şartı olduğu.*” ifadesiyle önceki planlama ve hazırlıkların önemi ortaya konulmuştur.

9. Hedeflere Ulaşmada Gösterilen Çaba: Görevi yerine getirebilmek için özel çaba sarfetmek ve istekli olmak; çabuk vazgeçmemek, kararlı olmak; karşılaşılan zorluklarla baş etmeye çalışmaktır. Performansın yalnızca sonuçlarla değerlendirilemeyeceği, sürecin performansı daha iyi ifade ettiği belirlenmiştir. Çaba, kurumsal beklentilere ilişkin istekliliğin, gayretin, mücadelenin, motivasyonun göstergesidir. Bireysel olarak çaba, bir askerden beklenen dayanıklılığı, kararlılığı, güçlülüğü temsil etmektedir. Zor, karmaşık ve belirsiz durumlarda vazgeçmeden görevine devam etmek askerliğin ruhunda vardır. Askerliğin temel değerlerinden biri olan mücadele ve başarıya tutkusu hedeflere ulaşabilmek için çaba gösterilmesini gerektirir. Yaşanan olumsuzlukların subayları kolayca yıldırması aksine kamçılması beklenir.

Çanakkale’de Yarbay Mustafa Kemal’in “*Ben size savaşmayı emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye dek geçecek zaman zarfında yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar geçebilir*” sözü durum ne olursa olsun vazgeçmemeye, çabanın sürdürülmesine örnektir. Savaşta çoğu zaman sonucu sayısal kuvvetler değil, kazanmaya ilişkin kararlılık ve dayanıklılık belirlemektedir. Çabanın Türk milletinin kaderini değiştirdiği anı Mustafa Kemal şöyle tanımlamaktadır. “*Conkbayırı’nun günündeki 261 rakımlı tepeden sahilin gözetleme ve korunmasıyla görevli olarak orada bulunan bir müfrez askerinin Conkbayırı’na doğru koşmakta, kaçmakta olduğunu gördüm. Bu askerlerin önüne kendim çıkarak: Niçin kaçıyorsunuz? dedim. Efendim düşman dediler! Nerede? İşte! diye 261 rakımlı tepeli gösterdiler. Gerçekten de düşmanın bir avcı kuvveti 261 rakımlı tepeli yaklaştı ve tam bir serbestlik içinde ileriye doğru yürüyordu. Şimdi vaziyeti düşünün. Ben kuvvetleri (geride) bırakmışım, askerler on dakika istirahat etsin diye. Düşman da bu tepeli gelmiş. Demek ki düşman bana benim askerlerimden daha yakın! Ve düşman benim yere gelse kuvvetlerim çok kötü duruma düşecekti. O zaman artık bilemiyorum, bilinçli bir düşünme ile midir, yoksa önsezi ile midir, bilemiyorum. Kaçan askerlere: Düşmandan kaçılmaz, dedim. Cephanemiz kalmadı, dediler. Cephanemiz yoksa süngünüz var, dedim. Ve bağırarak bunlara süngü taktırdım. Yere yatırdım. Aynı zamanda Conkbayırı’na doğru ilerlemekte olan piyade alayı ile dağ bataryasının yetişebilen askerlerinin ‘marş marşla’ benim bulunduğum yere gelmeleri için, yanımdaki emir subayını geriye yolladım. Bu askerler süngü takıp yere yatınca, düşman askerleri de yere yattı. Kazandığımız an bu andır.*” (aktaran: Aydın & Geçenner, 2015)

TSK İç Hizmet Yönetmeliği’nde (İHY-1) milli hedeflere ulaşabilme ve güvenlik yüksek disipline sahip bir orduyla olanaklı olanaklıdır. Disiplinin

yerleşmesi için tüm silahlı kuvvetler mensuplarının mutlak itaat ve vicdanlarıyla görevlerini yapmaya, en küçük bir görevi bile ayrıntılı, dikkatli ve istekli bir şekilde yerine getirmeye alışmış olması gerekmektedir. Ayrıca kalplerde yurt, cumhuriyet, milliyet meslek ve vazife sevgisinin personele kazandırılması amirin temel görevlerindedir. (İHY-52) Ödül- Vazife bölümünde görevlerin tam ve zamanında yapılması, askerlerin büyük zorluklar karşısında, gücünün üzerinde çaba sarfederek herkesi imrendirecek şekilde tamamlamasının gereği vurgulanmıştır.

10.Çalışma Ortamında İyi İlişkiler Kurma ve Sürdürme: İş ortamında sağlıklı ve etkili ilişkiler kurabilmek ve sürdürebilmek; çalışma ortamında uyum ve iş birliğini teşvik edici davranışlar göstermektir. İş ortamındaki ilişkiler, paylaşılan içerikle birlikte örgütsel iletişimi oluşturmaktadır. Çağdaş yönetim, sistem yaklaşımı benimsemektedir. Örgütler açık bir sistem olarak kabul edilmektedir. Yapı insan, ve çevrenin etkileşime girmesiyle örgütler bir bütünü oluşturmaktadır. Sistemde bütün, parçaların toplamından çoktur. Bir parçasındaki aksaklık sistemin bütününde sorun yaratmaktadır. Kurumlarda bireyler, ilişkiler aracılığıyla sosyalleşmektedir. Olumlu ilişkiler, kurumların fonksiyonlarını yerine getirmesindeki en önemli etkenlerdendir.

Kurum içindeki sağlıklı ilişkiler; çalışanların bir araya gelmesini ve bütünleşmesini, birimler arasında eşgüdüm sağlanmasını, iletişim sorunlarının azaltılmasını, serbest biçimde düşünülen ve hissedilenlerin ifade edilmesini, yönetim süreçlerinin uygulanmasını, çalışanların düşünce, tutum ve davranışlarının değiştirilmesini, toplumsallaşmalarının ve eğitimlerinin sağlanmasını, destekleyici bir iletişim ikliminin ve sağlıklı örgüt yapısının sürdürülmesini olanaklı hale getirmektedir (Akıncı, 1998; Akıncı-Vural & Coşkun, 2007, Tutar, Yılmaz, & Erdönmez, 2005). Subaylık çoğunlukla takım çalışmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda subayların tüm mesai arkadaşlarıyla uyumlu çalışması askeri sistemin temelidir. Sistem yaklaşımı çerçevesinde bireylerin huzurlu, güven ortamında uyum ve iş birliği içerisinde çalışmasını sağlayacak davranışlar göstermesi zorunludur.

TSK İç Hizmet Yönetmeliği'nde (İHY-86g) askerin mesleğe karşı vazifeleri ve vasıflarında iyi geçinmek vurgulanmaktadır. (İHY-86g) İyi geçinmek, silâh arkadaşlarını kardeşten ileri kabul etme, birlikte aynı amaçla ölebileceklerini bilerek birbirlerini yürekten sevmeye, saygı gösterme, uygunsuz işlerden, şakalardan kaçınma ve daima mertçe hareket etmeyle tanımlanmaktadır. Askerlerin birbirlerinin kederli ve mutlu olduğu zamanlarını paylaşması, olumsuzluklardan ve tehlikelerden öğüt vererek birbirini koruması önerilmektedir. İyi geçinmenin temel şartlarından birisi olarak *çalıştığı için sevilenleri kıskanmama gereği* iş yaşamında dikkate alınması önemli bir gözlemdir.

Zabit ve Kumandan kitabında; Nuri Conker'in askerlerle iyi ilişkiler kurmaya ilişkin önerileri yer almaktadır. Subayların askerlerin içindeki şeref ve

haysiyetini uyandıracak şekilde ısrarlı ve dikkatli davranmasının en hissizler üzerinde bile etki yaratabileceği, askerleri küçük görme, onları aşağılama, hor ve hakir görme, hakaret etme gibi davranışlardan uzak durulması gerektiği, askerlerin millete olan borcunu ödemek için eğitim ve öğretim amacıyla emanet vatandaşlar olduğu belirtilmiştir. Ayrıca *azarlamanın etkisini koruyabilmesi için ara sıra yapılması* gerektiği söylemi davranış psikolojisi açısından önemli bir tespittir.

11.Liderlik: Astlarını ikna edebilmek ve yönlendirmek; onlara güven telkin etmek ve desteklemektir. Liderlik; vazifeyi başarma konusunda insanları etkileme yöntemidir. Askeri liderlik; belirlenen amaçlar doğrultusunda diğer bireyleri etkileme eylemi olarak tanımlanmaktadır. Liderin elinde bulunan kaynakları (zaman, personel, harp silah araçları vb.) etkili bir şekilde kullanarak hedef kitleyi ikna etmesi beklenmektedir. Ayrıca seri ve doğru karar verme, kararlarını sonuca ulaştırabilme ve hatta bireylere ölüme gitme emri verebilme liderliğin özelliklerindedir (Künter, 2014).

ABD’de liderliğin askeri boyutu sahip olunan sorumluluk ya da rol bağlamında örgüt amaçlarını başarmak için bireylere etki eden ve onlara ilham kaynağı olan bireyler olarak tanımlanmaktadır (FM 6-22, 2006: 1-1). Liderlerin bilgili, soğukkanlı, korkusuz, motive edebilen, takım ve ekip çalışmasını yönetebilen, gerekli fiziksel özellikleri taşıyan, çevresiyle iyi iletişimi olan bireyler olması beklenmektedir. Askeri ortamda roller ve pozisyonlar biçimsel olarak belirlenmiştir. Eşdeyişle lider (komutan) bulunduğu pozisyona resmi olarak atanmıştır. Ancak astların özellikle kendilerine yol gösterme, koruma ve adalet gibi önemli beklentilerinin karşılanmaması durumunda, komutan lider olarak görülmebilir. Bir subayın liderlik özelliklerini kullanması görevin icrasında önemlidir (Künter, 2014).

TSK İç Hizmet Yönetmeliği’nde liderliğin nasıl yapılacağına ilişkin net öneriler yer almaktadır. (İHY-2) Disiplinin eksiksiz ve tam sağlanması için, âmir ile astlarının birbirlerine saygı ve sevgi duygularına sahip olması ve güvenmeleri gerektiği, aksi durumun disiplinsizliğe, gevşekliğe, başarısızlığa ve felakete neden olacağı, (İHY-16) amirlerin görevde astlarıyla ilişkilerinin ciddi olması, görev dışında kalan zamanlarda ise ilişkilerin samimi ve candan olması, ancak itaat ve itimat hislerine zarar verecek derecede senli benli olmaması gerektiği, (İHY-19) amirlerin astlarının işlerine çok zorunlu olmadıkça karışmamasının önerildiği, gereksiz yere astların işlerine karışıldığında amirlere duyulan sevgi ve emniyet duygusunun zarar göreceği, teşebbüs gücünün azalacağı ve yetişme düzeninin bozulacağı belirtilmiştir. Ancak işlerin çıkırından çıkacağına kanaat getirildiğinde âmirin durumu düzeltmekle yükümlü olduğu ifade edilmektedir. (İHY-20) Ayrıca amirlerin maiyetlerinin ruhlarına hâkim olması gerektiği, onların gerek iş gerek özel hayatlarında başarılı olmalarını sağlamak için elinden gelen yardımı yapması, haklarını koruması, candan bir baba ve büyük kardeş duygusu ile hareket etmesi

gerektiği söylenmektedir. Söz konusu ifadelerin bilinen bütün liderlik tanımlamalarından daha içten ve derin olması dikkat çekicidir.

Zabit ve Kumandan ile Hasb-i Hal kitabında Mustafa Kemal, iyi bir orduyu meydana getiren en önemli etmenlerden birisinin komutanın tesir gücü olduğunu, askerlerin ruhunu kazanmanın, onlarda bir amaç ve ruh oluşturma temel inançlarımızın yanında komutanlık görevi olduğunu, milletimizin karakterinde dışarıdan karışılmaması şartıyla ilerleme, arzu edilen şekle değişebilme yeteneği olduğunu, ancak dışardan etki edilmeye ve şekillendirilmeye çalışılırsa kalıcı ve belirgin bir sonuç elde edilemeyeceğini belirtmiştir. Liderliğin manevi boyutunu ve liderlikte karşılaşılan engelleri tanımlaması açısından çok önemli tespitlerde bulunmuştur.

12.Strese Dayanıklılık: Olumsuz koşullar karşısında dirençli olmak, beklenmedik sorunlarla karşılaşıldığında sakinliği korumak ve çözüm yolları aramaktır. Cesaret kavramıyla yakından ilişkilidir. Strese dayanıklılık, zorluklara uyum sağlama sürecidir. Psikolojik dayanıklılıkla da ifade edilmektedir. Psikolojik dayanıklılık yaşamı olumlu değerlendirmek değil, yaşamın olumsuz taraflarını da kabullenip zorlayıcı yaşam olayları karşısında, bireysel ve toplumsal kaynakları kullanarak, zorlu deneyimleri daha güçlenerek atlatabilmektir (Hasanoğlu, 2015). Çeşitli stres kaynaklarına karşı, psikolojik dayanıklılık bireyin uyum sağlama becerisi olarak adlandırılabilir. (Tusaie & Dyer 2004).

Zorlayıcı yaşam olaylarına karşı bireyin kendisini toplayabilmesi (Garmezy 1991), zorluklar ve dönüşüm yaratan durumların üstesinden gelebilmesi sağlıklı bir yaşamı sürdürebilmenin anahtarıdır. Strese dayanıklılık, bir kişilik özelliği olarak stresin olumsuz etkilerinin azaltılabilmesini ve uyumlu olmayı desteklemektedir (Jacelon 1997). Bazı kişilerin strese daha dayanıklı olduğu gözlemlenmektedir. Fakat yapılan çalışmalar strese dayanıklılığının ya da psikolojik dayanıklılığın öğrenilebileceğini göstermektedir (Beardslee & Podorefsky, 1988). Askerlik mesleği ve çalışma koşulları çoğunlukla zaman kısıtı içinde, tehlikeli, zor, stresli görevleri içermektedir. Hiyerarşik yapı da stresin artmasını tetiklemektedir. Subaylardan stresli koşullarda sükûnetini, mantığını, liderlik özelliklerini koruması, akıllıca kararlar vermesi beklenmektedir.

TSK İç Hizmet Yönetmeliği'nde strese dayanıklılık (İHY-86) sebat ve mukavemet başlığıyla tanımlanmıştır. Görevi icra ederken karşılaşılabilecek her türlü zorluğa ve noksanlıklara katlanmayı ve bıkkınlık ve yılgınlık göstermeden, şikâyet etmeden, sistematik bir şekilde görevi tamamlamayı vurgulamaktadır. (İHY-26) Amirlerin astlarının karşılaştığı her türlü zorluk ve yoksunluklara fiziki olanaklar ölçüsünde birlikte katlanmasını, kolaylıklarda kendisini en sona, zorluklarda ise en önde olmasını önermektedir. Bu durum güçlü ve olgun bir karakter yapısının sonucudur.

Zabit ve Kumandan kitabında Nuri Conker, dayanıklılık ve fedakârlığı muharebeyi kazanmadaki en büyük etkenler olarak görmektedir. Muharebede

askerlerin düşman ateşi altında bile soğukkanlı, aklı başında, düşünerek hareket eden, salim kafayla görevini yapabilen, yaşamlarını vatana adayacak, üstleri şehit olsa bile düşmanı yenme hissiyle görevi devam ettirebilecek, manevi hissiyle düşmanı yenmeyi hedefleyecek yapıda olması gerekmektedir. Subayların özellikle maiyetinde bulunanlardan daha dayanıklı ve cesaretli olması maiyetindekilere örnek olma ve otoritesinden yararlandırma açısından önemlidir. (Piyade Talimnamesi Madde 268) Askerlerin zorlu yürüyüşler, kısıtlı olanaklardan sonra bile yiğitliğini, gayretini, soğukkanlılığını, çabuk karar verme niteliklerini kaybetmemesi, kendini savaşın ciddi etkilerine karşı koyacak şekilde hazırlaması gerekmektedir. Subaylar kendilerini ve maiyetindekileri savaşın şiddetli tesirlerine karşı koyacak hâle getirmelidir. Subaylar, savaşın şiddetli anlarında askerlerin dönüp bakarak cesaret alacağı kimseler olmalıdır.

Zabit ve Kumandan ile Hasb-i Hal kitabında Mustafa Kemal, Subay kimdir?” sorusuna, Piyade Talimnamesi maddelerinden birinde verilen “*Subay, maiyetindekiler için gerekeni yapan bir örnektir.*” yanıtı üzerinde durmuştur. “*Subay, kendi ilmî gücünden komutası altındakileri yararlandırabilmek için onların dayanma ve cesaretlerinin toplamından fazla dayanma gücünde ve cesaretle olmalıdır.*” diyorsun. Bu sözünü her subay çok dikkatle ve ciddiyetle okuyarak ne dediğini zihnine kazımalıdır. Bilinmeli ki bir milletin evlatlarının önüne geçip onları ateşe sevk etme hakkına ve yetkisine, yalnız senin söylediğin o dayanma gücünü ve cesaretini ruhunda hissedenler sahiptir. Muharebede yağın mermi yağmuru, o yağmurdan ürkmeyenleri, ürkenlerden daha az ıslatır.” şeklindeki muhteşem ifadesiyle subay özellikleri tanımını tarike geçecek şekilde yapmıştır. Çanakkale savaşında bizzat bu ifadeleri yaşamına uygulamıştır.

13. İnisiyatif Kullanabilme/ Kendiliğinden İş Görme: Görevlerini kendisine söylenmeden yerine getirmek, öngörülü olmak ve inisiyatif kullanabilmektir. Kendiliğinden iş görme çoğunlukla inisiyatif kelimesiyle kavramsallaştırılmıştır. TDK inisiyatifi “öncelik, üstünlük” ya da “karar verme yetkisi” olarak tanımlamaktadır. İnisiyatif kullanmak, “kimse önermeden kendi başına karar verme ve davranışa geçme yeteneğidir. İnisiyatifi üzerine almak, içinde bulunduğu durumdan görev çıkarmayı, göreve ilişkin istekli ve gönüllü olmayı gerektirmektedir. İnisiyatif almak, bireylerin zaten yapılması gerekenleri yapmasından öte bireyin kendi yöntem ve kuralları ile kimsenin bir şey söylemesine gerek kalmadan eylemleri gerçekleştirmesidir. İnisiyatif almak, zorlayıcı olmadan eylemlere ilişkin sorumluluğu üstlenmek anlamına gelir (Turhan, 2013).

Subaylardan amirlerinden emir ve ikaz beklemeden ve çalışmalara kendi düşünce ve muhakemesini de katarak yapıcı tarzda kendiliğinden iş görmesi ve iş başlatabilmesi beklenmektedir. Belirsiz ve olağan dışı durumlarda, durum değiştiğinde ya da planların uygulanma imkânı ortadan kalktığında, amir ve emrin bulunmadığı ya da verilmiş bir karar ve açık talimat olmadığı zaman

kendiliğinden hareket edebilme, iş başlatabilme becerisi askerliğin özündedir. Subay gerektiğinde emir beklemeksizin sorumluluğu alan kişidir. Görevi, gereken nicelik ve nitelikte yapma mecburiyetine ise “sorumluluk” denir. Subaylık, oldukça yüksek yazılı ve yazılı olmayan sorumlulukları gerektirmektedir. Subaylar meslek yaşantıları boyunca komutanlık sorumluluklarını tam bir bilinçle kavramalı, birliğinin ve astlarının sorumluluğunu ruhunda taşımalıdır. Bu sebeple sorumluluk, subay profilinde ayrı bir öneme sahiptir.

Zabit ve Kumandan kitabında Nuri Conker, bir bölümü kendiliğinden iş görmeye adanmıştır. Tüm komutan ve subaylarda kendiliğinden iş görme yeteneğinin ve isteğinin bulunmasının önemli olduğu, inisiyatif olarak da anlatılan bu özelliğin subay ve komutan arasındaki farklılığın en büyük ayırt edicisi olduğu, bir ordunun mutlaka emir beklemeyen üstlere, subaylara, yöneticilere gereksinimi olduğu, cesarete ve serbestliğe sahip olmayan bir komutanın yararlı olabilecek bütün fırsatları kaçırabileceği belirtilmektedir.

Zabit ve Kumandan ile Hasb-i Hal kitabında; Mustafa Kemal Atatürk, Nuri, *“Taarruz Ruhü”* bölümünden sonra, kitabın biteceğini sanıyordum. *“İnisiyatif”* başlığı önüme çıktı ve şunu söyledi: *“Muharebede galibiyet ve zafer elde edilmesi, en küçük rütbeli dâhil bütün rütbelilerin, etraflıca düşünerek kendiliklerinden tedbir tasarlamaya alışmış olmalarına bağlıdır. Görülüyor ki bir kitleye ordu demek için o kitlenin, belirli şekillerinden birinde, parçasında veya başında bir ya da birkaç hareket ettiricinin bulunması yeterli değildir. Ordudaki bütün emir verenlerin, orduya komuta edenleri çalışkan ve fedakâr birer yardımcı yapan inisiyatifin, bütün alışkanlıklarını kazandırmaları icap eder. Bunun için kullanılacak vasıtaları araştırma ihtiyacı, yönelinen amacın ehemmiyetiyle ortaya çıkmaktadır.”* demektedir. Nitekim Çanakkale’de Yb. Mustafa Kemal düşman birliklerinin Arıburnu ve Seddülbahir çıkarmalarına karşı tedbir alması gerektiğinde Sanders Paşa’ya ulaşamamış ve insiyatif kullanarak emrindeki 57’inci Alayı sevk ederek müdahale etmiştir. Kurtuluş savaşı sürecinde tüm subayların kendiliğinden karar verecek şekilde eğitildiği bu eğitimin savaşın kazanılmasında önemli olduğu bilinmektedir.

TSK İç Hizmet Yönetmeliği’nde de (İHY-20), inisiyatif kavramı dikkatli bir şekilde tanımlanmaktadır. Emirlerle itaat ve disiplinin sürdürülmesi ile inisiyatif arasında ince bir çizgi vardır. Emirlerin ast tarafından değiştirilmeden uygulanmasının önemi yanında içinden bulunulan şartlarda amirden yeni bir emir alınmasına olanak yoksa, astın emrin sorumluluğu üzerine almak kaydıyla değişiklik yaparak uygulayabileceği, ancak mümkün olan en erken zamanda amirine bilgi vermesi gerektiği belirtilmektedir. (İHY-3) İnisiyatifin kullanılması gerektiği durumlara ilişkin olarak başka bir örnek disiplinin küçük bir miktarda bozulduğunu ya da gevşediğini gören bir amirin bunun nedenlerini araştırmaya, disiplinsizliği gidermeye disiplinin korunması için kanun ve nizamlar dairesinde her türlü tedbirleri almağa ve yetkilerini tamamıyla

kullanarak disiplini sağlamağa mecbur olduğunun belirtilmesidir. Bu madde ile üstlerin inisiyatif alanı disiplinin sağlanması anlamında genişletilmiştir.

14.Sorumluluk: Yetki alanına giren herhangi bir görevin olayın gerçekleştirilmesi için gerekli davranış/tutumları göstermek ve sonuçları üstlenmektir. Subaylık mesleğinde verilen görevin yerine getirilmesi ana ilkedir. Subayların kadro/görev tanımlarında yer alan görevleri icra etmeleri kurum başarısını sağlamaz. Sorumluluk, davranışlara ilişkin farkındalığı ve sonuçların sahiplenilmesini kapsamaktadır. Sorumluluğun ahlaki, etik ve yasal boyutları da bulunmaktadır. Sorumluluk, kendisinden beklenen görevler dışında da , kurumuna olumlu katkıda bulunacak tutum ve davranışları içermektedir. Sorumlu davranışlar, örgütsel başarının elde edilmesi için örgütün amaçlarının destekleyen özellikle grup performansının artırıcı ve görev yeterliliğini önemli eylemlerdir.

Zabit ve Kumandan kitabında Nuri Conker tarafından (*Piyade Talimnamesi - İkinci Muharebe kısmı Madde 266*) subayların askerler için örnek oluşturduğu, subayın görevinin zorluk ve kayıplara rağmen, disiplini elinde tutarak zafer kazanmak olduğu, subayların önce ileri atılmasıyla askerlerin beraberinde sürükleneceği, subayların sorumluluklarının askerlerin üzüntü ve sevinçlerini, sorunlarını, sıkıntılarını paylaşmak ve yol göstermeyi de kapsadığı, ancak bu şekilde onların güvenini kazanabilecekleri belirtilmektedir. .

Zabit ve Kumandan ile Hasb-i Hal kitabında Mustafa Kemal, M.Nuri Conker'in ilmi bilginin mertlik ve üstün ahlak olmadan bireyi başarıya ulaştıramayacağı görüşüne katıldığını söylemiştir. *“Asıl olan, fedakârlık duygusu ve mertlik hasletidir. Bunlar, yani karakter, teknik ve bilimsel bilgilerle sağlam tutulmadıkça dahi temel kavramdır, ancak her zaman güvenilir sonuçlar vermez.”* demiştir. Sorumluluğun kardeş kavramı olarak fedakârlık, mertlik ve üstün ahlak vurgulanmıştır.

15.Takip ve Kontrol: Üstlenilen görevlere ilişkin gelişmeleri takip etmek ve geribildirim vermek; astlara verilen görevlerin aşamalarını izlemek, takip ve kontrol etmektir. Subayların yönetim sorumlulukları da takip ve kontrol becerisini gerektirmektedir. *“İtimat kontrole mâni değildir”* sözü kurumsal bir değer olarak TSK'da benimsenmiştir. Yöneticilik/liderlik ne yapılacağını söyleyip astlarla ilgilenmemek ve tüm sorumluluğu onlara bırakmak demek değildir. Olası sorunların önceden belirlenmesi ve çeşitli aşamalarda kontrol, sorunların erkenden belirlenmesi ve çözülmesi açısından önemlidir. Ancak dikkat edilmesi gereken kontrolün miktarıdır. Sürekli kontrol astlarda rahatsızlık yaratabilir. Subaylar kendi görevlerini de aynı ciddiyetle takip etmeli ve üstlerine bu konuda bilgi vermelidir.

TSK İç Hizmet Yönetmeliği (İHY-19) takip kontrolde dengeyi gözetmektedir. Amirlerin astlarına ne çok karışması ne de onları başıboş bırakması istenmektedir. Askerlik sanatı takip-kontrol dengesini sağlıklı şekilde kurabilmeyi öngörmektedir. Böylece inisiyatif kazandırırken işlerin çığırından çıkması önlenir.

Zabit ve Kumandan kitabında Nuri Conker, askerlerin durumunun takip edilmesine ilişkin olarak, subaylara gözü kanlanmış, benzi sararmış, içi sıkılmış askerlerle hemen şefkatle konuşmayı ve sorunun nedenlerini araştırmayı tavsiye etmektedir. Subayların askerlerini her sabah bir şekilde kontrol etmesini, hasta olan, saklayan ya da durumunu bilemeyenlerin gözlemlenerek hastaneye sevkini sağlanmasını, hastaneye gönderilen askerlerinde unutulmadan takip edilmesi gerektiğini, her hafta görevlendirilen kişilerin giderek halini sormasının ve komutanının selamlarını götürmesinin sağlanmasını, uzun dönemde bizzat yüzbaşının ziyarete gitmesini, meyve, tütün gibi hediyeler götürülmesini, böylece askerin bağlılığın artacağını söylemektedir. Subayların askerin yatağına, yemeğine, arkadaşlarıyla ilişkisine, harcadığı para miktarına, memleketindeki işine, dışarıda temasta bulunduğu kişilere, aile üyelerine, giyimine, saçından tırnağına temizliğine, özetle her şeyine, her durumuna bakması ve gerek duyduğunda yol gösterme, öğüt verme, ve doğruya yöneltme sorumluluğu bulunmaktadır. Tüm bu sorumluluklar takip kontrolün ne derece önemli ve zorlu bir görev olduğunun göstergesidir. Yeterli dikkat, istek ve beceriye sahip olmayan üstlerin bu kapsamlı görevi başarması beklenemez.

16.Dürüstlük ve Samimiyet: Güvenilir olmak; meslek ve genel ahlak ilkelerinden taviz vermemek; bireysel çıkarları ön plana çıkarmamak, yalan söylememektir. TSK'nın temel kurumsal değerlerinde vurgulanan onurlu yaşamın gereği dürüstlüktür. Dürüstlük düşünmeden bir refleks olarak yerine getirilmesi gereken bir davranıştır. Subay alınan her kararın ve sonuçlarının sorumluluğunu üstlenmelidir. Hiçbir kaygı dürüstlük anlayışını zedelememelidir. Dürüstlüğün ve mertliğin subayın yalnızca icra edilen görevlerde değil, tüm hayatında olması beklenmektedir.

TSK İç Hizmet Yönetmeliğinde genel anlamda dürüstlük ve samimiyet ön plana çıkarmaktadır. (İHY-2) Amir ile maiyetin birbirlerine güven, sevgi ve saygı duymalarının disiplinin sağlanmasının temel şartı olduğu belirtilmektedir. (İHY-98) Ayrıca askerlerin, devletin kendisine verdiklerinin hiçbirisini satamayacağı, böyle bir iş yapmaya yeltenenleri âmirine derhal haber vermeye mecbur olduğu ifade edilmektedir. Bu tür davranışlar dürüstlük anlayışına ters düşecek ve kurumu yıpratacaktır.

Zabit ve Kumandan ile Hasb-i Hal kitabında; Mustafa Kemal tarafından, ahlakın bozulması, fedakârlık ve mertlik duygularımızın gevşemesiyle fetih düşüncesinin yerini şahsi çıkarların aldığı, bunun da vatanseverlik olarak adlandırılmasıyla mağlubiyete sefalet, mahrumiyete mahkûm olduğu, ordunun kurtuluşunu vicdanen düşünen, ikiyüzlü olmayan ahlâk sahibi

namuslu iyi komutanlarla olacağı, yüksek ahlâka sahip olanların barış zamanında ilgiyi çekmekten kaçınacak şekilde güzel konuşması gerektiği, kendilerinin de bir karar vererek vicdan sesini en üst seviyeden, en büyük kulaklara işittirmeye azmettiği, bazı durumlara dikkat çekerek uyanmalarını söylemeyi vicdanî görev saydığı belirtilmiştir.

17. Disiplin/Emir-Komutaya Saygı: Emir ve yönergeleri yerine getirmek ve askeri disiplin sahibi olmaktır. Bireylerin içinde yaşadıkları topluluğun genel normlarına uymaları için alınan önlemlerdir. 211 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) İç Hizmet Kanunu bağlamında “*Disiplin kanunlara, nizamla ve amirlere mutlak bir itaat ve astının ve üstünün hukukuna riayet demektir. Askerliğin temeli disiplindir.*” Askerlik mesleğinin başarısı tamamen disiplinin sağlanmasına bağlıdır. Disiplinin olmadığı bir askeri kurumda ahlak yoksunluğu, güçsüzlük, gelişmemiş duygu, düşünce ve davranışlar gözlenir. “*Nerede karşılıklı sevgi ve saygı varsa orada itimat ve itaat vardır. İtimat ve itaatin olduğu yerde disiplin, disiplinin olduğu yerde huzur, huzurun olduğu yerde başarı vardır.*” sözü yerleşik kurumsal anlayışı ifade etmektedir (Alkan, 2015).

Disiplin, ceza, gerginlik ya da huzursuzluk yaratarak sağlanamaz. Disiplinin oluşturulabilmesi için içten itaat olması, duygu, düşünce ve alışkanlıkların ortak zeminde benimsenmesi gereklidir (Yıldırım, 2000; Alkan, 2015). Askerlik kanla yazılmış kurallarıyla daha hassas bir disiplin anlayışını gerektirmektedir. İtaat anlayışı, her ne pahasına olursa olsun verilen görevi yerine getirmeyi ana ilke edinmekle birlikte özellikle uçuş gibi görevin ve hayatın tehlikeye atılmasını doğuran şartlarda görev ve sorumluluklarına sahip çıkmayı, emri ve görevi sorgulamadan teknik hususları gözeterak en iyi şekilde yerine getirme usullerini tespit edip, ilgili makama ifade etmeyi içerir. Ancak disiplin ve inisiyatifin dengede olması da önemlidir.

TSK İç Hizmet Yönetmeliğinde (İHY-86b) “*askerliğin temeli mutlak bir itaattir*” ifadesi itaatin önemini yansıtmaktadır. İtaatte, en küçük tereddüt, olmadan kayıtsız, şartsız, canla, başla kanunlar ve nizamla çerçevesinde emirlerin yerine getirilmesi beklenmektedir. İtaat emirlerin dışarı çıkmamak ve yasaklananları da yapmamaktır. Tam ve kalbi bir itaat için üstlerinde görevi itimat ve muhabbet sağlamaktır. Korkudan ziyade bilgi, rütbe, makam ile şahsa sevgi ve saygının sağlanması amirin temel görevlerindedir. (İHY-3) Disiplinin azıcık dahi bozulmasına ve gevşemesine izin verilmez. Her amir buna müdahale etmeye yetkili ve sorumlu kılınmıştır. (İHY-21) Öğütlerin ve ihtarların yetersiz ve etkisiz kaldığı görevlerde ihmal ve kayıtsızlık sezen her âmir derhal kanuni salâhiyetini kullanarak maiyetini yola getirmeye mecbur bırakılmıştır. Her amire disiplinin sağlanması yetkisinin verilmesi çok önemli bir yetki dağılımıdır ve ordunun temel değerleri olan disiplini her durumda sağlamaya yöneliktir.

Zabit ve Kumandan ile Hasb-i Hal kitabında; Mustafa Kemal disiplinin sağlanma biçimini tartışmıştır. Uzun zamandır uygulanan şiddetli disiplinin,

kendiliğinden hareket yeteneğine zarar verdiğini, anlaşılmasa bile astlar tarafından emrin yerine getirilmesinin temel disiplin ruhunun vazgeçilmez bir unsuru olduğunu, inisiyatif kullanmada aşırıya gidildiğinde orduda amir ve ast kalmayacağını, itaat ve disiplinin sağlanamayacağını belirtmiştir. Burada yine disiplin ve inisiyatif arasındaki dengenin önemi ön plana çıkarılmıştır.

18.Ast, Üst ve Çalışma Arkadaşlarına Destek Olma: Ast, üst ve çalışma arkadaşlarının beklentilerine duyarlı olmak, astlarla bireysel olarak ilgilenmek, onları desteklemek; uyum ve işbirliğini teşvik etmektir. TSK hiyerarşik bir kurumsal yapıya sahip olduğundan, ast, üst ve çalışma arkadaşlarına destek olmak, subayın temel yönetim görevidir. Üst yönetimden orta ve alt yönetime destek sağlanması, kurumun işleyişine ve kendilerini etkileyen, ilgilendiren süreçlere karşı bireylerin bilgilendirilmesi, performanslarına ilişkin geribildirim verilmesi önemlidir. Destek olma, askerliğin sanat ya da duygusal zekâ boyutuyla ilişkili olup karşılıklı duygu ve düşüncelerin paylaşılması ve yayılması ön plandadır.

Destek olmak, sağlıklı ilişkilerin gelişimiyle, askerlik gibi yoğun koordinasyon gerektiren işlerde bireyin görevi başarması yanında çeşitli sosyal ve psikolojik gereksinimlerinin doyurulmasını da sağlamaktadır. TSK'da üstlerin, astlarının beklentilerine duyarlı olması, bu beklentileri önceden kestirebilmesi gereklidir. Astlar da üstlerinin beklentilerini takip etmeli ve bu konuda duyarlı olmalıdır. Sonucu ne olursa olsun amirlere/üstlere olumlu bilginin değil gerçek bilginin aktarılması, kuruma yararlı olacağı düşünülen konularda sessiz ve çekingen kalınmaması, üstlere destek olmada önemlidir. TSK personelinin temel değerlerinden takım ruhu, emir komuta zinciri içinde saygı, sevgi ve güvene dayalı bir iklimde gerçekleşebilir. Destek olmak, olumlu çalışma iklimini pekişmektedir. İlişkiler ve süreçlerin işleyişinde kolaylık sağlamaktadır.

TSK İç Hizmet Yönetmeliği'nde ast, üst ve çalışma arkadaşlarına destek olma konusu ayrıntı olarak belirlenmiş ve örnekleri sunulmuştur. (İHY-17) Amirlerin astlarına görev verirken özel durumlarını, yeteneklerini ve iş dayanıklılığını hesaba katmasını, (İHY-20) amirlerin maiyetlerinin ruhlarına hakim olmasını ve onlara iş ve özel yaşamlarında gerekli her türlü yardımı iyi niyetle yapmasını, haklarını korumasını, onlara *candan bir baba ve büyük kardeş duygusu* ile her türlü yardımda bulunmasını, astlarının isimlerini ve özel durumlarını bilmesini talep etmektedir. (İHY-27) Amirlerin bayramlarda kışlalarındaki askerlerle bayramlaşması, uygun zamanlarda hasta yatanların durumlarını sordurması, gerektiğinde kendisinin ziyaret etmesi (İHY-42) amirlerin astların kendilerine yaptıkları sözlü ve yazılı başvuruları *sükûnet ve iyi kalplilikle* dinlemesi (İHY-8) modern yönetim ilkelerine TSK'nın çok önce ulaştığını göstermektedir. Yardımlaşma konusunda aynı zamanda astlara da sorumluluk düşmektedir. Astların da görev de ya da görev dışında âmirlerine yardım etme borcu bulunmaktadır.

Zabit ve Kumandan ile Hasb-i Hal kitabında Mustafa Kemal tarafından, askerlik komutanlık sanatı olarak tanımlanmakta ve emir komuta için subayların eğitici ve öğretmenlik rolleri hatırlatılmaktadır. Üst ile astın, *subayla erin ruhları arasında gayet sıkı bir bağ ve yakınlık kurulması ve astlara her durumda merhametli bir yardımcı olarak ellerinden tutan dayanak olma* gereği ortaya konulmuştur. Seferiye Kanunu Madde 6'da askerlerle her konuda iyilikle ilgilenmenin subayların seçkin bir görevi olarak tanımlandığı görülmektedir. Böylece astların görevlerine ilişkin bağlılıkları artacak ve devam edecektir. Destek ve ilgiyle sağlanan görev motivasyonu başarıyı getirecektir.

19.Girişkenlik/girişimcilik: Kurum yararına olan yeni fikirleri geliştirmek, ifade edebilmek, uygulamaya geçebilmektir. Gündelik yaşamda girişim (enterprise) bir işi yapmak için harekete geçme, başlama, kalkışma durumunu göstermektedir (Derin, 2022). Girişkenlik ise girişimcilik ruhuna sahip olma, gerektiğinde risk alabilme, sorumluluk üstlenme, dinamik bir kişilik, yaratıcılık, iletişim becerisi, değişime ve yeniliğe açıklık, grup-takım-ekip çalışması yapabilme gibi özelliklere sahip olmayla ilişkilidir (Yanikkerem & Karakuş-Selçuk, 2019). Girişimcilik (entrepreneurship) ise girişimcilerin çeşitli olanakları kovalaması, risk alabilmesi, yenilik yapabilmesini içeren bütüncül bir kavramdır (Arslan & Şener, 2012). Subayların dijital çağda daha yaratıcı ve yenilikçi bir şekilde çalışmaları beklenmektedir. Girişkenlik yaratıcı fikirleri geliştirmek, değişime direnç göstermeden benimsemek ve kurum yararına derhal uygulamaya geçebilmeyi gerektirmektedir.

Zabit ve Kumandan kitabında; Nuri Conker tarafından (Piyade Talimnamesi Madde 27'da) girişkenlik konusuna ihtiyatlı yaklaşılmaktadır. *“Ast komutanların bağımsız hareketleri, keyfi davranış hâline bürünmemelidir. Lüzumlu sınırlar çerçevesinde her komutanın bağımsız faaliyeti, harpte büyük başarıların temelidir”* ifadeleriyle inisiyatifte olduğu gibi girişkenlikte de dengenin yaşamsal önemi görülmektedir. (Madde 275) Girişkenlikte keyfi davranmamak, bilgiçlik yaparak itaat duygusunu sarsmamak gereklidir. Emir verildiğinde uygulanması olanaklı değilse icra etmemek, bunu da üstlere bildirmek ve sonuçlarına katlanmak astın sorumluluğundadır.

Zabit ve Kumandan ile Hasb-i Hal kitabında; Mustafa Kemal *“nitelikli ve liyakatini ortaya koyanlardan komuta ve subay heyeti meydana getirmenin yaşamsal önemi olduğunu, bilgili, iş yapabilen, çalışkan, girişken ve yetkili bir ordu müfettişinin denetlemesinde cahil, ordunun eğitim öğretim amacından habersiz kolordu ve tümen komutanlarının barınamayacağını söylemiştir.*

20.Özgüvenlilik: Kendini olumlu değerlendirmek, bir işi başarabileceğine ilişkin inanca sahip olmaktır. Özgüven, bireyin genel olarak kendi fikirlerine, duygularına, öğrenme yeteneğine ilişkin olumlu değerlendirmeleridir. Deneyimlerini doğru analiz eden, karşılaştığı olaylara olumlu ve gerçekçi açıdan bakabilen, kendisi için doğru kararlar alabilen ve

hayatındaki değişimlere etkili tepkiler verebilen birey kendine güveniyor demektir. Bireyin sahip olduğu olumlu ya da olumsuz özelliklerini kabul ederek, değerli olduğunu hissedip, kendisine saygı duyabilmesidir. Subayın özgüvenli olması, karşılaşılan en zor şartlar altında bile “yapabilirim, başarabilirim, üstesinden gelebilirim.” düşüncesine sahip olması gereklidir. Özgüven, bütün liderlik özelliklerinin omurgasını oluşturmaktadır. Övünme, ukalalık, boş sözler ve gösterişi özgüvenle karıştırmamak gerekir. Özgüven sahibi bireyler sorunlara güvenli ve gerçekçi yaklaşan yenilgilerden korkmayan karşılaştığı durumlardan ve kendisiyle ilgili gerçeklerden kaçmayan, ruhsal çaresizliğin ve dış güçlüklerin yapıcı çabalara yönlendirdiği bireylerdir.

Zabit ve Kumandan kitabında; Nuri Conker tarafından (Seferiye Kanunu Madde 5’de) subayların davranışlarının askerlerde önemli etkisi olduğunu, subayın soğukkanlılığı ve metanetinin savaş anında askerleri de etkileyeceğini, onların da benzer şekilde davranacağını, doğru emir vermenin yeterli bir özellik olmadığını, emrin kararlı bir şekilde verilmesi gerektiğini, subayın gerektiğinde özgüvenini yayararak askerinin cesaretini ortaya koymasını teşvik etmesini vurgulamaktadır. Subayların birliğini zorlanmadan yönetmesi gerektiği, zorlu hava durumlarında, muharebedeki tehlikeli durumlarda subayın davranışlarının, soğukkanlılığının, ciddiyetinin ve metanetinin önemli olduğu, özellikle zor durumlarda subayın daha faal, daha ciddi, daha sert olmasının astların yaşadığı olumsuz duyguların azalmasında etkili olacağını belirtmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tüm kurumlarda ve örgütlerde işin gereklerine uygun personel niteliklerinin belirlenmesi tüm insan kaynakları faaliyetleri açısından gereklidir. Ancak askeri kurumlarda bilimsel ölçütlerle, somut ve ayrıntılı tanımlanması yapılmış personelin niteliklerinin yüksek olmasının yaşamsal önemi vardır. Doğru adayı işe alma, yerleştirme, eğitime, değerlendirme süreçlerinin bilimsel ölçütlerle yapılması, güçlü ordunun temeli olan başarılı, mutlu, kuruma bağlı çalışanlara sahip olmak demektir. Mustafa Kemal Atatürk ve Nuri Conker’in 1914 yılında nitelikli subay ve komutan gereksinimin farkında olup bu konuda bilimsel çalışmaların önemini kavradıkları görülmektedir.

Bu çalışmada Mustafa Kemal Atatürk’ün Zabit ve Kumandan ile Hasbi Hal (1918) adlı eseri ve Mehmet Nuri Conker’in Zabit ile Kuman (1914) adlı eserlerinden belirtilen subay nitelikleri ile Şimşek’in (2018) belirlediği niteliklerin karşılaştırılması ve eserlerdeki hususların günümüzle ne ölçüde uyduğu belirlenmesi amaçlanmıştır. Nitel paradigma kapsamında belge taraması yöntemiyle yapılan çalışmada ilave olarak kurumsal beklentileri yansıtan İç Hizmet Yönetmeliğinde belirtilen özellikler de ele alınmıştır. Böylece güncel barış zamanı belirlenen subay nitelikleri ile tarihsel bağlamda savaş zamanında belirlenen nitelikler ve kurumsal beklentiler arasında bir köprü kurulması sağlanmıştır.

Şimşek (2018) tarafından yaklaşık iki yıllık süreçte uluslararası çalışmalar ve yerel çalışmalardan özellikle Sümer, Sümer, Çiftçi ve Demirutku'nun (2000) araştırması, askeri dokümanlardaki beklentiler, konu uzmanlarının görüşleri ve uygulama sonuçlarının değerlendirilmesi neticesinde, 20 boyutta temel subay niteliği tanımlanmıştır. Belirlenen özellikler şu şekildedir. 1. teknik bilgi ve beceriler, 2. iletişim becerisi, 3. kuruma bağlılık, 4.verimlilik, 5. mevzuat bilgisi ve mevzuata riayet, 6.muhakeme yeteneği, 7. kurumu iyi temsil edebilme, 8. planlama ve organizasyon becerileri, 9. hedeflere ulaşmada gösterilen çaba, 10. çalışma ortamında iyi ilişkiler kurma ve sürdürme, 11. liderlik, 12. strese dayanıklılık, 13. inisiyatif kullanma, kendiliğinden iş görme, 14. sorumluluk, 15. takip ve kontrol, 16. dürüstlük ve samimiyet, 17. disiplin/emir-komutaya saygı, 18. ast, üst ve çalışma arkadaşlarına destek olma, 19. girişkenlik, 20. özgüvenlilik.

Mustafa Kemal ve Nuri Conker'in eserleriyle birlikte belirlenen güncel subay niteliklerinin tartışılması kapsam geçerliğinin kültürel ve tarihsel bağlamda sağlanması açısından önemlidir. Mustafa Kemal'in daha genç bir subayken askeri bilimsel çalışmalar üzerine odaklandığı ve subayların yeni esaslara göre mesleki bilgilerini arttırmak için yayın yapılmasını istediği bilinmektedir (İnan, 1959). Bu çalışmadaki güncel subay niteliklerinin, Mustafa Kemal ve Mehmet Nuri Conker'in hedefledikleri subayların yüksek nitelikli olması gerektiğine ilişkin görüşlerinin devamı niteliğinde olduğu belirlenmiştir. Savaş şartlarında, önemli tecrübelerle belirledikleri subay özelliklerinin hem güncel 20 nitelikle hem de yerli ve yabancı araştırmalardaki nitelikli asker özellikleriyle önemli ölçüde örtüştüğü tespit edilmiştir.

Lynn (2008) tarafından tanımlanan duygusal zeka kapsamındaki duygusal yetkinliklerin tamamına yakınının ("*başkaları üzerinde etki yaratma, duygusal ve içsel farkındalık, doğru öz değerlendirme, duygusal ifade, cesaret ve girişkenlik, dayanıklılık, anın farkında olma, konuşma tavrının üslubunun planlanması, duyarlı dinleme, diğerleri üzerindeki etkiyi hissetme, hizmet odaklılık, ilişki kurma, işbirliği, çatışma çözümü, örgütsel kavrayış, özgüven, inisiyatif, esneklik, diğerleriyle sonuca ulaşma, pozitif kültür yaratma, sorumluluk, hedef odaklılık, iyimserlik, esneklik, amaç ve hedefleri anlama, eylemleri üslenme ve güvenirliktir*") 1914 yılında genç ve tecrübeli subaylar olan M.Kemal ve Nuri Conker tarafından tanımlanmış olması dikkat çekicidir. Çok alıntılanan ancak az sayıda bilimsel çalışma yapılan söz konusu eserlerin bilimsel geçerliliği ve önemi bir kez daha ortaya konulmuştur. Gelecekte söz konusu eserlere ilişkin çalışma yapacaklara kitaplarda anılan özelliklerin günümüzdeki örnek olaylar bağlamında değerlendirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- ACCI & BCA. (2002). *Employability skills for the future*. Australian Chamber of Commerce and Industry & Business Council of Australia. Canberra. Retrieved from: http://www.dest.gov.au/sectors/training_skills/publications_resources/other_publications/
- Akıncı, B. (1998). *Kurum kültürü ve örgütsel iletişim*. İstanbul: İletişim
- Akıncı-Vural, B. & Coşkun, G. (2007). *Örgüt kültürü*. Ankara: Nobel
- Aktan, C.C. (2008). *Stratejik yönetim ve stratejik planlama*. <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale132.pdf>
- Alkan, M. (2015). *6413 sayılı TSK Disiplin Kanununun esasları*. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2015-117-1463>
- Arı, K. (2006). Atatürk'ün yazarlığı ve gazeteciliği. *ÇTTAD*, V(13), 3–23
- Arı, O. (2006). *Yetkinlik bazlı insan kaynakları yönetimi ve uluslararası bir firmada uygulama*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Arslan, H. & Şener D. (2012). A new and important concept in nursing: Entrepreneurship, *İ.Ü.F.N. Hem. Dergisi*, 20(2), 140-145.
- Atatürk, M.K. (1918). *Zabit ve kumandan ile hasbihal*. İstanbul: Mimar Matbaası.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Etüt Başkanlığı Yayınları (2010)
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1997). Atatürk Araştırma Merkezi, C.II, Ankara, s. 169
- Aydın, N. & Geçenler, T. (2015). *Çanakkale Cephesi'nde 57. Alay*. http://cahij.com/Makaleler/1259505200_NURHAN%20AYDIN-167-180.pdf
- Barutçugil, İ. (1988). *Üretim sistemi ve yönetim etkinlikleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları
- Beardslee, W. R. & Podorefsky, D. (1998). Resilient Adolescents whose parents have serious affective and other psychiatric disorders: Importance of self-understanding and relationships. *The American Journal of Psychiatry*, 145(1), 63-69
- Bryson, J.M. (2004). What to do when stakeholders matters: Stakeholder identification and analysis. *Public management review*, 6(1), 21-53.
- Campbell, J.P., Mc Cloy, R.A., Oppler, S.H. & Sager, C.E. (1993). A theory of performance. In N.Schmitt and W.C. Borman (eds.), *Personnel selection in organizations* (pp.35-70). San Francisco: Jossey Bass,
- Campbell, J.P., Wise, L.L. & Mc Henry, J. (1990). Modelling job performance in a population of jobs. *Personnel Psychology*, 43, 313-333
- Campbell, J.P., Wise, L.L. & Mc Henry, J. (1990). Identifying optimal predictor composites and testing for generalizability across jobs and performance factors. *Personnel Psychology*, 43, pp.355-365
- Cleary, M., Flynn R., & Thomasson, S. (2006). *Employability skills, from framework to practice. An introductory guide for trainers and assessors*. Australian Government, Department of Education, Science and Training. Retrieved 14 March 2010 from: http://www.training.com.au/documents/Employability%20Skills_From%20Framework%20to%20Practices.pdf.
- Conker, M.N. (1914). *Zabit ile kumandan*. İstanbul: Tanin Matbaası. Genelkurmay Askeri Tarih ve Etüt Başkanlığı Yayınları (2010)

- Çöl, G. (2004). Örgütsel bağlılık kavramı ve benzer kavramlarla ilişkisi . *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*,6(2), 4–11
- Derin, N. (2022). *Sağlıkta inovasyon ve girişimcilik*. Ders notları. https://med.inonu.edu.tr/media/inonutip_D1K1SaglikGirisim.pdf
- Eren, E. (2001). *Yönetim ve organizasyon (Çağdaş ve küresel yaklaşımlar)*. İstanbul: Beta, s. 181.
- Ersoy, A.S. (2015). *Mehmet Nuri Conker'in askeri ve siyasi hayatı (1911-1937)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.
- Garnezy N. (1991). Resilience in children's adaptation to negative life events and stressed environments. *Pediatric Annals*, 20, 459-466.
- Hasanoğlu, A. (2015). *Resilience (Ruhun esnekliği ve dayanıklılığı) ne işe yarar?* [Http://www.radikal.com.tr/yazarlar/alper-hasanoğlu/resilience-ruhun-esnekligi-ve-dayanikligi-ne-ise-yarar-1424396/](http://www.radikal.com.tr/yazarlar/alper-hasanoğlu/resilience-ruhun-esnekligi-ve-dayanikligi-ne-ise-yarar-1424396/)
- İnal, G. & Ömeroğlu, E. (2011). Bilişsel yetenekler testi form 6'nın 61–72 aylar arasında olan çocuklar için geçerlik güvenirlik çalışması. *Kuramsal Eğitimbilim*, (2), 198-207, 2011 www.keg.aku.edu.tr
- İnan, A. (1959). *Zâbit ve kumandan ile hasbihal önsözü*. İstanbul: Yenigün.
- Jacelon, C.S. (1997). *The trait and process of resilience*. *Journal of Advanced Nursing*, 25(1), 123-129.
- Koçarslan (Şimşek), E. (2005). *The applicability of the Turkish Armed Forces' personality test battery to the selection of Turkish Air Force Academy cadets*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: ODTÜ.
- Künter, N. (2014). *Askeri liderlik: Kavramlaştırma ve askeri liderin etkinliğinin ölçümüne ilişkin bir ölçek geliştirme çalışması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Kara Harp Okulu.
- Lynn, A. (2008). *The EQ Interview*. New York City, NY: AMACOM.
- Motowidlo, S.J. & Van Scotter, J.R. (1994). Evidence that task performance should be distinguished from contextual performance. *Journal of Applied Psychology*, 79(4), 475-480.
- Pearce, John A., & David, F.R. (1987). Corporate mission statements: The bottom line. *Academy of Management Executive*, May. s.109-116.
- Rao, M. S. (2010). Where knowledge is wealth: Employability skills. Retrieved from: <http://profmrs.blogspot.com/2010/04/employability-skills-rofmrsao.html#ixzz0mfzKwnww>.
- Shields, J.L. & Hanser, L.M. (1990). Designing, planning and selling project A. *Personnel Psychology*, 43,241-245
- Sümer, H.C., Sümer, N., Çiftçi, O.S. & Demirutku, K. (2000). Measurement of officer personality attributes: A construct validity study. *Turkish Psychological Journal*, 15(45), 15-39
- Şimşek, E. (2011). *Örgütsel iletişim ve kişilik özelliklerinin yaşam doyumuna etkileri*. Yayımlanmamış doktora tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- Şimşek, E. (2018). Havacılık odaklı askeri performans ölçütleri. *Hava Kuvvetleri Dergisi*, 380, 18-23.
- TSK İç Hizmet Yönetmeliği, Resmi Gazete Tarih/Sayı :6 Eylül 1961, 10899. <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=5905&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeliği&mevzuatTertip=5>
- Turhan, H. (2013). İnisiyatif ve sorumluluk duygusu. *DHO Pusula Dergisi*, 73-35.

- Tusaie, K. & Dyer, J. (2004). Resilience: A historical review of the construct. *Holistic Nursing Practice*, 18(1), 3-8.
- Tutar, H., Yılmaz, K. & Erdönmez, C. (2005). *İşletme becerileri grup çalışması*. Ankara: Detay.
- Yanıkkerem, E. & Karakuş-Selçuk, A. (2019). Hemşirelik öğrencilerinin girişimcilik eğilimi ve sosyal medya bağımlılığını etkileyen faktörler. *CBU-SBED*, 6(1), 15-30
- Yıldırım R. (2000). Türk askeri disiplinin hukukuna kısa bir bakış, *AYİM 14 Numaralı Dergi*, 81.

BÖLÜM 12

KALABALIK YÖNETİMİ VE OKULLARDA DURUM

Dr. Öğr. Üyesi Saffet KARAYAMAN*

---

* Artvin Çoruh Üniversitesi, Arhavi MYO, Doktor Öğretim Üyesi,
saffetkarayaman@gmail.com. ORCID ID: 0000-0001-5624-4678

GİRİŞ

Dünyadaki her canlının yaşamını ve hareketini sürdürebileceği bir fiziksel hacime ihtiyaç vardır. Her bir canlının kendisine özgü özellikleri nedeniyle, bir arada bulunduğu diğer canlıları etkileme durumu da her örnekte farklıdır. Bu farklılık, bir birim mekânda bulunan canlı türü ve adedi sayısını belirler. Herhangi bir zorlama ve insan müdahalesi olmayan ormanlar, hayvan kolonileri, bu yaşam habitatlarına verilen en ilkel örnekler olabilir. İnsanların buldukları birim yaşam alanlarında da yeterli kaynak kullanımı ve hareket özgürlüğünün yanında psikoloji bilimi de konuya dahil olmaktadır.

İnsanoğlu açısından, bazı kaynaklardan yararlanma, cazibe, eğlence, imkanlara erişim, zorunluluk veya ekonomiklik nedeniyle çok sayıda bireyin daha az bir hacim içeren alanları yaşam alanı olarak kullandıkları görülmektedir. Bu durum bazen bireylerin özgür arzu ve tercihleri ile olurken, bazı durumlarda ise bir zorunluluk olarak meydana gelmektedir. Örneğin futbol maçları, konserler gibi etkinlikler, çok sayıda insanın özgür arzularıyla oluşturdukları kalabalıklar iken, büyükşehirlerin gecekondu mahallelerindeki bazı kalabalık okullar ise, zorunlu bir arada bulunma durumuna örnek gösterilebilir.

Tüm canlılar için, yaşam alanlarının hacimlerinin yeterli olması önemlidir. İnsan için söz konusu bu hacimsel alan, bazı durumlarda ihtiyari ya da gayri ihtiyari zorunluluklarla kısıtlanabilir. Daha dar bir hacim içerisinde çok sayıda insanın bulunmasına kısaca kalabalık diyebiliriz. Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Kalabalık kavramını; ‘Çok sayıda insanın bir araya gelmesiyle oluşan insan topluluğu’; ‘Gereksiz, karışık şeyler topluluğu’ olarak tanımlamıştır (kalabalık, 2022). Çok sayıda insanın, kısıtlı bir hacimde bir arada bulunması, izdiham gibi birtakım riskler de barındırmaktadır. Türk Dil Kurumu güncel sözlüğünde, ‘aşırı kalabalık, yığılma durumu’ izdiham olarak tanımlanmaktadır (İzdiham, 2022). Yetersiz bir alanda, kapasitesinin üzerinde insan, araç ve başka birtakım düzeneklerin de hareketi sonucu izdiham, yaralanma ve hatta can kayıpları ile de sonuçlanan olaylar ne yazık ki olmaktadır (‘Hac’da izdiham’, 2015; ‘Dünyada son 32 yılın’, 2021; ‘Kenya’da okul çıkışında’, 2020; ‘İstanbul Avcılar’da okul’, 2019). Bu durum, farklı alanlardaki kalabalık yönetiminin profesyonel bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Machleit, Eroğlu ve Mantel’e (2000: 30) göre kalabalığın ölçüsü; sınırlı bir hacimsel alandaki bireylerin, nesnelere veya her ikisinin sayısının, kişilerin faaliyetlerini, hareketlerini ve hedef başarılarını kısıtladığı veya engellediği yoğunluk düzeyi olarak ifade edilmektedir. Kalabalık kavramını, ortak hacim kullanım seviyesinin yanı sıra davranışsal, bilişsel ve duygusal tepkilere neden olan; sosyal, psikolojik ve durumsal faktörlerden etkilenen ve bireylerin öznel yoğunluk değerlendirmelerini içerecek şekilde kapsamlı bir şekilde ele alan araştırmacılar da vardır (Graefe, Vaske ve Kuss, 1984: 409). Dolayısıyla, kalabalıklaşma, sadece insan yoğunluğu ve sıkışıklık gibi değişkenlerin değil, aynı zamanda bazı fiziksel ve sosyal değişkenler nedeniyle belirli koşulların elverişsiz olarak değerlendirilmesinden oluşan

duygusal yoğunluk temelinde de açıklanmaktadır. Başka bazı araştırmacılar da (Graefe vd., 1984: 399; Manning vd., 2000: 59-60) bireylerin tercihlerinin, beklentilerinin, bulunulan alan tipinin ve çevresel özelliklerin de kalabalık algısı üzerinde etkilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Bu durumda, kalabalığın bireylere çok yönlü bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

1. KALABALIK YÖNETİMİNE GENEL BAKIŞ

İnsanın yaşam alanını paylaştığı diğer bireylerin yoğunluğunun yarattığı taşıma kapasitesi sınırının aşımı, kalabalık olarak değerlendirilebilir. Kalabalık algısı, çevresel ve davranışsal psikoloji konusu olarak ele alınmaktadır (Neuts ve Nijkamp, 2012: 2134). Kalabalık algısı, davranışsal kısıtlama ve uyarıcı yükleme olarak ele alan iki yaklaşım bulunmaktadır (Kayaa ve Weber, 2003: 302). Birinci yaklaşıma göre; uygun olmayan veya istenmeyen sosyal iletişim, uyarıcı yükleme olarak açıklanmaktadır. Bireylerin, başkalarının varlığından veya ortamdaki sosyal yoğunluk ya da ilginin artmasından bunaldıklarında kalabalık algısı ortaya çıkmaktadır (Desor, 1972: 79-80). Diğer yaklaşıma göre, bireylerin hareket deneyimlerine başkaları tarafından müdahale edildiğinde kalabalık algısı oluşmaktadır (Stokols, 1972: 276). Neuts ve Nijkamp (2012: 2135) ise kalabalığı taşıma kapasitesi ve sürdürülebilirlik kavramları ile ilişkilendirmişlerdir. Buna göre sosyo-kültürel taşıma kapasitesi aşıldığı zaman kalabalık algısı oluşmaktadır.

Kalabalık yönetimi konusunun, spor organizasyonları bünyesinde (Kurudirek vd., 2017) ve turizm gibi (Özgürel ve Yılmaz, 2021; Daştan, 2021) farklı disiplinlerde ele alındığı görülmektedir. Bununla birlikte, idarenin toplumsal olayları önleme ve otoriteyi koruma refleksi olarak kalabalık yönetimi kavramını ele aldığı görülmektedir (İçişleri Bakanlığı, 2015). Bu noktada kalabalığın oluşum nedenleri bakımından ayırt etmek önemlidir. Konserler, spor müsabakaları gibi organizasyonlardaki kalabalık (eğlence kalabalığı), insanların kendi arzularıyla isteyerek oluşturdukları kalabalıklardır. Yine protesto, eylem miting grupları da (protesto kalabalığı) isteğe bağlı kalabalıklar kapsamındadır. Protesto kalabalığı, demokratik toplumlarda ekonomik, sosyal ve siyasal sebeplerle insanların bir araya gelmesiyle kalabalıklar oluşmaktadır. Bazen öfkeli, taşkın, hakkını arayan; bazen neşeli, aktif durumdaki bu kalabalıklar, güvenlik güçlerince kontrol altında tutulmak istenir. Güvenlik güçlerinin genelde muhatap olduğu topluluklar, sosyolojik açıdan kalabalık, kitle veya yığın olarak değerlendirilmektedir.

Kalabalık yönetimi kavramı, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı görev ve sorumlulukları bünyesinde de (İçişleri Bakanlığı, 2015) ele alınmıştır: İçişleri Bakanlığı'nca yayımlanan "Kalabalıkların yönetimine ilişkin yöntemler ve standartlar" başlıklı çalışma kılavuzunda; kalabalıkların yönetiminin genel anlamıyla dört alanda sınıflandırılabilceği belirtilmiştir ve bu alanlar şöyle sıralanmıştır:

- a) Ani gelişen olaylarla ilgili düzensizlik, örneğin: toplumla ilgili konular, suç faaliyeti, kolluk faaliyeti,
- b) Tek konulu eylem/gösteriler, örneğin: doğrudan eylem grupları, iş uyuşmazlıkları, çevreyle ilgili konular,
- c) Yasal toplumsal etkinlikler, örneğin: spor etkinlikleri, konserler, tertip edilmiş yürüyüşler,
- d) Kanuna aykırı toplumsal etkinlikler, örneğin: kanuna aykırı toplantılar, kanuna aykırı yürüyüşler (İçişleri Bakanlığı, 2015:5).

Okullar, hastaneler, ordu, cezaevleri gibi kalabalıklar ise, bir otoritenin talebi ile oluşan zorunlu kalabalık ortamlardır. Örneğin öğrenciler, zorunlu eğitimlerini almak için bu ortamlarda bulunurlar.

Kalabalığın insan davranışlarına, özellikle çocuklara olumsuz etkileri olduğunu belirten araştırmalar mevcuttur (Desor, 1972: 79-80; Stokols, 1972: 276). Okullarda da, birim alanda var olan öğrenci sayısı idealin üstüne çıktığında kalabalıktan bahsetmek mümkündür.

2. OKULLARDA KALABALIK YÖNETİMİ

Kalabalık sınıfların Türkiye’de önemli bir sorun olduğunun (Yaman, 2006;2) vurgulanmaya başlanmış olması önemli bir gelişme olmakla birlikte, kalabalık okullardaki sorunlardan çok az söz edilmesi önemli bir eksiklik olarak görülebilir. Kalabalık sınıflar, kalabalık okulları oluşturmaktadır. İstanbul’da toplam öğrenci sayısı bakımından binlerle ifade edilen okullar bulunmaktadır. Türkiye’nin en kalabalık okulu olarak ifade edilen İstanbul Avcılar ilçesindeki Leyla Bayram İlkokulunun öğrenci sayısını Türkiye de 66 ilçe nüfusundan fazla olduğu belirtilmektedir (‘‘Türkiye’nin en kalabalık’’, 2018). Bu gerçeklik, okullardaki kalabalığın ve yoğun insan hareketinin yönetimi ve organizasyonunun profesyonelce ele alınmasını, bu konuda modeller geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Kalabalık okullarda akademik başarının genel olarak düşük olduğu bilinen bir durumdur (Yaman, 2010). Daha az sayıda öğrencinin olduğu okullarda öğrenciler ve personel kişiler arası ilişkiler, moral, iletişim daha iyi; eğitim öğretim faaliyetleri daha etkili olmaktadır. Bu okullarda disiplin olayları daha az, bireysel eğitim olanakları daha fazladır (akt, Dönmez, 2002; Yaman, 2010; Pehlivan, 2002). Günümüzde çoğu öğretmen, kalabalık okul ve sınıf ortamlarında öğrencilerin öğrenme ilgisizliğinden bahsederek, öğrencilerle yaşanan disiplin ve iletişim sorunlarından tükenme noktasına geldiklerinden bahsetmektedirler (Eskicumalı, 1999).

Kalabalık sınıf tanımlamasında net bir sayıda uzlaşıldığı söylenemez (Aydın, 1998). Ancak, kalabalık sınıf kavramı, genellikle 30 öğrenci rakamını aşan bir sayıyı ifade etmektedir (Kabil, 2010). Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ilköğretim ve eğitim kanununda sınıf mevcudunun en fazla 40 öğrenci olabileceği belirtilmektedir (İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 1961). MEB yönetmeliğine göre, okul öncesi sınıflarda bir sınıfın öğrenci mevcudu 10’dan az, 20’den fazla olamayacağı hüküm altına alınmıştır (Okul öncesi ve

ilköğretim, 2014). Görüldüğü üzere, Türkiye’de, 1961 yılında çıkarılan kanunda en fazla öğrenci sayısı 40 ile sınırlandırılmış olmasına rağmen geçen bunca zaman sonra, 40 öğrenci sınırını aşan sınıflardan bahsedilmesi üzücü bir durumdur. Bununla birlikte, MEB yeni sınıf oluşumlarında 30 sayısını temel aldığı görülmektedir (Fiziki kapasitesi dolmayan okullar, 2011; MEB Genelge, 2012; MEB Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği, 2013).

Tüm bu tanım ve açıklamalara bakıldığında, Türkiye’de binlerle ifade edilen öğrenci mevcudundan oluşan okullardaki çocuklarımızın ihmal edildiğini görmekteyiz. Bu durumda kırk (40) ve üstü kişiden oluşan sınıflardaki çocuklarımıza haksızlık ettiğimizi söyleyebiliriz. Okul fobisi, okuldan kopma, akademik başarıda seviyesinde düşüklük gibi sorunların nedenlerini araştırırken, öncelikle kalabalık sınıflar ve kalabalık okullarda aramalıyız. Öğrenci sayısının binlerle ifade ettiğimiz okullardaki öğrencilerin tuvalet ve lavabo ihtiyaçlarını düşündüğümüzde, çocukların ve ergenlik dönemlerine giren gençlerin o alanlarda neler hissettikleri, neler yaşadıkları oldukça önemlidir. Bazı çocukların okul tuvaletlerini kullanmadığı ya da özellikle kullanmak istememeleri, bazı çocukların derste altlarına kaçırmaları, bazılarının ise özellikle derste tuvalet için izin istemelerinin nedenleri araştırılması gereken bir konudur. Bu konular incelenirken de ilk bakılacak nokta, kalabalık kavramıdır.

2.1. Okullarda Kalabalığın Sebep Olduğu Riskler

Okullardaki kalabalık nedeniyle bir takım somut ve ciddi riskler bulunmaktadır. Dersliklerdeki ve okul sınırları içerisindeki diğer alanlarda oluşan kalabalığın fiziksel yaralanma ve kazalara neden olması kaçınılmazdır. Bununla birlikte, okuldaki kalabalığın öğrencilerin psikolojilerine olumsuz etkilerinin olduğu da bilinmektedir. Okuldaki kalabalığın öğrencilere olumsuz etkileri konusu, başta rehber öğretmenlerin araştırma yapmaları gereken bir alandır. Okul içi kalabalığın çocuğa etkileri eğitim öğretimle ilgili bir husustur. Ancak kalabalık okulun, sınırları içerisindeki barındırdığı, birim alandaki birey sayısından kaynaklanan fiziksel yaralanma, olası kazaları önleme ve mevcut insanların sirkülasyonu, ciddi bir yönetim ve organizasyon becerisi gerektirmektedir. Problem, sadece okulun sınırları içindeki kalabalığın yönetimi değildir. Özellikle giriş ve çıkış saatlerindeki okul önündeki sokak, cadde kalabalığının taşıdığı riskler, olası kazalar da önem arz eden bir durumdur. İstanbul Sultangazi ilçesinde bir okul çıkışı haber konusu olmuş ve bir veli şunları ifade etmiştir:

“Okul açıldığı için duyduğumuz sevinç yerini ilk gün okul kapısında yaşadığımız izdihamla tedirginliğe bıraktı. Bütün veliler ya kapının önünde, ya da okulun içinde bekliyordu. Veliler “Çocuğumuz çıkar, bizi göremez diye” panik halinde olduğu için “Okulun içine girmek yasak” anonsları pek bir işe yaramadı. Maske takıyorduk ama mesafe diye bir şey yoktu herkes iç içeydi.

Geçen yıl sınıflardaki öğrenci sayısı azaltılmıştı. Sabahçı öğlenci olduğunda en azından bütün öğrenciler aynı anda okulda olmuyor giriş ve çıkışlarda o kadar izdiham yaşanmıyordu. Bu yıl sınıfların mevcudu da arttı şu an 40 kişi bir sınıfta eğitim alacak. Çocuklar maske takıyor hepsinde kolonya dezenfektan var ama ne kadar koruyabilirler ki kendilerini. Hem hijyen açısından zor hem de eğitim açısından. Geçen yıl sadece 2 gün okula gidildiğinde bile tuvaletlerin çok kötü olduğunu söylemişti çocuğum. Bu yıl hijyeni nasıl sağlayacaklar?’’ (‘‘Sınıf mevcudu kırk’’, 2021)

Yine İstanbul’un varoşlarındaki bir okulun kalabalığını gösteren resim (Resim 1) aşağıda verilmiştir.

Resim 1. Okulda kalabalık örneği. **Kaynak:** (‘‘Türkiye'nin en kalabalık.’’, 2018)

Okullardaki kalabalığın neden olduğu risklerden bazıları şöyle sıralanabilir;

1. Okul içinde öğrenci ya da veli izdihamı ve bunun neden olduğu kazalar. (‘‘İstanbul Avcılar’da’’, 2019,08 Kasım).
2. Öğrenci ve personel güvenliğine ilişkin sorunlar (Kavg, hırsızlık, kötü niyetli kişilerin okula girmeleri).
3. Öğrenci kaybolması olayları.
4. Öğrenciler arası zorbalıklar (Yaman, 2010:410).
5. Personel kontrolünde zorluk ve birtakım disiplinsizlikler.
6. Okulun yakın çevresinde izdihamın neden olduğu olası kazalar (Sultangazi’de okul, 2021).
7. Öğrencinin psikolojisine, okula uyumuna ve eğitim- öğretim faaliyetlerine olumsuz etkileri (Eğitsel ve pedagojik etkiler).

8. Aşırı gürültü, hijyen sorunları, hava kirliliği (Betuz, 2012:88), küçük çocuklarda fiziksel ihtiyaçları giderememe.

Bu çalışma, kalabalığın hareketinin yönetim ve organizasyonuna; koordine edilmesine, izdihamın önlenmesi konularına odaklanmıştır. Okullardaki kalabalığın psikolojik, pedagojik ve eğitim/öğretim faaliyetlerine ilişkin etkileri ayrı bir çalışma konusu olarak bırakılmıştır.

2.2.Okullardaki Kalabalığın Yoğun Olduğu Zamanlar

Okullarda, bazı zaman aralıklarında, kalabalık derecesi ve bu kalabalığın hareket en yüksek seviyelere ulaşmaktadır. Kalabalığın en yüksek düzeyde olduğu zamanlar ve nedenleri şu şekilde sıralanabilir.

1. **Öğrencilerin paydos (çıkış) zamanları:** Özellikle büyükşehirlerdeki ilkokullarda, güvenlik, trafik gibi nedenlerle çocukların tek başlarına eve gidememekte ve veliler tarafından okuldan alınmaktadır. Okulların paydos (son ders çıkışı) zili çalınması ile birlikte, özellikle okul çıkış alanları son derece kalabalık olmaktadır.
2. **Öğle arası zamanı:** Öğle aralarında, öğrenci velilerinin bir kısmı çocuklarının beslenmeleri ile ilgilenmektedirler. Bu zaman aralığı, yetişkin ve öğrencilerin aynı ortamda oldukları bir zaman aralığına denk gelmektedir.
3. **Teneffüsler:** Özellikle ilkokullarda, çocukların gelişim düzeyleri gereği aktif hareket ve oyun ihtiyaçları nedeniyle açık alanlarda, koridorlarda ciddi risk taşıyan kalabalık anlar yaşanmaktadır.
4. **Okul giriş zamanı:** Çocukların okullara ilk giriş zamanlarında, özellikle büyükşehirlerdeki ilkokullarda, çocuğunu okul kapısından içeri yollayan velilerden kaynaklı izdiham yaşanmaktadır.

Bu kalabalığın etkileri okul çevresindeki ara sokaklarda da hissedilmektedir. Özellikle okulların etrafındaki cadde ve sokaklarda araç trafiği oluşmaktadır. Kalabalık bir okulun, bulunduğu bölgede tüm sosyal ve iş yaşamını etkilediği söylenebilir.

Aşağıdaki örnekte; okul kapısında, çocuklarını bekleyen anne/babaların oluşturduğu kalabalık ve aynı anda içeri girmek isteyen bir araç görülmektedir (“İzmir’de okul çıkışı”, 2020).

Resim 2. Okul çıkışı izdiham örneği. **Kaynak:** (“İzmir’de okul çıkışı.”, 2021)

Aşağıdaki resimde ise (Resim 3), İstanbul’un yoğun göç alan Sultangazi ilçesinde bir okulun çıkışındaki izdiham görülmektedir. Okulun bahçe kapısına sıkışma ve küçük çocukların ezilmesi oldukça muhtemel görülmektedir. Aynı zamanda caddeye açılan kapıda her an bir trafik kazası riski vardır.

Resim 3. İstanbul Sultangazi ilçesinde bir ilk okulun çıkışı. **Kaynak:** (“Sultangazide okul önlerinde.”, 2021)

Birim alandaki, normalden aşan insan yoğunluğunun bazı riskler barındırdığı muhakkaktır. Özellikle, çocukların gelişim seviyelerinden kaynaklı birtakım özellikleri nedeniyle son derece üzücü olaylar da

yaşanmaktadır. 2019 yılında, İstanbul Avcılardaki bir okulda yaşanan ve bir öğrencinin hayatını kaybettiği kazada; velilerden bazılarının,

"En azından giriş çıkış saatlerinde servislerin çocuklarla aynı anda girmemesi gerekiyor. Sokakta bekliyor olması lazım. En azından bir personel dur-bekle demeli. Herhangi bir uyarıcı levha, tabela, insan yoktu"

dediği aktarılmaktadır (İstanbul Avcılar'da, 2019).

Özetle, kalabalık okullarda özellikle çıkış saatlerinde profesyonel bir tahliye planı uygulanması bir gerekliliktir. Ancak, okul yönetimi, hatta rehber öğretmenlik mesleğinin alanlarına giren bu son derece önemli hususlarla ilgili çalışmalar son derece azdır. Bunun nedeni, okul yönetimi alanındaki akademisyenlerin uygulama deneyimlerinin olmaması mıdır? Bu durum, okul yönetimi biliminde, uygulama ile teorinin ne kadar uzak olduğunun bir göstergesi olup üzerinde durulması gereken bir husustur. Okul yönetimi alanında akademik unvan verilmesinin ön şartı olarak, uygulamada fiili olarak okul yöneticiliği yapmış olma şartı konulması ideal bir fikir olabilir. Yine okul müdürlerini denetleyen ve onlar hakkında inceleme soruşturma yapan müfettişlerin de belli bir süre okul müdürlüğü yapmış olmaları ön şart olarak ilgili mevzuatta yerini almalıdır.

2.3. Kalabalık Okullarda İzdihamı Önleyici Tahliye Modeli

Okullarda deprem yangın gibi acil durumlarda uygulanması için hazırlanan bir takım tahliye planları, tatbikatlar yapılmaktadır ("Afet ve acil durum genelgesi", 2021). Ancak Türkiye'deki bazı okullarda, kalabalık nedeniyle her gün olağanüstü bir gün gibi yaşanmaktadır. Büyükşehirlerdeki kalabalık ilkokullarda ve genellikle paydos saatlerinde, güvenlik, trafik ve çocuğun kaybolması gibi riskler nedeniyle; veliler bizzat çocuklarını almak istemektedirler. Yine öğrenci servis araçları da öğrencileri almak için okul bahçesine girip çıkmak zorundadır. Son ders bitiş zili çaldığında binlerce insanın ve çok sayıda aracın sınırlı bir alanda hareketi söz konusu olmaktadır. Bu durum okullarda ciddi sorunlara neden olsa da, sıradanlaşmış ve kabullenilmiş bir süreç halini almıştır. Bu kaos durumu, bazen ciddi izdihamlara, yaralanmalara ve kazalara neden olmaktadır. Bazı kazaların ölümle sonuçlandığı da görülmektedir ("İstanbul Avcılar'da, 2019). Bu ortamlarda oluşan kazaların ilk sorumlusu olarak okul müdürü ele alınmaktadır. Oysa bu alanlardaki taşıma kapasitesinin üzerindeki kalabalığın nedeni, yeterli okul yapılmamasıdır.

Son ders çıkışından sonra, öğrencilerin okuldan ayrılma sürecinin en az riskli bir halde planlanması mümkündür. Aşağıda daha önce yazarın, müdürlük yaptığı okullarda uygulamış olduğu paydos planlaması yönerge şeklinde açıklanmaktadır.

Okul tahliye planı;

- ✓ Öğrencilerin çıkış yapabileceği tüm kapı alternatiflerinin belirleyiniz.
- ✓ Belirlenen uygun çıkış kapılarının uygun sınıf ya da katlar için tahsis ediniz
- ✓ Genelde okullarda, yangın merdiveni olarak ayrılan, çoğunlukla kapalı tutulup acil durumlara rezerve edilen, gayet geniş ve uygun merdivenler bulunmaktadır. Bu merdiven bölümlerinin açılıp katlara göre tahsis ediniz.
- ✓ Her kat için kullanacağı merdiven türünün (idari merdivenler, öğrenci merdivenleri ve yangın merdivenleri) belirleyip ilgili öğretmenlere bildiriniz.
- ✓ Okul bahçesinde öğrenci teslim-dağıtım alanları oluşturunuz. Bu alanları boya ile iri bir şekilde sınıf şube adı yazarak belirleyiniz.
- ✓ Okulun büyüklüğüne göre, son ders zilinden 5 ya da 10 dakika öncesinde; Sınıflar, öğretmenleri gözetiminde, çıkışa hazır halde koridora çıkacaklar.
- ✓ Merdivene en yakın sınıftan başlamak üzere birbiri ardına sınıfların merdivenden çıkışa başlayacaklar.
- ✓ Öğretmenleri kontrolünde çıkan sınıflar bahçede daha önce belirlenen alanda bekleyecekler.
- ✓ Tüm sınıflar çıktıktan sonra; okul dış kapısı veli girişine açılacak ve veliler sınıflarının bekleme alanına gelerek öğrencilerini alacaklar.

2.3.1. Örnek tahliye planının uygulanabilirliği

Bu tahliye planının uygulanmasının önünde bir engel yoktur. Her okulda rahatlıkla uygulanabilir. Uygulamadaki aksaklıkları en aza indirmenin yolu, öğretmenlerin plana sahip çıkması ve uygulamadaki zamanlamaya uymaları ile mümkündür. Söz konusu planın uygulandığı okullar dipnotta verilmiştir[†].

[†] Bu tahliye planı, 2016-2019 yılları arasında, İstanbul Esenyurt Tamer Özyurt İlkokulunda (öğrenci sayısı 2.200); 2019 yılında ise Beylikdüzü İbrahim Feridun Tınaztepe İlkokulunda (öğrenci sayısı 1650) uygulanmıştır. Bu uygulama ile tüm okulun 4 dakika içerisinde boşaltıldığı çıkış uygulamaları olmuştur. Sadece normal günlerdeki tahliyelerde değil, aynı zamanda deprem gibi olağanüstü durumlarda da bu tahliye planının son derece faydalı olduğu görülmüştür. Bu tahliye planı, 2019 yılındaki Şarköy merkez üslü depremde de uygulanmış ve tüm binanın, içeride tek bir insan olmayacak şekilde 4 dakikada boşaltıldığı görülmüştür.

2.3.2. Örnek tahliye planının uygulanmasında karşılaşılan engeller

Bu tür tahliye planlarının ideal düzeyde uygulanabilmesi için, her sınıfın, zil çalmadan önce hazır olması ve ara vermeden önündeki sınıfı takip ederek, öğretmen kontrolünde çıkışının yapılması gerekmektedir. Bir sınıfın uyumsuzluğu, tüm okulun çıkışını sekteye uğratabilmektedir. Ders bitiş zilinden 10-15 dakika önce hazır olunması gerektiği bazı öğretmenlerce unutulmakta ya da bazı öğretmenlerce, bu plana uyumda isteksizlik görülmektedir. Bazı öğretmenlerin bu tutumları, Değişime dirençle, sinizmlerle ya da yönetim- organizasyon da birlikte çalışabilme, takım olabilmeye yeteneklerindeki eksikliklerle açıklanabilir. Bazı öğretmenler ise, dersin derslikte olduğu, derslik dışındaki süreçle ilgili görev almak istememekte, çocukları velilere teslim etmek için bahçede beklemek zorunda olmadıklarını ifade etmektedirler. Uygulamanın ilk aşamalarında, zamanlamaya uymayan sınıflardan kaynaklı bazı aksaklıklar olsa da, ilerleyen günlerde velilerin de durumu benimsemeleri nedeniyle planın oturduğu görülmektedir.

2.3.3. Örnek tahliye planının Yasallığı ve mevzuata uygunluğu

Dersten erken çıkmanın mevzuata uygun olup olmadığı tereddüdü ortaya çıkmaktadır. İlkokullarda genellikle son ders saatlerinde serbest etkinlikler, beden eğitimi gibi dersler bulunmaktadır. Yine ilkökullerinde davranış eğitimi kapsamında, sınıftan/ okuldan çıkışın da ders amaçları içerisinde bir faaliyet olduğu ele alınmalıdır. Ders, yalnızca öğretimden ibaret olan, öğrencinin tahta sırada oturup pasif olarak öğretmeni dinlediği bir süreçle kısıtlanamaz. Ne yazık ki bu anlayışın öğretmenler arasında da yaygın olduğu görülmektedir. İlkokul öğretmenin, üniversite öğretim elemanı gibi ders saati bittikten sonra dersliği bırakıp çıkması beklenemez. İlkokul çocuğunun girişi, çıkışı, beslenmesi gibi süreçlerde öğretmenin gözetimi şarttır. Öğrencinin, bahçede velisine teslimi süreci bazen uzayabilmektedir. Bu durumda öğretmenin ders zilinden sonra, 5- 15 dakika gibi bir bekleme söz konusu olmaktadır. Bu durum, öğretmenlerce arzu edilmeyen bir durum olabilir. Ancak, öğretmenler derse hazırlık, planlama gibi ek ders ücretleri almaktadırlar. Bunun yanında, nöbetçi öğretmenlik görevi, ders bitiminden 20 dakika kadar daha devam etmektedir. O zaman aralığında, katlarda öğrenci kalmadığı için, kat nöbetçi öğretmenleri, bahçe nöbetçi öğretmenleri ile birlikte bahçede, öğrenci dağılım-teslim sürecini koordine etmiş olmaktadır. Açıklanan nedenlerle, tahliye planında mevzuata aykırı ya da öğretmenlerin hak ihlaline neden olan bir süreç söz konusu değildir.

3. SONUÇ

İnsanın yaşam alanını paylaştığı ideal kişi sayısının ne olduğuna yönelik ciddi araştırmalar yapılmakta olup (Abernethy, V. D., 2001), kalabalığın bireylerde olumsuz etkilerinin olduğuna dair ciddi kanıtlar sunan araştırmalar mevcuttur. Tüm bu veriler, kalabalığın çocuklar üzerinde daha fazla olumsuz etki bıraktığını göstermektedir (Warner vd., 1999; Bakioğlu ve Polat, 2002; Kabil, 2010:4; (Aytuna, 1963). Öte yandan, kalabalık okulların bir Türkiye gerçeği olmasına rağmen (Kabil, 2010:8), okullarda kalabalık yönetimi konusunda bir çalışma ne yazık ki bulunmamaktadır. Küçük çocukların kalabalık tanımına giren ortamlarda zorunlu eğitime tabi tutulmaları idareye bir sorumluluk yüklemektedir. Böylesine kalabalık ortamlarda her gün zorunlu olarak kuru tahta sıra ve masalarda oturmaya mahkûm edilen çocuklarımıza haksızlık ettiğimiz farkına varmamız gerekmektedir. Bununla birlikte ders düzeninin bozulmaması için sürekli bir arkaya dönme, konuşma gibi emirlerle kontrol altında tutulması onlar için bir ceza değil midir? Özellikle okula yeni başlayan çocukların okula gitmek istememelerinin nedeni kalabalıkların verdiği bir kaygı olabilir. Ülkelerin geleceğini bireylerinin aldığı eğitim belirliyorsa, o bireylerin sağlıklı eğitim alıp alamamalarında okulların kalabalığı önemlidir. Özellikle rehber öğretmenlerin tez çalışmalarında tür konulara odaklanmaları önerilebilir.

Mevcut şartları değiştirecek olağanüstü güce sahip değiliz. Daha fazla sayıda ve yeteri kadar okul inşa edecek bir yönetsel yetki sahibi de değiliz. O halde mevcut durumda neler yapılabileceğine yönelik uygulama örnekleri üretmek gerekmektedir. Her okulun kendi şartlarına göre; ders, etkinlik, okuldan ayrılış gibi süreçleri, kalabalığın az hissedileceği şekilde planlamaları mümkündür.

3. ÖNERİLER

Bu çalışma, devlet yöneticilerinin dikkatini çekmek, politika üretenler üzerinde farkındalık oluşturmak ve eğitim yöneticilerine örnek olmak amacıyla taşımaktadır. Kalabalık yönetimi ve özellikle kalabalık okullardaki insan sirkülasyonunun yönetimi için birtakım öneriler sunulmuştur.

1. Okullar, olağan dışı bir amaç gütmeyen, tamamen yasal ve zorunlu kalabalıklardır. Bu nedenle, okullardaki kalabalıkların, İçişleri Bakanlığının sözü edilen yönergesinde (İçişleri Bakanlığı, 2015;5), yasal toplumsal etkinlikler kapsamında ele alınması faydalı olacaktır.
2. MEB, okullardaki kalabalıkların yönetimi ile ilgili bir yönerge hazırlamalıdır. Kalabalık yönetimi ile ilgili güvenlik elemanlarına dersler verilmekte, simülasyonlarla eğitimler düzenlenmektedir. Bu

kaynaklardan yararlanılarak okul yöneticileri ve özellikle öğretmenlere bu eğitimler verilmelidir. MEB’de, her konu ile ilgili muhababın okul müdürü olarak ele alınması oldukça hatalı bir bakış açıdır. Bu hatanın nedeni en somut ve kısaca şöyle açıklamak gerekir; öğrenciler okullardaki zamanlarında, derste, laboratuvarında ve tüm mekanlarda öğretmen gözetiminde bulunurlar. Öğrenci giriş çıkış ve teneffüs zamanları da nöbetçi öğretmenleri nezaretinde yürütülür ve bu nöbet görevleri karşılığı öğretmene ek ücret ödenmektedir. Okul müdürleri nöbet ücreti de almamaktadırlar. Bu nedenle, bu tür eğitimler öncelikle öğretmenlere verilmelidir.

3. Türkiye’de okulların yerleri planlanırken, yerleşim yerinde oluşacak trafik de dikkate alınmalıdır. Özellikle bir cadde üzerinde karşılıklı okullar yapılmamalıdır. Bu şekildeki karşılıklı okullarda izdiham caddelere ve sokaklara taşmaktadır. Birden fazla kalabalık okulun yan yana yapıldığı, bazı yerlerde karşılıklı olarak aynı sokağa açılır vaziyette okullar mevcuttur. İstanbul Avcılar, Esenyurt, Sultangazi, Sultanbeyli gibi ilçelerinde bu tür örnekler yaygın olarak görülebilir[‡]. Aynı sokakta birden fazla okulun olması sokaktaki kalabalığı daha da arttırmakta; araç trafiğine, öğrencilerin ulaşımı gibi konularda sorunlara neden olmaktadır.
4. Okullar, araç trafiğinin ve insan trafiğinin yoğun olmadığı sokak ve cadde üzerlerine yapılmalıdır.
5. Öncelikli olarak öğretmenlere ve okul yöneticilerine kalabalık yönetimine ilişkin eğitim verilmelidir. Bu ders, yönetici yetiştirme programları içerisinde, eğitim yönetimi, okul yönetimi lisansüstü programlarında yer alabilir. Kalabalık yönetimi dersinin güvenlik eğitimi veren kurslarda ve ön lisans programlarında okutulduğu görülmektedir (Tosun, 2022).
6. Öğretmenlerin nöbet görevleri olduğu ve bu görevlerinin, teneffüslerde, okul giriş çıkış saatlerinde olduğu göz önüne alındığında; öğretmenlerin kalabalık yönetimi eğitimi almaları önem arz etmektedir. Öğretmenlerin seminer dönemlerinde bu konuya ilişkin, alan uzmanlarınca seminer verilebilir.
7. Paydos saatlerinde mümkün olan tüm bina çıkış kapılarının da kullanıma açılacağı planlı ve seri bir tahliye yapılmalıdır.
8. Tahliyeler sınıf bazında ve öğretmen kontrolünde yapılmalıdır. Özellikle ilkokullarda izdihamları ve öğrencilerin velilerine tesliminde seri olma ve kolaylık açısından, tahliye süreci ders bitiş zili çalmadan başlatılıp son çocuğun teslimine kadar öğretmen gözetiminde ve kontrolünde yürütülüp tamamlanmalıdır.

[‡] İstanbul Avcılar’da Güngör Tekiner Ortaokulu ve Denizköşkler İlkokulu aynı cadde üzerinde karşılıklı olarak yer almaktadır. Öğrenci giriş çıkış saatlerinde cadde ve sokaklarda adeta izdiham yaşanmaktadır. İnternet haritalarını inceleyiniz. Yine aynı ilçede Leyla Bayram ve Çandarlı İlkokulları da bu duruma örnektir.

KAYNAKÇA

- Abernethy, V. D., (2001), Carrying capacity: The tradition and policy implications of limits January 2001 *Ethics in Science and Environmental Politics* 1(1). DOI: 10.3354/esep001009
- Avcı, N. (2007). Turizmde Taşıma Kapasitesinin Önemi, *Ege Akademik Bakış*, 7(2): 485-50.
- Aydın, A. (1998), Sınıf Yönetimi, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Aytuna, H. A. (1963), Orta Dereceli Okullarda Öğretmenlik ve Problemleri, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Betuz, N.E. (2012). Assessment of indoor air quality in crowded educational spaces / Kalabalık eğitim mekanlarında iç hava kalitesinin değerlendirilmesi (Yüksek Lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü / Mimarlık Ana Bilim Dalı. Ankara
- Göktuğ, T. H., Demircioğlu Yıldız, N., Demir, M. ve Bulut, Y. (2013). Taşıma Kapasitesi Kuramının Milli Parklarda Oluşum - Gelişim ve Modellenme Süreci, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 44(2): 195-206.
- Daştan, D.H. (2021). Kalabalığın deneyimsel sonuçları, kalabalık kaynaklı duygusal tepkiler ve kalabalıkla baş etme stratejileri: temalı park ziyaretleri örneğinde ölçek geliştirme çalışması. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı. İzmir.
- Desor, J. A. (1972). Toward A Psychological Theory Of Crowding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 21(1): 79-83.
- Dönmez, B. (2002). Bir eğitim kurumu olarak okul, Öğretmenlik Mesleğine Giriş içinde. (Ed.) Y. Özden. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Dünyada son 32 yılın en korkunç izdiham vakaları. (2021, 30 Nisan). Erişim adresi: <https://www.independentturkish.com/node/352731/d%C3%BCnya/d%C3%BCnyada-son-32-y%C4%B1n-en-korkun%C3%A7-izdiham-vakalar%C4%B1>
- Eskicumalı, A. (1999). Türkiye’de lise gerçeği: Adapazarı merkez liseleri üzerinde sosyolojik bir araştırma. Yayınlanmamış Araştırma.
- Güleç, S. (1975). Kırsal Rekreasyonda Ulaşım. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 25(2): 167-174.
- Graefe, A. R., Vaske, J. J., & Kuss, F. R. (1984). Social Carrying Capacity: An Integration And Synthesis Of Twenty Years Of Research. *Leisure Sciences: An Interdisciplinary Journal*, 6(4): 395-431
- Hac'da izdiham: En az 717 kişi öldü, (2015, 24 Eylül). Erişim adresi: (https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150924_hac_facia;
- İçişleri Bakanlığı, Mülkiye Teftiş Kurulu (2015). Kalabalıkların Yönetimine İlişkin Yöntemler ve Standartlar, https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/mulkiyeteftis/basili_yayinlar/110_TURKCE.pdf
- İlköğretim Ve Eğitim Kanunu (1961, 5 Ocak). Resmi Gazete : (Sayı : 10705). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatme>
- İstanbul Avcılar’da okul bahçesinde servis aracı öğrenciyi ezdi. (2019, 8 Kasım). Erişim adresi: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/istanbul-avcilarda-okul-bahcesinde-servis-araci-ogrenciyi-ezdi,pgaX5cbUrUqAI8bAKogr8w>
- İzmir’de okul çıkışı akıl almaz izdiham!. (2020, 12 Ekim). Erişim adresi: <https://www.egeyebakis.com/izmir-de-okul-cikisi-akil-almaz-izdiham/49346/>

- Kabil, M. (2010). *Sınıflardaki öğrenci sayılarının zorbalık üzerinde etkileri*, (Yüksek lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya. (<https://acikerisim.sakarya.edu.tr/bitstream/handle/20.500.12619/92871/T04304.pdf?sequence=1&isAllowed=y>)
- Kalabalık. (2022). Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük içinde. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Kayaa, N., & Weber, M. J. (2003). Cross-Cultural Differences In The Perception Of Crowding And Privacy Regulation: American And Turkish Students. *Journal of Environmental Psychology*, 23: 301–309
- Kenya'da okul çıkışında izdiham: 14 ölü. (2020, 04 Şubat). Erişim adresi: <https://www.cnntrk.com/dunya/kenyada-okul-cikisinda-izdiham-14-olu>
- Kılıçarslan D., (2016). Ziyaretçi yönetimi kapsamında ziyaretçilerin atmosfer ve kalabalık algılarının memnuniyet üzerindeki etkisinin tespitine yönelik bir araştırma: Topkapı Sarayı örneği, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi
- Kurudirek, M. İ., Katkat, D., Kurudirek, M. A., Gezer, E., & Gezer, H. (2017). Spor Organizasyonlarında Kalabalık Yönetimi 17 Akdeniz Oyunları Örneği. *Turan-Csr International Scientific Peer-Reviewed*, 9(35), 360–371.
- Machleit, K. A., Eroglu, S. A. ve Mantel, S. P. (2000). Perceived Retail Crowding and Shopping Satisfaction: What Modifies This Relationship? *Journal of Consumer Psychology*, 9(1): 29-42.
- Manning, R., Valliere, W., Minter, B., Wang, B., & Jacobi, C. (2000). Crowding In Parks And Outdoor Recreation: A Theoretical,. *Journal of Park and Recreation*, 18: 57–72.
- Millî Eğitim Bakanlığı Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Afet ve Acil Durum Yönetimi genelgesi. (2021, 19 Mart) , Genelge no: 2021/13. Erişim adresi: <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/2058.pdf>
- Millî Eğitim Bakanlığı kurum açma, kapatma ve ad verme yönetmeliği (2017, 24 Haziran). Resmî Gazete Sayı (30106). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=23698&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği (2014, 26 Temmuz). Resmî Gazete (Sayı: 29072). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19942&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Nakajima, E. S. and Ortega, E. (2016). Carrying Capacity Using Emery and a New Calculation of Theecological Footprint, *Ecological Indicators*, 60: 1200-1207.
- Neuts, B., & Nijkamp, P. (2012). Tourist Crowding Perception And Acceptability In Cities: An Applied Modelling Study on Bruges. *Annals of Tourism Research*, 39(4): 2133– 2153.
- Özgürel, G., & Yılmaz, O. K. (2021). Aşırı turizmde kalabalık yönetimi: belediyeler tarafından kullanılabilir akıllı turizm uygulamaları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1594-1620. doi:10.46928/iticusbe.944864
- Pehlivan, D. (2002), *Alternatif Okullar*, Pegem A yayıncılık, Ankara.
- Sınıf mevcudu 40, okul çıkışı izdiham!. (2021, 7 Eylül). Erişim adresi: <https://ekmekvegul.net/mektup/sinif-mevcudu-40-okul-cikisi-izdiham>
- Stokols, D. (1972). On The Distinction Between Density And Crowding: Some Implications For Future Research. *Psychological Review*, 79(3): 275–278

- Sultangazi'de okul önlerinde kazaya davetiye. (2021, 10 Eylül) Erişim adresi: <https://www.dha.com.tr/gundem/sultangazide-okul-onlerinde-kazaya-davetiye-1847663>
- Türkiye'nin en kalabalık ilkokulu Leyla Bayram İlkokulu'ndaki öğrenci sayısı 66 ilçeden fazla. (2018, 11 Aralık). Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/turkiye-nin-en-kalabalik-ilkokulu-leyla-bayram-ilkokulu-ndaki-ogrenci-sayisi-66-ilceden-fazla-2256373>
- Tosun, E. (2022). Özel Güvenlik ve Koruma Önlisans Programlarında Müfredat Değişikliği. [file:///C:/Users/User/Downloads/zeliGvenlikveKorumanlisansProgramlarindaMfredatDeiiklii%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/zeliGvenlikveKorumanlisansProgramlarindaMfredatDeiiklii%20(1).pdf) (Erişim T.: 12.05.2022)
- Yaman, E. (2006). Eğitim sistemindeki sorunlardan bir boyut: büyük sınıflar ve sınıf yönetimi, Gazi Üniversitesi Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 4,3, 261-274.
- Yaman, E. (2010). Kalabalık sınıfların etkileri: öğrenciler ne düşünüyor? . Kastamonu Eğitim Dergisi , 18 (2) , 403-414 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/kefdergi/issue/49063/626019>

BÖLÜM 13

YAPAY ZEKÂDA EKONOMİK, SİYASİ VE ASKERİ BAĞLANTI: BİR ARAŞTIRMA GÜNDEMİ

Dr. Öğr. Üyesi Merih ANGIN¹

Dr. Lena TRABUCCO²

---

¹ Koç Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkiye, mangin@ku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0739-798X

² Kopenhag Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü, Danimarka, letr@ifs.ku.dk, ORCID: 0000-0001-9691-9895

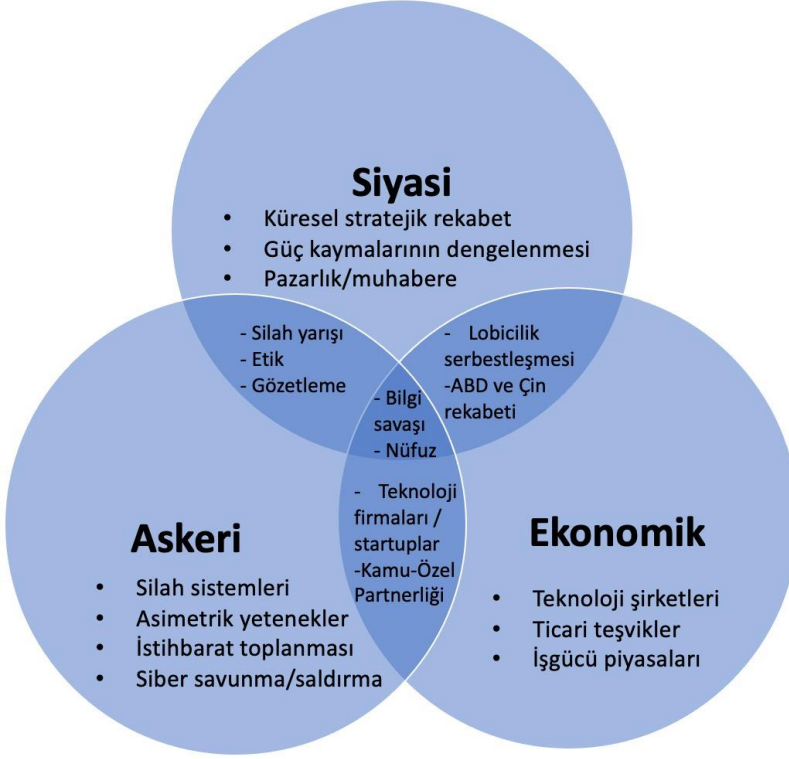

GİRİŞ

Modern teknolojinin gelişimi, farklı disiplinlerden araştırmacıların yapay zekânın küresel anlamda geleceğimizi nasıl şekillendireceği hakkında önemli sorular sormasını da beraberinde getirmiştir. Araştırmacıların birçoğu, ulusal güvenlik ve askeri teknoloji alanları başta olmak üzere mevcut teknolojik devrimin geçmişin teknolojik devrimlerinden ne derece farklı olduğunu sorgulamıştır (Boothby, 2014). Bununla birlikte, yapay zekâyı diğer teknolojik devrimlerden ayıran şey, yalnızca yapay zekâ uygulamalarından veya savaşın temel karakterini dönüştürmek için öngörülen yeteneğinden ibaret değildir; yapay zekâyı uzun zaman önce gerçekleşen devrimlerden farklı kılan, günlük yaşamlarımızda yaygın olarak yer almasıdır. Teknolojinin erişilebilirliği ve yaşamın birçok alanındaki değişimi etkileme potansiyeli, yapay zekâ devrimini benzeri görülmemiş bir hale getirmektedir.

Bu çalışma, ulusal güvenliğin geleceğinin bu üç alanın etkileşimiyle belirleneceği görüşünden hareketle kapsamlı bir araştırma gündemi sunmaktadır. Yapay zekânın ekonomik (veya ticari), askeri ve jeopolitik alanlardaki gelişimi, bu alanların karşılıklı olarak birbirine aktarımını da sağlamaktadır: Bir alandaki gelişme diğer alanlardaki gelişimi de etkilemektedir. Bu etkileşimi yakalamak, gelişen teknolojinin ve ulusal güvenliğin makro düzeydeki etkileri hakkında araştırmacılara fikir vermek açısından önemlidir. Aşağıda tartışılacağı üzere, her bir ilgi alanı yapay zekâ uygulamalarıyla ilgili büyüyen bir yazına sahiptir; ancak bu alanların her biri, diğer sektörlerin bu teknolojinin gelişimini ve yayılmasını nasıl etkilediğini gösteren bir perspektife sahip değildir. Güvenlik araştırmalarında geleneksel kapsamın sınırlarının ötesine bakabilmek, tipik güvenlik çalışmaları araştırmacılarına özgü bir uygulama olmamıştır. Ancak yine de yapay zekânın kendine özgü doğasının, bu alandaki erişilebilirliğin ve inovasyonun ulusal güvenlik çıkarları açısından ne kadar hayati önem taşıdığını görmede güvenlik çalışmaları araştırmacılarını teşvik ettiğini ve kapsamının da geleneksel güvenlik çalışmalarına ait akademik bilginin çok ötesine geçtiğini belirtmek gerekir.

Şekil 1, pratikte çoklu alan etkileşiminin nasıl görüldüğünü göstermektedir. Ulusal güvenlik politikasıyla ilgili sorun alanları yapay zekâ alanına dahil edilmiştir ve bunlar kendi alanlarına veya uygun etkileşim alanına yerleştirilmiştir. Merkezde, her üç alanın etkileşiminde var olan birkaç sorun alanı vardır. Bu diyagramda, ulusal güvenliğin geleceğinin bu üç sektörün gelişimi ve etkileşimi ile nasıl şekilleneceği gösterilmektedir. Ekonomik, siyasi ve askeri alanlardaki ilerlemeler, gelecekteki savaşlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olacaktır.

Şekil 1

Bu çalışma şu şekilde organize edilmiştir: Öncelikle, yapay zekânın tanımı ve gelecekteki uluslararası sistemler için önemi işlenmiştir. Makalenin devamında ise yapay zekâ ile ilgili mevcut yazın özetlenmiştir ve uluslararası ilişkiler araştırmalarının hali hazırda nerede durduğunu daha iyi anlayabilmeye yönelik olarak üç alanın her biri ayrı ayrı tartışılmaya devam edilmiştir. Çalışmamız bu konuyla ilgili gelecekteki araştırma gündemimiz ile sonlandırılmıştır.

Yapay Zekâ Nedir? Farklı Alanlardaki Değişik Tanımlar

Üzerinde büyük ölçüde fikir birliği olan kullanımdaki tanıma göre yapay zekâ, insan zekâsını taklit etme yeteneğine sahip her şey olabilir ve öğrenme ve kendini geliştirme yeteneği bakımından sıradan makinelerden/robotlardan farklılaşmaktadır. Farklı alanlar için de bu durum geçerlidir. Ancak, yapay zekânın tanımlandığı derinlik bir alandan diğerine değişmektedir. Daha çok makro disiplinler arası bakış açısına sahip bir literatürde, yapay zekâ (yukarıdaki verildiği gibi) geniş bir tanımla bırakılmıştır ve otonom fonksiyonlara sahip herhangi bir şey ile benzetim kurulmuştur. Bu dönemde yapay zekânın etkileri, insan failliğinin toplumda yeniden dağılımı olarak büyük ölçekte görülmüştür (Boyd ve Holton 2018).

Ekonomik alanda, yapay zekâ çok daha ayrıntılı olarak tanımlanmıştır ve daha büyük bir imkân sağlayıcı teknoloji olarak görülmektedir. Çoğunlukla teorik olarak sınırsız uygulamalara sahip genel amaçlı bir teknoloji olarak görülmektedir ve üç farklı yapay zekâ türü kabul görmektedir: Robotik, sembolik sistemler ve derin öğrenme. İlk iki türün büyük ölçüde minimum etkiye sahip olacağı tahmin edilirken; üçüncü tür, icat etme sürecinin bizzat kendisini etkileyerek ekonomileri temelden yeniden yapılandırma yeteneğine sahip bir gelişme olarak yorumlanmaktadır (Cockburn vd., 2019; Aghion vd., 2019).

Siyasi alanda, yapay zekâ genelde sadece makine öğrenme (ML) ile eş anlamlıdır ve uygulamaları/etkileri, makine öğreniminde öngörülen gelişmeler aracılığıyla izlenmektedir. Bununla birlikte, uluslararası güç dengelerine odaklanan daha yakın zamanlı literatür, makine öğrenme giderek bir genel amaçlı teknoloji olarak tanımlanmaktadır ve yapay zekâyı bir eşikten ziyade süreç (sınırlı olandan geniş uygulamalara) olarak kabul etmektedir (Horowitz 2018; Levy 2018).

Askeri alanda ise yapay zekâ, aşırı bir uçtaki süper akıllı yapay zekâyâ sahip bir süreç/spektrum olarak giderek daha fazla tanınmaktadır. Yapay zekânın ulusal güvenlik üzerindeki öngörülebilir etkileri daha ziyade savaşın doğasını değiştiren “taktiksel yapay zekâ” gelişmelerine odaklansa da, genelde yapay zekâ uzun vadede potansiyel olarak yıkıcı genel amaçlı bir teknoloji olarak görülmektedir (Allen ve Chan 2017; Payne 2018; Cummings 2017).

Alan I: Ekonomik/Ticari Sektör

Ekonomik alanda konuyla ilgili mevcut yazın, kritik büyük veri setlerini ve uygulama bazlı algoritmaları elde etmek ve oldukça önemli görülen ilk-hamle avantajlarını tasarlamak için teknoloji şirketleri arasında süregelen yarışa dikkate alarak, yapay zekâ kabiliyetlerinin geliştirilmesinde genelde söz konusu bu şirketlerin merkezi bir role sahip olduğunu öne sürmektedir (Cockburn vd., 2018; Aghion ve vd., 2019). Bu yazına göre rekabet, otonom sürüş ve sitoloji gibi spesifik uygulama sektörlerinde tekrar eden yarışların yapılmasında ve müteakip giriş için güçlü engellerin kurulmasında önemli teşvikler yaratmaktadır. Sonuç olarak, verilerin kısımlara ayrılması, inovatif üretkenliği ve diğer sektörlerle yayılmayı azaltabilir.

Aynı şekilde, araştırmacılar da yapay zekâ alanında önde gelen teknoloji şirketlerinin gelir ve piyasa kapitalizasyonu açısından büyük çapta olduklarını ve bu alanda yaptıkları yatırımların veri konusunda ölçek ekonomileri yaratabileceğini kabul etmektedir (Agrawal vd., 2019; Horowitz, 2018). Bunun anlamı ise veride ve hesaplama gücünde ufak çaplı da olsa liderlik sergilemenin, muhtemelen bu liderliği pekiştirici ve zaman içinde hakimiyet oluşturucu ve en nihayetinde daha küçük firmaları belirsizliğe itici bir etki oluşturacağıdır. Dolayısıyla güçlü algoritmaların geliştirilmesi, herkesin ama en çok da en zengin şirketlerin ve ülkelerin değerini yükseltebilir ve servet

eşitsizlikleri ile müteakip güç dengesizliklerini artırabilir (Horowitz, 2018). Aynı alandaki benzer yazın da var olan büyük teknoloji firmalarının stratejik anlamda giderek daha önemli gördükleri start-up şirketlerini gelecekteki bir genişleme sırasında ele geçireceklerini ve yapay zekâ alanındaki yetenekleri kullanarak oligopolistik ve tekeli avantajları bu süreçte daha da sağlamlaştıracaklarını varsaymaktadır (Makridakis, 2017).

Ticaret sektöründeki daha yüksek maaşların ve getirilerin kişilerin kabiliyetlerini ve uzmanlığını büyük teknoloji şirketlerine çektiği dikkate alındığında, alandaki var olan yazın da ulusal güvenlikte yapay zekâ yeteneklerinin geliştirilmesi için orduların en nihayetinde sivil şirketlere güvenmek zorunda kalabileceğini tahmin etmektedir (Horowitz, 2018; Cummings, 2017). Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Savunma Bakanlığı'nın, ordunun yapay zekâyı savaşta kullanmaya yönelik ilk büyük girişimi olan Maven Projesi'nde Google ile ortak olma girişimiyle bu durum kısmen kanıtlanmış olmakla birlikte, yapay zekânın askeri inovasyondaki rolünün kamuoyunda normalleşmesi muhtemelen zaman alacaktır. Ayrıca bazı akademisyenler de kritik yapay zekâ hizmetleri büyük teknoloji şirketleri yoluyla kiralandığından bu şirketlerin potansiyel bir güç kaymasını mümkün kılacağını ve teknolojiye erişimde askeri ve ticari sistemler arasındaki dengesizliğin askeri operasyonlar için yıkıcı güç dinamikleriyle sonuçlanacağını tahmin etmektedir (Cummings, 2017).

Yapay zekâ gelişiminin devletler için ekonomik riskleri nelerdir?

Yaygın olarak atf yapılan raporlar, yapay zekâ gelişiminin devletler arasındaki ve işçiler arasındaki uluslararası ve yerel servet uçurumunu artıracığını vurgulamaktadır (Bughin vd., 2018). ABD ve Çin gibi gelişmiş ekonomiler orantısız bir kazanç payı elde edecekken, yapay zekâdan fayda elde etmek için iyi bir konumda olmayan devletler daha da gerilerde kalma riskiyle karşı karşıyadır. Yerel düzeydeki sonuçlara gelince yapay zekâ, işgücü piyasasında beceri talebi bakımından önemli değişikliklere yol açacaktır ve dolayısıyla da yüksek vasıflı ve diğer işçiler arasındaki ayrılmamayı artıracaktır. İnsan emeğinin önemli bir yüzdelik kesimi otomasyon nedeniyle yerinden edildiğinden, ücretteki ve istihdam fırsatlarındaki eşitsizlik, güçlü dijital altyapıya sahip gelişmiş ekonomiler açısından zorlu bir durum olacaktır.

Mevcut araştırmalar, küresel ölçekte dünya işgücünün yüzde 14'üne tekabül eden 375 milyona yakın çalışanın meslek değiştirmelerinin gerekeceğini ve neredeyse tüm çalışanların yapay zekâ ile birlikte çalışmaya uyum sağlamak zorunda kalacağını tahmin etmektedir (Bughin vd., 2018). Devletler açısından beceri sahibi olma talebindeki değişimlere paralel olarak yerel işgücü piyasalarını ayarlamak ve iş kaybının özellikle orta sınıf işçiler açısından hesabını vermenin yollarını aramak en büyük ekonomik zorluk olacaktır.

Genel olarak bakıldığında, küresel güçlerin çoğu gelecekte başarının ve etkinin yakalanmasında yapay zekâ teknolojilerinin hayati önem taşıyacağını

kabul etmektedir ve büyük bir kısmı da erken harekete geçmenin avantajlarının farkındadır (Loucks vd., 2019). Yapay zekâ riskleriyle ilgili endişeler, büyük ölçüde yapay zekâyı geliştirme ve uygulamanın etik ve yasal etkilerinin yanı sıra siber güvenlik açıklarına odaklanmaktadır.

Yapay zekânın ticari yönü iç siyaseti nasıl etkilemektedir?

Ticari yapay zekânın iç politika üzerindeki uzun vadeli etkileri konusunda büyük bir yazın eksikliği vardır; ancak gelişmiş ekonomilerin yapay zekâ politikalarını şekillendiren büyük teknolojilerin belirgin eğilimleri söz konusudur. Bunun bir örneği, diğer müşterilerinin yanı sıra Google, Amazon ve Microsoft'a hizmet veren Washington merkezli bir lobi grubu olan Bilgi Teknolojileri Endüstri Konseyi'dir (ITI). Bu kurumun lobiciliği, ticari bir kendi kendini düzenleme veya hükümetleri yapay zekâ gelişimini düzenleyen yasaları en aza indirmeye teşvik etme yaklaşımı göstermektedir. “Yapay Zekâ Siyasi İlkeleri”ne göre; teknoloji sektörü, yapay zekânın etik gelişimini ve kullanımını teşvik edebilir ve hükümetler de kaynak kodu, tescil edilmiş algoritmalar ve fikri mülkiyetin korunması dışında, büyük ölçüde müdahalesiz bir yaklaşım benimseyerek sorumlu bir yapay zekâ inovasyonunu en iyi şekilde teşvik edecektir.

Aynı şekilde, Microsoft, Facebook, Apple ve diğer teknoloji şirketleri de yakın zamanda Avrupa Komisyonu'nda sorumlu yapay zekâ kullanımına ilişkin yönergeler hazırlayan bir uzmanlar heyetinde DigitalEurope ticaret grubu aracılığıyla temsil edilmiştir. Bu yönergeler, halkın yapay zekâ gelişimine olan güvenini artırmayı ve gelecekteki düzenlemelerin gidişatını belirlemeyi amaçlamıştır; ancak çok gevşek bir yaklaşımın benimsenmesi ve yaratılmalarında temsil edilen endüstrinin çıkarlarına karşı taraf olmaları dolayısıyla o zamandan itibaren tepkiler almaktadırlar. Benzer bir şekilde, Ulusal Bilim Vakfı da Amazon'un ortak finanse ettiği “Yapay Zekâda Adalet” programı nedeniyle bir dizi akademisyenden eleştiri almıştır.

Artan yapay zekâ yatırımı ve gelişimiyle, teknoloji şirketlerinin lobcilik faaliyetleri muhtemelen artacak ve artan düzenlemelere gösterilen kamusal tepkiye karşı potansiyel olarak rekabet eden hükümetlerin üzerinde asgari seviyedeki düzenlemelerle ilerleme konusunda baskılara yol açacaktır. 2018'de Google'ın ana şirketi Alphabet Inc., lobcilik faaliyetlerine tek başına 22 milyon dolar (diğer tüm şirketlerden daha fazla) harcamıştır. Yasama ortamında daha görünür verilen bir mücadelede, Washington eyaletindeki yüz tanıma teknolojisi kısıtlamalarına karşı çıkmak için Microsoft siyasi gücünü kullanmıştır. Şirket, yüz tanıma teknolojilerinin dağıtımına sokulmasından önce, tüm cilt tonlarında ve cinsiyetlerde eşit derecede iyi çalıştığına dair üçüncü taraf onayını almalarını gerektirecek bir yasa tasarısına karşı etkin bir şekilde lobi faaliyeti yapmıştır.

Yapay zekânın gelişimi ile emeğin geleceği arasındaki bağlantı nedir? Bu iç siyaset için ne anlama gelir?

Yapay zekânın iç politika üzerindeki etkisine ilişkin literatür birtakım eksiklikler taşımakla birlikte yakın tarihli bazı araştırmalar, insan emeğinin otomasyonla yer değiştirmesinin, popülist hareketlerin seçim başarısını artırabileceğini ve kısa vadede teknolojik inovasyonu ve yayılmayı engelleyici politikalara yol açabileceğini göstermektedir.

Yapay zekânın çeşitli meslek grupları üzerindeki etkisine dair birçok tahmin, kitlesel işsizlik sonucuna varmaktadır; bu tahminler doğru olsun ya da olmasın, yapay zekânın yakın vadede mesleki kutuplaşma yaratacağı ve bireyleri orta vasıflı işlerden düşük ücretli işlere taşıyacağı bellidir (Levy, 2018). Otomasyon nedeniyle işçiler düşük gelirle hizmet sunan mesleklere kaymış ve orta gelirli geleneksel işler ortadan kalkmıştır (Autor ve Dorn, 2013) veya bu işçiler iş gücünün tamamen dışına itilmiştir (Cortes ve vd., 2017). Bir dizi yazın, otomasyon kaygısının popülist bir siyasi tepki almasıyla birlikte, bunun siyasi sonuçlarının yansımalarının 2016 ABD başkanlık seçimlerinin sonucunda görülebileceğini öne sürmüştür (Levy, 2018; Autor vd., 2020). 2016 seçimlerinden elde edilen veriler, Donald Trump'a verilen destek ile robot kullanımına daha fazla maruz kalan işgücü piyasalarının önemli bir korelasyon olduğunu göstermektedir (Frey vd., 2018).

Mevcut yazın, popülist siyasi tepki düzeyinin, teknik aksaklıkların gerçekleşme hızına ve işlerini kaybedecek işçiler ve bu işlerin noksanlığına dayalı aksaklıkları üstlenebilecek diğer kişilere hükümetlerin ileriye dönük yardım politikaları geliştirme yeteneğine bağlı olacağını belirtmektedir (Levy, 2018). Var olan tahminler 2050 yılına kadar çalışma yaşındaki Amerikalı sadece erkek nüfusun bile yüzde 24'ünün işsiz olacağını tahmin ettiğinden, ikinci konu ABD'de giderek daha fazla baskı yapmaktadır (Eberstadt, 2016).

Onlarca yıllık literatür de yok olan gelirler, işsizlik ve değerini yitiren becerilerin bir sonucu olarak emek güdümlü bir siyasi aktivizmin ortaya çıktığını belgelemektedir. İşçiler, işgücü piyasası çıktılarını kabul etmedikleri taktirde piyasa mekanizmalarına direnmek ve sonrasında görevdeki siyasi liderlerin iktidarını değiştirmek için siyasi kanallara yöneleceklerdir (Mokyr, 1990; Mokyr, 1998; Acemoglu ve Robinson, 2012). Tarihsel olarak, siyasi liderler toplumsal huzursuzluk korkusuyla emek tasarrufu sağlayan teknolojiyi sıklıkla yasaklamış veya kısıtlamışlardır ve bu durum İngiliz Sanayi Devrimi'nden önceki uzun ve durgun ekonomik büyüme eğilimini de kısmen açıklamaktadır (Acemoglu ve Robinson, 2012; Mokyr, 1990). Sanayi Devrimi sürecinde ve sonrasında, dikkate değer sayıda işinden edilmiş işçi, makinelerin yayılmasını durdurmak için şiddetli gösterilere yol açmışlardır (Mokyr, 1990; Frey vd., 2018).

Bununla birlikte, en nihayetinde yapay zekâya karşı direniş şeklinin ve usulünün, elde edilen faydalarının nasıl paylaşıldığına bağlı olacağı öngörülebilir - ABD'de 20. yüzyılda gerçekleşen otomasyon nedeniyle işlerin tasfiyesi bu durumun modellenmesini sağlamaktadır. Demiryolu telgrafçıları, telefon operatörleri ve liman işçileri tamamen işlerini kaybederken, üretimin

yaygınlaşması ve eğitime erişimdeki artış çoğu Amerikalı işçinin daha yüksek ücretli işlere geçişine imkân vermiştir ve böylece siyasi direniş yayılmıştır (Frey vd., 2018). Önümüzdeki yıllarda, yapay zekâ işgücü piyasasındaki ekonomik yeniden yapılanma üzerindeki etkilerine devletlerin nasıl tepki vereceği, kritik bir şekilde siyasi manzarayı şekillendirecektir.

Alan II: Askeri Gelişme

Yapay zekânın askeriye yönelik uygulamaları geniş kapsamlıdır. Çok çeşitli olasılıklar göz önüne alındığında, yeni teknolojilerin askeri ve stratejik konularda “oyun değiştiriciler” olacağına araştırmacıların inancı giderek artmaktadır (Sechser vd., 2019; Horowitz vd., 2018). Diğer pek çok uygulamanın yanı sıra otonom silah sistemleri, istihbarat analizleri, nükleer yetenekler, risk değerlendirmesi ve hedef tespiti uygulamalarında yapay zekânın askeri işlere erişimi kesinlikle yadsınmaz.

Yine de araştırmacılar ve politika yapımcıları açısından askeri alanda yapay zekâ kullanımına ilişkin üç tartışma hakimdir: Birincisi, otonom silah sistemlerinin gelişimi ve stratejik, politik ve yasal alanlardaki etkileri. Yapay zekâ tartışmalarında şimdye dek bu konu öne çıkmıştır. İkinci tartışma konusu, ABD ile Çin arasındaki potansiyel “silahlanma yarışı” senaryosudur ve Amerikan askeri egemenliğinin stratejik ve jeopolitik sonuçlarıdır. Üçüncü tartışma ise karar almada insan müdahalesinin ahlaki sonuçlarını araştırmaktadır. Üçüncü araştırma ögesi yapay zekâyâ ilişkin tüm tartışmalar için geçerlidir; ancak savaş meydanı, bizzat savaşın karakteriyle çelişen benzersiz bir bağlam sağlamaktadır (Boothby, 2014).

Bununla birlikte, makro düzey perspektifte dikkate değer birkaç istisnanın tartışılması gerekmektedir. *Yapay Zekâ ve Ulusal Güvenlik* isimli eserinde Allen ve Chan (2017), yapay zekâdaki ilerlemelerin askeri üstünlük, bilgi üstünlüğü ve ekonomik üstünlük olmak üzere üç alandaki değişimi yönlendirerek ulusal güvenliği etkileyeceğini öne sürmektedir. Bu itibarla, yapay zekâ ve ulusal güvenlik konularında gelecekteki politikayı geliştirmek için üç politika hedefi önermektedirler: ABD'nin teknolojik liderliğini korumak, barışçıl ve ticari kullanımı desteklemek ve felaket riskini azaltmak. Allen ve Chan, ulusal güvenliğin geleceğinde yapay zekânın hem politik hem de ekonomik etkilerini kabul etmekte ve dahil etmekte haklıdırlar; ancak buna karşın, söz konusu alanların etkileşimi hakkında yeterli bir tartışma henüz yoktur. Raporun kapsamı nedeniyle de içerik son derece ABD merkezlidir.

Makro perspektife son dönemdeki başka bir katkı da Payne'in (2018) *Strateji, Evrim ve Savaş: Maymunlardan Yapay Zekâyâ* isimli eseridir. Payne, yapay zekânın şiddete yönelik karar almanın psikolojik temelini değiştirmek suretiyle savaşın doğasını kökten dönüştüreceğini savunmaktadır. Yapay zekâ, yalnızca başka türde bir savaş silahı olmaktan ziyade, karar vermeyi önemli ölçüde hızlandıracak ve çok farklı bilişsel süreçler kullanacaktır- ki esasında yapay zekâ diğer askeri teknolojik devrimlerden farklı kılan da budur. Payne,

bu nedenle yapay zekânın askeri stratejinin mahiyetini, silahlı kuvvetlerin örgütlenişini ve tüm uluslararası düzenin temelini değiştireceğini öne sürmektedir. Payne, karar almanın dayandığı zemindeki kaymanın, makro düzeyde savaş haline veya küresel alanda uluslararası güvenliğe dalga etkisi olacağını vurgulamaktadır. Ancak bu küresel etkiler, yapay zekânın ulusal güvenliğin geleceğine yönelik önemli sonuçları olan iş ve siyasi strateji üzerindeki daha geniş kapsamlı etkilerini göz ardı etmektedir.

Son olarak, ticaret ve savunma alanlarında yapay zekâ kullanımını karşılaştırdığı *Yapay Zekâ ve Savaşın Geleceği* isimli çalışmasında Cummings (2017), ticari kaynaklar ve yatırımın finansmana üstün gelmesi nedeniyle savunma endüstrisinin geride kaldığına haklı olarak işaret etmektedir. Cummings, bu eşitsizliğin bir sonucu olarak, yapay zekâ için ticari mi yoksa askeri mi harcama yapılmalı konusunun en nihayetinde askeri alana dahil edilen yapay zekâ sistemlerinin türleri ve kalitesi üzerinde ardıl bir etkiye sahip olabileceğini savunmaktadır. Temelde Cummings, askeri ve ticari alanlardaki araştırma ve geliştirme odaklı kamu-özel sektör ortaklığının, küresel üstünlük ve ulusal güvenlik kabiliyetleri üzerinde belirleyici bir etkisi olacağı görüşündedir.

Otonom Silah Sistemleri: Risk nedir?

Halihazırda, savunma sektöründe yapay zekânın gelişmesi hala büyük ölçüde olgunluk kazanmamış olduğundan, küresel süper güçlerin silah sistemlerinde sınırlı düzeyde bir otonomi mevcuttur. Birçok kara robotu hala belirli bir mesafeden insan gözetimini ve kontrolünü gerektiren tele-operasyon komutludur ve çoğu askeri İnsansız Hava Aracı (UAVs) da görevlerini yerine getirmek için kayda değer bir insan müdahalesine ihtiyaç duymaktadır (Payne, 2018; Cummings 2017; Underwood, 2017). Bununla birlikte, Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü tarafından yapılan bir inceleme, operatör olarak bir insanın müdahalesi olmaksızın hedefleri vurmaya yetecek düzeyde otonom hedefleme yeteneklerine sahip olan 49 konuşlandırılmış silah sistemi tespit etmiştir. Silah sistemi geliştirmede kademeli ilerleme, birçok ülkede farklı başarı seviyelerinde gerçekleşmektedir—ABD’de, Avrupa’da ve Çin’de akıllı telefonlar tarafından yönlendirilen otonom helikopterler geliştirilmektedir; ayrıca Phalanx Close-In Weapons System gibi otonom sualtı sistemleri, tehdit oluşturan uçakları veya füzeleri tespit etmek ve bunlara ateş etmek için şu anda ABD’de kullanılmaktadır (Cummings 2017; Underwood 2017). Bunların tümü hesaba katıldığında, her ne kadar insan gözetimine dayanmayan yeni nesil bütünüyle otonom sistemlerin ortaya çıkması zaman alacak gibi görünse de yapay zekânın silah sistemlerinin kapasitesini dönüştürme yolunda olduğu açıktır.

Strateji söz konusu olduğunda, yapay zekânın asimetric avantajının, özellikle de özel sektör işbirliği yoluyla, küresel güçleri ilk-hamle avantajına sahip olmak gayesiyle yapay zekânın militarizasyonuna yoğun yatırım yapmaya ittiği anlaşılmaktadır. 2018’de ABD-Pentagon, yapay zekâ askeri

teknolojisini geliştirmek için Savunma İleri Araştırma Projeleri Ajansı'na (DARPA) beş yılda 2 milyar ABD doları taahhüt etmiştir. DARPA kapsamındaki Gelişmiş Hedefleme ve Ölümcül Otomatik Sistem (ATLAS) programı, özellikle kara-muharebe araçlarının ve insansız hava aracı sistemlerinin hedef yeteneklerini otonom hale getirmek için özellikle makine öğreniminden yararlanacaktır. DARPA, gelişmeyi ilerletmek için bir dizi üniversite ve start-up ile ortaklık kurmaktadır. Çoğu hükümet, ticari yapay zekâ inovasyonunun savunma sektörünü geride bıraktığını ve silah sistemlerini güçlendirmenin zorunlu olarak askeri ve sivil inovasyonu birleştirmeyi gerektirdiğini kabul etmiştir. Aynı şekilde Çin de Tsinghua Üniversitesi gibi akademik kurumların yapay zekâ teknolojileri için çift kullanımlı uygulamaları takip etmeye yönelik Askeri-Sivil Füzyon Ulusal Savunma Zirve Teknolojileri Laboratuvarı'nın açılışını bünyesinde yaptığı “askeri-sivil füzyon tarzı inovasyonu” teşvik etmiştir. Ayrıca Çin'in, zamanlama algılama, menzil keşfi ve hassas vuruş yeteneklerine gelişmiş düzeyde sahip, gizliliğini koruyan yeni nesil insansız hava araçları geliştirdiği bildirilmektedir. İngiltere ayrıca, bilinen en iyi örneği çok gizli tutulan Taranis silahlı insansız hava aracı olan otonom silah sistemlerini geliştirmek için kayda değer bir çaba sarf etmeye başlamıştır. Savunma Bakanlığı da Many Drones Make Light Work projesinin bir parçası olarak Blue Bear Systems gibi özel şirketlerle sözleşmeler yapmıştır.

Yapay Zekâ, Çin ve ABD için bir sonraki 'silahlanma yarışı' mı?

Yapay zekânın küresel gelişiminin, büyük süper güçler arasında ileride bir silahlanma yarışına dönüşeceği ya da halihazırda zaten tırmanışta olduğu konusunda politika yapıcılar ve araştırmacılar arasında yaygın bir inanış vardır (Allen ve Kania, 2017; Auslin, 2018; Barnes ve Chin, 2018; Geist, 2016). Böyle bir bakış açısına sahip akademik yazın, genelde Çin'i, ABD'yi ve Rusya'yı silah sistemlerindeki yapay zekâ yarışının kahramanları olarak nitelemektedir (Zhu ve Long, 2019; Maas, 2019). Yapay zekânın ulusal strateji ve askeri doktrinlerdeki rolünü bu üç ülke özellikle vurgulamaktadır. Ancak bazı ülkeler, yapay zekâ inovasyonunu yanlış temsil etmesi (Kania 2018) ve kendini gerçekleştiren kehanete dönüşme ihtimali doğuran düşmanca düşünceye kapılma riski dolayısıyla “silahlanma yarışına” karşı durmaktadır (Cave & OhÉigearthaigh, 2018; Zwetsloot, vd., 2018).

İlgili yazın, tehlikeli boyuta erişen bir silahlanma yarışının ortaya çıkmasını engellemek için, yapay zekâyâ dayalı askeri inovasyonların çoğalmasının uluslararası normların kurumsallaşması yoluyla kontrol edilebileceğini veya durdurulabileceğini savunmaktadır (Maas 2019). Bu bağlamda, nükleer silahların kontrolü için araştırma topluluklarının seferber edilmesi ile yapay zekâ silahlarının kontrolünü savunmak için yapay zekâ alanındaki potansiyel uzmanların ve akademisyenlerin seferber edilmesi arasında benzerlikler kurulmuştur. Diğer çalışmalar, metaforik bir silahlanma yarışının aslında mevcut durumda gerçekleştiğini, ancak otonom sistemlerin geliştirilmesinin yalnızca ticari alanda olduğunu—askeri sektörde ise otonom

sistemlerin nisbi bir ilerleme kaydetmiş olduğunu iddia etmektedir (Cummings, 2017). Bu yazın Facebook, Amazon ve Google gibi büyük teknoloji şirketlerinin, halihazırda savunma sektörünün gelişimini geride bırakabilecek insansız hava aracı geliştirme programlarına sahip olduğunu belirtmektedir.

Alan III: Teknolojik Üstünlüğün Güç Politikaları

Jeopolitik bağlam da yapay zekâ gelişimini etkilemiştir. Çin, yapay zekâyı ekonomik ve askeri üstünlüğün gelecekteki bir göstergesi olarak yorumlanması konusunda oldukça nettir. Çin'in Yeni Nesil Yapay Zekâ Kalkınma Planı'na (AIDP) göre, Yapay zekâ, uluslararası rekabetin yeni bir odak noktası haline gelmiştir. Yapay zekâ, gelecekte öncülük edecek stratejik bir teknolojidir; dünyanın önde gelen gelişmiş ülkeleri, ulusal rekabet gücünü artırmak ve ulusal güvenliği korumak için yapay zekânın gelişimini büyük bir strateji olarak almaktadır (Webster vd., 2017).

Çin'in yapay zekâ hegemonyası tutkusu, kısmen de olsa dış teknoloji ithalatına daha az bağımlı olma arzusundan kaynaklanmaktadır. Xi Jinping, AIDP ve Made in China 2025 ile ilgili bir oturumunun ardından, Çin'in yapay zekâ teknolojisinde dünya lideri seviyelere ulaşması ve temel teknolojilere ve gelişmiş ekipmana yönelik dış yabancı bağımlılığını düşürerek kırılganlığını azaltması gerektiğini söyleyen yorumları kamuoyuna açıklamıştır (Allen, 2019).

Siyasi işbirliği veya rekabet ilişkileri, ulusal güvenlik alanının ötesine uzanmaktadır ve bazı alanlarda rakip iken diğer alanlarda işbirliği sergileyen devlet örneklerini gözlemlenebilmektedir.

Diğer alanlarda müttefik olduğu varsayılan ABD ve AB ya da Çin ve Rusya arasında herhangi bir işbirliği var mı?

Kilit önemdeki küresel güçler, yapay zekâ inovasyonu için çoğunlukla ulusal strateji ve kapasite geliştirmeye odaklanmıştır. Endüstriyel düzeyde, geleneksel ekonomik müttefikler arasında dahi çok sınırlı bir uluslararası işbirliği gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, yapay zekânın sosyal etki boyutunda dikkate değer bazı ortaklıklar görülmektedir. Örneğin, ABD ve Çin'den araştırmacılar, bebeklerde hastalıkların erken teşhisi için yapay zekâdan yararlanmak üzere bir araya gelmişlerdir (Metz, 2019). Ek olarak, gıda güvensizliğiyle mücadele konusunda Microsoft, Intel ve Çinli teknoloji devi Tencent, yapay zekânın kapalı alanlardaki çiftçiliği geliştirme ve sera verimliliğini artırma kapasitesini araştırmak için dostane yarışmalara katılmıştır (Johnson, 2018).

Hiçbir devletin ulusal stratejisi, yapay zekânın askerileşmesinde taktiksel işbirliklerini açıkça dile getirmese de, bazı küresel güçler, yapay zekânın savunma yeteneklerinde ortaklıklar kurmaya doğru ilerlemektedir. ABD'nin yapay zekâ alanında savunma ortaklıklarını operasyonel hale getirmek için Singapur gibi stratejik müttefiklerle olan ilişki kurması buna bir örnek olarak verilebilir. Haziran 2019'da, ABD Savunma Bakanlığı'nın Ortak Yapay Zekâ

Merkezi (JAIC) ve Singapur'un Savunma Bilimi ve Teknoloji Ajansı (DSTA), karşılıklı savunma operasyonlarını güçlendirmede yapay zekâ yeteneklerini geliştirmeye yönelik işbirliğini teşvik etmek için bir görüşme gerçekleştirmiştir (Parameswaran, 2019). Bu, ABD'nin bir yandan Çin'in giderek genişleyen teknolojik alanını kontrol etmeye çalışırken, diğer yandan da önemli bölgesel müttefikleri güvence altına alma hamlesine dair bir sinyal olarak düşünülebilir.

Özellikle de Avrupa Birliği (AB) üye devletleri, ABD'nin ve Çin'in teknoloji alanındaki egemenliğine meydan okumak için yapay zekâ konusunda paylaşımlı bir iç yatırımı teşvik etmeye başlamışlardır. Avrupalı 2.000 kişilik yapay zekâ uzmanının, ABD'ye ve Çin'e karşı bir denge oluşturmak amacıyla yapay zekâ araştırmalarındaki çabalarına büyük ölçekli bir yatırım çağrısında bulunmasından sonra, 2018'de AB üyesi ülkeler toplu olarak bir Yapay Zekâ İşbirliği Bildirgesi imzalamışlardır. ABD ve Çin bu alanda başı çekmek için çalışırken, AB üyeleri bu anlaşmanın bir parçası olarak Avrupa'nın yapay zekâdaki rekabet gücünü sağlamak için kaynakları bir araya toplamaktadır. Bu hareket, değişen bir güç dengelerine karşı diğer devletlerin giderek daha dikkatli bir tutum aldıklarını ve uzun vadede mağlup olmamak amacıyla yeteneklerini birleştirmek üzere harekete geçtiklerini göstermektedir.

İlginç bir şekilde, özel sektör ayağında yurtdışındaki ABD'li birkaç teknoloji şirketi, Çin kurumlarıyla oldukça tartışmalı ortaklıklar başlatmıştır; bunlardan en belirgin olanı ise Microsoft Research Asia'nın Çin Ulusal Savunma Teknolojisi Üniversitesi ile yaptığı işbirlikleridir. Microsoft'un araştırmacıları, Çin'in askeri üniversitesine bağlı akademisyenlerle yüz analizi ve makine okumaları üzerine doğrudan Merkez Askeri Komisyonu tarafından denetlenen en az üç makalenin ortak yazarlığını yapmıştır (South China Morning Post, 2019). Çinli ve ABD'li bilim adamlarının ortak araştırma çabalarında bir araya gelmeleri pek tabii ki alışılmadık bir durum olmasa da, bu bağlam dahilindeki askeri ilişkilene ve Çin'in etnik azınlıklara yönelik uyguladığı baskılarda devam eden yapay zekâ silahlanması, çift kullanımlı teknolojide ABD-Çin araştırma ortaklıkları konusundaki endişeleri artırmıştır.

Hem Rusya'daki hem de Çin'deki önde gelen iş liderleri ve hükümet yetkilileri, yapay zekâ konusunda iki müttefik arasındaki işbirliğinin artırılmasını istemiştir; ancak henüz çok az ortaklık düzene oturmuştur. Her iki tarafın diplomatları tarafından yapılan kamuoyu açıklamaları, yapay zekâ pazarında ikili işbirliğinin güçlendirilmesini teşvik etmiştir; ancak çok az sayıda endüstriyel ortaklık ortaya çıkmıştır ve Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'yı işgali etmesi ile iki ülkenin de bu alanda gündeminin değişmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

Huawei ve güç politikalarının teknoloji üzerindeki etkileri

Teknoloji devi Huawei üzerinden yürüyen ABD ve Çin arasında adeta bir savaş haline gelmiş restleşme, yapay zekânın jeopolitik yankılarının mikrokozmos bir örneğidir. 5G ve büyüyen yapay zekâ inovasyonları alanında,

büyük güç politikaları, diğer oyuncuların etkisini azaltmak için zıt ittifaklar yaratmaktadır.

ABD, 5G kablosuz pazarında ve yapay zekâ alanında yükselen bir Çinli oyuncu konumundaki Huawei'i, tüm yerel iletişim ağlarında etkili bir şekilde yasaklamıştır. ABD Hazine Bakanlığı, Huawei'i ulusal bir güvenlik tehdidi olarak adlandırmış, Adalet Bakanlığı da fikri mülkiyet hırsızlığı, adaleti engelleme ve dolandırıcılık ile ilgili suçlamaları içeren doğrulanmamış iddianameler yayınlamıştır (CNET). ABD'nin güçlü silah taktikleri, başta AB'deki stratejik müttefikler olmak üzere, benzer bir şekilde davranmaya ikna etmeyi de içermektedir. ABD müttefiklerini, Huawei'nin 5G teknolojisinin kısıtlanmaması durumunda kendilerinin gizli güvenlik bilgilerini paylaşma yeteneklerini tehlikeye atabileceği konusunda uyarmıştır ve bu ülkeler bir taraftan siber güvenlik risklerini gözden geçirirken, sürmekte olan baskısı ile de Huawei'in 5G hizmetlerinin Avrupa genelinde kullanıma sunulmasını başarıyla geciktirmiştir. Resmi ABD politikasına göre, bu teknoloji devinin en temel sorunu Çin hükümetine yakınlığıdır—Çin'in geniş kapsamlı internet yasaları nedeniyle, teknoloji şirketleri belirsiz bir şekilde tanımlanmış "istihbarat çalışması" ile devlete yardım etmek zorunda kalmaktadır ve bu da Huawei'in dış pazarlardaki toplu ağ verilerini toplamasının istismara açık olabileceği anlamına gelmektedir.

Huawei, hükümet tarafından talep edildiğinde başka bir seçeneği kalmayacağını söyleyen şüphecilere rağmen, müşterilerinin verilerini asla teslim etmeyeceğini veya casusluk faaliyetlerinde yer almayacağını kendi hesabına defalarca beyan etmiştir (Haselton, 2019). Buna karşılık Çin, ABD'nin yaptırımlarını ve ulusal güvenlik endişelerini ticari korumacılığın bir cephesi olarak kullanmasını ve Çin'in teknolojideki üstünlüğünü engelleme girişimini de eleştirmiştir (Reuters).

ABD'nin ulusal güvenlik riskleriyle ilgili iddialarına rağmen, Huawei üzerindeki kısıtlamalarının bu endişelerin ötesine geçtiği açık görünmektedir; 5G yarışı, gelişen telekomünikasyon ve yapay zekâ dünyasında büyüyen jeopolitik rekabeti yansıtmakta ve Çin'in yüksek teknolojideki yükselişi değişen güç dengesi hakkındaki endişeleri artırmaktadır (Araya, 2019). 5G ağları, büyük hacimli veri alışverişini hızlı bir şekilde artırarak savaşla ilgili devrim yaratma potansiyeline sahiptir; ABD de 5G çatışmasında Huawei'in karşılaştırılabilir bir muadili olmadığını kabul etmektedir. Başkan Trump, Nisan 2019'da yeni kablosuz ağların kullanıma sunulmasına hız vermek için yeni girişimleri duyurmuştur ve 5G yarışının Amerika'nın kazanması gereken bir yarış olduğunu ilan etmiştir (Haselton, 2019). Huawei, ulusal bir güvenlik riskinden de daha fazlasıdır; küresel oyunu oynama alanında uzun vadeli ekonomik ve politik bir hakimiyet kurmayla ilgilidir. Resmi olmayan beyanlarında Amerikalı diplomatlar, Huawei aleyhindeki bu örnekte "kesin bir delil olmadığını – yalnızca şirketin büyüyen teknolojik hakimiyeti hakkında artan bir endişe olduğunu" söylemişlerdir (Sanger vd., 2019).

SONUÇ

Yapay zekânın uluslararası ve askeri ilişkilerin ve bir bütün olarak toplumun geleceğini ciddi bir şekilde şekillendireceğine dair sivil alandaki öncü kişilikler ve hükümet liderleri arasında giderek artan bir fikir birliği vardır. Yapay zekâ üzerine yapılan bilimsel çalışmalar, ya özellikle uygulamalara veya yapay zekânın –emek ve otomatik silah sistemleri gibi belirli bir sektördeki etkilerine ya da yaklaşmakta olan “silahlanma yarışı” üzerine odaklanmıştır. Ne var ki yapay zekânın ortaya çıkışının ekonomik, siyasi ve askeri alanlarla nasıl bir etkileşim halinde olduğunu anlamaya yönelik çalışmalar oldukça kısıtlı kalmıştır. Bu üç boyutlu etkileşim, geleceğin uluslararası ilişkilerinde yapay zekâyı benzersiz bir araç haline getirecektir. Ekonomik alanda, yapay zekâ çeşitli işgücü piyasalarını alt üst etmektedir ve geçmişte insanlar tarafından yerine getirilen işlerin yerini almaktadır. Yapay zekâ, bu bağlamda en güçlü aktörlerden biri haline gelen büyük teknoloji şirketlerinin de hızla tercih ettiği bir ürün haline gelmektedir. Siyasi alanda, yapay zekâ devrimine liderlik etme yarışı geniş ölçüde büyük güç politikaları tarafından belirlenmiştir. Askeri alanda ise yapay zekâ yarışı birincil öncelik haline gelmiştir. Otomatik sistemler geliştirmede ABD ve Çin arasındaki rekabet, uluslararası güvenliğin geleceği için büyük sonuçlar doğurma kapasitesine sahiptir.

Bu çalışmada, yapay zekâ teknolojik devriminin karmaşıklığını ve ulusal güvenliğin geleceğinin nasıl bu çok-alanlı yaklaşımın sonucu olduğunu göstermeyi amaçlayan bir araştırma gündemi sunulmuştur. Bu ekonomik-siyasi-askeri etkileşimin kabulü, ampirik testler yoluyla daha incelikli bir görüşün yolunu açacaktır. Bir sonraki araştırmamızda, ulusal güvenliğin geleceğine ve barışçıl ve üretken ilerlemeyi sağlamak için neler yapılabileceğine dair kapsamlı bir analizle yazına katkıda bulunmak için çok-alanlı etkileşim faaliyete geçirilecektir.)

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Business.
- Aghion, P., Jones, B. F., & Jones, C. I. (2019). Artificial Intelligence and Economic Growth. In A. Agrawal, J. Gans, & A. Goldfarb (Eds.), *The Economics of Artificial Intelligence: An Agenda* (pp. 237-282). University of Chicago Press.
- Agrawal, A. K, Gans, J. S., & Goldfarb, A. (2019). Economic Policy for Artificial Intelligence. In: *Innovation Policy and the Economy*, National Bureau of Economic Research, 19 (pp. 139-159).
- Allen, G. (2019). Understanding China's AI Strategy Clues to Chinese Strategic Thinking on Artificial Intelligence and National Security. *Center for a New American Security*. <https://www.cnas.org/publications/reports/understanding-chinas-ai-strategy>.
- Allen, G., & Chan, T. (2017). Artificial Intelligence and National Security. *Belfer Center for Science and International Affairs*.
- Allen, G., & Kania, E. B. (2017). China is Using America's Own Plan to Dominate the Future of Artificial Intelligence. *Foreign Policy*.
- Araya, D. (2019). Huawei's 5G Dominance In The Post-American World. *Forbes*.
- Auslin, M. (2018). Can the Pentagon Win the AI Arms Race? *Foreign Affairs*.
- Autor, D., & Dorn, D. (2013). The Growth of Low-Skill Service Jobs and the Polarization of the US Labor Market. *American Economic Review*, 103(5), 1553-97.
- Autor, D., David D., Gordon H., & Kaveh M. (2020). "Importing Political Polarization? The Electoral Consequences of Rising Trade Exposure." *American Economic Review*, 110(10), 3139-83.
- Barnes, J. E., & Chin, J. (2018). The New Arms Race in AI. *The Wall Street Journal*.
- Boothby, W. H. (2014). *Conflict Law: The Influence of New Weapons Technology, Human Rights and Emerging Actors*. T.M.C. Asser Press The Hague. <https://doi.org/10.1007/978-94-6265-002-2>.
- Boulanin, V., & Verbruggen, M. (2017). *Mapping the Development of Autonomy in Weapon Systems*. Stockholm International Peace Research Institute.
- Boyd, R. & Holton, R. J. (2018). Technology, innovation, employment and power: Does robotics and artificial intelligence really mean social transformation? *Journal of Sociology*, 54(3), 331-345. doi:10.1177/1440783317726591.
- Bughin, J., Seong, J. Manyika, J. Chui, M., & Joshi, R. (2018). Notes from the AI Frontier: Modeling the Impact of AI on the World Economy. *McKinsey Global Institute*. McKinsey & Company.
- Castel, J.G., & Castel, M. E. (2016). The Road to Artificial Superintelligence: Has International Law a Role to Play? *Canadian Journal of Law and Technology*.
- Cave, S., & ÓÉigeartaigh, S. (2018). *An AI Race for Strategic Advantage: Rhetoric and Risks*. Association for the Advancement of Artificial Intelligence.
- Cockburn, I. M., Henderson, R., & Scott S. (2019). The Impact of Artificial Intelligence on Innovation: An Exploratory Analysis. In *The Economics of Artificial Intelligence*, University of Chicago Press, Chapter 4.
- Cortes, G. M, Jaimovich, N., & Siu, H. E. (2017). Disappearing Routine Jobs: Who, How, and Why? *Journal of Monetary Economics*, 91 (69-87).
- Cummings, M. L. (2017). Artificial Intelligence and the Future of Warfare. Research Paper, *Chatham House for the Royal Institute of International Affairs*.

- Eberstadt, N. (2016). *Men Without Work: America's Invisible Crisis*. Templeton Press, Philadelphia.
- Frey, C. B., Berger, T., & Chen, C. (2018). Political Machinery: Did Robots Swing the 2016 US Presidential Election? *Oxford Review of Economic Policy*, 34(3), 418–442.
- Geist, E. M. (2016). It's Already Too Late to Stop the AI Arms Race—We Must Manage It Instead. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 72 (5).
- Haselton, T. (2019). President Trump Announces New 5G Initiatives: It's a Race 'America Must Win. *CNBC*.
- Horowitz, M. (2018). AI, International Competition, and the Balance of Power. *Texas National Security Review*, 1(3).
- Horowitz, M., Kania, E. B., Allen, G., & Scharre, P. (2018). Strategic Competition in an Era of Artificial Intelligence. *Center for a New American Security*. <https://www.cnas.org/publications/reports/strategic-competition-in-an-era-of-artificial-intelligence>
- Johnson, K. (2018). Why Microsoft, Tencent, and Intel Are Growing Cucumbers in Autonomous Greenhouses. *VentureBeat*.
- Kania, E. B. (2018). China's AI Talent 'Arms Race. *Center for a New American Security*.
- Levy, F. (2018). Computers and Populism: Artificial Intelligence, Jobs, and Politics in the Near Term. *Oxford Review of Economic Policy*, 34(3), 393-417.
- Loucks, J., Davenport, T. & Schatsky, D. (2019). State of AI in the Enterprise, 2nd Edition. *Deloitte Insights*. Deloitte Development LLC.
- Maas, M. M. (2019). How Viable is International Arms Control for Military Artificial Intelligence? Three Lessons from Nuclear Weapons. *Contemporary Security Policy*, 40 (3).
- Makridakis, S. (2017). The Forthcoming Artificial Intelligence (AI) Revolution: Its Impact on Society and Firms. In: *Futures*, Director Institute For the Future (IFF), University of Nicosia, Cyprus, 90 (46-60).
- Metz, C. (2019). A.I. Shows Promise Assisting Physicians. *New York Times*.
- Mokyr, J. (1990). *The Lever of Riches: Technological Creativity and Economic Progress*. Oxford University Press.
- Mokyr, J. (1998). *The Political Economy of Technological Change: Resistance and Innovation in Economic History*. Edward Elgar Publishers.
- Parameswaran, P. (2019). What's in the New US-Singapore Artificial Intelligence Defense Partnership? *The Diplomat*.
- Payne, K. (2018). *Strategy, Evolution, and War: From Apes to Artificial Intelligence*. Georgetown University Press.
- Sanger, D. E., Barnes, J. E., Zhong, R., & Santora, M. (2019). In 5G Race With China, U.S. Pushes Allies to Fight Huawei. *New York Times*.
- Sechser, T. S., Narang, N., & Talmadge, C. (2019). Emerging technologies and strategic stability in peacetime, crisis, and war, *Journal of Strategic Studies*, 42(6), 727-735, DOI: 10.1080/01402390.2019.1626725.
- Sehrawat, V. (2016). Autonomous Weapon System: Law of Armed Conflict (LOAC) and Other Legal Challenges. *The International Journal of Technology Law and Practice*, Computer Law & Security Review.
- South China Morning Post. (2019, 12 Nisan). Microsoft's AI Research with Chinese Military University Fuels Concerns. <https://www.scmp.com/news/china/>

- military/article/3005948/microsofts-ai-research-chinese-military-university-fuels.
- Underwood, S. (2017). Potential and Peril. *Communications of the Association for Computing Machinery*, 60 (6), 17-19.
- Webster, G., Creemers, R., Triolo, P., & Kania, E. (2017). Full Translation: China's 'New Generation Artificial Intelligence Development Plan'. *New America*. <https://www.newamerica.org/cybersecurity-initiative/digichina/blog/full-translation-chinas-new-generation-artificial-intelligence-development-plan-2017/>
- Završnik, A. (2015). *Drones and Unmanned Aerial Systems: Legal and Social Implications for Security and Surveillance*. Springer International Publishing.
- Zhu, Q., & Long, K. (2019). How Will Artificial Intelligence Impact Sino-US Relations? *China International Strategy Review*, 1(1), 139-151.
- Zwetsloot, R., Toner, H., & Ding, J. (2018). Beyond the AI Arms Race. *Foreign Affairs*.

BÖLÜM 14

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE ÇOCUKLARIN İLGİ VE YÖNELİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ - YETİ İLGİ ÖLÇEĞİ GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Erhan KALIN¹

---

¹ MEB, Kocaeli, mail: erhankalin25@gmail , ORCID ID:0000-0002-2654-2487

GİRİŞ

Modern yaşamda bireyden daha fazla verim alabilmenin yolu kendi hoşlandığı, sevdiği, merak ettiği faaliyetler ile meşgul olmasından geçtiği düşünülmektedir. Bireyin sevdiği bir işte çalışması, ilgi duyduğu bir bölümü okuması, zevk aldığı bir işte çalışması hem bireyin hem de toplumun bu kişiden maksimum fayda sağlamasına yol açmaktadır (Hidi, Renninger ve Krapp, 2004). Bu perspektiften düşünüldüğünde modern eğitim sistemleri, meslek tercihleri gibi bireyin yaşamında etkili olan faktörler düzenlenirken birey merkezli sistemlerin düzenlendiği görülmektedir. Son zamanlarda kabul gören ve verim sağlanan öğrenci merkezli eğitim sistemleri buna açık pozitif örneklerdir (Sansone ve Thoman, 2005). Bireyin kendi öğrenmesini yapılandırması, kendi seçtiği meslekte çalışması gibi merak ve ilgi merkezli tercihler bireyin yaşamdan bir ömür mutluluk yaşamasını sağlamaktadır. Bireyin hayatında mutlu olmasını sağlayan dönemsel birkaç boyut bulunmaktadır. Çocukluk döneminde istediği oyunları oynaması, okul döneminde ilgi duyduğu bir programa yerleşmesi ve gençlik döneminde sevdiği bir mesleği yapması bu boyutlardan en önemlileri olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin mutlu yaşam performans listeleri incelendiğinde gelişmiş ülkelerin ön sıralarda yer aldığı görülmektedir. Aynı liste incelendiğinde ise Türkiye'nin bu listenin son sıralarında olduğu görülmektedir. Bu durumun nedenleri irdelendiğinde sosyo-ekonomik nedenlerin önemli bir etken olduğu görülmektedir (BM, 2021). Genel anlamda öğrenciler sınav sisteminin getirdiği sınırlamalardan, Türkiye'nin ekonomik düzeyi, nüfus verileri, aile tutumu, rastlantısal tercihler gibi etmenlerden ötürü istedikleri mesleği tercih edemedikleri ve süreç sonunda mutlu olmamalarına- istemedikleri meslekleri yapmalarına sebebiyet vermektedir (EBS, 2020).

Bireyin mutlu ve topluma faydalı olmasını engelleyen birçok durumun olduğu düşünüldüğünde bu problemin kaynağının tespit etmenin en önemli yol olduğu düşünülmektedir. Sıralanan problemlerin kaynağının bireyin sevmediği, ilgi duymadığı, hoşlanmadığı yaşam tercihleri ile baş başa bırakılmaları olduğu görülmektedir (Silvia, 2006). Çocukluk döneminden itibaren bireyi tanımak ve kendisini tanımasına yardımcı olmak çözüm için önemli bir basamaktır (Deniz ve Erözkan, 2017). Bireyin kendisini tanıma durumu soyut olduğu için ölçme araçlarından yararlanması gerekmektedir (Hoffman, 2001). Ölçekler aracılığı ile kendini tanıyan bireyin doğru tercihleri sayesinde mutlu bir hayat yaşamına ve topluma faydalı bir fert olmasını sağlayacaktır (Erden ve Akman, 1998). Çözüm araçlarından olan ölçeklerden birinin ilgi ölçeği olduğu düşünülmektedir.

İlgi, genetik faktörlerden farklı olarak bir duruma pozitif yaklaşması, hoşlanması, hoşlanmaması, kayıtsız kalmaması, kayıtsız kalması durumudur (Özgüven 2002 ve Kuzgun 2011). Strong, ilgiyi “ eyleme yön veren içsel bir tepki” olduğunu ifade ederken Guilford ise dış uyarıcıların harekete geçirdiği

bir uyarıcı olduğunu ifade etmiştir. Roe, ilgiyi “ bireyin bir durum karşısında özel çaba göstermeden ondan mutlu olması ve dikkat etmesi” şeklinde tanımlamıştır. Bireyin ilgisini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Kalıtım, bireyin bulunduğu aile yapısı, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey, akademik başarı gibi faktörler bunlardan birkaçıdır. İlgi kavramının sınıflandırılması ile ilgili farklı açıklamalar yapılmıştır. Bilim adamları günümüze kadar bireylerin hangi alana daha fazla ilgi gösterdikleri ilgili farklı ölçekler geliştirmişlerdir. Genel anlamda ilgi çeşitlerini Super (1981); bilimsel ilgi, sosyal bilim ilgisi, teknik veya mekanik ilgi, sosyal yardım ilgisi, mesleki ilgi, sistematik ilgi, iş teması ilgisi, edebiyat ilgisi, müzik ilgisi, sanat ilgisi, ikna şeklinde sınıflandırmıştır. Bireylerin kendini tanıması ve bunun neticesinde kendini gerçekleştirmesi için küçük yaştan itibaren keşfedebilecekleri bir çevre ortamının verilmesi gerekmektedir (Berlyne, 1971). Aşırı sınırlamanın olmadığı, bireyin rahat devinim sağlayabileceği bir ortamın bireyin ilgisinin ne olduğunu keşfetmesine yardımcı olacaktır (Izard, 1991).

Literatürde yapılan araştırmalar incelendiğinde bireylerin zeka alanlarını, yetenek alanlarını ilgi alanlarını ve tutumlarını ölçen birçok ölçek geliştirdiği görülmektedir (Kuzgun, 2011, Temel, Ersoy, Avcı ve Turla, 2005, Savaşır ve Şahin, 1995). Her ne kadar bu ölçekler var olsa da birey hayatını etkileyen becerilerini ve ilgilerini ölçmek adına güncel ve yeterli sayıda ölçeklere ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir. Bireylerin yetenek, tutum, ilgi ve zekalarını ölçmek için geliştirilen bu ölçeklerin genel olarak ortaokul ve ortaöğretim kademelerinde yer alan kişiler için geliştirildiği görülmektedir. Birey yaşamının ilk ve temel basamağı olan okul öncesi dönem için geliştirilen ölçek sayılarının sınırlı olduğu saptanmıştır.

Birey için ilginin önemli bir kavram olduğu düşüncesi ile yola çıkıldığında okulöncesi dönem içinde bu kavramı ölçmek için geliştirilen ölçeklere ihtiyaç duyulduğu kaçınılmazdır(EBS, 2020). Bu amaçla bu çalışmanın temel hedefi okul öncesi öğrencilerinin (3-6 yaş) ilgi yönelimlerinin neler olduğunu ölçmek için ölçme aracı geliştirmektir. Yapılan bu çalışmayla okul öncesi (3-6 yaş) öğrencilerinin ilgi yönelimlerinin neler olduğunu ortaya çıkaran bir ölçek meydana getirilecektir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli ve Çalışma Grubu

Bu araştırma okul öncesi (3-6 yaş) çocukların ilgi yönelimlerini ölçmeyi hedefleyen genel bir tarama araştırmasıdır. Bir durum, olay ve olgu kendi şartları içerisinde dış müdahale olmadan aynen betimleniyorsa genel tarama modelleri kullanılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2010). Genel olarak ölçek geliştirme araştırmalarında madde sayısının beş katı kadar örneklem büyüklüğü kabul görülmektedir (Bryman ve Cramer, 2001). Ölçek geliştirme araştırmalarında örneklem büyüklüğü ile ilgili farklı sayılar ifade edilmektedir. Faktör analizi ile yapılan ölçek geliştirme örneğinde

Tabachnick ve Fidell, (2007) iki yüz örneklemin yeterli olduğunu, üçyüz örneklemin iyi olduğunu, beşyüz örneklemin çok iyi, bin örneklemin ise mükemmel olduğunu ifade etmektedir. Yaptığımız araştırmanın örneklemini 2021-2022 eğitim- öğretim yılı içinde güz döneminde okulöncesi eğitim kurumlarında öğrenim gören 3-6 yaş öğrencilerinden oluşan 500 öğrenci oluşturmuştur. Araştırma Şanlıurfa ili merkez Haliliye, Karaköprü ve Eyyübiye ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada katılımcı olarak yer alan öğrencilerin 250 kişi (%50) erkek ve 250 kişi(%50) kız öğrenciler olmuştur. Örnekleme seçilen öğrenciler heterojen şekilde seçilmiştir. Katılımcı seçiminde dikkat edilen kriter sosyo ekonomik düzey olmuştur. Katılımcıların sosyo-ekonomik düzey bakımından sıralandığı da ise SED düşük 170 öğrenci (Eyyübiye ilçesi, %34), SED orta (Haliliye ilçesi %32) 160 öğrenci ve SED yüksek (Karaköprü ilçesi % 34) 170 öğrenci yer almıştır.

Çalışma Süreci

Ölçek geliştirme sürecinde ilk etapta ölçek ile ilgili madde havuzu için sorular oluşturulmuştur. Hazırlanan sorular konu alanı uzmanı iki okul öncesi öğretmeni, iki psikolojik danışman ve rehberlik öğretmeni, bir ölçme-değerlendirme uzmanı ve bir program geliştirme uzmanına gönderilmiştir. Uzmanlardan gelen düzeltmelerle ölçeğin taslak formu oluşturulmuştur. Oluşturulan taslak form çalışma örnekleminde yer alan öğrencilere uygulanmıştır. Uygulanan ölçeğin verileri analiz edilerek bulguları elde edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda ölçeğe son şekli verilmiştir (Büyüköztürk vd., 2010).

Madde Havuzunun Hazırlanması ve Uzman Görüşlerinin Alınması

İlgi kavramı soyut ve dışarıdan çıplak göz ile gözlenemediğinden birden fazla değişkene bağlı olduğundan, ilgi kavramı ve alt boyutlarıyla ilgili genel literatür araştırması yapılmıştır. Alt boyutların oluşturulması ile okulöncesi öğrencilerin okuma-yazma becerilerinin olmadığı göz önüne alınarak her madde için basit ve anlaşılır bir dilin de olduğu görseller hazırlanmıştır. Hazırlanan görseller renkli ve okulöncesi öğrencilerinin görebilecekleri boyutta tasarlanmıştır. Uygulayıcı görselleri öğrencilere göstererek ve görsellerin altında yer alan ifadeleri öğrencilere okuyarak gerekli verileri almıştır. Tasarlanan görseller ilgi yönelim ölçeğinin farklı 8 alt boyutunu ölçmeye yönelik olarak oluşturulmuştur. Taslak ölçek formu 32 maddelik görsel formdan oluşturulmuştur. Her bir madde ilgi yönelim ölçeğinin iki alt boyutunu ölçmektedir. Toplamda her bir boyutu ölçen 8 madde bulunmaktadır. Havuzda belirlenen maddeler, kapsam geçerliliğini belirlemek üzere konu alan uzmanlarına gönderilmiştir. 6 uzman her madde için içeriği belirtip belirtmediğine göre, uygun ise “1”, kısmen uygun ise “2” ve uygun değil ise “3” şeklinde bir forma puanlama yapmışlardır. Konu alan uzmanlarının puanları arasında yapılan tutarlılık değerinin .91 olduğu

görülmüştür. konu alan uzmanları tarafından uygun olmayan 4 madde havuzdan çıkarılarak ölçek 28 maddeden oluşturulmuştur ve bu ölçeğe ilgi yönelim testi (YETİ) ismi verilmiştir. Ölçekte yer alan görseller ve ifadeler 3 okul öncesi öğretmene gönderilerek uygunluğu değerlendirilip ölçeğe son şekli verilmiştir.

Taslak Ölçek “YETİ” ‘nin Yazılması

Araştırmacı okulöncesi öğrencilerinin zihinsel olgunluk seviyesini göz önünde bulundurarak daha duyarlı, kullanışlı ve anlaşılır olması adına soruları 2 seçenekli “A” VE “B” şeklinde derecelendirme tipini seçmiştir. Her soruda iki ilgi alanını belirleyen seçenek sunulmuştur. Her seçenek bir ilgi alanını temsil etmektedir. Her soruda seçtiği ilgi alanına “3” puan, aynı soruda seçmediği ilgi alanına ise “1” puan verilmiştir. Daha detaylı bir şekilde açıklamak gerekirse şöyle örneklendirebiliriz: 13. Soru içinde bulunan iki görsel iki farklı ilgi alanına temsil etmektedir. Çocuk sorunun açıklama kısmını okuduktan sonra görsellere bakarak “A” seçeneğini veya “B” seçeneğini seçtiğini ifade edecektir. “A” seçeneği matematiksel ilgi alanını temsil ederken, “B” seçeneği sosyal ilgi alanını temsil etmektedir. Çocuğun verdiği cevaptaki ilgi alanına “3” puan ve seçmediği ilgi alanına ise “1” puan verilmektedir. 28 maddelik soruda 8 ilgi alanı bulunmaktadır. Her ilgi alanını temsil eden 7 soru bulunmaktadır. Ölçekten her ilgi alanı için alınacak en düşük puan “7” iken en yüksek puan ise “21” puandır. Ölçeğin görünüş geçerliliğini artırmak adına ölçeğin hedefi, kodlamanın nasıl yapılacağı ve puanlamanın nasıl yapıldığına dair yönerge hazırlanmıştır. Görünüş geçerliliği kapsamında ayrıca çocuğun resmi tam ve doğru görmesi adına görseller renkli ve büyük ölçüde tasarlanmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda her soru sıralı bir şekilde numaralandırılıp kitapçık haline getirilip kullanıma hazır hale getirilmiştir.

Uygulama ve Veri Analizi

Hazırlanan taslak ölçek Milli Eğitim Bakanlığı’ndan gerekli izinler alındıktan sonra tamamının okulöncesi (3-6 yaş) öğrencilerinin oluşturduğu kurumlarda öğrenim gören 500 öğrenci ile yapılmıştır. Eğitim-öğretim aksamaması adına öğretmenlerin uygun zaman dilimlerinde randevular alınmıştır. Verilen randevu süresi içinde öğrencilerin biri birinden etkilenmemesi adına her öğrenci görüşmeye yalnız başına alınmıştır. Öğrenciler görsellere bakarak verdikleri cevaplar uygulayıcı tarafından yansız bir şekilde ölçek formuna kodlanmıştır. Ölçekte yer alan sorular sade anlaşılır bir şekilde 7-8 kelimedenden oluşturulmuştur. Her öğrenci soruları yaklaşık 20 dakikada cevaplandırmıştır. Taslak ölçeğin yapı geçerliliğini ölçmek adına faktör analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen faktörler adlandırılmıştır. Adlandırılan faktörler arasında bulunan korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Görünüş geçerliliğini sağlamak adına ise uzman ve Türkçe öğretmenlerinin görüşleri dikkate alınmıştır. Taslak ölçeğin ve alt

faktörlerinin güvenilirliğini ölçmek için ise Cronbach Alpha katsayıları hesaplanmıştır. Elde edilen faktör analizi sonuçlarını kontrol etmek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır (Büyüköztürk, 2007). Elde edilen sonuçlar neticesinde ikili likert tipindeki ilgi yönelim testi (YETİ) ölçeğine son şekli verilmiştir.

BULGULAR

YETİ ölçeğinde yer alacak maddeleri tespit etmek amacıyla araştırmaya katılan kişilerin her bir maddeye verdiği cevapların ve tüm cevapların puanları toplanarak madde-toplam korelasyonu için madde analizi yapılmıştır. Yapılan analiz neticesinde elde edilen madde-toplam korelasyonu ile ilgili bulgular Tablo 1’ de yer verilmiştir.

Tablo 1. Taslak Yeti Ölçeğine İlişkin Madde-Toplam Korelasyonu Bulguları

Madde No	Madde Toplam Korelasyonu	Madde No	Madde Toplam Korelasyonu
1	.515	16	.498
2	.496	17	.423
3	.490	18	.490
4	.458	19	.500
5	.532	20	.569
6	.517	21	.497
7	.519	22	.435
8	.477	23	.465
9	.484	24	.464
10	.571	25	.475
11	.472	26	.470
12	.425	27	.537
13	.458	28	.393
14	.448		
15	.466		

Madde – toplam korelasyonu bulguları incelendiğinde .300’den küçük olan herhangi bir madde olmadığı için maddelerin hepsinin ayırt edici olduğu görülmüştür (Büyüköztürk, 2007). Maddelerin ayırt ediciliği incelendikten sonra yapı geçerliliğine bakmak için faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin örneklem büyüklüğünün analiz için uygun olup olmadığını incelemek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi yapılmıştır. Testin KMO analizi sonucunda KMO değeri .895 olduğu tespit edilmiştir. Bu değer araştırma örneklem büyüklüğünün KMO uygunluğu ölçütünde “iyi” olduğu ifade

edilmektedir. Çalışma sonucunda bulguların faktörleşmeye uygunluğunu görmek amacıyla Bartlett-Sphericity testi yapılmıştır. Test sonucunda Bartlett-Sphericity değeri $p = .000$ ($p = .000 < .001$) tespit edilmiştir. Bu değer bulguların faktörleşme yapılabileceğini göstermiştir (Pett, Lackey & Sullivan, 2003). Faktörleşme ve örneklem büyüklüğünün yeterliliği incelendikten sonra testin yapı geçerliliğini incelemek amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Benzer yapıda olan değişkenleri aynı yerde toplayan ve az sayıdaki test maddelerini ölçme işlemi yapan yöntem AFA denilmektedir (Kerlinger, 1973).

Yeti ölçęinde yer alan 28 maddenin 8 alt faktöre gruplandırılmasını yapmak amacıyla onaylayıcı faktör analizi yapılmıştır. Onaylayıcı faktör analizinin döndürölmüş temel bileşenler analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Döndürölmüş Temel Bileşenler Analizi Sonucunda Faktörler ve Yük Değerler

Faktör	Özdeğer	Varyans Yüzdesi	Toplam Varyans Yüzdesi
1	17.665	7.458	7.458
2	11.236	5.328	12.786
3	13.461	4.387	17.173
4	4.879	8.548	25.721
5	3.453	12.115	37.836
6	8.654	13.527	51.363
7	7.235	10.257	61.620
8	12.158	5.986	67.606

Tablo 2’ de ölçęin döndürölmüş temel bileşenler analizi sonucunda faktörler ve yük değerleri ile ilgili analiz sonucunda faktör-1’in açıkladığı varyans yüzdesi 7.458, faktör-2’in açıkladığı varyans yüzdesi 5.328, faktör-3’ün açıkladığı varyans yüzdesi 4.387, faktör-4’ün açıkladığı varyans yüzdesi 8.548, faktör-5’in açıkladığı varyans yüzdesi 12.115, faktör-6’nın açıkladığı varyans yüzdesi 13.527, faktör-7’in açıkladığı varyans yüzdesi 10.257, faktör-8’in açıkladığı varyans yüzdesi 5.986. Bulgular sonucunda elde edilen sekiz faktörün tamamı varyansın yüzdesi 67.606’ sını kapsadığı görölmektedir. Sosyal bilimler de birden faktörlü çalışmalar için iyi olduğu ifade edilmektedir (Gorsuch, 1983). Sekiz faktör sırasıyla “doğa ilgisi, içsel-kişisel zeka, bedensel-kinestetik ilgi, sosyal ilgi, müzik-ritmik ilgi, görsel ilgi, matematiksel ilgi, sözel ilgi” şeklinde olmuştur. Ölçęin kendi aralarında olan ilişkisini ve yapı geçerliliğini ölçmek amacıyla korelasyon matrisi yapılmıştır. Korelasyon matrisine ilişkin bulgular Tablo-3’ de verilmiştir.

Tablo 3.

	Doğa İlgi	İçsel-Kişisel İlgi	Bedensel-Kinestetik İlgi	Sosyal İlgi	Müzik-Ritmik İlgi	Görsel İlgi	Matematiksel İlgi	Sözel İlgi	Toplam
Doğa İlgi	1								
İçsel-Kişisel İlgi	.765	1							
Bedensel-Kinestetik İlgi	.896	.821	1						
Sosyal İlgi	.653	.934	.867	1					
Müzik-Ritmik İlgi	.712	.864	.756	.964	1				
Görsel İlgi	.875	.784	.698	.923	.875	1			
Matematiksel İlgi	.826	.916	.872	.876	.842	.864	1		
Sözel İlgi	.916	.754	.921	.963	.912	.947	.821	1	
Toplam	.912	.895	.916	.849	.849	.785	.961	.768	1

Tablo 4 incelendiğinde alt faktörler arasındaki ilişki .698 ile .964 arasında olduğu görülmektedir. Sosyal bilimler ile ilgili yapılan ölçek çalışmalarında Pearson Korelasyon katsayısının .70-1.00 arasında olması yüksek, .30-.69 arasında olması orta, .29 ile bu değer altında olması düşük düzeyde ilişkiyi gösterir (Büyüköztürk, 2007). Elde edilen bulgular incelendiğinde doğa ilgisi alt faktörü ile içsel-kişisel ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, doğa ilgisi alt faktörü ile bedensel-kinestetik ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, doğa ilgisi alt faktörü ile sosyal ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü orta, doğa ilgisi alt faktörü ile müzik-ritmik ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, doğa ilgisi alt faktörü ile görsel ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, doğa ilgisi alt faktörü ile matematiksel ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, doğa ilgisi alt faktörü ile görsel ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, içsel-kişisel ilgi alt faktörü ile bedensel-kinestetik ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, içsel-kişisel ilgi alt faktörü ile sosyal ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, içsel-kişisel ilgi alt faktörü ile müzik-ritmik ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, içsel-kişisel ilgi alt faktörü ile görsel ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, içsel-kişisel ilgi alt faktörü ile matematiksel ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, içsel-kişisel ilgi alt faktörü ile sözel ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, bedensel-kinestetik ilgi alt faktörü ile sosyal ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, bedensel-kinestetik ilgi alt faktörü ile müzik-ritmik ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, bedensel-kinestetik ilgi alt faktörü ile görsel ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü orta, bedensel-kinestetik ilgi alt faktörü ile matematiksel ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, bedensel-kinestetik ilgi alt faktörü ile sözel ilgi alt

faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, sosyal ilgi alt faktörü ile müzik-ritmik ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, sosyal ilgi alt faktörü ile görsel ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, sosyal ilgi alt faktörü ile matematiksel ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, sosyal ilgi alt faktörü ile sözel ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, müzik-ritmik ilgi alt faktörü ile görsel ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, müzik-ritmik ilgi alt faktörü ile matematiksel ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, müzik-ritmik ilgi alt faktörü ile sözel ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, görsel ilgi alt faktörü ile matematiksel ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, görsel ilgi alt faktörü ile sözel ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek, matematiksel ilgi alt faktörü ile sözel ilgi alt faktörü arasındaki ilişki pozitif yönlü yüksek ilişki saptanmıştır. Ölçeğin bulguları arasında yer alan KMO ve Bartlett-Sphericity anlamlılık değerleri, faktör analizi ve korelasyon matrisi verileri incelendiğinde YETİ' nin yapı geçerliğinin yüksek olduğu sonucu çıkmaktadır.

Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı her bir alt faktöre ve genel ilişkin yapılan ölçümle güvenilirliği test edilmiştir. Ölçeğe ilişkin Cronbach Alpha güvenilirlik kat sayıları Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. MÜFÖ'nün Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı

Alt Boyutlar	Madde Numaraları	Güvenirlik Katsayısı
Doğa İlgisi	1, 10, 14, 15, 21, 25, 28	.856
İçsel-Kişisel İlgi	1, 3, 5, 7, 11, 17, 22	.765
Bedensel- Kinestetik İlgi	3, 10, 12, 16, 18, 23, 27	.841
Sosyal İlgi	2, 4, 7, 13, 16, 19, 25	.861
Müzik-Ritmik İlgi	2, 6, 8, 12, 15, 17, 20	.723
Görsel İlgi	6, 9, 11, 19, 21, 23, 26	.712
Matematiksel İlgi	4, 9, 14, 20, 22, 24, 27	.874
Sözel İlgi	5, 8, 13, 18, 24, 26, 28	.914
Toplam	-----	.873

Tablo 4 incelendiğinde toplam maddelerin ve alt ölçekte yer alan maddelerin yüksek güvenilir olduğu görülmektedir. Doğa ilgisi güvenilirlik katsayısının “yüksek”, içsel kişisel ilgi güvenilirlik katsayısının “oldukça”, bedensel-kinestetik “yüksek”, sosyal ilgi “yüksek”, müzik-ritmik ilgi “oldukça”, görsel ilgi “yüksek”, matematiksel ilgi “yüksek”, sözel ilgi

“mükemmel” ve toplam maddelerin “yüksek” derecede güvenilir olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bireyin erken yaşta ilgisini tespit etmek; ilerleyen yaşamında tüm alanlarda başarılı olması için önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Bu denli önemli olan ilgi kavramı ile ilgili alinyazında yeterli bir ölçme aracının olmadığı görülmektedir. Bu araştırma ile çocukların erken yaşta ilgi alanlarını tespit edilerek ilerleyen yaşamlarında mutlu olmalarını sağlamak amacıyla ilgi ölçme aracı geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın güvenilirlik ve geçerliliğinin incelemek için birtakım analizler yapılmıştır.

Ölçeğin kapsam geçerliliğini sağlamak adına okulöncesi öğretmeni, psikolojik danışman ve rehberlik öğretmeni ve konu alan uzmanlarının görüşlerine başvurulmuştur. Ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Yapılan analiz neticesinde alt faktörler “doğa ilgisi, içsel-kişisel zeka, bedensel-kinestetik ilgi, sosyal ilgi, müzik-ritmik ilgi, görsel ilgi, matematiksel ilgi, sözel ilgi” alt faktörleri şeklinde olmuştur. Ölçeğin döndürülmüş temel bileşenler analizi sonucunda faktörler ile ilgili analiz sonucunda faktör-1’in “doğa ilgisi” açıkladığı varyans yüzdesi 7.458, faktör-2’in “içsel-kişisel ilgi” açıkladığı varyans yüzdesi 5.328, faktör-3’ün “bedensel-kinestetik ilgi” açıkladığı varyans yüzdesi 4.387, faktör-4’ün “sosyal ilgi” açıkladığı varyans yüzdesi 8.548, faktör-5’in “müzik-ritmik ilgi” açıkladığı varyans yüzdesi 12.115, faktör-6’nın “görsel ilgi” açıkladığı varyans yüzdesi 13.527, faktör-7’in “matematiksel ilgi” açıkladığı varyans yüzdesi 10.257, faktör-8’in “sözel ilgi” açıkladığı varyans yüzdesi 5.986. Bulgular sonucunda elde edilen sekiz faktörün tamamı varyansın yüzdesi 67.606’ sını kapsadığı görülmektedir. Alt faktörlerin yük değerleri incelendiğinde faktör-1’in “doğa ilgisi” yük değeri 17.665, faktör-2’in “içsel-kişisel ilgi” yük değeri 11.236, faktör-3’ün “bedensel-kinestetik ilgi” yük değeri 13.461, faktör-4’ün “sosyal ilgi” yük değeri 4.879, faktör-5’in “müzik-ritmik ilgi” yük değeri 3.453, faktör-6’nın “görsel ilgi” yük değeri 8.654, faktör-7’in “matematiksel ilgi” yük değeri 7.325, faktör-8’in “sözel ilgi” yük değeri 12.158 olduğu görülmektedir.

Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı her bir alt faktöre ve genel ilişkin yapılan ölçümle güvenilirliği test edilmiştir. Ölçeğin toplam ve alt boyutlarına ilişkin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı sırasıyla: Doğa ilgisi .856, içsel-kişisel ilgi .765, bedensel-kinestetik ilgi .841, sosyal ilgi .861, müzik-ritmik ilgi .723, görsel ilgi .712, matematiksel ilgi .874, sözel ilgi .914 ve toplam güvenilirlik katsayısı .873 olarak tespit edilmiştir. Alt boyutta yer alan faktörlerin büyük kısmı “yüksek” derecede ve bir kaçı ise “oldukça” güvenilir olduğu görülmektedir. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu saptanmıştır.

İlgi ölçeği ile yapılan diğer çalışmalar da incelenmiştir. Laçın Şimşek ve Nuhoglu (2009) ilköğretimde eğitim gören öğrencilerin fen bilgisine yönelik ilgilerini tespit etmek amacıyla yapmış oldukları çalışmada güvenilir ve geçerli bir çalışma yapmışlardır. 27 ilgi maddesinin olduğu ölçeğin faktör analizi neticesinde elde ettikleri cronbach-alfa puanının 0.79 bulmuşlardır. Ertaş Kılıç ve Keleş (2017) yaptıkları araştırmada lisans öğrencilerinin astronomiye ilişkin ilgilerini ölçmek amacıyla geliştirdikleri ölçeğin güvenilirlik ve geçerlilik çalışmasını yapmış olduğumuz analizlerle yapmışlardır. Çalışmanın bulguları incelendiğinde faktörlerin varyansa katkısının %56,15 olduğu ve cronbach – alfa iç tutarlılık kat sayısının .96 olduğu görülmektedir. Okay, Gençel Ataman ve Kırtak Ad (2015), lisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin müziğe yönelik ilgilerini ölçmek amacıyla geliştirmiş oldukları ölçeğin analizlerine bakıldığında KMO sonucu .0899 iken cronbach-alfa iç tutarlılık katsayısı .0918 bulunmuştur.

Her yeni geliştirilen ölçekle birlikte birçok yenilik gelmektedir. Bu bağlamda geliştirmiş olduğumuz ölçeğin alinyazına katkısı kaçınılmazdır. YETİ ölçeğinin örneklemini Şanlıurfa ili merkez ilçelerinde öğrenim gören 3-6 yaş okulöncesi öğrencileri olmuştur. Çalışmanın örnekleminin yaş grubu ve merkezi değiştirildiğinde farklı sonuçların elde edilebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Berlyne, D. E. (1971). *Aesthetics and psychobiology*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Bryman, A., ve Cramer, D. (2001). *Quantitative Data Analysis With SPSS Release 10 For Windows*. London: Routledge.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Eğitim Birliği Sendikası. (2020).*Eğitim Bakış 2020: İzleme ve Değerlendirme*. <https://www.ebs.org.tr/manset/5333/egitime-bakis-2020-izleme-ve-degerlendirme-raporumuzu-acikladik>. İnternet sitesinden alınmıştır. 10.03.2022.
- Ertaş Kılıç, H. ve Keleş, Ö. (2017). Astronomiye Yönelik İlgi Ölçeği Geliştirilmesi: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmaları . *Eğitimde Kuram ve Uygulama* , 13 (1) , 35-54
- Deniz, M. E. ve Erözkan, A. (2017). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. Pegem Atıf İndeksi.
- Erden, M. ve Akman, Y. (1998). *Gelişim-öğrenme-öğretme*. Ankara: Arkadaş Yayınevi. Jacobsen, D., Eggen, P., Kauchak, D. ve Dulaney, C. (1985). *Methods for teaching: A skills approach*. Columbus: Charles E. Merrill Publishing Company.
- Gorsuch, R. L. (1983). *Factor Analysis*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Hidi, S., Renninger, K. A., & Krapp, A. (2004). *Interest, a motivational variable that combines affective and cognitive functioning*. In D. Y. Dai & R.J. Sternberg (Eds.), *Motivation, emotion, and cognition: Integrative perspectives on intellectual functioning and development* (pp. 89–115). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Hoffman, M.L. (2001). *A comprehensive theory of prosocial moral development*. In D. Stipek ve A. Bohart (Eds.), *Constructive and destructive behavior*. (pp.61-86). Washington D.C: American Psychological Association.
- Kerlinger, F. N. (1973). *Foundations of behavioral research* (2nd ed.). New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Kuzgun, Y. (2011). *Akademik Benlik Kavramı Ölçeği El Kitabı*. Ankara: Nobel.
- Laçın Şimşek, C. ve Nuhoğlu, H. (2009). *Fen Konularına Yönelik Geçerli Ve Güvenilir Bir İlgi Ölçeği Geliştirme*, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18, 28-42.
- Izard, C. E. (1991). *The psychology of emotions*. New York: Springer Science & Business Media.
- Okay, H.H., Gençel Ataman, Ö. ve Kırtak Ad, V.N. (2015). *Müziğe Yönelik İlgi Ölçeği (MYİÖ)'nin Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması*, Akademik Bakış Dergisi, 51, 62-71.
- Pett, M. A., Lackey, N. R., ve Sullivan, J. J. (2003). *Making sense of factor analysis: The use of factor analysis for instrument development in health care research*. California: Sage Publications.Özgül, İ. E. (1999). *Psikolojik Testler*. Ankara: PDREM
- Sansone, C., & Thoman, D. B. (2005). *Interest as the Missing Motivator in Self-Regulation*. *European Psychologist*, 10(3), 175.

- Savaşır, İ. ve Şahin, N. (1995). Wechsler Çocuklar İçin Zeka Ölçeği. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Silvia, P. J. (2006). *Exploring the psychology of interest*. Oxford University Press.
- Super, D.(1981). *Careerdevelopment İn Adulthood: Some Theoretical Problems and A Possiblesolution*. British Journal Of Guidance and counselling. 9 (2): 194-201.
- Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th ed.). Boston: Pearson Education.
- Temel, F., Ersoy, Ö., Avcı, N. ve Turla, A. (2005). *Gazi Erken Çocukluk Gelişimi Değerlendirme Aracı*. Ankara: Gazi Üniversitesi.

BÖLÜM 15

THE TIMES GAZETESİNE GÖRE KIRIM SAVAŞI VE OSMANLI BORÇLARI (1853-1856)

Öğr. Gör. Dr, Günseli GÜMÜŞEL¹

---

¹ Atılım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Ortak Dersler Bölümü, Orcid ID: 0000-0001-8068-4294

*Tez No: 265307 Yüksel Lisans Tezi, *The Times* Gazetesine Göre Tanzimat Dönemi (1839-1878) tezinden türetilerek genişletilmiştir. (Yazar: Günseli GÜMÜŞEL, Danışman: Mehmet ÖZDEN)

GİRİŞ

Aristo'nun devrimler için söylediği sözler savaşlar için de geçerlidir: “*savaşı ortaya çıkaran yakın ya da ani neden önemsiz olabilir.*” Aslında önemli olan temel nedenlerdir. Bu tahmin özellikle Kırım Savaşı için geçerliydi (Sander, 2006, s. 224).

1853-1856 yılları arasında gerçekleşen ve birçok bakımdan modern savaşların öncüsü kabul edilen (Tuncer, 2015, s. 121) Kırım Savaşı Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Fransa ile Sardunya devletleri ve Rusya arasında yapılmıştı. Rusya'nın önünde sonunda yıkılacağına kesin gözle baktığı Osmanlı'yı paylaşma teklifinde bulunduğu İngiltere'nin, paylaşım teklifini ikici kez reddetmesi üzerine Çar bu amacına tek başına ulaşmaya karar vermiştir. Böylece Kutsal Yerler meselesini politik bir malzeme haline getirerek harekete geçmiştir. General Aupick'in konuyu görüşmek üzere İstanbul'a gönderilmesi ise savaşın fitilini ateşlemiştir. Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ve Fransa arasında üç yıl süren görüşmelerden bir sonuç alınamamasından dolayı İngiltere de sürece dâhil olmuştur. İngiltere tarafını yine Osmanlı İmparatorluğu olarak belirlemiştir çünkü bu karar çıkarlarına daha uygun düşmüştür. (Keleş, 2013, s. 10). Lord Stratford, İngiltere ve Fransa'nın Rusya'yı Osmanlı eyaletlerinden atmak için Sultan'ın yardımına koştüğünü bildirmişti (Poole, 1999, s.172). Osmanlı İmparatorluğu, Fransa ve İngiltere Rusya'ya karşı bir 1854 tarihli bir ittifak antlaşması imzalamış, kara ve deniz savaşlarından sonra Rusya'nın tam anlamıyla yenilgiye uğramadan barış antlaşması imzalamayacağı anlaşılmıştır. Bu nedenle *The Times* gazetesi, on dokuzuncu yüzyılın üçüncü Osmanlı-Rus Savaşını, Kırım Savaşını tüm detaylarıyla incelemiştir.

1. THE TIMES GAZETESİNE GÖRE KIRIM SAVAŞI

The Times gazetesine göre, uyuyan dev uyanmıştı ve Rusya devi henüz uyku mahmurluğundan çıkmamışken doğabilecek tehlikelerden korunmak en doğrusu olacaktı:

“Tam da Fransız Devrimi'nin devasa ateşini dumana boğmayı düşünürken, Çar'ın büyük amaçlar için tutkuyla gerilmiş kolunun felce uğratılabileceği hayal edilmekte....”

Ancak aynı haber Binbaşı Elphinstone müstahkem mevki gücünün ve Kırım'daki Rus birliklerine dair güvenilir bilgi elde etmenin neredeyse imkânsız olduğunu söylemiştir. Yine de 20 Temmuz'da bölgeye sevk edilen bazı Fransız ve İngiliz memurları, gemilerinin güvertesinden teleskop yardımıyla görebildikleri kadarıyla *mümkün olan her bilgiyi* elde ettiler. Buna

göre, 15.000- 20.000 arasında süvari ve piyade en iyi şekilde konuşlanmış durumdaydı. Rapordaki bilgiler hazırlıkların yürütüldüğü karargâhlarda yayılmaktaydı. Aynı zamanda Sırbistan'a karşı yapılan en geniş ve en önemli operasyon basın tarafından fazlasıyla tartışılmaktaydı. Fikir genel anlamda savunulmuş ve Mareşal St Arnaud ile General Lord Raglan'ın dedikodularına pek az itibar edilmişti.

Rus İmparatoru ise başından sonuna kadar, müttefiklerin Kırım'a baskın yapacakları gerçeğine inanmamıştı. Bu sebeple basındaki dedikodulara da inanmayı reddetti ve yapılan hazırlıkları ile Menschikoff'un acil durum taleplerini görmezden geldi. Aynı anda yayılmaya başlayan kolera birlikleri tehdit ediyordu.

Tabii ki İngiliz birlikleri de kayıplar vermişlerdi: *“Zavallı lağımıcılar hastalıktan en fazla etkilenen grup olmuştu.”*

The Times genel manzarayı aktardıktan sonra bir soru sorar ve soruya kendi bakış açısına göre cevap verir:

“Bahsi geçen grup güneydeydi ve acaba İngilizler niçin güneye saldırmışlardı? Çünkü güney sınırı kusurlu da olsa emniyete alınmıştı ve gerektiğinde seri halde hareket ettirilerek, saldırıya geçilebilecekti. Bu da olayın mühendislik tarafı ile ilgiliydi. Seri şekilde harekete geçebilecek olan seferi güçler, büyük zaferlerinin meyveleriyle ne yapacaklarını düşünmektelerdi ancak ortada düşmanın pozisyonuna ve gücüne dair taze bilgi yoktu.”

Yine de 20 -21 Eylül'de aniden bir sonuca varılmıştı. Güney sınırı daha zayıfken kuzey kısmı nispeten daha güçlüydü ve zaman kaybetmeden yapılacak beklenmedik bir saldırı ile çok az kayıpla zafer elde edilebilirdi. Ancak deneme yapmamaya karar verilmişti. Çünkü Menschikoff'un ordusu tarafından iki yönden yol kesilmesi riski de mevcuttu. Tüm bu ihtimaller arasında yirmi altı gün ateş açılmamıştı. Alınan duyumlara göre Ruslar kafa karışıklığı içindeydiler. O halde girişteki Rus gemilerini batırmak zaman kazanma ve savunma açısından akıllıca bir adım olacaktı. Ancak Ruslar bu tehlikeye uyanıvermelerine rağmen, güney sınırını zayıf bırakmayı sürdürdüler ve tüm enerjilerini kuzeye verdiler. Basında yazılanlar Rusların durumu öğrenmelerine katkı sağlamadı.

Ruslarla ilgili en önemli kaynak kullanılan teleskoplar olmuştu. Bazılarına göre Ruslar çok büyük bir güce sahiplerdi ve sınırsız silahları vardı. Gazeteye göre ise bu çok gülünç bir iddia olmanın ötesine geçemezdi (*The Times* gazetesi, *Kırım Savaşı*, 26 Ocak 1860, Perşembe).

Kırım Savaşına oldukça fazla ilgi gösteren *The Times*, konuyla ilgili makaleler yayınlamayı sürdürmüştür. *The Times*'a göre topçu bölükleri ile ilgili alınan duyumlar, saldırıların Rusları takatsiz bıraktığı yönündeydi. İngiliz General Sir John Burgoyne daha fazla memorandum yazmaya başlayarak önerileri sıralamıştır. Fakat İngiliz ordusu bu önerileri yerine getiremeyecek kadar güçsüzdür. Kazandığı büyük zaferlere rağmen İngiliz

ordusunun güçsüz kalması sanki kaderin bir gereğiymiş gibi algılanmıştı. Ayrıca Türkler de direnemeyecek kadar zayıf kalmışlardı ve kimseden destek görememişlerdi. Konu ile ilgili aynı makalede yer alan bir tespite göre ise savaşın gidişatı ve sonucu hakkında tüm taraflar ve basın tutarsız tahminlerde bulunmaktaydı. Kış şartlarıyla yüzleşmek ve bilinmeyen korkular her şeyi önüne katıp silip süpüren bir fırtına gibiydi. İngilizler sağa veya sola doğru genişleyemiyorken, Fransızlar şehrin solundan saldırıp Rus savunmasına katılmışlardı.

İngilizler daha fazla çaba sarf etmeye çalıştılsa da Türkler (Osmanlılar) gittiklerinde bile birliklerden geriye kalanlar soğukla ve hastalıklarla mücadele etmek zorundaydılar. Kayıplar çoğunlukla hastalıklar yüzündendi. Askerler geri dönme beklentisi içindeyken bastıran yağmur ve çıkan fırtına ile birlikte yollar çamura gömülmüştü. Aşırı soğuklar beraberinde ölümleri getirirken, başlayan kasırga evlerin çatılarını uçurdu: “*son derece karanlık geceler*” oldu. Bu durum İngiliz ordusunun itibarını sarstı; Fransızlar ise aktif savunmada kaldılar. Bu sırada İngiliz mühendisleri başka bir saldırıyı imkânsız hale getirmek için karanlıktan da faydalanarak saldırıya açık yerleri terk ediyorlardı. Memorandumlar yapılmaya devam edilse de teklif edilen öneriler ve çözümler uygulanabilir bulunmamıştı. Fransızlar ise avantajlı bir durum elde etmiş, zaman kaybetmeyerek ateş açmaya hazır hale gelmişlerdi (*The Times* gazetesi, *Kırım Savaşı*, 28 Ocak 1860, Cumartesi).

The Times İngiliz basınının, Kırım Savaşının hemen öncesinde kamuoyunu aydınlatma ve yönlendirme konularında önemli bir görevi olduğu görüşündeydi. İnsanların gerçekleri bilmesini sağlamak dışında milletin duyguları da harekete geçirilmeliydi. Bu bağlamda özellikle İngilizler ordularına sempati beslemekte ve hayranlık duymaktaydılar. Milletin iyi duyguları küçük soruları görmezden gelebilirdi. Yapılan doğru tahmin sonucunda, kahramanların çelişkileri görev sürelerinde ya da rütbelerinde değil, tarih bağlamında yorumlandı. Bunu yapanlar genel olarak iyimserlerdi. Yukarıda bahsedilen her şeyin hiçlikten ibaret olduğunu haykıran kötümserlere göre ise, ordu yetersizdi ve “*trompetçi oğlanlardan generallere kadar ahmaklarla doluydu.*” Ayrıca savaş *çılgınlıktı*. Ancak hiç kimse bu konuda tartışmaya giremiyordu çünkü ordunun şaşalı eylemleri tüm iddialara cevap niteliğindedeydi. Yine kötümserlere göre ordu maden kaynakları, araç gereçler ve su bakımından yetersiz kalacaktı. Bunun yanı sıra İngiliz ordusu Kırım’a yerleşirse bu durum mühendisler ve sağlık çalışanları için ciddi bir sorun oluşturuncağı.

Aynı haberde yer alan Sir John Burgoyne yorumuna göre, Kırım’daki seferberlik ordunun büyük gelişmeler kat edebileceğinin göstergesi olacaktı. *The Times* ise söylenen sözlerin başka şeylere gebe olduğunu savunmaktaydı: “*Şüphesiz ki Kırım, İngiltere için gelişmekte olan bir ‘sistem’ demektir*” (*The Times* gazetesi, *Kırım Savaşı*, 07 Nisan 1860, Cumartesi).

The Times konuyla ilgili başka bir haberinde Kırım Savaşında kullanılması düşünülen bir silah hakkında özel bilgi vermiştir: torpidolar.

Haberde, bahsedilen torpidoların gücünü test etmek için de özel bir komisyon kurulduğu bildiriliyordu. Bu aletler Fransız Devrimi sırasında birden çok kez kullanılmış, masrafları ve çalışma şekli açısından sorunlu ve başarısız olduğu anlaşılmıştır. Eldeki imkânlar düşünüldüğünde bu silahla tam bir başarı elde edilmesi beklenemezdi. Ancak torpidolar, güncel Amerikan Savaşı deneyiminde modern mühendislik çalışmalarından faydalanılarak en güçlü deniz savunma aracı haline getirilmişti. *The Times* yeni silah için bir de örnek vermiştir:

“Kaptan Warner’ın Brighton’daki açık deniz deneyimi hatırlanacaktır. Kaptan’ın torpidosu suyun içinde görünmez olmuştu ve bir gemi ona doğru gelmeye başladığında ani bir sürpriz yaparak bir patlama yaratmıştı ve dalgalara karışıp tekrar kaybolmuştu.”

Aktarılan bilgilere göre bu aletlerin doğru zamanda kullanıldıklarında yüksek tahrip gücüne sahip oldukları muhakkaktı. Kesin olmayan şey ise İngiliz mühendislerinin yetenekleri ve uygulamalarıydı. Silahın gücünden kimsenin bir şüphesi yoktu ama hiç kuşkusuz bu güç artırılabilirdi. Önemli olan hedef gemi ile bağlantının tam olarak sağlanabilmesiydi.

Torpidolar denizde daha rahat kullanılabilir olmalarına rağmen nehirde yapılan savunmalarda değersiz yardımcı kuvvetlere dönüşüyorlardı. Diğer yandan bu silahlar doğru şekilde kurulduklarında düşman alete dokunduğu an infilak edebiliyorlardı. Tabii ki bu tür mekanizmaların rizikoları vardı ancak torpidoların kullanımları zaten yeterince tehlikeliydi.

Tüm eksilerine rağmen torpidolar yabancı milletlerin ilgisini çekmişti. Kırım Savaşından birkaç yıl önce bir İngiliz memuru bilimsel bir mucizeyi üstlenmişti: üç milden daha öteye top fırlatabilecek bir silah ile gemileri hedef alan, su üzerinde yüzebilen bir araç üretebileceğini iddia etti. Pek çok mucide olduğu gibi ona da pek az itibar edildi. Fakat bu girişimini mükemmel şekilde hayata geçirdi. Böylece uygun koşullar sağlandığında İngilizlerin de aynı şekilde eyleme geçebileceğine inanıldı.

Savaşta düşmana karşı savunulması gereken çok uzun bir kıyı şeridi vardı ve modern savaş bilimi yardımıyla başarı sağlanabilirdi.

Zafer fikrini savunan *The Times* gazetesi haberin sonunda şu vurguyu yapmıştır: *“Amerikalılar yaptıysa İngilizler de yapabilir!”* (*The Times* gazetesi, *Editör Yorumları*, 19 Mayıs 1866, Cumartesi).

Gazetenin Kırım konusunda yazdıkları yukarıdaki haberlerle sınırlı değildir. Bir başka makalede Kırım Savaşının birçok faydalı ders öğrettiği fakat bu derslerin *en faydalı olanının* unutulmuş gibi görüldüğünü hatırlatılır:

“Mr Cobden, 3.000 mil uzaktaki bir işin anlaşmazlığı uğruna dışlileri birbirine geçirmekten hiç yorulmadı. Mesafe ise para kıtlığının ve pahalılığın kaynağı olarak kaldı. Fakat asıl zorluk çok tuhaf bir karaktere bürünmüştü. Hikayenin etik boyutuyla daha fazla empati yaparak vurgularsak; Sebastopol İngiltere’den 3.000 mil değil 3.005 mil uzaklıktadır. İmparatorluğun gücüne,

denizlerdeki üstünlüğüne, hazinelerine ve cömert savurganlığına bir çentik atıldığında, bu mesafenin 3.000 mili güvenle ve kolaylıkla ulaşılabilir hale geldi bile. Southampton'dan Balaclava'ya kadar gidildi ve kazasız belasız dönüldü. Ancak Balaclava ve Sebastopol arasındaki beş milde hüküm sürülemedi. Öyle ki buradaki iletişim kopukluğu İngiltere için neredeyse zararlıydı.... Muazzam bir ulaşım hizmeti kurulup organize edildi ancak söz konusu hizmet birkaç mil sonunda durdu. Bu nedenle Balaclava'dan Sebastopol'e bir demiryolu kuruldu ve burasının tüm nimetlerinden faydalanıldı. Hepsine rağmen adalar içi iletişim konusunda her geçen yıl olumsuzluklarla karşılaşıldı. Demiryolunun faydalarından yararlanıldığı doğrudur ancak demiryolu her bir kişinin kapısına kadar gidememekteydi. Az ya da çok karşılaşılan her problem sistemin tamamını etkisiz hale getirmekteydi. Lokomasyonun her yönü için aşırı vergiler konuldu. Artık neredeyse istasyon olan her yere demiryolu ile ulaşılabilmekteydi ancak bu vergilerin sağlayabildiğinden çok daha fazlası gerekliydi. Tüm bunların yaşandığı bir ülkede finansın temel prensibi olan iç ulaşım vergileri, devletin gelir kaynağını oluşturacak kadar acınasıydı. Alderman son üç yıldır konuyu dördüncü kez gündeme taşıdı ve argümanını basit ama zorlayıcı bir şekilde dile getirdi. Düşünceleri baştan sona cevap verilemez haldeydi veya kimse ona cevap vermeye çaba gösteremezdi. Alderman sistemin saçmalığını tek bir mülahaza ile ortaya koydu. Parlamento ise gerilimini demiryolu girişimlerini cesaretlendirerek ve elde ettiği geliri tüm sınıflara ulaştırarak gösterdi ama bunun için şirketleri yolcuların olağanüstü ücretler almaya zorladı.”

Sözü edilen uygulamalar yüzünden hedefler gerilemişti. Diğer taraftan mil başına alınan vergiler yüzünden, kasabalarına ve köylerine dönen görece fakir sınıflar trenlerde uzun mesafe ücretleri ödemek zorunda kaldılar. Bu ücretler için söylenebilecek tek bir kelime bile yoktu ancak bunun yasadışı kazanılmış bir para olduğu ortadaydı. Habere göre eşitlik gözetilerek yüklenilmeyen vergiler durumu daha kötü hale getirirse bile üzerinde durulması gereken mevzu bu değildi çünkü bu tür uygulamalar zaten tümünden yürürlükten kalkmalıydı.

Mevcut vergilerin vagonları yoldan çıkardığı bir gerçektir. En küçük ve en ıssız istasyonlara ulaşmanın başka bir yolu olmalıydı. Yapılan ödemeler bir köy ya da mezranın değil, kapsamlı bir ticarethanenin karşılayabileceği şekildeydi. Sonuca geniş bir açıdan bakıldığında, demiryolu ulaşımının avantajlarından yararlanılırken aktif ve zeki insanlar kaybedildiği görülmüyordu. Bu sorun metropolit bir sorun olmaktan çok milliydi ve Londralılar, lokomotifler üzerindeki bu vergilerin etkilerinden zarar görmüşlerdi. Sokak faytonları için ödenen ücretler kabul edilebilir düzeydeydi ancak lokomotifler için ödetilenler anlaşılamazdı. Vergiler daha önceden de organize olup saldırıya geçmişlerdi ama o zamanlar bu derece “sistemli” halde değillerdi.

Eğitim ve endüstriye tren yolu dışında alternatif tanınmamaktaydı. Ne zaman vergilerin kaldırılması gündeme gelse demiryolları vergileri de o derece cazip hale geliyordu. “Abyssinian” ücreti adı altında bir maskaralık

vardı ki görünüşe göre bu para bir yerden bir yere özgürce ve kolayca gitmeye olanak sağlamaktaydı.

Ulaşım, İngilizlere milyonlara mal olmaktadır (*The Times* gazetesi, *Editör Yorumları*, 18 Mart 1869, Perşembe).

The Times gazetesi editörü her ne kadar gündemdeki vergi sorunundan dolayı demiryolu meselesine kısaca değinmiş olsa da aslında İngiltere'nin denizlerdeki üstünlüğünü Kırım Savaşı ile ilişkilendirerek vurgulamaya çalışmıştır. Kırım Savaşı sonunda İngiltere'nin kendisini deniz zaferlerine teslim ettiği savunan gazete, denizlerdeki İngiliz üstünlüğü ise en az Nelson günlerinde olduğu kadar açık ve muhteşem bulunur.

The Times'ın inancı İngiltere'nin çağın gerisinde kalmadığı yönündedir. Öyle ki hiç görülmemiş modelde bir gemi diğerlerinin yerini alsa bile, ülkenin yine çağın buluşlarına ayak uydurup en iyi gemilere ve silahlara tüm dünya çapında sahip olacağına inanır.

Ayrıca gazete şöyle bir öneride bulunur: *ağaçtan ve demirden yapılan gemilerin silahlandırmaya hangi ölçülerde uygun olduğu test edilmelidir*. Bu konuda akıllarda kalan şüpheler az ya da çok bir çözüme kavuşturulmalıydı. Bu sırada geçmişte kullanılan diğer donanmalarla karşılaştırmalar yapılmalıydı. İngiltere topçu birliğinin yabancı milletlerin gemileri tarafından taşınan zırhlı araçlara ateş edebileceğine inanmamak için bir sebep yoktu. Diğer taraftan yabancı topçu erlerinin de İngiltere'ye etkili silahlarla karşılık verebilmeleri de ihtimal dâhilindeydi.

Britanyalı bir amiralin raporundan aktarılanlar daha farklı bir görüşü savunmaktaydı. Komuta altındaki gemilerin kapasitelerine dayanarak güncel savaş koşulları altında yapılan tüm hesapların yanlış çıkması mümkündü. Bu nedenle ortaya atılan tüm fikirler kökten değişikliğe uğrayabilirdi. O an yapılan sadece karanlıkta el yordamıyla ilerlemektir. Kesin yargılara ulaşmak için yeterli deneyimden yoksunlardı. Sonuç olarak, *The Times*'a göre neler olabileceğinin anlaşılması için *gelmesi asla ümit edilmeyen bir zamanı* beklemek zorundalardı (*The Times* gazetesi, *Editör Yorumları*, 26 Ağustos 1869, Perşembe).

1.1 Kırım Savaşının Gizli Tarihi

The Times gazetesi Kırım Savaşının sonuçlarını ayrı bir yazı dizisinde değerlendirmeyi uygun görmüştür. "Kırım Savaşının Gizli Tarihi" adlı yazı dizisindeki görüşlerin tamamı buraya aktarılacaktır.

Yazı dizisinin girişinde verilen kısa bilgi, Rus Devleti'nin Kırım Savaşı gerçeklerine dair en ilginç belgelerin yayınlanmasına yeni yeni izin verdiğini gösteriyordu. Buna göre Rus askeri yönetim temsilcilerinin temel görevi Sultan'a baskı yapmaktır. Çar, hasta olarak tanımladığı ve netameli bulunduğu Osmanlı yönetiminin elinden Ortodoks Hristiyan tebaasının idaresinin özel bir anlaşmayla alınması gerektiğine inanıyordu. Ancak bir başka gizli mukavelede dışarıdan gelebilecek ani bir saldırı halinde Sultan'ın imdadına yetişeceğine söz vermekten de geri kalmamıştı. Gazeteye göre, böylesi bir

antlaşmanın, Avrupa Güçlerinin ve İstanbul'daki ileri görüşlü büyükelçilerin bilgisi dışında olması mümkün değildi. Çünkü zaten Rus tarafı ve büyükelçiler St Petersburg'dan ayrılmak üzereyken *detaylı bir bilgi paylaşımında* bulunmuşlardı.

Gazetede yayınlanan makalenin ilk kısmında Fransa'nın yeni imparatorunun Ruslar tarafından övgüyle karşılandığından bahsedilmiştir. Rus tarafı kendi prensiplerinden de vazgeçmeyerek Fransa ile barış ve dostluk çerçevesinde ilişkiler kurabilmek niyetindeydi. Bu nedenle kışkırtmalardan kaçınsa da tavizlere meyil vermedi. Louis Napolyon'a gereksiz yere hücum edilmeyecekti; imparatorun kendine özgü hassas noktaları yaralanmayacaktı. İmparatorluk politikalarına uygun görüldüğü şekilde devam edilmesinin imparatorun yasal bir hakkı olduğu Rusya tarafınca kabul edilecekti.

The Times imparatorun böyle bir sistemi en başından beri yürütmekte olduğuna ve bundan sonra da yürüteceğine dikkati çeker. Ancak gazeteye göre İstanbul'daki Fransız faaliyetlerinin sadece Napolyon tarafından sürdürülen derin bir siyasetin sonucu olduğunu söylemek zordu. Şüphe edilmesi neredeyse imkânsız olan bir şey vardı: Napolyon, Doğu'da bulunan Katolikler üzerinde bir patronaj kurmaya çalışıyordu. Söz konusu patronajın iki amacı vardı: *"hâkimiyeti sağlamak ve Fransa İmparatorunu Katolik Kilisesi'nin başına getirerek Fransız din adamlarını kontrol altında tutmak."*

Bu aşamada asıl korkulan şey Napolyon'un kendi fikirleri doğrultusunda bir Avrupa koalisyonu kurması ihtimaliydi.

Makalenin devamında Napolyon'un Rusya'ya, Kutsal Tapınaklara dair gizli bir antlaşma yapılmasını teklif ettiği haber verilmekteydi. Ancak Rusya, Napolyon ile kurulacak özel ilişkilerin tatmin edici bir sonuca varamayacağını tahmin etmişti. Zira Napolyon hala XVI. yüzyıldaki antlaşmaları temel alarak duruşunu belirlemekteydi. Bu da iyi bir duruş sayılmazdı.

Kırım Savaşının gizli tarihine dair yayınlanan belgelere göre, Rusya'nın İngiliz Hükümeti ile olan ilişkileri olumluydu ancak ilişkilerinin mahiyetinin ve niteliğinin anlaşılması için henüz çok erkendi. Çünkü mevcut Britanya Kabinesi Rusya'nın İngiltere politikalarını sorgulayabilmeye yetecek bir zamandır resmi görevde değildi.

Lord John Russel tarafından açıkça dile getirilenlere göre, Dış İşleri Bakanlığı sadece Rusya için her şeyi -düzenli aralıklarla- olduğundan daha zor bir hale getirmişti. Böylece Rusya da daima Londra'daki yerini hatırlamıştı. Diğer yandan Lord Aberdeen'in karakteri ve diplomatik geçmişi Ruslar arasında onun arabuluculuğuna ve iyi niyetine inanma eğilimi yaratmaktaydı.

The Times gazetesi Napolyon düzeninin tekrar kurulması için ilk Fransız imparatorluğunun hatıralarının fazlasıyla yeterli olacağı görüşünü benimsemiştir. Gazeteye göre durumun doğası gereği İngiltere Rusya'dan ayrı bir yol izleme düşüncesinde değildi ancak ilk imparatorluğun belirlediği kuralların da dışında kalma isteğindeydi. Rusya'da ortaya çıkan son belgeler

İngiltere'nin artık Fransa'ya sempati duymadığını göstermişti: İngiltere Napolyon'dan korkuyordu ve ona güvenmiyordu. İngiltere'nin asıl amacı 1815 Antlaşmalarına Fransa'yı ve beraberinde Rusya'yı da bağlamaktı. Bu nedenle Napolyon'un mevcut durumu kabul etmeye zorlanması gerekliydi.

Hiç şüphesiz, konu Katolik Fransa'nın Ortodoks Rusya üzerindeki egemenlik kurma meselesi olsaydı İngiltere konuya duysuz kalırdı. Ancak bu kez Büyük Britanya konudan uzak kalamadı çünkü Fransa'nın dini meseleler yoluyla kendi politikalarını empoze etmek istediğinin farkındaydı. Tüm bu nedenlerle İngiliz kabinesinin yeni bakanlarının Rusya'nın hedefleri ve bu hedeflerin nasıl gerçekleştirilmesi planlandığı hakkında bilgilendirilmesi iyi olacaktı. Rusya ise İngiltere'nin kafasını meşgul edecek her türlü şüpheyi ortadan kaldırmayı istiyordu. Rusya ise Napolyon'un olası planları üzerinde dururken İngiltere Hükümetinden hem Paris'te hem de İstanbul'da istikrarlı duruşunu korumasını istedi. Çünkü İngiltere'nin yardımcısı rolünü elde etmeye çalışan Napolyon bu isteğini elde ederse Doğu'da savaşa gidecekti.

Aynı yazı dizisinde Rusya'nın İngiltere ile kurduğu ittifak ilişkilerinde mükemmel bir fikir birliği içinde olduğu görüşü desteklenmiştir. Rusya da Avrupa politikalarının temelleri konusunda İngiltere ile hemfikir olacağına ve ortak sorumlulukları yerine getireceğine söz vermektedir.

Coğrafi konumundan dolayı Avusturya, Doğu meselelerine Prusya'ya ile karşılaştırıldığında daha aktif etki edecek kapasitedeydi. Kutsal Yerleri etkileyen olası bir anlaşmazlıkta Katolik bir güç olarak Avusturya, Greko-Rus Kilisesi üzerinde hak iddia edilmesi karşısında açıkça bir savunma yapamayacaktı. Fakat Viyana Kabinesinin *her zamanki açıkgozlülüğü ile* Fransa'nın dini meseleleri yalnızca politik araç olarak kullandığını keşfetmesi uzun zaman almamıştı. Katolik bir güç olan Avusturya, tüm Doğu Hristiyanlarının koruyuculuğunu alması konusunda Fransa'ya gönüllü olarak rıza gösterecekti. İşte bu yüzden, *tek bir dakika bile tereddüt etmeksizin* Rusya, Avusturya ile temasa geçti ve İngiltere'nin kendisinden Paris ve İstanbul'a göre hareket etmesini istediğini Avusturya'ya bildirdi. *The Times* Avusturya'nın Rus isteklerini yerine getireceği öngörmekteydi. Zaten Rusya da bir ittifak beklentisi içinde olmalıydı (*The Times* gazetesi, *Kırım Savaşının Gizli Tarihi*, 25 Ocak 1873, Cumartesi).

"Kırım Savaşının Gizli Tarihi" haberine eklenen editör yorumu konuya dair farklı bakış açılarını anlamak açısından oldukça dikkat çekici ve ironiktir:

"Büyük savaşın arifesinde güncel politikaları bu kadar yanlış yorumlayan başka bir diplomatik belge olabilir mi? Avusturya samimi bir müttefik, İngiltere açık yürekli bir dost ve Prusya ise ortak sorumlulukları yerine getirebilme hissiyatıyla dolmuş durumda..."

The Times, konuyla ilgili yayınladığı haberlerin sonuna gazetenin görüşünü yansıtan bir değerlendirme yazısı eklemiştir. İlgili değerlendirme

yazısında varılan sonuç Kırım Savaşı zamanında yapılan gözlemlere göre şekillendirilmiştir: hiç kimse anlaşmazlığın sebebini tam olarak gösterememekteydi ve Avrupa barışını korumak söylemi dışında bir gerekçe ileri sürülmemiştir. Milletler amaçsızca hareket edip büyülenmiş gibi savaşın içine girmişlerdi.

Tıpkı 1870 yılındaki Fransız saldırısı gibi Kırım Savaşının sebebini de anlaşılması çok güçtü. Napolyon Hükümetinin tavrına benzer şekilde Kırım'daki politik tartışmalar da talihsiz meselelerdi. Türkiye ve Rusya'nın savaş yoluna girmesinin nedeni de daha kolay anlaşılır türden değildir.

Tüm projelerin şekillenmesinden, değiştirilmesinden, yarıda kesilmesinden ve reddedilmesinden on iki ay sonra Rusya'nın tüm koşulları kabul ettiği, Türkiye'nin ise bağlılığını ima ettiği bir noktaya gelmişti. İngiliz Hükümetinin son önerileri de Avrupalı Güçler tarafından kabul edilmişti. Bab-ı Âli de söz konusu taleplere cevap verebilmek için alternatiflere yöneldi.

Avrupalı Güçler, Slav bölgelerinde reforme edilmiş bir yönetim istediler. Rusya ise bu konuda Türk tarafının verdiği sözün baştan savmak için olduğuna inanmaktaydı.

Gazeteye göre eğer Rusya ve Osmanlı gerçekten barışa istekli olsalardı; Rusya Slavların iyi yönetiminden başka bir şeyin peşinde olmasaydı ve Bab-ı Âli de Hristiyan unsurları adaletle kavuşturma konusunda samimi olsaydı etkili bir çözümün uygulanmasında bu derece zorluk yaşanmazdı.

Bahsedilen konuların her biri Avrupa'nın dikkatini çekmişti. Balkan Yarımadasında olanlar İngiltere gibi bir gücün ellerinde en ufak bir zahmet harcanmadan çözülebilirdi. Bu da meselenin birçok devletin gözünde fevkalade ve tahrik edici hale gelen yanıydı.

The Times başlangıçtan bu yana aslında her gün şiddetini arttıran güçlerle ve isteklerle karşı karşıya bulunduğu görüşüne katılmıştı. Aynı doğrultuda Türkler ve Türk dostları Müslümanların daha fazla ödün veremeyeceğini dile getiriyorlardı. Osmanlı Paşalarının itaat etmek zorunda oldukları Hükümet, büyük bir savaşla yüzleşmişti ve Rusya'ya karşı Avrupa'ya güvenmeyi seçmişti.

Diğer taraftan kısa bir süreden beri Rusya'da vatanseverlik ve dini fanatizm uyanışa geçmişti. Bu uyanışın Rusya'nın bir hilesi ya da illüzyonu olduğunu düşünen politikacılar bildik bir hataya düşmüşlerdi:

“olaylar akılla mantıkla açıklanamıyordu ve hiçbir şeyi etkileyemezdi. Rusya ise yine pasif ve heyecansızdı; tersi izah edilemezdi.”

Aynı makalede savaşın sıcaklığının; savunmanın ve saldırmanın tutkusu ile diğer ırklara duyulan nefretin bir kez vücuda geldiği vurgulanmaktaydı.

The Times editörüne göre, başlarda İngiltere Hükümetinin Berlin Konferansına katkıda bulunmayı reddedişini izleyen kibir basit ve son derece gülünç bulunmuştu. Olayların bu ana kadar barışın kurulmasına yönelik beklentileri ve bir ulusun heyecanlarını karşılayamayacak nitelikte gerçekleştiği doğrudu ancak resmi görüşmelerin adalete ağırbaşlılık getirmesi beklenmekteydi. Aksi halde barışı sağlamak zorlaşacaktı. Devletler temelde Rusya'nın tarafında görünebilirlerdi ancak Türk tarafında da varlıklarını gösterme ihtimalleri vardı. İngiliz Hükümetinin görevi elbette zordu fakat enerji ve iyi niyetle başarıya ulaşabilirdi. Bu da Avrupa'yı olası tehlikelere rağmen daha karlı pozisyonlara sokardı.

The Times İngiltere'nin temel görevinin –şimdilik- Rusya ve Osmanlı'ya karşı tam bir Avrupa adaleti olarak sunulabilecek bir şemayı, kıtasal güçlerin birleştirilmesi için kullanmak olduğunu açıklamıştır. Amaç Rusya'yı yabancı etkilerle kuşatarak başlatılan süreci Rusya'nın güçlü ve devamlılığı olan komşularına dek uzatmaktı (*The Times* gazetesi, *Editör Yorumları*, 17 Ekim 1876, Salı).

The Times'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli dönemeçlerinden birisi olan Kırım Savaşına bakışını değerlendirdikten sonra bu savaşın Tanzimat Dönemi maliyesini şekillendirme işlevi hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

2. OSMANLI BORÇLARI VE MALİYE

Gazetenin Osmanlı maliyesiyle ilgili haberlerinden önce konuyla ilgili genel bir çerçeve çizilecektir. Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğunun önce duraklayıp sonra gerilemesinin ardında XVI. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Osmanlı toplum ve ekonomi yapısında başlayan bozulmalar yatmaktaydı. Her şeyden önce imparatorlukta toprak mülkiyetinin olmaması ve tımar ile zemet topraklarının büyük servetler yaratmaması amacıyla kontrol altında tutulması sermaye birikimini engellemiştir. Zaten imparatorluğun iç ticareti de sermaye birikimini önleyecek şekilde düzenlenmişti. Devlet zorunlu ihtiyaç maddelerini ya kendi tekelinde tutmuş ya da bunlara çok sıkı narhlar uygulamıştır.

Üretilen malların iç gümrükler ve yasaklar ile yönlendirildiği bu düzen nihayetinde bozulmaya başladı.

Bozulmaların başlıca nedeni imparatorluğun en parlak günlerinde ortaya çıkan ve daha sonra bir türlü önüne geçilemeyen enflasyondur. Ayrıca ilk açık deniz yolculuklarının başlamasıyla Avrupa'ya akan değerli madenler Osmanlı İmparatorluğunda deflasyon (para kıtlığı) yarattı. Bunu önlemek için paranın içindeki gümüş oranını düşürmek gibi geçici bollaştırıcı önlemlere başvuruldu. Batı'nın Endüstri Devrimine doğru yol aldığı dönemde Osmanlı İmparatorluğu mali sıkıntılar içindeydi ve verilen kapitülasyonlar durumu daha da kötüleştirmişti (Ülman, 1972, s. 51-61). Ahmed Lütfi Efendi'ye göre hep bir elden Hristiyanlara yapılan fedakârlıklar teessüf edilecek şeylerdi (Aktepe, 1988, s. 45). Osmanlı İmparatorluğu'nun yaptığı girişimler için

şartlar olgunlaşmamıştı. Bu yüzden elde edilmek istenen gelir ülke sınırları içinde kalamadı (Halaçoğlu, 1980, s. 194).

Zaten Hristiyanların yaşamlarına dair herhangi bir kısıtlama yoktu. Hatta Müslümanlara bu konularda Hristiyanlardan daha az tolerans gösterilmekteydi. Hristiyan halk sadece imparatorluk içinde değil dünyanın her yerinde hiç kimsenin duymadığı ayrıcalıkların tadını çıkarmaktaydı (Çelik, 2002, s.124). İmparatorluk içinde ise geniş ticari haklar tanınan yabancılar, Müslüman tüccarları giderek saf dışı bırakmaktaydılar.

XIX yüzyılda gayrimüslimler köylü üretici ve yabancı sermaye arasında bağ kuran komprador bir sınıf haline gelmişti (Keyder, 2007, s. 34).

Ekonominin dışa açılması ve Osmanlı maliyesinin dış sermaye denetimine girmesi sürecinde önemli dönüm noktaları vardır. Bunlar 1838 yılında İngiltere ile imzalanan ticari sözleşme, 1854 yılında başlatılan dış borçlanma süreci ve 1850'lerden itibaren demiryolları yapımı konusunda yabancılar verilen imtiyazlardır. Osmanlı İmparatorluğu için Avrupa ile ticaret yapmanın önemini farkında olan Batılılar, kapitülasyon güvencelerini genişletmek için Bab-ı Âli'yi boykot ile tehdit etmekten geri kalmadılar (İnalçık, 2010, s. 304). Bu nedenle Osmanlı yöneticileri mali konularda adımlar atarken uzun vadeli iktisadi sonuçlardan çok kısa vadede sağlanacak siyasal ve mali desteği düşündüler. Hatta aynı dönemde para ve menfaat hırslının hızla arttı; ortada dönen *siyaset dolapları, imtiyaz kapışmaları ve para dalavereleri* mevcut durumu daha da kötüleştirdi (İrtem, 1999, s. 157).

Özetle, Osmanlı maliyesindeki yabancı etkisinin artması, önüne geçilemeyen işsizlik, imparatorluğun pazar haline gelmesi ve nihayet 1850'lerden itibaren gittikçe azalan devlet gelirleri ile Kırım Savaşının silahlanma giderlerinin birleşmesiyle iç ve dış borçlanmaya başvuruldu (*Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, 1991, s. 267). Öyle ki sadrazamların padişahlar önündeki başarılarının, alabildikleri dış borçlarla ölçülecek seviyeye gelmesi için (Özdemir, 2010, s. 133) fazla beklemeleri gerekmeyecekti.

İlk dış borçlar 1840'ların başında Galata bankerleri vasıtasıyla Fransız bankalarından kısa vadeli olarak alındı. Osmanlılar uzun vadeli borçlar konusunda haklı çekinceler içindelerdi. Ancak iç ve dış baskılar, Kırım Savaşı için gereken para ve gelir-gider dengesindeki büyük açık Avrupa'ya uzun vadeli borçlanma sürecini başlattı (Pamuk, 2007, s. 230). Başlayan bu süreç Osmanlı İmparatorluğu'nu sonunda idari, adli ve ekonomik bağımsızlığından edecek ve deyim yerindeyse son aşamada kapitülasyonların pençesinde inletecekti (Sevimay, 1995, s. 271).

Kırım Savaşı'ndan itibaren Tanzimat Dönemi sonuna dek alınan borçlar şunlardı:

“1854: 3.300.000 Lira (*Ele Geçen Miktar: 2.514.913 Lira*)

1855: 5.500.000 Lira (*Ele Geçen Miktar: 5.644.375 Lira*)

1858-1859: 5.500.000 Lira (*Ele Geçen Miktar: 4.056.250 Lira*)

1860: 17.600.000 Lira (*Akim kalmıştır*)

1860: 2.240.942 Lira (*Ele Geçen Miktar: 1.400.588 Lira*)

1862: 8.800.000 Lira (*Ele Geçen Miktar: 5.984.000 Lira*)

1863: 8.800.000 Lira (*Ele Geçen Miktar: 6.248.000 Lira*)

1865: 6.600.000 Lira (*Ele Geçen Miktar: 4.356.000 Lira*)

1865: 40.000.000 Lira (*Ele Geçen Miktar: 20.000.000 Lira*)

1869: 24.444.442 Lira (*Ele Geçen Miktar: 13.200.000 Lira*)

1870: 34.848.001 Lira (*Ele Geçen Miktar: 11.194.820 Lira*)

1871: 6.270.000 Lira (*Ele Geçen Miktar: 4.577.100 Lira*)

1872: 12.238.820 Lira (*Ele Geçen Miktar: 10.433.004 Lira*)

1873: 12.611.995 Lira (*Ele Geçen Miktar: 6.936.600 Lira*)

1874: 44.000.000 Lira (*Ele Geçen Miktar: 19.140.000 Lira*)

1877: 5.500.000 Lira (*Ele Geçen Miktar: 2.860.000 Lira*)”

(*Tanzimat I: Yüzüncü Yıl Münasebetiyle*, 1940, s. 272- 275)

Osmanlı İmparatorluğu içinde bulunduğu ekonomik krizi borçlanma yoluyla atlatabileceğini düşünse de büyük borçlanmalar işleri içinden çıkılmaz hale getirdi. Üstelik devletin, istediği parayı her zaman bulması da kolay değildi (Önsoy, 1999, s. 287). Ancak yönetenlere göre savaş zamanlarında ordu masrafları neredeyse iki-üç katına çıkan devletlerin böyle zamanlarda borç alması neredeyse sıradan bir durum sayılabilirdi (Özyurt ve Gündoğdu, 2006, s. 219).

Yine de bu durumda dahi Osmanlı İmparatorluğu asırlardan beri devam eden kendiyile gurur duyma ve kendi gücüne güvenme tabusunu yıkmıyordu. Osmanlılara göre, devletin içine düştüğü durum cahil paşaların ve idarenin kötülüğündendi; organik bir zayıflık ise asla kabul edilmiyordu (Badem, 2008, s. 220).

2.1 The Times Gazetesine Göre Osmanlı Borçları

The Times gazetesi Osmanlı maliyesine dair bu karamsar tabloyu değerlendirirken önceliği borçların birleştirilmesi konusuna vermiştir. Konuyla ilgili olarak yayınlanan yazıya göre Osmanlı borçlarının birleştirilmesi işleminin Ağustos ayının ilk günlerinde yapılması

kararlaştırıldı. Bu yüzden çıkarları konusunda hayal kırıklığına uğramış insanlar tarafından tahrik edilen muhalefet bir anda bitti. Bu sona eriş kesinlikle münakaşasız bir sessizliğin ertelenmiş operasyonuydu. Fakat ne politik ne de finansal çalkantıların önü açılmadan başarıldı. Sultan'ın hiçbir danışmanı görevinden alınmadı.

The Times Osmanlı İmparatorluğunun borçlarının iki kategoriye ayrıldığını not etmiştir. Bunlar harici ve ipotek edilmiş borçlardır. Habere göre söz konusu borçların pazarlığı belirli ölçülerde yapılmıştı. Bu ölçüler yurtdışındaki şartlar, özel vergi kaynakları ve iç borçlardı. Bunlar hakkında İstanbul'a bildirim yapılmadı. O halde antlaşma Bab-ı Âli ve tebaası için bağlayıcıydı ve genel krediler ve imparatorluğun kaynakları ile teminat altına alındı.

The Times söz konusu yazısını borçların niteliğini açıklayarak habere başlamıştır. Buna göre İngiltere ve Fransa tarafından garanti edilen (biri hariç) dış borçlar yavaş yavaş ödenen %1'lik bir fon ile %6 oranında faizle katlandı. Söz konusu fon, zorunlu miktarın yıllık planlarla ödenmesi şartıyla uygulamaya kondu. Gazetenin yorumu bu durumun çok açık bir surette yatırımcılar için tatmin edici olmadığı ve bu yüzden de ülkeye zarar vereceği yönündedir.

Konu ile ilgili haberi hazırlayan editör, bir devletin kamu borçlarının düzenli bir değere bağlanması ve aynı şekilde teminata dayandırılması gerektiğine vurgu yaptıktan sonra durumun daha net anlaşılması için örneklendirme yoluna gitmiştir ve açıklamalarına devam etmiştir. Örneğin, Fransız ya da İngiliz mallarını satın almak isteyen herhangi bir yatırımcı bunu neredeyse sorgusuz sualsiz yapabilmekteydi. Oysa Türk mallarını almak isteyen yatırımcı belli zorluklarla karşılaşmaktaydı. Yatırımcı farklı değerler üzerinden teminatla karşı karşıya kalırdı. Böylesi belirsiz bir sistem ise kamu kredilerinin değerini düşürürdü. *The Times*'a göre hükümetin öncelikle gelecek kamu borçlarına yönelik sabit bir sistem kurma talebi, özel gayrimenkul vergilerine değil devletin genel kaynaklarının kullanılmasına dayanmalıydı. İkinci olarak, mevcut borçları azaltabilmek için bu sabit sistem uygulanabilirdi.

Söz konusu amaca, üç kanunun yürürlüğe girmesiyle ulaşılabildi. Kanunlar uyarınca "Devletin Genel Borçları" adıyla bir kamu borçları sistemi kuruldu. İmparatorluğun tüm gelecek borçlarının kaydedildiği büyük bir liste oluşturuldu. Listenin kontrolü devletin yüksek rütbeli bir memuruna verildi; bu memura ise "genel borçlar idarecisi" unvanı verildi.

Yine aynı haberde faiz oranlarının Türkçe, İngilizce ve Fransızca olarak yazıya geçirildiği belirtilmişti. Faizler yarım yıla sabitlenmiş döviz oranıyla İstanbul, Paris, Londra, Amsterdam ve Frankfurt'ta ödenecekti.

Editör söz konusu uygulamanın bir izahı gerektirdiğini not ederek yine bir örnek verir:

“Nominal değeri bir milyon sterlin olan bir borç olduğu var sayılsın. Bunun %1’i 10.000 Liradır ve bu miktara yıllık aşınma payı uygulanacaktır. Yani piyasa değeri 10.000 Lira olan bir Türk malının fiyatı 5.000 Lira ya da 6.000 Lira olarak hesaplanacaktır.”

Bu hesaba göre, sermaye hisseleri %50’de kalırsa ayrılan fonun miktarına otuz yedi yılın sonunda ancak ulaşılabilirdi. Ayrıca yine bu sürenin sonunda borç miktarı aşınma payı ile eşitlenecekti. Bu sırada Türk parası ve Osmanlı fonları düşüşe geçerse alınan fonun miktarı artacaktı ve söz konusu artış kamu borçlarının oranının artmasına neden olacaktı.

Öte yandan yeni borçların idare edilmesi için de önlemler alınmaktaydı. Kanunda yer alan bir yan cümlecik ile faizler, fonlar ve ödemeler hakkında oluşabilecek provizyonlar dışında borçlara hiçbir ekleme yapılamayacağı belirtildi.

Gazeteye göre Genel Borçlar İdaresi hem alacaklıların çıkarlarına hem de Osmanlı İmparatorluğunun itibarına uygun olarak kurulmuştu.

The Times Osmanlı İmparatorluğunun borçlarının yalnızca iç borç olarak nitelendirilemeyeceğine inanmaktaydı çünkü borçlar imparatorluğun tebaasını da ilgilendirmekteydi. Fakat bu borçlar aynı zamanda tamamen dış borçlardı ve “neredeyse kozmopolitti”.

Söz konusu borçlar Avrupa’nın tüm para piyasasını ciro edebilir ve döviz için kesinti olmaksızın alacaklıların ikamet ettiği herhangi bir finansal merkezde faizi ödenebilirdi. Aslında bonolar döviz faturaları olarak düşünülebilirdi. Bu faturalar Doğu Akdeniz ülkeleri ile Avrupa arasındaki para havalelerini büyük ölçüde hızlandıracaktı.

Dış borçlar özel düzenlemeler yoluyla teminat altına alındığından dokunulmazdı.

Sadece tahvil sahiplerine öneride bulunma hakkı tanındı.

Borçların (*Consolides*) yıllık faizi, daha önceden de belirtildiği üzere her 100 poundluk Türk malı için 6 pounddu. Alacaklılara böylesine büyük bir avantaj sağlanarak borçların dönüştürülmesi garanti altına alındı. Tam bu aşamada Osmanlı’ya sağlanan 4.000.000 poundluk kredinin henüz yıllık yükümlülüklerle ilave edilmediği hatırlatılmaktaydı.

The Times borçların dönüştürülmesinin bir iyi niyet göstergesi olarak alınması gerektiğini vurgulamıştır. Yine editör yorumlarına göre Fuad Paşa tüm çabalarını yerli ve yabancı girişimcilere adanmıştı ve Türk İmparatorluğunun kaynaklarına güveni tamdı. Bu nedenle, birçok medeni Avrupa devletinde uygulandığı gibi kendi ülkesinde de borçların yarım yıllık bir faiz oranıyla zamanında ve düzenli ödemelere bölünmesine rıza göstermişti (*The Times* gazetesi, 26 Temmuz 1865, Çarşamba)

3. SONUÇ

Tarihe ilk modern savaş olarak geçen Kırım Savaşı Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalara bölünme sürecini hızlandırmıştı. Avrupalılara göre ise bu savaşın en önemli getirisi Balkanlar’da yeni ulusal devletlerin

kurulma sürecini başlatmış olmasıydı. Bu bölünme ve değişikliklerden en fazla Rusya kazançlı çıkmıştır. Yine de Kırım'ın Osmanlı ve Rusya arasındaki bir mücadeleye değil Büyük Güçlerin hesaplaşmalarına sahne olduğu unutulmaması gereken bir gerçektir.

Yine Kırım Savaşı yalnızca politik gelişmeleri değil aynı zamanda Osmanlı maliyesini de şekillendiren kilit tarihi olaylardan biridir. Bu dönemde alınan ilk dış borçlar devletin ekonomik yönden dışa bağımlılık uçurumuna sürüklenmesinin ve sonunda yıkılmasının ilk uğursuz adımlarını oluşturmaktadır.

Dönemin gelişmelerini ve özellikle devletlerin politikalarını dikkatle izleyen bir göz vardır: *The Times* gazetesi. Gazetenin kamuoyu oluşturma görevini üstlenmesinin yanı sıra haberleştirilen konular hakkında detaylı ve tarafsız bir bakış açısına sahip olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda orijinal belgelere, haberlere ve editör yazışmalarına geniş yer ayrılmıştır. Böylece Kırım Savaşı ve Osmanlı borçları meselelerine farklı bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aktepe, M. M. (1988). *Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi Maruzat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Badem, C. (2012). *Müşavir Paşa'nın Kırım Harbi Anıları, Tuğamiral Sir Adolphus Slade*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Çelik, H. (2002). *Bir Medeniyet Analizi: Türk Yanlısı İngilizlerin Osmanlı'ya Bakışı*, Ufuk Kitapları, İstanbul.
- Halaçoğlu, Y. (1980). *Ahmed Cevdet Paşa Tarihi*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, H. (2010). *Osmanlılar: Fütihat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- İrtem, S. K. (1999). *Şark Meselesi, Osmanlı'nın Sömürgeleşme Tarihi*, Temel Yayınları, İstanbul.
- Keleş, E. (2013). *Kırım Harbine Dair Notlar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Keyder, Ç. (2007). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Önsoy, R. (1999). *Osmanlı Borçları (1854-1914) Mali Tutsaklığa Giden Yol*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Özdemir, B. (2010). *Osmanlı Devleti Dış Borçları: 1854-1954 Döneminde Yüzyıl Süren Boyunduruk*, Maliye Bakanlığı, Ankara.
- Özyurt, A. (2006). *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Poole, R. (1999). *National Identity*, Routledge, ABD.
- Sander, O. (2006). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Sevimay, H. R. (1995). *Cumhuriyete Girerken Ekonomi: Osmanlı Son Dönem Ekonomisi*, Kazancı Kitap, İstanbul.
- (1940). *Tanzimat I, Yüzcüncü Yıl Münasebetiyle*, Maarif Vekaleti, İstanbul.
- (1991). *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirileri 25-27 Aralık 1989*, Milli Kütüphane Yayınları, Ankara.
- The Times* Gazetesi, Kırım Savaşı, 26 Ocak 1860, Perşembe.
- The Times* Gazetesi, Kırım Savaşı, 28 Ocak 1860, Cumartesi.
- The Times* Gazetesi, Kırım Savaşı, 07 Nisan 1860, Cumartesi.
- The Times* Gazetesi, 26 Temmuz 1865, Çarşamba.
- The Times* Gazetesi, Editör Yorumları, 19 Mayıs 1866, Cumartesi.
- The Times* Gazetesi, Editör Yorumları, 18 Mart 1869, Perşembe.
- The Times* Gazetesi, Editör Yorumları, 26 Ağustos 1869, Perşembe.
- The Times* Gazetesi, Kırım Savaşının Gizli Tarihi, 25 Ocak 1873, Cumartesi.
- The Times* Gazetesi, Editör Yorumları, 17 Ekim 1876, Salı.
- Tuncer, H. (2015). *Kırım Savaşı ve Diplomasi (1853-1856)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- Ülman, A. H. (1972). *I. Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*, İmge Kitabevi, Ankara.

BÖLÜM 16

BİLİM VE DÜŞÜNCE KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA KARANLIK ÇAĞ NEDİR? ORTA ÇAĞ NE DEĞİLDİR?

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt COŞKUN¹

---

¹ Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Kastamonu, Türkiye.
cuneytcoskun@kastamonu.edu.tr, ORCID ID 0000-0003-4369-8704.

GİRİŞ

Tarihlendirme ya da dönemselleştirme açısından “... nedir?” sorgulaması oldukça önemli ve kendi başına değerlidir. Çünkü birçok sorunun iç içe girdiği bir dönem olan Orta Çağ’da olduğu gibi her çağın ve dönemin kendi tarihine içkin değişim, dönüşüm ve deneyim farklılıkları vardır. Kronolojik olarak 5.-15. yüzyıllar arası dönem² olarak Orta Çağ, tüm bilgi öğeleri ve düşünce biçimleriyle hem Antik Çağ’dan farklıdır hem de Modern Dönemin hazırlayıcısıdır. Aynı zamanda kendi içyapısı bağlamında bir tür birliğe sahip, belli bir tarihsel gelişim anını karşılayan, geleneksel olarak Antik ve Modern Dönem arasındaki tarihi bağlayan köprü olma özellikleriyle de tartışmalı bir çağdır. Kimi zaman kronolojik sınırları içinde özne kimi zaman da ard dönem yani Modern Dönem ve sonrası için nesnedir. Bu çerçevede genel olarak “Orta Çağ nedir?” sorusuna verilen cevaplar da geosentrik evren kavrayışının doğayı anlama, anlamlandırma ve açıklama biçimini belirleyen parametreler ölçeğindedir. Ancak düşünce evreni açısından bu cevapların sıradanlaştığı ve verimsizleştiği açıktır. Çünkü bir anlamda “A, A’dır” formülasyonunda olduğu gibi yeni bir bilgi vermeyen, bir şeyin kendisinden başkasının düşünülmesini de kısıtlayan nitelikte cevaplar kümesi oluşmuştur. “... nedir?” sorusunun çoğunlukla tek neden üzerinden analiz edilmesinin ve buna bağlı sonuçların da doğru ancak olay-olgu ilişkisinin bir dönem veya bir çağ ekseninde kendine özgü nitelikleri ve ayrımlarıyla kavranmamasının yarattığı eksilik bu durumun ortaya çıkmasının nedenidir. Bu noktada insan zihni de “bir şeyin ne olduğunu bilmek, ne olmadığını da bilmektir” karmaşasına sürüklenmektedir. Bir başka ifadeyle insan zihni “... nedir?” ve “... ne değildir?” arasındaki nüansın farkındalığını algılayamamaktadır. Oysa bir bütünün iki eşit parçası olan bu iki form arasındaki ilişkinin doğası böylesi kaotik bir duruma kapalıdır. Bunun nedeni bu ilişkinin ortaya koyacağı sonuçların bilim ve bilgi tarihi açısından belirleyici ve yönlendirici olmasıdır. Bilim ve bilgi tarihi zemininde yönlendirici ve aktif olan taraf “... nedir?” olsa da bu durum karar verici niteliğiyle bu formun mutlak olması için yeterli değildir. Bu nedenle “... nedir?”i “başka olma”larla ilişkiye sokan ve onun düşünce alanını genişleten “... ne değildir?” formudur. Bu form, “... nedir?”i inşa eden, besleyen, tamamlayan, olgunlaştıran, güçlü ve başarılı kılan ve hatta meşrulaştırandır. Dolayısıyla “... nedir?”, gerek siyasi, ekonomik ve toplumsal gerekse bilimsel ve felsefi kavrayışın bilindik, istendik, taraflı ve önyargılı sonuçlarının formu iken “... ne değildir?”, bu tür sonuçlara rağmen bilgi ve bilimin belirlenmiş

² F. C. Robinson *Medieval, the Middle Ages* (1984) başlıklı çalışmasında Rönesans’la birlikte Orta Çağ’ın Antik ve Modern dönem arasında kalan bir dönem olarak görülmeye başlandığını ancak bu dönemin ne zaman bittiği noktasında dahi bir görüş birliğinin olmadığını ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. (Robinson, 1984, ss. 749-750).

söylemlerini zorlayan ve olabildiğince objektif yeni bir bakış tarzını arayan sorgulama biçimidir.

Bu minvalde Orta Çağ Batı Hristiyan Dünyası ile sınırlandırdığımız bu çalışmanın amacı, “Karanlık Çağ nedir?” sorunundan hareketle “Orta Çağ ne değildir?” sorusuna Orta Çağ’ın bilim ve düşünce kültürü bağlamında ancak Batı Hristiyan Dünyası’nın iç dinamikleri etrafında yanıtlar bulabilmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın esası, kavram ve dönem analizi üzerine kurulmuştur. Başta felsefe, bilgi ve bilim tarihi ile ilgili ve ayrıca siyasi, ekonomi ve sosyoloji tarihine ilişkin kaynakların tarama, inceleme ve değerlendirmeleri yapılmıştır. Elde edilen veriler ışığında modern kavrayışın Orta Çağ Batı Hristiyan Dünyası aleyhinde kabul gören iddialarını felsefe, bilgi ve bilim tarihi seyri içinde tartışmak, bu bilinçle düşünce tarihine katkı sağlamak ve sonraki araştırma ve değerlendirmelere de bu yönde yeni bir perspektif sunmak bu çalışmanın önceliğidir.

Bu noktada belirtmekte fayda gördüğümüz husus, bu çalışmada Orta Çağ Batı Hristiyan Dünyası kendi sınırları ve dinamikleri içinde değişim ve dönüşüm hareketlilikleriyle, bir başka ifadeyle kendi iç etmenleri etrafında değerlendirilecektir. Dolayısıyla İslam Dünyası’ndaki siyasi, askeri, ekonomik, toplumsal ve bilimsel gelişmeler ve bu gelişmelerin Orta Çağ Batı Hristiyan Dünyası’na etkileri bu çalışmaya dâhil edilmeyecektir. Çünkü İspanya’daki Müslüman hâkimiyetinin, Sicilya Krallığı ve buradaki İslam Uygurluğunun, Endülüs Emevileri ve onların üniversite ve kütüphanelerindeki eğitim potansiyelinin, Abbasilerin Bizans İmparatorluğu ve Frank Krallığı vb. ile olan ilişkilerinin, 11. yüzyılın sonlarından 13. yüzyılın sonlarına kadar etkili olan Haçlı Seferleri ve bu akınlar sonrası Suriye, Filistin, Mısır gibi Selçuklu merkezlerindeki gelişmişlik göstergelerinin (hastaneler, cam, kâğıt ve sabun sanayi, eser çevirileri, çek, havale senedi vb.) İslam’ın Batı’ya tesirindeki kültür koridorları olduğu ve güçlü etkileriyle düşünce tarihinde mühim bir yer edindiği açıktır. Bu nedenledir ki başka bir çalışmada müstakilen değerlendirilmesi daha makuldür.

1. Francesco Petrarch ve Hümanist Tarihçiler Açısından (Orta Çağ ve Karanlık Çağ) ... Nedir?

Orta Çağ hem Hristiyan hem de İslam Dünyası açısından önemli deneyimleri içinde barındıran bir dokuya sahiptir. İki kutup açısından da bu dönem, tarihinin gelişim dizisi içerisinde düşünce evreninin tüm öğeleriyle (felsefe, bilgi, bilim, inanç vb.) bir araştırma nesnesi olarak çağdaş insanın zihin dünyasında belli bir yere konumlan(dırıl)mıştır. Bu konumlandırmada Antik Çağ, Orta Çağ, Modern Dönem ve hatta Post-modern Dönem dönemselleştirmeleri Batı’nın kendi tarihini ön dönemlerin iç dinamikleri, değişimleri, dönüşümleri ve deneyimlerini araştırtarak inşa etme girişimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 18. yüzyıl Aydınlanmasıyla dimağları işgal etmeye başlayan ve 19. yüzyıl akademik tarih yazıcılığıyla gelişen

Modern Avrupa Tarihi, teleolojik ilerlemenin eşsiz biçimini ve buna karşın özellikle Orta Çağ Batı Hristiyan Tarihi ise bu ilerleme çizgisinde olumsuzlanan bir dönemi temsil etmiştir (Durgun, 2013, s. 284). Bu görüşlerin ilk tohumları 14. yüzyılda Francesco Petrarch³ (1304-1374) ile atılmıştır. F. Bacon'ın (1561-1626) *Novum Organum* (2012) adlı eserinin birinci kitabında kendi dönemi de dâhil olmak üzere önceki dönemlerin “yeniden doğuş” karşısında “Antik kültür cehaleti” olarak düşünülmesi gerektiği yönündeki algı yaratma girişimleri de⁴ Petrarch'ın bu yöndeki iddialarına güç kazandırmıştır. Bu ve benzeri vurgular geliştiren ve ısrarcı olan modern kavrayış, dönemselleştirme metodu ile Orta Çağ'ı insanlık tarihinin geri ve karanlık dilimi, modern tarihin ise nesnesi haline getirmiştir. Kutsal Üçleme, Kilise ve feodal sistem arasında sıkışan kırılğan siyasi ve toplumsal yapılanmasıyla Orta Çağ Batı Hristiyan Dünyası, modern ve seküler toplum ve devletin doğuşu için araçlaştırılmıştır. Tarihsel açıdan döngüsel (Batlamyusçu) ve felsefi açıdan da teolojik düzlemiyle bu dönemin araçlaştırılmasındaki amaç, tarihsel açıdan ilerlemeci (Kopernik ve Galileocu) ve felsefi açıdan da teleolojik kavrayışın mottosu olan modern anlayışın zihinlerde kabul ve onayının sağlanması, oluşturulacak yeni tarihî ve felsefi zemin üzerinde modern dünyanın tüm bilgi öğeleriyle meşrulaştırılmasıdır. Bir başka ifadeyle Antik bilgeliğin kazanımlarının katledildiği bu sorunlu dönemden hareketle modernizme bir tarih ve kuramsal zemin oluşturmak ve bunun içinde Orta Çağ'ı tüm bilgi unsurlarıyla “ötekileştirmek”tir. O halde Antik Çağ ile mükemmel doğru ilerleyen Modern Çağ arasındaki kopukluğun nedeni olarak gösterilen Orta Çağ, nasıl bir düzlemde modern düşünce için “Karanlık Çağ”dır?

İnsan ve insana dair her alanda belli bir tecrübe ve beklenti ürünü olan mevcut her bir kavramın dönemselsel olarak farklı anlama, anlamlandırma ve açıklama boyutu vardır. Sosyal ve politik bağlamlarıyla da kendi döneminin tecrübe-beklenti ilişkisini yansıtan kavramların değişiminde ve bu değişimin dile yansması ve açılımında ya o kavramı tarihten koparmadan güncelleyerek ya da onu yeni bir kavramla çatıştırıp ikincilleştirilerek geleceğe uzanan bir düşünce ve söylem alanı oluşturmak modern düşüncenin ve tarihçiliğin ustalığıdır. Örneğin, 18. yüzyılda yeni bir gerçekliğe gidiş gayesinde ya eski kavramları destekleyecek yardımcı ya da eski-yeni çatışmasına alan açan yeni kavramlar biriktirilmiştir. Yüksek ve Geç Orta Çağ olarak adlandırılan dönemlerin kavramlarından olan “zümre” bunlardan biridir. Bu kavram haklar, özgürlükler, sorumluluklar ve imtiyazlar gibi ifadelerin total anlam çeşitliliğini ve yükünü taşımıştır. Ancak 18. yüzyıldan itibaren bu kavramın kolektif anlam bütünlüğü, tekilleşmeye başlamıştır

³ Kimi metinlerde “Petrarch” kiminde ise “Petraarca” olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada “Petrarch” kullanımı tercih edilmiştir.

⁴ Bu girişimlerin nedenleri hakkında F. Bacon'un *Novum Organum* adlı eseri I. Kitap bölümü 77.-130 nolu özdeyişlere bkz. (Bacon, 2012, ss. 153-199).

(Koselleck, 2020, ss. 66-67). Benzer durum “devrim” kavramı içinde geçerli olmuştur. R. Koselleck’e göre (2020, s. 63),

18. yüzyıla kadar ‘devrim’ kavramı, her değişimde yaşanan kanlı iç savaş evrelerinde bir şey değiştirmeksizin, aynı şeyin uzun vadede geri dönüşüne işaret ediyordu. Fakat 18. yüzyıldan bu yana, bu kavram tamamıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Aydınlanmadan ve Fransız Devrimi’nden bu yana devrim kavramı, şiddetin giderek azalmasıyla halkların barışçıl biçimde kendi kendilerini yönetecekleri yepyeni bir geleceğe açılan benzersiz bir sürecin karşılığı haline gelmiştir.

Orta Çağ’ın betimleyici kavramları için de aynı metodun kullanıldığını söylemek mümkündür ve “Karanlık Çağ” ifadesi bu metodun ürünlerinden biridir.

Ne masum ne de pasif olan bir kullanım olarak “Karanlık Çağ” sadece Orta Çağ’ın değer yükünü çeken bir kavram olmamıştır. İnsan zihnini özel bir anlama ve anlamlandırmaya itekleyen bir slogan veya parola niteliğine de sahiptir. Örneğin Antik Yunan Uygarlığında M.Ö. 11.-7. yüzyıllar arasında yaşanan sosyal, siyasi ve kültürel karışıklık zamanlarını (Gözlü, 2018, ss. 227-229) veya İngiliz tarih yazıcılığında genelde Ada’nın yazılı tarih öncesi dönemlerini vurgulamak için “Karanlık Orta Çağ” kullanımı yaygın bir şekilde kullanılmıştır (İrem, 2005, ss. 129-130). Benzer şekilde F. C. Robinson (1984, s. 753), Karanlık Çağ’la eşitlenen Orta Çağ ifadesinin olumsuz imaların aracı olduğunu şu örneklerle dile getirmiştir:

Time dergisinde, 13 Aralık 1968, s. 38’de Yunanistan’da siyasi mahkûmlara uygulanan “Orta Çağ işkenceleri”ne atıfta bulunulduğunu gördüm. “Orta Çağ işkenceleri”, insanları örgütlü çelik telle dövmekten ve vücutlarının hassas bölgelerine elektrik şoku vermekten ibaretti. Rahatsız edici bir yazı masası, bir Merriam-Webster alıntısında “bir Orta Çağ işkence aleti” olarak tanımlanır. Geçen 30 Kasım’da NBC Nightly News’den Tom Brokaw, Hollandalı bira patronu Freddy Heineken’in kaçırıldığını ve “Orta Çağ koşullarında” tutulduğunu duyurduğu dikkatimi çekmişti. The New York Times Dergisi (2 Şubat 1975), Kuzey İrlanda’daki molotof kokteyllerini ve rastgele bombalama olaylarını şöyle tanımlıyor -başka ne var?- “yirminci yüzyılda Orta Çağ savaşı”. Jacobo Timmerman, iki yıldan daha kısa bir süre önce yayınlanan bir kitabında, İsrail’in Beyrut’taki sivil nüfusu elektronik olarak güdümlü bomba ve roket atma eylemlerini “gizli bir Orta Çağ’ın karanlığına iniş” olarak tanımlıyor. Aşağılayıcı Orta Çağ’ın dikkate değer bir alt kategorisi, yazarın zalim veya totaliter olarak tanımlamak istediği bir hükümete veya hükümdara atıfta bulunmak için sık sık kullanılması.

Demokratik olmayan eylemlerin anlatıldığı yazılarda da benzer durumun geçerli olduğuna değinen Robinson, I. Dünya Savaşı sırasında Merriam-Webster’in dosyalarına göre son Alman İmparatoru ve Prusya Kralı II. Willem’in (Kaiser) (1859-1941), monoton bir düzenlilikle “Orta Çağ”

hükümdarı olarak adlandırıldığını ve müttefiklerinin de benzer şekilde tanımlandığını ifade etmiştir (1984, s. 754).

Anlaşıldığı kadarıyla “Orta Çağ, Karanlık Çağ’dır” eşitlemesi hem siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel değişim arifesinde ötekileştirme ve/veya nesneleştirme aracı hem de algı operasyonu girişimlerinde etiket, slogan veya yaftalama ifadesi olarak yoğun şekilde kullanılmıştır. Peki, zihinlerde ve söylemlerde aynı döneme iki ayrı isimlendirme yapılması dikkate alındığında “Karanlık Çağ” ifadesinin kavramsal olarak kaynağı nedir?

M. A. Kılıçbay’a göre (2005, s. 67),

Rönesans, aslında öz çocuğu olduğu Orta Çağ’dan kendini farklılaştırmak üzere, kendinin Antikitenin başka bir boyutta yenilenmesi olduğu savıyla, Orta Çağ adını verdiği dönemi, tarihin karanlıklarına yollamaya çalışmıştır. Karanlık Çağ sözü de buradan gelmektedir.

Kılıçbay’ın bu ifadelerini besleyen kaynak F. Petrarch’tır. Petrarch ilk defa zamanı “Antik” ve “Modern” dönemler olarak ayırma fikriyle düşünce tarihindeki yerini almış İtalyan hümanist ve şairdir. Klasik şair ve düşünürlere ve onların üsluplarına karşı sert bir tutum belirleyen Petrarch, bu düşüncesinin inşasında Batı Hristiyan Dünyası’nda yaygın olan bir metaforu yani Mesih’in dünyaya getirdiği ışığın, putperestlerin Mesih’ten önce içinde yok oldukları karanlıkla karşılaştırılmasını kullanmıştır. “Yeniden doğuş ve yenilenme” ile “Antik kültür cehaleti” arasındaki ilişkiyi “aydınlık” ve “karanlık” zıtlığı ile ortaya koyan Petrarch, 14. yüzyılın ortalarında itibaren kabul gören dönemselleştirme fikrini de bu ikiliğe dayandırmıştır (Mommsen, 1942, s. 227; Nelson, 2007, s. 192).

Tarihin tarihiyle ilgilenen Petrarch bu ikiliği, *De viris illustribus* (1337/38) ve *Secretum* (1342/43) adlı eserlerinde nedenleriyle birlikte ortaya koymuştur. Bu iki eserinde dönemselleştirmeyi tüm zamanların ve büyük ülkelerin güçlü ve şanlı insanların biyografilerini yazmıştır. Bu biyografilerden hareketle üç dönemselleştirme versiyonu ortaya koymuştur. Mommsen’in *Petrarch’s Conception of the “Dark Ages”* (1942) adlı makalesinde belirttiğine göre Adem’in hayatıyla başlayıp Sezar’ın hayatıyla sona eren zaman dilimi Petrarchçı dönemselleştirmenin ilk versiyonudur. Roma’ya yaptığı seyahatlerde tanıştığı arkadaşı dilenci rahip Giovanni Colonna’ya 1341’de yazdığı mektupların bazı pasajlarında Hristiyan Roma tarihinden ziyade pagan tarihini dikkate aldığını belirten Petrarch’ın ikinci dönemselleştirme versiyonu ise Roma şehrinin kurucularından olan

Romulus'tan⁵ Roma İmparatoru Titus'a (M.S. 39-81) kadar olan dönemdir. Özellikle bu dönem Roma'nın laik tarihinin çok önemli anlarını kapsamaktadır. Birinci ve ikinci versiyon aslında Roma'nın övülmesi, Roma dışında kalan toplumların ise ötekileştirilmesi ve kınanması vurgusu taşımaktadır. Üçüncü versiyona gelince, "Antik" ve "Modern" tarih arasında Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden kendi çağına kadar uzanan dönem arasına denk düşen "Karanlık/ tenebrae" adını verdiği dönemdir. Bu dönem, Romalı olmayan imparatorların barbar yönetimlerindeki Roma İmparatorluğu dönemidir. Bu nedenle de Petrarch'a göre bu dönem az bilindiği için değil, değersiz olduğu için "karanlık"tır ve insanın hafızasından ne kadar erken silinirse, o kadar iyidir (Mommsen, 1942, ss. 229-237).

Bu çerçeve dikkate alındığında Petrarch'ın dönemselleştirmesinde "Karanlık Çağ" öncelikle sonuç, sonrasında ise nedendir. Sonuçtur çünkü Roma İmparatorluğu'nda laik dönem sona ermiştir. Nedendir çünkü modern dönemin hazırlayıcısıdır. Bu anlamda Rönesans düşüncesinin en başında Petrarch'ın yer aldığını, Hümanizmin Babası, Orta Çağ'ı "Karanlık Çağ" olarak kabul eden kavram veya tutumun yaratıcısı ve ustası olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca onun 15. yüzyıl hümanistlerinin fikirlerini dolaylı olarak öngördüğü veya onları etkilediği ya da modern anlayışın üç basamaklı tarih bölümlemesinin izlerinin Petrarch'a kadar geri çekilebileceği de açıktır. Ancak bu genel tablonun geçerliliğini sekteye uğratan üç sorun vardır ki, bunlar aynı zamanda "Orta Çağ ne değildir?" sorusunun da kilidini açacak olan ayrıntılardır.

2. Orta Çağ Neden Karanlık Çağ Değildir?

Gerek Petrarch'ın dönemselleştirme versiyonlarının gerekse hümanist tarihçiliğin ortaya koyduğu iddiaların zemini hem kronolojik hem de olay-olgu bağlamları dikkate alındığında üç noktada kırılmaya uğramaktadır. Bu kırılmalardan ilki Petrarch'ın ve hümanist tarihçilerin "Karanlık Çağ" olarak adlandırdığı dönemin kronolojisiyle ilgilidir. Bilindiği gibi Roma İmparatorluğu M.S. 395 yılında Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olmak üzere ikiye ayrılmış ve Kavimler Göçü sonrası Avrupa'ya gelen Cermen kavimlerinin saldırıları sonucu Batı Roma İmparatorluğu M.S. 476'da yıkılmıştır. Bu kronolojik realiteye rağmen Petrarch ne M.S. 395 ne de M.S. 476 yıllarını dönemselleştirmede kullanmayı tercih etmiştir. O, hem Roma İmparatorluğu'nun gerilemeye başladığı ve pagan inancının yasaklandığı hem de İmparator Theodosius'un (M.S. 347-395) Hristiyanlığı, imparatorluğun resmi dini olarak kabul ettiği M.S. 378 yılını esas alarak farklı bir iddia ileri sürmüştür. Daha açık bir ifadeyle Petrarch ve diğer hümanist tarihçiler açısından Orta Çağ'ın ve dolayısıyla da Karanlık Çağ'ın miladi, Batı Roma

⁵ Romulus, Roma mitolojisine göre M.Ö. 753'te Roma şehrinin kurucularından olan Remus'un ikiz kardeşidir. Romulus, Roma şehrini beraber kurduğu kardeşi Remus'u öldürerek tahtın tek sahibi olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. (Şahin, 2017, ss. 21-98).

İmparatorluğu'nun yıkılması değil, Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak kabul edilmesidir. Kaldı ki Mommsen'e göre (1942, ss. 238-239), Orta Çağ tarihçileri Roma İmparatorluk tarihini kendi zamanlarına kadar devam ettirmişlerdir. Onlara göre değişen tek şey imparatorluk üzerindeki yönetimdir ve bu yönetim Romalılardan diğer halklara aktarılmıştır. Dolayısıyla Orta Çağ tarihçileri açısından da önemsenen nokta Orta Çağ ve Karanlık Çağ'ın başlangıcı siyasi ya da askeri nitelikli bir olayın sonucu değil, dinî bir gelişmenin sonucudur. Kaldı ki tarihi "Antik Çağ", "Orta Çağ" ve "Modern Çağ" olarak kapsamlı bir anlam gücüyle zamanlara ayırmış olan ve kendi zamanlarına tarihin akışı içinde yer arayan Rönesans sanatçı ve yazarları içinde bu durum geçerliliğini korumuştur (Mommsen, 1942, ss. 238-241). Öyleyse Orta Çağ ve Karanlık Çağ eşitlemesinde tüm olumsuz atıfların Hristiyanlığın kabulüyle yani dinle ilişkilendirildiği ve dinin ana sebep olduğu ortadadır. Bu bir ön yargı ve şartlanma demektir. Bu ön yargı ve şartlanmayla türetilmiş olay-olgu, özne-nesne, akıl-inanç, din-bilim, insan-toplum vb. tüm ilişkilerden elde edilen sonuçların objektifliği de tartışılır niteliktedir. Çünkü bu düzlemde ileri sürülen "Orta Çağ, Karanlık Çağ'dır" savı istendik ve zorunlu çıkarımlar bütünüdür.

İkincisi ise içerik, anlam ve düşünce bağlamından pek bir şey kaybetmeden günümüze kadar etkisini muhafaza etmiş olan "Orta Çağ, Karanlık Çağ'dır" savının aynı dönemin iki farklı adlandırmayla birebir eşitlenmesidir. Bu durum özdeşlik, eşitlik ve benzerlik kavramları arasındaki ayrımın ya bilinçli olarak silikleştirilmesinin ya da dil-düşünce-kavram arasındaki bağın⁶ göz ardı edilerek özensizce kullanılmasının sonucu olabilir ancak ikinci olasılık zayıf görünmektedir. Öncelikle Orta Çağ Batı Hristiyan Tarihi'nin genel kabulüne göre "bir şey ne ise odur" nispetinde bir özdeşlikten

---

⁶ B. Akarsu'ya göre Antik Yunan'da dil-düşünce-kavram ve dünya ilişkisi, başlangıçta dil ve gerçekliğin birbirinden ayrılmadığı, sözcüklerin ya da adların gerçekliğin, yani adlandırılanın yerine geçtiği bir özdeşlik ilişkisini içeren mitsel-şiişsel bir düşünüş biçimi ve sözcüklerin ya da adların gerçekliği işaret veya temsil ettiği bir anlayış tarzı temelinde biçimlenmiştir. Bu anlamda, dil ve düşüncenin karşılıklı etkileşimi logos kavramında iç içe geçer ve bir bakıma özdeşleştirilirdi: Tanım itibariyle, 'insan, zoon logon ekhon'dur. Yani, insan, konuşan varlıktır. Burada logon logosla ilgilidir. Logos kavramı da iki anlamı içinde taşır: Logos, bir yandan söz demektir, dil demektir, öbür yandan düşünce, akıl demektir"(Coşkun, 2014, s. 88; "Söyleşi: Betül Çotuksöken'le Ortaçağ Üstüne", 2005, s. 176). Platon, dil-düşünce ve dünya ilişkisini nesnelere ve onlara ilişkin adlandırmanın doğal mı, yoksa uzlaşım sal mı olduğunu *Kratylos* diyalogunda belirlemeye çalışmıştır (Platon, 2010, ss. 195-260). Aynı şekilde, Stoacı anlayışta iç logos (düşünme) ile dış logos (konuşma) arasında, doğal bir bağlantı olduğu varsayıldı. Diğer yandan Aristoteles, dilin yapısının objelerin yapısını yansıttığına inanır ve düşüncelerin yansıtılmasının aracı olan dil, düzyazı veya nazım biçiminde sözcükler aracılığıyla her türlü düşünce ve duyguyu iletmeyi ve anlatmayı ifade eder (Aristoteles, 1987, ss. 25-27/1450b). Detaylı bilgi için bkz. (Coşkun, 2014, ss. 88-89).

bahsetmek söz konusu değildir. Çünkü özdeşlik, iki şey arasındaki ilişkiyi değil, bir şeyin kendisi dışında başka bir şeyle özdeş olamayacağını, yani “A”nın yalnızca “A” olduğunu ifade eden bir önermedir. Dolayısıyla hem Petrarch hem hümanist tarihçiler hem de Rönesans sanatçı ve yazarlarının “Orta Çağ, Karanlık Çağ’dır” önermesi, “A, A’dır” gibi bir özdeşlik önermesine denk düşmemektedir. Eşit(lik) olma ihtimali de zayıftır. Çünkü eşitlik, bir benzerlik türüdür ve benzerliğin bir sınır durumudur. Dolayısıyla iki ayrı şeydeki tüm özelliklerin ortak olması gerekliliktir. Benzerlik ise iki ayrı şeyin çok miktarda ortak özelliğe sahip olması halidir. Bu durum örneklendirerek netleştirilmeye çalışılırsa; 2 birim X, (yalnızca) 2 birim X’e özdeştir (X, X’tir); 3 birim X, 3 birim Y’ye eşittir (X=Y); 2 birim X, 3 birim Z’ye benzerdir (X≈Z) (Özlem, 1999, ss. 48-49). Öyleyse Orta Çağ ile Karanlık Çağ arasında bir özdeşlikten ya da eşitlikten değil, benzerlikten bahsedebilir. Çünkü tüm özelliklerin ortak olmasından ziyade çok miktarda ortak özellikten söz edilmesi daha makul görünmektedir ki bu da ancak ve ancak belli bir zaman dilimi için geçerlidir.

Üçüncü kırılma noktası ise Antik Dönem karşısında ve Rönesans öncesinde “Orta Çağ” ve “Karanlık Çağ”ın aynı zamana ait olma nosyonu taşıdığına yapılan vurgu ve ısrardır. Oysa yaklaşık on bir yüzyıllık bir dönem olan Orta Çağ, kronolojik olarak bir tarih şeridi içinde dört farklı zaman dilimine yani 5.-8., 9.-11., 12-13. ve 14-15. yüzyıllara göre değerlendirilebilir ki bu değerlendirmede dikkate değer daha farklı sonuçlar elde edilecektir. Çünkü her bir zaman diliminin kendi iç dinamikleri, evreni ve doğayı anlama, anlamlandırma ve açıklama tarzları birbirinden farklıdır.

Orta Çağ’ın kendi tarih sınırlarında yapılan bölümlenimin ilki 5.-8. yüzyıllar arası dönemdir. Bu dönemi resmeden ana renkler S. Batchelor *Orta Çağ Tarihi* (2018) adlı eserinde bahsettiği gibi Kavimler Göçü ve devamında bazı toprak sahiplerinin liderlik ve statü kazanma girişimleridir (2018, s. 11). M.S. 450-800 yılları arası dönemi “Roma İmparatorluğu’nun Yıkılışı ve Karanlık Çağ’ın Başlangıcı” olarak başlıklandıran Batchelor’un Karanlık Çağ savını temellendiren açılım özellikle 6. yüzyıldan itibaren Avrupa ve Akdeniz ülkelerinin düşünce kültürlerinde, siyasi, ekonomik ve toplumsal yapılarında gerçekleşen olaylar etrafında şekillenmektedir. Buna göre Frank Devleti’nin 500 yılı civarında kurulması, karar alma meclislerinin feshi, krallık ve kilise arasındaki ittifak, soyluların özgür insanların topraklarına el koymaları, köylülerin feodal beylerin emrinde sömürülmesi ve bundan dolayı tarımın gelişmemesi ve geçimlilik ekonomisinin aktif hale getirilmesi bu dönemle ilgili bazı vakalardır. Benzer şekilde Afrika, İtalya ve İspanya’nın yeniden Roma İmparatorluk sınırları içine girmesi, Doğu ile Batı arasındaki ekonomik ve siyasal ilişkilerin yeniden düzenlenmesi, Bizans kültürünün Avrupa’nın büyük kısmına yayılması gibi olaylar da eklenebilir (Agibalova & Donskoy, 2021, ss. 52-91). Bu gelişmeler 5.-8. yüzyıllara arası dönemin en genel siyasi, ekonomik ve toplumsal deneyimleridir. Ancak bu dönem sadece farklı

ekonomik, sosyal ve politik ortamı nedeniyle değil, aynı zamanda eğitim, bilim ve düşünce kültürü açısından da ayrı bir tarihtir.

Soru ve sorunlarıyla Antik bilgeliliğin kazanımlarının Hristiyanlaştırılma çabaları ya da paganizmin karanlığından Hristiyan bilgeliliğin ışığıyla aydınlanma iddiaları ve inancı akıl temeline oturtma gayretleri 5.-8. yüzyıllara arası dönemin bilim ve düşünce kültürünü kaosa sürüklemiştir. Bu kaotik ortam “bilgi güçtür” parametresini besleyen donelerin de kaynağıdır. Çünkü özellikle M.S. 527-565 yılları arasında eğitim alanında uygulanan sert ve kontrollü politikalar dikkate alındığında, Antik kültürün parametrelerinin değişikliği için ilk müdahalelerin bu alanda gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. M.S. 529 yılında Platon’un *Akademia*’sının kapatılması ve Norcialı Benedictus’un (480-547) belirlediği kurallar çerçevesinde manastırların yeniden düzenlenmesi ve bunun başlangıcı olarak da *Montecassion Manastırı*’nın kurulması bu politikalarından en dikkat çekenidir (Çotuksöken & Babür, 2000, s. 26). Yine Roma ve Beyrut gibi bazı ana merkezlerin dışında resmî olmayan okullarda verilen serbest eğitimin yarattığı krizin önüne geçmek için hukuk okullarının kapatılması, yerel kurumlar tarafından sunulan eğitim hizmetinin tedrici olarak pasifleştirilip daha sonra ortadan kaldırılması da bu yöndeki eğitim politikalarından bazılarıdır. Ayrıca bu perspektifle uyumlu olarak eğitimin aile içinde verilmeye başlaması, aile âdetlerinden din eğitimine birçok öğeyi içinde barındıran kültür geleneğinin Hristiyan Kilisesi eliyle yönlendirilmesi de eklenebilir (Benvenuti, 2014, ss. 166-167).

Bu politikalar Hristiyan pedagojisini biçimlendiren kaynakların neler olduğunun daha net bir şekilde anlaşılması açısından da önemlidir. Kutsal metinler temelinde Tanrı’ya hizmet etmeyi önceleyen bu pedagojinin iletisi dünyadan vazgeçmeyi, dünyevi değerlerden ve kültürel geleneklerden kopmayı salık veren ruhani monastik deneyimdir.⁷ Bu deneyimin pratiğini, baba öğretmen olarak kabul edilen Başkeşişin sorumluluğunda altı ila yedi yaş arası çocukların manastırlarda yetiştirilmesi, müfredatta yazılmış dinî edebiyat metinlerinin ezbere öğretilmesi, kutsal ve normatif metinlere ek olarak azizlerin hayat hikâyelerinin okunması, incelenmesi ve bunlara bağlı olarak bir okuma yazma projesinin geliştirilmesi oluşturmuştur (Benvenuti, 2014, ss.

⁷ İlk altı asır içerisinde kurumsallaşmasını tamamlamış ve Batı Hristiyan Dünyası’nın tamamına yayılmış olan Monastisizmin temeli “Asketik Yaşam”dır. Asketizm, dini anlamda kendini inkâr; yeryüzünden el etek çekmek; yeme içme ve diğer dünyevi şeylerden uzak durarak dini disiplini sağlama metodudur. Asketizmde amaç genelde insanlığın çoğunluğunun peşinden gittikleriyle uyuşamayan bir yaşam şekli oluşturmaktır. Benimsenen metot da belirli detayları ne olursa olsun, her zaman dünya zevklerinden uzak durmayı; yeme içmede, giyim kuşamda, insanlarla ilişkilerde kısıtlamayı esas alan disiplinli bir hayat yaşamaktır. Kısacası Monastisizmin temel fikri, tek başına veya topluluk halinde, ister kapalı bir yerde (manastırda), ister dışarıda olsun inziva veya dünyada ve toplumdan geri çekilme, soyutlanmadır. Detaylı bilgi için bkz. (Kızıl, 2010, ss. 33-68).

166-167). Böylesi bir eğitim tarzına bağımlı ve gramer, hesap ve Kitabı Mukaddes'in tefsirine dayalı olan bilim ve düşünce kavrayışı ise doğal olarak Tanrı'yı tefekkür etmek ölçüsündedir. Dini edebiyat metinlerini araştıran, tamamlayan ve bu metinleri yorumlayan dönemin bilginleri olan keşişler de bu kavrayışa yön veren karar verici öznelerdir. Bu nedenledir ki Rönesans bilim insanlarının Roma'nın düşüşüyle birlikte Antik uygarlığın gerilediğinde, bu düşüşün barbarca bir karanlık döneme yol açtığına, Antik Çağ'ın restore edilmesi ve eski metaforun anlamının tersine döndürülmesi gerektiğinde ve "Orta Çağ, Karanlık Çağ'dır, karanlığa gömülmüştür" söylemiyle bu iki farklı adlandırmanın aynı zamana ait olma nosyonu taşıdığına neden hemfikir oldukları daha anlaşılır hale gelmektedir (Ferguson, 1939, ss. 9-10).

9.-11. yüzyıllar arası dönemi Orta Çağ tarih şeridi içinde ayrı bir zaman dilimi olarak ayırmamızın nedeni ise özellikle bu süreçte etkili olan ve 11. yüzyıl sonuna kadar da etkisini hissettiren *Karolenj Rönesansı*'dır. Karolenj Rönesansı, ön dönemin özellikle bilim ve düşünce ortamının daha rasyonel bir düzleme çekilmeye çalışıldığı bir kültürel olgudur. Dini karakteri ile öne çıkan ve bilginleri çoğunlukla keşişlerden oluşan bu kültürel olgu, Avrupa'nın ilk Rönesansı olarak kabul edilmiş ve bir aydınlanma hareketi olarak görülmüştür. Bu hareketin öne çıkan en önemli aktörleri başta Şarlman (Charlemagne) (768-814) ve onun ardılları olan Dindar lakaplı I. Ludwig (814-840) ve Dazlak lakaplı II. Karl (875-877) gibi entelektüel ve seküler otoritelerdir. Şarlman, Karolenj Devleti'nin önce sınırlarını genişletmiş, para, ölçü ve ağırlık birimlerinde yaptığı reformlarla devletin ekonomisini çağa uygun hale getirmiş ve sonrasında ise bu reformların uygulanabilirliğini arttırmak için yeni memurlar görevlendirerek elinden geldiğince babasından devraldığı devleti imparatorluk düzeyine kavuşturmuştur.⁸ Askeri, toplumsal, ekonomik, dini ve idari alanda yaptığı reformlarla kendi halkının yaşayışını güçlü bir siyasi perspektifiyle ideal bir düzeye getirmeye gayret gösteren Şarlman, iyi bir devlet yöneticisinin dindar niteliklere sahip ve Kilise ile siyasi erk arasındaki ilişkilerin de güçlü ve sağlam olması gerektiğine inanmıştır. Onu hem Dünya hem de Orta Çağ Avrupa Tarihi açısından özel kılan nokta ise eğitim, bilim ve düşünce hayatına yön veren ve gramer, computus⁹, ilahi ve benzeri çalışmaların yürütüldüğü okulların tamamının, yozlaşmış metinlerden duydukları huzursuzluğu siyasi güç olarak önemsemesi ve bu

⁸ Şarlman'ın İmparatorluğu sürecinde Endülüs Müslümanlarıyla olan savaşları, Bizans'la ilişkileri ve siyasi rekabeti, Papanın elinden taç giymesi ve Abbasi Halifeliğinden etkilenişi hakkında bkz. (Ceran, 2017, ss. 16-39; Demir, 2021, ss. 183-207).

⁹ Computus, Hristiyan takviminde Paskalya tarihinin belirlenmesini temel alan ve zaman hesabı yapan bilim dalı olarak daha sonraları tarih hesaplama dersi olarak kullanılmış, bu alana yönelik çalışmaların yürütülmesi ve ruhban sınıfının eğitimi için okullar kurulmuştur. Detaylı bilgi için bkz. (Genç, 2012, s. 226).

duruma kayıtsız kalmamasıdır. Aziz Benedictus'un¹⁰ kurallarının hem dogmatik olduğunu hem de ibadet açısından yanlış yorumlandığını düşünen Şarlman, bu yönde birçok düzenlemeye imza atmış ve reformlar ilan etmiştir. O, kilisede çeşitli reformlar yapmayı gerekli görüp Avrupa monastisizminde önemli rol oynayan İspanyol Theodulf, İngiliz Alcuinus, İtalyan Paulus Diaconus gibi kişilerden yardım almış, Benedictus'un kurallarının rasyonelleştirilmesini hedeflemiştir (Benvenuti, 2014, s. 170; Genç, 2012, ss. 196-198). İlk olarak Karolenj Rönesansı'nın da temelini oluşturan Kiliseye yönelik 789 tarihli *Admonitio Generalis* adlı seksen iki bölümden oluşan bir yasa ilan etmiştir. Bu yasada özellikle ruhban sınıfının kutsal kitapta emredildiği gibi adaletli ve uygun bir yaşam sürmelerini ve halkı Tanrı'nın hizmetine yönlendirmelerini talep etmiştir (Demir, 2021, s. 187). Ayrıca yazılış tarihleri tartışmalı olan kiliselere gönderdiği *Karolus'un Genel Mektubu* ve ruhban sınıfın eğitimi konusunda Fulda başrahibi Baugulf'a yazıldığı bilinen *Literatürün Çalışılması Üzerine Karolus'un Mektubu* adlı iki ferman yazıp dağıttırıştır¹¹. Burada altı çizilmesi gereken nokta Şarlman her ne kadar dindar bir imparator olsa da ve iktidar-kilise arasındaki ilişkinin sıcak tutulması gerektiğini savunsa da bu iki mektupla siyasi otoritenin tartışılmaz ve paylaşılmaz olduğunu göstermiş olmasıdır.

Karolenj Rönesansı sadece dini reformlarla da sınırlı kalmamıştır. Şarlman'ın desteklediği ve teşvik ettiği eğitim-öğretim faaliyetleri de bu kültürel olgunun güçlenmesinde etkili olmuştur. Bu anlamda yeni okulların açılması oldukça önemli bir gelişmedir ki önemini Ö. Genç, şöyle aktarmaktadır (2012, ss. 200-201):

Rönesans'ın ilk dönemlerinde imparatorluk emriyle, Kuzey Avrupa'da iki tür okul açılmaya başlanmıştır. İlki ebeveynleri tarafından dini bir hayata sunulmuş olan ve manastırda yaşayan küçük çocukların eğitilmesi ve manastırda yaşamayan gençlerin okul ihtiyacının karşılanması için kurulan manastır okullarıdır. İkincisi ise piskopos ve başkanlar tarafından kurulan ve York'da da örnekleri bulunan katedral okullarıdır... Katedral okullarının hedefi daha mesleki ya da uygulamaya dayalı iken, dünyadan ayrılmadan kusursuz bir Hristiyan olmayı amaçlayan manastırlar ve okulları, eğitimi inkâr etmemekle birlikte, daha manevi bir hedefe sahiptiler.

Aynı şekilde gerek ödünç alınarak gerekse gönderilmesi talep edilerek klasik eserlerin temini edilmesi, eğitim almış uzmanlar tarafından yanlış metinlerde düzeltmelerin yaptırılması, düzeltilmiş bu metinlerin kopya

¹⁰ Aziz Benedictus'un hayatı, manevi yaşama dair görüşleri ve tarikat örgütlenmesi hakkında detaylı bilgi için bkz. (Güzeldal, 2020, ss. 94-227; Taşpınar & Güzeldal, 2020, ss. 11-45). Ayrıca Benedictus kuralları, dili, yapısı, içeriği ve kaynakları hakkında bkz. (Güzeldal, 2020, ss. 243-272).

¹¹ "Karolus'un Genel Mektubu" ve "Literatürün Çalışılması Üzerine Karolus'un Mektubu" için bkz. (Genç, 2012, ss. 124-128).

edilerek diğer okullara gönderilmesi, manastır ve katedral okulları arasındaki yakın ilişkinin oluşturulup kitap alışverişinin gelenek haline getirilerek zengin kütüphanelerin kurulması da bu alanda yapılan reformist girişimlerdir (Genç, 2012, ss. 200-205).

Bir toplumda bilim ve düşünce kültürünün gelişiminde iktidar-bilim münasebetinin ve sonuçlarının ne derece önemli olduğunun anlaşılması açısından Şarلمان ve ardıllarının bu girişimleri özeldir. Şöyle ki Şarلمان ve ardıllarının Alcuin¹² (735-804), Corbie'li Adalhard (751-826), Metz'li Amalarius¹³ (775-850) gibi dönemin saygın bilginleriyle kurdukları yakın ilişkiler Karolenj Rönesansı'na büyük katkılar sağlamıştır. Bu nispette Tours, Corbie, Lorsch, St. Amand, Fulda, Reims gibi önemli merkezlerde bulunan kaybolmaya yüz tutmuş eserlerin el yazması yoluyla kopyalanmasına, litürji reformu, tarih, tezhip, dilbilim, astronomi ve mimaride ortaya konulan çalışmalara ve eserlere sağlanan iktidar desteği de çok değerlidir. Ayrıca kitapların sayısı, içerik çeşitliliği, niteliği ve görünümleri açısından son derece önemli olan *Karolenj Miniskülü*¹⁴ olarak adlandırılan yazının keşfinin de iktidarın bilim ve düşünce kavrayışını ve bu kültürel olgunun gelişimine katkılarını göstermesi açısından kıymetlidir. Bu keşfin önemi hem Karolenj Rönesansı literatürünün düzenli ve güzel bir yazı stiliyle daha kolay anlaşılmasının sağlanması hem de toplum içinde anlaşmayı zorlaştırdığı kadar çeşitli yazıları yazmanın ve okumanın da zaman kaybına sebep olduğu birden çok yazı kullanımının teke indirilmesidir (Genç, 2012, s. 228). Dolayısıyla Karolenj Rönesansı farklı anlama, anlamlandırma ve açıklama içeriğiyle “Orta Çağ, Karanlık Çağ’dır” ezberinin kırılma noktasıdır ve 12. yüzyıldan itibaren kurulacak üniversitelerin kökeninde de bu yeni paradigmanın etkileri görülmüştür.

Her dönemde eski bilgilerin korunmasındaki, yeniliklerin benimsenmesindeki, yeteneklerin değerlendirilmesi ve bu değerlendirme ölçütlerinin değişmesindeki zorlukların aşılmasında Pythagoras Okulu, Akademia, Lykeion (lise) gibi kurumsal yapılara ihtiyaç duyulmuştur. Bu yapılar, toplumların bilim ve düşünce hayatının biçimlendirildiği merkezler olmuşlardır. Orta Çağ Batı Hristiyan Dünyası'nda da 11. yüzyılın sonuna kadar kilise, katedral ve manastır okulları ve özel hocaların belli bir gruba

¹² Zihninde batıda Hristiyan bir imparatorluğun yeniden canlanmasından ziyade yaratılması olan ve bu düşüncesine Şarلمان'la tanışması sonrası karşılık bulan Alcuin Şarلمان'ın başyardımcısı, mimar, bilgin ve devlet adamıdır. Alcuin'in Şarلمان'la olan ilişkisi, devlet yönetimine etkisi ve dönem ve sonrası bilim ve düşünce hayatına katkıları hakkında bkz. (Genç, 2012, ss. 239-253; Tural, 2020, ss. 25-33; Wallach, 1953, ss. 127-154).

¹³ Corbie'li Adalhard ve Metz'li Amalarius hakkında detaylı bilgi için bkz. (Genç, 2012, ss. 253-264).

¹⁴ Yuvarlak hatlı bir kaligrafi olarak da tanımlanan “Karolenj Miniskülü” hakkında detaylı bilgi için bkz. (Genç, 2012, ss. 228-230).

ders verdikleri “Studium Generate”¹⁵ adı verilen merkezler eğitim, bilim ve düşünce hayatını biçimlendirmiş ve yönlendirmişlerdir (Sayılı, 1964, s. 39). 12. yüzyıldan itibaren güç kaybetmeye başlayan katedral ve manastırların özellikle 13. yüzyılda üstünlüklerini üniversitelere kaptırması, 12.-13. yüzyıllar arası dönemi Orta Çağ tarih şeridi içinde özel bir başlıkta değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Karolenj Rönesansı ile birlikte Antik dönem bilgi ve kültür kazanımlarının katedral ve manastırlarda bir anlamda Hristiyanlaştırılmaya çalışıldığından bahsetmiştir. 12. yüzyıldan itibaren özellikle Paris, Orléans, Bologna gibi merkezlerde ve başta Abelardus (1079-1142) olmak üzere ün yapmış kişilerin para karşılığı eğitim verdikleri özel okullarda gerek sistemsel gerekse pedagojik açıdan farklı bir yapılanmanın inşa edilmeye başladığı görülmektedir. Örneğin 1130’lardan başlayarak tıp okullarının sürekli gelişim gösterdiği Montpellier’deki okullar, 1220’de papalığın verdiği statülerle üniversiteye dönüşmüştür. 1155’te Bologna hukuk okullarının önemi artmış, özel ve bağımsız okulların faaliyetlerine siyasi erkin (Friedrich Barbarossa gibi) himayesinde olmak kaydıyla izin verilmiştir. 1230’larda Bologna Üniversitesi medeni hukuk ve kilise hukuku alanında güçlü bir yer edinmiş, 1270’lerde ise burada sanat ve tıp eğitimine başlanmıştır. Benzer şekilde eski bir merkez olan ve 1200’lerde kurulan Oxford Üniversitesi’ne de 1214’te papa tarafından ayrıcalık tanınmış ve burası Piskoposluğun denetiminden nispeten uzak ve özerk yapısıyla gerçek bir üniversite formu kazanmıştır. Ayrıca bazı hocaların ve etrafındaki öğrencilerin Oxford ve Bologna gibi merkezlerden ayrılmalarıyla Cambridge (1209) ve Padova (1222) gibi yeni üniversiteler kurulmuştur. Yine Paris’te 1200’lerde özgür sanat, 1210-1220 yılları arasında ise ilahiyat ve hukuk gibi yüksek disiplin dersleri veren hocalardan oluşan örgütlenmeler ya da belli hocaların etrafında toplanan küçük öğrenci toplulukları oluşmuştur (Charle & Verger, 2005, ss. 12-18). Bu göstergelerden anlaşıldığı kadarıyla 12.-13. yüzyıllar arası dönem Karolenj Rönesansı ile temelleri atılan ve ilk üniversitelerin kurulmasıyla da rotası ve hedefi iyiden iyiye belirginleşmeye başlayan yeni dünyanın yeni paradigmasını inşa edecek bilim insanlarının yetişme ve kadrolaşma dönemi olmuştur.

14.-15. yüzyılları ayıran özellikler ise önceki dönemde tohumları atılan ve modernleşmenin işaretleri olarak kabul edilen, dahası siyasi erklerin artan ilgileri sonucunda yeni oluşumlar olarak Orta Çağ bilim ve düşünce hayatına gelişmişlik sağlayan daha yeni üniversitelerin açılmasıdır. Bir önceki döneme nazaran daha sistemli, programlı ve kurumsal nitelikli olan ve 1300-1378 yılları arasında sayıları on üçe ulaşan bu yeni üniversiteler, prens ve papa gibi ileri gelen siyasi otoritelerin desteği ve onayı ile kurulmuşlardır. Yeni kurulan Avigno (1303), Perugia (1308), Pavia (1361), Cahors (1332), Floransa (1349),

¹⁵ “Studium generate” hakkında detaylı bilgi için bkz. (Rukancı & Anameriç, 2004, ss. 72-88).

Siena (1357) üniversitelerinin yanı sıra, Orléans (1306) ve Angers’de (1337) faaliyet gösteren hukuk okulları da bu dönemde üniversitelere dönüşmüştür. Göze çarpan en özgün olay ise İmparator IV. Karl (1316-1378) gibi siyasi erklerin teşvik ve desteğiyle Cermen ve Orta Avrupa topluluklarında (1347’de Prag’da, 1364’te Krakov’da, 1365’te Viyana’da, 1367’de Pecs’te) ilk defa üniversitelerin açılmasıdır. Ancak 14. yüzyılın son çeyreğinde Batı’yı iki karşıt cepheye ayıran dinsel ayrılık bunalımı, bu süreci sekteye uğratmıştır. Ama yine de 1500’lere gelindiğinde Orta Çağ Batı Dünyası’ndaki üniversitelerin toplam sayısı altmışı geçmiştir (Charle & Verger, 2005, ss. 23-25).

Görüldüğü üzere üniversiteler, 14.-15. yüzyıllar “Orta Çağ, Karanlık Çağ’dır” yaftasının yıkıldığı, sadece Antik dönem otoritelerinin (başta Aristoteles’in eserlerinin) felsefi ve bilimsel metnlerinin derlenip toplamakla yetinilmeyip modern Batı’nın inşa edildiği (her ne kadar kilise ve çevresini tedirgin etmişse de) hareket üsleri olmuşlardır. Bu üslere yalnızca entelektüel çevrenin değil, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin bilim yanlısı siyasi erklerinin, ilahiyatçı ve hukukçular tarafından temsil edilen papalığın katkıları ve destekleri de göz ardı edilemeyecek kadar önemli olmuştur.

SONUÇ

“Karanlık Çağ nedir?” sorununun hareketle “Orta Çağ ne değildir?” sorusuna yanıt aranılan bu çalışmada elde edilen sonuçlardan biri “Karanlık Çağ”ın her çağ, dönem ve konjonktürde hem siyasi, ekonomik ve toplumsal hem de bilim ve düşünce kültürünün olumsuz imalarını taşıyan betimleyici özelliğiyle öne çıktığı ve istendik sonuçlar için araçsallaştırıldığıdır. Bu betimleyicinin üretim ve aynı zamanda da Antik kültürün Hristiyanlaştırılması sürecini yönlendirmesi açısından tüketim merkezi olan Kilise ve çevresinin paganist hareketlere karşı metaforik bir savunma bloğu ve üst bir söylem ve kurgusal metafizik birlikteliğini din olgusu paydasında birleştiren perspektifin sloganı, parolası ya da yaftalama aracı olduğu anlaşılmaktadır. “Karanlık Orta Çağ” kullanımının bütün ağırlığı ve tüm olumsuz imalarıyla Orta Çağ’ın tamamını atfedilmesi de bilinçli bir yönlendirme faaliyetiyle açıklanabilir. Oysa anlaşılacağı gibi “Karanlık Çağ”ın, Orta Çağ’ın ilk bölümünden (5.-8. yüzyıllar) daha fazlası olmadığı aşikârdır. Çünkü Roma İmparatorluğu’nun resmi dini olarak Hristiyanlığın kabulü ile Karolenj Rönesansı arası dönem maddi ve kültürel çöküş yıllarıdır. Orta Çağ ise daha sonraki yüzyıllarla (yaklaşık 1100-1500 yıllar) sınırlıdır. Dolayısıyla “Orta Çağ, Karanlık Çağ’dır” savının karşılık bulduğu yıllar 5.-8. yüzyıllar arasındaki üç yüz yıllık bir dönemdir. Öyleyse Orta Çağ’ı modern kavrayışın dönemselleştirme sınırları içinde bir bütün olarak “Karanlık Çağ” olarak değerlendirmenin eleştirilir ve tartışılır birçok yönü olduğu ortadadır.

Öte yandan gerek kısa süreli ve din temalı olsa da Hristiyanlığın daha çok rasyonelleşmesi iletilisiyle Karolenj Rönesansı gerekse siyasi iktidar ve

papalığın desteği ve teşvikiyle bilim ve düşünce merkezleri olan üniversitelerin kurulması, Hristiyan teolojisinin ve pedagojisinin katı ve tartışılmaz karakterinin yıkılmaya, en azından kırılmaya başladığının göstermektedir. Bu nedenle önemli ölçüde Hristiyan teolojisi ve pedagojisiyle anlam bütünlüğünü kuran “Karanlık Çağ” ifadesini, Orta Çağ’ın tamamını betimleyen söylem olarak yorumlamak makul görünmemektedir. Benzer şekilde bir taraftan Platon’un *Akademia*’sının kapatıldığı, manastırların yeniden düzenlendiği, paganist hareketliliğin yasaklanması adına özel eğitim kurumlarının pasifleştirildiği çöküş süreci, diğer taraftan da özellikle üniversitelerin kurulmasına ön ayak olan “Stadium Generate” gibi eğitim, bilim ve düşünce ortamlarında Abelardus gibi ünlü hocaların ücret karşılığında ders verdikleri ve bunun engellenmediği dikkate alındığında bu karşılaştırmadan ortaya çıkan sonuç, Karanlık Çağ yaftalamasının bir algı operasyonu olduğunu göstermektedir.

Bir diğer durum da bilindiği gibi Orta Çağ’ın tamamında yönlendirici ve karar verici mekanizma olan Kilise ve çevresinin (feodal beylerin) siyasi iktidarlar tarafından sorgulanamaz ve tartışılmaz otoriteleri, Karanlık Çağ’ı betimleyen öncelikli söylemlerendir. Oysa gerek Şarlman’ın ve ardıllarının kilise ve manastırlara yönelik reformlarında sergilediği siyasi tavır gerekse üniversitelerin açılmasına destek veren kent prenslerinin duruşu bu söylemi çürütmek ve bu iddianın 9. yüzyıl sonrasında geçerliliğini kaybetmeye başladığı göstermek için yeterlidir. Kaldı ki modern söylemlerde iktidar-bilim arasındaki ilişkinin toplumların bilim ve düşünce gelişimi üzerindeki olumlu etkilerine yapılan vurgular dikkate alındığında bu bağlamda Orta Çağ’ın geneline yansıtılan “karanlık” imajının ön yargılı olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak Orta Çağ, modern tarihçiliğin ve akademik yazıcılığın yeni dünya ve yeni paradigma çalışmalarında karanlığa ittiği, ötekileştirdiği, nesneleştirdiği ama öldürmediği bir araçtır. Orta Çağ’ın 5.-8. yüzyıllar dışında tamamı, her çağ, dönem ve konjonktürde özellikle bilim ve düşünce kültürünün olumsuz imalarını taşıyan “Karanlık Çağ” değildir. Umberto Eco’nun ifade ettiği gibi (2014, s. 11) Orta Çağ,

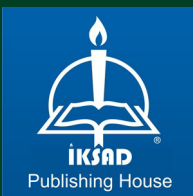
Roma İmparatorluğu’nun dağılma döneminde başlayıp, tutkal görevi gören Hristiyanlığın yardımıyla, Latin kültürünü, imparatorluğu yavaş yavaş istila eden halkların kültürüyle birleştirerek; uluslarıyla, konuşmaya devam ettiğimiz dilleriyle ve değişimlerden ve devrimlerden sonra bile olsa bizim olmaya devam eden kuramlarıyla günümüzde Avrupa dediğimiz yere hayat veren dönemdir.

KAYNAKÇA

- Agibalova, Ye., & Donskoy, G. (2021). *Ortaçağ Tarihi* (4. bs; Ç. Sümer, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Aristoteles. (1987). *Poetika* (İ. Tunalı, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bacon, F. (2012). *Novum Organum* (S. Önal, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Batchelor, S. (2018). *Orta Çağ Tarihi for Dummies* (M. Ç. Büyükakça, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Benvenuti, A. (2014). Eğitim ve Yeni Kültür Merkezleri. İçinde L. T. Basmacı (Çev.), *Ortaçağ-Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar* (2. bs, ss. 165-172). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Ceran, İ. (2017). Fransa'da İslâm (VIII. Yüzyıl). *Dergiabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, 5(10), 16-39. Geliş tarihi gönderen <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant/issue/32788/357090>.
- Charle, C., & Verger, J. (2005). *Üniversitelerin Tarihi* (İ. Yerguz, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Coşkun, S. (2014). Dil-Düşünce ve Dünya İlişkisi Bakımından Öznellik, Bireysellik ve Kimlik. *Kaygı*, (23), 87-102. Geliş tarihi gönderen <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kaygi/issue/16206/169793>.
- Çotuksöken, B., & Babür, S. (2000). *Ortaçağda Felsefe Metinlerle* (3. bs). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Demir, S. (2021). Karolenj Rönesansı Bağlamında Kütüphaneler, Manastırlar ve Karolenj El Yazmaları. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 35(2), 183-207. <https://doi.org/10.24146/tk.825326>.
- Durgun, F. (2013). Rönesans'tan 19. Yüzyıla Avrupa Tarihyazımında İlerleme Fikri, Dönemselleştirme ve Orta Çağ Avrupa Tarihi Algısı. *İnsan & Toplum*, 3(6), 283-304. <http://dx.doi.org/10.12658/human.society.3.6.M0083>.
- Eco, U. (Ed.). (2014). *Ortaçağ-Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar* (2. bs). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Ferguson, W. K. (1939). Humanist Views of the Renaissance. *The American Historical Review*, 45(1), 1-28. <https://doi.org/10.2307/1905046>.
- Genç, Ö. (2012). *Charlemagne ve Karolenj Rönesansı* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Geliş tarihi gönderen <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=BIyGyqQpT1atO0cMbZYyXQ&no=0VmlL6paLu9c6QNkU2w76Q>.
- Gözlü, A. (2018). Eski Yunan Karanlık Çağında (M.Ö. XI-VII. Yüzyıllar) Sosyal Gruplar ve Siyasal Yapı. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 225-244. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.465727>.
- Güzeldal, Y. (2020). *Batı Manastır Geleneğinde Aziz Benedikt ve Manastır Hayatına Dair Görüşleri* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal

- Bilimler Enstitüsü. Geliş tarihi gönderen <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- İrem, N. (2005). Karanlık/Aydınlık Anlatısı Olarak Ortaçağ ve Eski/Yeni Tarih yazımı. *Doğu Batı*, (33), 129-151.
- Kılıçbay, M. A. (2005). Ortaçağ'ın Orta Malı Olmadığına Dair. *Doğu Batı*, (33), 67-78.
- Kızıllı, H. (2010). Hristiyan Monastisizminin Kuruluşu (İlk Altı Asır). *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 33-68.
- Koselleck, R. (2020). *Kavramlar Tarihi- Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatik Üzerine Araştırmalar* (4. bs; A. Dirim, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mommsen, T. E. (1942). Petrarch's Conception of the "Dark Ages." *Speculum*, 17(2), 226-242. <https://doi.org/10.2307/2856364>.
- Nelson, J. L. (2007). The Dark Ages. *History Workshop Journal*, (63), 191-201. <https://doi.org/10.1093/hwj/dbm006>.
- Özlem, D. (1999). *Mantık* (6.). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Platon. (2010). Kratylos. İçinde (T. Aktürel, Çev.), *Diyaloglar* (7. bs, ss. 195-260). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Robinson, F. C. (1984). Medieval, the Middle Ages. *Speculum*, 59(4), 745-756. <https://doi.org/10.2307/2846695>.
- Rukancı, F., & Anameriç, H. (2004). Ortaçağda İlk Üniversiteler: Studium Generale. *Felsefe Dünyası*, (39), 72-88. Geliş tarihi gönderen <https://dergipark.org.tr/tr/pub/felsefedunyasi/issue/63939/967658>.
- Sayılı, A. (1964). Ortaçağ İslam Dünyasında İlimi Çalışma Temposundaki Ağırlaşmanın Bazı Temel Sebepleri (Avrupa ile Mukayese). *Araştırma I*, 49-51.
- Söyleşi: Betül Çotuksöken'le Ortaçağ Üstüne. (2005). *Doğu Batı*, (33), 171-194.
- Şahin, D. (2017). *Roma Mitolojisi*. SD Yayınevi.
- Taşpınar, İ., & Güzeldal, Y. (2020). Batı Manastır Geleneğinin Babası Aziz Benedikt ve Asketik Öğretileri. *Akademiar Dergisi*, (20), 11-45. <https://doi.org/10.46231/akademiar.725959>.
- Tural, M. (2020). Adoptianizm'in Ortaya Çıkışı ve Alcuin'in Adoptianizm Karşısı Faaliyetleri. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 25-33. Geliş tarihi gönderen <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gopsbad/issue/55182/671947>.
- Wallach, L. (1953). Charlemagne and Alcuin: Diplomatic Studies in Carolingian Epistolography. *Traditio*, 9, 127-154. Geliş tarihi gönderen <http://www.jstor.org/stable/27830274>

ISBN: 978-625-8323-01-6